DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLÅNDER.

TWEEDE JAARGANG.

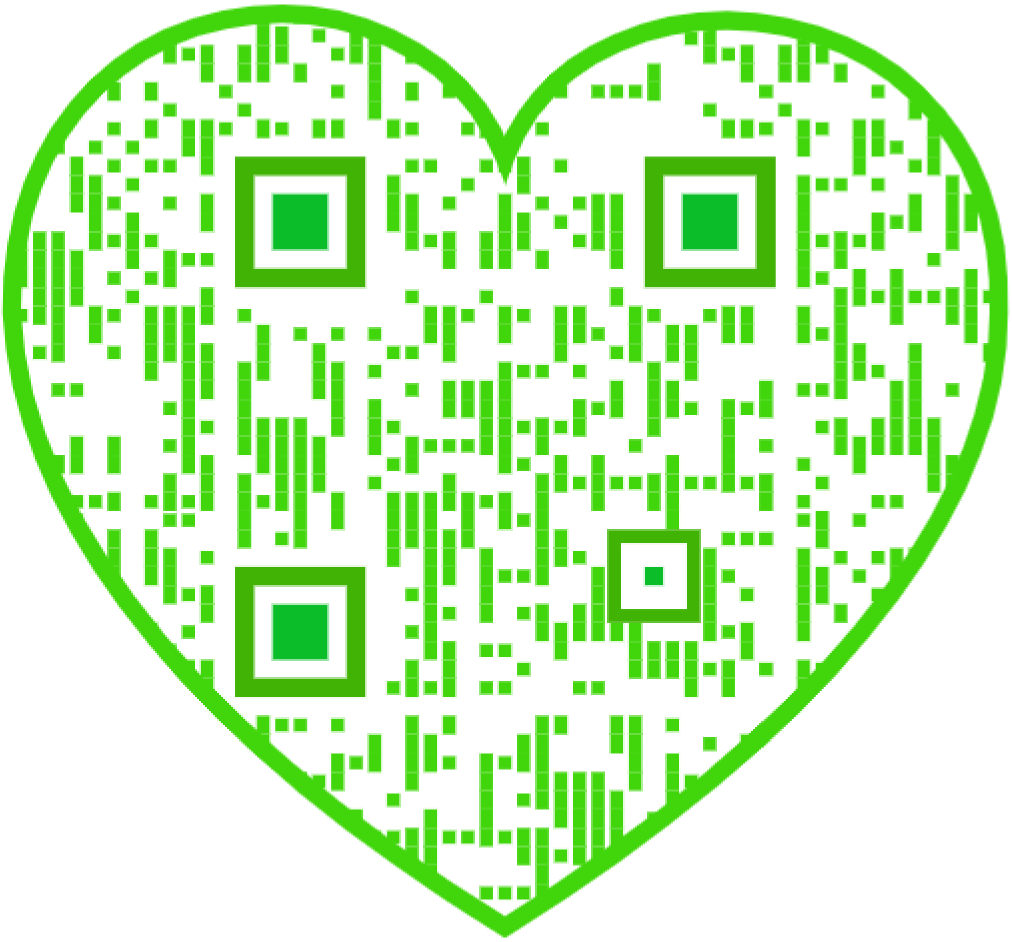

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER,

ONDER REDACTIE VAN

J. W. BROUWERS.

TWEEDE JAARGANG.

HAARLEM,
KüPPERS & LAUREY.
1883.

INHOUD

Register van de voornaamste artikelen
VAN DEN
TWEEDEN JAARGANG.

Bladz.

Aan onze lezers, door *J. W. Brouwers.* 1
Autobiographie v. d. Paus-Koning Leo XIII. *J. W. Br.* 2
Metternich's nagelaten geschriften, door *S. v. d. Anker.* 4. 10. 34
Acta et decreta sacrorum conciliorum rec. Coll. Lacensis. 5
Overzicht op wetenschappelijk gebied. Duitschland in 1881. 9
Overzicht van de Katholieke letterkunde in Duitschland, door *Dr. Frans Hulstkamp.* 9. 60. 84. 117
Erasmus' persoon en geschrift, door *J. W. Br.* 11
Het Archiefwezen in Limburg, beoordeeld te Berlijn, door *J. H.* 13
De openbare verkooping der bibliotheek v. Sunderland. 14
Universiteitswezen in Nederland in 1880—1881. 17
Het leven van den h. Thomas van Aquino, door *P. Fr. J. V. de Groot.* — VI. Afl. 19
L'Accademia romana de S. Tommaso d'Aquino, door *J. W. Brouwers.* 19
Joost van den Vondel, sein Leben und seine Werke, van *M. Baumgartner* door *J. W. Brouwers.* 20. 51
Ignoratio Elenchi, door *V. Becker, S. J.* 21
Le Mot de l'Enigme, (Bibliotheek voor Chr. Huisgezinnen *H. Bogaerts* 's Bosch.) 22
Thomas Lexicon van Signoriello, door *D. L.* 25
Mariologie de H. Thomas d'Aquin, door *R.* 25
Een woord over het Chronicon Windesemense door *V. Becker, S. J.* 25
Philagia, Catechismus der volmaaktheid, van *R. J. Pierik.* 27
Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis. 28
Paalwoningen in Zwitserland en in Friesland. 28
Laatste ontdekkingen in Egypte. 29
Hoe Schotland zijn Burns eert. 31
Het handschrift der Navolging van Christus, uit het jaar 1385, door *V. Becker S. J.* 33
Aan Nederland de overwinning (*Nieuw document P. Schneemann.* 33
Beknopte levensgeschiedenis onzes Heeren J. C. door *F. J. P. van Etten.* 38
La philosopie de S. Augustin, par A. Dupont, door *J. W. Br.* 36. 42

Bladz.

Historiarum l. VII adv. paganos (Keizerl. Acad. te Weenen). Paulus Orosius. 37
Dr. A. Pierson over den H. Thomas van Aquino, door *J. V. de Groot.* 41
Opera Patrum Apostolicorum van Fr. Xav. Funk, door *F.* 49
De Standaard over Janssens Gesch. des deutschen Volkes. 50. 70. 139
Militaire Romans (un coeur de soldat, la campagne de l'Invincible par Fornelles, le manoir de Meyrial par Giron, devant l'ennemi par E. de Averne) door *J. W. Br.* 52
De Analecta Bollandiana, door *Q. R. S.* 57. 65
De Portefeuille. 59
Boek en schilderij. 61
K. M. P. de Mont, Lentesotternijen, Verstrooide bladzijden uit het boek der lijdenschappen, Idyllen, door Prof. *J. A. Alberdingk Thijm.* 67. 75.
Nederlandsche documenten uit Florence *P. C. Hooft in* 1607; *F. Heijnen* in 1882 door *J. W. Brouwers.* 68. 91
Aardrijkskundige onkunde in Nederland. 70
Uitnoodiging ter bekroning van Neerlands zegepraal door *J. W. Brouwers.* 73
Spaansche Tijdschriften: Revista Hispano—Americana; La Cruz; Lo Gay Saber door *J. W. Br.* 78
Philosophie et Philosophisme par A. Onclair, door *Dr. A. Dupont.* 81
La resurrezione e corporea Assunzione al Cielo della Sancta Vergine Madre di Dio, door *J. W. Brouwers.* 81
Cyriacus de kloostergek, van Mevr. Quarles, en Luther im Spiegel Spanischer Poësie door *J. W. Brouwers.* 82
Prijsvragen uitgeschreven door het Provinciaal Utrechtsche genootschap van kunsten en wetenschappen. 84
Scholen voor hooger onderwijs te Amsterdam in 1881. 85.
Het leven van den. h. Thomas van Aquino van *P. F. J. V. de Groot*, door *J. W. Brouwers.* 89
andere beoordeeling door een Prof. van Kuilenburg.
Die Gegenreformation in Westfalen und am Niederrhein door *J. W. Br.* 92
State-papers Henry VIII 1533. 93

Bladz.
Beiträge zur Niederländische Kunstgeschichte, van Hermann Riegel door *J. W. Br.* 93
Bibliotheca Belgica (van der Hagen enz.) *J. W. Br.* 94
Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Middelalters von Joh. Janssen. „Het Protestantisme door zijne Stichters veroordeeld," verval van godsdienst. door *Alf. Brouwers.* 97
Een verderfelijk boek: Dittes-Wendel's Opvoed-en-Onderwijskunde door *D. L.* 99
Philemon etc. oorspr. familie-roman. 100
Na de lezing der gedichten van Estella Hijmans-Herzveld door *J. W. Brouwers.* 101
J. Janssen's Geschichte etc. Het Protestantisme door zijne Stichters beoordeeld: verval van onderwijs, door *Alf. Brouwers.* 105
Huldebetoon aan Mevrouw Bosboom—Toussaint 107
De geschiedkundige Overijselsche Tentoonstelling te Zwolle. 109
Oud-Holland. Een nieuw tijdschrift etc. Eerste afl., door *Prof. J. A. Alberdingk Thijm.* 113
Lodewijk de Koninck, door *Adolf Pauwels.* 115
Heil en glorie aan Mevrouw Courtmans—Berchmans door *J. W. Br.* 116
Melati vertaald, door *J. W. Br.* 116
Fred. Mullers beschrijving van Nederl. historieplaten. 117
De eeuwfeesten ter eere van den h. Franc. van Assise, als oorzaak van de verschijning van vele nieuwe werken. 119
Geschiedenis van het Buddhisme in Indië van Dr. H. Kern, Hoogl. te Leiden, door *S. v. d. Anker.* 121
Wetenschappelijk en kunstlievend feest te Hageveld 123
Dr. Windthorst beoordeelt eene „Geschichte des Culturkampfes" 124
De SS. Corde Jesu ejusque cultu tractatus philosophicus, historicus, dogmaticus et asceticus, auctore L. Leroy door *Dr. A. Dupont.* 129
Astronomie. De komeet van Crulls door *B. H. Brinkman.* 129
Lexicographie, Middelnederl. woordenboek van Dr. Verdam, door *J. W. Brouwers.* 130
Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis Doctoribus collegit ordineque disposuit A. J. J. F. Haine, door *Dr. A. Dupont.* 137
L'Auteur de l'imitation et les documents Néerlandais par Victor Becker S. J., door *J. W. Brouwers.* 137. 145
Een nieuwe Kiliaan 140
Joan Bapt. Scaramelli S. J. Directorium mysticum in compendium ac meliorem redactum, auctore F. V. Voss, door *A. D.* 146
M. J. H. Scholten, Prof. aan de Rijksuniversiteit van Leiden. (Das Paulinische Evangelium), door *G.J. R.* 146
Pater Diehls nachgelassene Schriften. 148
Die legende van Sinte Valentijn (uit een XVe eeuwsch Passioneel boek) door *P. J. G.* 149
Jan Holland, het apenboek. 150
Prijsvragen van de Amstelbode en van de Wetenschappelijke Nederlander. 153
Bourdaloue, door Prof. *N. Sarton.* 154. 171
Liana, van Fiore delle Neve, door *B.* 156. 179

Bladz.
Uit België (de Kerelszonen aan de Studenten van het H. Ignaas-Gesticht.) 157
Een paar aanmerkingen op mijn boek „l'auteur de l'Imitation et les documents Néerlandais, door *V. Becker. S. J.* 161
The literary reader by Taco de Beer, History of England in the XVIII century, by Mr. Lecky, the American quaterly Review, etc door *J. W. Brouwers.* 162
Wat een Roomsch geestelijke in 1523 aan de Christenmenschen leerde, door *D. L.* 162
Kerelszonen in België. 165
Philips II, kunstbeschermer, en ook als beschermer der Wetenschap door *J. W. Brouwers.* 169
Twee nieuwe Bas-reliefs van Bonnassieux. 174
Friedrich Leopold Graf zu Stolberg, door *P. Fr. J. V. de Groot.* 177
Hoe Pylatus gheboren werd ende hoe hij sijn leven liet. (Oude legende). 182
„De Portefeuille" over den Zeer Eerw. Heer S. van den Anker (ingezonden). 183
Sint Thomas, Sint Bonaventura, Dante Alighieri (vert. van Mr. Joan Bohl), door *J. W. Brouwers.* 185
S. Bonaventura, opera omnia. 188
Dat Dr. Jan te Winkel zich verantwoordde door *P. v. Hooff.* 188
Der H. Cyprian von Karthago, in seinem Leben and Wirken dargestelt von Dr. *J. Peters.* 189
Prof. J. A. Alberdingk Thijm's verspreide verhalen in Proza, Derde Deel, beoordeeld in De Tijd. 190
Correspondentie aan de Kerelszonen en „De Vlaamsche Vrienden." 191

BEOORDEELINGEN UIT BOEKEN.

Philosophia scholastica, door *P. M. Brin.* 12
Institutiones Theologiae; Beatissima Virgo Maria, imago Dei et S.S. Trinitati door *P. C. v. d. Berg.* 13
Minghetti, l'Etat et l'Eglise; Charles Buet, la dime, la corvée et le joug. 151
L'abbé Jules Corblet, hist. dogmatique, liturgique et archéologique du Sacrement de baptême; L'abbé Brettes, questions contemporaines; L'abbé Elie Méric, das andere Leben; Pater Blot, das Wiedererkennen im Himmel. 158
Dr. H. Zschokke, die Biblischen Frauen des Alten Testaments; Hartmann Grisar, Galileistudiën; Nik. Schleiniger, die Bildung des jungen Predigers. 159
Goethes Lehr und Wanderjahre in Weimar und Italiën von Al. Baumgartner. 172
An meine Kritiker von Joh. Janssen; der Himmel und die Hölle von Lic. Jos. Bautz. 173
Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft, von Franz Hitze. 187

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

Rede van Prof. *Jorissen;* Dr. J. van *Vloten* over Albert Beiling; Potgieters poëzie. 6
Academisch proefschrift van *Dr. P. Jzn. Proost; J. Dyserinck*, over Hildebrand's Camera obscura; Een kerstavond

Bladz.

door *Melati van Java;* de nieuwe Japansche universiteit; *Lorinsers* Buch der Natur. 7
Een letterroof; Iets naar aanleiding van *Duruy's* werk, L'instruction publique et la révolution; 12
Aanwinst rijksarchief; Papieren van Graaf de Rochambeau; Een manuscript van Emmanuel Godinho de Eredia; Laurillard's dagboek in 't Zweedsch vertaald; Zola's Nana te Konstantinopel; opgravingen te Caïro; het beeld van Jan van Nassau; studentensociëteit te Groningen. 14
Beiträge z. Gesch. u. Erklärung der ältesten Kirchenhymnen von *Dr. J. Kayser.* La terre sainte. 20
Judiciaal register van den Bisschop Jan van Diest; Consciences werken; Beckering Vinckers' language and study of language. 22
Zeeuwsch genootschap der wetenschappen. 27
Bibliotheca Germanica; Bibliotheca Dantesia; Bibliothèque oratorienne; wedstrijd Victor Cousin 31
De Altus v. St. Columbeau; Revista Augustiniana; Monumenta Franciscana; Revue van Edinburg; Archivio storico per Frieste; Curiosità e ricerche di storia Subalpina; Urbinas CXI de la vaticane; John Francis; Dante Gabriel Rosetti; Mac Carthy; Darwin 32
Le beau et les beaux-arts. 37
Middelnederlandsch gedicht uitg. van Dr. J. Verdam; Prijsvragen door den Senaat der universiteit te Utrecht. 38
Thorbecke-stichting; Academie van beeldende kunsten te Antwerpen; zeldzame boekwerken; Lectuur voor de huiskamer. 39
Bibliotheek en archief der Waalsche kerk te Leiden. 40
Victorie v. h. Hollandsch element in Afrika; Gebruik der Vlaamsche taal in België. 45
Prijskamp der letterk. Vereeniging Jan Frans Willems te Antwerpen; Dramatische wedstrijd te Maastricht; Rubens-bulletin; Iets over Breydel en De Coninck; Ligue internat de professeurs te Parijs; Hibbert lectures; Eeremedailles te Parijs, Leerstoel voor electro-techniek te Stuttgart; Nieuwe toepassing microphoon; De waterbeweger van Fleischer te Kiel; paalwoningen te Bex; Nieuwe vinding in de metaalindustrie; Prijsvraag v. d. academie te Napels. 46
Erfenis aan het South Kensington Museum. Luchtscheepvaart van Carlier. 47
Aanwinst Rijksarchief; Correspondance du cardinal de Granvelle; Receuil des Travaux chimiques des Pays Bas. 54
„The Academy" over de tentoonstelling van Nederl. aquarellisten; Lelie en Rozenknoppen; onderscheiding Dr. C. P. Tiele; Mgr. Perraud; Uitgave der brieven van Peter den Groote; Geschiedenis v. h. schiereiland „de Krim"; Prijsvraag sociale quaestiën; Militair-geneesk. school te Tokio; Howards voorstel; standbeeld Savonarola. 55
De Kon. Acad. van wetenschappen te Amsterdam; Het Tollensfonds; De Börseverein der Duitsche boekhandelaren; Vierde eeuwfeest der eerste boekdrukkerij te Weenen; Herziening van Luthers bijbelvertaling; Vierde eeuwfeest van Wiklefs dood. 62

Bladz.

Orientalia antiqua; Een Amerikaansch Pompeï; ontdekking oude Romeinsche stad; opgravingen in Denemarken; Kielschrift uit Babylonië; Belgique illustrée 63
Restauratie van 't Muiderslot. Selskip for fryske tael- en skriftekennisse. 71
Numismatiek; Heraldische Tentoonstelling te Berlijn. 71
Prijsvragen der universiteit te Amsterdam; Toestand der Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. 79
Bekroonde prijsvraag der Rijks-universiteit te Utrecht; Het Genootschap voor geschiedenis en oudheidkunde in Limburg; Een boek als hoogverraad verboden; Eene koningin, lid eener academie van wetenschappen; Lofwaardige stichtingen van Paul Tulane en van Mr. Slater; observatorium, sterrenkijker. 80
Hulde aan Fred. Muller; Jubilé van den heer G. H. Leus te Rolduc; Prof. Opzoomer op het feest der universiteit te Würzburg; Bericht van het Bataviaasch genootschap; Nieuw tijdschrift v. Nederl. kunst; Gedenksteenen te Antwerpen; Rich. Wagner met Schott te Mainz; Zonnestralen als beweegkracht; De Belgische Regeering en het Midd. Nederl. woordenboek; Nederl. vertaling uit Ambros. 87
Oude kerkmuziek; Louis Ratisbonne; Braekeleer, Gallait, Verhas en Stroebel bekroond; kunstwerken van de firma A. Braun te Dornach. 88
Het gebruik der Holl. taal; in d. Oranje-Vrijstaat. Geschenken aan het Rijksarchief te 's Hage; hoogescholen in Duitschland; Beeldhouwwerk stadhuis te Parijs; De Mastodon; Model-boekdrukkerij te Konstantinopel. 95
Benoemingen; Dr. Pierson en de Esthetiek; Stam- en wapenboek van A. A. Vorsterman van Oyen; Volksraad v. d. Oranje-Vrijstaat; restauratie v. h. kasteel Duurstede; Huldeblijk aan J. J. Cremer. 101
Standbeeld Guido v. Arezzo; De negende vergadering der Cecilia-vereeniging in Duitschland. 102
De koninkl. academie van wetenschappen; Vergadering der Hollandsche Maatschappij van fraaie kunsten en wetenschappen; Het land van Rembrandt door Busken Huet; wedstrijd uitgeschreven door de Red. van den Pius-almanak; „De sociale hervorming" te Napels. 110
Kunst en industrie; Kosten van het ten tooneele voeren van Wagners Parcifal; Gounod's Redemption te Birmingham ten tooneele gebracht; De Belg. en de Nederl. Regeering in zake het ondersteunen van letterkundige producten; De planeet Mars; Zonsverduistering van 17 Mei. 111
Zitting van de Koninklijke academie van wetenschappen. 118
Historische atlas van Fred. Muller; Jaarb. Friesche adel; Congres te Arrezzo; De Rijksdag-bibliotheek; Loterij der Union Centrale des arts décoratifs. 119
Afd. letterkunde der Koninkl. academie van wetenschappen; Beoordeeling der ingekomen werken ten antwoord op Teylers prijsvraag 1881. 133
Erasmus volgens Busken Huet. 134
Gedenksteen Estella Hijmans-Hertzveld; dichter Lobedanz; Gedenkteeken Longfellow. 141

Bladz.

De vereeniging Joost v. d. Vondel te New-York; Trysk Lêsboek van W. Dijkstra; Sangen en rimen van Troelstra en Sytsma; de universiteit te Groningen; Chineesch woordenboek van Dr. J. Schlegel; Constantin Huygens, correspondance et oeuvres musicales; Prof. Fruin, tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog; Driedaagsch feest der rederijkerskamer Tollens. 142

Longfellow's nieuwste werk; Stichting eener Katholieke universiteit in Amerika; De Encycliek van Paus Leo XIII. 150

Geldswaarde van antiquiteiten in het museum te Bern. 151

De werken van Lucas van Leyden; Legaat Galignane; Nieuw tijdschrift uitgegeven door de Folk-Lore Society; Een Laplandsch woordenboek; Geschenk van Mr. H. J. Enschedé aan het Nederl. Museum; Geschenk van Aug. Allebé en Jhr. Joan F. Berg aan de Rijksverzameling van teekeningen; De beide degens van den Cid. 167

Dumas' art annual en Nederland; Briefwisseling van Fr. Aersen met Oldenbarnevelt; Bekroning voor de prijsvraag van 't genootsch. Architectura et Amicita; Albrecht Halters Tagebücher; Geschenken aan de universiteitsboekerij te Straatsburg; Merkw. werk van Joh. Muller in de staatsboekerij te Schaffhausen; het Palazzo Cesarini; Gust. Doré; Schliemanns ontdekkingen. 175

Astronomische observatoriums; Middenpunt der sterrenkundige telegrammen; 4000 portretten van Nederlanders; Max Muller en Sanskrietsche letterkunde. 176

Verslag der handelingen van het Friesch Genootschap te Leeuwarden; Twee bekers van 10.000 fr.; Tentoonstelling van schilderijen te Parijs. 181

Bladz.

Doré illustreert Shakespeare; Conservatie van oude monumenten in Punjab (Br. Indië); Chineezen ontdekkers van Amerika; Standbeeld van Edgard Quinet; Standbeeld van Humboldt. 182

J. M. Scheffer, Familie-Archief. 190

Maandblad „de Nederl. Leeuw"; Jean Aicard; de handschriften van Hatfield-house; 't Britsch Museum en de handschriften-verzameling van Graaf Asburuhan. Reisschets van Dr. B. Hagens tocht in Sumatra; Onderzoek van het wonderbaarlijk rotsmonument; Kawi-woordenboek van Dr. Neubronner van der Tuuk; Rosa Carlen; Circulaire v. d. commissie v. h. zesde Internationaal Congres der oriëntalisten; Volks-manifestatie ter eere van Mevr. Courmans te Gent. 191

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

7. 15. 22. 32. 40 47. 55. 63. 71. 80. 88 95. 112. 120. 127 136. 143. 152. 160. 167. 176. 182. 192.

Verder Fransche en Hoogduitsche en Engelsche en Italiaansche en Spaansche leestafel en leeszaal, die wij voor den nu beginnenden jaargang hebben laten vergrooten en die meer regelmatig zullen bediend worden ten gerieve der Leesgezelschappen en tot gids voor de huisgezinnen.

ADVERTENTIËN.

☞ Aanvragen naar boeken en aanbiedingen van wetenschappelijke werken zullen geplaatst worden tegen 10 c. per regel.

N°. 1. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

AAN ONZE LEZERS!

Na één jaar bestaans kan» **De Wetenschappelijke Nederlander**« zijne kolommen vermenigvuldigen in een formaat, dat meer overeen komt met andere soortgelijke tijdschriften in en buiten ons vaderland.

Aan de geëerde medewerkers bij den eersten jaargang betuigen wij hier openlijk onzen nederigen dank. Aan hen waren wij het voorrecht verschuldigd hoofdartikelen te hebben kunnen leveren als die van *Dr. Dupont*, Hoogleeraar aan de Universiteit van Leuven; over de Encycliek »*Aeterni Patris;*« hoofdartikelen als: van *W. J. van Hooff*, te Brussel, een der 4 Bollandisten, over het »*Martyrologium ex codice Bernensi*, en van Pater *van Schijndel*, te Amsterdam; hoofdartikelen over geschiedenis en letteren als die van den Hoogleeraar aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, Prof. *Jos. Alb. Alerdingk-Thijm*: over »Anna Roemers dochter Visser, tegen Dr. W. Pleyte van Leiden; over »Het Congres van Breda,« en andere onderwerpen; hoofdartikelen van Prof. *Allard* over »Den vaderlandschen Paus« (Adriaan VI, door C. von Hoefler, Prof. te Praag); en andere bijdragen van dezelfde hand; hoofdar als die van Prof. *van den Anker*; als die van Archeoloog, *Jos. Habets*; als die van Pastoor *Brinkman* en van Pastoor *van Etten*, enz.

Had onze eerste jaargang niet het voorrecht om het eerst den lande mede te deelen de twee pas te Rome ontdekte brieven van Willem den Zwijger; dank zij er voor den Eerw. Heer *van Lommel:* om het eerst in Nederland eene philosophische uiteenzetting van de studiën-leidende Encycliek van Paus Leo, te leveren; om het eerst eene terechtzetting van Gunning met zijn »van Calvijn tot Rousseau« ten uitvoer te brengen; om het eerst eene beoordeeling te beginnen over het onvergankelijke werk van Dr. Nic. Beets; om het eerst de toen ontdekte documenten te 's Hertogenbosch te kunnen mededeelen: (I. C. A. Hezenmans) om het eerst eene studie te leveren over den St. Bernard van J. Rijkers, enz. enz.

Thans kunnen wij reeds op vaste medewerking van verscheiden Professoren, elk in zijn vak, rekenen. Ook voor Spaansche en Engelsche Literatuur hebben wij vaste medewerkers, mannen die in Nederland, één hunner door geheel Europa, met roem bekend staan. Vooral op het gebied van Philosophie, van Theologie, van Schrituur en van Kerkelijk Recht, is ons hoog te waardeeren medewerking toegezegd. Drie professoren, uitmuntende door hunne kennissen in verschillende vakken van natuurkunde, hebben ons hunne medewerking beloofd. En nog doen wij een beroep op alle vakkundigen die de hier volgende woorden van Paus Leo willen ter harte nemen en helpen bevorderen:

»Revera fidei catholicae defensio .... doctrinam desiderat .... quae non modo sacras, sed etiam philosophicas disciplinas complectatur, et physicorum sit atque historicorum tractatione locuples: Inderdaad, de verdediging van den Katholieken godsdienst, vordert een geleerdheid, welke niet slechts de theologie, maar ook de philosophie omvat en ook het gebied der natuurwetenschappen en der geschiedenis beheerscht. De voornaamste nieuwe werken welke ons die vakken opleveren, zullen onzen lezers worden bekend gemaakt.

Ook de inhoud der voorn. Kath. Wetensch. Maandschriften van Europa kan nu vollediger worden overgelegd. Zoo willen wij hopen, dat in eene door allen nde leemte op ons gebied meer en steeds beter zal len voorzien door onze medewerkers, gesteund door allen die gehoor geven aan de stem die Urbi et Orbi spreekt.

Ook zijn wij van meening dat geen wetenschappelijk man, ja, geen maatschappelijk mensch onverschillig mag zijn voor hetgeen op kunstgebied of ten goede of ten kwade wordt verricht. De kunst is een bestanddeel der maatschappelijke samenleving, en kan zoowel zijn een middel, eene bekoorlijke macht, die door Christendeugd en aardsch geluk ten hemel voert, als een middel (aan twee halve dichtregels van Bilderdijk, mogen wij hier herinneren), dat

Door oog en oor 't verstand in „denkingskracht ontgeestlijkt"
En mensch en volk „verlaagt, verwildert, ja, verbeestlijkt."

Uitstekende Nederlandsche werken op kunstgebied zullen dus voortaan ook meer naar verdiensten kunnen worden bejegend.

Alle belangrijke werken en tijdschriften welke aan onze Redactie worden toegezonden, zullen vermeld en, zoo noodig of dienstig, naar gelang van omstandigheden, besproken worden. Nederlandsche werken en tijdschriften welke zelven beginnen met onverschillig

te zijn en ons niet toekomen, hebben het recht niet zich te beklagen als ook anderen hunne betoonde onverschilligheid met onverschilligheid mochten beantwoorden. »**De Wetenschappelijke Nederlander**« is reeds genoeg door Nederland verspreid om met reden en recht aldus te mogen spreken.

Met die hoop op degelijke medewerking in nog breedere kringen, gaan wij gerust den tweeden jaargang in, — dien wij beginnen op den verjaringsdag van de kroning van Leo XIII, — vertrouwende op den zegen des Hemels, en op het woord dat, ontleend aan de pas verschenen *Encycliek van Z. H. Leo XIII*, gericht tot de Aartsbisschoppen en Bisschoppen in Italië, »Etsi nos,« bij den aanvang van onzen tweeden jaargang recht ter snede mag worden aangevoerd: »Deinde vero permagni refert publicari et longe lateque fluere salubriter scripta. — Qui capitali odio ab Ecclesia dissident, scriptis editis decertare, iisque, tamquam aptissimis ad nocendum armis, uti consueverunt. . . . . .

Praeterea scripta scriptis opponenda, ut ars quae potest plurimum ad perniciem, eadem ad hominum salutem et beneficium transferatur, atque inde remedia suppetant, unde mala venena quaeruntur.

»Ook is het een aangelegenheid van het grootste belang dat er goede geschriften in druk verschijnen en dat er de verspreiding van alom bevorderd worde. — Zij die in een doodelijken haat zich van de Kerk verwijderd houden, voeren gewoonlijk hun strijd met openbare geschriften, oordeelende dat zulke wapenen het best berekend zijn om schade te berokkenen. . . .

»Verders moeten geschriften tegen geschriften worden gesteld, opdat de kunst die zoo machtig is ten verderve, ook worde aangewend tot het heil en de welvaart des menschen, en de geneesmiddelen mogen voorhanden zijn daar waar het vergift gezocht werd.«

Moet dat vermanende woord van den Paus der wetenschappen velen tot wetenschappelijken arbeid aansporen, die, helaas! nu alleen voor zich zelven vergaderen en hunne talenten en kennissen niet vruchtbaar maken voor den evenmensch, oneindig grooter is het getal van die vele anderen tot wie de Paus-Koning de hier volgende vermaning richt:

Reliqui autem omnes, qui vere et ex animo cupiunt, florere res et sacras et civiles et ingenio hominum litterisque defensas, hos litterarum ingeniique fructus tueri liberalitate sua studeant: et ut quisque ditior est, ita potissimum re fortunaque sustineat. His enim, qui scribendo dant operam, omnino afferenda sunt hujus generis adiumenta: sine quibus aut nullos ipsorum industria habitura est exitus, aut incertos et perexiguos.

Alle overigen echter, die waarlijk en van harte wenschen dat de kerkelijke en de burgerlijke aangelegenheden met de hulp van den geest en van de pers tot bloei geraken, zijn dan ook verplicht den arbeid van Wetenschap en Kunst met vrijgevigheid te ondersteunen; en hoe rijker iemand is, des te meer middelen moet hij doen toevloeien.

Want de schrijvers hebben reden en recht op die allezijdige ondersteuning, dewijl zonder deze hun arbeid òf geene òf slechts onzekere en geringe vruchten zou kunnen opleveren.»

Dan zullen ook wij trachten na te komen wat de Paus der Wetenschappen ons voorhoudt:

»In quibus rebus omnibus si quid nostris hominibus incommodi impendet, si qua est dimicatio subeunda, audeant tamen sese obvios ferre, cum homini christiano nulla sit adeundi vel incommoda vel labores caussa iustior, quam ne lacerari ab improbis religionem patiatur.«

»Alhoewel aan die taak, voor ons menschen, niet weinig onaangenaams verbonden is, wanneer zich het strijdperk opent dan dient men den moed te hebben den strijd te gemoet te trekken, daar er geen grootere reden kan bestaan voor den Christen zich onaangenaamheden en moeielijkheden te getroosten dan om niet te gedoogen dat de godsdienst door de goddeloozen worde gehoond.« Mogen wij dan allen in ons hart bewaren en in onze werken nakomen de plechtige vermaning ons allen in de volgende woorden van de Paus-Koning toegeroepen:

»Neque enim hac filios lege Ecclesia aut genuit aut educavit, ut cum tempus et necessitas cogeret, nullam ab iis opem expectaret, sed ut singuli eorum otio privatisque utilitatibus salutem animai incolumitatem rei christianae anteponerent:«

»Heeft de Kerk kinderen gebaard of opgeleid dan is het toch zeker niet om, in tijden van drang en van nood, geene hulp van hen te verwachten; zeker niet om hen alsdan aan hun eigen gemak en hun eigen belang de voorkeur te zien toekennen boven het heil der zielen en den welstand der Christenheid.« Na die woorden van Paus Leo zijn wij het niet die den lezers iets anders zouden hebben te zeggen, dan te bekennen, dat wij zelven inzien hoeveel ons nog ontbreekt, maar dat wij tevens redenen hebben om te hopen dat ook dit jaar alweer hoogeren vooruitgang zal mogen bereiken.

Bovenkerk, 3 Maart. J. W. BROUWERS.

Autobiografie van den PAUS-KONING
LEO XIII.

Joachimus Peccius Cardinalis pedestri carmine praecipua suae vitae facta commemorat.

Musa alloquitur poetam.

Quam flore in primo felix, quam laeta Lepinis
Orta jugis, patrio sub lare, vita fuit! [1])

Altrix te puerum Vetulonia suscipit ulnis,
Atque in loyolaea excolit aede pium. [2]
Mutia sed tardum fecere palatia; doctis
Nec mage te studiis accademia juvat. [3]
Discutit at tenebras et mentem luce serenat
Manera et Patrum nobilis illa cohors;
Quae veri latices puro de fonte recludens,
Te Sophiae atque Dei scita verenda docet. [4]
Romae sacra litas; Romae tibi juris alumno
Parta labore comas laurea condecorat.
Addit mox animos et vires Sala secundas,
Princeps romano murice conspicuus;
Auspice quo cursum moliris, mente volutans
Usque tua tanti dicta diserte senis. [5]
Dulcis Parthenope, Beneventum dein tenet, aequa
Ut lege Hirpinos imperioque regas
Te gremio excipiens Perusia laeta salutat,
Rectorem atque ducem vividus Umber habet. [6]
Sed majora manent: en chrismatis auctus honore
Pontificis nutu Belgica regna petis,
Atque tenes, adserturus sanctissima Petri,
Romanae et fidei credita jura tibi. [7]
Redditus at patriae, brumali e littore jussus
Ausoniae laetas et remeare plagas;
Turrenae antistes ([8]) arces, urbemque revisis,
Quam tibi divino flamine sponsat amor.
Jamque ibi ter denis populum moderaris ab annis,
Et pleno saturas ubere Pastor oves. [9]
Romano incedis Princeps spectabilis ostro [10]
Et torque ornaris belgico adauctus Eques. [11]
Te pia turba, Deo pubes devota, Sacerdos
Certant obsequiis demeruisse suis. —
Sed quid mortales memoras, quid prodis honores?
Una hominem virtus ditat et una beat.
Scilicet hanc unam, aevo jam labente, sequaris,
Ad superos tutum quae tibi pandit iter.
Donec et aeterna compostus pace quiescas,
Sidereae ingressus regna beata domus.
Ah! miserans adsit Deus eventusque secundet!
Aspiret votis virgo benigna tuis!

J(oach.) C(ard.) P. scrib.

Het zij ons geoorloofd ten gelieve van de weinigen onzer abonnés die het Latijnsche vers minder vlug verstaan, dit poëma hier te vertalen.

Wij zouden dit gedicht willen noemen eene hulde der dankbaarheid, eene hemelsche vermaning en een smeekgebed, door den Dichter gelegd in den mond van den Engel der Poëzie.

Hoe vroolijk en blij was uw leven in zijn eerste bloei, onder het dak uwer ouders, in het Volskengebergte, waar gij het eerste licht aanschouwdet. [1]) Viterbo ontving u ter opvoeding in hare armen en de vaderlijke zorge der Sociëteit kweekte u tot vroomheid op. [2]) Maar het paleis der Mati's maakte u loom en de Academie wekte weinig in u den lust tot wetenschap op. [3]) Edoch die duisternissen weken en een helder licht ging er voor u op bij de lessen van Manera en de andere uitstekende vaderen. Zij ontsloten u de zuivere bronnen der kennis en laafden uw dorst aan de stroomen der wijsbegeerte en der Godgeleerdheid. In Rome hebt gij het eerst het heilig Misoffer opgedragen; in Rome heeft uw vlijt uw hoofd met den lauwer van het Doctoraat omkroond. Sala, een waardige Prins der Kerk, met het Romeinsche purper bekleed, spoorde uw moed aan en zette u krachten bij. Onder zijne leiding zijt gij uw loopbaan ingetreden, en in uw hart hebt gij geprent wat de grijsaard met zooveel welsprekendheid u toesprak. Mochten het volzalige Napels en daarna Beneventum Uwe woonstede bezitten, toen gij naar de wijsheid der wetten het Hirpinische volk hebt bestuurd. Ook het van leven tintelende volk der Ombrië waart gij een gids en een regeerder. Met welke opgetogenheid van vreugde heeft u Perugia begroet [4]) en ontvangen! Doch grootere dingen waren voor u weggelegd; ziet, met het Chrisma gezalfd, gaat gij, op den wenk des Pauses, naar het Koninkrijk der Belgen, waar uwer zorge de heilige rechten van Petrus en van de Kerk van Rome werden toevertrouwd. [7])

Gehoorzamend verliet gij het koude wolkige klimaat van het Noorden en keerdet terug naar het zonnige juichende vaderland, waar u Perugia's vesting en stad als haren Kerkvorst terug zien, en Perugia nu, als op Gods bevel, de bruid uwer ziele is geworden. En bereids driemaal tien jaren hebt gij den kromstaf [illegible] uwe schapen op de weide des Heeren met liefde [illegible])

Thans t[illegible] als vorst in het Romeinsche purper, [10]) daar ook [illegible]der Belgen u zijn ridderkruis vereerde.

Thans [illegible] gehoorzaamheid aan uwe wenken en de priestersch[illegible]n God gewijde jeugd en de vrome volksschare, die u allen beminnen. —

Maar waarom nu gedacht aan die vergankelijke eer, waarom herinnerd aan die aardsche waardigheden? Slechts één ding is er dat den mensch gelukkig maakt, namelijk de deugd! Ja, de deugd alleen is het wat gij hebt te betrachten; uw avond reeds nadert, en zij moet u het veilige pad ten hemel bereiden — tot dat gij u ter ruste legt en inslaapt in den eeuwigen vrede, ingegaan in het rijk der zaligheden boven de sferen der zonnen.

Hij de barmhartige God zij uw beschermer! Hij zegene uw verder leven!

En zij, de goedertierene Maagd, zij uwer bede gunstig!

J(oach.) C(ard.) P. scrib.

[1]) De Dichter werd geboren den 2den Maart 1810 te Carpineto. Zijne Ouders waren Ludovico Pecci en Anna Prosperi uit Coro (in het gebergte der Volsken). Het kind bleef in het ouderlijke huis tot zijn 8e levensjaar.

Carpineto is een castello in het gebied der Volsken, nabij Segni, te midden van het gebergte, dat ook bekend staat onder den naam van *Monti Lepini.*

[2]) In het jaar 1818 werd hij met zijn broeder Giuseppe naar Viterbo (Vetulonia) gezonden en ter opleiding toevertrouwd aan de Paters van de Sociëteit van Jesus.

[3]) Na den dood zijner Moeder in het jaar 1824 woorde hij in Rome bij zijn Oom van Moederszijde, in het paleis der Markiezen Muti (aan den voet van het Capitool), en daarna in de *Academia* der *„nobili ecclesiastici“* (gewoonlijk „accademia ecclesiastica“ genoemd).

[4]) Zijne leeraars in de Philosofie en in de Theologie aan het Lyceum Gregorianum, d. i. het Collegium Romanum, waren P. Francesco Manera, een man uitmuntend door talent en wetenschap en deugd, alsmede Andr. Carafa, G. Battista Pianciani, Ant. Ferrarini, Giovanni Perrone, Bizzi, Ant. Kolman, etc.

[5]) De voortreffelijke Cardinaal Jos. Ant. Sala droeg den jongeling eene bijzondere achting toe en stond hem steeds met wijze raadgevingen bij.

[6]) Na de *laurea doctoralis* te hebben behaald, werd hij door Grego-

rius XVI tot priester gewijd; vervolgens verheven tot huisprelaat van het domus Pontificia, ofschoon hij nog slechts 27 jaren oud was, en tot gouverneur (Delegaat) voor de provinciën Beneventum en Perugia.

Bij het vervullen van dezen staats-post gaf hij blijk van welwillende bedaardheid en tevens van eene groote wilskracht. Hij was er èn gevreesd èn bemind.

7) In het consistorie van 27 Jan. 1843 werd hij tot Aartsbisschop van Damiette benoemd en in Maart gekozen tot Pauselijk Nuntius in België. Toen hij in het begin van 1846 onze landstreken moest verlaten, omdat het klimaat van ons Noorden zoo nadeelig op zijne gezondheid werkte, schreef Leopold I aan Z. H. den Paus, om voor Mgr. Pecci ook den Cardinaalshoed te vragen, terwijl hij zelf hem het grootkruis der Leopolds-orde schonk.

8) Perugia wordt ook nog genoemd *Turrena*, wegens de vele torens, *turres*.

9) In het jaar 1846 werd hij door Paus Gregorius XVI in het consistorie van 19 Januari benoemd tot Bisschop van Perugia.

10) In het jaar 1853 werd hij door Pius IX in het consistorie van 19 Dec. gekozen tot Cardinaal der Roomsche Kerk (Cardinalis S. R. E.)

METTERNICHS NAGELATEN GESCHRIFTEN.
(1816—1835).
I.

Onder het opschrift *Autobiographie van Prins Metternich* bespraken wij in den vorigen jaargang van den *Wetenschappelijken Nederlander*, N°. 2 het eerste deel der *Nachgelassenen Papieren* van Oostenrijks grooten kanselier in twee Banden. Thans zijn van dit prachtig en degelijk werk reeds drie Banden van het tweede deel verschenen, die loopen van de »Friedens-Aera,« gelijk de schrijver het noemt, tot aan het sterfjaar van keizer Frans, d. i. van 1816 tot 1835.

De derde Band behandelt *de regeling van Oostenrijks inwendig bestuur*, welke Metternich in de jaren 1816 en 1817 voor zijn vaderland ontwierp en gedeeltelijk in toepassing mocht brengen, en vervolgens het *Lustrum der congressen*, die plaats hadden van 1818 tot 1822. De vierde Band, bevattende de jaren 1823—1829, handelt bovenal en doorloopend over de *Oostersche verwikkelingen* of over de Oostersche quaestie dier dagen, terwijl daarin buitendien de overige »Tages-Ereignisse« niet ontbreken.

Eindelijk de vijfde Band, voor ons Nederlanders gewis de belangrijkste, omdat er zoovele gegevens in voorkomen ter juiste beoordeeling van de Belgische revolutie, heeft tot opschrift: *De Juli-revolutie en haar naaste gevolgen* en loopt over de jaren 1830—1835 of van het uitbreken der Juli-revolutie tot aan den dood van keizer Frans.

Ten einde ons woord bij een vroegere gelegenheid gegeven, gestand te doen en alzoo Metternichs hoogst belangrijke *Nachgelassenen Papieren* te doen kennen, zullen wij de drie Banden achtereenvolgens bespreken; wij beginnen met den derden.

Van een christenstaatsman als Metternich, belast met de regeling van het inwendig bestuur zijns lands, was het te verwachten dat hij voor het katholieke Oostenrijk beginnen zou met het ontwerpen eener regeling van de betrekkingen tusschen Kerk en Staat, door het sluiten van een concordaat met Rome, hetwelk voor alle Duitsche Bondsstaten geldend zou wezen. Zijne onderhandelingen met Rome spelden den besten uitslag, doch zij leden schipbreuk op den onwil van sommige Bondsstaten, die de voorkeur gaven aan afzonderlijke concordaten. Zoo werden er, van 1817 tot 1830, concordaten gesloten, met Beieren in 1817, met de bovenrijnsche kerkprovincie in 1821 en 1827, met Hannover in 1824, met Saksen in 1827, met Gnesen en Posen in 1830 enz. Metternichs pogingen ter sluiting van een concordaat voor Oostenrijk stuitten voortdurend af op den nog heerschenden geest van het Josephisme; eindelijk, in 1855, toen de kanselier reeds was afgetreden, kreeg ook Oostenrijk zijn concordaat. Toen nam de grijsaard, die in deze staatsacte zijn eigen denkbeelden van 1816 verwezenlijkt zag, blijmoedig de pen ter hand en schreef: »Het vijfentwintigste jaarfeest van den geboortedag van keizer Frans Josef (18 Aug. 1855) is door de onderteekening van een concordaat met den Roomschen Stoel op eene even waardige, als in de tegenwoordige omstandigheden beteekenisvolle wijze gevierd.«

Het tweede punt van Metternichs zorgen betrof de hartader van elken Staat, het finantiewezen. De toestand van Oostenrijks geldmiddelen was, na zoo veel en zoo lang oorlogen, natuurlijk niet gunstig. Om verbetering in dien toestand te brengen, werd op zijn voorstel een raad van deskundigen benoemd, door hem in persoon voorgezeten, die geroepen was om in den bestaanden geldnood te voorzien en het openbaar crediet op blijvende grondslagen te vestigen. Het gevolg van deze beraadslagingen was: intrekking van het papieren geld, uitschrijving eener openbare leening en instelling van een ministerie van finantiën met een minister aan het hoofd, naast wien stond de »allgemeine Rechnungs-Contrôle« of rekenkamer.

Na deze ingrijpende wijziging in het finantiëel beheer nam Metternich de regeling van het algemeen rijksbestuur ter hand, dat, volgens zijn inzien, rustte op een »zu weit ausgedehnten Princip der Centralisation.« Op den 17den October 1817 onderwierp de kanselier aan 's Keizers goedkeuring een ontwerp omtrent de organisatie van het centraal of algemeen bestuur des keizerrijks, waaruit te over blijkt, hoe geheel ten onrechte de uitstekende staatsman als reactionair en als man van centralisatie door sommige, vooral liberale geschiedschrijvers is uitgekreten. Wel was hij gekant tegen de hervormingsmanie dier dagen, tegen het afbreken en omverwerpen, tegen hervormingen in uitgebreiden zin, waarvoor hij zijn tijd minder geschikt oordeelde. Hij wilde het bestaande verbeteren, want het gold »der Befestigung des Reiches und nicht seiner Umgestaltung.«

Het Oostenrijksche keizerrijk was toen en is nog heden om de veelvuldigheid zijner bestanddeelen, een soort van bondsstaat onder één eenigen en gemeenschappelijken monarch. De meeste dier bestanddeelen hebben een eigenaardige wetgeving, bijzondere rechten, een eigen taal, eigen zeden en gewoonten, kortom eene geërfde nationaliteit met al den aankleve van dien.

Dit eenmaal gesteld, zijn in Oostenrijk twee toestanden denkbaar; òf vereeniging en samensmelting van alle bestanddeelen der monarchie in één enkelen regeeringsvorm òf handhaving en bescherming van de krachtens taal, nationaliteit, zeden en gebruiken bestaande en gewettigde rechten dezer bestanddeelen der monarchie onder een krachtig algemeen bestuur.

De vereeniging lag ten grondslag aan het regeer-

stelsel van Josef II, dat Metternich verwerpt, omdat het te centralistisch is en de samensmelting van die vreemdsoortige bestanddeelen slechts kan zijn het »Resultat einer gewaltsamen Revolution;« hij betreurt het dat bij de Duitsche staatsmannen van zijn tijd »die unläugbare *Tendenz zu dem System der Fusion*« bestaat. Voor Oostenrijk, waar de regeermacht reeds op een te ver uitgebreid beginsel van centralisatie rustte, verlangde hij meer decentralisatie in het bestuur; daarom schreef hij: »Het hoogste centraal bestuur des Rijks zal, overeenkomstig ons stelsel van eenheid, alle landen en volken, tot de monarchie behoorend, leiden tot hetzelfde doel: algemeene en individueele welvaart; het zal van allen de voldoening der openbare verplichtingen in gelijke verhouding afvorderen en alom beschaving en onderwijs volgens gelijke beginsels verbreiden, doch behalve naar dit algemeene doel der regeering zal het algemeen bestuur des Rijks behooren te streven tot het behouden en beschermen van alle verscheidenheid en eigenaardigheden van taal, wetgeving, zeden, gewoonten en geërfde nationaliteit dier landen en volken.« Ter zuivere toepassing van deze algemeene beginselen van bestuur stelde hij voor aan het nieuw op te richten ministerie van Binnenlandsche Zaken, aan welks hoofd een algemeene of hofkanselier zou staan, een viertal kanseliers te verbinden, die belast zouden zijn met de behartiging van de zaken der verschillende kroonlanden onder den hofkanselier of minister van Binnenlandsche Zaken.

Gelijk er in de deelen des Rijks een vertegenwoordiging der standen was, zoo wilde de kanselier ook eene vertegenwoordiging in het centrum, een Rijksraad voor de gezamenlijke landen en volken. Metternichs grootsche plannen voor het inwendig bestuur van Oostenrijk bleven echter plannen jarenlang; keizer Frans stelde de uitvoering daarvan van jaar tot jaar uit, totdat hij eindelijk in 1835 aan Metternich ernstig verklaarde dat »vor Ende des Jahres 1835 der Ausspruch gefällt sein müsse. Zwei Monate später, besluit Metternich, war Er nicht mehr!«

De 3den November van hetzelfde jaar legde de kanselier den Keizer een wijdloopig verslag voor over den inwendigen toestand van Italië in het algemeen en over dien van het Lombardijesch-Venetiaansch koninkrijk in het bijzonder; zijne wenschen voor het laatste waren eene nationale regeering. Hij wenschte dat men den nationalen geest en de eigenliefde der natie zou bevredigen door aan die provinciën een regeeringsvorm te geven, die den Italianen ten bewijs kon strekken, dat men hunne provinciën niet op gelijken voet wilde behandelen met de Duitsche provinciën der monarchie en men er niet naar streefde gene met deze te vereenigen; hij wenschte dat men de benoeming van bijna uitsluitend Duitsche ambtenaren tot landsbetrekkingen zou staken om voortaan Italianen te benoemen en dat men middelen zou beramen om de billijke eischen der bevolking in andere opzichten te voldoen.

Waar is hier nu Metternich de reactionnair, de man van de centralisatie.

Het *lustrum der congressen* is als eene lange rij van vergaderingen tusschen de Europeesche Mogendheden ter regeling van de algemeene en maatschappelijke aangelegenheden, van beraadslagingen tusschen de ministers der verschillende Bondsstaten en van bijeenkomsten met gekroonde hoofden; en bij allen neemt Metternich een eerste plaats in. Daar hebt gij in 1818 het Akener congres en zijne gevolgen, in 1819 de conferentie van Carlsbad en hare resultaten, de samenkomst van Metternich met Koning Wilhelm III van Pruisen en eindelijk de conferentie van de Duitsche afgevaardigden te Weenen. Daar hebt gij in 1820 de hervatting van de minister-conferentie met al haar nasleep en het congres van Troppau met zijne gevolgen; in 1821 het congres van Laibach, het bezoek van Metternich aan het hof van Hannover, zijne zending bij koning George IV van Engeland, en ten laatste in 1822 het congres van Verona met zijne resultaten.

Welk een rijke bron voor de geschiedvorsching! Terecht mag het tijdsverloop van 1818—1822 het lustrum der congressen heeten, waarin bovendien voorkomen Metternichs reizen naar den Rijn en Italië, beschouwingen over de gebeurtenissen van den dag, verschillende belangrijke staatkundige stukken als daar zijn »*Die deutsche Politik Metternich's* en zijne *Profession de foi*, een geheime memorie van Oostenrijks kanselier aan keizer Alexander van Rusland. Beide deze gedenkschriften, zoo verdienen zij genoemd te worden, zijn meesterstukken van politiek doorzicht en beleid, vooral het tweede van 15 December 1820, waarin hij in krachtige trekken het Europa dier dagen schildert, »l'Europe, gelijk een beroemd schrijver eenmaal zeide, fait aujourd'hui pitié à l'homme d'esprit et horreur à l'homme vertueux.« Na eene schildering van dat Europa, toont hij ons het kwaad dat Europa teistert, wijst de bronnen van het kwaad aan, volgt den loop dien het heeft genomen en nog zal nemen en beantwoordt eindelijk de vraag of er nog middelen tegen dit kwaad bestaan en welke?

Onder het lezen dezer memorie zegt men onwillekeurig: Hetzelfde kwaad, zij het al in gewijzigden vorm, teistert nog het Europa van onze dagen! Zooveel over den derden Band van Metternichs *Nachgelassen Papieren;* een andermaal bespreken wij den vierden Band. S. VAN DEN ANKER.

ACTA ET DECRETA SACRORUM,

conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis. Tomus Sextus.

Dit zesde deel bevat de handelingen en de decreten der H. Conciliën welke gehouden werden door de Bisschoppen van Italië, van Zuid-Amerika en van Azië, alsmede *Supplementa.* gr. 4⁰ VIII, 1144 Kol.

De Acta zijn ontleend ten deele aan de verschenene authentieke uitgaven, ten deele aan oorspronkelijke stukken berustend in de Romeinsche centraal- of metropolitaan- of Diocesaan-Archieven en tot nog toe niet in druk verschenen. Dat alles is bewerkt door den beroemden *P. Schneemann*, met medewerking van Esseiva, Aymans, Nilles, Pr. Schröder en Langhorst. De inhoud behelst:

de Acten en decreten van het Provinciaal-Concilie van *Urbino* in het jaar 1859 (Kol. 1—132);

Decreten van het Provinciaal-Concilie van *Ravenna*, j. 1855 (Kol. 133—218);

De Acten der Bisschoppelijke Synode te *Pisa*, j. 1855 (—254);

De Acten, constitutiën en Decreten van het Provinciaal-Concilie van *Siena*, j. 1850(—282);
van het Provinciaal-Concilie van *Venetië*, 1859(--374);
van de twee Conciliën van *Quito* 1863 en 1869 (—450);
van 't Concilie van *Nieuwgranada*, 1868 (—560);
en van dat van *Smyrna*, 1869 (— 592.)

Het *Supplement* bevat de *Aziatische* Conciliën van het vicariaat van *Sutschu* 1803 (—650);
van *Pondichery*, 1844 (—664);
De Zendbrief van de Congregatie der Propaganda dan de Apostolische Vicarissen van Oost-Indiën (—700);
aan mededeelingen over de Bisschoppelijke Conferentiën der Kerkprovincie van *Milaan*, 1849 en 1850 (—738);
over de vergadering der Umbrische Bisschoppen te *Spoleto*, 1849 (772);
over de vergadering der Bisschoppen uit de Marken en uit het Urbinaat te *Loreto*, 1850 (810);
der Siciliaansche Bisschoppen te *Palermo*. (—826);
verder over de vergaderingen der Bisschoppen te Rome naar aanleiding der Dogmatisatie van 8 Dec. 1854 (—850); der Heiligverklaring van de Japansche Martelaren, Pinkster 1862 (—892); en het Eeuwfeest van den H. Petrus en Paulus 1867 (—894).

De volgende Bijvoegsels leveren nog bijdragen tot de vijf vorige Deelen en meer in het bijzonder betrekkelijk tot de Provinciale Conciliën van *Tarragona* in de XVIIde en XVIIIde eeuw (—958); betrekkelijk de hereeniging der Ruthenen en Walachen (—992); betrekkelijk het Nationaal-Concilie van Parijs, j. (1811) (—1024); een Italiaansch Dagboek. — Het slot vormen de gewone 7 indices van den inhoud van dat VIde Deel; waaronder een zeer uitvoerige (kol. 1053—1136) *index rerum;* dan volgt nog een chronologische, een alfabetische en een geografische Register van alle Conciliën en vergaderingen welker Acta in de nu verschenen 6 Deelen zijn medegedeeld.

In dit VIde Deel hadden ook, volgens vroeger plan, de Acten en Decreten van het *Vaticaansche Concilie* moeten verschijnen. Edoch de stoffe met inbegrip van veel wat nog niet in druk verscheen, bleek al ras zoo overvloedig rijk dat een VIIde Deel er zal worden aan gewijd. Maar ook dit boekdeel is reeds ter perse.

Wij gaan geen water in de Zuiderzee dra . en spreken insgelijks geen woord van lof over d reuzenwerk, hetwelk in Nederland, in Limburg ges ven wordt.

Nu onlangs zijn ook verschenen, volgens de Civiltà van den 4 Maart:

Synodus Diocesana (secunda) viglevanensis quam illimus et Rev. DD. Ep. Petrus Josephus.

De Gaudenzi habuit diebus 25, 27 Augusti 1881. *Viglevani* 1881 typis ecclesiasticis, in 8o di pagg. 176.

Synodus diocesana Cremonensis ab ill. et Rev. Ep. D. D. seremia.

Bonomelli, habita anno 1880. *Cremonae*, ex typ. aec. soc. S. Josephi. in 8o, di pagg. 272.

MEDEDEELINGEN.

— De rede, waarmede Prof. Dr. Theod. Jorissen op den 9n Januari. jl. het 250 jarig bestaan van het Amsterdamsch Athenaeum, thans Universiteit, herdacht, is door de firma Frederik Muller & Co., te Amsterdam, in flink formaat in het licht gegeven.

Professor Jorissen heeft aan deze uitgave vele aanteekeningen toegevoegd, waardoor zij eenigszins het karakter van een historisch gedenkboek verkrijgt. In deze aanteekeningen worden vooral de bronnen aangewezen, waarvan de feestredenaar gebruik maakte voor zijne karakterteekeningen van Burman, Wijttenbach, Cras, van Swinden, D. J. van Lennep, Den Tex en anderen.

Een drietal bijlagen van grooteren omvang zijn bovendien nog daaraan toegevoegd. De eerste bevat eene »Memorie aangaande het houden der publieke en private lessen door Professoren aan Burgemeesteren en curatoren van het Illustre Athenaeum der Stad Amsterdam gepresenteerdt, in Febr. 1743!« De tweede geeft het »Project om de Stads Doorluchtige Schoole, te Amsterdam, bij wijze van vrijwillige Inschrijving in activiteit te herstellen, ten einde de Liefhebbers en de jeugd gelegenheid te geven, om zich te oefenen in de geleerdheid, vrije kunsten en wetenschappen, enz,» zijnde het onuitgevoerde ontwerp van 1750 of 51, waarvan wij indertijd bij ons verslag van de feestrede hebben gewag gemaakt. Eindelijk heeft Prof. Mr. L. de Hartog als derde bijlage een belangrijk opstel geleverd, gewijd aan de nagedachtenis van Prof. Cras, o. a. naar aanleiding van »het Protocol van het Illustre Athenaeum der Stad Amsterdam«, in het bezit van de familie De Bosch Kemper.

— Dr. J. Van Vloten te Haarlem, schrijft aan de *Wekker:*

»Tot mijne bevreemding zie ik in het ook door uw blad opgenomen bericht uit Amsterdam, krachtens een schrijven van den heer Kollewijn, nog altoos de waarheid der overlevering omtrent Alaert (*niet* Albert) Beiling betwijfeld. Ik meende, dat sinds dr. Bolhuis van Zeeburgh, te Leiden, het bericht had opgespoord, door den monnik, die hem zijn *laatste* biecht afnam, van zijn marteldood gegeven, de zekerheid daarvan wel als een paal boven water stond. Ik verwijs voorts, tot nadere inlichting op het stukjen over *Alaert Beiling*, door mij in den *Nuts-Almanak* voor 1875 (bl. 135 en v. v.) geplaatst, waar geheel het geschiedbeloop der zaakt vermeldt wordt.

»Overtuigd, dat gij er gaarne toe zult medewerken, de eervolle nagedachtenis van een zoo wakker man tegen alle verdere miskenning te vrijwaren, neem ik de vrijheid u voor deze weinige regelen een plaatsje te vragen.

— De Haarlemsche uitgever H. D. Tjeenk Willink heeft dezer dagen een nieuwe prijzenswaardige poging gedaan om Potgieter's Poëzy in wijden kring te verspreiden, door eene afzonderlijke uitgave van het eerste deel der beide bundels, die tijdens Potgieter's leven zijn verschenen. Deze nieuwe derde druk draagt den titel van *Zangen des Tijds*, welke titel hier eenigszins breed moet worden opgevat. Wie »politieke poëzy« zou meenen te vinden die aan de iambes van Aug. Barbier herinneren, zal zich niet weinig vergissen.

Doch de dichter geeft den lezer, die zich in deze gedichten wil verdiepen, een sterksprekenden indruk van het tijdvak, waarin deze zangen zijn ontstaan, terwijl zij zich

tegelijk veelal daarboven weten te verheffen. Het behoeft niet te worden herhaald, niet een vluchtig doorbladeren, maar wel degelijk een ernstig bestudeeren is noodig om van het hier aangebodene het rechte genot te hebben. Moge het blijken, dat vele onzer landgenooten niet tegen de moeite van die studie opzien. Al zal Potgieter nooit populair worden, de kring zijner vereerders kan toch grooter worden dan tot dusver het geval is.

Een goed gegraveerd portret des dichters siert deze uitgave.

— Niet dikwijls beleeft eene academisch proefschrift een tweeden druk, en dan nog wel in zoodanigen vorm, dat het ook buiten den kring der geleerden en geletterden zijn weg gaat zoeken. Dat nu gebeurt met den *Jodocus van Lodenstein, zijn leven, denken werken*, door Dr. P. JZN. Proost. Zoowel de eigenaardige plaats, welke Van Lodenstein onder zijne tijdgenooten inneemt, als de wijze waarop Dr. Proost zijne taak als biograaf heeft opgevat, maken dit boek belangrijk genoeg ook voor niettheologen en niet-historici in den gewonen zin. De schrijver, een volijverig leerling van Moll en Acquoy, geeft in dit werk een helder beeld van het godsdienstig en kerkelijk leven der zeventiende-eeuwsche vaderen. Lodenstein, die de eischen van het gemoedsleven in bescherming nam tegen den dwang der officiëele kerkelijkheid.

J. Dyserinck *over* **Hildebrand's Camera Obscura.** Het December-nummer van *De Gids* bracht ons eene bibliografische studie van den heer J. Dyserinck over *Hildebrands Camera Obscura*, die én om den aangenamen vorm én om de degelijke bewerking zeer de aandacht heeft getrokken. Die studie is thans afzonderlijk verschenen; de firma J. C. & W. Altorffer heeft er eene keurige uitgave van gegeven. Doch niet dit is de eenige aanbeveling. De heer Dyserinck heeft zijn werk op verscheidene punten vermeerderd: o. a. geeft hij een volledig overzicht van de stukjes poëzie en proza, die Hildebrand naamloos plaatste in den Leidschen Studenten-almanak van 1834—39 als ook van zijn opstellen in *De Gids* van 1837—40, en van de boekbeoordeelingen, die naamloos van zijn hand in hetzelfde maandwerk verschenen. De bibliographie is dus nu zóó volledig als er weinig worden gevonden, wellicht niet ééne te vinden is.

— »Een kerstavond« van onze zoo gunstig bekende schrijfster Melati van Java, voorkomende in No. 26 der *Familiebode*, uitgave van J. A. van Zeijl te Schiedam, is in Duitsche vertaling als feuilleton verschenen in de *Germania* van 11 dezer.

— In Japan, waar zoo vele Nederlanders doceerden, zal de nieuw gestichte Japansche Universiteit te Yeddo alleen Duitsche hoogleeraren tellen. Het getal der studenten bedraagt ongeveer 1000, die niet toegelaten worden dan nadat zij gedurende 6 jaren het Duitsche Gymnasium bezocht hebben. Ieder hoogleeraar geniet een salaris van 24.000 franks met officieele woning.

— Van LORINSER'S uitmuntend werk »*Buch der Natur*,« einer gross angelegten »Kosmologischen Theodicee,« zegt Fr. Hulskamp, zal eene nieuwe uitgave in 40 afleveringen verschijnen. De prijs voor het geheele werk in 7 Deelen, is 60 M.

Inhoud van Tijdschriften.

Zeitschrift für Katholische Theologie.

(Professoren der Theologie an der K. K. Universität Innsbruck.)

VI JAHRGANG. 1 HEFT.

INNHALT.

Abhandlungen. *Wieser*, Ueber das letzte Motiv des Glaubens.

Grisar, Jacob Lainez und die Frage des Laienkelches auf dem Concil von Trient. Mit einer ungedruckten Concilsrede von Lainez II. (Schlusz).

Bodewig, Der allgemeine Wesensbegriff der sieben Gaben des H. Geistes nach der theol. Summa des H. Thomas.

Recensionen.

Bemerkungen und Nachrichten.

Ueber den Einklang zwischen Bibel und Wissenschaft.

Ueber neuere Franziskus- und Franziskanerliteratur.

E. Bekker, über und für Maria Stuart.

Die Concilienfeste in der orientalischen Kirche.

Analecta Bollandiana. Verschiedenes

Stimmen aus Maria-Laach, Katholische Blätter. J. 1882. 1 Heft.

Innhalt.

Dorothea von Schlegel 1. (P. A. Baumgartner).

Ein Vorkämpfer des Agrarsocialismus. (P. v. Cathrein).

Der H. Cyrill und der H. Method. 1. P. D. Rattinger.

Uber Bewegungen im Pflanzenreich (P. H. Jürgens).

Die Justizmorde der Titus-Oates-Verschwörung 1. (P. J. Spillmann).

Recensionen.

Empfehlenswerthe Schriften.

Miscellen. Irisches. — Rückklang des Socialismus in den Vereinigten Staaten Nordamerika's.

— *Revue des Sciences Ecclésiastiques* publiée par des professeurs du *collège Théologique de Lille.* (Janvier) Sommaire.

I. Liberté de Jésus-Christ dans sa passion et dans sa mort, par M. l'abbé Vivet.

II. Le doute dans la science et dans la religion, par le R. P. Ch. Lahr.

III. De sacrae Scripturae studio par M. l'abbé Bourdais.

IV. Bibliographie.

V. L'Evangéliaire de Saint-Mihiel, par Ch. Dehaisnes, Archiviste du Nord.

VI. Liturgie, par M. l'abbé P. R.

VII. Théologie morale.

VIII. Actes du Saint-Siége.

Historisch-politische Blätter. LXXXIX B. 2 Heft.

IX. Aphorismen über Recht uud Moral (Schlusz).

X. Staatsgedanke und Kirchenbegriff im Schwedischen Streit. IV. (Schlusz).

XI. Das Paulus-Museum in Worms.

XII. Zur Duns Scotus-Literatur.

XIII. Die Mittelparteien und der Reichskansler.

XIV. Die Wintercampagne der österreichischen Parlaments im ersten Theil.

XVI. Der Namen des Apostels der Deutschen.

ADVERTENTIËN.

Bij H. W. van Marle, Uitgever te Arnhem, is thans compleet verschenen:

MIDDEL- en OUD NEDERL. WOORDENBOEK

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

Zeven deelen, ingenaaid. . *f* **43.20**
Gebonden in leder en linn. » **51.60**

HET ZANGONDERWIJS.

Naar de Duitsche methode

DOOR

HERM. BENDER,

Leeraar aan de Rijks-Kweekschool te Deventer.

Compl. in 7 stukjes met tabellen *f* 3.52½.

LIEDERBUNDELS, door denzelfde.

één-, twee-, drie en vierstemmige, resp. *f* 0.60 *f* 0.70 *f* 0.80 en *f* 1.20.

Bij de uitgevers Küppers & Laurey te Haarlem is verschenen:

EENIGE BESCHOUWINGEN

BETREFFENDE HET CORPS

Officieren v. Administratie

bij de Koninkl. Nederl. Marine,

Prijs *f* **0.25.**

Wilh. Mengelbier Jos. Sohn

CARROSSIER DE
S. M. l'Empereur d'Allemagne etc.

Aix-La-Chapelle.

Fabrique de voitures de luxe de premier ordre, recommande ses produits.

Bij de uitgevers Küppers & Laurey te Haarlem is verschenen:

De Rechtsmacht

DER

Zeekrijgsraden

in OOST-INDIE,

door K. J. van den Bussche.

Prijs *f* **0.25.**

Smyrna-Tapijtfabriek

VAN

JAN HEUKENSVELDT,

Delft, Geerweg, N°. 8.

Bij de uitgevers KUPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

JOANNES BAPTISTA,

NAAR VONDEL'S EPOS.

DRAMA IN VIJF BEDRIJVEN,

DOOR

J. W. B. van Sint-Mariëngraat,

OPGEDRAGEN AAN

H. M. de KONINGIN der NEDERLANDEN.

Prijs f **1,50.**

Bij C. MORKS Jzn. te Dordrecht ziet het licht:

Handels-Bibliotheek

bewerkt door

A. VAN OTTERLOO,

Leeraar a/d. Openbare Handelschool te Amsterdam.

Inhoud der Handels-Bibliotheek:

Geschiedenis van den Handel *f* 1.25
Handels-Aardrijkskunde . . . „ 3.90
De Middelen van verkeer . „ 0.90
Volkshuishoudkunde . . . . . „ 0.65
Algemeene Handelsleer . . . „ 1.15
Handels-rekenen . . . . „ 1.90
Het Boekhouden . . . . „ 1.75
Handels-correspondentie . .
Waren-kennis . . . .

De prijs zal kompleet c. *f* 12.— en 10 pCt. minder dan die der afzonderlijke deelen zijn.

Goede Kennissen, (Proza) 3e dr. *f* 1.90
Goede Kennissen, (Poëzie) 3e dr. „ 1.90

Voor jongelieden bijeengebracht door

A. S. KOK,

Leeraar a/d. Kon. Mil. Acad. te Breda.

Uitgave van C. L. van LANGENHUIJSEN te Amsterdam:

De Dietsche Warande.

Elke aflevering bevat cirka 100 bladzijden druks (soms toegelicht door platen) benevens een gratis aangeboden »Bulletin périodique, résumant les articles de la livraison en cours de publication, ou traitant l'une ou l'autre question d'art ou d'archéologie néerlandaise.«

In geen geval verschijnen er meer dan 6 afleveringen in 't jaar. Deze vormen een boekdeel van 40 à 45 vellen druks.

Men teekent in voor niet minder dan een deel, of zes afleveringen. De prijs is *f* 6; betaalbaar in twee termijnen; bij de uitgave der 3e en der 6e aflevering.

BOEKVERKOOPING.

FREDERIK MULLER & Co., te Amsterdam, zullen **27—29 Maart** ten hunnen huize, *Doelenstraat N°.* 10, verkoopen de

BIBLIOTHEEK

VAN

Mr. J. G. A. FABER,

in veiling gebracht wegens vertrek naar het Buitenland.

Deze verzameling bevat eene uitgebreide collectie over Rechtsgeleerdheid, benevens werken over Theologie, waarbij eenige merkwaardige incunabelen, Geschiedenis Letterkunde, enz.

De catalogus is op aanvraag verkrijgbaar.

Bij de Erven H. van Munster & Zoon, te Amsterdam, verschijnt:

BLOEMLEZING

UIT DEN

AMSTERDAMSCHEN

Studenten-Almanak.

1832—1881.

Prijs ingenaaid *f* **3.60**; gebonden *f* **4.30.**

In deze **Bloemlezing** komen o. a. bijdragen voor van E. J. Asser, J. J. van Vollenhove, J. de Liefde, P. Leendertz Wz., A. Winkler Prins, Chr. H. Riehm, J. G. de Hoop Scheffer, J. van Leeuwen, W. Boonacker, K. R. Pekelharing, P. Bruyn, M. W. Scheltema Ezn., P. A. de Genestet, C. P. Tiele, H. P. van Karnebeek, A. G. Zimmerman, W. W. van Lennep, J. W. G. van Maanen, J. J. W. van der Biesen, T. M. C. Asser, J. Craandijk, Simon Gorter, Mr. H. Jacobi, J. J. Pz. Scharff, P. van der Goot, A. J. J. Salm, H. H. Smissaert, P. van Wijk Jr. en vele anderen.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 2. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

Overzicht op wetenschappelijk gebied.

DUITSCHLAND IN 1881.

Het jaar 1880 leverde in Duitschland (men zie De Wetenschappelijke Nederlander van het vorig jaar No. 12) 14,941 nieuwe boekwerken, en het jaar 1881 bracht er 15,191 voort. Deze vermeerdering is gering en met het oog op den vooruitgang in getalsterkte der vorige jaren, is het een achteruitgaan. In andere landen is die achteruitgang al begonnen. En de oorzaak daarvan? Is niet eene vermindering van letterkundigen arbeid en litterarische vruchtbaarheid, maar is veeleer hieraan toe te schrijven, dat de boeken worden voorkomen door dagbladen en tijdschriften welke aan getal, aan omvang en beteekenis van jaar tot jaar hooger en hooger klimmen. Opmerkenswaardig intusschen is het in Duitschland dat de Theologie er, gelijk voorheen, ook nu weer de bovenhand krijgt. In de voorlaatste jaren waren de werken over Staatkunde en Rechtswetenschap het talrijkst; in de drie laatste jaren stegen de werken over de Godgeleerdheid van 1304 tot 1390 en nu tot 1472. De Juridische werken zijn in diezelfde drie jaren gedaald van 1683 tot 1557 en nu zelfs tot 1469. Alle eer aldus aan de Theologie.

OVERZICHT VAN DE KATHOLIEKE LETTERKUNDE IN DUITSCHLAND gedurende het jaar 1881.

Wie zou dat overzicht beter kunnen geven dan Dr. Frans Hülskamp in zijn „Litterarischer Handweiser"?

I. THEOLOGIE.

Ook voor dit jaar bleef ons nieuw omgewerkt »Kirchenlexicon« het hoofdwerk. Negen afleveringen zijn thans verschenen, zoodat de eerste Band, waarvoor er eerst 10 of 12 afleveringen bestemd werden, geheel, of althans op zeer weinig na, volledig zijn zal. Het zou natuurlijk in ieder opzicht wenschelijk zijn zoo dit werk spoediger kon vooruitgaan, en voor de toekomst mogen wij dat hopen. Geen verstandig mensch echter zal daarom verlangen dat de degelijkheid van het geheel of van eenig onderdeel schade leed; en wat tot nu toe verscheen — daarover toch is geen ander gevoelen geuit noch in ernst mogelijk — overtreft door zijn grondigheid en zorgvuldige bewerking, zoowel in het algemeen als voor ieder vak afzonderlijk, ook de hoogst gestelde eischen en verwachtingen. Schäfler's »Handlexicon der Kath. Theologie,« dat intusschen tot 14 deelen aangroeide, kan daarbij in het geheel niet in aanmerking komen.

Op APOLOGETISCH GEBIED staat op den voorgrond de nieuwe bewerking van den eersten Band, die de algemeene christelijke vraagstukken bevat, van *Bosen's Apologetik* door *Rheinstädter. H. J. Rietmaijer* bezorgde eene korte »Apologie des Christenthums für Gebildete.« Een klein doch gewichtig, door *Ed. v. Hartmann's* »Krisis des Christenthums« uitgelokt geschrift van *Hettinger* houdt zich meer bepaaldelijk met het Protestantismus bezig, terwijl *Röhm* enkel en alleen de »Aufgaben der protestant. Theologie« behandelde. Van *Allies* (uit het Engelsch) en *Evers* verschenen twee merkwaardige bekeerings-geschiedenissen. *Meurer* verschafte, door nieuwe aanvallen van Protestanten daartoe uitgedaagd, een grootere bijdrage »zur richtigen Würdigung der Jesuïten und ihrer Gegner,« en *Ph. Bruder* behandelde de Katholieke vereering der reliquieën, populair en kort.

Op DOGMATISCH GEBIED zagen belangrijke werken het licht. De 4de Band van *Heinrich's* Dogmatik werd afgewerkt, en van den eersten en tweeden verscheen een nieuwe oplage. In zijne »religiösen Urgeschichte der Menschheit« behandelde *Oswald* de leer van den eersten staat van het menschelijk geslacht, van den zondenval in het paradijs en van de erfzonde. *P. Kleutgen* begon de uitgebreide »Institutiones theologicae« met een eersten Band »*de Deo.*« *P. Hurter* werkte de derde uitgaaf van zijn Compendium in 3 banden af, terwijl van het Compendium van *P. Perrone* de 36ste, voor Duitschland de 3de uitgaaf verscheen. *Stamm* gaf eene uitvoerige latijnsche, *Kurz* eene evenzoo uitgebreide duitsche Mariologie in het licht. De bisschop *Roskovany* gaf ons in twee banden verdere bescheiden opzichtens de Onbevlekte Ontvangenis van Maria; de aartsbisschop *Melchers* gaf in het kort de leer der Kerk, *P. Wieser* besprak het moderne spiritismus, *Bautz* behandelde de speculatieve leer over den hemel en *W. v. Sulerzyski* schreef over den bedienaar van het Sacrament des huwelijks.

Wirthmüller behandelde breedvoerig in de *Moraltheologie* de deugd van godsdienstigheid (religionis) en *P. Patisz* stelde ons den heiligen Paulus in zijne apostolische deugden voor, terwijl nieuwe uitgaven verschenen zoowel van *Liguori's* groote »Theologia moralis,« als van *P. Gury's* »*Compendium*« en »Casus conscientiae.«

De BIJBELKUNDE ging vooruit door eene uiteenzetting der verhouding van den bijbel tot de wetenschap van *B. Schäfer;* door eene bijzondere inleiding tot het Oude Testament van *Kaulen*, door het 3 banden groote »*Leben Jesu*« van *J. Grimm*, door breedvoerige aanteekeningen op Isaïas van *P. Knabenbauer* en niet minder uitvoerige op St. Marcus evangelie van *Schanz*, en door latijnsche commentaren op den brief aan de Romeinen door *Klofutar. Seisenberger* verklaarde het bijbelsche scheppingsverhaal, een anonymus (E. A.) hield zich bezig met de tijdrekening van het boek der schepping in zijne verhouding tot de profane, *P. Hötze*

behandelde de geschiedenis van Jacob en Ezau, *J. Langer* geeft ons eene nieuwe psalmvertaling naar de Vulgata met het oog op den oorspronkelijken tekst, *A. Kamper* verklaarde Christus lijden, verrijzenis en hemelvaart volgens de Evangelies.

In *Huttler's* instituut verschenen, in zeer schoone uitgave, de vier Evangelies volgens den oudduitschen Codex Teplensis en tegelijkertijd in afzonderlijke kleine uitgave het Evangelie van den heiligen Marcus met de Vulgata er naast volgens denzelfden Codex.

De GESCHIEDENIS DER DOGMA's en de PATRISTIEK kregen verdere uitbreiding door den eersten band van *Nirschl's* Lehrbuch der Patrologie, door v. Lehner's werk over de oud-christelijke Mariavereering, door de prijswerken van *Söder* over de historische ontwikkeling van het begrip der Katholiciteit, en van *Scholl* over de leer der genade van den H. Basilius; door de monographieën van *Kopallik* over Cyrillus van Alexandrië en van *Marquardt* over den heiligen Cyrillus van Jeruzalem. De *Kemptener deutsche Väterbibliothek* vermeerderde nogmaals met 17 nieuwe deeltjes, *P. Hurter* gaf een grooter dubbelnummer uit van zijne latijnsche verzameling der heilige Vaders met Augustinus werk »*de Trinitate*,« en *H. Kellner* liet de twee eerste deelen verschijnen van een nieuwe duitsche vertaling der gezamenlijke werken van *Tertullianus*.

De latijnsche herbewerking van *P. Schneemann's* overzicht der thomistische-mollinistische controvers over genade en vrijheid dient tot overgang tot de *letterkundige geschiedenis der theologie*. *P. Hurter* liet het verlangde nieuwe deel van zijn verdienstvollen »Nomenclator liter« volgen, *J. Kayser* gaf eene omwerking zijner verdienstelijke »Beiträge zur Gesch. u. Erklärung der ältesten Kirchenhymnen,« *L. Schutz* verschafte een Thomas-Lexicon, en de Oostenrijksche Benedictijnen brachten de nieuwere schrijvers hunner orde en van hun land door eene zorgvuldige Biobibliographie weer in eere. *Moufang* maakte zich verdienstelijk door de wederuitgave eener groote reeks oudduitsche catechismussen, *de Lorenzi* door de twee eerste banden eener vrije bewerking van uitgelezen geschriften Geilers van Kaisersberg, *Hasack* door eene monographie van Luther en de religieuze letterkunde van zijn tijd, *Münzenberger* door ons bekend te maken met boekjes die weleer den geloovigen leidden bij de biecht en de voorbereiding tot den dood, *K. Werner* door een uitgebreid werk en *J. Müller* door kleine biographica over Duns Scotus. Er verschenen nieuwe oplagen van de prachtuitgave van *Bonaventura's breviloquium*,« van de bloemlezing uit oudduitsche mystieken van *P. Denifle*, en het 1ste deel van *Oischinger's* duitsche vertaling der «catena aurea« van den H. Thomas. *Kahl* gaf eene Bloemlezing van schoone bladzijden uit den H. Franciscus van Sales.

De eigenlijke *kerkelijke geschiedenis* werd verrijkt door den 2den band van *Jungmann's* »dissertationes selectae,« door een nieuwe uitgave der »*Institutiones hist. eccl.*« van *Vascotti*, door den 12den band der duitsche bewerking van Rohrbacher; door *Brück's* geschiedenis van de geheime gezelschappen in Spanje. Rijkdom aan bronnen werd ons verschaft door de nieuwe kritiesche uitgave van Orosius en *Victor Vitensis* door de Weener Academie en de met aanteekeningen verrijkte nieuwe druk van *J. de Lasco's* beneficiënboek van het aartsbisdom Gnesen. Het archeologisch woordenboek van *Kraus* bereikte zijn zesde aflevering. Buiten *Höynck's* monographie over het vrouwenklooster te Kaufbeuren, verschenen nog monographieën van *Neu* over St. Nicolaas te Aken, van *Riedweg* over de collegiaal stichting Beromünster en van *Wichner* over het nonnenklooster Admont. Het beste kan men hierbij brengen als godsdienstig geschiedkundige studie *Lüken's* »Götterlehre der Griechen und Römer.«

(*Wordt voortgezet*).

METTERNICHS NAGELATEN GESCHRIFTEN.

(1816—1835)

II.

De vierde Band van Metternichs nagelaten geschriften heeft tot titel *Orientalische Wirren*. En te recht, want reeds op blz. 63 bespreekt Oostenrijks kanselier in een lijvig stuk de strijdige punten tusschen Rusland en de Porte of de Oostersche verwikkelingen. En die Oostersche quaestie is van Mei 1823 tot aan Sept. 1829, toen de vrede van Adrianopel werd geteekend, het doorloopend onderwerp van dezen Band. Wij leeren er uit hoe Rusland, soms gesteund door deze of gene mogendheid; soms door bijna alle gedwarsboomd, er ook toen naar streefde in het Oosten de plaats in te nemen der Konstantijns en Iustiniaans, en hoe er volgens Metternich, in December 1828 voor de Porte geene keuze meer overbleef »que le choix entre le fer et le poison,« en hij voegt er bij dat het in de natuur, zoowel der prinsen als der individuën, ligt »de préférer le fer au poison.« Dit deed de Porte toen en heeft zij ook later gedaan en meer dan eens gedaan.

Dan genoeg ter rechtvaardiging, waarom deze Band tot opschrift heeft *Oostersche verwikkelingen*, niettegenstaande al zijn anderen rijkdom over personen, toestanden, feiten en gebeurtenissen. Nemen wij b. v. in de eerste plaats *Frankrijk onder Karel X*. Op blz. 110 bij den dood van Lodewijk XVIII schreef Metternich in Sept. 1824: »Lodewijk XVIII is gestorven en daarmede is alles gezegd. Wat voor weinig jaren een groote gebeurtenis ware geweest, is thans zonder beteekenis..... De oude koning was een zwak heer, ware hij een gewoon mensch geweest, zoo had hij waarschijnlijk vele dwalingen van onzen tijd gedeeld. Karel X is een ander man. Hij heeft een hart en een goed verstand; bezat hij maar meer vastheid van karakter.« In October van hetzelfde jaar heet het: »Het is een feit dat Karel X, van de eerste oogenblikken zijner regeering af, zichtbaar een populariteit heeft nagejaagd die hij waarlijk verkregen heeft..... De vraag is maar of hij niet groote concessiën heeft gedaan om ze te verwerven, of hij niet te veel naar de linkerzijde is overgegaan.« Meermalen merkt de schrijver het in de jaren 1826 en 1827 op, hoe Frankrijks koning al meer en meer het liberalisme vrij spel laat, het begunstigt zelfs; en hij verheelt het niet dat Karel X zal vallen. Bij het begin van 1828 blijken Metternichs vooruitzichten omtrent Frankrijk donker. De blz. 410—414 bevatten uitdrukkingen als deze: »Tout est désordre à Paris.... Ce pays est perdu, et aucun de mes calculs ne porte plus d'une manière active sur lui... Depuis que le monde

existe, on n'a pas vu un pays, où l'esprit court les rues, présenter un manque d'hommes à conduire les affaires publiques comme aujourd'hui en France.... Le pays le plus malade, c'est la France, et c'est également celui où l'avenir promet le moins. Un pays où tous les éléments moraux sont éteints ne peut pas s'aider... »En eenige weken voor de Juli-Revolutie schreef Metternich: »Le sort de la Royauté se joue aujourd'hui comme une partie d'écarté.«

Karel X verloor de partij! Metternich had het jaren tevoren voorspeld.

In December van het jaar 1825 stierf Alexander I, keizer van Rusland wiens portret in de »Galerie berühmter Zeitgenossen« van het eerste deel reeds door den schrijver is geteekend; eenige aanhalingen zullen ons schrijvers oordeel nader leeren kennen, zoowel over Alexander als over den toestand, waarin hij Rusland achterliet. Blz. 341 lezen: wij »De zedelijke dood van keizer Alexander was den stoffelijken dood voorafgegaan. Bedrogen en teleurgesteld in alles, ter neergedrukt onder het gewicht van hartzeer en verdriet, die geestkracht missend welke, hadde hij ze bezeten, hem behoed zou hebben voor zooveel rechtvaardige kwellingen, heeft de ongelukkige vorst den troon nagelaten aan een jeugdig opvolger, die met veel eigenschappen welke aan zijn voorganger ontbraken, schijnt begaafd te zijn.« Of die troon op hechte grondslagen rustte? Dit kan blijken uit de volgende woorden die wij letterlijk overschrijven: »La Russie ne semble pas mal à une salle de festin le lendemain de la fête. Ce qui la veille avait produit tout l'effet de corps solides ou brillants, n'a le lendemain plus une autre valeur que celle de l'étoffe, et celle-ci est en partie composée de grosses toiles, de faux diamants, de pièces de broderie et de décors qui n'ont de mérite que durant la représentation.«

»La vieille Russe n'existe plus« is Metternichs uitspraak en het is de taak van keizer Nikolaas een jong en nieuw Rusland te scheppen. Het oude Rusland was verdwenen ten gevolge van de invoering van de civilisation moderne,« het oude Rusland, gelijk wij lezen op blz. 303, »had om zoo te zeggen jarenlang het liberalisme van Europa ingeademd; honderden reizigers dier natie hebben zich in zijne atmosfeer als van het liberalisme doortrokken en hun liberalisme was een introductie-kaart aan het keizerlijk hof. Dergelijke feiten moeten noodzakelijk sporen nalaten.«

Die sporen waren aldra zichtbaar in de schrikkelijke samenzwering van 26 December waarin hooggeplaatste personen betrokken waren, en die ook bij het leven van keizer Alexander zou zijn voorgevallen, met dat verschil echter dat alsdan »lui et la famille impériale eussent été massacrés.»

Alexander was in den laatsten tijd innig overtuigd van Ruslands hachelijken toestand, gelijk blijkt uit de volgende woorden van Metternich op blz. 270: »c'est le fait, qu' Alexandre n'avait plus dans les derniers temps qu'une seule affaire qui le préoccupait: et c'était le désir de se sauver lui et son pays d'une perte qu'il croyait assurée.«

Deze losse greep, uit de vele belangrijke, soms geheel oorspronkelijke beschouwingen en oordeelvellingen over tal van personen, toestanden, feiten en gebeurtenissen, welke in dezen Band voorkomen, zij voldoende om een oordeel te vormen over Metternichs voor de geschiedenis belangwekkend en gewichtig werk.

Wij sluiten onze mededeelingen uit den vierden Band door den lezer kennis te laten maken met Metternichs gevoelen over de Jezuieten.

In het jaar 1825 hadden de Jezuieten aan keizer Frans de vergunning gevraagd eene inrichting van onderwijs en opvoeding te mogen openen in Galicië; over deze aanvraag moest de kanselier zijn advies uitbrengen. In zijn adres, 7 bladzijden groot, beantwoordt Metternich in de eerste plaats de vraag: *Was sind die Jesuiten;* welk antwoord wij ter lezing aanbevelen.

Tegen »die *alten Jesuiten*« heeft de schrijver niets, doch nu komt de vraag: »Sind die *neuen* noch die *alten* Jesuiten?« De oplossing dezer vraag hangt volgens Metternich, in de eerste plaats van den Roomschen Stoel af; juister en verstandiger kon de kanselier niet spreken. Voor hem zijn intusschen de *nieuwe* de *oude*, omdat de Jezuieten volgens hun instituut hersteld zijn en de Jezuieten alleen Jezuieten zijn »unter den Grundbedingungen ihres Institutes«.

»Maar het Instituut der Jezuieten, zegt men, is in tegenspraak met de beschouwingen der nieuwere publicisten en met de bestaande staatsverordeningen betreffende de reguliere geestelijkheid.«

Aan de eerste tegenspraak hecht Metternich geen waarde, omdat hij »die Autorität der *neuen*, *sogenannten Publicisten* niet hoogschat.

Het tweede gezichtspunt dient overwogen te worden en deze overweging moet zich bepalen bij het onderzoek of de josephistische bepalingen ten opzichte van de reguliere geestelijkheid wel strekken ten nutte van den godsdienst en de openbare zedelijkheid, en bijgevolg tot voordeel van den Staat. De kanselier is van oordeel dat »man sollte die Frage wohl als gelöst betrachten!« De ondervinding had ze opgelost! Het advies raadde daarom tot toelating der Jezuieten aan en eindigt aldus: »Ich spreche demnach ohne Scheu den Satz aus: *Keine Jesuiten oder die alten*, d. h. *die feste Ordensregel in ihrem reinen Begriffe*, und ebenso würde ich sagen: *keine Jesuiten*, wenn ich die Ueberzeugung hegte, dass ihre Grundinstitution nicht gefahrvollen Zeiten angemessen wäre, oder wenn ich sie im Allgemeinen für schlecht hielte.«

Aldus op blz. 233 in den vierden Band van Metternich's *nachgelassenen Papieren*; de rijkskanselier drukt hier zoo wat hetzelfde doch in anderen vorm uit, als hetgeen ligt in de bekende woorden: *sint ut sunt aut non sint.*

In een slotartikel over den vijfden Band.

S. VAN DEN ANKER.

Erasmus' persoon en geschrift,

op nieuw geschetst in Nederland, in Duitschland en in Spanje.

Een der fraaiste schilderijen van de afdeeling moderne kunst in het Museum Boymans, te Rotterdam, is, volgens veler oordeel, de Erasmus, kunstgewrocht van het penseel van H. A. van Trigt, nu ook door de graveerstift van C. Ed. Taurel in staalgravure overgebracht. Het mag niet bevreemden, dat de maatschappij *Arti et Amicitiae*, dank aan de verdiensten

van het penseelwerk en de aantrekkelijk der voorstelling van den »Grooten Rotterdammer«, het voorstel aanvaardde, om naar die schilderij een staalgravure te doen vervaardigen, welke als premie-plaat zal dienen voor de vereeniging tot bevordering van Beeldende Kunsten. Deze arbeid, veel omvattend zoo als meteen zal blijken, werd in het laatst van 1879 opgedragen aan den Amsterdamschen graveur Taurel, die zich thans zijner taak heeft gekweten op eene wijze als men van zijne kunst mocht verwachten. Welk moment uit het leven van Erasmus is het onderwerp der geroemde schilderij? Het wordt verhaald in dezer voege:

Erasmus vertrok in 1529 van Bazel naar Freiburg en wenschte eenige jaren later over eerstgenoemde plaats naar Brabant terug te keeren. Hij kwam echter niet verder dan Bazel; zijne toenemende lichaamsgebreken beletten hem die stad ooit weder te verlaten en lang werd hij daar gefolterd door graveel, waarbij jicht en dissenterie kwamen.

Terwijl hij aan zijn gedwongen werkeloosheid trachtte te gemoet te komen door het herlezen der brieven van hen met wie hij in briefwisseling was geweest, trof het hem, dat zijne tijdgenooten reeds allen overleden waren en bij elken hem gemeenzamen naam riep hij uit: »Hij óók al dood!« Zijn humor begaf hem evenwel niet en toen zijne drie jongere vrienden, Amerbach, Frobenius en Episcopius hem te midden van zijn lijden trachtten op te beuren, vergeleek hij hen schetsend met de vertroosters, die Job in zijne ellende bezochten.

Dit moment in het leven van den »Grooten Rotterdammer« is het onderwerp der voorstelling. Vooral de figuur van Erasmus en zijne lijdende, maar toch spotachtige gelaatsuitdrukking, is, na men verzekert, op meesterlijke wijze door den kunstenaar weergegeven.

Nu is ook in de laatste tijd Erasmus weer het onderwerp geweest van eene diepe studie in Duitschland als ook in Spanje. Twee vermaarde pennen in de hand van twee beroemde geleerden hebben weer een portret van Erasmus ontrold in de bladen hunner Geschiedeniswerken. In Duitschland is dat portret in de *Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*, door Johannes Janssen, ontworpen en uitgevoerd met »eene kalme objectiviteit gepaard aan kernachtige beknoptheid, ten gevolge ook eener vlijtige benuttiging veler bronnen, eerst in de laatste jaren ontdekt; zoodat dit letterkundig portret van Erasmus, »onovertroffen of misschien wel onovertreffelijk heeten mag.«

In Spanje is ons ingelijks in een nieuw en alreeds veel geroemd werk: *Historia de los Heterodoxos espanoles por el doctor don Marcelino Menendez Pelayo*, catedrático de literatura espanola en la Universidad de Madrid, een uitvoerig levensbeeld van den »humanista de Rotterdam« en van het Erasmismo in Spanje, en van »la importancia capitalisima de Erasmo in de geschiedenis der XVI^de^ eeuw.

Uitvoerig is het onderzoek van Erasmus karakter, van zijne werken en vooral van zijne betrekkingen met de Theologen en de humanisten van het Spanje der XVI^de^ eeuw. Voor Nederland opent de Spaansche Hoogleeraar bepaald een nieuw veld, dat ons aller belangstelling waardig is. Buitendien wijdt hij ook een hoofdstuk aan de geschiedenis van het »Erasmismo en Portugal.«

Het duitsche portret is ons reeds in het Nederlandsch aanschouwelijk gemaakt door prof. H. J. Allard in de *Studiën*, XIV Jaarg. Afl. 6 van blz. 1 tot 70. Deze 70 blz. zullen wij trachten te concentreeren en de hoofdtrekken van het Spaansche werk, zullen wij ook, naar gelang van omstandigheden, onzen lezers laten aanschouwen.

J. W. Br.

Een kleine maar niet onschuldige letterroof.

In »de Wetenschappelijke Nederlander« N°. 20, Bl. 3, 1ste kolom, lees ik, dat *één* vers oorspronkelijk heeten moet in het geïncrimineerde boekje »*ook een tuiltjen*« enz., bij A. W. Sijthoff uitgegeven en mij onbekend. Dat is mis. Alle brokjes t. a. p. aangehaald zijn uit het dichtstukje van Dr. M. Smiets: »De Bisschop is jarig« in 1866 of '67 gedrukt in den »Almanak v. Ned. Katholieken door J. A. Thijm.«

De gevolgtrekking zou dus zijn, dat er in gemeld boekje *geen enkel stuk* meer origineel is; zelfs de titels der stukken schijnen ontleend en objectief anders toegepast, zooals in »De Koning is jarig.«

Uit L.

— Aan de Académie des *Sciences morales*, werd onlangs door Mr. *Jules Simon* het werk van M. Albert Duvuy: *L'instruction publique et la Révolution* aangeboden, met een vingerwijzing naar de meest treffende bizonderheden. Er werd dan ook gezegd, dat op het gebied van het middelbaar onderwijs de écoles centrales, welke de *vyfhonderd twee en zestig collegiën* in 1789 nog bestaande, moesten vervangen, slechts een kortstondig leven hadden. De drie oorzaken van haar vergaan waren, de onverschilligheid van de (revolutionaire) regeeringen, de minachting van de familiën en de onbekwaamheid der Meesters.« Scholen *sluiten en afbreken*, dat kon de Revolutie, maar iets degelijks stichten, allerminst.

Philosophia scholastica *St. Thomae Aquinatis* auctore *P. M. Brin.* Edit. tertia penitus recognita juxta Epistolam Encyclicam »Aeterni Patris« curante *D. D. Bourquard*, in alma Univ. Andegavenso magistro. Twee Deelen van 540 en 542 bladz. Paris. Drie editiën in één jaar en in zeer vele Seminariën tot handboek te zijn ingevoërd, ziedaar twee feiten die den lof verkondigen van het nieuwe werk welks titel wij aanhaalden, en welks inhoud de Logica, de Ontologie, de Kosmologie, de Psychologie, de Theodicee en de Ethica bevat.

Bij de goede eigenschappen die men gewoonlijk den Franschen Geleerden toeschrijft, namelijk: helderheid van voorstelling en duidelijkheid van stijl en taal, bezit dit werk nog andere prijzenswaardige hoedanigheden, die soms wel eens te vergeefs gezocht worden. Derhalve worde hier als bijzonder praktisch aangestipt, dat schier bij elk hoofdstuk aan den voet der bladzijde bij wijze van Nota de stof wordt aangewezen voor debating en dissertatiën. Niet minder praktisch is het ook alweer, dat na de waarheid te hebben gegrondvest, in kleiner druk, kort en klaar worden opgevoerd en wederlegd de Sensisten, de Positivisten, de Ontologisten, de Eklekti-

ken, de Cousinianen en de andere hoofdafdwalingen van andere fransche systemen, hoe dan ook al genaamd.

De uiteenzetting en betooging der waarheid volgens den zin van St. Thomas, is buitengewoon nauwkeurig, weet volkomen te kiezen wat in een leerboek thuis hoort en verliest zich niet in al te lange wederlegging der tegenstanders. Daarbij is bijzonder acht geslagen op de moderne natuurwetenschappen. Over het algemeen sluit zich het werk wel aan oudere en nieuwere handboeken der filosofie, als daar zijn Goudin, Liberatore, Sanseverino, Zigliara en anderen, maar heeft toch ook zijne bijzonderheden, en daaronder hoort dat de schrijver zich minder bezig houdt met het wederleggen der oude dwaalleeringen, maar zich, te recht, hoofdzakelijk wijdt aan de bestrijding der hedendaagsche dwalingen. Van daar dat men met dit boek wel opgaat tot de hoogere bespiegelingen, wel verkeert te midden van stellingen uit St. Thomas en andere scholastieken en desniettemin leeft in den levenden strijd der tegenwoordige dagen en te midden der mannen die zich thans in het Rijk der filosofie een naam hebben verworven. De derde uitgave, pas verschenen, is wel verdiend.

Institutiones Theologiae. Dogmatico-Scholasticae. *Salvatoris Mognasco.* Archiepiscopi Genuensis olim Theologiae Professoris. Ad usum Seminariorum.

Vier boekd. 8⁰. (XII en 1765 blz.) Genua.

De »Civiltà cattolica,« het hoofdorgaan der katholieke pers in Italië, zegt van dit werk: »het is niet alleen de degelijke en diepe wetenschap van den Hoogeerw. schrijver, geput uit de reinste bronnen, vooral uit de hoofdbron, de leering van den Heiligen Thomas, maar ook nog de sierlijkheid der vormen en de klaarheid van uiteenzetting en voorstelling, die onzen lof verdienen.«

Het Tijdschrift, dat uitgegeven wordt door de philosophische Academie des H. Thomas van Aquine, onder den naam van »*Scienzia Italiana*,« vat haar oordeel samen in deze woorden: dat werk van Mgr. *Mognasco* is den hoogsten lof waardig. Met de afgerondheid der begrippen vereenigt het de klaarheid der uitdrukking en, wat het gewichtigste is, de degelijkheid en grondigheid van het leeringgehalte.«

Beatissima Virgo Maria, imago Dei et S.S. Trinitatis, juxta mentem D. Thomae Doct. ang. Auctor fr. *P. C. van den Berg*, ord. Praed. S. Th. Mag., Regens in coll. Huiss. Bois-le-Duc.

In de pas verschenen Aflev. van de *Polybiblion* wordt het genoemde werk van onzen landgenoot zeer gunstig beoordeeld door *E. Pousset;* die er o. a. van zegt: le raisonnement a toute l'ampleur que demande le sujet; les preuves sont fortes, précises, dignes d'un disciple de saint Thomas, l'auteur cite peu les Pères de l'Eglise et invoque surtout l'argument de raison théologique.

Het Archiefwezen in Limburg, beoordeeld te BERLIJN.

Dat er in ons kleine Nederland van tijd tot tijd iets goeds tot stand komt, waarop zich met welbehagen de aandacht van het Buitenland vestigt en er zelfs ter navolging wordt aangeprezen, bewijzen de debatten der Pruisische Tweede Kamer van den 21sten Februari jongstleden. Daar was sprake van 't archiefwezen in den Pruisischen Staat, alwaar het nog steeds, zoo veel mogelijk, als staatsgeheim wordt beschouwd; waar men niet ter opsporing wordt toegelaten, dan na vele formaliteiten te hebben nageleefd; waar geene *indices* onder 't publiek worden verspreid, uit vreeze dat er soms staats-, stads-, lands- en familiëngeheimen mochten aan het licht komen.

De afgevaardigde baron von Heereman wees bij die gelegenheid er op, dat Pruisen de groote Mogendheid, die gaarne denkt »an der Spitze der Intelligenz« te staan, in zake van archiefwezen bepaald ver achter de meeste Europeesche Staten dient geplaatst te worden. In Frankrijk, Oostenrijk en Italië worden jaarlijks millioenen aan dezen nuttigen tak van 't staatsbeheer besteed.

Repertoriën, cartulariën, chronyken en losse archiefstukken worden er gedrukt en onder 't publiek verspreid. De toegang tot de archieven is geheel vrij, of zoo min mogelijk, aan formaliteiten gebonden. De archief-beambten dienen minder den staat, dan het publiek. In Pruisen integendeel is het publiek dat van studie houdt, niet bekend met den inhoud der archieven en wil het zich daarmede bekend maken, dan kan het zulks niet zonder opoffering van geld en tijd. De archieven in een woord blijven er nog staatsgeheimen.

Gedurende dit belangrijk debat nam een der centrumsleden, de baron von Fürth, uit Aken, het woord op om de vrijgevige organisatie van het archiefwezen in België en in Nederland onvoorwaardelijk te prijzen. Als model ter navolging gaf hij aan, wat hier in ons klein Limburg op dit gebied, door zeer geringe middelen is tot stand gebracht. Ziehier wat hij desaangaande in het midden bracht. »Wanneer ik mij veroorloof nogmaals op het gebied van het archiefwezen terug te komen, dat is dit ten deele, omdat ik met den Heer von Heereman betreur dat andere landen ons op dit gebied verre vooruit zijn. De geschiedenis van mijn geboortegrond hangt zeer nauw samen met die der landstreken, die nu, hetzij tot België, hetzij tot Nederland behooren, en meer in het bijzonder nog met de geschiedenis der landen van Valkenburg en Limburg.

Ik kan niet nalaten hier uitdrukking te geven aan mijne verwondering, wanneer ik mij voor den geest haal wat al moeite en vlijt daar over de Hollandsche en Belgische grens besteed wordt om het archiefwezen vruchtbaar te maken, en hoe weinig er daarentegen gedaan wordt hier te lande. In België bestaan in alle provinciën gedrukte Inventarissen der Staats-archieven, die op last der regeering worden gepubliceerd. Sedert korte jaren zijn in de kleine provincie Limburg verscheidene deelen van den Inventaris van het Oud-Geldersch archief te Roermond, bewerkt en door den archivaris *Sivré* in het licht gegeven. Te Maastricht heeft de archivaris *Franquinet*, op last en op kosten der provinciale Staten zeer prijzenswaardige Inventarissen uitgegeven. Deze Inventarissen zijn zoo ingericht, dat men uit den korten inhoud der vermelde oorkonde kan zien of men ze voor een bepaald doel kan gebruiken of niet. De provinciale Regeering in Limburg is zelfs zoo ver gegaan, dat zij den archivaris heeft belast om zelfs ook eene beschrijving te

geven van alle zegels, die nog aan de oorkonden verbonden zijn.

»Wat de Provinciale Staten in Limburg deden, is van zeer voordeeligen invloed geweest op de administratiën der gemeenten. Zoo bezit nu reeds ook het stadje Sittard eenen wel ingerichten Inventaris zijner archiefstukken. Mijne heeren, ik betreur ten zeerste, dat wij in dit punt achter de Hollanders moeten staan. Maar de zaak is niet anders. Men zal mij objecteeren, dat een enkel archief in Rijnland omvangrijker is dan al de archieven van Limburg en misschien van Luik te zamen. Of zulks waar is kan ik niet zeggen; maar hebben wij rijkere schatten dan de Hollanders, wij bezitten ook tevens meer middelen en beschikken over meer krachten om de Inventarissen aan te leggen en uit te geven. Intusschen strekt het de Limburgsche Staten tot eer, dat zij hun archiefwezen hebben vruchtbaar gemaakt door de kosten te bewilligen voor de uitgaaf van een nuttig werk. De Inventarissen van 't Limburgsch Archief worden voor rekening van het Provnciaal Bestuur in den boekhandel gebracht; en 't is waarschijnlijk dat een groot gedeelte der onkosten op die wijze gedekt wordt.«

Ten slotte maant de Heer von Fürth den archiefdirector von Sybel aan, om het voorbeeld der Limburgsche Staten na te volgen. Daar in Pruisen en bijzonder in Rijnland, de liefde voor de geschiedenis van 't vaderland niets minder groot is dan in Holland, hoopt hij dat de Inventarissen wel aftrek zullen vinden en de kosten door den druk veroorzaakt, zonder twijfel door het publiek zullen gedekt worden.

Zoo is het dan ook op dit gebied alweer waar wat wij in 't begin van dit opstel zeiden, dat ook in Nederland wel iets tot stand komt, waarop onze groote naburen mogen jaloersch zijn.

J. H.

MEDEDEELINGEN.

— Sinds vele jaren heeft 's Rijks Archief geen zoo belangrijke aanwinst ten geschenke ontvangen als dezer dagen van mejuffrouw . *A. van Heukelom* te Amsterdam, toen zij aan deze inrichting eene verzameling toezond van journalen, registers, van orders en resolutiën en andere stukken, afkomstig van den met roem bekenden vice-admiraal *Isaäc Sweers*. In de *St.-Ct.* van 29/30 Jan. vindt men eenige stukken dezer verzameling opgenoemd.

— Door de Amerikaansche Regeering zijn voor een som van 20,000 dollars de papieren van den Graaf de Rochambeau betreffende den Amerikaansche vrijheidsoorlog aangekocht. Zij bestaan uit 1800 stukken, waaronder 152 brieven van Washington.

Een manuscript van Emmanuel Godinho de Eredia. Uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, zal weldra ook voor het publiek bereikbaar zijn; althans enkele exemplaren van dit in 4° gedrukte boek van 310 bladz. met 59 platen en schetsen, zullen tegen 40 frank worden in den handel gebracht.

Dit kostbare werk voert tot titel *Malaca, L'Inde Meridionale et Le Cathay.* Het werd gericht in 1613 tot den Koning van Spanje en Portugal, Philips III. Het handelt over het Schiereiland Malakka, over Java, China, over de oude aardrijkskunde van Azië, enz. Men treft er eene menigte curieuse en onbekende, bizonderheden over deze gewesten aan, en is dientengevolge voor de oude geschiedenis van Indië van het grootste belang. De reproductie, in fac-simile en de vertaling zijn bezorgd door den Heer Léon Janssen, Lid van het Aardrijksk. Genootschap te Brussel, terwijl de heer Ch. Ruelens, Conservator aan de Kon. Bibliotheek, er een voorwoord aan heeft toegevoegd. Onder de curieuse platen of teekeningen vindt men uitgewerkte kaarten van Malakka en omstreken, van de Soenda-eilanden, en van dat gedeelte van Indië, waaraan Godinho de Eredia den naam van L'Inde Méridionale gegeven heeft; voorts topographische plannen, portretten van onderkoningen, en afbeeldingen van dieren, planten, vruchten, enz.

— Van het Dagboek van Dr. E. Laurillard, *Geen dag zonder God*, is te Stockholm eene vertaling in 't Zweedsch in bewerking.

— De Grieksche vertaling van *Nana* is te Konstantinopel verboden, en de aanwezige exemplaren zijn in beslag genomen. Zelfs voor Turken is het boek te vuil!

— Bij de opgravingen te Caïro, onder toezicht van den Engelschman Wild, heeft men een monoliet (een zuil uit een blok) ontdekt, die uit den tijd van Pharao Apries of Hophra afkomstig is.

— In de werkplaats van den Heer Stracké, beeldhouwer te 's Hertogenbosch, is vervaardigd het gipsmodel voor het beeld van Jan van Nassau, dat dezer dagen door de Heeren Merkelbach & Co., te Utrecht, in brons zal gegoten worden.

Het model is 3 M. hoog, en geeft den Graaf te zien gekleed in het costuum van den tijd, rustende met den rechterarm op eene kolom, waarop het jaartal 1579 staat, en met den linkerarm op het gevest van den degen.

Het beeld zal geplaatst worden voor de bibliotheek van de Academie te Utrecht.

— Voor het bouwen van eene nieuwe Studentensociëteit te Groningen, waarvoor 58 ontwerpen zijn ingekomen, is het plan bekroond van den Heer D. Kruijf, bouwkundige, tevens belast met het toezicht op de Universiteitsgebouwen te Utrecht.

DE OPENBARE VERKOOPING DER BIBLIOTHEEK van SUNDERLAND. [1]

In de maand December hebben *Puttick* en *Simpson* te Londen een begin gemaakt met den openbaren verkoop van de groote en belangrijke verzameling van boeken, bekend onder den naam van Bibliotheek van Sunderland of Blenheim; een buitenkansje voor alle bibliomanen met goed gevulde beurzen! Een opmerkelijke bijzonderheid van deze bibliotheek is, dat zij bestaat uit een groot getal eerste drukken van den

[1] Zie den vorigen jaargang van den Wetenschappelijken Nederlander, N°. 12.

Bijbel en van de zeldzaamste exemplaren. Zoo vindt men er de polyglotten van kardinaal Ximenes, Plantijn, Brian Walton, Le Iay, Wolder en van anderen; uitgaven van den Bijbel in het Hebreeuwsch, van de Septuaginta welke uiterst zeldzaam zijn; bijna een honderd editiën van de Vulgata, daaronder begrepen die van Fust en Schoeffer, gedrukt in 1462; en bovendien vele uitgaven, gedrukt op de persen van Colin, Stepham, Froschover, Gryphus en andere niet minder beroemde drukkers. Men vindt er de zeldzaamste Fransche uitgaven van 1520 af, Italiaansche uitgaven van de oude Italiaansche schrijvers, de grondleggers en vestigers van de Italiaansche taal; van Dante alleen b. v. zijn er honderd editiën, dagteekenend van 1472 tot 1583 en een heerlijk manuscript van zijn *Inferno*, geschreven in de eerste helft der XVe eeuw. Voeg hierbij de zeldzaamste uitgaven in het Grieksch, Latijn en in andere talen, en men zal begrijpen dat de verkooping van zoo een bibliotheek eene gebeurtenis is in de annalen der bibliophilen.

De bibliotheek bevat 20,000 deelen, die bij vier verkoopingen onder den hamer zullen komen; de eerste serie volgens een alphabetischen catalog (gelijk in Engeland het gebruik is) die de letter C zoowat voor de helft bevat, is zooals boven gezegd werd, in December verkocht.

Het is niet zonder belang de prijzen te kennen die sommige werken hebben opgebracht; de volgende mededeelingen zijn ontleend aan het Parijsche *Polybiblion*, dat zich echter alleen bepaalt bij werken welker prijs hooger was dan 40 pond (1,000 francs), en, — echt Fransch! — de oude Engelsche werken, die tot hooge prijzen werden verkocht, eenvoudig overslaat. Waarom? Les livres de ce genre ne sont fort recherchés que dans la Grande-Bretagne. Toch vermeldt het dat een vertaling van den Bijbel, Londen 1544 in-fol., 2,900 fr. en een andere gedrukt te Oxford in 1616, 5,690 fr. deed.

Beginnen wij met de *Latijnsche* boeken. *Albertinus, Opusculum de mirabilibus* Romae, 1516, 1,665 fr. — *Apuleieus*, 1460, editio princeps, 1,615. — *Aquinus*, (S. Thomas) *Secunda secundae*, 1467, 3,310 fr. — *Augustinus*, (S) *De civitate Dei*, editio princeps (zonder plaats of datum) 2,275 fr. — *Biblia vulgatae editionis*, Romae, 1590, 1,970 fr. — *Bonifacius* VIII, *Liber sextus decretalium*, 1465, 4,295 fr. — *Brunus*, *De Bello italico*, Fulginei, 1470, 1,120 fr. — *Bry* (de), *Collectio peregrinationum in Indiam*, Francofurti, 1590—1634, 25 deelen, bijna compleet exemplaar, 18,180 fr. — *Budaeus*, *De Asse*, Venetiis, Aldüs, 1522, 2,300 fr. — *Caesaris*, *Opera*, editio princeps, Romae, 1469, 4,925 fr.; tweede editie *Venetiis* 1471, 1,720 fr. en een prachtuitgave van 1712, twee deelen in-fol, door Dr. Clarke gepubliceerd, 2,575 fr. — *Celsus*, *De re medica*, 1528, 3,360 francs.

Grieksche boeken. Een *Callimachus*, zonder datum, Venetië ongeveer 1471, 1,240 fr. — Oorspronkelijke uitgave van *Anacreon*, 1555, betaald met 5,575 fr. — De eerste complete editie van den Bijbel in het Grieksch, 1518, 1,640 francs.

Fransche werken. *Aleiat*, *Livres des emblesmes*, 1556, 1,010 fr. — *Beaujoyeula*, *Ballet comique de la Royne*, 1582, 3,155 fr. — *La Sainte Bible*, vertaald door René Benoist, Paris, 1556, 1,390 fr. — *Blanchon*, *Les premières oeuvres poétiques*, nare poëzie, maar zeer zeldzaam, Poirtiers, 1583, in 8, 1,240fr. — *Boccace; La Ruine des nobles hommes et femmes*, Bruges, Colard Mansion, 1496, 23,950 fr. — *Boccace*, *Les louanges et vertus des nobles et clercs dames*, 1493, 5,290 fr. — *Rochetel*, *Le sacre et couronnement de la Royne*, 1531, *en L'entrée de la Royne à Paris*, 1,675 fr. — *Bouchard*, *Les grandes chroniques de Bretagne*, Paris, 1514, 2,500 fr. — *Bouchet*, *l'Amoureux transy sans espoir*, 1503, met 20 miniaturen, 16,150 fr. — *Champier*, *Les grandes chroniques des ducs de Savoye*, 1,516, 1,335 fr. — *Champlain*, *Voyage de la nouvelle France*, 1632, in 8, zeer curieus, 2,015 francs.

In *andere* talen. In het *Italiaansch*: *Biblia volgare*, Venetia, de Zanni, 1502, 1,390 fr. — *Biblia espanola*, 1553, Ferrara, 1,285 fr. — *Boccacio*, *Il Decamerone*, tweede editie, Venetia, 1472, 3,800 fr. — een exemplaar van de zeldzame uitgave van Venetië 1522, 2,550 fr. — *Castiglione*, *Il libro del Cortigiano*, 1528, 1,470 fr. — Eindelijk in het *Spaansch: Casas* (Las), *Obras las Indias*, nieuwe stukken gedagteekend van 1552—1553, complete collectie, 1,270 francs.

De verkooping van de eerste serie bracht de enorme som op van 414,517 fr. 50 c. —

In April e. k. zal de tweede verkoop plaats hebben.

Inhoud van Tijdschriften

Journal des Beaux-Arts *et de la Littérature*. (Directeur *Ad. Siret*, à St. Nicolas-Belgique.) XXIV. année 28 Février, *Sommaire:* Beaux-Arts: Antoine van Dyck, par J. Guiffrey. — Le quarantenaire de M. M. Geefs et Dujardin, — Ecole professionnelle de Jeunes filles à Bruxelles. — Exposition de l'Union des Arts. — De Briefve. — Une bibliothèque de l'enseignement du dessin. *Littérature*: Sully Prudhomme. — Chronique générale. — Cabinet de la curiosité —

No. du 15 Mars. Ant. van Dyck. Exposition du Cercle artist. et littér de Bruxelles. — L'école de dessin d'Ixelles. — Hérodiade. — Les dessins de la collection Gigoux. — Bibliographie. — Littérature: Aug. Barbier. — Chronique générale. Cabinet de la curiosité.

De Dietsche Warande. D. IV. Afl. 1.

Over het karakter van den Stadhouder Willem II, Prins van Oranje, door B. R. F. van Vlijmen. — „Moraal [EN] aesthetica", Afwering van Grieven, door J. A. Alb Th. — Bijlagen en aanteekeningen, door L. van Deyssel. — Wazenaar, door A. Duyrcant. — Van Duyses eereplaats onder de dichters der „Vlaamsche beweging" gehandhaafd, door den zelfde. — Voor Geschiedenis en Kunst, door L. van Deyssel:

I. Werken voor Geschiedenis.
II. Ietwat Kunst-Causerie.
III. Losse gedachte over het Schoone.

Mengelingen: Helmers, door A. Duyrcant. — „De Komedie", door v. D. — Boeken „sloopen", door van der Ouwe. — Lachzieke Schouwburgbezoekers, door v. D. — Lieflijk misverstand, door A. D. *Bibliografie*: Het leven van Ludwig Uhland en vertalingen uit zijn dichtbundel, door B. van Meurs, en Kriekende Kriekske, Betuwsche Gedichten, door B. van Meurs door L. Hovius.

Studiën. XIV. J. Afl. 6.

I. Een portret van Erasmus. H. J. Allard.
II. De Rechts-aard der Concordaten. C. Willems.
III. Over taalstudie. I. F. H.

De Volksmissionaris. De H. Teresia over den H. Josef. — Bloemen der Nederl. Heiligen: de H. Amandus, 17de Bisschop van Maastricht. — Kerkelijk Leven: wierook en wierookvat. St. Jozef te Nazareth. — Genadestralen. — Pelgrimsreis naar Rome. — Mariaansche Kroniek. — Kerkelijk Nieuws.

ADVERTENTIËN.

Uitgave van C. L. VAN LANGENHUIJSEN te Amsterdam:

De Dietsche Warande.

Elke aflevering bevat cirka 100 bladzijden druks (soms toegelicht door platen) benevens een gratis aangeboden »Bulletin périodique, résumant les articles de la livraison en cours de publication, ou traitant l'une ou l'autre question d'art ou d'archéologie néerlandaise.«

In geen geval verschijnen er meer dan 6 afleveringen in 't jaar. Deze vormen een boekdeel van 40 à 45 vellen druks.

Men teekent in voor niet minder dan een deel, of zes afleveringen. De prijs is *f* 6; betaalbaar in twee termijnen; bij de uitgave der 3e en der 6e aflevering.

Bij de Erven H. VAN MUNSTER & ZOON, te Amsterdam, verschijnt:

BLOEMLEZING

UIT DEN

AMSTERDAMSCHEN

Studenten-Almanak.

1832—1881.

Prijs ingenaaid *f* **3.60**; gebonden *f* **4.30**.

In deze **Bloemlezing** komen o. a. bijdragen voor van E. J. Asser, J. J. van Vollenhove, J. de Liefde, P. Leendertz Wz., A. Winkler Prins, Chr. H. Riehm, J. G. de Hoop Scheffer, J. van Leeuwen, W. Boonacker, K. R. Pekelharing, P. Bruyn, M. W. Scheltema Ezn., P. A. de Genestet, C. P. Tiele, H. P. van Karnebeek, A. G. Zimmerman, W. W. van Lennep, J. W. G. van Maanen, J. J. W. van der Biesen, T. M. C. Asser, J. Craandijk, Simon Gorter, Mr. H. Jacobi, J. J. Pz. Scharff, P. van der Goot, A. J. J. Salm, H. H. Smissaert, P. van Wijk Jr. en vele anderen.

Post-Pakketten

KISTJES

in alle maten, van **2½ tot 26 Cent** per stuk, worden vervaardigd aan de Kistenfabriek van

P. DUBBELMAN,

te DELFSHAVEN (Schoonderloo).

Bij C. MORKS Jzn. te Dordrecht ziet het licht:

Handels-Bibliotheek

bewerkt door

A. VAN OTTERLOO,

Leeraar a/d. Openbare Handelschool te Amsterdam.

Inhoud der Handels-Bibliotheek:

Geschiedenis van den Handel *f* 1.25
Handels-Aardrijkskunde . . . „ 3.90
De Middelen van verkeer . „ 0.90
Volkshuishoudkunde . . . . . „ 0.65
Algemeene Handelsleer . . . „ 1.15
Handels-rekenen . . . . „ 1.90
Het Boekhouden . . . . „ 1.75
Handels-correspondentie . .
Waren-kennis . . . .

De prijs zal kompleet c. *f* 12.— en 10 pCt. minder dan die der afzonderlijke deelen zijn.

Goede Kennissen, (Proza) 3e dr. *f* 1.90
Goede Kennissen, (Poëzie) 3e dr. „ 1.90

Voor jongelieden bijeengebracht door

A. S. KOK,

Leeraar a/d. Kon. Mil. Acad. te Breda.

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

De Rechtsmacht

DER

Zeekrijgsraden

in OOST-INDIE,

door K. J. VAN DEN BUSSCHE.

Prijs *f* **0.25.**

Wilh. Mengelbier Jos. Sohn

CARROSSIER DE

S. M. l'Empereur d' Allemagne etc.

Aix-La-Chapelle.

Fabrique de voitures de luxe de premier ordre, recommande ses produits.

Bij H. W. VAN MARLE, Uitgever te Arnhem, is thans compleet verschenen:

MIDDEL- en OUD NEDERL. WOORDENBOEK

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

Zeven deelen, ingenaaid. . *f* **43.20**
Gebonden in leder en linn. » **51.60**

HET ZANGONDERWIJS.

Naar de Duitsche methode

DOOR

HERM. BENDER,

Leeraar aan de Rijks-Kweekschool te Deventer.

Compl. in 7 stukjes met tabellen *f* **3.52½**.

LIEDERBUNDELS, door denzelfde. één-, twee-, drie en vierstemmige, resp. *f* **0.60** *f* **0.70** *f* **0.80** en *f* **1.20**.

Uitgave van J. W. VAN LEEUWEN te *Leiden.*

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

Inhoud der April-aflevering:

Hoofdartikelen.

Rosmini. Aanteekeningen ter toelichting der volgende Pauselijke Breve. J. A. DE RIJK, *Pr.*

Zendbrief van onzen Allerheiligsten Vader Paus Leo XIII aan de Aartsbisschoppen en Bisschoppen der Kerkelijke Provinciën van Milaan, Turijn en Vercelli.

Een woord van vertrouwen.

Verscheidenheden.

Romeinsche verklaring van het quasi-domicilium. B.

Twee antwoorden der H. Congregatie van den Index.

Jamar's Maria, enz. J. A. DE RIJK, *Pr.*

Verbetering. R.

Sprokkeling.

Een merkwaardige getuigenis X.

Letterloover.

Aan de studeerende jongelingschap.

Bij de uitgevers KUPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

JOANNES BAPTISTA,

NAAR VONDEL'S EPOS.

DRAMA IN VIJF BEDRIJVEN,

DOOR

J. W. B. van Sint-Mariëngraat,

OPGEDRAGEN AAN

H. M. de KONINGIN der NEDERLANDEN.

Prijs f 1,50.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 3. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

Universiteitswezen in Nederland, in 1880—1881.

Aan de *Rijksuniversiteiten* waren ingeschreven te Leiden 514, te Utrecht 385, te Groningen 251 studenten, te zamen dus 1150, tegen 1090 in het voorafgaande jaar. Van de 1150 ingeschrevenen betaalden 316 het volle studiegeld van *f* 200. Te Leiden en Groningen vermeerderde het aantal respectievelijk met 29 en 49 studenten, terwijl het daarentegen te Utrecht met 18 verminderde. Het getal der voor alle lessen ingeschreven studenten, vermeerderde te Leiden met 2 en te Groningen met 13, maar verminderde te Utrecht met 41, zoodat in het geheel de vermindering 26 bedroeg. Het getal der aan de Rijksuniversiteiten aanwezige studenten overtrof, evenals in de drie vorige jaren, dat der ingeschrevenen weder aanmerkelijk, daar het getal studenten, volgens de Studenten-Almanakken, te Leiden 769, Utrecht 550 en Groningen 300 bedroeg, dus gezamenlijk 1619 of 529 meer dan het aantal ingeschrevenen.

Aan de *gemeente universiteit te Amsterdam* waren ingeschreven 440 studenten (waarvan 224 hoorders) of 60 meer dan in het voorafgaande jaar. Het aantal militaire studenten bovendien bedroeg 162. Voor het bijwonen der lessen werd in het geheel gestort *f* 90.165 en aan examengeld door 102 personen *f* 5100.

Als bijzondere school voor Hooger onderwijs werd de *Vrije Universiteit* te Amsterdam, op 20 October 1880 geopend, die in het studiejaar 1880/81 acht studenten telde, waarvan vier werden ingeschreven voor de propaedeutische studiën.

Finantieële uitgaven en inkomsten. Aan de de drie Rijks universiteiten werd door het Rijk *f* 1,223,873.42 of ruim *f* 66,000 meer dan het vorige jaar ten koste gelegd. Met de subsidiën voor de gymnasia en andere uitgaven tot hooger onderwijs betrekkelijk, klommen de Rijksuitgaven tot *f* 1,482,399.45, of *f* 132,099.51 meer dan 't vorige jaar. De zuivere inkomsten aan de drie Rijks-Universiteiten bedroegen *f* 159,332.50, tegenover *f* 163,920 in 1879. Het zuivere bedrag der Rijksuitgaven beliep dus *f* 1,323,066.95, tegen *f* 1,186,379.94 in 1879.

Amsterdam gaf, na aftrek van inkomsten en subsidie van Noord-Holland voor haar Universiteit *f* 546,392.01 uit, tegen *f* 246,107.06½ in 1879, welk belangrijk verschil in hoofdzaak het gevolg is van de aanzienlijke buitengewone uitgaven in 1880,

Het zuiver bedrag door Rijk, Provincie en Amsterdam ten behoeve der Universiteiten gedaan, bedroeg dus *f* 1.542.649.39, tegenover *f* 1.174.169.48 in het vorige jaar.

Intellektueele uitkomsten. Ten aanzien van de uitkomsten van het onderwijs wordt in het verslag o. a. medegedeeld, dat te Leiden voor de faculteit godgeleerdheid door de hoogleeraren geen merkbaar verschil met vorige jaren was waar te nemen; de hoogleeraar Prins is van oordeel, dat, over het geheel genomen, het peil der aankomenden in de laatste jaren eer gedaald dan gerezen is. De hoogleeraar Tiele constateerde vermindering zijner toehoorders na de Paasch-vacantie, als een gevolg van het aan theologanten toegestane recht om ten allen tijde examen te doen. Ook in de faculteit der rechtsgeleerdheid vonden de meeste hoogleeraren in de mate van ontwikkeling en kennis en in de vorderingen der studenten geen reden tot bijzondere opmerkingen. De lector d'Ablaing merkt op, dat het streven der meesten om het candidaat-examen één jaar na het propaedeutisch examen af te leggen, schadelijk werkt. De hoogleeraar Van der Vlugt deelt o. a. mede, dat meer dan eens de blijkbare afwezigheid zelfs van de meest elementaire historie-kennis bij candidaat-examens, de verbazing der faculteit wekte. Het oordeel der hoogleeraren in de geneeskunde over hunne studenten loopt tamelijk uiteen. Over het algemeen waren de mate van kennis en de vorderingen bevredigend. De kennis en de ontwikkeling der studenten in de wis- en natuurkunde werden door de hoogleeraren over het algemeen bevredigend en voldoende bevonden. De ongelijkmatige ontwikkeling der studenten deed zich echter op even nadeelige wijze als in het vorige jaar voor, volgens prof. Martin, die het gemis van eenige kennis der oude talen bij sommigen zeer te betreuren vond. De hoogleeraren Rijke en Van Bemmelen deelden evenals ten vorigen jare mede, dat de studenten van een gymnasium afkomstig, in den regel in kennis en ontwikkeling ten achteren stonden bij hen, die hunne opleiding aan eene hoogere burgerschool hadden ontvangen. In de faculteit der letteren en wijsbegeerte schijnt het door de studenten genoten voorbereidend onderwijs minder nadeelige gevolgen te hebben doen gevoelen dan in de vorige jaren. Wel verklaart prof. de Vries dat de mate van ontwikkeling en kennis der studenten die voor de eerste maal zijne lessen volgden, nog altijd, op enkele uitzonderingen na, veel te wenschen overliet en nog al te zeer getuigde van den treurigen toestand van het gymnasiaal onderwijs, en hoopt die hoogleeraar op verbetering door de nu aangevangen reorganisatie der gymnasia; maar dat met grond eene spoedige verwezenlijking van dien wensch is te wachten, blijkt reeds aanstonds uit de mededeeling van prof. Dozy, dat de opheffing van kleine gymnasia en het strengere admissie-examen reeds thans gunstig hebben gewerkt en er dit jaar bijzonder trouw college gehouden en goed gewerkt is, zoodat hij meer redenen tot tevredenheid heeft, dan in vele jaren het geval was.

Aan prof. Cornelissen gaf de uitslag der propaedeutische examens een alleszins gunstigen indruk van de kennis van het Latijn en de Romeinsche antiquiteiten, bepaaldelijk wat betreft de studenten in de rechtsgeleerdheid.

De kennis van het Hebreeuwsch liet bij de nieuw aangekomenen, volgens prof. Oort, vrij wat te wenschen over. Met aandrang klaagde prof. Vreede over het feit, dat de beschikbaarstelling tot rechterlijk ambtenaar in Indië, ook na afgelegd examen volgens art. 92 2e lid der wet op het hooger onderwijs, slechts verkregen wordt door het afleggen van een examen voor de Staatscommissie.

Aan de Utrechtsche hoogeschool verschilde het oordeel der hoogleeraren over de ontwikkeling hunner hoorders weder weinig van dat in het vorige jaar. In de faculteit der rechtsgeleerdheid werd geklaagd over het slecht collegebezoek; ook het oordeel over de ontwikkeling en de kennis der studenten was niet gunstig. Een der hoogleeraren noemt, volgens de ervaring bij de examens opgedaan, de kennis in vele gevallen gering, en de algemeene ontwikkeling uiterst gering; op het gebied der geschiedenis toonden velen zich volstrekt onbekend met gebeurtenissen, waarmede de leerlingen der lagere school bekend behooren te zijn. Die hoogleeraar meent dan ook een bedroevenden teruggang te bespeuren, en wijst er op dat de studie zich meer en meer tot de examen-studie bepaalt. Uit de faculteit der geneeskunde gingen vele en velerlei klachten op vooral over de tegenwoordige wijze van inrichting der medische studiën. Een der hoogleeraren klaagt over minder lust voor wetenschappelijk onderzoek en voor practisch werken bij hen, die voor de eerste maal onder zijn gehoor kwamen, en dat er te veel lesuren zijn. Een ander herhaalt de klacht over de nadeelen van de overlading bij het voorbereidend onderwijs en dringt aan op verlaging van de eischen der toelatings examens en vereenvoudiging van de pogramma's van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs. Het behoud van het arts-examen in zijn tegenwoordigen vorm werd door dezen sterk afgekeurd, omdat de examenstudie de zoo onvruchtbare africhting in de plaats van de vrije studie dringt. Prof. Donders verklaart, dat de zin voor zuiver wetenschappelijke onderwerpen, die bijzondere geestesinspanning vorderen, is verloren gegaan tengevolge van het practisch staatsexamen. De afgetreden Prof. Loncq noemt het niet alleen beleedigend voor de geneeskundige faculteit, maar naar zijne innige overtuiging zeer schadelijk voor de studie. Op de lessen der wis- en natuurkundige faculteit verscheen voor het eerst eene dame als studente in de geneeskunde, wier ijver en belangstelling in het onderwijs door alle professoren worden geroemd en wier tegenwoordigheid in de collegezalen niet tot stoornis of ongeregeldheid aanleiding heeft gegeven. In de faculteit der letteren en wijsbegeerte wordt geklaagd over de gebleken ongenoegzaamheid van het voorbereidend onderwijs. Van de betere inrichting der gymnasia verwacht men wegneming van het kwaad, mits bij de examens de noodige gestrengheid worde in acht genomen. Ook in deze faculteit evenals in die der geneeskunde, wordt gewezen op het geringe collegebezoek in den aanvang van den studietijd.

Te *Groningen* was het oordeel der hoogleeraren over de mate van ontwikkeling en kennis der nieuw aangekomenen studenten in de theologische, juridische, philosophische en medische faculteit bevredigend, en wat hunne vorderingen betreft, gunstig: wat de medische faculteit aangaat, wordt alleen de bijzondere ijver in het volgen der oogheelkundige lessen geconstateerd. Wat de faculteit der letteren en wijsbegeerte betreft, maakten de propaedeutische studiën voor de rechtsgeleerdheid een minder gunstigen indruk dan die voor de godgeleerdheid. De nieuw aangekomen litteratoren gaven reden tot tevredenheid, terwijl ook het oordeel over de vorderingen vrij gunstig was.

Te *Amsterdam* werden de mate van ontwikkeling en de verkregen kennis der nieuw aangekomen over het algemeen voldoende en bevredigend geacht. De vorderingen der studenten, in vergelijking met vorige jaren, gaven in geene der faculteiten aanleiding tot bijzondere aanmerkingen.«

Wie in dit officieëel verslag voldoende redenen tot tevredenheid weet te vinden, is waarlijk met weinig te vrede. De algemeene indruk moet wel bij schier allen al heel treurig zijn.

In 1880 werd hier te lande, enkel door de Overheid, voor Hooger Onderwijs niet minder uitgegeven dan *f* 1,542,649.39; en dat wel na aftrek van alle college-, examengelden en andere revenuen.

Leiden was het duurst en kostte *f* 633,600.00. Amsterdam komt als numero twee met *f* 560,000.00, dan Utrecht met ruim *f* 300,000.00, en eindelijk Groningen met *f* 280,000.00.

Van alle deze en nog andere gelden komt niet meer terug dan *f* 270,000.00. De ruim anderhalf millioen zijn dus in hun geheel *gegeven geld.*

Waar dan nog bijkomt, dat èn door het rijk èn door talloos tal van particuliere instellingen een gansch heir van beurzen beschikbaar zijn gesteld, zóó zelfs, dat men te Leiden een tijdlang wel eens moeite had, om de beurzen voor theologanten te plaatsen, en het geval lang niet zeldzaam is, dat een enkel student uit beurzen meer dan *f* 1000 's jaar revenuen trekt.

Voor de gymnasiën kwam hier dan nog een som van bijna een *half millioen* bij, waarvan drie en een halve ton door de gemeente en anderhalve ton door het rijk werd betaald.

Voegt men Universiteiten en Gymnasiën saâm, dan verkrijgen we dus tot resultaat, dat alleen ons hooger onderwijs 's jaars *twee millioen* kost.

Nu zijn we dus reeds op twee millioen, en klimmen nog voortdurend.

Men splitst al meer vakken. Er moeten steeds meer specialiteiten komen. De verzamelingen moeten al rijker voorzien worden. En vandaar, dat er alleen te Leiden wel 30 colleges zijn, waar hoogstens 2 à 3 studenten komen. Evenzoo te Utrecht 15. Te Groningen 12. Te Amsterdam 20.

Vooral de theologische colleges maken (Utrecht uitgezonderd) een sobere figuur. Te Amsterdam geven de heeren Van Toorenenbergen c. s. college voor op zijn hoogst 4 studenten. Te Leiden is het hoogste cijfer 14. Te Groningen 10.

Op het gymnasium ontvangt men 's jaars voor zijn kind een cadeau van *f* 300 uit de gemeentekas; aan de academie voor zijn zoon een cadeau van *f* 500 uit de rijkskas. Aldus De Standaard.

Het leven van den heiligen

THOMAS VAN AQUINO,

DOOR

P. Fr. J. V. DE GROOT, Ord. Praed.

VIde Aflevering, (bl. 331—384). Inhoud: Het Averroisme te Parijs. »Over de eenheid des verstands tegen Averroes.« — Redetwist te Parijs met Joannes Peckam. — De zes bundels Quaestiones Disputatea, — waarvan hier te recht gezegd wordt: »verlangt iemand een duidelijk, volledig, gemakkelijk overzicht der belangrijkste wijsgeerige of godgeleerde stellingen, hij verdiepe zich ernstig in deze meesterstukken.« — Thomas te gast bij den Koning van Frankrijk, IIIde Hoofdstuk. Hij geeft commentaren op alle Epistelen van den H. Paulus. — Een voorbeeld zijner wijze van commenteeren. — Hoe de Parijsche Universiteitsleeraren een geschil over de Eucharistie-leer aan Thoma's oordeel onderwerpen. — Hoe Christus den Heilige verscheen. — IVde Hoofdstuk. Nieuwe kleine geschriften van den Heilige. — Raadgevingen aan de Hertogin van Vlaanderen, Adelheid: over het volgen eener gedragslijn tegenover de Joden; — over het recht van belastingeisch; — over het verdeelen van Staatsbetrekkingen en over het volksrecht tegenover afpersende magistraten. — Wij ontleenen er de volgende uitspraken aan:

Dat de vorsten dezer aarde door God zijn aangesteld, niet om hun eigen gewin te zoeken, maar het gemeenschappelijk volksheil. De Heilige Leeraar maakt gewag van de gewone en buitengewone omstandigheden, maar aarzelt niet te zeggen, dat »vergen de vorsten« (kan men hier niet bijvoegen, de gemeentebesturen?) »vergen de vorsten uit hebzucht alleen, of voor ongeregelde en buitensporige uitgaven meer, dan hun is toegewezen, daartoe zijn zij geenszins gewettigd.«

Thomas Commentaar op het Sint-Johannes-Evangelie. Het verheven Evangelie, door Thomas in de *Catena Aurea* met eene lange reeks van Kerkvaderen opgeluisterd, wordt in deze nieuwe commentaar met een overvloedig gebruik van andere Schriftuurboeken en talrijke, vaak allertreffendste, aanhalingen uit de beroemdste Leeraren, diepzinnig en allerleerrijkst verklaard. De andere Evangelisten leeren en vormen ons tot het werkdadige leven, *ad vitam activam*, de H. Johannes, *etiam quantum ad vitam contemplativam*, ook nog tot het contemplatieve leven, zegt Thomas. Edoch stippen wij verder den inhoud aan: — de H. Lodewijk IX, die Frankrijk's wetenschappelijke grootheid als een der drie Koningslelie-bladen beschouwde, riep bij de moeilijkste omstandigheden den raad van den Engelachtigen Leeraar in, en »wij zagen paleisboden, nog kort voor het invallen van den nacht, naar de Jacobijnsche kloostercel spoeden, om 's Meesters oordeel te vernemen.«

Het VIIde Boek. Eerste Hoofdstuk: De H. Thomas van Aquino tijdens de regeering van Paus Gregorius X (± 1276) 1271—1274. De H. Thomas keert weder naar Rome. — De Commentaren op Boëtius. »De Trinitate«[1]) en »De Hebdomadibus.«[2]) — De Commentaar op Dronysius' boek »Over de namen van God.« — Het »kort begrip der Theologie,« in drie afdeelingen, waarvan de eerste 246 hoofdstukken bevat. Tegenover Thomas' groote theologische scheppingen zweemt het *Compendium* naar eene miniatuur, zegt De Groot, doch eene miniatuur, wier fijnheid en zuiverheid van kleuren en lijnen duidelijk verraadt, welk een meesterhand het penseel heeft gevoerd.«

Tweede Hoofdstuk. De H. Thomas vertrekt naar Napels. — Hoe God Thomas' vertrouwen op de H. Agnes beloonde. — Het Opusculum »Over de Engelen.« — De Commentaren op Job, David, Isaïas: en verder gaat deze aflevering niet.

J. W. Br.

[1]) Eene zeer leerrijke bijdrage tot des Leeraars beginselen over de verhouding van geloof en rede. Betrekkelijk het gebruik en het misbruik der wijsbegeerte bij eene wetenschappelijke behandeling der geloofsleer, geeft wellicht, zegt De Groot, geen ander werk des Heiligen een vollediger overzicht zijner grondstellingen.

[2]) „Uit het korte, gecommenteerde boek *De hebdomadibus* kunnen wijsgeerige lezers menig schoon denkbeeld verzamelen over het zijn en het goede, voor zooverre dit als eene mededeeling van het ongeschapen Goed in de schepselen bestaat; want over deze diepzinnige waarheid handelen de tekst en de verklaring. Mogen wij bij deze gelegenheid wijzen op een allerbelangrijkst werk, nu onlangs verschenen in twee boekdeelen namelijk, de *Studii filosofico-estetici* van Bar. *Nicola Taccone-Gallacci.* De titel van het werk is: de God-mensch, L'homo-Dio. De hoofdstelling van het geheele werk is het bewijs te leveren dat het Eeuwige Woord als opperste ideaal en voorbeeld van alle wezens, door de Menschwording en de Verlossing ook is als het eenige beginsel en de bron van bovennatuurlijk leven.

Overtuigd als de schrijver is, zoo verklaart hij zelf met de volgende gouden woorden in de voorrede, blz. XV, *che in fondo d'ogni quistione scientifica ad artistica si trova una quistione che ha attinenza col mistero e col dogma religioso*, dat in het hart van elk vraagstuk van wetenschap of van Kunst ook eene vraag ligt die het Geloof en het godsdienst-dogma aanbehoort, zoo heeft hij tot gids bij zijne bespiegelingen gekozen de twee grootste genieën der Christenheid, den H. Augustinus en den H. Thomas, de platonische vlucht van den bisschop van Hippone en de aristotelische diepte en helderheid van den Engel der School.

L'Accademia romana de S. Tommaso d'Aquino. In de Tweede Afl. van den 1 vol. treedt prof. *Matteo Liberatore*, wereldberoemd door zijne wijsgeerige Geschriften, in het strijdperk tegen Mgr. Ferré, Bisschop van Casale, die in een werk van 5 boekdeelen de Rosminiaansche theorie verdedigt.

Na den dood van Rosmini werd diens *Teosofia* door zijne vrienden uitgegeven in 5 volumen waarin over niets dan alleen over de grondslagen van het *kennen* en van het *zijn* gehandeld wordt. Tegen die Rosminiaansche philosophie, als zijnde betreffende het *kennen* niet anders dan Ontologisme, betreffende het *zijn* niet anders dan Panteisme, is verleden jaar opgetreden de beroemde *Giovanni Maria Cornoldi* in zijn werk, te Rome verschenen onder den titel van »il Rosminianismo, sintesi dell' Ontologismo e del Panteismo, Libri tre. Na dit werk van Cornoldi te hebben gevolgd, zag men ook in hoe de philosophie van Rosmini en die van den Heiligen Thomas met elkander lijnrecht in strijd zijn, en hoe die van Rosmini, al heeft hij de oplossing door Hegel beproefd, of beter gezegd, de Hegelsche terminologie willen verbeteren, toch niets anders is dan een ontologisch pantheisme.

En nu zien wij ook *Liberatore* tegen het stelsel van Rosmini verdedigd door Mgr. Ferré, optreden in de Romeinsche Academie van Sint Thomas, in zijn art. ook afzonderlijk verschenen: *Degli Universali.* De slotsom van Liberatore is, dat hij zich wel zal wachten te beweeren dat Rosmini het pantheisme beleed, veel minder zou hij zulks durven zeggen van Mgr.

Ferré, een der meest eerwaardige Bisschoppen der Kerk, maar wat hij meent en bevestigt is, dat de beginselen, ter goeder trouw door den eenen vooruitgezet en door den anderen ter goeder trouw verdedigd, pantheistisch zijn, en dat, aldus het geheele stelsel pantheistisch is.

J. W. Br.

JOOST VAN DEN VONDEL,

Sein Leben und seine Werke. Ein Bild aus der Niederländischen Literaturgeschichte. 379 blz.

Om onze letterkunde, onze dichtkunst in het buitenland te doen waardeeren kan een Nederlander al moeielijk iets beters wenschen dan wel dat onze letterkunde, onze Poezië, er optrede in een van onze heroën, b. v. in Vondel. Om dat doel te bereiken zou ik als Nederlander willen dat er over Vondel een wat uitvoerig werk werd geschreven door een buitenlander die, 1° een naam heeft wiens goede klank alleen reeds in staat is om vele lezers te vinden tot in de hoogste kringen van kunst en wetenschap; 2° dat die geroemde buitenlander dat werk over Vondel schreef in eene taal die door zeer vele millioenen menschen verstaan wordt in de Oude en in de Nieuwe wereld; 3° dat het in die taal geschreven werk over Vondel een degelijk werk zij, in staat om voor Vondel en zijn land en zijn eeuw eerbied af te dwingen en bewondering in te boezemen.

Welnu, die drievoudige wensch is vervuld in het nu pas verschenen en ter beoordeeling aan »De Wetenschappelijke Nederlander« ingezonden werk, hierboven aangewezen. Het is dan ook met een waar genoegen dat wij kennis met dit werk maakten, en hiervan houden wij ons overtuigd, dat zelden één Nederlander ooit een werk heeft gelezen dat door een buitenlander met zoo veel sympathie en zoo veel kennis is geschreven als wel het pas genoemde. Daar ons blad stellig het eerste is dat dit werk in ons land bekend maakt, zoo willen wij het bij onze lezers inleiden met nader te wijzen op de vervulling der drie wenschen van het letterlievende Nederlandsch hart lo. het is geschreven door een man wiens naam, Alexander Baumgartner, vooral in Duitschland en in Spanje alom en hoog is geroemd geworden in de laatste jaren. Wie onzer heeft niet gehoord van het Calderon-feest? Alle beschaafde volkeren werden opgeroepen ter waardeering van den onsterfelijken dichter. Ook ons land nam deel aan dien wedstrijd. Dat alle dichters der zoo krachtig herlevende Poëzie in Spanje in het eereperk traden, laat zich begrijpen. Rondom den hooggeroemden *Fernan Caballero* schaarden zich de uitstekendste dichters van Sevilla, en hun Bond schreef het feestspel *La mejor corona.* Ook de schrijver van Vondel, Sein Leben und seine Werke, schreef een feestspel, zoo uitstekend, dat de bekende vertaler van zoovele Spaansche werken, Dr. Fastenrath niet aarzelde te verklaren in het Wochenblatt der Frankf. Zeitung, dat Spanje slechts één stuk heeft opgeleverd, hetwelk met dat van Alexander Baumgartner mag worden gelijk gesteld, namelijk *La mejor corona.* Prof. Allard heeft dat feestspel van Baumgartner in ons blad vroeger bekend gemaakt; laten wij er hier bijvoegen hoe het *Boletin Bibliographico de Madrid* van dat feestspel getuigde — want het werd al dadelijk vertaald in het Spaansch — het is »*verdaderamente admirable* desde el principio, hasta el fine«, waarlijk bewonderenswaardig van af het begin tot het einde.

Dezer dagen is de wereldberoemde Amerikaansche Dichter *Longfellow* gestorven. Ook aan die edele figuur heeft Baumgartner zijne pen gewijd en schreef voor eenige jaren: »Longfellow's Dichtungen. Ein Literarisches Zeitbild aus dem Geistesleben Nordamerika's.

Niet minder opzicht baarde zijn, Göthe 's Jugend. Eine Cultuurstudie.

Calderon, Longfellow, Göthe, Vondel, ziedaar eenige der heroën die Baumgartner tot hoofdfiguren zijner meesterlijke werken kiest. Genoeg om ons geluk te wenschen dat een man als Baumgartner, so weit die deutsche Zunge klingt, onzen Vondel leert kennen en beminnen. Of zijn werk een degelijk werk is en of zijne vertalingen uit Vondel in Hoogduitsche verzen in hooge mate geslaagd zijn, moet ons volgend nummer aantoonen.

J. W. Br.

Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen. Mit bezonderer Rücksicht auf das römische Brevier, von Dr. *Joh. Kayser*; Prov.-Schulrath. Paderborn. XIV, 477 S. 8°. Preis: M. 5,40.

Zes hymnendichters, namelijk Hilarius van Poitiers, Paus Damasus, Ambrosius van Milaan, Aur. Prudentius Clemens, Coelius Sedulius en Venantius Fortunatus komen beurtelings ter sprake. Eerst wordt ons kort en keurig gehandeld over hun leven en hun werken, dan over hunne geschriften, inzonderheid over hunne hymnen, eerst over het algemeen gewaardeerd, en dan wordt overgegaan tot meer uitvoerige commentairen van een of van meer der hun toegeschreven Heilige Gezangen. Een betere methode zal wel niet verlangd worden; bij de behandeling en verklaring mag zelfs de hoogst gestelde eisch zich gerust te vrede verklaren.

In de **Lettres Chrétiennes** wordt uitvoerig de vraag behandeld of *Venantius Fortunatus* wel de dichter is van het *Pange Lingua*, dan wel *Claudien Mamert?* volgens onze overtuiging is nu die vraag voor goed beslist: de handschriften te Rome, te Weenen, te Parijs, te Londen getuigen voor Fortunatus, ook Dr. Joh. Kayser, pas genoemd, deelt deze overtuiging.

La Terre Sainte. Wanneer *The Catholic Literary circular* van Londen ons verklaart dat er in den laatsten tijd noch aan deze noch aan gindsche zijde van het kanaal een boekwerk is verschenen dat een hoogere plaats verdient dan het prachtvolle in — folio: *La terre sainte.* Ses souvenirs. — Ses Sites. — Ses Monuments. Par *Victor Guérin*, Agrégé et Docteur-ès-lettres, dan weten wij niet op welken redelijken grond men die uitspraak zou kunnen in twijfel trekken.

IGNORATIO ELENCHI.

In het nummer van »de Tijd« van 25 Maart stonden in rubriek »Boekaankondiging« de volgende regelen:

»Daarenboven is deze uitgave (van het *Chronicon Windesemense*) in hooge mate gebrekkig. Zij wemelt van de meest zinstorende drukfouten; hoogst waarschijnlijk met opzet werd hier en daar de oorspronkelijke tekst vervalscht en geinterpoleerd, elders wederom slechts onvolledig overgenomen.«

In een brief dd. 26 Maart verzocht ik den schrijver *dezer boekaankondiging* de bewering in *deze* woorden bevat te bewijzen. — Die brief versierd met den vreemden titel »het Klooster te Windesheim« werd opgenomen in het nummer van 29 Maart, gevolgd door een noot der redactie dat den volgenden dag het antwoord zou geplaatst worden.

In den voormiddag van 29 Maart ontving ik, toevallig van twee verschillende boekhandelaren, twee exemplaren van een bij de firma Langenhuijsen gedrukten prospectus, dien geen lezer van »de Tijd« verplicht is te kennen, allerminst reeds voor het stuk is toegezonden, dat ook de meeste lezers wel nooit zullen te zien krijgen.

Toen ik 's morgens dien prospectus gelezen had, wist ik reeds hoofdzakelijk wat ik 's avonds in »de Tijd« zou lezen. Waarlijk daar komt de heer Lurasco, met wien ik tot op dienzelfden avond nog nooit de eer had hetzij persoonlijk hetzij met de pen een woord te wisselen, mij met een half ernstig gezicht verklaren, dat ik »hem misschien wel ietwat lichtvaardig beschuldigd heb van iets leelijks«; tevens verzekerde hij mij dat hij de *boekaankondiging* niet zelf had gesteld, waaraan ik nooit een oogenblik heb getwijfeld. Ik vraag dus wel excuus; daar ik van den heer Lurasco met geen woord heb gerept, heb ik hem ook niet beschuldigd, en dus ook niet lichtvaardig beschuldigd van iets leelijks. Ik heb in deze zaak met den heer Lurasco niets te maken; daar ik niet tot hem heb gesproken, kan hij mij ook niet antwoorden. Ik behoef mij daar niets van aan te trekken. Tevens verklaar ik, hem niet beschouwd te hebben als een Gersenist, dus ook niet als »een razenden Gersenist«; dit kon ik ook niet, daar ik wel wist dat de bewuste woorden in de twee bewuste handschriften staan, maar dit weet niet een ieder. Ik had bemerkt, dat sommigen, tengevolge van de bewering in den laatsten tijd gedaan als zouden *die* woorden vervalscht zijn, terstond aan »de beroemde« plaats van Busch dachten; ik heb van de gelegenheid gebruik gemaakt om dit misverstand, waartoe wel aanleiding bestond, weg te nemen, maar dit heeft mij geenszins doen besluiten mijn brief te schrijven. Ik zou dus de zaak kunnen omkeeren en zeggen, dat de heer Lurasco mij »misschien beschuldigt van iets wat ik heuschelijk niet gedaan heb«; ik beken echter gaarne dat hij hierin gehandeld heeft met een liefdevolle bedoeling, »niet lichtvaardig«, maar na zeker *overleg*.

Nadat de Don, die in zijn geheelen strijd tegen denkbeeldige vijanden geen ander doel had dan beklemde menschen te verlossen, van het tooneel is afgetreden, is de *comoedie* afgespeeld, en komt ijlings iemand anders (niet Sancho Pança) zijn hoofd buiten de schermen steken om het gordijn neer te laten. Wij zullen het dan ook maar laten hangen.

Zóó hadden wij geschreven tot het nummer van *de Tijd* 13 April ons in handen kwam. Nog niet spelensmoe schijnt men het gordijn met fieren blik weer op te lichten.

KANTTEEKENINGEN OP HET PROSPECTUS.

Nu de »boekaankondiging is afgehandeld, wil ik ook iets zeggen van den »prospectus« die mij het eerst met den Eerw. heer Lurasco kennis deed maken.

1o. Vooreerst zij het mij vergund op te merken dat de toon waarop de nieuwe uitgever over de oude uitgave spreekt, ook aan sommige achtbare personen, die geen ordebroeders van Rosweyde zijn, minder gepast is voorgekomen. Die uitgave heeft hare gebreken, maar iemand die haar alleen uit het stuk van den Eerw. Heer Lurasco kent, zal noodzakelijk denken dat zij geheel onbruikbaar is; intusschen heeft zij toch veel diensten bewezen. Het was destijds dikwerf veel lastiger dan tegenwoordig aan al de eischen eener goede uitgave te voldoen; wanneer de schrijver gedurende het drukken van zijn boek genoodzaakt werd elders te vertoeven, was de gemeenschap tusschen hem en den drukker soms zeer moeielijk en beperkt. Dr. Acquoy zegt dat het andere werk van Busch. *De reformatione monasteriorum* nog meer dan het *Chronicon Windesemense* een nieuwe uitgave noodig heeft, en toch valt aan eerstgenoemd boek de eer te beurt uitgegeven te zijn door den grooten Leibnitz. Het feit overigens dat er van de oude uitgave bijna geen exemplaren meer bestaan is overvoldoende om een nieuwe uitgave te wettigen; wat maakt het of een boek er al goed uit ziet, indien men het zich toch niet kan aanschaffen?

2o. Wat nu de vervalsching betreft, deze schijnt zich volgens den Eerw. Heer Lurasco tot het hoofdstuk »De inclusione« te bepalen, of zij daar werkelijk bestaat wil ik *voor 't oogenblik* onbeslist in het midden laten. Geheel in strijd met de bewering van den Eerw. heer Lurasco, behoorde het klooster van Nieuwlicht wel degelijk tot de besloten kloosters, gelijk men bij Acquoy zien kan (de copist heeft dit zelf in een noot aan den voet der bladzijde aangemerkt), of men hieruit kan afleiden dat de bewuste Caput zeker werd vervalscht, dit zullen wij later bespreken.

3o. Eenvoudig verschil in lezing, zelfs zinsneden in het eene handschrift aanwezig en in het andere niet, zouden nog niet altijd een opzettelijke interpolatie, laat staan een vervalsching bewijzen; dit zou nog op een andere wijze verklaarbaar zijn. Hoogstwaarschijnlijk is de kronijk van Busch door de hooge overheid van Windesheim niet geheel onveranderd, gelijk zij in het autograaf stond, aan de verschillende huizen medegedeeld; zeer zeker is zij eerst gereviseerd, en de ondervinding van vele gelijke gevallen leert ons dat dan gewoonlijk eenige veranderingen worden gemaakt; hier wordt iets weggelaten, elders iets toegevoegd. Zulke veranderingen echter kunnen dikwerf niet op het origineel worden aangebracht. Men heeft te Windesheim volgens de aanwijzing der overheid een of meer copiën gemaakt, die gediend hebben om de andere kloosters van afschriften te voorzien; het autograaf van Busch heeft men in geen geval in de verschillende huizen laten rondslenteren, dit is tegen de gewoonte der religieuse orden en kon voornamelijk in dien tijd een onherstelbaar verlies veroorzaken. Toen Windesheim naderhand was opgeheven en het autograaf van Busch naar Leuven overgebracht, zijn daar wellicht copiën van

het onveranderd origineel genomen, derwijl de redenen der aangebrachte veranderingen of niet meer bestonden of niet meer werden gevoeld. Busch kan zelf te Sulta goed gevonden hebben eenige wijzigingen in zijne kronijk te maken. Zoo kunnen er handschriften zijn ontstaan die op meerdere plaatsen een verschil in lezing vertoonen, zonder dat men aan interpolatie of vervalsching behoeft te denken, en wie weet of sommige varianten niet zoo moeten verklaard worden?

4°. Het klooster van Groenendal en van Sint-Maarten worden in het handschrift van Nieuwlicht ook niet genoemd; daarom echter behoeft het handschrift door Rosweyde gebruikt niet jonger te zijn dan het Haagsche, want die huizen waren blijkens Acquoy reeds beslotene kloosters voor dat Busch begon te schrijven. Hunne opname in de lijst kan niet beschouwd worden als iets ongeoorloofds.

Wel is het te betreuren dat de Eerw. Heer L. slechts twee handschriften tot grondslag der nieuwe uitgave zouden dienen; daarmede kan men zich niet vleijen overal den oorspronkelijken tekst te hebben weergegeven. Wanneer de Eerw. uitgever zich eenige dagen naar Brussel wil begeven zal hem zeker bereidwillig gelegenheid worden verschaft het handschrift uit Niewlicht te onderzoeken. Ook te Parijs bevindt zich blijkens de *Rev. des Quest, Hist.* een handschrift van het jaar 1477. Het is mij natuurlijk onverschillig wie ons een nieuwe uitgave van het *Chronicon Windesemense* bezorgt, mits zij genoegzame waarborgen voor hare deugdelijkheid aanbiede.

V. Becker S. J.

MEDEDEELINGEN.

Judiciaal register van den bisschop Jan van Diest. Door heeren regenten van het gereformeerd burgerweeshuis te Utrecht is ten behoeve van het depot der Rijksarchieven aldaar ten geschenke aangeboden een gedeelte van een merkwaardig judiciaal register van Bisschop Jan van Diest (1323—1341); dat als eene uiterst welkome aanvulling is te beschouwen van de nog weinige in die verzameling aanwezige soortgelijke registers.

Van **H. Conscience's werken**. Is een vertaling in het Fransch verschenen, van Michel Lévy.

Ook is een zijner werken pas in het Italiaansch vertaald door Signora G. P. van Padua. Het verscheen te Bologna.

— De heer *Beckering Vinckers*, heeft het alom geroemde werk *Language and Study of Language* van den geleerden Amerikaan Whitney tot een Nederlandsch boek gemaakt. Niet zonder gegronde redenen wordt zelfs de heer Beckering Vinckers den Nederlandschen Whitney genoemd, en om hem te meer naar waarde te doen schatten, wordt in Afl. 7, van de *Studiën*, een kort maar toch nog volledig overzicht gegeven van de drie eerste hoofdstukken van »*Taal en Taalstudie*,« ten einde een denkbeeld te geven van de echt wetenschappelijke methode en de gezonde opvatting van het onderwerp die men in 's Heeren Beckering's bewerking aantreft, en zoo doende aan te sporen tot nadere kennismaking met »Taal en Taalstudie«.

Inhoud van Tijdschriften

Le Correspondant 25 Mars.

Vte de Meaux, La France dans les luttes religieuses de l'Europa. — *Bon de Larcey.* Racine à Uzès. — L'Egypte en bateau à vapeur II. — Victor Hugo avant 1830. — Une idylle à Paris. — Un prétendu manuscrit de Bossuet.

Annales de philosophie chrétienne. Mars 1882.

Philosophie ancienne et nouvelle. — Le spiritisme en Allemagne. — Pourquoi le schisme grec a subsisté après la 4me Croisade. — Revue des sciences philosophiques. — De la théologie au XIXme sciéle.

Lectuur voor de huiskamer. *The Catholic Literary Circular* spreekt met ingenomenheid van *White Wings: a yachting Romance* door *William Black*, dat in aangenomen vorm het bezoek beschrijft door eenige reizigers in een pleiziervaartuig gebracht aan de eilanden van West-Schotland, verder wordt in het artikel *Literary gleanings from Spani* een overzicht gegeven van eenige van Caballero's liefelijke novellen, waarvan jammer genoeg nog slechts weinige in onze taal vertaald zijn. *Pencil and Palette* bij *Robert Kempt*, allerlei zeer lezenswaardige anecdoten over schilders, verloren, gestolen, nagemaakte en ontdekte kunststukken, levensschetsen over levende of onlangs gestorven meesters, oplossingen van nog onbeantwoorde vragen enz. Onder de Fransche novellen worden met lof genoemd *La Rustaude* en *Bonasse* van *Z. Fleuriot*, beide waarschuwen tegen het meer en meer gewoonte wordend, ontvluchten der dorpen om in groote steden fortuin te zoeken en trachten het leven van den landman te verheerlijken. *Les docteurs du jour* van *R. Bruker* een grondige weerlegging van vele rationalistische theoriën in novellen. *Les Chantenays* vorm een verhaal uit den tijd der kruistochten. *Dupuy*, *Le comte de Tréazec*, *Grimaud*, *Récits vendéens*, *Mme de Boden*, *Delaisseé*, *M. Maryan*, *Rosa Trevens*, *Edm. Drumont*, *Le dermier des Trémolins*, *Paul Féval*, *Royer Bontemps*, *Histoire d'un Notaire et d'une Tonne de poudre d'or*, alleramusantste, avontuurlijke beschrijving der lotgevallen van twee schoolkameraden op hun reis naar Australië.

BOEKBEOORDEELING.

„Het raadsel opgelost" door Mevr. Craven, Bibliotheek voor Christelijke Huisgezinnen. H. Bogaerts, 's Bosch.

Hoe vleiend en aangenaam het voor een auteur moet wezen, zijn werken in een vreemde taal overgezet te zien op een wijze, die recht doet aan zijn gedachten en inkleeding, even bitter en hard zal 't hem zijn als hij ondervindt, hoe door zulk een vertaling een verraad wordt gepleegd aan zijn arbeid.

Het is waar, dat buitenlandsche auteurs niet veel gelegenheid zullen hebben zich te ergeren aan slechte of verminkte vertalingen van hun werken in het Nederlandsch, daar de meesten, zoo niet allen, onze taal volstrekt niet kennen. Zonder hun weten worden hunne voortbrengselen in 't Hollandsch vertaald, en we mogen het tot onze eer zeggen, we gelooven niet dat zij over 't algemeen te klagen zouden hebben over het kleed, waarin zij bij ons te lande verschijnen.

Onlangs echter kwam ons de vertaling van een der keurigste romans eener aristocratische fransche dame ter hand en we konden niet zonder deelneming denken aan de droefheid, die de bekwame schrijfster om 't hart zou slaan, wanneer zij 't ongeluk had Hollandsch te verstaan en kennis te maken met de jammerlijke verminking van haar fijn en smaakvol product.

We bedoelen »Le Mot de l'Énigme van Madame Pauline Craven, neé de la Ferronays« in de Bibliotheek van Christelijke huisgezinnen te 's Bosch verschenen onder den titel van »Het raadsel opgelost.«

Mme Craven, wier naam wereldberoemd geworden is door haar werk »Le récit d'une soeur«, waarin het zieleleven eener vrome, katholieke familie wordt ontsluierd en dat ons in nauwe aanraking brengt met de groote namen van Montalembert, Lacordaire, Ravignan enz., schreef later eenige romans, die zich onderscheiden zoowel door hun ongemeenen opzet, als door de fijne, zielkundige analyse van het vrouwelijke gemoed. Haar helden behooren allen even als zij zelve tot de hoogste, adellijke kringen, wier eigenaardige deugden en gebreken zij in 't licht stelt. Of het nu voor hen, die de Bibliotheek voor Christelijke Huisgezinnen bijna tot eenige lectuur hebben, wenschelijk is binnen geleid te worden in een kring van heeren en dames, die niets te doen hebben dan aan hun genoegen te denken, aan bals, opera's, groote reizen enz., laten wij liefst in het midden. Mme Craven echter, die voor zulk een publiek hoofdzakelijk schreef, besloot met vaste pen een onderwerp op katholieke wijze te behandelen, dat schering en inslag is der meeste fransche romans. Zij aarzelde niet om het treurige lot te schetsen eener jonge vrouw, die bedrogen wordt door haren echtgenoot en in een anderen man alles vindt, wat zij zich droomen kan om gelukkig te zijn. Maar zoowel zij als deze man, zijn christen en zoodra ze het gevaar inzien, offeren zij hun gevoel aan hun plicht op en de jonge vrouw weet ook haar echtgenoot op het rechte pad terug te brengen.

We twijfelen niet of de Redactie van de Bibliotheek (er bestaat immers zulk een redactie?) zou wanneer ze het werk eerst gelezen had, zich wel tweemaal bedacht hebben vóór zij het liet vertalen, want één oppervlakkige blik reeds ware voldoende geweest om haar te overtuigen dat deze roman in een bibliotheek voor het volk niet op zijn plaats was, maar klaarblijkelijk dacht men te doen te hebben met een dier werkjes van Fleuriot, Bourdon, Lamothe, Grange e. a., welke gewoonlijk gebruikt worden om de verzameling voltallig te maken. Het werk is vertaald door iemand, die zooals uit elken regel blijkt, niet weet dat er een »génie des langues« bestaat en meent dat het voor een vertaling voldoende is wanneer men met behulp van een dictionnaire *adorable* door *aanbiddelijk* en *incomparable* door *onvergelijkelijk* vervangt. De volzinnen zijn dor en stroef; geen spoor meer van de sierlijke woordenkeuze, van de fijne beelden door de schrijfster gebezigd; de dialoog heeft al het vloeiende van het origineel verloren en gaat met horten en stooten voort. Doch het werk was klaar en moest naar de pers; nu eerst werpt de redactie er een blik in en de haren rijzen haar ten berge; welke tooneelen op dat bal-masqué, waar de beleedigde echtgenoote in domino aan den arm van haar eigen man gaat, die in haar een andere ziet en haar zoo dingen doet hooren, welke zij nooit had moeten vernemen. En later die tocht naar den Vesuvius, waar Ginevra en Gilbert één blik in elkanders harten werpen! Met recht begreep de redactie dat het boek zoo onmogelijk verschijnen kon, maar wat te doen, het was nu al eens vertaald en 't zou jammer zijn van de moeite en de kosten, die er aan besteed waren, om het ongebruikt ter zijde te schuiven. Dus maar het blauwe potlood ter hand genomen en hier één, daar twee, daar acht bladzijden geschrapt, daar eenige woorden er bij geschoven zonder eenig verband met het voorgaande en het volgende. Of de figuur van Gilbert nu op een misselijke karikatuur lijkt, of Ginevra's houding in 't beslissende oogenblik geheel dwaas en ongerijmd schijnt, wat nood? 't Boek kan zóó wel gedrukt worden, 't zal niet erg stuiten.

Arme schrijfster, wat zoudt ge zeggen, wanneer ge uw jammerlijk verminkt werk eens doorloopen kondet, hoe zoudt ge het betreuren dat men uw naam op een boek zette, dat niets dan den titel en eenige hoofdtrekken met het uwe gemeen had; arme abonné, die meent een boeiend, degelijk verhaal te lezen en nu een geschiedenis ontvangt, die menige vader zijn dochter niet ter lezing zou geven als hij niet gerustgesteld was door de omstandigheid dat het in die vertrouwbare bibliotheek het licht had gezien. De moraal, die Mme Craven in even aantrekkelijken als smakelijken vorm wist voor te dienen, is geheel verdwenen onder de onhandige vingers van den vertaler. Alles wat bleef is niets dan een opeenvolging van godsdienstige indrukken, vermengd met avonturen op reis, op bals en italiaansche carnevals-feesten; juist genoeg om een jong hart, en hoofd in de war te brengen, zonder, zooals de schrijfster bedoelde, in de menschkundige voorstelling van het te midden dier ijdelheid ledig gebleven hart een passend tegenwicht te vinden. De bedoeling van Mme Craven en ook het opgeloste raadsel is, dat niets een hart kan vullen, dan Gods liefde alleen; daarom laat zij hare heldin eerst de ijdelheid der wereldsche vermaken ondervinden om haar slechts aan den voet van het altaar den waren vrede te doen terugvinden.

Maar hoe die strekking opgespoord in dat treurige, waterachtige verhaal, dat zelfs den minst opmerkzamen lezer een onzamenhangend en afgebrokkelde geschiedenis toeschijnt, dat niemand genoegen noch nut kan verschaffen, maar slechts jeugdige verbeeldingen met gevaarlijke droomen moet vervullen?

Wij herhalen 't; beter ware het geweest als »Le Mot de l'énigme« voor de lezers der Bibliotheek onvertaald ware gebleven; nu echter de vertaling een feit is, achten wij het onzen plicht om tegen deze verminkte vertaling te waarschuwen, zoowel omdat deze een verraad is tegen de eerbiedwaardige schrijfster van het oorspronkelijke, als een voor jongelieden ten eenemale ongeschikte lectuur.

Q.

VERSCHENEN.

De Crisis van het Christendom, het Protestantisme en de Katholieke Kerk, door Dr. F. Hettinger.

Katholieke Bibliotheek. Keus en Keur. „Mijne omzwervingen in 't Rotsgebergte, door Bon. Arnold de Woelmont."

Studiën. Op Godsd. Wetensch. en Letterk. Gebied. XIV jaarg. afl. 7. (W. van Gulick, 's Hertogenbosch.)
I. Nederland in zijne verhouding tot het Christendom. F. Heynen Pr. Bladz. 143.
II. Een verweerschrift. (F. Becker.) Bladz. 210—54.

Onze Wachter. Februari en Maart. Inhoud:
I. Het begin der Reformatie in Frankrijk. Dr. W. J. F. Nuijens.
II. Het Darwinisme. Kritisch gedeelte. V. De Erfelijkheid. Dr. P. J. F. Vermeulen.
III. Eenige bijdragen tot de Thomas à Kempis litteratuur IV V. Becker.
IV. Hare's Kiesstelsel verdedigd J. J. I. Harte.

— *Etude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie* (Cesare Cremonini), par. M. *Leopold Mabilleau*, docteur ès — lettres — 1 vol. in — 8° — 8. fr.
La cosmogonie mosaïque d'après les Pères de l'Eglise, suivie d'études diverses relatives à l'Ancien et au Nouveau Testament, par *F. Vigouroux*, prêtre de Saint-Sulpice; in — 12 de 522 p. — 4 fr.

Le docteur des nations, ou la somme de saint-Paul, assemblée en latin et en français, par *A. Riche*, prêtre de Saint-Sulpice, in — 18 — 4 fr.

Le Cardinal Pie et ses Oeuvres: Etude philosophique, religieuse et sociale. Par A. Trolley de Prévaux, Prof. à la Faculté Cath. de Droit. Lille.

Le Beau et les Beaux Arts: Notions d'Esthétique en réponse au dernier programme de Philosophie. Par le P. Ch. Clair, de la Comp. de J. Professeur de Philosophie.

Histoire et Filiation des Hérésies depuis les premiers siècles de l'Eglise jusqu' à nos jours. Par M. l'abbé Morère, Docteur en Théologie. Un très fort vol. in 8°.

The Life of Cardinal Pole. Bij Agnes Stewart, authoress of Cardinal Wolsey, Life of Sir Thomas More, etc.

La Foi et ses victoires. Conférences sur les plus illustres convertis de ce siècle. Par M. l'abbé Baunard.
Vol. I. Le comte Schouvaloff, Donoso Cortès, le général de la Moricière.

La Religion en face de la science. Par l'abbé Al. Arduin. 1re partie, *Cosmogonie*, 3me édition.

La Philosophie de S. Augustin, par A. Dupont, professeur à l'université de Louvain.

ADVERTENTIËN.

HUGO SURINGAR te Leeuwarden stelt bij alle boekhandelaren verkrijgbaar of levert franco per post met 5 % verhooging voor frankeerkosten, na ontvangst van het bedrag per postwissel:

TOLLENS, **Dichtwerken** in één deel *f* 3.60; in linnen band .... *f* 4.—.
TOLLENS, **Nova Zembla**, 11e druk .... „ 0.15.
TOLLENS, **Dichtwerken** in 12 dln. *f* 10 in 12 linnen banden .... „ 15.—.
VAN DER PALM, **Oratorische Werken**, 5 deelen *f* 8 in twee linnen banden .... „ 8.80.
BILDERDIJKS **Epos**, (Ondergang der eerste wareld) uitgegeven door DA COSTA. roy. 8o. in half marokko gebond. „ 10.50.
KUYPER, **Atlas voor Nederland en de bezittingen** in 19 bladen 7de uitgaaf, in portefeuille *f* 19.75; gebonden *f* 21.30. gebonden en met beschrijving ...... „ 19.40.
BOSSCHA, **Neerlands Heldendaden te land.** Tweede herziene uitgaaf. 4 deelen *f* 16.90; gebonden .... „ 19,40.
VRIEND, **Zweedsche Spraakkunst voor zelfoefeningen** *f* 280 — **Deensche** *f* 0.75. — **Italiaansche** *f* 2. — **Spaansche** .... „ 2.80.

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

De Rechtsmacht
DER
Zeekrijgsraden
in OOST-INDIE,
door K. J. VAN DEN BUSSCHE.
Prijs *f* 0.25.

Post-Pakketten
KISTJES
in alle maten, van $2^1/_2$ tot **26 Cent** per stuk, worden vervaardigd aan de Kistenfabriek van
P. DUBBELMAN,
te DELFSHAVEN (Schoonder'oo).

Wilh. Mengelbier Jos. Sohn
CARROSSIER DE
S. M. l'Empereur d' Allemagne etc.
Aix-La-Chapelle.
Fabrique de voitures de luxe de premier ordre, recommande ses produits.

Uitgave van J. W. VAN LEEUWEN te *Leiden.*

De Katholiek.
GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

Inhoud der April-aflevering:

Hoofdartikelen.
Rosmini. Aanteekeningen ter toelichting der volgende Pauselijke Breve. J. A. DE RIJK, *Pr.*
Zendbrief van onzen Allerheiligsten Vader Paus Leo XIII aan de Aartsbisschoppen en Bisschoppen der Kerkelijke Provinciën van Milaan, Turijn en Vercelli.
Een woord van vertrouwen.

Verscheidenheden.
Romeinsche verklaring van het quasi-domicilium. B.
Twee antwoorden der H. Congregatie van den Index.
Jamar's Maria, enz. J. A. DE RIJK, *Pr.*
Verbetering. R.

Sprokkeling.
Een merkwaardige getuigenis. X.

Letterloover.
Aan de studeerende jongelingschap.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 4. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

THOMAS LEXIKON.

De studie van Sint Thoma's wijsbegeerte en godgeleerdheid heeft aanmerkelijk toegenomen, sedert het verschijnen van de Encycliek *Aeterni Patris.*

Het spreekt van zelf dat de *Summa contra Gentiles* en de *Summa theologica* de meeste diensten moeten bewijzen om de leer van den engel der school te achterhalen. Twee redenen toch liggen voor de hand waarom deze beide werken meer dan alle andere gebruikt moeten worden. Men heeft in de laatste tijden den aankoop dezer beide geschriften gemakkelijker en minder kostbaar gemaakt, en bovendien heeft de nooit geëvenaarde meester daarin met beknoptheid zijn schat van geleerdheid en kennis gelegd. Wie echter deze werken bestudeert, zal weldra een terminologie ontmoeten, waarmede hij zich wel vertrouwd dient te maken, wil hij ze met vrucht gebruiken. Hoe velen hebben op deze boeken niet gesmaald, en ze met verachting van zich geworpen, omdat zij de eigenaardige terminologie niet verstonden. Het mag daarom een gelukkige gedachte genoemd worden, die Dr. Ludwig Schütz het plan deed opvatten een *Thomas Lexikon* te vervaardigen, dat de *termini technici* verklaart, welke in de geschriften van den Heilige en inzonderheid in deze beide *Summae* voorkomen. Menigeen, die zich toelegt op de scholastieke philosophie en theologie, heeft wellicht ondervonden wat nut en gemak men kan hebben van het *Lexicon peripateticum philosophico-theologicum* door Signoriello uitgegeven. Het plan, dat Signoriello zich voorstelde was ruimer dan hetgeen Dr. Schütz ontwierp, maar die breedere opvatting was oorzaak dat veel van hetgeen in de werken van den H. Thomas verklaring behoeft, over het hoofd werd gezien. Dr. Schütz bakende zich engere grenzen af, maar liet daarom ook minder onopgemerkt van het veld, dat hij zich te bewerken uitkoos. Dat het bovendien veel voor heeft de technieke termen in een levende taal verklaard te zien is overbodig te zeggen. Dit Lexikon, in 't Duitsch geschreven, telt 380 klein octaaf bladzijden, en verscheen te Paderborn bij Ferdinand Schöningh. Het moge velen beoefenaars van Sint Thomas' werken een trouwe gids zijn.

D. L.

Mariologie de St. Thomas d' Aquin.

La doctrine sur la vierge Marie, ou Mariologie de St. Thomas d'Aquin, d'après le Chan. Fr. Morgott, Prof. de Théologie au séminaire épiscopal d'Eichstädt, par Mgr. L. C. Bourguard, prof. à l'université catholique d'Angers.

Mgr. Bourguard, lid van de Academia Romana di S. Tomasco d'Aquino heeft uit het Hoogduitsch van den Canonicus Morgott vertaald, de leering van St. Thomas betreffende de Allerheiligste Maagd. Dat veelgeprezen werk is als eene *summa* uit de verschillende werken van den Doctor Angelicus vergaderd. In de voorrede verklaart de Hoogd. schrijver hoe de Heilige Thomas den grondslag heeft gelegd voor eene waarlijk wetenschappelijke leering betreffende de Heilige Maagd. Op dien grondslag van beginselen hebben de H. Antoninus van Florence, de H. Bernardine van Siena, de H. Alphonsus de Liguorio en andere Godgeleerden als Canisius en Suarez de bijdragen hunner navorschingen en bespiegelingen betrekkelijk de waardigheid en de reinheid der allerheiligste Moeder Gods voortgebouwd. Het aspunt der geheele leering van St. Thomas is Maria's moederschap van Gods zoon: van daar de onvergelijkelijke waardigheid die haar toekomt, de overvloed van genaden die zij ontvangen heeft, en eindelijk de glorierijke voorrechten die haar deel werden. Het werk is verdeeld in vijf afdeelingen: 1° Het geloofspunt van het Goddelijk Moederschap; 2do de waardigheid van de Moeder Gods; 3io de overvloed van Gods genaden in Maria; 4to het voorrecht van de Moeder Gods, en 5to de tenhemelopneming van Maria.

R.

Een woord over het Chronicon Windesemense.

De Eerw. heer Lurasco heeft in zijn prospectus der nieuwe uitgave van het »Chronicon Windesemense« gezegd, dat de oude uitgave van Rosweyde »schijnt gevolgd naar een (moedwillig?) vervalscht handschrift.« In zijn artikel in »de Tijd« van 30 Maart verklaarde hij nader dat de bedoelde vervalsching sloeg op Hoofdstuk 46 van »Liber de origine modernae devotionis,« waar de invoering der *clausuur* in sommige kloosters van het Windesheimsch Kapittel wordt beschreven. Door het woord *clausuur* moet men hier niet verstaan het verbod om vrouwen in het klooster binnen te laten, dit bestaat in alle eigenlijke kloosters uit kracht van het algemeen kerkelijk recht, maar de bedoelde clausuur was een verbintenis die den kloosterlingen verbood buiten zekere afgebakende grenzen te komen, tenzij om gewichtige redenen en dan met toestemming van hun prior en hun convent of van den generalen overste te Windesheim. Deze maatregel werd door vele kloosters aangenomen, door de meesten echter niet, en dit verschil van gevoelen heeft aanleiding gegeven tot de verschillende lezing van het bewuste hoofdstuk in de verschillende handschriften van het Chronicon.

Daar ik toch sedert geruimen tijd voornemens was naar Brussel te gaan, heb ik van de gelegenheid gebruik gemaakt om den tekst van dit hoofdstuk uit

het handschrift van Nieuwlicht over te schrijven; het handschrift van Rooklooster heb ik zelf niet kunnen zien, wijl de Bourgondische bibliotheek in die dagen gesloten was, maar thans is mij door een bevriende hand ook de tekst van dit manuscript overgezonden.

De beperkte ruimte van een dagbladartikel veroorlooft geenszins al de beschouwingen uiteen te zetten, welke men aan de vergelijking van beide teksten kan verbinden; ik wil alleen het algemeene resultaat met eenige korte opmerkingen mededeelen. De tekst van Nieuwlicht komt met het Utrechtsche en het Haagsche handschrift althans in hoofdzaak overeen. Die van Rooklooster daarentegen stemt met den gedrukten tekst van Rosweyde overeen in alle punten welke onder verdenking vallen van (moedwillige?) vervalsching; dit handschrift echter vertoont verschillende varianten, die genoegzaam alle verbeteringen zijn ten opzichte van den gedrukten tekst.

Dit manuscript is geschreven door Michiel de Riddere, prior van Rooklooster en generaal der Windesheimsche congregatie; de betrekkelijk late dagteekening (de eerste jaren der zeventiende eeuw), doet hier minder ter zake, wijl de hoedanigheid van den copiïst een voldoende waarborg levert dat hij het oudere door hem gebruikte handschrift onvervalscht wedergaf. Al ware dus ook volkomen bewezen dat dit oudere handschrift zelve vervalscht was, dan kan men Rosweyde hierover toch niet lastig vallen; indien de voornaamste mannen der orde zelve zich hierin vergisten, kon een vreemde in dezelfde omstandigheden van tijd en plaats bezwaarlijk die dwaling vermijden.

Evenwel is de uitgave van Rosweyde niet volgens dit handschrift gedrukt. Dit blijkt reeds voldoende uit sommige varianten, maar meer nog uit de verklaring van Rosweyde in de »Vindiciae Kempenses« van 1621, dus van hetzelfde jaar, waarin hij het »Chronicon Windesemense« uitgaf. Op bl. 23 van eerstgenoemd werk zegt hij: »Joannes Busch quem manuscriptum ex S. Martini monasterio Lovaniensi habeo« en op bl. 27: »librum Joannis Buschii habeo, ex ipsa aetate auctoris scriptum.« Hij zegt niet uitdrukkelijk dat hij het autograaf van Busch had, dat toch zeker naar genoemd klooster is overgebracht; misschien bevond het zich toen nog niet aldaar, misschien ook was het toen nog niet voldoende bewezen dat het werkelijk het autograaf van Busch was. Intusschen is de omstandigheid dat dit autograaf naar Sint-Maarten is overgebracht, niet uit het oog te verliezen. Rooklooster, door Rosweyde het »archief van België« genoemd, bezat zonder twijfel ook reeds in de vijftiende eeuw een afschrift van het »Chronicon Windesemense;« het handschrift van de Riddere is dus gecopieerd of van een oud handschrift, uit het klooster zelve, of wel van een met het Leuvensche in hoofdzaak overeenstemmend handschrift zoo al niet van het Leuvensche zelve; in dit geval echter voorzeker alleen wijl hij aan dit laatste de voorkeur gaf. Overdreven ijver voor de clausuur kan men bij hem bezwaarlijk veronderstellen; die ijver was destijds reeds genoegzaam bekoeld; in 1634 besloot het generaal Kapittel dat de clausuur kon opgeheven worden. Het handschrift van Rooklooster, nauwkeurig en zorgvuldig geschreven, verdient om den persoon van den copiïst wel degelijk in aanmerking te komen.

Ik heb er elders op gewezen hoe sommige verschillen in lezing verklaarbaar zijn uit de revisie die het autograaf van Busch te Windesheim heeft ondergaan, in vereeniging met de geenszins onwaarschijnlijke veronderstelling dat er later copieën zijn gemaakt van het onveranderde origineel. Ik wil hiermede niet beweren dat alle verschil van lezing in het onderhavige geval hierdoor verklaarbaar wordt, ik wil enkel de aandacht op dit punt vestigen.

Eén verschil in lezing schijnt mij stellig ten gunste van het handschrift uit Rooklooster en van den gelijkluidenden tekst van Rosweyde te moeten uitgelegd worden, te weten het verschil betreffende de vermelding van Groenendal in de lijst der besloten Kloosters. Ten onrechte besluit de Eerw. heer Lurasco dat het handschrift door Rosweyde gevolgd, jonger is dan de Utrechtsche en Haagsche codices, wijl het eerste Groenendal en Sint-Maarten als besloten kloosters vermeldt, terwijl deze huizen in de lijst van laatstgenoemde handschriften gemist worden. Die twee kloosters waren reeds lang besloten voor dat Busch begon te schrijven. Het is zelfs geheel onwaarschijnlijk dat Busch Groenendal, het voornaamste Windesheimsche klooster van Belgie, het moederhuis van het kapittel van dien naam, dat door zijne aansluiting Windesheim met meerdere huizen had verrijkt, zou vergeten hebben, terwijl hij meerdere naburige minder aanzienlijke Belgische kloosters, voormalige filiaalhuizen van Groenendal vermeldt, die zich in het gevolg van hun moederhuis bij Windesheim hebben aangesloten. Groenendal staat in het handschrift van Rooklooster even als bij Rosweyde in de bewuste lijst op de eerste plaats, en daar moet het ook staan. De besloten kloosters toch worden opgenoemd in dezelfde volgorde waarin zij in den officieelen cataloog van Windesheim staan, volgens de orde waarin ook de priors in het generaal Kapittel zitting namen, en in dien cataloog staat Groenendal ook voor al de andere namen der in de onderhoorige lijst genoemde kloosters. De uitdrukking *solemne monasterium*, die onmiddellijk voor den naam van Groenendal staat, komt ook voor op bl. 260: »solemne in Windesem monasterium,« zoo staat er insgelijks op bl. 201: »Luderderka in Frisia quod fuit olim solennis abbatia;« hoe men dus die uitdrukking »solemne monasterium« ook opvatte, er bestaat geen grond om te denken dat zij door een pater van Groenendal zou zijn ingeschoven. Ik zou nog op andere plaatsen kunnen wijzen waar het handschrift van Rooklooster en de gedrukte tekst van Rosweyde de voorkeur schijnen te verdienen, maar dit zou mij te ver voeren.

Voor als nog meen ik over het geheel der zaak mijn oordeel te moeten opschorsen; wij weten echter nu reeds dat de onbestemde uitdrukking »vervalscht handschrift« betrekking heeft op een enkel punt van vrij ondergeschikt belang. Indien het ook bewezen ware dat het hoofdstuk over de »inclusio« in den tekst van Rosweyde volgens een vervalschte lezing is gedrukt dan zou daar toch geen ander historisch gevolg uit voortvloeien dan dat men voortaan Busch op grond van deze plaats niet meer onder de voorstanders der clausuur mag rangschikken; een achtbaar geleerde verklaarde mij dat de geheele zaak weinig om het lijf had. Maar wat meer is, een man van het vak is van gevoelen dat het handschrift van Rooklooster de ware lezing

heeft. Ik acht mij niet bevoegd uitspraak te doen: sapientioribus relinquo.

Ik eindig met de opmerking dat de Eerw. heer Lurasco wel wat luchtig aan zijne nieuwe uitgave is begonnen. Of hij vooraf de noodige studie aan de geschiedenis van Windesheim heeft gewijd, komt mij zeer twijfelachtig voor; dat hij in zake der clausuur, waar toch in casu zijn aandacht bijzonder op moest vallen, drie dwalingen begaat, door Nieuwlicht als een niet besloten klooster, en Groenendal en Sint-Maarten als eerst na 1464 besloten te beschouwen, is een bedenkelijk verschijnsel. Ook herhaal ik het nogmaals dat het minder aanbeveling verdient zich tot twee handschriften te bepalen, als er nog meerdere met betrekkelijk geringe moeite kunnen geraadpleegd worden. De twee Brusselsche en het Parijsche handschrift verdienen wel degelijk in aanmerking te komen. Met het oog op het Gaesdonck-sche, doe ik wellicht aan dezen of genen geleerden een dienst met te vermelden, dat het sequester ten gevolge der Pruisische Meiwetten op dergelijke huizen als Gaesdonck gelegd, geen onoverkomelijk beletsel is, de daarin aanwezige documenten te raadplegen; een geleerde heeft mij persoonlijk verklaard dat hem op aanvrage toch toegang verleend is. Het is gemakkelijker gezegd dan bewezen, dat de Utrechtsche en Haagsche handschriften overal den oorspronkelijken tekst van Busch vertoonen; zijn exclusief voortbouwen op die twee handschriften heeft den Eerw. heer Lurasco de drie boven genoemde dwalingen doen begaan.

Het is mij volkomen onverschillig hoe het eindresultaat over de verschillende lezing van het Hoofdstuk »de inclusione« uitvalle, maar zeker mag men verlangen dat de zaak niet als definitief uitgemaakt worde beschouwd, alvorens alle beschikbare bronnen zijn geraadpleegd.

V. Becker S. J.

PHILAGIA, CATECHISMUS DER VOLMAAKTHEID,

DOOR

R. J. PIERIK.

Aan goed geschreven verhandelingen over de volmaaktheid is er, onzes inziens, geen gebrek. Om slechts iets te noemen, het werk van Alph. Rodriguez, dat tot titel heeft: *Oefening der Christelijke volmaaktheid*, en dat sinds bijna drie eeuwen in ontelbare kloosters en geestelijke gestichten voortdurend gelezen wordt, is nog altijd, voor hen die zich op de volmaaktheid toelèggen, eene geheel bijzonder aanbevelenswaardige lectuur. Jammer maar — het zij hier in het voorbijgaan gezegd — dat de ZEw. Pater Mulder, die de twee eerste deelen zoo keurig vertaald heeft, ons zoo lang op het vervolg laat wachten.

Dan, al is er geen gebrek aan dusdanige boeken, toch heeft de Eerw. Pater Pierik een nuttigen arbeid verricht met een *Catechismus der volmaaktheid* samen te stellen. Waarom? Omdat vele personen, ook in religieuze gestichten, òf dikwijls den tijd missen vele boeken en lange verhandelingen over de volmaaktheid te lezen, òf met moeite slechts de lessen, die daarin gegeven worden, juist begrijpen en nog moeilijker in 't kort kunnen samen vatten en onthouden.

De Eerw. Pater Pierik heeft daarom in een klein boekje van 175 blz. de hoofdzaak van wat men in de beste schrijvers over de volmaaktheid aantreft, met de meeste juistheid en ordelijkheid samengevat. Hij geeft ons dit kort begrip in den vorm van een Catechismus. En waarlijk dit boekje is een echte Catechismus of kort begrip der volmaaktheid. Te recht waarschuwt de schrijver dan ook zijne lezers, dat zij, om nut te doen met dit boekje, niet moeten behooren tot »de *schijnlezers*, die meer uit nieuwsgierigheid dan om onderricht te worden, het even *doorloopen*, gelijk ze zeggen«, niet tot »de *halve lezers*, die het boekje aandachtig lezen, maar zonder te lezen en zonder te denken aan de beoefening«, maar tot »de *echte lezers*«, waaronder hij, »ten minste voor boekjes van deze soort, hen verstaat, die zoo'n Catechismus lezen en herlezen, goed trachten te begrijpen wat zij lezen, en wat zij daaruit geleerd en onthouden hebben, in toepassing brengen.

Het is een echte Catechismus, zeiden wij, en toch heeft de schrijver door afwisselende samenspraken, het droge en dorre, dat zulke werkjes uit hun aard eigen is, dikwijls zeer gelukkig vermeden. Het is eenigszins natuurlijk dat de eerste lessen, waarin de schrijver ons een juist denkbeeld tracht te geven van wat volmaaktheid is, voor eenvoudige lieden niet de gemakkelijkste zijn. Wat verder evenwel wordt de behandelde stof ook voor de minst ontwikkelden onder hen meer bevattelijk en aantrekkelijk; en bij menige les moesten wij bekennen dat het moeilijk zou zijn met grootere duidelijkheid en juistheid de verschillende punten in een zoo kort bestek samen te vatten. Men zie, om iets te noemen, de 11de les, over *de geestelijke traagheid* of de 12de over *de zorg voor de kleine zaken*. Wie over zulke punten eene onderrichting moest geven aan religieuzen, zou daarover moeilijk iets beters en geschikters kunnen vinden.

Als aanhangsel geeft Pater Pierik wat hij noemt, *eenige spiegels*, waarin wij kunnen zien hoe het staat met onze volmaaktheid. Hij heeft die ontleend aan de *Institutiones domesticae* van den Zaligen Canisius, waarvan hij in den loop van het werkje ook nog al eens gebruik maakt.

Wat het boekje een bijzondere waarde bijzet is, dat de verschillende antwoorden vaak gegeven worden door een H. Augustinus, een H. Antonius, een H. Thomas, een H. Franciscus van Sales en andere kerkleeraren, of door geleerde en heilige schrijvers, wier werken hoog gewaardeerd worden.

Het boekje verdient ten zeerste te worden aanbevolen, op de eerste plaats aan religieuzen, en vervolgens ook aan alle andere Philagia's of heiligheid-minnende zielen, aan hen, wien het ernst is met het verlangen naar de volmaaktheid.

Over het algemeen zijn onze Hollandsche boeken peperduur. Daarin staan wij ver achter bij de Vlamingen. Dit werkje echter maakt hierop eene eervolle uitzondering. Ofschoon netjes uitgegeven, 175 blz. groot compres gedrukt, kost het slechts 25 cents.

M. K.

Het »Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen heeft dezer dagen een belangrijk werk uitgegeven, namelijk: »'t Graefschap van Zeeland ofte

corte representatie van de regeeringe van Zeeland onder hare graven, tot den jare 1579, behelsende zeer omstandigh den staat en recht van de ridderschap en edelen van Zeelandt beschreven door den edelen heere Jacob van Grijpskerke, heer van Grijpskerke, Poppendamme etc.« bl. (536 bl. en VII).

In het voorbericht komt van de hand des heeren J. P. Van Visvliet en J. C. Altorffer de geschiedenis dezer eerste volledige uitgaaf voor. Werd reeds in 1761 door W. Te Water een gedeelte door den druk openbaar gemaakt, schreef zijn zoon, de hoogleeraar J. W. Te Water: »zulk een schrijver verdient van elk gelezen te worden« en nam ook Kluit in zijne »*historia critica comitum Hollandiae*« (1780) eenige bladzijden er van over — voor onzen tijd bleef de eerste critische complete uitgaaf (reeds in 1874 aangevangen) bewaard naar een viertal handschriften uit het Rijksarchief (afkomstig van Te Water), van mr. Tak van Poortvliet (afk. van den Rijksarchivaris mr. J. C. De Jonge, kopie van no. 1), wederom uit het rijksarchief (afk. van den raadpensionaris mr. L. P. Van de Spiegel) en het Zeeuwsch genootschap (afk. van den Chartemeester ter prov. griffie van Zeeland, A. J. A. Andriessen). De belangrijkheid dezer uitgaaf wordt niet weinig verhoogd door een aanhangsel — de vrucht van het onderzoek van den archivaris J. P. Van Visvliet — bevattende eene genealogie van het geslacht van Grijpskerke, loopende van 1290 tot het midden der 18de eeuw; een testament van Clais Claiszoon van Grijpskerke van 25 Maart 1345 en een brief van den bisschop van Utrecht, tot confirmatie van genoemd testament van 26 April 1345. Onder meer is hiermede aan het licht gebracht, dat de schrijver van »'t graafschap van Zeeland« eigenlijk heette *Jacob Florisse* (geb. 1614, kinderloos overleden 1656) zoon van Floris Jacobse van Grijpskerke en Jacqueline De Bie, (behoorende tot een aanzienlijk geslacht te Brugge).

Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

De laatst verschenen aflevering van Obreen's *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis* behelst weder verscheidene belangrijke stukken. Dr. P. Scheltema geeft eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van het Sint Lucasgild te Amsterdam. Blijkens een in het vorig jaar door het Amsterdamsch Archief aangezochte akte, is het St. Lucasgild in 1579 van het Metselaarsgild gescheiden, en beide kregen daarna een afzonderlijke ordonnantie en een afzonderlijke gildekamer. De heer luit. kol. Nic. Scheltema te Gouda heeft zich bezig gehouden met de Crabeths. Hij toont aan dat Dirk Crabeth reeds in 1577 gestorven is, en dus niet in 1600 nog leefde, zooals gemeenlijk Walvis wordt nagezegd, en dat Wouter Crabeth kort vóór 28 Mei 1590 moet gestorven zijn. Tevens deelt de heer N. Scheltema verscheidene bizonderheden omtrent het gezin en de welvaart van Wouter mede, en geeft hij eene niet volledige, maar toch vrij uitvoerige en nauwkeurige geslachtslijst van de Crabeths. Eindelijk behelst deze aflevering nog het begin van een lijst der schilders, welke te Delft poorters geworden zijn, welke interessante lijst getrokken is uit de *Camerboucken* der stad, gemakshalve alphabetisch is geordend, en gevolgd zal worden door een dergelijke lijst van de goud- en zilversmeden, borduurwerkers, enz. Onder het opschrift: Diefstal van schilderijen in de 18de eeuw, wordt opgenomen uit de *'s Gravenhaagsche Maandagsche Courant* van 5 April 1784 eene »waarschouwinge waarin zes schilderijen beschreven worden, welke in Den Haag gestolen waren. Die Schilderijen waren van Gaspard Netscher, Van der Heyde, S. Ruisdael, Coypel, en twee van Italiaansche meesters. Zijn die schilderijen teruggevonden? Zoo niet, waar zijn zij gebleven?

PAALWONINGEN IN ZWITSERLAND EN IN FRIESLAND.

De voorbeeldeloos lage waterstand in de verschillende meren in Zwitserland heeft der wetenschap de gelegenheid geopend het vroeger aangevangen onderzoek naar de bekende *paalwoningen* met vernieuwde kracht te hervatten. Zoo werd nu immers in de laatste maanden in de nabijheid van het voormalige klooster Feldkirch bij het beneden-meer van Constans dit nieuwe onderzoek aangevangen.

De zoo gunstige omstandigheden hebben resultaten doen erlangen, die alles wat vroeger op dit gebied was verkregen, in de schaduw stellen.

Zoo was het sedert lang bekend, dat rondom het gansche beneden-meer een schier onafgebroken kring van paalwoningen had bestaan, maar eerst nu is het gelukt de overblijfselen daarvan grondig na te zien.

Nu heeft men ontdekt, dat de paalwoningen bij Feldbach tot de weinige mogen worden gerangschikt, die indertijd door brand niet zijn vernield.

In de overblijfselen bij Feldbach vond men geen houtskolen, maar een rijken oogst van gave voorwerpen, van hooge waarde voor de geschiedenis; een prachtige collectie werktuigen, van steen en beenderen vervaardigd, harpoenen, gave potten, knodsen, mandenwerk van gevlochten wilgenteenen, zoomede van boomschors, overblijfselen van bisons, bevers, wilde zwijnen, varkens en een menigte andere dieren. Zoo trof men er werktuigen aan tot bearbeiding van den bodem en een groote hoeveelheid graan- en garstkorrels, een gaven pot van gebakken aarde, een harpoen vervaardigd van een stuk gewei van een hert, buitengewoon sierlijk van bewerking.

Tegenwoordig staan bij Constans nog meer woningen diep beneden het tegenwoordig peil, die vermoedelijk afstammen uit het tijdperk, toen de Rijn zijn uitwatering nog niet had in het meer van Constans.

Op grond van 't geen nu is bekend geworden door het gesteld onderzoek, mag worden aangenomen, dat er in de zoogenaamde Constancer-Bocht een onafgebroken reeks paalwoningen heeft bestaan, die zich uitstrekt langs het Überlinger en het Benedenmeer.

Ook de paalwoningen bij Robenhausen hebben hoogst merkwaardige voorwerpen opgeleverd. Hiertoe behooren in de eerste plaats de weefsels, zoowel effen als gefaçonneerd, franjes, koorden, gevlochten voorwerpen, koren- en garstaren, een mes van ebbenhout en een tallooze menigte voorwerpen van anderen aard.

Het ontdekken der opgenoemde ebben en gefaçonneerde weefsels en franje van linnen draden mogen als een overtuigend bewijs gelden van den hoogen trap waartoe de vlasteelt was gestegen, tijdens de paalwoningen ten verblijve strekten aan de aloude be-

volking des lands, die niet zoo barbaarsch moet geweest zijn, als men tot nog toe zoo gaarne geloofde.

De voorwerpen op den bodem der meren gevonden, waar dergelijke woningen indertijd hebben bestaan, hebben het handtastelijk bewijs geleverd, dat de eerste bewoners dier op palen gestelde woningen aldaar huisden in zeer vroegen tijd, in het diluviale tijdperk, waarin de formatie valt van ons vaderland, van het oostwaarts daaraan grenzende laagland van noordelijk Duitschland, het lage vlakke gedeelte van Rusland, enz., in de laatste periode voorafgaande aan de historische. Ook gedurende de brons- en ijzerperiode waren zij nog bewoond, gelijk overtuigend blijkt uit de aldaar opgedolven voorwerpen. Niet allerwege bestonden zij uit enkele wijd uiteen verspreide woonplaatsen, want in het genoemde meer van Constans heeft men bij Rohrsbach, Steckborn, Feldbach en omstreken, plekken in het meer gevonden, waar 30 à 40,000 palen dicht bijeen uit den bodem van het meer zich nog heden verheffen. Daar vond men derhalve niet enkele verspreide woonplaatsen, maar talrijk bevolkte dorpen. Alweer een bewijs dat van beschaving spreekt.

Ook hier te lande is men in den laatsten tijd vooral in Friesland tot de ontdekking gekomen, dat er terpen zijn, die zeer oude sporen van bewoning opleveren. Het zijn meestal rechtop staande palen, die gewoonlijk op groote diepten, meer of minder goed bewaard, zich vertoonen of sporen van hun aanwezen hebben achtergelaten. Men heeft er gevonden op Feitsma-terp achter Huizum, in zoodanige rangschikking, dat zij kunnen gediend hebben om daarop een hut of kleine paalwoning te plaatsen. De terpen van Aalsum en Menaldum leverden ook palen, hetzij op zich zelven staande of in vier hoeken geplaatst. Het bestuur van het *Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde* vestigt de aandacht der afgravers van terpen daarop en verzoekt mededeeling van de bevinding. Dat bestuur vestigt tevens de aandacht er op, om bij het vinden van meestal met dunne planken of schalen opgezette putten die niet terstond dicht te werpen, maar eerst te onderzoeken, of er zich ook iets in bevindt. Als de beste wijze om urnen voor uiteenvallen te behoeden, raadt het bestuur aan om te trachten, ze met de daaraan klevende aarde voorzichtig op een plank of zode te zetten en ze op eene droge plaats, vrij van regen en, zoo mogelijk, beschenen door de zon, te plaatsen. Na verloop van eenige uren verhardt de aarde zich, zij laat los en de pot komt te voorschijn.

Laatste ontdekking in Egypte.

Grafkelder der oude Egyptische Vorsten.

Tegen het einde van het verloopene jaar werd in de wetenschappelijke wereld met veel belangstelling gesproken over het ontdekken van een nieuwen Koninklijken grafkelder in Egypte.

De heer Maspero, conservator van het museum van Boulaq, had, nog voor zijn vertrek naar Egypte, verschillende rollen papyrus en beeldjes onder de oogen gekregen, die klaarblijkelijk uit een zelfde begraafplaats afkomstig moesten wezen. De versierselen rondom de Koninklijke wapenen, de figuren met hieroglyphen gevuld, alsmede de namen, die deze oudheden droegen, alles getuigde van een gemeenschappelijke herkomst. Daar kwam nog bij dat deze voorwerpen, niettegenstaande de gestrengheid der wetten, die zulks verbieden, het eigendom van particulieren waren. Hieruit meende Mapero veilig te kunnen afleiden, dat zij de vrucht moesten zijn eener geheime exploitatie. Langzamerhand kwam men op het spoor en eindelijk werd de plaats der verborgen schatmijn, de grafkelder die sinds jaren in het geheim geëxploiteerd werd, bekend gemaakt.

»De Egyptische opzichter« zegt M. Maspero »die dezen geheimen grafkelder in eene rotsmuur nabij Deir-el-Bahari heeft aangelegd, heeft met meesterlijke behendigheid zijne voorzorgen genomen, om te voorkomen dat men deze rustplaats der dooden zou ontdekken. Nooit was een schuilhoek beter verborgen.

De kelder is gegraven in de heuvelenrij, die Bab-el-Molouk van de Thebaansche vlakte scheidt, en de eigenlijke toegang tot den kelder bestaat uit een put, die twaalf meter diep en twee meter breed is, aan den bodem waarvan zich een gang bevindt, welke ongeveer zeventig meters lang is en waarvan de breedte zeer sterk afwisselt. De richting van dezen gang verandert onophoudelijk, zoodat de onderzoeker, die niet goed op de hoogte is, elk oogenblik van den goeden weg wordt afgeleid. Aan het einde van den gang treedt men in den kelder.

Daar nu vond men niet minder dan veertig lijkkisten en zes-en-dertig mummiën van Koningen, Koninginnen en leden der Koninklijke familie. Nooit heeft men op Egyptischen bodem, overigens zoo rijk aan dergelijke merkwaardigheden, eene zoo belangrijke vondst gedaan.

Deze bestaat uit een langwerpige kamer van bijna acht meter lengte, waarin lijkkisten-beeldjes, bronzen vazen, rouwversierselen en een menigte andere voorwerpen van dien aard in de grootste verwarring en wanorde door elkaar liggen. Bij het schijnsel van de kaarsen kan men op de kisten de namen onderscheiden van Amenophis I, Thautmes III, Ahmes I, van de koningin Athotpou, van Seti I en van een menigte andere koningen. Het was als een droom voor Brugsch, nu hij zich plotseling voor een dergelijke vondst bevond, en werkelijk, wanneer men nagaat, dat de vorsten der oude Egyptenaren voor alle personen eigenlijk niet veel meer waren dan een soort van geheimzinnige figuren, wier vroeger bestaan veel nevelachtiger is dan dat van de Homerische helden zelfs, dan zal men moeten erkennen, dat het voor een oudheidkenner een ongekend genot moet zijn, wanneer plotseling de voornaamste dier vorsten ontdekt worden in de donkere gewelven van een grafkelder, alwaar zij sedert eeuwen den slaap der dooden geslapen hebben.

De hier aanwezige mummiën kan men in twee groepen verdeelen: De lijken van de eerste groep zijn voor het grootste gedeelte volgens een eenvoudigen stijl versierd en herinneren aan het goede tijdvak van de oud-Egyptische kunst. De tweede groep is veel rijker, maar toch bespeurt men daaraan de onmiskenbare teekenen van verval; de mummiën afkomstig van koningen uit de bekende XXe dynastie behooren tot deze groep; de pruik is zwart of blauw, en het hoofd en de handen heeft men verguld of verkoperd; verder is de geheele mummie beschilderd en gevernist. De kleuren zijn nog buitengewoon helder en levendig.

Onder deze mummiën bevinden zich de meest beroemde Pharaos van de Egyptische geschiedenis, als Thoutmes III, Seti I, Ahmes I de Bevrijder, en vooral de groote Ramses II, de Sesostris der Grieken, die een tijdgenoot van Mozes was en het Hebreeuwsche volk zoo vervolgde in het land van Misraïm. Zoo dan kan men, na vier duizend jaar, thans nog het lichaam zien van een der grootste veroveraars die ooit bestaan hebben, van den beroemden vorst die het Egyptische rijk tot zijn toppunt van bloei heeft opgevoerd.

Twee lijkkisten hebben een vorm, die tot nog toe niet bekend was; het zijn die van de koningin Nofrikari en van de koningin-moeder Athotpou. Deze zijn ruim drie meter hoog en zijn niet uit hout samengesteld maar uit op elkaar gevouwen lijnwaad, dat met stuc doortrokken is. Het geheel is overdekt met een gele kleur, behalve het hoofd en bepaalde gedeelten van het gelaat, die blauw geschilderd zijn. De mummies zijn met bewonderenswaardige zorg ingewikkeld; de meesten zijn opgesloten in licht rose of licht gele stoffen, welke weer door witte windsels vastgehouden worden. Om het hoofd vindt men meestal een lint gewonden, dat met allerlei mystieke figuren beschilderd is. Bijna alle mummiën zijn voorzien van guirlandes, bestaande uit blauwe en witte lotussen en kleine gele, roode en blauwe bloempjes, die op vernuftige wijze aan elkaar verbonden zijn. Deze bloemen worden thans onderzocht door doctor Schweifurth, die de meesten reeds heeft kunnen herkennen. Welk een schat die verzameling voor den plantkundige aanbiedt, is bijna niet te beschrijven. De oudste herbariums, die wij tot nog toe bezaten, namelijk die van Tournefort en van Linnaeus, waren slechts ongeveer twee honderd jaar oud, en hier hebben wij er een die van voor drie duizend jaar tot ons gekomen is, en waarvan de bloemen nog even goed geconserveerd zijn, alsof zij een paar maanden geleden geplukt waren. Nog heeft men er vruchten gevonden, die den natuurkundige niet weinig belang zullen inboezemen, ofschoon zij slechts uit zeer gewone soorten bestaan. Wij bedoelen namelijk de dadels, bij Koningin Isinkheb gevonden, die zich nog in zulk een goeden staat bevinden, dat de indrukken er nog op zichtbaar zijn van de vingers, die ze zooveel eeuwen geleden geplukt hebben.

De versierselen mogen van veel waarde zijn, zij hebben echter het nadeel van de mummiën zelf minder goed zichtbaar te maken. Bij sommigen echter is dit minder het geval. Zoo kan men bijvoorbeeld het hoofd van Koning Pinotem zeer goed zien; het is volkomen ongeschonden, en de wenkbrauwen, de oogwimpers en de tanden, alles is uitstekend bewaard gebleven. Men zou echter allicht gaan denken hier een houten hoofd, of een zeer zwart en zeer hard perkamenten hoofd voor zich te hebben.

Ook kan men Thoutmes III zien, doch zijn mummie was door de Arabieren onderzocht, waarbij deze zoo ruw waren te werk gegaan dat hij op drie plaatsen gebroken was en het hoofd geheel onherkenbaar geworden. De handen alleen zijn ongeschonden gebleven; deze zijn zeer fijn, klein, langwerpig en met prachtige nagels. De omgewikkelde doeken waren voorzien van lange hieroglyphen-opschriften en bestonden uit een soort van fijne mousseline, die geen geringen dunk geeft van de hoogte, waarop zich in zijn regeering die industrie bevond.

Hoe komt het nu, dat in dezen kelder van Deiret Bahari allerlei vorsten gevonden worden, die in zoozeer verschillende tijdperken tehuis behooren?

De vorsten van de XVIIIe en XIXe dynastie hadden ieder in het bijzonder hun grafkelder, waarvan de plaats ons uit verschillende documenten zeer goed bekend is. Wanneer zijn zij, of liever gezegd, hun lijken daaruit weggehaald om bij hun onwaardige opvolgers bijgezet te worden? Onder de XIXe dynastie heerschte een werkelijk ontzettende algemeene armoede. De val van Thebe, de stad, die haar grootheid slechts aan het vernuft harer vorsten te danken had, was even diep, als haar voorspoed vroeger groot was geweest. De ellende demoraliseerde de stad. De groote werken werden niet meer voortgezet, en de ontzaglijke hoeveelheid arbeiders, die in Thebe gekomen waren om werk te vinden, begonnen honger te lijden. Van daar stelen op groote schaal. Het eerst waren de graven aan de beurt, en deze werden geöpend om de kostbare voorwerpen, de edelgesteenten, de vele munten, of wat de lijken ook bij zich mochten hebben, weg te nemen en het goud te stelen, dat de mummiën bedekte.

Wat was nu natuurlijker dan de vrome plicht van de toen heerschende vorsten om hun voorgangers te beschutten tegen de schendende hand van die dieven? Uit een reeks van processen-verbaal door Maspéro op de lijkkisten van Dei-el-Bahari gevonden blijkt, dat van tijd tot tijd de mummiën bezocht, hun lijktooi herstelde en ze naar andere meer veilige plaatsen overbracht, wanneer men kon bespeuren, dat anderen dan wien het aanging, met hun plaats bekend waren.

Zoo leeren wij uit de processen-verbaal, dat de mummiën van Romses I, van Seti I en van Ramses II overgebracht zijn geworden naar de begraafplaats van Amenophis I; en verder, dat de vorsten uit de XVIIe en XVIIIe dynastie en de drie vorsten uit de XIXe, waarvan wij de gebalsemde lijken hebben, alle tegelijkertijd van hun oorspronkelijke begraafplaats naar dezelfde nieuwe rustplaats zijn vervoerd.

Wij kunnen niet in meer bijzonderheden treden om de verschillende personen en voorwerpen die daar gevonden zijn. Wie hierover nog naders wenscht te vernemen, raadplege de voor geschiedkundigen zoo belangrijke *Revue des questions historiques*, April 1882.

Belangrijk is deze ontdekking onder meer dan een opzicht, vooral ook wijl men daardoor in staat wordt gesteld in twee dynastieën verschillende genealogische leemten aan te vullen, welke men tot hiertoe betreurde.

In het bijzonder werpt deze ontdekking veel licht over de XX^{ste} dynastie en over de priester-Koningen, die toen heerschten. De gelukkige ontdekker van dezen grafkelder bij Deir-el-Bahari laat in het rapport, dat hij daarover heeft uitgegeven, de hoop doorschemeren van nog een anderen dergelijken schat te vinden. Althans hij heeft voor het bestaan daarvan dezelfde gegevens, welke hem op het spoor van den eersten gebracht hebben. Moge die hoop verwezenlijkt worden en de nieuwe vondst even belangrijke resultaten opleveren voor de wetenschap.

— Ook te Rome heeft men weer dezer dagen een belangrijk stuk van den vermaarden plattegrond van Rome uit den tijd van Septimus Severus,

waarvan in de 16e eeuw gedeelten gevonden werden, die in het Capitolinisch museum bewaard worden, ontdekt, bij opgravingen in de de nabijheid van den tempel van Antoninus en Faustina.

Het gevonden fragment vertoont een deel van het plan van den Castor- en Polluxtempel en andere gebouwen welke in den omtrek stonden van de plaats waar het ontdekt werd. Het moet een belangrijke aanvulling voor de fragmenten in het Capitolinisch museum zijn.

— Ook Parijs is een nieuw museum rijker geworden. In de nevenzalen van het paleis op het Trocadero heeft men een verzameling uitgestald van land- en volkenkunde. Die voorwerpen zijn af en toe uit Amerika, uit Azië, uit Afrika medegebracht door reizigers, die op kosten der regeering daarheen gingen. Toen Napoleon naar Egypte toog, toen het Fransche leger naar Mexico ging, zijn er reeds vele zeer belangrijke zaken medegebracht. Maar daarvan is niet veel bewaard gebleven. Wat uit het Zomerpaleis te Peking werd medegevoerd, is bijeengebleven te Fontainebleau. De thans uitgestalde verzameling, meerendeels van Peruaansche en Mexikaansche oudheden, is door verschillende reizigers af en toe medegebracht, en was verspreid in onderscheidene openbare gebouwen. Het museum zal nog aanzienlijk grooter worden. Men is onder anderen bezig een geheel binnenhuis met meubelen en kleederdrachten uit het oude Bretagne in elkaar te zetten.

Hoe Schotland zijn Burns eert.

In Schotland, te Dumfries, waar de dichter Robert Burns leefde en stierf, is in de vorige week, op het plein voor de Greyfriars Kerk, zijn standbeeld onthuld met niet weinig plechtigheid, te midden van duizenden die kwamen deel nemen aan die hulde. Ook had er een plechtige optocht plaats. Dit was dus de vierde optocht, de derde had plaats in 1859, op den honderdsten verjaardag van 's dichters geboorte; de tweede in 1815, toen de overblijfsels van Burns en van zijne twee zonen werden overgebracht in het mausoleum, in den trant van een Griekschen tempel met een fraai beeldhouwwerk, ter eere van den dichter gesticht. Dit beeldwerk stelt ons voor Coïla, haar mantel werpend over den dichter die achter den ploeg loopt. De eerste optocht had plaats in 1796, toen op den 26 Juli meer dan 40,000 menschen de laatste eer kwamen bewijzen aan den overledene. Twintig jaren lang wees slechts een eenvoudige steen, door de weduwe geplaatst, zijn rustplaats aan. Nu richt hem Schotland ook nog een standbeeld op. Het is van Siciliaansch marmer en werd te Carrara uitgevoerd naar een model van mevr. D. O. Hill. Burns is er voorgesteld leunende tegen den stomp van een ouden boom, het hoofd een weinig rechts gewend, de oogen droomende in de verte gericht. Een vriendelijke glimlach ligt op het gelaat, en de dichter is als verzonken in diepe maar aangename gedachten. In de linkerhand houdt hij een tuil madeliefjes, en de rechterhand is verborgen onder de plooien van een los over den schouder geworpen herdersplaid. Een hond ligt op den grond te slapen, met den kop op des dichters rechtervoet, en naast dien hond liggen een Schotsche muts, een fluit, een boek, enz. Het beeld staat op een eenvoudig voetstuk van graniet. Het geheel maakt een zeer aangenamen indruk; maar men is het niet eens over de gelijkenis.

— Voor het Shakespeare-gedenkteeken, dat te Stratford opgericht zal worden, komt men nog ongeveer *f* 30,000 te kort. De burgemeester van Stratford heeft een verzoek om ondersteuning gericht tot den Franschen journalist Claretie, die nu in de *Temps* zijn landgenooten opwekte om »wanneer zij, na zoovele standbeelden voor groote mannen, werkelijke en schijnbare, nog eenig geld over hebben, dat te geven voor William Shakespeare, die eens door Alexandre Dumas »de mensch die na God het meest geschapen heeft« werd genoemd.

Van Shakespeare's werken zal eerlang een Russische vertaling verschijnen. Zij zal in proza en verzen zijn, en daarin den oorspronkelijken tekst volgen. Het eerst uitkomende van de negen deelen zal *Othello*, *Troilus and Cressida* en *The comedy of Errors* bevatten.

MEDEDEELINGEN.

Te **Tubingen** verschijnt eene **Bibliotheca Germanica**, die ons de documenten betreffende het Germania van de eerse eeuwen en het Duitschland der Midden-eeuwen in hun oorspronkelijken tekst zal overleggen. Dat de oudste en de beste handschriften worden geraadpleegd spreekt van zelfs. Natuurlijk werd de reeks dezer documenten geopend door de Germania van Tacitus.

Bibliotheca Dantesia. Onze tijdgenoot, de Koning van Saxen, Johan, had eene grenzenlooze vereering voor Dante, den eeuwig te roemen dichter der Divina commedia. De studielievende Katholieke vorst heeft onder den pseudoniem van Philalethis eene veel geprezen vertaling van Dante's hoofdwerk met geleerde commentairen geschreven.

Dat dusdanig een kundige vereerder beter dan duizend anderen in staat was de meest volledige en keurigste verzameling van werken te bezorgen die over Dante handelen, behoeft niet gezegd; dat hij werkelijk niets verzuimd heeft om eene waarlijk koninklijke Bibliotheca Dantesia tot stand te brengen, is eene daadzaak welke ons bewezen wordt door den Cataloog dier Boekerij, nu uitgegeven door een der geleerdste bibliographen van Duitschland Dr. Jul. Petzholdt, bibliothecaris van Koning Johan.

Bibliothèque oratorienne, uitgegeven door den Eerw. Pater *Ingold*. De VIIe vol. is een werk nog nooit in druk verschenen: *Considérations sur les mystères de Jésus-Christ* selon que l'Eglise les *propose pendant le cours de l'année*, par le R. P. Ch. de Condren (1 vol. de XXV-225 p.) Het handschrift behoort aan de Bibliothèque Mazarine. De heilige Chantal zeide van den schrijver, dat het haar toescheen »que Dieu l'avait rendu capable d'instruire les anges.«

— In de 3e Afl. van *Essai de bibliographie oratorienne* komen voor de P. P. Lebrun, Lejeune, Lelong, Malebranche, Mascaron, Manduit, Merault, Morin et Senault, mannen die zich allen een waardigen naam hebben verworven.

De **Académie des Sciences et politiques** heeft uitspraak gedaan in den wedstrijd Victor Cousin, be-

treffende de philosophie van Origines. De prijs is toegekend aan M. Jacq. Denis, prof. à la faculté des lettres de Caën.

— Met een paraphrase en aanteekeningen van den markies van *Bute* zal verschijnen ter drukkerij, van Blackwood, de tekst van het zeldzaamste specimen van oude latino-celtische poëzie, de *Altus* van Sint-Columbeau. De grondtekst is ontleend aan het *Liber hymnorum*, bezorgd door het Ierlandsch Genootschap van Keltische Archeologie.

Revista Augustiniana, is de naam van eene nieuwe Revue, onlangs in haar eerste jaargang verschijnend te *Valladolid*: ze wordt geschreven door Paters Augustijnen en heeft ten doel de apostolische en letterkundige werken van hun Orde ter kennis en waardeering te brengen. Biographische studiën en onuitgegeven documenten betrekkelijk hun Orde worden er in het licht gegeven.

De tweede volume van de *Monumenta Franciscana* zou nog deze maand verschijnen.

In **Schotland** zou weldra een nieuw Driemaandelijksch Tijdschrift verschijnen tegenover de Revue van Edinburg. Zij zal gewijd zijn aan de hoogere vraagstukken van letteren en wetenschappen, vooral aan philosophische en Théologische onderwerpen.

Archivio storico per Trieste, l'istria ed i Trentino is de titel van eene nieuwe historische Revue welke te *Rome* wordt uitgegeven.

Curiosita e ricerche di storia Subalpina deelt in haar 18 Afl. belangrijke documenten mede over *Cagliostro* en bewijst diens betrekkingen met de vrijmetselarij.

Urbinas CXI de la vaticane : *un manuscrit d'Isocrate*. in de 24 fascicule de la Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, wordt ons door M. Alb. Martin eene uitvoerige beschrijving gegeven van dat handschrift der Xe eeuw.

— John Francis, die sedert ruim 50 jaren uitgever was van het letterkundig weekblad *The Athenaeum*, is dezer dagen op 70 jarigen leeftijd te Londen overleden.

— De Engelsche schilder en dichter Dante Gabriël Rossetti is Zondag te Birckington on Sea, bij Margate, op 54-jarigen leeftijd overleden. Hij was de zoon van den beroemden Italiaanschen dichter en Dante-geleerde van dien naam, en werd zelf een »dichterlijk schilder en uitnemend schilderend dichter« genoemd.

Ook de Iersche nationale dichter Mac Carthy overleed dezer dagen te Dublin, in den ouderdom van 62 jaren.

— Ook Darwin, wiens naam is gegeven aan eene richting van wetenschappelijke navorsching op natuurkundig gebied welke de mensch zoekt te verlagen tot een afstammeling van den aap, is dood. Hij zou worden begraven in de abdij van Westminster. Dr. Vermeulen heeft eene prachtige studie over het Darwinisme geleverd in *Onze Wachter*.

Inhoud van Tijdschriften

Revue du Monde Catholique.
I. Avril. I. Le Paganisme dans la société moderne. Anatole Posson.
II. Joseph II, d'après des documents inédits, — III. Mgr. Brunner.
III. L'Espagne contemporaine. — Impressions de voyage. — VI. Lady Herbert.
IV. Roseline. — II. Alexis Franck.
V. L'Arabe et sa famille. — II. — Fin. P. Antonini.
VI. Revue littéraire-Voyages et variétés. J. de Rochay.
VII. Chronique scientifique. Dr. Tison.
VIII. Chronique générale. Arthur Loth.
IX. Memento chronologique. Ch. de Beaulieu.

Hist.-Politische Blätter. B. 89, 7 Heft. XXXVII. Prof. Baumgarten in Straszburg über Janssen's „Deutsche Geschichte."
XXXVIII. Die wissenschaftliche Thätigkeit der Benedictiner in Oesterreich seit dem Jahre 1750 bis zur Gegenwart.
XXXIX. Der Laacher Conciliensammlungs sechster Band.
XL. Zur Selbstmord-Statistik.
XLI. Zeitlaufe.
XLII. Die letzten Regierungsjahre Napoleon's III nach englischer Darstellung.

La Civiltà Cattolica. 33 Jaargang. 15 April.
I. La proposta di legge sul divorzio fatta al parlamento Italiano.
II. La lotta del pensiero.
III. I cieli e i loro abitatori
IV. Gli Spiriti delle tenebre.
V. Rivista della stampa italiana.
VI. Scienze naturali.
VII. Chronica contemporanea.
II. Cose Romane.
III. Cose Italiane.
IV. Cose straniere. — Inghilterra.
V. Suizzera.

Studiën op Godsd., Wetensch. en Letterkundig Gebied. XIV jaarg. afl. 8 (W. van Gulick, 's Hertogenbosch).
I. Het verband tusschen het geestelijke en het stoffelijke in den mensch. F. Becker.
II. De Harp van Erin. W. van Nieuwenhof.
III. Paus Leo XIII onder de mannen van beteekenis! S. van den Anker.
IV. Het vooruitzien van stormen. K.
Bleef onaangestipt uit Januari:

Onze Wachter. I. Het Romeinsche vraagstuk. Dr. Schaepman.
II. Het goed recht der Katholieke Kritiek. Dr. Schaepman.

ADVERTENTIËN.

Bij de uitgevers Küppers & Laurey te Haarlem is verschenen:

De Rechtsmacht

DER

Zeekrijgsraden

in OOST-INDIE,
door K. J. van den BUSSCHE.
Prijs *f* 0.25.

Renten-Rekenaar,
bevattende eene reeks van Tabellen, aangevende het Rentebedrag van alle geldsommen, tegen allen interest voor al de dagen van het Jaar; eene onmisbare handleiding voor Kooplieden, Bankiers, Kassiers, Makelaars in Effecten, Handelaars, Renteniers, 2e druk, *f* 0.50. Uitgave van G. B. VAN GOOR ZONEN.

Wilh. Mengelbier Jos. Sohn
CARROSSIER DE
S. M. l'Empereur d'Allemagne etc.
Aix-La-Chapelle.
Fabrique de voitures de luxe de premier ordre, recommande ses produits.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

Nº. 5. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *ƒ* 3, *franco* per post *ƒ* 3,25, voor België *ƒ* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Het Handschrift der Navolging van het jaar 1385, door V. Becker, S. J. — Aan Nederland de overwinning. — Metternichs nagelaten geschriften, door S. v. d. Anker. — La philosophie de S. Augustin, par A. Dupont, professeur à l'université catholique de Louvain. — Paulus Orosius. — Le Beau et les Beaux-Arts par Ch. Clair, prof. de philosophie. — Bekn. Levensgesch. O. H. J. Chr. volg. de Evangeliën, door F. J. P. van Etten. — Middelnederlandsch Gedicht: *Theophilus*, uitg. door Dr. J. Verdam. — Prijsvragen. — Thorbecke-Stichting. — Noord-Nederlanders te Antwerpen bekroond. — Wat men al betaalt voor zeldzame boeken. — Lectuur voor de Huiskamer. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

HET HANDSCHRIFT DER NAVOLGING VAN HET JAAR 1385. [1]

Onlangs heeft de *Wetenschappelijke Nederlander* met een enkel woord melding gemaakt van de »Nalezing op mijn Thomas à Kempis« door den Eerw. Heer Spitzen in de laatste weken van het vorig jaar uitgegeven. Er werd in die aankondiging onder anderen aangestipt dat de heer S. eenige handschriften behandelde, die wegens hunne gewaande oudheid tegen Thomas werden aangevoerd. Daaronder nu behoort, en wel op de eerste plaats, het gewaande handschrift van 1484, waarover vroeger hier eenige aan de *Civiltà Cattolica* ontleende bijzonderheden zijn medegedeeld. Ik dacht, nu de zaak werkelijk voor de heeren geweest is, bestaat er geen reden meer om het resultaat van dit onderzoek langer verborgen te houden, te meer wijl sommige ingezetenen van ons lieve vaderland, in weerwil van alle aanmaning, na dit triomfgeschal der *Civiltà* geenszins rustig gebleven zijn.

De Italianen blazen altijd victorie; op den avond van den veldslag van Custozza heeft Milaan dapper gevlagd. In de *Civiltà* is ook hier een triomfzang aangeheven over een der schandelijkste nederlagen die een oorlogvoerende partij bij mogelijkheid kan lijden. Dit handschrift en de wijze hoe er mede geschermd wordt leveren een der schitterendste staaltjes van de schandelijke vervalschingsmethode waardoor de Gerzenisten den strijd rekken.

Ik zal dan hier in het kort een voldoend gedeelte der bewijsvoering mededeelen, waardoor de heer S. de vervalsching van dit handschrift aantoont.

Het bevat niet minder dan vijf dagteekeningen, driemaal 1384, tweemaal 1385. De copiïst schijnt bij zich zelve gedacht te hebben: al heb ik ook viermaal gezegd dat ik de Navolging in de veertiende eeuw heb overgeschreven, men zal het nog niet gelooven; daarom nog maar eens hetzelfde herhaald. Daarom heeft hij na op blz. 257ª geschreven te hebben: »1385, Die festo Paschœ per N. V. Urbano papa,« op de volgende bladzijde 257ᵇ onmiddellijk herhaald: »1385 Urbano papa.« Om zijne reclame nog meer klem bij te zetten, heeft hij ook ergens een jaartal gezet, waar men er anders volstrekt geen pleegt te plaatsen, vóór het Tweede Boek achter »Capitula,« vóór de opgave dier Kapittels. Inderdaad de bekentenis van den Gerzenist Wolfsgrüber is noodig om aan knoeierij te denken. »Die Sache, hij bekent het, bietet doch Schwierigkeiten. Die Schrift ist dem Ductus und den Kürzungen noch aus dem XV Jahrhundert und die Zeitangabe der Handschrift S. 58 und 211 leidet an Rasuren und Nachhilfe, während wohl die von S. 86ₐ und 257ª rein zu sein scheint.« Nu een van twee: of de cijfers die rein *scheinen* zijn dit niet, of de falsaris die de andere rasirte (wegkrabde) en bijwerkte, heeft ze zelf bijgeschreven, want anders ware hij niet genoodzaakt geweest de jaartallen die er reeds stonden, te verknoeien.

— Dit handschrift heeft dan ook door zijne afwezigheid geschitterd op de vermaarde vergaderingen van 1671, 1674, en 1687, ofschoon daar een ander handschrift van het jaar 1437 ter tafel kwam, uit dezelfde abtdij van Wilbingen afkomstig, waar ook dit zich in dien tijd bevond. De Benedictijnen hadden al hunne bibliotheken 50 jaren lang doorsnuffeld om alle handschriften te verzamelen die de zaak van Gersen hoe dan ook konden steunen, maar het gewaande handschrift van 1384 werd te huis gelaten, hetzij de Gersenistische advocaten zelven die cijfers niet vertrouwden, hetzij het handschrift nog zijn oorspronkelijke ontschuldige jaartallen, waarschijnlijk 1484 en 1485 vertoonde.

Ik geloof niet dat zelfs een Gersenist die deze bijzonderheden kent, dit stuk als echt kan beschouwen. Op zich zelve kan die vervalsching voor rekening van een enkelen falsaris blijven, maar de wijze, waarop de Gersenisten met dit vervalschte stuk schermen, geeft tot ernstige beschouwingen aanleiding. De *Civiltà* had hare aankondiging uit een werkje van Veratti genomen, en verzekerde dat dit handschrift in een Duitsch werk te Augsburg verschenen (de *Giovanni Gersen* van Wolfsgruber) tot in de kleinste bijzonderheden werd beschreven; maar geen woord over die zeer wetenswaardige bijzonderheden van den vorm van het schrift dat de 15de eeuw verraadt en van die »Rasure und Nachhilfe« (alias vervalschingen) door Wolfsgruber zelven medegedeeld. Wie deze bijzonderheden bij de bespreking van dit handschrift het eerst heeft weggelaten, staat tot den falsaris in dezelfde betrekking als hij, die willens en wetens valsch geld in omloop brengt, tot den valschen munter zelven. Heeft *Veratti* of wel de *Civiltà* die bijzonderheden het eerste verzwegen? Ik meen goede redenen te hebben om te gelooven dat die eer aan Veratti toekomt. Men kan aan Gersenistische schrijvers, vooral aan de Italiaansche niet het minste vertrouwen schenken; bij den eenen voor bij den anderen na, treft men voorbeelden van moedwillige knoeierijen. Een zaak die door zulke middelen moet verdedigd worden is voor het gezond

[1] Ons duide de hooggeachte schrijver het niet ten kwade dat wij zijn belangrijk artikel niet eerder konden plaatsen. DE RED.

verstand reeds daardoor alleen veroordeeld. Ook de onbekendheid van sommige Italiaansche schrijvers met vreemde talen grenst aan het ongeloofelijke; daardoor alleen is het te verklaren hoe de *Civiltà* onlangs liet schrijven dat de meening, die Thomas à Kempis als auteur der Navolging huldigt, genoegzaam algemeen werd verworpen. Juist in den laatsten tijd hebben verschillende voorname tijdschriften in Duitschland, België, Engeland, om van Nederland niet te gewagen, nadrukkelijk de verdediging van Thomas op zich genomen; geleerden als Spitzen, Hoische, Acquoy, Buelens Nolte, Grube, P. Schneemann, enz. schijnen aan die Italianen niet bekend te zijn, men zou kunnen vragen of zij nog iets anders verstaan als Italiaansch? Men zal wel doen in het vervolg geen gewicht meer te hechten aan hetgeen de *Civiltà* nog in deze quaestie zal kunnen schrijven. Ik kan gerust verklaren geen geschiedkundige verhandeling te kennen waar in weinige bladzijden zooveel onwaarheden op driesten toon verkondigd worden als in de artikelen van P. Mella. Zoo durft hij onder anderen verzekeren, dat Bellarminus in een werk van 1613 de zaak in den wortel ten gunste van Gerzen doorhakte. Nu zegt Bellarminus in een ander werk door hem in hetzelfde jaar te Keulen in het licht gegeven. »De Scriptoribus ecclesiasticis« letterlijk het volgende: »Posteaquam haec scripseram (dat Gersen waarschijnlijk de auteur der Navolging is) incidit in manusmeas præfatio Henrici Sommalii in libros de imitatione Christi, editos Romae, anno 1610, in qua praefatione affirmat idem Henricus invenisse se hos libros, manu ipsius Thomae de Kempis conscriptos in Bibliotheca Canonicorum regularium S. Martini apud Lovanium. Et quoniam magni facio testimonium Henrici Sommalii, qui et Ordinis mei est notiæ probitatis et doctrinae, nec tamen audeo superiorem conjecturam prorsus rejicere: idcirco rem in medio pono et lectori judicium relinquo.« (p. 405). Dus, die een zaak in het midden laat, heeft ze totaal uitgemaakt. Maar dit is nog niet alles. Nadat Bellarminus de *Vindiciae Kempenses* van Rosweyde gelezen had, heeft hij in 1621 een nieuwe uitgave van het genoemde werk laten drukken waarin hij letterlijk zegt: »Scriptos et compositos esse ab eodem Thoma libros *de Imitatione Christi* suprascriptos, contrariis conjecturis eversis, demonstrat evidenter in *Vindiciis Kempensibus*, P. Heribertus Rosweydus, Soc. Jes. cujus mihi rationes plenissime satisfecerunt, et sententiam penitus amplector.«

Ik heb dit staaltje hier opzettelijk aangehaald om sommige lieden, die door die artikelen van de *Civiltà* aan het wankelen gebracht zijn, te toonen welke waarde men aan de verzekeringen van P. Mella kan hechten.

Tot besluit nog een ander staaltje. Bucelinus heeft de geschiedenis der Franciscanen schandelijk vervalscht om den H. Antonius van Padua, tot leerling te maken van den mythischen abt Gersen. Wadding en al de andere Franciscaansche annalisten verhalen, dat de H. Franciscus Antonius zond »ad abbatem S. Andreae« te Vercelli om bij dezen de mystische theologie te leeren, Bucelinus veranderde de woorden »S. Andreae« in »S. Stephani« wijl Gersen in dit laatste klooster abt zou geweest zijn. P. Mella neemt die vervalsching van Bucelinus rekkeloos over, en tot bevestiging (!) van Gersen's waardigheid van leermeester des H. Antonius, verhaalt hij op de volgende bladzijde, dat men tegenwoordig nog te Vercelli de cel aantoont waar de H. Antonius woonde in het klooster van den *H. Andreas*, Punctum satis.

V. Becker, S. J.

P. S. Nadat ik dit geschreven had, heb ik uit goede bron vernomen, dat P. Mella niet lang na het afwerken zijner bewuste artikelen in de Civilta, krankzinnig is geworden. Hierdoor wordt veel verklaard en veel ook verontschuldigd, waarop ik mij ook elders verplicht heb gezien aanmerking te maken. Ik geloof dat die verstandsverbijstering reeds onder het schrijven zijner artikelen was begonnen. Dit is voorzeker een droevig ongeluk maar dat een ieder kan overkomen; zijne zedelijke verantwoordelijkheid wordt er door gered, en daarvoor meen ik dit hier te moeten mededeelen.

Aan Nederland de overwinning.

— Is de strijdvraag over den schrijver der Navolging van Christus vooral in den laatsten tijd meer dan ooit op den voorgrond getreden, ze is thans ook meer dan ooit ten gunste van Thomas à Kempis beslist. En nog komen er nieuwe bewijzen aan 't licht die het auteurschap van den Kempenaar al meer en meer bevestigen. Ziehier dat P. Schneemann, de geleerde Jezuiet te Blijenbeek bij Gennep, den latijnschen tekst vindt van een brief van den Augustijner monnik Johannes van Schoonhoven aan zijn neef Simon. Door eene nauwkeurige vergelijking van dezen brief met het eerste boek der Imitatie, bewijst P. Schneemann in de laatste aflevering van de »Stimmen aus Maria-Laach« (14 Maart), hoe de groote harmonie in gedachten en woorden tusschen beide geschriften, het bewijs levert dat of wel Schoonhoven uit de Imitatie, of de schrijver der Navolging uit Schoonhoven's brief geput heeft, dat echter het eerste onmogelijk is en bijgevolg de schrijver der Imitatie den omstreeks het jaar 1383 geschrevenen brief voor zich gehad heeft.

Hiermede vervalt dan onherroepelijk de aanname der Gersenisten dat het boek reeds in 1230 zoude geschreven zijn.

In het voortreffelijk werk van Mgr. Spitzen was op den brief van Schoonhoven, als somtijds woordelijk met de Navolg. overeenkomende, gewezen; daar echter den HoogEerw. schrijver de latijnsche tekst niet ten dienste stond, kon de bewijsvoering niet zoo strikt zijn als nu die van P. Schneemann.

METTERNICHS NAGELATEN GESCHRIFTEN.

(1816—1835.)

III.

De vijfde Band van Metternichs *nachgelassenen Papieren* is verreweg de belangrijkste, zooals uit het opschrift *De Juli-revolutie en haar naaste gevolgen* genoegzaam te besluiten is. De Juli-revolutie, onder de fraaie leus van *Fraternité des peuples* begonnen en gesteund door de geheime genootschappen, was de voorbode eener algemeene beweging in gansch Europa, en in sommige landen eener feitelijke omwenteling, waarmede trouwens geheel Europa werd bedreigd. In hetzelfde jaar 1830, het jaar der Juli-revolutie, brak de Belgische revolutie uit, hadden oproerige bewegingen plaats te Leipzig en te Dresden, en barstte de Poolsche revolutie los; al die omwentelingen werden in het jaar 1831 gevolgd door de revolutie in Modena en

in den Kerkelijken Staat, door nieuwe onlusten in Griekenland, en in de verdere jaren van 1830—1835 door andere omwentelingen. Men zou het tijdsverloop van 1830 tot 1835 bijna kunnen noemen het »lustrum der revolutiën.«

Wederom uit den vollen rijkdom slechts een paar grepen, en vooreerst Metternichs oordeel over de Juli-regeering, vervolgens 's kanseliers oordeelvelling over de Belgische revolutie, en ten slotte een woordje over Keizer Frans, met wiens dood de vijfde Band eindigt.

Reeds in het onderhoud, dat Metternich op 8 Sept. 1830 had met generaal Belliard, gezant van koning Louis Philips, naar Weenen afgevaardigd om de erkenning te vragen van de nieuwe Fransche Regeering, zeide hij tot Belliard: »Le sentiment profond, irrésistible de l'Empereur, est que l'ordre de choses actuel en France ne peut pas durer.« »L' Empereur ne voit derrière le fantôme du Gouvernement en France que l'anarchie la plus caractérisée.« Dit oordeel des kanseliers, hoe ongunstig ook voor de pas opgetreden Juli-regeering, ondergaat geen wijziging. Men beslisse zelf. Aan Apponyi, Oostenrijks gezant te Parijs, schrijft Metternich 12 Sept. 1830: »Rien de ce qui dans ce moment existe en France ne pourra se soutenir, car tout manque de base et d'appui.«.... Een maand later 13 Oct. 1830 in een schrijven aan Ficquelmont te Petersburg luidt het: »Le Roi Louis-Philippe, dès son avénement, est placé dans une situation intenable, car la base sur laquelle repose son autorité n'existe que dans de vaines théories. Ce à quoi conduisent les conseils du libéralisme est aujourd'hui démontré à tous les yeux.« En in een eigenhandige schets van *Louis Philipp*, *König der Franzosen* lezen wij: »Der Regierung des Königs Louis-Philipp, da sie nur den Werth einer Thatsache hat, kann man ebenso gut das Leben eines Tages als eine unbestimmte Dauer zuschreiben. Auf eine solche Existenz eine Berechnung zu gründen, ist unmöglich, denn sie beruht nur auf einem Zusammentreffen von Zufälligkeiten.« Ongunstiger nog, zoo mogelijk, is wat Metternich 3 Juni 1831 aan Apponyi schrijft: »*Le trône royal entouré d'institutions républicaines* est une phrase vide de sens, un être monstrueux privé de vitalité, une abstraction à laquelle tous les efforts de ses auteurs et de ses partisans ne donneront jamais un corps. Une lutte perpétuelle entre ces deux éléments ennemis, doit être la conséquence forcée d'une telle conception; mais cette conception a revêtu la forme d'un fait; le trône aussi déplorablement construit, *ce trône qui n'est qu' une chaise de bois, pas même recouverte d'un morceau de velours*, représente politiquement la France.«

Nog meer aanhalingen zouden wij kunnen doen ten bewijze hoe ongunstig Metternichs oordeel is over de Juli-regeering; doch de gegevene zijn voldoende ter verklaring, hoe de troon der Juli-regeering, niet meer dan een *houten stoel*, in Febr. 1848 bij het minste stootje ineenstortte!

Vernemen wij thans Metternichs oordeel over de Belgische revolutie. De oorzaken geeft hij in zijn schrijven aan Wessenberg te Petersburg, in eene instructie van 3 Sept. 1830 en in een andere van 21 Oct. 1830. In het eerste schrijven lezen wij: »Sans doute, l'antipathie entre le peuple belge et les Hollandais peut être regardée comme la source principale des embarras qu' éprouve aujourd'hui le Gouvernement. Cette antipathie est fondée sur la différence d'intérets commerciaux, agricoles et autres, des deux partis du Royaume, et sur l'opposition entre les principes religieux de leurs populations; elle a été de plus nourrie par des fautes commises par le Gouvernement royal, aussi patentes que regrettables; mais il n'en est pas moins probable que, sans la dernière catastrophe arrivée en France et sans l'activité des agents de la faction révolutionnaire de ce pays, les événements en Belgique n'auraient jamais pris le caractère séditieux d'une insurrection.« Omtrent dit laatste punt wordt hetzelfde oordeel nog eens uitgesproken in de tweede instructie; daar luidt het: Ce que nous voyons se consommer en Belgique est l'oeuvre méditée et préparée depuis longtemps par des factions que le Gouvernement n'a que trop bien servies.«

Oorzaken derhalve, doch meer verwijderde oorzaken van de Belgische revolutie, waren volgens Metternich stoffelijke belangen, godsdienstige beginselen, feilen door de regeering begaan, even zoo vele brandstoffen voor de revolutie, die echter werden ontstoken door de revolutionnaire factiën, vooral door de factie die in Juli te Parijs en in gansch Frankrijk de zege had behaald. Deze wilde in het Belgische volk niet alleen een medeplichtige, maar ook, in geval van nood, een steun hebben tegen de buitenlandsche Mogendheden, mochten die het in den zin krijgen zich met de zaak te bemoeien, daarom verklaarde het Fransch gouvernement te voren dat het geen interventie zou dulden; en ook Engeland nam het beginsel van *non-interventie* aan.

Van dit beginsel zegt Metternich, »Le principe de *non-intervention* est fort populaire en Angleterre. Faux dans sa base, il peut être soutenu par un Etat insulaire. La nouvelle France n'a pas manquée de se l'approprier et de le proclamer hautement. Ce sont les brigands qui récusent la gendarmerie, et les incendiaires qui protestent contre les pompiers.«

Ten gevolge van dit in zijn grond onware beginsel ging België voor Nederland verloren; Engeland en Pruisen, zegt Metternich, hadden er groot belang bij, de vereeniging der Nederlanden, van Holland en België, eene schepping van het Weener Congres, te handhaven. Pruisen had den koning der Nederlanden hulp moeten aanbieden en hadde de koning die hulp geweigerd, haar moeten opdringen, krachtens de volmacht van den Duitschen Bond, Luxemburg moeten bezetten alsmede Maastricht, Venloo en geheel den Maasoever. Doch Pruisen liet het gunstig oogenblik voorbijgaan.

Een tweede reden waarom de Belgische revolutie is geslaagd, ligt in het dralen van ons gouvernement; hadde het zijne krachtige maatregelen vroeger genomen, België ware voor Nederland niet verloren gegaan, gelijk blijkt uit een schrijven van Metternich van 5 Sept. 1831 aan Trautmansdorf te Berlijn. In genoemd schrijven deelt de kanselier een gesprek mede dat hij heeft gehad met den Belgischen gezant d'Hoogvorst, naar Weenen gezonden om den Keizer de troonsbeklimming van Prins Leopold van Saksen-Coburg als koning van België aan te kondigen; daarin zegt hij onder anderen: »En parlant des derniers événements, M. d'Hoogvorst m à dit: »Si le Roi de Hollande avait tenté son entreprise quinze jours

plus tôt, il entrait sans coup férir dans Bruxelles et dans Gand, et la nation toute entière le saluait comme Roi. Mais les choses ont bien changé depuis l'arrivée du nouveau Roi. Auparavant on doutait fort que jamais on en aurait un. Tout le monde voulait la fin, et on l'eût trouvée dans l'entrée des Hollandais.«

De Hollandsche langzaamheid, in vele zaken te prijzen, heeft ons hier een leelijk part gespeeld!

Ons slot zou een woordje zijn over keizer Frans, bij wiens dood in den nacht van den eersten Maart 1835, Metternich in zijn dagboek dit eenvoudig maar veelbeteekenend woord schreef: »Um $^3/_4$ 1 Uhr verschied Kaiser Franz, unser aller Vater!« Ja, vader is de naam dien allen aan keizer Frans gaven, de naam dien hij liefhad. Vader is de naam van den »Souverain vénéré, auquel le peuple n'a cessé de décerner le nom de *père;* le seul titre que l'Empereur François ait jamais ambitionné, et le seul qui pût jamais satisfaire son coeur!« Heerlijke woorden uit Metternichs rondschrijven aan de Oostenrijksche gezanten bij de vreemde Hoven! Wij lichten er nog het volgende uit:

»Keizer Frans is gestorven gelijk hij heeft geleefd. Zijne laatste gedachten droegen het kenmerk van de rechtschapenheid en den eenvoud en hij was veel meer bezig met de openbare zaak dan met zich zelven. Zoo heeft hij nog in den nacht van den 27 op den 28 Februari, te midden eener geduchte verheffing van de ziekte, gedurende vier uren gewerkt, nu eens met eigen hand schrijvend, dan weder zijne laatste wilsbepalingen die hij vóórzegde, latende opschrijven. Hij heeft een testament opgesteld waar hij de bijzondere zaken van belang heeft geregeld en, zich uit eigen beweging verheffend tot de hoogte zijner roeping van Souverein, heeft hij in deze acte het artikel doen opnemen, welks niet letterlijke afkondiging keizer Ferdinand zou hebben beschouwd als een ontrouw jegens zijne erfgenamen.

»De stervende monarch, die zijn liefde vermaakt aan zijn volk, zijn erkentelijkheid aan zijn leger en aan alle goede en trouwe staatsdienaren, heeft de stem zijns harten geraadpleegd, die stem welke gedurende zijn langen levensloop zoo machtig is geweest en die hem ook na zijn dood de hartelijke en oprechte dankbaarheid zal verzekeren van hen, wier bestuur de Voorzienigheid hem gedurende een zoo lange tijdsruimte, en in welke tijden! had toevertrouwd.

»In een brief aan zijn zoon gericht heeft de keizer, in den vorm van raadgevingen, de beginsels neergelegd, welke tot grondslag en regel hebben gediend van zijn eigen regeering. Mijn geweten legt mij den plicht op hier de volgende plaatsen af te schrijven van dit gewichtig stuk, dat in weinig woorden de volledige voorschriften bevat voor een regeeringsbestuur.

»*Wijzig niets aan de grondslagen van het staatsbestuur. Regeer en verander niets. Plaats u vast en onwrikbaar op de grondstellingen, krachtens welke ik, door ze bestendig toe te passen, de monarchie niet alleen geleid heb door de stormen der hardste tijden, maar haar ook de plaats verzekerd heb die zij behoort in te nemen en die zij in de wereld inneemt.*

»*Eerbiedig de wettig verkregen rechten, dan zult gij ook kunnen eischen dat men een gelijken eerbied hebbe voor uwe rechten als Souverein.*

»*Handhaaf de eendracht in de familie en bewaar haar als een der hoogste goederen.*«

Verplichtte Metternichs geweten hem deze heerlijke plaatsen af te schrijven, wellicht was zijn nederigheid oorzaak dat hij de voorlaatste alinea van 's Keizers schrijven aan zijn zoon Ferdinand weglaat. Die alinea van het oorspronkelijk in het Duitsch geschreven stuk luidt aldus:

»Uebertrage auf den Fürsten Metternich, Meinen treuesten Diener und Freund, das Vertrauen, welches Ich ihm während einer so langen Reihe von Jahren gewidmet habe.«

Metternich's nachgelassenen Papieren zijn gewis een eerezuil voor keizer Frans, maar ook voor diens »treuesten Diener und Freund,« Prins Metternich!

S. van den Anker.

La philosophie de S. Augustin, par A. Dupont, professeur à l'Université catholique.

Vol. in 8°.de 250 p. Louvain, chez Charles Fonteijn.

Met aandrang heeft Leo XIII in zijne Encyclica *Aeterni Patris* op de noodzakelijkheid gewezen de studie der thomistische philosophie in de Katholieke scholen in te voeren of te versterken. Gehoor gevende aan de stem van den Paus hebben vele geleerden handen aan het werk geslagen om in handboeken, verhandelingen en tijdschriften de leer van den H. Thomas toe te lichten en te verklaren, hare verbreiding te bevorderen en hare uitmuntendheid door de vergelijking met de nieuwere systemen te staven. Onder die geleerden komt eene eereplaats toe aan den Leuvenschen Hoogleeraar, een zoon van Noord-Nederland, van Roermond, A. Dupont: en onder de hoog te roemen nieuwe werken, die de glorie der wetenschap en het welzijn van mensch en maatschappij helpen opbouwen, komt aan bovengemeld boek van den Leuvenschen Hoogleeraar eene eervolle plaats toe. De philosophie van den H. Augustinus door den H. Thomas verklaard en in alle punten met zijne leer overeenstemmend bevonden, ziedaar de korte inhoud van het werk, dat wij zouden willen noemen de *catena aurea*, welke de philosophie der Middeleeuwen aan die der Heilige Vaders vastschakelt, en alzoo de katholieke eenheid met de ontwikkeling en den vooruitgang der katholieke waarheid en wetenschap aantoont en bewijst. De twee wereldgeniën die hier de wijsbegeerte der Heilige Vaders en de wijsbegeerte der Scholastieken verpersoonlijken, zijn de H. Augustinus en de H. Thomas van Aquinen.

De philosophie van Thomas is wezenlijk de philosophie van Augustinus, de vorm alleen verschilt; wat deze enkel aanstipt wordt door genen ontwikkeld, verklaard, bewezen, in systematische orde gebracht.

De uitgever heeft zich vergenoegd met het overdrukken uit de *Revue catholique* de Louvain, zoodat hij niet eens een bladwijzer aan het werk van 250 bladzijden heeft toegevoegd. Voor zoo iets te zorgen was hier bepaald eene attentie die de uitgever zich ten plicht had mogen rekenen.

Het werk van onzen hooggeschatten landgenoot ontvouwt en betoogt zijne stelling in zeven hoofdstukken.

In ieder Hoofdstuk wordt de leer van den H. Augustinus vergeleken met de leer van Thomas, hunne

bewijsvoering onderzocht en tegen verkeerde uitleggingen en gemaakte opwerpingen verdedigd. Telkens blijkt opnieuw hoe onvoorzichtig de Katholieke wijsgeeren handelden toen zij de oude leer der Scholastieken verlieten om Descartes en zijne aanhangers te volgen; zij verlieten het ware pad, geraakten op doolwegen en begrepen te laat dat alle hervorming geene verbetering is. In plaats van met vaste hand de tegenwoordige dwalingen te kunnen bestrijden, staan zij uit gebrek aan beginselen en hechte grondslagen als het ware ongewapend tegenover den vijand, en leveren hem soms wapenen die hij tegen hun eigene stellingen keert.

De zoo belangrijke leer (om een voorbeeld te noemen) der onsterfelijkheid van de menschelijke ziel werd door de nieuwere philosophie werkelijk verduisterd en hare argumenten van alle kracht beroofd. Wil men niet tegen het oordeel in van het gezond verstand, de dieren als levenlooze werktuigen beschouwen, dan moet men aan hun levensbeginsel volgens Descartes, even als aan de menschelijke ziel de onsterfelijkheid toekennen.

Tevens blijkt uit het helder overzicht van den Hoogleeraar hoe waar het is dat ook heden de leer van Thomas, de sterkste strijdmiddelen biedt tegen de vijanden van de openbaring en het geloof.

De dwaling kan wel van kleed en vorm, maar niet van wezen veranderen: hoe zeer zij zich ook verschuile, telkens wordt zij door kennelijke teekens van onwaarheid en bedrog verraden. Het thans heerschende materialisme of de zoogenaamde ervarings-philosophie kan een onnadenkende verleiden, maar bestand is zij niet tegen de argumenten met welke Thomas de ontoereikendheid harer methode, het verschil tusschen lichaam en ziel, tusschen zinnelijke waarneming en de kennis van het verstand, de noodzakelijkheid van een geestelijk en onsterfelijk beginsel betoogt. Ondanks de groote vorderingen der natuurwetenschappen en de ijdele beweringen der thans gevierde geleerden zullen de argumenten van Thomas hunne waarde behouden zoolang de logica hare rechten zal handhaven, en het gezond verstand zal onderscheiden bewijzen van groote en holle woorden, stellingen van onderstellingen. Wat meer is: niet zelden ontmoet men bij Thomas de opwerpingen beantwoord die thans in den mond der materialisten als splinternieuwe wapens dienen om de overtuiging der christelijke wereld te bestrijden. Met één woord: steeds wordt de waarheid duidelijker van de woorden van den H. Vader in zijne Encyclica. De bloei der theologische en der philosophische wetenschappen kan niet krachtiger bevorderd worden dan door de vlijtige studie der werken van den H. Thomas.

Deze raad zal echter vruchteloos blijven zoolang der studeerende jeugd de gelegenheid ontbreekt zich met de leer van Thomas vertrouwd te maken. Onder dit opzicht zullen de leer- en handboeken van Kleutgen, Liberatore, Cornoldi, Pesch, de San, Gonzales, Lepidi, groote diensten bewijzen. Ook dit werk van den Hoogleeraar Dupont, hoewel niet in den vorm van een handboek geschreven, zal men met vrucht raadplegen omtrent de hoofdvragen der philosophie als daar zijn: het wezen en de natuur der lichamen; de schepping, de oorsprong onzer begrippen, de natuur en de vermogens van de ziel; de vrijheid van den wil; onze natuurlijke kennis van God. Dit laatste punt nog al breedvoerig door den geleerden schrijver behandeld, bewijst hoezeer men dwaalt wanneer men met de ontologisten den H. Augustinus tegenover den H. Thomas stelt, alsof de eerste een onmiddelbaar schouwen van God aan den geest in dit leven reeds zoude toekennen, onbestaanbaar met de leer van den H. Thomas. Herinnert de schrijfwijze van Augustinus aan Plato en die van Thomas meer aan Aristoteles, beider leer is dezelfde. Beiden nemen slechts ééne Godskennis aan voor den menschelijken geest in dit leven, eene kennis geput uit de beschouwing van het geschapene heelal.

Te meer wenschen wij ons geluk met dit nieuwe werk van den Nederlandschen wijsgeer, dewijl hij voor zoo velen meer die schatten der wetenschap toegankelijk heeft gemaakt met zijn werk niet in het Latijn maar in het Fransch te schrijven. Wij houden ons dan ook overtuigd, dat vele leeken en leeraren in het onderwijs werkzaam en minder vertrouwd met het Latijn zich vooral zullen gelukkig achten hier de diepte der wetenschap verduidelijkt te zien in de kristalheldere fransche taal. Het zij den schrijver dezer regels geoorloofd in het volgend nommer den inhoud van het werk na te gaan om het van meer nabij te leeren kennen en nader te waardeeren.

(*Wordt vervolgd.*)

PAULUS OROSIUS.

De Keizerl. Academie te *Weenen* in haar pas verschenen Ve Deel van het *Corpus scriptorum ecclesiasticorum* het werk van den Spaanschen priester en geschiedschrijver *Paulus Orosius*, die in het begin der Ve eeuw leefde. Zijne wereldberoemde *Historiarum libri VII adversus paganos*, wederlegde op historische gronden de aantijging der tegenstanders van het Christendom die beweerden, dat het Christendom de schuld was van de ongelukken van het Romeinsche Rijk. In de Middeneeuwen heeft dit werk als Compendium bij de studie der algemeene geschiedenis veel dienst gedaan. De eerste druk er van moet verschenen zijn te Augsburg in 1471. Eene meer bruikbare uitgave verscheen te Leiden, in 1738, dank aan de zorgen van Haverkamp. Onze eeuw zag er de laatste editie van verschijnen te Berlijn in 1844. En nu wordt deze jongste uitgave bezorgd door Prof. *Zeugemeister*, bibliothecaris van de Universiteit van Heidelberg.

Ook vindt men in dit vijfde volume het *Liber apologicus*, waarvan een gedeelte het werk was van den Heiligen Augustinus, maar in de oude uitgaven aan Orosius tekst was toegevoegd zonder vermelding van deze inlassching.

Le Beau et les Beaux-Arts, het pas verschenen werkje van Ch. Clair, professor der philosophie, dat wij in ons laatste nummer aankondigden, wordt reeds veel besproken en veel geprezen; worde het ook veel gelezen! Het is kort, klaar en zeer zaakrijk. Wat al schijnbaar ingewikkelde vragen, worden hier duidelijk gemaakt, zonder weifeling, zonder omweg, met eene philosophische klaarheid en Christelijke waarheid die hoofd en hart goed doen. Al wie belang stelt in den waren geest der kunst, opgevat zoo als zij moet zijn, kan hier leering en, wat voor niet

weinigen te hopen is, ook bekeering vinden. De oude twistkwestie tusschen Idealisten en Realisten, wordt hier zoo toegelicht en verklaard, dat men de duidelijkheid der oplossing inziende nog slechts verwonderd blijft over de verwarringen waarin men dat vraagstuk had weten rond te sleuren.

Het werkje telt slechts 110 blz. en kost 1 fr.

— Het is ons een genoegen de volgende welverdiende beoordeeling uit *De Maasbode* over te nemen: Beknopte Levensgeschiedenis onzes Heeren J. C. volgens de Evangeliën, *door F. J. P. Van Etten, R. K. priester en pastoor.*

Het voortreffelijke werk van den geleerden pastoor van Delfshaven, dat tot titel voert: *Het leven van onzen Goddelijken Verlosser J. Chr.*, [1]) heeft naar verdienste in het Katholieke Nederland de beste ontvangst genoten. Door bevoegde beoordeelaars werd het als een standaardwerk, door ware wetenschap en groote talenten voortgebracht, gewaardeerd en aanbevolen en door priester en leek gelezen, herlezen en benuttigd.

Maar het werk was uit zijn aard niet voor allen geschikt en — zoo zegt de schrijver terecht in zijn voorwoord, tot inleiding van het boek, dat wij thans aankondigen — wijl »niet genoeg er naar gestreefd kan worden om onzen God en Heer J. C., den Zaligmaker der wereld, meer en meer te doen kennen en beminnen«, daarom schreef hij deze korte geschiedenis, waarin hij de indeeling van zijn grooter werk in hoofdzaak volgde en streefde »om duidelijk en bevattelijk voor allen, zelfs voor kinderen, een beknopte, geregelde en zooveel mogelijke volledige voorstelling van Jezus' levensgeschiedenis te geven.«

Wij aarzelen niet te verklaren, dat de schrijver, die het geheim bezit, om het werkzaamste pastoorsleven met het ernstigste studieleven in uitstekende harmonie te doen voortschrijden, zijn schoon doel volkomen heeft bereikt.

Wat zulk een man voor zich een »kleinen arbeid« noemde en noemen mocht, omdat de rijkdom zijner gaven voor hem licht maakt, wat voor anderen bij uitstek zwaar kon heeten, zal desniettemin door allen als een heerlijk werk worden geacht.

Het boek moet een ongemeen succes hebben, en de verdienstelijke Amsterdamsche uitgever heeft recht om door zijne uitgave een deel van dat succes zich zelven toe te rekenen.

Middelnederlandsch Gedicht. Ook hebben wij ons nog te kwijten van den plicht de aandacht onzer lezers te vestigen op het door Dr. J. Verdam, Hoogleeraar te Amsterdam, bij de viering van het tweehonderdvijftigjarig bestaan der Inrichting voor Hooger Onderwijs in de hoofdstad uitgegeven Middelnederlandsch gedicht der veertiende eeuw, *Theophilus.* In eene uitvoerige inleiding behandelt hij de bronnen, zuivert hij den tekst van de interpolaties en de fouten der afschrijvers, vervolgens geeft hij het gedicht, zooals dit naar zijne overtuiging moet worden gelezen; en in de aanteekeningen heldert hij de minder bekende woorden of zegswijzen op. Het is een werk van geleerdheid, van zorgvuldige taalstudie en vernuftige tekstcritiek.

[1]) 4 deelen in 8° met aanhangsel, bij G. Mosmans 's Bosch 1872—79.

Prijsvragen *door den Senaat der Universiteit te Utrecht*, uitgeschreven voor studenten aan de Nederlandsche universiteiten:

Faculteit der geneeskunde. I. De faculteit wenscht de veranderingen van het bloed, bij toenemende inanitie, meer bepaaldelijk die zijner morphologische bestanddeelen, onderzocht te zien, en wel in één of meer soorten zoowel van koud- als van warmbloedige dieren.

II. In verband met de leer der specifieke energiën, wordt het geleidingsproces in alle zenuwvezelen ondersteld gelijk te zijn. Die leer is echter bestreden, onder anderen door Wilhelm Wundt, in zijne *Grundzüge der physiologischen Psychologie* (verg. B. I. S 321, zweite Ausgabe).

De faculteit verlangt het vraagstuk aan een critisch onderzoek te zien onderworpen.

Faculteit der godgeleerdheid. I. Welk licht verspreidt Luk. I: 1—4 over de oudste proeven van beschrijving van het leven onzes Heeren, en welk gebruik is daarvan te maken bij de beoordeeling van de tot ons gekomen evangeliën?

II. Tot welke slotsom mag men komen met betrekking tot het leven en de werkzaamheid van Bonifacius, na al hetgeen in de laatste jaren over den »Apostel van Duitschland« in het licht verschenen is?

Faculteit der rechtsgeleerdheid. I. Men vraagt een historisch onderzoek naar den inhoud en den omvang van het begrip van interlocutoir vonnis, ter verklaring van dat begrip in het hedendaagsch Nederlandsch recht.

II. Wordt verlangd een historisch-critisch onderzoek naar het verband tusschen rijks-, provinciale- en gemeentebelastingen in Nederland sedert 1795.

Faculteit der wis- en natuurkunde. In het jaar 1859 maakte Airy eene methode bekend om, uit de eigene beweging der vaste sterren, de richting te vinden van de beweging van ons zonnestelsel, met betrekking tot de omringende sterren [1]) (en wel zonder eene benaderde richting aan te nemen) en paste die methode toe op de door R. Main bepaalde eigene bewegingen van 113 sterren. Dit onderzoek kan slechts als eene eerste proeve voor de toepassing der methode beschouwd worden; verscheidene der sterkste eigene bewegingen [2]) zijn daarbij niet gebruikt, daar de onderzoekingen van Main zich alleen tot de in Greenwich Twelve Years en Six Years Catalogues voorkomende sterren uitstrekken, en dus ook de sterren die te zuidelijk zijn, om te Greenwich zichtbaar te zijn, niet in aanmerking zijn genomen. De faculteit vraagt eene nieuwe bepaling, naar de methode van Airy, van de richting der beweging van het zonnestelsel, en wenscht dat dit onderzoek uitgestrekt worde tot alle sterren, zoowel met noorder- als zuider-declinatie, wier eigene beweging grooter is dan 0",07 's jaars.

II. De faculteit verlangt eene beschrijving van de samenstelling en wijze van ontstaan van de Rijndelta en de theorie van Dr. G. R. Credner [3]), te toetsen aan hetgeen de waarnemingen omtrent het ontstaan van genoemde delta hebben opgeleverd.

[1]) Mems. of the R. A. S. Vol. XXVIII.

[2]) Newcomb, Populäre Astronomie, übers. von Engelmann, p. 253, & Leo de Ball, Diss. inaug. Untersuchungen über die eigene Bewegung des Sonnensystems abgeleitet aus Beobachtungen der Sternwarten, Cap, Melbourne, Williamstown, St. Helena und Madras (Georgi, Bonn 1877).

[3]) Ergänzungsheft N°. 56 zu Petermann's Geographischen Mittheilungen.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte. I. Een beschrijving van het leven en de wijsbegeerte van Empedocles. II. Welke was de wereldbeschouwing van Euripides, ook in verband deels met de stellingen der denkers, deels met de volksovertuiging?

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met een andere hand dan die van den auteur, worden voor 1 Mei 1883 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat. Op den derden Dinsdag van de maand September 1883 wordt het oordeel der faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de faculteiten ter bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eere-penning uitgereikt.

Thorbecke-Stichting. Het curatorium der »Thorbecke-stichting« heeft in zijne vergadering van 6 Mei besloten, den eereprijs, welke volgens het statuut der stichting kan worden toegewezen aan auteurs van geschriften over onderwerpen van rechtswetenschap, staatswetenschap, sociale wetenschap en politieke geschiedenis, toe te kennen aan den hoogleeraar dr. P. J. Veth, voor zijn werk, getiteld: *Java, geographisch, ethnologisch, historisch.* In eene plechtige openbare vergadering, te houden in het begin der maand Juni, zal de eereprijs worden uitgereikt.

— Verleden Zondag heeft te Antwerpen de jaarlijksche prijsuitdeeling aan de Academie van Beeldende Kunsten plaats gehad, onder voorzitting van den Gouverneur der provincie en in tegenwoordigheid van den burgemeester, den waarnemenden directeur *Geefs*, den eere-directeur *de Keyser* en tal van andere personages. Verscheidene prijzen werden door Nederlanders behaald. De heer *Charles Dankmeijer* van Amsterdam, zegt de *Précurseur*, verkreeg den »prijs van uitmuntendheid« voor alle vakken van het middelbaar onderwijs, voor hen die tot de schilderkunst worden opgeleid en den derden prijs voor het teekenen; — de prijs van uitmuntendheid voor het elementair onderwijs viel ten deel aan den heer *Jan Spaan* van Dordrecht; — dergelijke prijs voor de eerste afdeeling middelbaar onderwijs in de beeldhouwkunst aan den heer *Baggen* van Geleen; — voor het hooger onderwijs in de bouwkunst aan den heer *Vergouwen* van Roosendaal. De eerste en tweede prijs middelbaar onderwijs in de bouwkunst werden behaald door de heeren *Meyneken* van Rotterdam en *Hofman* van Breda. — Ook verschillende Duitschers en Engelschen hebben prijzen behaald.

Wat men al betaalt voor zeldzame boekwerken.

In vroegere jaren was het al heel mooi als eene oude editie van een fransch werk, duizend fr. opbracht. Het vorig jaar heeft andere prijzen zien opleveren.

Een bijbel, ingebonden door Le Gascon, een werkje van Dovat, de *Rimes* de Pernette du Guillet gingen boven de 5000 fr. De *Dialogue des créatures* de Colard Mansion bereikte de 12,500 fr. de *Chevalier délibéré* d'Olivier en la Marche, hooger dan 16,000. De *Grandes croniques des gestes des ducs et princes de Savoye*, par Symphorien Chompier werd opgedreven tot 24,000 fr.

EERSTE EDITIËN, werden ook hooge prijzen waardig gekeurd in het vorige jaar.

BOSSUET. *Oraison funèbre de Henriette-Marie, reine d'Angleterre*, 1669, in—4, édition originale 1,005 fr.

Œuvres de Clément Marot, 1545, ging tot 1,510 fr. Le *Miroir de Marguerite de France*, 1533, petit in—4 1,900 fr. *oeuvres de François Villon*, 1532, petit in—8, 1,500 fr. *Le Decameron de Boccace, trad.* fr., 1757, 1,300 fr. etc. *Diverses Poésies du sieur de la Fresnaye Vauquelin.* Caen, 1612 in—8; werd in 1839 verkocht voor 80 fr., in 1844 voor 155; en nu, voor 1,850 fr.

RACINE, de eerste uitgave van het enkele treurspel *Andromaque*, 1000 fr. dat van Alexandre-le-Grand, jaar 1676, ging tot 1,900 fr.

CORNEILLE. Œuvres de Pierre Corneille, Paris, 1644, in 12, aan 1450 fr. De eerste uitgave van *Cinna* van 1643, een werk dat geen drukker voor zijn rekening had willen ter pers leggen, dat de schrijver op eigen kosten heeft moeten uitgeven te Rouen en te Parijs liet verkoopen, bracht nu 1,010 fr. op.

MOLIÈRE. De editie van 1682 in 8 vol. in — 12 bracht op 1,030 fr. Afzonderlijke treurspelen, soms zeer slechte eerste drukken, gingen duurder. *L'Escole des femmes*, 1,220 fr. les *Facheux*, 1,300 le *Misanthrope*, 1.220; les fourberies *de Scapin*, 1,310; le *Tartuffe imprimé aux despens de l'auteur*, 1669, ging tot 2,205 fr.

Lectuur voor de Huiskamer.

In Polybiblion wordt aanbevolen, *L. Halévy, l'Abbé Constantin*, waarvan binnen weinig tijd 15 oplagen verscheuen, ofschoon de hoofdpersoon niets meer is dan een heilige, zich opofferende oud-pastoor, die slechts voor zijn arme gemeente leeft; het succès van dit boek, dat een welsprekend protest is tegen het afschuwelijke naturalisme van Zola c. s. wordt een gunstig voorteeken genoemd, het begin eener reactie van het gezond verstand en de deugd tegen de verregaande afdwalingen der tegenwoordige realistische school. *Georges Ohnet, Le maître des forges*, een eenvoudig gevonden maar boeiend verhaal. *Un coeur de soldat*, laatste na haar dood verschenen werk van de talentvolle romancière *Claire de Chamgeneux*, verhaalt hoe een liefderijke daad van een militair met bitteren dank beloond wordt. *Le crime de l'omnibus* van *F. du Boisgobey*, een boeiend verhaal maar vol moorden en andere misdaden. *Albert Fornelles, La Campagne de l'Invincible*, het ideaal van een dramatischen, aantrekkelijk en zedelijken roman. Mme. *M. Cassan, Comment on devient millionnaire, E. de Grothruz, Les Orphelins, M. Lythe, Sauvagina*, van onberispelijke moraal maar overigens zonder veel verdienste wat stijl en vinding betreft. *J. Bruyelle, Mar'zeph la blonde et le brun Tacho*, een landelijke geschiedenis. *Aimé Giron, Le Manoir de Meyrial*, zeer fraai geschreven, en boeiend; vol schoone echt christelijke karakters. *L'expiation d'un père*, het dagboek eener moeder, wier eenige zoon dank de godsdienstlooze opvoeding des vaders zich op 20 jarigen leeftijd van het leven beroofde; de vader tot betere gedachten gekomen, heeft zich de uitgave van dit journal tot boete opgelegd. *R. de Navery, Le naufrage*

de Lianor, fantastische te veel op Verne's werken gelijkende roman. *Paul Brill*, *Les petits pieds d'une aristocrate*, *Marcel*, *La famille du Baronnet*, zeer aanbevelenswaardig om den interressanten, gezonden inhoud. *X*, *Marmier*, *Nouvelles du Nord*, kleine geestige gedichten in proza. *Fernan Caballero*, *deux nouvelles andalouses posthumes*, voorafgegaan van eene levensbeschrijving der beroemde Spaansche schrijfster, wier eigen naam zooals men weet is, Cecilia Bohl de Faber, markiezin van Arei-Hermoso.

MEDEDEELINGEN.

— De Waalsche Kerk te Leiden bezit een bibliotheek en een archief, welke voor de kerkelijke geschiedenis, voornamelijk voor de historie der Réfugiés van groot belang zijn, en die ook, om de rol welke de uitgeweken Hugenoten en hunne afstammelingen in ons land hebben vervuld, van belang zijn voor de geschiedenis van ons land in het algemeen. Deze bibliotheek werd eerst bewaard in het Pesyns-hofje en vervolgens in het Michiels-hofje te Leiden. Deze bewaarplaats is echter zeer gebrekkig, want ze is veel te klein. Het bestuur der Waalsche gemeente te Leiden heeft aangeboden, bibliotheek en archief te bergen in een gedeelte der kerk, dat niet voor den dienst wordt gebruikt, en het bestuur der Waalsche kerk heeft dat aanbod aangenomen. Er moet echter eene inrichting worden gemaakt die *f* 5000 kost, en dat geld ontbreekt. Daarom doet het bestuur nu een beroep op de leden der Waalsche kerk en alle belangstellenden.

Inhoud van Tijdschriften.

Die kathol. Bewegung. 1882, 1—6. Die kath. Bew. innerhalb der engl. Hochkirche S 1. 49. Bilder aus dem kathol. Leben in Schweden u. Dänemark 10. 60. Der confessionelle Charakter der Bolksschule 16. „Moderne Wissenschaft" u. Moral 26. Der Meineid 31. Der Gustav-Adolfs-Verein 75. Die Eingebornen von Australien 81. Neue Beleuchtg des Culturkampfes 97. 159. 206. Das französ. Ministerium u. das Concordat 111. Moderner Menschencult 120. Epiphanie zu Rom 132. Die Methodisten u. ihre „Rettungs-Armee" 175. König's Lit.-Gesch. 181. Der Papst 193. Ein Besuch bei einem vergessenen deutschen Heiligen [St. Famianus in Gallese] 219. Gesang u. Musik in unsern Kirchen 226. Die innere Mission der Protestanten 241. Ausbeutg des Volkes durch die Lotterie 248. Studentisches 251. Aus dem Seelenleben 268. — „Bücherschau" in jedem Hefte.

Archiv f. kath. KRecht. 1882, 2. Sdralek: Handschriftl.-krit. Untersuchgen üb. eine Gruppe von Briefen Papst Nikolaus' I. S. 177. Silbernagl: Zur Erklärg des Trienter Concildecrets „Tametsi" 216. Ueb. die Clausur der Nonnen 218. Schnieder: Entscheidgen der Ablasz-Congregation u. Verwandtes 225. Pb. Hergenröther: Entscheidgen der bayer. u. des österr. Verwaltsgerichtshofes 252. Der österr. oberste Gerichtshof üb. das Ehehindernisz der feierl. Gelübde 306. Denkschrift des Card. Haynald üb. den ungar. Mittelschul-Gesetzentwurf 311. Die kathol. Pfarrverhältnisse in Sachsen-Gotha u. Schwarzburg-Sondershausen 321. Die Kirche in Frankreich nach den Plänen Paul Bert's u. anderer Radicalen 324. Päpstl. Schreiben üb. die kathol. Presse 334. Neue Schriften von Schneemann, Grünwald, Helfert, Kolde, Minghetti, Balve, L. Hahn, Siegfried, Sickinger, F. Schulte 340. Kleineres 351 ff.

Revue générale de Bruxelles. 1882. Janv.—Avril. Woeste: Les législations étrangères sur l'instruction primaire p. 5. Kosiolek: Les lois de Mai en Prusse 77. La pisciculture en Belgique 95. de Kerchove: De l'état militaire en Belgique 157. Richard: Une nouvelle théorie sur la création [celle de Msgr. Clifford] dans ses rapports avec la Bible et les sciences naturelles 226. de Renesse: Les Minnesaenger au 12. et 13. siècles 249. de Walcke: A travers l'exposition internationale d'Électricité 281. Palma: Contes péruviens 209. 450. Woeste: La chute du ministère Gambetta 313. Berten: Un ambassadeur flamand en Turquie au 16. siècle 322. La vie urbaine aux États-Unis 392. Reynaert: Du pouvoir disciplinaire dans les assemblées parlem. (suite) 455. Gérard: Une visite au prince de Metternich 494. Carrens: La guerre du Pacifique 522. Moulinasse: Prise de Londres par les Français débouchant par le Tunnel sous-marin 527. d'Ursel: Un mois en Palestine 539. Delmer: Les droits de la majorité 561. La question romaine, jugée à Florence et à Berlin 581. — Poésies, contes et nouvelles, mélanges, Bibl. crit.

Studiën op Godsd- Wetensch- en Letterkundig Gebied. XIV jaarg. afl. 9 (W. van Gulick, 's Hertogenbosch.)

I. Een verderfelijk boek of Dittes-Wendel's schets der opvoed- en onderwijskunde. H. te Braake.

II. Wis- en werktuigkunde in de natuur R. v. O.

De Katholiek. Godsd- Geschied- en Letterk. Maandschrift. Mei 1882 (J. W. van Leeuwen, Leiden.)

Mei-dag, J. A. de Rijk, Pr. De invloed der moderne wereldbeschouwing op de uitlegging der Heilige Schrift. M. P. Droog. De Gregoriaansche zang. Naar aanleiding van twee boeken. A. J. Meys, Pr. Stimmen aus Maria Laach. Dr. P. A. Th. Een prachtig boek voor priesters. L. Verregaande kleinachting van 't H. Doopsel bij de Nederlandschen Hervormden. P. Mgr. Strossmayer en de Servische Schismatieken. Professor A. Pierson over den H. Thomas van Aquine. H. Orkanen, vooruit te berekenen.

ADVERTENTIËN.

Van
DE WETENSCHAPPELIJKE
Nederlander,
EERSTE JAARGANG,
zijn nog eenige exemplaren verkrijgbaar bij de Uitgevers
KUPPERS & LAUREY
te Haarlem.
PRIJS *f* 2.50.

Bij de uitgevers KUPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:
JOANNES BAPTISTA,
NAAR VONDEL'S EPOS.
DRAMA IN VIJF BEDRIJVEN,
DOOR
J. W. B. van Sint-Mariëngraat,
OPGEDRAGEN AAN
H. M. de KONINGIN der NEDERLANDEN.
Prijs ***f* 1,50.**

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 6. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Dr. *A. Pierson* over den H. Thomas van Aquino, door *J. V. de Groot, O. P.* — La philosophie de Saint-Augustin par A. Dupont, door *J. W. Br.* — Prof. J. L. Peters: Rijm en Onrijm, door *Tom Peypersz.* — Letteren en Kunst. — Engelsche Leestafel. — Inhoud van Tijdschriften. — Nouveautés. — Advertentiën.

Dr. A. PIERSON over den H. Thomas van Aquino.

In het Meinommer van *De Katholiek* nam de heer H. eenige belangrijke regelen over uit *De Gids* (Januari 1882). De heer H. poogt door deze regelen te staven, dat professor Pierson, aan wien zij ontleend zijn, zichzelven steeds gelijk is gebleven in de waardeering van den H. Thomas. Naar onze bescheiden meening heeft deze waardeering echter haar eklipsen gekend. Tot bewijs diene 's heeren Pierson's »Geschiedenis van het Roomsch-Katholicisme,» waar de *Angelicus* op de volgende wijze wordt geoordeeld.» [1])

De H. Thomas van Aquino heet daar »een visionaris« — »Deze visionaris zal voor de Katholieke Theologie het ijzeren, scholastieke harnas smeden, waartegen eens een andere visionaris, Luther, zijne pijlen richten zal.» Dit ijzeren harnas blijkt echter door geen bekwame hand gesmeed, want Dr. Pierson scheurt het, *in effigie* althans, naar alle zijden open met zijn kritisch zwaard.

Zie het grondvraagstuk der wijsbegeerte: de schepping. Volgens Dr. P. erkent Thomas,« dat wij alleen door het geloof verstaan dat de wereld uit niet is voortgebracht.« Hiermee wordt Thomas' stelsel geheel misvormd. [2]) Een weinig verder bevestigt de schrijver, dat door Thomas' verklaring van het bestaan eener onverstoorbare natuurorde «het geheele begrip van oorzaak vernietigd,» dus weder een der grondslagen aller gezonde wijsbegeerte ondermijnd is. Wat de wonderen betreft, blijkt het, gaat de hoogleeraar voort, »dat hij (Thomas) een te scherpzinnig denker was, »om aan de laatste gevolgtrekking van het supranaturalisme: het aannemen van de mogelijkheid van »wonderen, niet eenigen aanstoot te nemen; — hij »geeft zulk een bepaling van het wonder, als die, nam »men haar volstrekt gelijk hij haar geeft, op eene wegcijfering van het eigenlijke wonderbegrip uit zou »kunnen loopen.» Sint-Thomas' hoofdbeginselen zijn dus zeer wankelend, hetgeen ongetwijfeld geen aanbeveling voor het geheele stelsel kan genoemd worden.

[1]) Dr. Pierson, Gesch. v. h. R. Kath. tot op het Concilie van Trente, III. 138—173.

[2]) Dr. Pierson grondt zijn gevoelen op deze woorden: Dicendum quod mundum *non semper fuisse* sola fide tenetur. Hier is echter alleen sprake van den tijd, *wanneer* de wereld werd geschapen. *Dat* de wereld door God geschapen werd, is een geheel ander vraagstuk, waarover de H. Thomas ook geheel anders spreekt; hij zegt namelijk: Respondeo quod *creationem esse* non solum fides tenet, sed etiam *ratio demonstrat.* — Overigens beschouwe de lezer het bovenstaand artikel meer als kronijk dan als kritiek.

De heer Pierson rijt intusschen het »ijzeren harnas» al meer en meer.« In de zedelijke schepping — zegt hij — valt (bij Thomas) inderdaad de vrije wil weg. Eerlijk aanvaardt hij het augustinianisme.« Bij Thomas' Engelenleer roept de schrijver uit: »Men ziet dat de Polytheïstische voorstellingen van het Katholicisme hier reeds eene groote uitbreiding en zelfstandigheid hebben verkregen.« Tevens is de Aquiner de vertegenwoordiger van het nieuwere Katholicisme, dat met »zijne beschouwing omtrent de verdienstelijkheid van de goede werken, bestemd was nog veel verder te gaan dan diezelfde Pelagius, dien het officieel veroordeeld had.«

Allergewichtigst zijn voor het thomistisch stelsel de vraagstukken over Christus' Menschwording en de werking der H. Sacramenten. Verneem derhalve Dr. Pierson's kritiek. »In dit zoogenaamde mysterie (d. i. »'s Heeren Menschwording) blijft voor St. Thomas niet »veel geheimzinnigs over... Ik zal den lezer niet ver»der met de theologische droomerijen van St. Thomas »vermoeien. Het is duidelijk, dat wij hier niet meer »met de grootsche evenredigheden van een spekulatief »stelsel, maar met rabbinistische spitsvondigheden en »spelingen te doen hebben.« En de Sacramenten? De werking van het Sacrament kan »door den toestand »of de stemming, waarin het Sacrament ontvangen »wordt, niet weggenomen worden. Met weinig moeite »zou men uit de leer der Sacramenten, gelijk zij door »St. Thomas ontvouwd wordt, de overtolligheid van »een bijzonderen priesterstand waarschijnlijk kunnen »maken. »Van Thomas' leer over de aflaten zegt de hoogleeraar: »Men bemerkt dat hier aan de logika iets hapert.«

Na deze kritiek der bijzonderheden, volgt Dr. Pierson's eindverslag, dat buiten kijf teekenachtig schijnt. De geschiedschrijver van »het Roomsch-Katholicisme« spreekt:

»Ziedaar de meest kenmerkende beschouwingen van »Thomas Aquinas, *de* man die zijn onuitwischbaren stem»pel op het katholicisme heeft afgedrukt en door wien »de Scholastiek, met zooveel vrijheid en stoutmoedig»heid aangevangen, zich eindelijk tot een stelsel ver»steende, waarbij de oude leus »door gelooven tot »begrijpen« òf geheel vergeten, òf tot een parodie ge»worden schijnt te zijn. Van een wetenschap des »geloofslevens, hetgeen de Scholastiek toch bedoelde »te zijn, is bij hem niet veel meer overgebleven. De »Kristelijke geloofservaring, waarop een Anselmus zich »beriep, heeft geen aandeel meer aan die fantastische, »mythologische, uit perzische en joodsche droomen samen»gevoegde voorstellingen, waarin hij behagen scheen »te scheppen.....

Kortom wat is het stelsel van den H. Thomas? De

geachte hoogleeraar antwoordt: »een godsdienststelsel »waarbij het de moeite niet meer loont, te vragen in »hoeverre het zich voor de rede laat rechtvaardigen, »ja dat veeleer alle wijsbegeerte in het aangezicht »slaat.« — Amen, doctor!

Zoo schreef ten jare 1871 Dr. A. Pierson over den *Angelicus*. Omtrent dien tijd was de doctor hoogleeraar te Heidelberg en hij hoopte zijne »Geschiedenis van het Roomsch-Katholicisme,« waarvoor de fraaie karikatuur van Sint-Thomas werd ontworpen, te schrijven met een volstrekte onpartijdigheid.» Deze onpartijdigheid wordt door den heer Pierson genoemd» eene verstandige belangstelling», waartoe een schrijver behoort te bezitten »een helder en der zake kundig hoofd en een warm medegevoelend hart.«[1]) Eerlang bracht de heer H. A. Des Amorie Van der Hoeven in een edel geschreven studie warme hulde aan Dr. Pierson's oprecht streven naar de waarheid.[2]) Wat ter wereld bracht dus den begaafden schrijver der bovengenoemde »Geschiedenis« zoowel wat den katholieken godsdienst in het algemeen als wat in 't bijzonder Sint-Thomas betreft, tot zulke averechtsche voorstellingen? — Beklagenswaardige vooringenomenheid.« Het (stelsel van den Aquiner) is inderdaad het Katholicisme zelf geworden«, zegt de heer Pierson.[3]) Nu dan, wat denkt deze geleerde van het Katholicisme? Wij laten de »Geschiedenis« met haar *honderden* onbegrijpelijk valsche voorstellingen hier rusten; hoor echter, hoe onze verdraagzaamheidlievende medeburger eenige maanden na het *Wachter*-artikel van den heer Des Amorie Van der Hoeven zijne zienswijze in *De Gids* openbaarde. Hij citeert Friedrich Heinrich Jacobi, die zegt: »Thue »ich unrecht daran, wenn ich den Uebergang von der »Religion Christi zu einem römisch katholischen Chris»tianismus für etwas die Religion und die Menschheit »entwürdigendes halte, so belehre man mich eines »Besseren.« Hierop herneemt Dr. P.: »Wij zullen het »niet beproeven: wij bewonderen veeleer deze mannen»taal.« En hierop volgen enkele regelen, die het standpunt des hoogleeraars eenigszins bepalen: »In op»rechte en diepe waardeering van al de schoone, groote, »vruchtbare denkbeelden en gezindheden, die een ge»deelte der menschheid aan het Katholicisme te danken »heeft gehad, behoeft men voor niemand onder te »doen, om met volle overtuiging te kunnen zeggen: »hij, die, na in de lucht van protestantsche vroomheid, »hoe ook gekleurd, te zijn geboren en opgevoed, van »zich verkrijgen kan het hoofd te buigen onder het »gezag van een katholiek priester, verdient niet dat »wij hem eenig ander gevoel toedragen dan dat van »innig medelijden.«[4])

Dit is de worsteling tusschen een zucht naar «verstandige belangstelling» en vooroordeel. Zóo geraakte eertijds de heidelbergsche hoogleeraar tot een verslag van Sint-Thomas' leer, dat naar een cacographie zweemt, en waaruit men licht met den schrijver zou besluiten, dat de Engelachtige Leeraar »alle wijsbegeerte in het aangezicht slaat.«

[1]) Gesch. v. h. R.-K., D. I, bl. 20.
[2]) De Wachter, Tweede jaargang, II, bl. 233 en 327.
[3]) Dit is natuurlijk de omgekeerde wereld, daar Sint Thomas juist de trouwste uiting van het Catholicisme, niet het Catholicisme het werk van Thomas is.
[4]) De Gids, 1873, III, bl. 53.

Waarschijnlijk heeft Dr. Pierson zijne thomistische studiën, die blijkbaar zeer primitief waren, een weinig ontwikkeld. Het hart des hoogleeraars heeft zich wellicht verruimd aan het IJ, waar de verschroeiende kultuurwind niet waait, die vóór een tiental jaren ook in het Neckardal opstak. De eklips zijner waardeering van den *Angelicus* ging voorbij. Dit hopen wij althans na het zeer gewaardeerde citaat van den heer H.

J. V. De Groot, o. p.

La philosophie de S. Augustin, par A. Dupont, professeur à l'Université catholique.

Vol. in 8°. de 250 p. Louvain, chez Charles Fonteijn.

(*Vervolg en slot.*)

Inleiding. (Blz. 1—7) De moderne systemen van philosophie zijn met en door hun rationalisme gevallen tot in de laatste consequentiën der ontkenning; van daar een algemeen waar te nemen tegenzin der rede, der wijsbegeerte tegen de moderne theorieën, tegen de onvruchtbaarheid der sinds langen tijd gevolgde methode, en bij de Katholieken het verlangen en streven naar het herleven eener oprecht christelijke wijsbegeerte. Paus Leo XIII heeft zich, door zijne Encycliek *Aeterni Patris*, in Nederland het eerst en breedvoerigst besproken in *De Wetenschappelijke Nederlander*, aan het hoofd gesteld dier beweging, alreeds begonnen onder Pius IX. De sinds lang gevolgde nieuwere methode heeft twijfel en dwaling bevorderd, en eene wetenschap gevormd die meer naar nieuwigheid dan naar waarheid trachtte; thans ziet men zich gedrongen langs een anderen weg de heilmiddelen te zoeken die onze lijdende en woelende maatschappij kunnen redden, ziet men zich genoopt om in den tegenwoordigen doolhof den reddenden draad weer vast te knoopen aan de andere machtige philosophie van den bloeitijd der scholastiek.

Ook deze philosophie was niet eene oorspronkelijke schepping dier tijden, maar wel de ontwikkeling van de leering en overlevering der Kerkleeraars van de vroegere eeuwen, maar wel de stelselmatige deductiën der beginselen door de Heilige Vaders verbreid en gegrondvest. De groote Christen philosoof, dien men te recht den vader der scholastiek kan noemen, zegt de inleiding, blz. 5, is geen ander dan de Heilige Augustinus. De werken van Sint-Thomas zijn als een onschatbare commentaar op de werken van Sint-Augustinus, en de kennis der werken van Sint-Augustinus is een helder licht voor de studie der werken van Sint-Thomas.

Ook valt hier op te merken de gelukkige en vruchtbare invloed der Theologie op de philosophie, en zoo wordt het katholieke stelsel gewroken tegen de ongegronde aanvallen van het rationalisme.

I. hoofdstuk: Levenschets van Augustinus (blz. 7—12); de zucht, de dorst, de aandrift van 's mans geest en hart was naar de kennis van het tweevoudig hoofdvraagstuk der philosophie: God en de ziel, *philosophiae duplex quaestio est, una de anima, altera de Deo.*

II. hoofdstuk: Geloof en Rede. (12—22). Harmonie van ideeën b. v. tusschen Augustinus en het Vaticaansche Concilie.

III. hoofdstuk: voorwaarden en bronnen onzer kennis. (22—34). Als een onmisbaar vereischte om tot de

hoogte der wetenschap te komen, is, volgens Augustinus, ook noodig de reinheid des harten.

IV. hoofdstuk: ideologie. (34—43). Augustinus onderscheidt het stoffelijke, het zinlijke, het gevoelige element en het ideale element, de zinlijke kennis, en de verstandelijke kennis: hij verwijdert aldus de materialistische en ook de idealistische dwaling. Hij vordert de noodzakelijke, ofschoon ongelijke samenwerking dier twee elementen. Zijne leer is dus een andere als die van Plato. Bij het licht der openbaring verbetert hij de leering van Plato. De invloed van Augustinus op de scholastieke philosophie, ook alweer bij dit allergewichtigst vraagstuk, blijkt ten duidelijkste bij de 15de vraag van het eerste deel der Summa theologica van Sint-Thomas. Tusschen het Nominalisme en het Realisme is hier de waarheid gevonden.

V. hoofdstuk: oorsprong en natuur onzer begrippen (43—67). Deze stoffe wordt niet ontrold bij afzonderlijke teksten hier en daar uit de verschillende werken te samen gebracht; maar de Hoogleeraar bepaalt zich bij één dier werken; namelijk het tractaat *de Trinitate* wordt hier in zijn geheel ontleed op het voetspoor van cardinaal Zigliara in zijn *Della luce intellettuale*. Augustinus en Thomas gaan weer hand aan hand; beide genieën, beide Heiligen leeren hetzelfde en betrekkelijk den oorsprong van onze begrippen en betrekkelijk onze Godskennis.

VI. hoofdstuk: Theodicea. (67—83). Bewonderenswaardig is het hier te zien hoe Augustinus de notiën der philosophie samen strengelt en als doorweeft met de leering der openbaring: bloemen der aarde en stralen der zon.

VII. hoofdstuk: Cosmologie. De laatste en hoogste reden der schepping is de vrijheid Gods, alles is uit het niet geschapen door Gods almacht, die geschapen heeft uit louter goedheid.

Hier staat Augustinus, dank aan het licht der openbaring, oneindig hooger dan Plato en Aristoteles en alle philosophen der oudheid, waarvan niet één de betrekking tusschen God en de wereld in al haar waarheid heeft gekend. Met onze modernen is het niet beter gesteld: zij hebben den bijstand der openbaring verstoten en zijn dan ook weer terug gevallen in de dwalingen en de onmacht van het eerste Heidendom: Spinoza, Kant, Fichte, Schelling, Hegel strijken slechts een nieuw vernis over die oude dwaalleeringen. Van vooruitgang boven het heidendom weten zij niet af. Geen schepsel kan aleeuwig zijn gelijk de Schepper; alle schepping heeft dus een begin, een aanvang gehad, en met de schepping is ook begonnen, is ook ontstaan de tijd en de ruimte; want de ruimte bestaat uit de uitgestrektheid der stoffelijke dingen en de tijd of de overgang des schepsels van den eenen staat tot den anderen ontstaat door des schepsels lichamelijk of geestelijk bewegen uit den eenen staat of toestand tot den anderen. Al zou er hier eenig verschil van zienswijze bestaan tusschen St. Thomas en St. Augustinus, zeker is het dat, wat aangaat de grondideeën, de Engel der school en de Adelaar van Hippone dezelfde richting volgen. Tot die theorie der scholastieken betreffende de matière première, (door Augustinus alreeds aangewezen) zal men ook nu weer moeten terugkomen. Natuurlijk is er hier sprake van het scheppingsverhaal van Mozes en de scheppingsdagen of tijdvakken. Dit laatste gevoelen is thans vrij algemeen. Geen der vier bestaande opiniën is ooit door de Kerk veroordeeld.

VIII. Psycologie: blz. 109—114. Ook op dit gebied, vooral in onzen tijd aan de orde van den dag, vinden wij bij Augustinus dezelfde psycologische beginselen, die ons de Engel der school leeraart. Augustinus heeft alreeds in de IV^de^ eeuw de theorieën van evolutie, die men heden voor een vooruitgang houdt, gerefuteerd. § 1. Natuur der ziel, blz. 114—129. § 2. Oorsprong der ziel, blz. 129—140. Ook hier is Augustinus een toonbeeld voor alle eeuwen. § 3. Onsterfelijkheid der ziel, blz. 140—146.

Ook hier zien wij weer hoe de rede van den Christen in alles wat er waar en goed en schoon bij Plato te vinden is, daarmede overeenstemt; als ook hoe die glanspunten der rede overeenstemmen met het geloof; en zien wij nog hoe de rede van Augustinus bij het licht des Geloofs de dwalingen van een Plato weet in te zien en te vermijden. § 4. Vereeniging van de ziel met het lichaam, blz. 164—173. De waarheid van het bestaan dier vereeniging is onloochenbaar, maar de wijze waarop, het hoe bekent ook Augustinus niet te weten. De leer der eenheid van het levensbeginsel in den mensch is alreeds bij Augustinus te vinden. Al heeft hij ook niet de oplossing van het problema der vereeniging van ziel en lichaam gegeven, hij heeft toch zeer duidelijk de beginselen aangewezen welke die oplossing in zich sluiten. Met die beginselen te ontwikkelen tot in hunne laatste gevolgtrekkingen zijn de scholastieken er logisch toegekomen om de ziel te erkennen als de substantiëele vorm des lichaams. § 5. Vermogens der ziel, blz. 164—173. IX hoofdstuk. Moraal. Het zedelijk leven steunt op twee onmisbare grondslagen waarvan het eene subjectief is, 's menschen vrijheid, en het andere, objectief, het opperste goed. Het eerste, *de vrijheid*, wordt hier beschouwd, ontleed, bewezen, in § 1 van blz. 173 tot 191); betrekkelijk het opperste goed, en de ideeën des menschen opperste geluk, in § 2. van blz. 191 tot 201. De Heilige Thomas zegt Dupont, heeft in zijn moraal philosophie de leeringen van Augustinus slechts verder ontwikkeld en gesystematiseerd. Het bewijs daarvan wordt natuurlijk genoegzaam aangewezen door den Leuvenschen Hoogleeraar. Edoch laten we voortgaan.

Elk geschapen wezen is geschapen voor een einddoel; volgens dat einddoel werd de natuur van dat wezen bestemd en ingericht: dat uitgangspunt, de natuur van het wezen, en dat eindpunt, het einddoel, de bestemming van dat wezen eenmaal gegeven zijnde, is ook de weg, de richting die van het uitgangspunt naar het eindpunt voert, bepaald en afgebakend: dat is de reden uit de natuur der dingen ontsproten, en die reden is wet. Maar groot is het verschil tusschen de wetten der physieke natuur en die der wezens met rede en vrijheid begiftigd.

Het kost ons moeite ons hier niet te verlustigen in verdere ontleding en uiteenzetting der onovertrefbare begrippen van het philosophisch genie van Augustinus, wiens definitiën op dit gebied, ook nu zelfs na bijna vijftien eeuwen, boven alle andere nog de kroon spannen.

Ook hier weer zien wij het wereldgenie van de vijfde

eeuw en zijn broeder der dertiende eeuw, Augustinus en Thomas hand aan hand gaan. Over *de wet* wordt gehandeld in § 3, van bl. 201 tot 227.

De expositie van Prof. Dupont is meesterlijk.

De mensch is zoo geschapen dat hij in het bereiken van zijn einddoel een eindeloos geluk zal genieten; dat geluk te bereiken wordt hem tot plicht en wet gesteld door zijn Schepper en Vader; die wet legt den mensch dus verplichtingen op en geeft hem tevens rechten; maar de mensch met zijn vrijen wil, kan al dan niet streven naar dat door den Schepper aangewezen einddoel, kan die Gods wet vervullen en kan ze ook overtreden. Het afwijken van dien weg die tot het eeuwig geluk voert, het storen van die orde tusschen Schepper en schepsel, tusschen middel en einddoel, ziedaar het kwaad. Augustinus verdedigt en bewijst de rechten en de voorrechten der Christelijke Moraal, maar ontkent niet de mogelijkheid noch het bestaan van eene natuurlijke moraal.

Het moreele zielsvermogen is de wil, de wil is onderworpen aan de wet, de wil streeft naar een doel. De vrije wil heeft de macht, niet het recht, om die wet te overtreden; van daar le mal moral, het kwaad, de zonde.

Over *het kwaad* redeneert § 4, van bl. 227 tot 242. Alle hoofdvragen betrekkelijk het kwaad, de natuur, de mogelijkheid, het bestaan, de oorsprong er van, zijn door Augustinus behandeld met eene diepte van begrip en eene nauwkeurigheid van uitdrukking welke allen lof te boven gaan. Wij hebben in Augustinus een volledig tractaat waaraan de rede en het Geloof het zegel der goedkeuring hechten. Ook op dit gebied levert Augustinus de goudmijnen voor de scholastiek op.

Wil men met zekeren en praktischen blik waarnemen tot welke hoogte boven alle denkers der Oudheid Augustinus, versterkt door het geloof, zich heeft weten te verheffen, men vergelijke dan zijne moraalleering met die der grootste genieën der heidensche wereld.

Besluit.

De schrijver begint hier met te betuigen dat het zijn werk aan zoo veel faalt wat in overvloed bij Augustinus is te vinden; dan volgt eene waardeering van het genie van Augustinus door den schrijver van dit werk, den Hoogl. Dupont, door cardinaal Zigliara, door Bossuet, door Z. H. Leo XIII. Nu ons de naam van Zigliara onder de pen komt, zij het geoorloofd hier ook te wijzen op de beroemde *Summa philosophica* van *Zigliara*, thans in het Fransch vertaald (3 vol. gr. in 8^0) door den abt Murgue, reeds zoo gunstig bekend door zijne substantiëele studie over Sint Thomas. Te recht zegt Arsène Virly van die vertaling: »cette importante publication trouvera, nous l'espérons, un accueil favorable autant que sympathique, auprès de tous les penseurs sérieux, etc. Les coups décisifs que le savant Dominicain dirige dans le vol. contre ces funestes erreurs (le traditionalisme du Père Ventura et les interprétations d'Ubags sur l'idiologie de Saint Thomas) révèlent une vaste érudition admirablement servie par les ressources d'une dialectique non moins souple qu'irrésistible. Mais là n'est pas le meilleur de la pensée de l'illustre cardinal. Dans les deux derniers volumes intitulés *de la Lumière intellectuelle*, toutes les questions fondamentales de la philosophie scolastique et les questions connexes de la Théologie sont traitées avec une sûreté de doctrine et une clarté »telles que les plus difficiles peuvent le souhaiter.«

Virly, onze genoemde professor van philosophie aarzelt niet te verklaren: c'est à cette source précieuse que doit puiser quiconque veut s'éclairer pleinement de la philosophie de Saint Thomas.

Het zal den meesten onzer lezers wel bekend zijn dat de geleerde Dominikaan, ook om zijne uitstekende kennis voor de leer van St. Thomas en om zijn nu door Murgue vertaalde œuvres philosophiques door Paus Leo verheven werd tot het cardinalaat. [1])

Nog behelst dit slothoofdstuk de wederlegging van verschillende oordeelvellingen van *M. Nourisson* betreffende Sint Augustinus. Ook wij moeten ons onvolledig en gebrekkig overzicht besluiten. Al wie het werk van Prof. Dupont leest, zal zich met eene onuitsprekelijke verwondering en tevens met de innigste sympathie voor het Heilig genie dat wij Augustinus noemen, bezield gevoelen. De lezer heeft, als op de vleugelen van dien adelaar gedragen, een tocht naar de zon, neen, een triomftocht naar den troon der Godheid volbracht: hij heeft zijn wetensdorst gelaafd aan hemelsche bronnen; hij heeft de blikken zijner ziel verkwikt aan bovennatuurlijke klaarheden; hij heeft zijn hart gezuiverd en gesterkt aan goddelijke liefde. Geen dorre maar bezielde wetenschap heeft tot ons gesproken; hoofd en hart zijn beter geworden.

Werken als die van Zigliara en Professeur Dupont zijn een luister voor de wetenschap en een weldaad voor de maatschappij. J. W. Br.

Prof. J. L. PETERS, RIJM en ONRIJM:

Een leesboek voor middelbare scholen, Eerste deel: Proza.
Idem: Bloemlezing uit Vondels kleinere gedichten.

Bloemlezingen hebben we zat.

Eenen uitgever bijgevolg, die er den beoefenaren der Nederlandsche letteren eene nieuwe zou aanbieden, voorgevende »hierdoor in een algemeen gevoelde behoefte te voorzien«, mocht de vraag gesteld worden: man! hoe heb ik het met je?

Dat is nu tot daar aan toe.

Nochtans ben ik overtuigd »Rijm en Onrijm« eerste deel: (*Proza* — waarom niet: *Onrijm?*) van den Roermondschen Leeraar ten onzent noodig was.

»Dit leesboek — zegt hij in zijn Voorbericht — »bestemd voor 12—15 jarige scholieren, is, wat vorm »en inhoud betreft, in overeenstemming gebracht met »hun leeftijd en ontwikkeling. Snipperstukjes van tien »of meer regels, wijsgeerige bespiegelingen en letter»kundige onderhandelingen, die geen belang wekken »of ongebruikt blijven staan, zijn achterwege gelaten.«

En terecht; het ligt immers voor de hand dat de jongens ze niet lezen: »saaie explootstijl« en »hoogdravers« — gelijk ze 't noemen — zijn geenszins in overeenstemming noch met hun leeftijd, noch met hun ontwikkeling, noch met hun smaak.

Aan een moeilijk te verduwen gerecht — veronder-

---

[1]) Onder meer anderen had hierboven gewis ook Vallet kunnen genoemd worden; edoch over zijne Praelectiones philosophicae, bijzonder aanbevolen door Z. H. den Paus, en door Z. D. H. den Bisschop van 's Hertogenbosch in zijn Seminarie ingevoerd, bij een andere gelegenheid.

steld zelfs dat het hun niet als een heete aardappel in de keel blijve steken — hebben ze spoedig hunne bekomst, maar geef hun studentenhaver.

»Dat mag hun jonk harte wel vromen«!

en, bij 't onderricht in de letterkunde, dient men, geloof ik, ook daarop te letten.

Daar heb je — om maar een voorbeeld te noemen — de Bloemlezing, uitgegeven bij Henri Bogaerts, eene waarlijk niet onverdienstelijke verzameling, die een rijkdom aan allerlei kleurige letterkundige juweeltjes bevat; de helft er van echter zal een 15- laat zijn zelfs 18jarige muzenzoon »ongebruikt laten staan«, in de vaste overtuiging dat ze 'r alleen instaan voor zijn Professor.

De jongens *zijn* zoo, en al wie ooit jongen was, zal zich nog goed herinneren, dat hij-zelf ook *zoo* geweest is.

Professor Peters heeft — voorgelicht door eene jarenlange ondervinding — dit zeer goed ingezien; en ik wed dat van zijne gansche Bloemlezing geen enkel stuk wordt overgeslagen door de knapen, voor wie zij is bijeengebracht.

En zoo moet het zijn.

Een ander punt, dat van 's Professors praktischen geest getuigt, en door zijne vakgenooten ongetwijfeld zal gewaardeerd worden, is dit: »de voornaamste soorten van proza zijn er genoegzaam in vertegenwoordigd, (evenwel) is het leeuwendeel toegekend aan den eenvoudigen, verhalenden, beschrijvenden stijl, de hoofdzaak voor bijna allen in het practisch leven« (Voorbericht.)

Dit »*bijna*« mag er veilig uitvallen, want het is meer dan nagenoeg zeker dat, in alle omstandigheden van het praktische leven, de eenvoudige of beter gezegd, de natuurlijke stijl, de meest gewenschte form is, waarin men zijne denkbeelden aan anderen meêdeelt: dit is immers de groote verdienste van alle groote, klassiek-genoemde schrijvers, dat zij hunne meest verhevene gedachten, en keurigste scheppingen van hun vernuft, in het koninklijk gewaad der eenvoudigheid steken.

Alleen den *pedant* is het gegeven de uiltjes zijns geestes voor valken aan te zien, omdat het hem gelukt is zijn onoogelijk gebroedsel hier en daar met een geroofd veertje te schakeeren: en de Hemel behoede ons voor *pedantisme*, ook in letterkunde.

Het leesboek mocht — schijnt het — een bepaald aantal bladzijden (260) niet overschrijden, en hieraan willen we toeschrijven dat er sommige Noord-Nederlandsche, en bijna alle Zuid-Nederlandsche prozaschrijvers, door 't een of ander stukje, niet vertegenwoordigd zijn.

Trouwens den uitgever, die ook een praktisch man schijnt te wezen, en — in 't voorbijgaan gezegd — voor eene nette uitvoering gezorgd heeft, was het ten plicht het »goedkoop« in 't oog te houden, opdat zijn boek onder 't bereik viele van de jongeheeren, wier schatkist dikwijls verkeert in kennelijken staat van...... onvermogen, en wien men het maar slecht kan verduitschen dat het woord *hebben* niet altijd een hulpbehoevend werkwoord is.

Dezelfde Leeraar heeft Roelants' »*klassiek letterkundig Pantheon*« verrijkt met eene »Bloemlezing uit Vondels kleinere Gedichten.«

Het doel, dat hij door deze uitgave beoogde, is »*den Vorst der Dichteren* — wiens afsterven de gemiale J. A. Alberdingk-Thijm (zie het stuk: *Vondels Dood* in Rijm en Onrijm) ons zoo meesterlijk schildert — *te leeren kennen en smaken, aan allen, wien tijd, lust of nog iets ontbreekt tot het opsnijden van den kompleten Vondel.*«

Om deze kleinere gedichten te koopen en lezen, heeft elkeen, voorzeker »*tijd en nog iets*« genoeg; het boekje, een kleine 140 paginaas groot, kost slechts 30 centen; wien het aan »lust« ontbreekt, beginne slechts te lezen: de verzamelaar heeft er voor gezorgd uit alle *Bijschriften*, *Grafschriften*, *Gezangen*, *Hekeldichten*, *Zegezangen*, *Lierdichten*, *Geboortedichten*, *Lijkdichten*, *Dankdichten*, *Klachten*, *Harpzangen*, *Reizangen uit de Treurspelen* en *Mengeldichten* des grooten Meesters«, 's Lands oudsten, en nog altijd 's Lands grootsten Poëet,« ons het puik te geven, en men bekenne dat, ook in zijne »kleinere Gedichten,« Joost van den Vondel waarlijk de »Feniksdichter« is van Nederland.

Het »Gedicht op 't Huwelijk van Sybrant de Flines met Agnes Block« vervaardigde Vondel, zegt Geeraart Brandt »toen hij zijn zeven-en-tachtigste jaar op weinig weken na bereikt had.« In deze verzameling komt het voor als Vondels »*Zwanezang*« en waarlijk zoo mag, zoo moet het genoemd worden, daar blijkbaar de stokoude Dichter, overtuigd van zijn nabijzijnden dood, op zich-zelven toepast wat hij den jonggehuwden toeroept:

> De Bruigom komt, houdt u gereed,
> Trekt aan het witte bruiloftskleed!
> Hij zal ze, die zijn komst verbeiden,
> Verheugd op 't hooge Feest geleiden.

Zou het — in het belang der studeerende jongelingschap zoowel als der Nederl. letteren — niet wenschelijk zijn, dat de hooggeschatte Roermondsche Leeraar het niet liete bij deze twee boekwerken, maar zich aangemoedigd gevoele ons ook zijn »Poezy« weldra te geven; in lange jaren denke hij nog niet aan *zijn* »*Zwanezang.*«

Tom Peijpersz.

LETTEREN EN KUNST.

In Zuid-Afrika heeft pas het Afrikaanderisme in den strijd om zijn volksbestaan aanvankelijk den zegepalm behaald tegenover het Anglo-Saksisch ras. Thans heeft ook het Hollandsche element een eerste victorie behaald: aan de Hollandsche taal is het constitutioneel recht toegewezen geworden om, naast het Engelsch, in de parlementaire debatten gebruikt te mogen worden.

Deze overwinning hebben wij den stoutmoedigen, warmen en eerlijken vaderlander, den heer Hofmeijr, te danken, die in een degelijk pleidooi de volgende motie, door hem voorgesteld, verdedigde: »dat het, naar het gevoelen van dit huis wenschelijk is de 89ste sectie der constitutie-ordonnantie in dier voege te emendeeren, dat het den leden geoorloofd zal zijn, naar hun eigen goeddunken gebruik te maken van de Hollandsche taal bij het toespreken van beide Parlementshuizen.«

— In de Belgische Kamer is een poging van de heeren Van der Kindere en Jacobs om nog het wetsontwerp over 't gebruik der Vlaamsche taal bij het

middelbaar onderwijs vóór het scheiden aan de orde te stellen, mislukt door den onwil des ministers.

— Voor den prijskamp der letterkundige Vereeniging *Jan Frans Willems*, te Antwerpen, zijn niet minder dan 29 novellen ingekomen. In dit getal schijnt Noord-Nederland ruim vertegenwoordigd te zijn.

— Voor den internationalen dramatischen wedstrijd te Maastricht hebben zich 28 gezelschappen aangemeld. Van deze zijn 23 tot mededinging toegelaten, te weten 10 Nederlandsche en 13 Belgische rederijkerskamers.

— In België is een prospectus in omloop van een Rubens-Bulletin: Jaarboeken der commissie, ingesteld door den Gemeenteraad van Antwerpen, voor het uitgeven der bescheiden betrekkelijk het leven en de werken van Rubens. Het verschijnt alle 3 maanden in afl. van 60 tot 100 blz. gr. 8°. met afbeeldingen van werken, oorkonden en voorwerpen van allerlei aard.

— Een zeer verrassende discussie op geschiedkundig gebied is ontstaan in de dagbladen van Brugge en elders. Sedert jaren verzamelt men gelden om een standbeeld op te richten van Breijdel en De Coninck, de Brugsche helden van den slag der Gulden Sporen. Nu de som verzameld is en de hand aan het werk gaat geslagen worden, oppert de archivaris van Brugge, de heer Van den Bussche, de vraag: behooren Breijdel en De Coninck tot de geschiedenis of tot de legende? En hij duidt hun eene plaats aan nevens Willem Tell en andere min of meer fabelachtige wezens. De oprichters van het standbeeld protesteeren natuurlijk.

In Parijs is een *ligue internationale de professeurs*, opgericht door een Amerikaan, den heer Rudy. Deze inrichting stelt zich naast andere zaken ten doel, het onderwijs in vreemde talen te Parijs vooruit te helpen. Een der middelen daartoe is het houden van voordrachten in vreemde talen. Voor een dertigtal, meest Nederlandsche, trad aldaar de heer Van Hamal als spreker op, om in het Hollandsch een overzicht te geven van de hedendaagsche Nederlandsche letterkunde. »Deze inrichting«, zeide de spreker, »is een toren van Babel, waarin alle talen gehoord worden, niet om de menschen verder van elkaar te verwijderen, maar integendeel, om ze nader bijeen te brengen.«

De »Hibbert-lectures« *te Oxford en te Londen, gehouden door Professor A. Kuenen.* Den 22en, 24en en 28en jl. hield professor A. Kuenen te Oxford de drie volgende lezingen, die den tweeden wereldgodsdienst — het Christendom in verband met Israëlitisme en Judaïsme — tot onderwerp hadden en één geheel vormden. Ten gerieve der hoorders werd nu, evenals bij de eerste lezing, door een der professoren aan ieder een programma overhandigd, dat de opschriften der lezingen bevatte. De eerste van deze voordrachten droeg tot opschrift: »de Israëlitische volksgodsdienst; de priesters en de profeten van Jahwe«; de tweede: »het universalisme der profeten en de vestiging van het Judaïsme«, en de derde: »Judaïsme en Christendom«. Tot recht verstand houde men hierbij sterk in het oog, dat het spreker niet te doen was om de grondvesting van het Cristendom zelf, of den persoon des stichters of zijne werkzaamheid te schetsen (dit lag buiten de grenzen van het hoofdonderwerp), maar om aan te wijzen, hoe het Christendom in zijn karakter als wereldgodsdienst, de vervulling is geweest van de belofte, die in de profetische kern van den Israëlitischen volksgodsdienst lag opgesloten.

Eeremedailles te Parijs. Den 19en had de stemming plaats over de eeremedailles voor de Fransche kunstenaars, die aan de tentoonstelling te Parijs deelnamen. In de afdeeling schilderkunst werden uitgebracht 539 stemmen, zoodat de meerderheid, één derde der stemmen, 179 bedroeg. Met 215 stemmen werd de medaille toegekend aan Puvis de Chavannes. Op J. Lefèbvre waren uitgebracht 131 stemmen. In de afdeeling beeldhouwkunst werd geen meerderheid gekregen: Lanson, Mercié en Idrac hadden de meeste stemmen. In de afdeeling graveerkunst werd de medaille toegewezen aan Wattner.

— Aan de technische hoogeschool te Stuttgart is nu ook een leerstoel voor electro-techniek ingesteld.

— Door Graaf Hugo van Eulenburg, in Tyrol, is een nieuwe toepassing uitgedacht van den microphoon in verband met den telephoon, uitgedacht, ter ontdekking van waterstroomen onder den grond.

Op verschillende plaatsen van het te onderzoeken bergachtig terrein laat hij daartoe een aantal microphonen in den grond zetten en verbindt elk met een batterij en telephoon. 's Nachts, als alle geluiden en andere storingen ontbreken, luistert hij aan de telephonen en ontdekt op die manier het zwakste geruisch of gemurmel van water, zelfs op aanzienlijke diepten.

— *De waterbeweger* van Fleischer te Kiel moet dienen om bij het voortbewegen van schepen, schroef of raderen te vervangen. De inrichting werkt door het voortbrengen van een waterstraal onder de waterlijn, waardoor het schip wordt voortbewogen.

— Bij Bex, in Zwitserland, 4000 voet boven de oppervlakte der zee, heeft men dezer dagen een groote boot uit den tijd der paalwoningen gevonden. Tot dusver werden nog nooit op zulk een hoogte overblijfselen uit die tijden ontdekt.

— Een nieuwe vinding voor het harden maakt veel opgang in de metaalindustrie.

Het metaal, en in 't bijzonder staal, wordt eerst tot roodgloeihitte verwarmd, dan onderworpen aan sterke drukking en daaronder gelaten totdat het stuk volkomen is afgekoeld. Het metaal wordt daardoor buitengewoon hard en fijn van korrel.

— De Academie van wetenschappen te Napels heeft een prijs van duizend frank uitgeloofd voor de beste critische bewerking van de *Ethika* van Aristoteles. De mededinging is voor geleerden uit alle landen opengesteld. De antwoorden moeten geschreven zijn

in het Latijn, Italiaansch of Fransch. De tijd van inzending eindigt met 31 Mei 1883.

— In een vorig nommer maakten wij kennis met de Mariologie van Dr. Morgott, uit het Hoogduitsch in het Fransch vertaald. Ook is er eene vertaling van verschenen in het Hongaarsch: Aquinoi Szent Tamás Mariollogiája. Budapest. Hunyadi Mátyás intezetten. Laten wij nog wijzen op het werk van *Lehner, Die Marienverehrung in der ersten Jahrhunderten*. Stuttgart, Cotta. Dit werk beweegt zich vooral op christelijk archeologisch gebied en behoort tot de patristiek en Apologetiek. Ontegensprekelijk wordt er bewezen, dat de vereering van Maria als een oorspronkelijk essentieël bestanddeel van het Christendom moet worden beschouwd.

— Aan het *South Kensington Museum* is dezer dagen een rijke erfenis te beurt gevallen, nl. de kostbare verzameling kunstvoorwerpen van den heer Jones, een kleedermaker, die als knecht begon, maar later fortuin maakte en zich langzamerhand een vorstelijke verzameling verwierf. Zijn huis in Piccadilly was sedert jaren een punt van aantrekking voor liefhebbers en kunstkoopers, welke laatsten echter al hunne aanbiedingen van de hand gewezen zagen.

De verzameling bevat o. a. negentig émails van Peitot en een fraaie collectie meubelen, met platen van Sèvres-porcelein versierd, waaronder een tafeltje, dat eens het eigendom was van Maria Antoinette, en waarvoor baron Rothschild te Parijs herhaaldelijk 150,000 fr. bood. Het geheele legaat wordt op ruim 7 millioen geschat.

— De heer Carlier, lid van de Fransche Vereeniging voor luchtscheepvaart is aan de gasfabriek te La Villette bij Parijs opgestegen met een ballon om te beproeven in hoeverre het sturen daarvan nu eindelijk mogelijk is. De inrichting die hij gebruikt, bestaat uit een roer van 2 M. lengte en 1 M. breedte, gemaakt van zeildoek en voorzien van een helmstok van 3 M. lengte. Hij wenscht niet in alle richtingen zich te kunnen bewegen, maar tracht zooveel stuur in den ballon te krijgen, als een schip heeft dat met den stroom afdrijft. Deze proef zal door meerdere worden gevolgd, daar de resultaten aanvankelijk voldoende zijn om bij het denkbeeld te blijven en de inrichting te wijzigen.

ENGELSCHE LEESTAFEL.

A beautiful little edition, one of the most tasteful and convenient volumes of its kind that we have seen, is: *Of the imitation of Christ*. (Kegan Paul, Trench and Co.)

Emmanuel. (Sixth edition) A book of Eucharistic verses by the Rev. M. Russell.

Madonna. Verses on our Lady and the Saints, by the R. M. Russell.

Erin. Intense love of his country, and admiration for the national faith and generosity of character is visible in almost every page of the book. The beauty is rather that of Longfellow than of the anthor of *in memoriam*.

Irish Faith in America. In the Irish fervour, as well as in Irish wit, the author sees naturally much that is French in charakter. The chapters are short and full of anecdote, and the book will be read eagerly by members of our Catholic lending libraries.

The Bloody Chasm. A. Novel by De Forest. (New-York: Appleton & Co).

This is certainly the most interesting novel we have received from the other side of the herring-pond' for many a day. The book is readable, nay, enjoyable from beginning to end.

White wings: a yachting Romance. By William Black.

As yachting is one of the most delicious of amusements, so is Mr. Black one of the pleasantest and most companionable of writers.

The Fairyland of Science. By Arabella B. Buckley. Illustrated. Tenth Thousand. London: E. Stanford.

»Who does not love the sunbeams, writes Mrs. Buckley.... and in the same way we may say what imaginative mind is there, be it a boy or man who does not love such a work as that of Mrs. Buckley.

Life and her Children. Glimpses of Animal Life, from the Amoeba to the insects. By Arabella B. Bucklley. With upwards of hundred Illustrations. Seventh Thousand.

Such writings as these are of priceless worth for opening our eyes to the inexhaustible care bestowed by the Creator upon the minutest portion of His works. Both books are enriched by numerous and excellent illustrations.

A sure way to a Happy Marriage.

Maidens of Hallowed Names. The book would form an appropriate gift for a Catholic girl.

Henry Wadsworth Longfellow. By R. H. Stoddard. An American critic here gives us an appreciative account of the great American poet.

Cardinal Manning: a Biographical Sketch, (before and since he joined the Romish Church.) By George White.

Inhoud van Tijdschriften.

Revue du Monde Catholique 15 Avril. I. L'hotel de Mll. Condé „Clarisse Bader. II. L'Espagne contemporaine. Impressions de voyage VII. Lady Herbert. III. Joseph II, d'après des documents inédits IV. Mgr. Brunner. IV. Roselina III. Alexis Franck. V. Histoire de l'Eglise au dixneuvième siècle. F. de Bolleville. VI. Revue litteraire anglaise. R. Martin. VII. Chronique générale, Arthur Loth. VIII. Memento chronologique. Charles de Beaulieu.

Historisch-politische Blätter B, 89, 8. XLIII. Jacob Feucht, Weihbischof von Bamberg. XLIV. De Bestattung der Todten (historische Skizze.) XLV. Arnold's deutsche Geschichte. XLVI. Blicke in die Gegenwart und in die Zukunft der Schweiz. XLVII. Zeitlaufe. XLVIII. Hasak über die religiöse Literatur von Luther.

La Civiltà cattolica 6 Mei. I. H. Centenario del Vespero Siciliano, celebrato in Palermo il 31 Marzo 1882. II. Del presente stato degli studii linguistici. III. Del liberalismo conservatore IV Gli spiriti delle tenebre. V. Rivista della stampa Italiana. VI. Bibliografia. VII Cronaca contemporanea. I Cose Romane. II. Cose Italiane. III. Cose straniere-Prussia.

Stimmen aus Maria-Laach 21 April. I Der Selbstmord und die Mishandlung der Statistik. II. Dorothea von Schlegel II: III. Die römische „Frage" II IV. Der hl. Cyrill und der hl. Method III: V. Zur Evangeliën-kritiek Volkmars.

VI. Recensionen, VII. Empfehlenswerthe Schriften. VIII. Miscellen.

De Dietsche Warande. Nieuwe Reeks. IV D. 2 Afl. De Philoktetes van Sophokles, in dichtmaat overgezet door A. Flament. — Over de Tooneelquæstie. Pauwels Foreestier aan den Redakteur der „Dietsche Warande." — Maerlants school, door A. J. Servaas van Rooyen.

BIBLIOGRAFIE:

Studiën over Calderon en zijne geschriften door J. J. Putman. — Essai d'une Bibliographie de l'histoire spéciale de la Peinture et de la Gravure en Hollande et en Belgique (1500—1875) par J. F. van Someren. — Thomas a Kempis, als schrijver der Navolging van Christus, gehandhaafd door O. A. Spitzen. — 1. Poésies de François Coppée. 1864—1869. — 2. Poésies de François Coppée. 1869—1874. — 3. Poésies de André Theuriet 1860—1874. — Verboden boeken, geschriften, couranten, enz. door A. J. Servaas van Rooyen.

Mengelingen:

Aan de Redaktie der D. W. door L. van Deyssel. — Grafschriften. — Plicht voor alles. — Elisabeth Henrietta, door Mr. Joan Bohl.

Taalstudie. Tweemaandelijksch Tijdschrift. 3e Jaarg. No. 4. Inhoud: K. Ten Bruggencate, Notes and Elucidations to Dickens' Chimes. (Tauchnitz Edition). — C. J. Voortman, On English strong Verbs (Continued). — L. M. Baale, Eustache Deschamps II. — P.—D. Rablet, Bulletin bibliographique. — L. M. B. Questions et réponses. — J J. A. A. Frantzen, Ueber die Declination der Substantiva.

NOUVEAUTÉS.

LE PRÊTRE, drame en 5 actes et 8 tableaux, par Ch. Buet. Edition ornée de huit compositions de G. Sauvage. Un vol. grand in-8o. 4 fr.

LES PÊCHEURS, poëme religieux en huit tableaux, par Antoine Campeaux 1 vol. in-12. Prix net. 3 fr.

LE CHRISTIANISME ET LES TEMPS PRÉSENTS, par M. l'abbé Bougaud. *Tome IV — L'Eglise.* Beau volume in-8o. 7 fr. 50.

QUESTIONS CONTEMPORAINES, par l'abbé F. Brettes, Docteur en Théologie. — Avent 1881. — Examen des doctrines de la libre pensée. 1 vol. in-12. 2 fr.

DÉBATS THÉOLOGIQUES ET POLITIQUES ACTUELS, par l'abbé Jules Morel. 1 vol. in-12. 3 fr. 50.

MANUEL DE LA CROISADE DES FRANCS-CATHOLIQUES, par Mgr. Amand-Joseph Fava, évêque de Grenoble, 1 volume in-12. Prix: 2 francs, franco 2 fr. 50.

COURS D'HISTOIRE ECCLÉSIASTIQUE DE L'ABBÉ BLANC, continué par l'abbé Guillaume. *Tome quatrième et dernier* 1789-1878. Un fort volume in-12, de 832 pages. 5 fr.

MONSIEUR TEYSSEYRRE, sa vie — son œuvre — ses lettres, par M. l'abbé Paguelle de Follenay. 1 vol. in-12. *avec portrait* 4 fr.

LE CARDINAL PIE et ses œuvres. — Etude philosophique, religieuse et sociale, par A. Trolley de Prévaux. 1 vol. in-12. Prix 2 fr. 50.

VIE DE S. E. LE CARDINAL MATHIEU, archevêque de Besançon, par Mr. Besson, évêque de Nimes. — Paris, Bray et Retaux (1882). 2 vol in-12. Prix 7 fr.

Mgr Besson a voulu se faire, ainsi qu'il le dit lui-même, l'interprète de la reconnaissance publique en retraçant la vie de l'éminent archevêque, et il lui a paru qu'on ne pouvait trop faire pour celui qui avait tant fait lui-même pour son clergé et pour son peuple pendant un épiscopat de quarante ans. »C'est donc l'histoire de la province ecclésiastique de Besançon que l'on retrouve dans cette vie si féconde; c'est aussi l'histoire religieuse de l'Eglise de France, sous le nom d'un des plus grands évêques à qui il a été donné de la faire, et ce n'est pas trop de deux volumes pour la raconter.

Ce livre est le commentaire éloquent de cette belle parole de Pie IX à l'archevêque de Besançon: »Nous ne saurions trop faire pour vous, qui avez tant fait pour nous.«

ADVERTENTIËN.

C. L. VAN LANGENHUYSEN'S
BOEKHANDEL,
Cingel hoek Beulingstraat te Amsterdam.
Verkrijgbaar:
PATER ADRIANUS POIRTERS, S. J.
Een Historisch-Letterkundige Schets,
DOOR
H. J. ALLARD.
Prijs *f* 1.—
MET EENE PLAAT.

»Onze letterkundige-geschieden handboekschrijvers van de laatste dertig jaar spreken, alle, met lof van Pater POIRTERS; doch blijkbaar slechts op grond eener geniale *doorbladering*. De Eerw. ALLARD heeft de schriften van zijn medebroeder (die in Noord-Nederland geboren werd) met oordeel en smaak *gelezen*. Men ontvangt hier de geurige vrucht van die studie.« ALB. TH.

Boekhandel J. W. VAN LEEUWEN,
LEIDEN.
Is verschenen:
De keuze van een levensstaat,
DOOR
J. G. WANSINK, *S. J.*
2e herziene uitgave. 224 blz.
met kerkelijke goedkeuring.
Prijs . . . . *f* 0.75
In nette linnen stempelband *f* 1.10
GIOVANNI PIERLUIGI DA PALESTRINA.
Eene lezing. Met portret en muziekvoorbeelden,
DOOR
M. J. A. LANS,
Leeraar aan het Seminarie te *Voorhout.*
Prijs *f* 0.75.

C. L. VAN LANGENHUYSEN'S Boekhandel,
Cingel hoek Beulingstraat te
AMSTERDAM.
VERSCHENEN:
De Dietsche Warande.
Nederlandsch Tijdschrift
VOOR
Aesthetische Beschaving,
BESTUURD DOOR
JOS. A. ALBERDINGK THIJM,
Ridder, Hoogleeraar
aan de
Rijksakademie van Beeldende Kunsten.
Nieuwe Reeks, Deel IV, 1e Aflevering.
Prijs per Deel van Zes Afleveringen
Zes Gulden.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 7. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Opera Patrum Apostolicorum, door *F.* — De Standaard. — Alexander Baumgartner's Joost van den Vondel, door *J. W. Br.* — Militaire Romans, *J. W. Br.* — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Nouveautés. — Advertentiën.

Opera Patrum Apostolicorum.

Eene vijfde uitgave

DOOR

FRANC. XAV. FUNK.

Van algemeene bekendheid in de theologisch wetenschappelijke wereld is het werk van den beroemden Carl. Hefele, weleer professor in de geschiedenis aan de Universiteit van Tubingen, thans Bisschop van Rottenburg. Zijne Patres Apostolici, die in 1839 het eerst het licht zagen, werden om de daarbij geschreven aan geleerdheid zoo rijke inleiding reeds in 1855 ten vierde male herdrukt. Den arbeid der geleerden van de 17e eeuw, vooral van een Le Clerc benuttend, (1) had Hefele een werk geleverd, dat onder alle andere over de grieksche vaders een voorname plaats met eere innam. Doch nauwelijks was de vierde uitgave in de wereld of nieuwe ontdekkingen bewezen, dat het werk van Hefele nog kon verbeterd worden. In 1856 werd in een der kloosters van den berg Athos een grieksche tekst gevonden van den »*Herder van Hermas*«, waarvan men tot dusverre slechts eene latijnsche vertaling bezat. Het oorspronkelijk handschrift kwam door den Griek Simonides aan de universiteits-bibliotheek van Leipzig, werd het eerst in het licht gegeven door Dindorf en Anger, vervolgens door Tischendorf in Dressel's *Patrum Apostolicorum opera* te Leipzig in 1857. Ook bezorgde deze geleerde ons in 1859 uit den beroemden Sinaïtischen codex den geheelen brief van den H. Barnabas, waarvan wij de eerste vijf hoofdstukken zoo lang misten. In 1875 gaf de Aartsbisschop van Nicomedië, Filotheus Bryennios, te Constantinopel den geheelen tekst der beide brieven van den H. Clemens in het licht alsmede den brief van den H. Barnabas naar eenen codex van 1056. Daarenboven ontdekte men in de bibliotheek van een zekeren professor Mohl de syriesche vertaling derzelfde brieven van den H. Clemens, wat niet weinig licht deed opgaan voor de verbetering van den griekschen tekst. Zoo geschiedde ook in 1860 door de ontdekking der ethiopische vertaling van den »*Herder van Hermas.* Deze werd door d'Abbadie naar Europa gebracht en door Dilimann met eene latijnsche overzetting te Leipzig in 1860 uitgegeven.

Deze codices hebben ook de aandacht getrokken van vele protestantsche geleerden, vooral in Duitschland, van een Volkmar, Müller, Hilgenfeld, Rendall, Dressel, Gebhardt, Harnack en Zahn, die of wel ten deele of wel bij wijze van verzameling de werken der Apostolische Vaders uitgaven. Waardevol onder alle anderen is de uitgave van Dressel, die herhaaldelijk door Gebhardt, Harnack en Zahn met de grootste zorg ter perse werd gelegd.

Zeker, de Kerk van Christus acht het niet beneden zich, ook hierin geleid door de wijze beschikkingen der Goddelijke Voorzienigheid, de H. Schriften van het oud verbond uit de handen der synagoge aan te nemen; zoo schaamt zich ook de katholieke godgeleerde niet met den arbeid en de wetenschap van andersgezinden zijn nut te doen. Doch het strekt der Kerk tot meerder eer en vreugde, den roomschen godgeleerde tot veiliger gids, wanneer de eigen kinderen, de eigen broeders door de vrucht hunner wetenschap en belezenheid het noodeloos maken bij andersdenkenden de kennis te gaan borgen, vooral omdat de achting voor hen, bij wie wij ter schole gaan, zoo licht ontaardt in al te groot vertrouwen en die andersdenkende leermeesters bijna altijd — ook zonder het te willen — met het voedsel der ware wetenschap het gift der dwaling mengen. Daarom vestigen wij met een gul hart vol lof en dank de aandacht onzer lezers op eene *vijfde uitgave* van Hefele's *Patres Apostolici*, bezorgd door zijn opvolger aan de universiteit van Tubingen, den geleerden professor in de geschiedenis Franciscus, Xaverius, Funk, onder den titel: *Opera Patrum Apostolicorum. Textum recensuit, adnotationibus criticis, exegeticis, historicis illustravit, versionem latinam, prolegomena, indices addidit Franciscus Xav. Funk. S. Theologiae in Universitate Tubingensi Prof. P. O. Editio, post Hefelianam quartam, quinta.* Tubingae. Henric. Laupp. 2. p. pag. 612—372.

Dit werk in twee deelen brengt ons een schat van geleerdheid en belezenheid. Het heet de vijfde uitgave na de vierde van Hefele, maar wij mogen het rechtens een geheel nieuw werk noemen. Wat de geleerde Hefele niet vermocht, dewijl hem zoo vele nieuwere codices niet ten dienste stonden, professor Funk heeft het met roem ten uitvoer gebracht. Doch juist die

(1) In 1557 en 1560 verschenen de brieven van de H. Ignatius, martelaar, in het Grieksch.

Zij werden weldra als onecht erkend en thans nog met den naam van pseudo-Ignatiaansche brieven bestempeld. In 1592 leverde Henrie Stefano die epistola a Diogneto. Daarop volgde in 1633 de brief van den H. Policarpus aan de Philippers door den Eerw. Pat. Turriano en Halloix S. J. In 1645 brachten ons H. Menardo en Lucas Dachery den brief van den H. Barnabas. Ruinart gaf in 1689 den brief van den H. Ignatius aan de Romeinen met de bescheiden zijner marteling. Junius, bibliothecaris van Oxford bracht in 1633 den brief van den H. Clemens aan het licht. G. Usher de martelaarsakten van den H. Policarpus in 1647. Vossius gaf in 1646 de brieven van den H. Ignatius uit. In het jaar 1672 bezorgde Cotelier eene verzameling van al die geschriften en eindelijk in 1698 leverde Le Clerc daarvan eene uitgave, die in 1724 met alle toen mogelijke verbetering werd herdrukt.

nieuw ontdekte codices dwongen hem een geheel nieuwe inleiding op zijne Apostolische vaders te schrijven. En ofschoon de veeltallige waardeeringen dier codices door de geleerden onzer dagen hem meer dan zijne voorgangers lokten, toch heeft hij de klip, waarop zoo vele critici verzeilen, de matelooze opeenstapeling van citaten en varianten, waaronder de juiste tekst en waarlijk onzekere lezingen zoek geraken, vermeden. Alles voor zijn doel saamvattend, doch matig tevens, als wezenlijk geleerde, slechts het nuttige, niet pronk met geleerdheid zoekend, behandelt hij afdoende de voornaamste codices, de beroemdste uitgaven, de belangrijkste lezingen met degelijke kennis, deugdelijke leer en juist treffende kritiek. Hij geeft ons de vrucht van den strijd, welke reeds op verschillende punten werd beslecht, terwijl hij ons de strijders en hunne wapenen teekent. Ook in de vragen, die nog hangende zijn vooral bij protestantsche schrijvers, monstert hij een voor een hun bewijzen en weegt daarvan de zwaarste. Dit alles kort, duidelijk, in smaakvol latijn.

Zonder iets af te dingen op de geleerdheid en verdiensten van Monseigneur Hefele mogen wij aan de uitgave van professor Funk boven de zijne, ja boven de beroemdste uitgave van Gebhardt, Harnack en Zahn den voorrang toekennen. Behalve zijne geheel nieuw geschreven *prolegomena*, die ons zoo beknopt en zakelijk eene volledige geschiedenis leveren van de twisten, twijfelingen, ontdekkingen en overwinningen op dit gebied der Patristiek, geeft ons Prof. Funk het eerst de naar den syrieschen tekst verbeterde brieven van den H. Clemens; den verbeterden griekschen tekst der speudo-ignatiaansche brieven volgens den kortelings ontdekten codex van den Aartsbisschop van Nicomedië; den brief van den H. Clemens *ad virgines*; de marteling van den H. Clemens en van den H. Ignatius in het latijn; het leven van den H. Polycarpus, welke alle in de genoemde protestantsche uitgaven ontbreken.

Lof en eere aan het werk van den degelijk geleerden professor van Tübingen — het zal zijn weg vinden naar de bibliotheken en naar de studeerkamer der godgeleerden, het zal de plaats innemen van alle andere uitgaven, die onvolmaakter en onvollediger ook minder de gunst der katholieken verdienen. — F.

De Standaard

deelde in het nommer van Donderdag jongstleden het volgende mede:

»Onlangs werd gemeld welk een opgang in Duitschland het boek van Dr. Johann Janssen, »Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters,« maakt. Tevens werd daarbij medegedeeld, dat het boek niet slechts door geloofsgenooten van den schrijver gunstig ontvangen is, maar ook in conservatief-protestantsche kringen schijnt te worden verslonden. Dat intusschen die ingenomenheid van Protestantsche zijde geenszins zoo algemeen is, blijkt o. a. uit eene beoordeeling van Dr. Janssens boek, voorkomende in de *Allgemeine conservative Monatschrift für das christliche Deutschland* van April en Mei l.l. Had de ultramontaansche *Germania* van 7 December des vorigen jaars beweerd, dat het werk van Janssen over de »fabelen« door een Von Ranke en een Häusser opgedischt, het ware licht had doen opgaan, Dr. A. Ebrard, schrijver der aangehaalde beoordeeling, blijft op die bewering het antwoord niet schuldig.«

Alzoo *de Standaard.* Of Dr. Janssen's boek in de conservatief-protestantsche kringen van Duitschland verslonden wordt, kunnen wij gerust in 't midden laten evenals wat de ultramontaansche Germania op 7 December gezegd of beweerd heeft over »fabelen«; of Dr. Ebrard op die bewering het antwoord niet is schuldig gebleven, weten wij niet, tenzij uit de mededeeling van *de Standaard.* Wat wij weten en *de Standaard* misschien niet weet, ten minste niet schijnt te weten, is: dat »de ingenomenheid« der protestantsche pers in Duitschland, met het geschiedwerk van Dr. Janssen »algemeen« is. Ten bewijze halen wij de volgende tijdschriften en bladen aan, waarbij wij nog andere zouden kunnen voegen.

De »*Deutsche Reichspost*« (1877. n. 286) kondigde het eerste deel van Janssens's werk aldus aan: »Hier ist wieder eine That des Katholicismus. Wie hohe Wellen auch Möhlers Symbolik einst über dem todten Meere der deutschen Gelehrsamkeit erregte, ebenso hohe erregt nun dies Buch, und vielleicht in noch weitere Kreise fortschreitende. Tiefe Gelehrsamkeit, eminenter Überblick über die meisten wissenschaftlichen Gebiete, reichliche, treffliche Combinationen finden wir gepaart mit besondern Autoreigenschaften, einem ungewöhnlichen Talente geschickter Übergange, einem kräftigen Stil. Ein religiös-idealer und patriotischer Grundton zieht stark und warm durch das Ganze.« In de »*Blätter für literarische Unterhaltung*« (1877 no. 1.) werd het beeld in het eerste deel ontrold »farbenreich und lebensvoll« genoemd, en tevens erkend dat »der Verfasser in ungewöhnlichen Masse die gesammte, weitzerstreute, einschlagende Literatur« volkomen meester is. »*Der literarische Verkehr*« (1877, no. 3.) bewonderde den »stattlichen wissenschaftlichen Apparat« en het »*Beweis des Glaubens in Gütersloh*,« (1877, 1. heft) bewonderde van zijn kant de »sichere Gründlichkeit« des schrijvers wat aangaat zijn meesterschap over de ontzettend veel omvattende stof, de »genaue Kenntniss von Land und Leuten, die sorgfältige Sammlung und umsichtige Verwerthung alles erreichbaren Quellenmaterials, die zutreffende Charakterisirung der vorkommenden historischen Persönlichkeiten, die vielsagende Knappheit und treue Anschaulichkeit« der voorstelling en uitwerking. In het »*Pädagogischen Jahresbericht von Leipzig* (1878) werd des schrijvers »Belesenheit« als »eine geradezu grossartige« geroemd en bewonderd.

Ook de verschijning van het tweede deel is met ingenomenheid begroet. De »*Neue Evangelische Kirchenzeitung*« (1880. n. 36.) verklaarde dat de schrijver »eine in der That staunenswerthe Fülle von alter und neuer Literatur durchforscht« heeft. Het »*Deutsche Literaturblatt von Gotha*« (1881. n. 4.) legde de volgende verklaring af: »Janssen's Werk is eine Frucht gründlichster Forschung und ausgebreitetster Quellenbenutzung und dabei in klarer, fesselnder Darstellung geschrieben, welche durch zahlreiche Aufführungen aus den Quellen selbst an Anschaulichkeit und Überzeugungskraft noch gewinnt. Het irenische tijdschrift »*Ut omnes unum*« (1880, n. 10.) schreef: »Der Geschichtschreiber tritt hinter die Geschichte zurück, die

Personen stellen sich selbst dar, ihr Charakter erscheint, ohne das es nöthig ist, demselben subjective Urtheile beizufügen.«

Dan genoeg, meer dan genoeg ten bewijze dat de »ingenomenheid van protestantsche zijde« in Duitschland met het werk van Dr. Janssen nog al »algemeen« is; men beschouwe Dr. Ebrard slechts als eene uitzondering die den regel bevestigt. »*De Standaard* zal gewis eerlijk genoeg zijn om zulks thans te willen toegeven?

Het Derde Deel spant, in ons oog, de kroon, zelfs boven de alreeds zoo hoog geprezene twee vorige deelen. En niet minder gunstig wordt het onderhavige werk in andere landen beoordeeld.

En nu door De Standaard dat werk van Dr. Janssen ter sprake wordt gebracht, achten wij het niet ondoelmatig uit de schatkamers van dat werk eenige hoofdstellingen te ontwikkelen, welke ook voor ons vaderland niet onverschillig kunnen zijn: b. v. wij zullen uit Janssen's Standaardwerk ten toon stellen »de veroordeeling van het Protestantisme door zijne eigene stichters:

I. Verval van Godsdienst;
II. Verval van Onderwijs;
III. Verval van zeden, en
IV. Politieke tegenspraak met gevolgen daarvan. Ziedaar wat in vier artikelen in De Wetensch. Nederlander zal worden aangetoond.

ALEXANDER BAUMGARTNER's Joost van den Vondel.

Ein Bild aus der Niederländischen Literaturgeschichte.

II.

In een onzer laatste nummers maakten wij aan Nederland het pas genoemde werk: Joost v. d. Vondel, Sein Leben und seine Werke bekend, met een drievoudigen wensch ter waardeering onzer vaderlandsletterkunde in het buitenland.

Dat bij het te Freiburg in Breisgau verschenen werk de eerste dier vaderlandslievende wenschen vervuld is, hebben wij aangetoond in dat eerste artikel. Dat de tweede wensch ook reeds in hooge mate vervuld werd, blijkt uit het feit dat onze Nederlandsche held in zijn leven en zijne werken uitvoerig gewaardeerd en naar verdiensten geprezen wordt in eene taal, welke in de Oude en in de Nieuwe wereld door vele millioenen menschen verstaan wordt als er Duitsch verstaan.

Met te meer geluk zien wij dien tweeden onzer wenschen tot roem van het Vaderland door dit Hoogduitsche werk vervuld, omdat, gelijk Baumgartner in zijn voorwoord getuigt en nader in zijne inleiding aantoont, onze Vondel, de grootste der Nederlandsche dichters, in Duitschlands meest verspreide handboeken der letterkunde zóó weinig en zoo ongunstig vermeld staat, dat ook de schrijver van deze biographie hem lang voor een dier eerbiedwaardige letterkundige mummiën hield, van wier nadere kennismaking zich elk beschaafd man heel gerust mag ontslagen rekenen. Terwijl de Nederlandsche schilders voortdurend hoog in achting zijn bij de Duitschers, had men voor de dichters van Nederland al heel weinig over. »Die Koryphäen der neueren Literatur nahmen von ihnen kaum Notiz. Göthe studirte in seinen alten Tagen noch Persisch; das Holländische scheint nie seine Neugier erweckt zu haben. A. W. von Schlegel fand mit Shakespeare und Calderon kein Ende; Vondel, den ongesehensten der holländische Dichter verwies er zu Gryphius in die dramatische Rumpelkammer.« (blz. 2)

Een uitvoeriger en onvergelijkbaar betere studie over Vondel dan tot nog toe in Duitschland werd gevonden, mogen wij in dit werk begroeten, daar het voor onzen vaderlandschen held in de waardeering van Duitschlands taalgenooten waarlijk een glorietroon sticht. Dat de schrijver ook gezorgd heeft om zijn werk op te luisteren met een heerlijk portret van Vondel, deed ons een innig genoegen.

En nu de derde wensch van een Nederlandsch hart; hebben wij in dit boek, een degelijk werk in staat om voor Vondel en zijn land en zijn eeuw eerbied af te dwingen en bewondering in te boezemen? Wij antwoorden onvoorwaardelijk: ja, al hooren wij ook de hooggeachte schrijver zelf in zijne voorrede getuigen, dat deze biographie niet eene dusdanige is, als hij zelf zou wenschen en zoo als Vondel er eene verdient.

Hoe nu heeft de Hoogduitsche schrijver dat beeld uit de Nederlandsche Literatuurgeschiedenis beschouwd en wat heeft hij gedaan om het naar waarde te doen waardeeren? Hij heeft het beschouwd niet in den afgesloten kring der persoonlijkheid, maar in en met zijne maatschappelijke, politieke en letterkundige omgeving. Niet slechts is door den schrijver de Vondelliteratuur zoowel van vroegere eeuwen, als ook van onzen tijd met ijver gestudeerd, maar ook heeft hij zich met de politieke en maatschappelijke toestanden van ons Vaderland zoo vertrouwd gemaakt, dat hij er schijnt thuis te behooren. Wil men hier een bewijs van, men verneme hoe hij zich uitlaat over *de Republiek en Amsterdam.*

»Die Vereinigten Niederlande waren eine Groszmacht ersten Ranges, die erste Seemacht der Welt. Holland war die mächtigste der sieben freien Provinzen, Amsterdam die Seele von Holland. Die mächtigen Bürgerfamilien der Stadt schickten ihre Söhne als Gesandte nach London, Stockholm, Moskau und Paris, als Admirale und Capitäne hin über den atlantischen und stillen Ocean, als Statthalter und Colonialbeambte nach den Molukken und nach den Antillen, nach Vorderindien und Brasilien, nach New-York, das damals noch Neu-Amsterdam hiesz, und nach dem fünften Welttheil, der den Namen Neu-Holland trug. Sie regierten die Insel Ceylon und das Capland. Sie pachteten den Häringsfischfang an der englischen Küste und den Walfischfang in Grönland, sie machten den Engländern und Dänen die Küsten Nordamerika's streitig, den Spaniern die Philippinen, den Portugiesen nahmen sie die Herrschaft über die Sunda-Inseln ab und für einige Zeit sogar das Scepter über Brasilien. 35000 Schiffe unter ihrer Flagge befuhren den Ocean und der grosze Mittelpunkt dieser Seeherrschaft war Amsterdam, dessen Paläste, Magazine, Festungswerke ein Riesenwald von Masten umzingelte. Ihre Seehelden Tromp, de Ruyter, Corn. de Witt und wie sie alle heiszen, führten mit den Admiralen Cromwells und der letzten Stuarts den gröszten Weltkampf, der bis dahin zur See geführt war; ihre Staatsmänner tagten neben den Repräsentanten der ältesten Dynas-

tien auf dem Friedenscongresz zu Münster, verhandelten mit Kaisern und Königen über die entscheidendsten Lebensfragen der europäischen Politik; ihre Würdenträger, wenn auch nur Häupter groszer Bürger- und Kauthernnfamilien, beanspruchten mit vollem Recht, von den Gesandten der Mächte *al pari* behandelt zu werden, so gut wie die Vertreter der alten Seerepublik Venedig, in deren Bundesgenossenschaft Holland um diese Zeit mehr als einmal die gemeinsame Sache der europäischen Christenheit verfocht. [1])

Aber Amsterdam war nicht nur der Mittelpunkt des damaligen Welthandels, sondern auch der Sitz eines regen geistigen und religiösen, wissenschaftlichen und künstlerischen Lebens, so gut wie das damalige Paris oder London. Nichts ist falscher, als sich die Niederländer jener Zeit als philisterhafte Krämer und Mäkler, rohe Matrosen und Schiffszimmerleute zu denken. Ihr Hugo Grotius war der erste Rechtsphilosoph jener Zeit, dazu ein bedeutender Humanist und Theologe; ihr Johann de Witt ein Staatsmann ersten Rangs, ein hervorragender Mathematiker, ein republikanischer Charakter von altrömischem Metall. Ihr Christian Huyghens förderte die Mathematik durch die wichtigsten Forschungen, entdeckte und berechnete den groszen Ring des Saturn und stellte zuerst die Undulationstheorie des Lichtes auf. Ihre protestantischen Theologen Voetius, Coccejus, Maresius, Makovius, Amesius, Alting rechnen die Protestanten noch heute zu den hervorragendsten Gröszen ihrer theologischen Wissenschaft. Mit den blühenden Hochschulen zu Leyden, Utrecht und Gröningen, wetteiferten die Akademien von Franeker und Harderwyk, von Deventer und Amsterdam in allseitiger Pflege des intellectuellen Lebens. Classische Philologie und Bildung waren in Amsterdam und Leyden durch Männer von europäischem Ruf vertreten: zu Amsterdam lehrte Caspar Barläus, zu Leyden Gerhard und Isaac Vosz. Neben den classischen Studien blühte eine einheimische Geschichtschreibung und Literatur empor. Die schönsten classischen Stücke, wie die Elektra des Sophokles, kamen auf das Theater und fanden Beifall. Italienische und deutsche Künstler, wie z. B. Sandrart, lieszen sich in Holland nieder. Die feinere Gesellschaft der groszen Handelsstadt stand ganz auf der Bildungshöhe ihrer Zeit. Als Zufluchtsort aller Bedrängten bot sie den verschiedensten religiösen, politischen und wissenschaftlichen Richtungen Raum zur Entwicklung dar. Hier trafen portugiesische Juden mit englischen Puritanern, verbannte Franzosen mit deutschen Wiedertäufern zusammen. Hier wuchs mit dem Studium der Naturwissenschaften die neuere Philosophie auf; hier entwickelte sich, neben dem bunten Treiben protestantischer Secten, die moderne Aufklärung. Während Vondel sich mit den Amsterdamer Prädicanten satirisch herumschlug, stellte Descartes in Amsterdam, Leyden und Haarlem astronomische Beobachtungen an. Während Vondel in Amsterdam Davids Psalmen übersetzte, ward Spinoza in derselben Stadt am Studium cartesianischer Philosophie zum Pantheisten.

[1]) Diese Bundesgenossenschaft gefiel sogar P. C. Hooft. Er fragt:
„Wo ist ein Paar so beherzt, so kräftig und klug,
Wie der Leu mit dem Schwert und der Leu mit dem Buch?"
d. h. der holländische Löwe und der Markuslöwe mit dem Evangelienbuch.

Dem regen bunten Geistesleben der Holländischen Hauptstadt ging ein nicht minder erregtes politisches zur Seite.« Ook hier wordt de pen des schrijvers een penseel die ons eenige bladzijden tot tafereelen schept en dan weer tot Vondel terug keert met de volgende penteekening:

Das war die Welt, die Zeit, in welcher Vondel lebte und dichtete. Bei einem zarten Lyriker, bij einem nur um sein Theater besorgten Bühnendichter wäre es durchaus überflüssig, an all das zu erinnern. Aber Vondel war der Sänger dieser bunten Welt, der Sänger dieser erregten Zeit. Er had sie als Dichter mitgelebt. In seinen Oden, Liedern, Festgesängen, politischen Gedichten, Satiren und Epigrammen zieht sie in buntem Schauspiele, bald jubelnd, bald trauernd, bald kampflustig, bald Frieden athmend, bald erhaben pathetisch, bald wild aufflammend, aber immer von wahrer, begeisterter Vaterlandsliebe durchhaucht, an unserem Blicke vorüber.

Uit deze citaten mag reeds blijken hoe de schrijver zijne stof behandelt »con amore.« De oprechte ingenomenheid, de liefde waarmede de schrijver voor de persoonlijkheid van zijn held bezield is, de geestdrift opgewekt door Vondel's edel karakter, echt mannelijke en christelijke figuur, en echt dichterlijke scheppingen van zoo velerlei aard, geven aan dit boek een leven en een gloed, welke elken edelmoedigen lezer liefde en bewondering voor onzen vaderlandschen held moeten opwekken. J. W. Br.

(*Het slot volgt.*)

MILITAIRE ROMANS.

Alles wat de verdediging des vaderlands aanbelangt gaat ons altijd ter harte. Ook reeds op dien grond willen wij niet onopgemerkt laten verschijnen een oorspronkelijken roman in twee deelen, onder den titel van: De sluier opgelicht, *door Henri Raloff*, waarin zich de schrijver ten doel stelt een tipje van den sluier der toekomst op te lichten, door aan te toonen, hoe het bij een plotselingen oorlog met onzen oostelijken nabuur zou kunnen gaan; hij heeft zijn werk in een romantisch gewaad gehuld, omdat hij door velen wil gelezen worden, bij velen belangstelling wil wekken voor de gewichtige zaak, de verdediging des vaderlands en de gezonde begrippen, waarnaar die verdediging moet worden gevoerd, ingang wil doen vinden.

De aanduiding van den inhoud alsmede de slotbeoordeeling nemen wij over uit *De Amsterdammer*, doch wij stellen de vraag: waarom de schrijver aan zijn gepensioneerd officier van Vorden, wiens beide zonen Philip, officier der artillerie, en Enno, officier der infanterie, geroepen zijn het militaire gedeelte aan het romantische vast te knoopen, een smet aanwrijft van zedeloosheid gepleegd jegens een andermans vrouw? Geschiedt zulks om den eerbied voor de militaire Overheid te verhoogen of te verlagen? Wij hervatten De Amsterdammer:

»Te Gerwoude woont een gepensioneerd officier van Vorden, wiens beide zonen Philip, officier der artillerie, en Enno, officier der infanterie, in Raloff's roman geroepen zijn het militaire gedeelte aan het romantische vast te koppelen. Eene dochter van den heer van Vorden, Emma, gesproten uit eene ongeoor-

loofde verstandhouding van den ouden heer met eene getrouwde vrouw, is eene intieme vriendin van Eugénie, eenige dochter van Gerwoude's burgemeester, baron van Sanden. Eugénie blaakt van liefde voor Enno van Vorden, doch deze is in zijn garnizoen te Vlissingen tot over de ooren verliefd geraakt op Mathilde van Buren, dochter van een loods; Philip van Vorden daarentegen bemint Eugénie. Vrouw Pouters, tot wie de oude heer van Vorden vroeger in intieme betrekking stond, met haar zoon, een ingenieur van Berckel, de familie Schaalman enz. zijn neven-figuren.«

Dat de schrijver later ook Mathilde en Eugénie, in dienst laat gaan van het Roode Kruis om dicht bij Enno te zijn, is zijne zaak, maar wij vinden niet dat de vaderlandsliefde er bij wint, als men ook hier zoo vaak moet vragen: où donc est la femme? Men verneme nu weer verder uit de Amsterdammer:

»Op eens breekt de oorlog uit. Philip wordt kommandant van het fort Pannerden en Enno trekt met zijn bataljon naar den IJsel. Eugénie en Mathilda gaan in dienst van het Roode Kruis om dicht bij Enno te zijn, als hij soms gewond mocht worden; de baron van Sanden vat het plan op om Gerwoude te verdedigen als de vijand komen mocht, doch moet zich bepalen tot het verdedigen van zijn kasteel, en valt met zijne vrouw en eenige volgelingen als slachtoffer zijner heldhaftige dwaasheid. Een vijandelijke wachtmeester, zoon van den bevelvoerenden generaal, wordt verliefd op Emma, is de voorspraak bij zijn vader om de overgeblevenen verdedigers van het kasteel niet te doen dooden, en verkrijgt daarvoor in ruil de toezegging tot een huwelijk met Emma, die, verliefd op van Berckel wegens familje-omstandigheden diens hand had moeten weigeren. Van Berckel wordt oprichter van een vrijkorps, dat den vijand veel nadeel doet. Philip verdedigt het fort Pannerden met eere; door verraad van een in Hollandschen dienst zijnden duitscher valt het in handen des vijands; een jong luitenant der artillerie laat het fort in de lucht vliegen. Het leger trekt van den IJsel naar de N.-H. Waterlinie terug; Enno vecht daar als een leeuw, wordt doodelijk getroffen en sterft. Eugénie, Mathilde en Emma omringen zijn sterfbed. Mathilde vindt in Emma hare zuster, in vrouw Pouters hare moeder en Emma in deze vrouw mede hare moeder. Emma krijgt van den duitschen wachtmeester haar woord terug en huwt van Berckel; Eugénie sterft in de armen van Emma.

»Ziedaar in korte trekken het geraamte van dezen roman. Het eerste deel brengt ons met de meesten der genoemde personen, de hoofdpersonen, in kennis; het geeft zeer vele aangrijpende, eenvoudige, roerende tafereelen: vooral het beeld van Mathilde is ons door den schrijver met liefelijke kleuren gemaald. De schrijver verstaat meesterlijk de kunst den lezer te boeien en met spanning volgt men het verhaal. In het tweede deel komt het militaire gedeelte meer op den voorgrond; de schrijver tracht hier een overzicht te geven van den toestand onzer troepen en forten. Hij laat gevoelen hoe verkeerd het is met het veldleger aan den IJsel stelling te nemen; dat er nog zooveel aan onze forten ontbreekt en vóór onze N. Hollandsche waterlinie te doen valt; dat er voor betere verbinding moet worden zorg gedragen; dat electrisch licht op onze forten moet worden aangewend: dat persoonlijke dienstplicht in Nederland moet worden ingevoerd; dat verdediging door gewapende burgers, zonder door den Staat erkend en van een onderscheidingsteeken voorzien te zijn, eene heroieke dwaasheid is, en bespreekt nog zoovele andere zaken, die ruime belangstelling verdienen.

»Het is den schrijver gelukt een levendige, heldere voorstelling te geven van hetgene er zooal bij een oorlog te doen zal zijn; het geschrevene laat zich met genoegen lezen, doch — het komt ons voor, dat de roman in het eerste deel te breed is opgezet, om alles in het tweede naar behooren te kunnen verwerken. De schrijver heeft zoovele zaken binnen het kader van zijn roman willen brengen, dat het hem, zooals men dat wel eens noemt, over de hand is geloopen; de spanning waarin hij den lezer in het eerste deel heeft weten te brengen, neemt in het tweede geleidelijk af, wat aan den totaalindruk schaadt en het boek eenigzins onbevredigd uit de hand doet leggen. De romanschrijver ruimt in het tweede deel de plaats aan den docent; deze klip heeft Henri Raloff niet geheel weten te ontzeilen — inderdaad jammer. Wij beseffen de moeilijkheid om in een werk van dezen aard gang te houden, doch heeft de schrijver niet te veel personen op het tooneel gebracht, die hij niet overeenkomstig den aanleg kon volhouden? Wij gelooven van ja; naar het verloop van den roman hadden Van Berckel, vrouw Pouters, haar zoon en wellicht nog anderen o. i. gemist kunnen worden.

Doch genoeg — met zijne gebreken heeft Raloff's roman groote verdiensten; zooals we boven reeds opmerkten, komen er schoone partijen in voor, die getuigenis van des schrijvers groote talenten geven en nog veel van hem doen verwachten, volgens den recensent in De Amsterdammer.

Deze roman, dat artikel herinnert ons verscheiden nu pas verschenen militaire romans of geschiedverhalen, waarvan wij er nu eenige van geheel andere facture hier aanwijzen.

Un cœur de soldat, roman posthume de la regrettée Claire de Chandeneux. (Paris, E. Plon, 1882, in-12 de 330 p. Prix: 3 fr. 50.)

Ce roman »peut être mis entre toutes les mains.«

La campagne de l' Invincible, (in 1828) par *M. Albert Fornelles*, (pseudonyme d'une femme très lettrée et de beaucoup d' esprit), entrainant et sain. Zoo buitengewoon is dit werk dat de Polybiblion niet aarzelt te verklaren: Ce roman de M. Fornelles réalise l'idéal d'une œuvre à la fois très-dramatique, très-attachante et très morale. On est à la fois intrigué, ému, ravi, saisi, en dan die abnégation héroique du comte de Lorcey et le chaste amour de Marthe de Puyverrac... etc. etc. Tout cela est vibrant, accentué original, vigoureux... Mais il faut lire le roman lui-même pour apprécier à sa juste valeur le talent du romancier et l' habilité avec laquelle il aborde tous les genres.« (Paris, Lecoffre, 1882, in-12 de 346 p. Prix: 2 fr.)

Le Manoir de Meyrial, par *Aimé Giron.* (Paris, Blériot, 1882, in-12 de 317 p. Prix: 3 fr.)

Ziehier het onderwerp van dit bewonderenswaardige werk, waar de taal in volmaakte harmonie is met de veredelende gedachte en waar de kunst des schrijvers

op de hoogte is van zijn heldhaftigen verdediger des Vaderlands tegen den vijand, dien *De Sluier opgelicht* op de oostelijke grenzen van Nederland ziet aanrukken. De Pruisen zijn Frankrijk binnen gerukt; Jean de Meyrial, oud-Pauselijk zouaaf, beantwoordt de oproeping van de Charette, en is dan ook op zijn post bij het heilige bataljon qui se fit tuer à Patay pour Dieu et pour la Patrie. Ook Jean de Meyrial werd doodelijk gewond, maar bezweek niet aan zijne wonden. En daar ginds, op de berghelling van den sneeuwrijken Mezenc, had hij achtergelaten zijne teerbeminde verloofde, Julienne de Brugely. Geen brief van hem was tot haar gekomen; en zij, wetende dat hij onder de doodelijk gewonden was herkend, maakt uit liefde tot hem haar leven tot een offer aan God, verbindt zich door gelofte hare levensdagen te heiligen in de orde der Clarissen, wanneer God haar Jean de Meyrial behouden en gezond uit den oorlog laat terugkeeren. Jean keerde terug en zij?... en hunner beider verdere lotgevallen? Ook wij op onze beurt zeggen nu, il faut lire le roman lui-même.... Ces pages arrachent des larmes, et je pleure en évoquant ici la touchante figure de Julienne de Brugely. Les sceptiques souriront, qu' importe! Le livre de M. Aimé Giron est à l'adresse des personnes, qui comprennent toutes les abnégations, parce qu' elles sont capables de tous les dévouements. Et ne croyez pas que l'art soit négligé dans un roman pareil. Au contraire! L'œuvre est admirablement écrite. Rien de mieux observé, de mieux rendu. Tout y est saississant, etc.

DEVANT L'ENNEMI. Par *E. d' Avesne.* 376 pp. *illustré de nombreuses gravures* sous la direction de M. Eugène Mathieu. (Paris. Palmé.)

Hadden wij een motto moeten kiezen voor dit werk, wij zouden 't onverwijld hebben ontleend aan Racine, waar de koene Achilles tot den rijderijken Ulysses zegt:

Dans les champs phrygiens les effets feront foi.

In dit onsterfelijk en hartverheffend werk, »Devant l'Ennemi«, wordt ons bewezen welke heldhaftige en volhardende toewijding en diensten aan het Vaderland, aan Frankrijk, bewezen zijn door — het werk is in vijf afdeelingen gesplitst — 1o. door de Geestelijke Orden; 2o. door de wereldgeestelijken; 3o. door de Broeders des Ecoles Chrétiennes; 4o. door de zusters van Liefde; 5o. door de studenten der scholen onder de leiding van Geestelijken. Tintelend van echt franschen gloed is elke bladzijde van dit begeesterend boek. De lezer weerstaat niet aan dien begeesterenden indruk, en desniettemin zal hij bij het einde van dat waarheidsvolle poëma nog tot zich zelven zeggen, zijn er in onze eeuwen nog zulke ridderscharen op het slagveld verschenen? Hebben er in onze XIXde eeuw zulke heldendaden plaats gehad?

Men vergelijke daarmede wat in dien oorlog uitvoerden een Garibaldi en een Gambetta.

J. W. Br.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Dezer dagen mocht het Rijksarchief weder eene belangrijke aanwinst verkrijgen. Jhr. Mr. W. A. C. de Jonge, lid van den Raad van State en zoon van den voormaligen Rijksarchivaris, toonde zijn belangstelling door uit diens nagelaten papieren aan het archief eene groote verzameling aanteekeningen, uittreksels en afschriften, benevens verscheidene oorspronkelijke brieven van merkwaardige personen te schenken.

Deze verzameling bevat o. a.: Portefeuille I: *Zeewezen* en andere onderwerpen, bevat onder meer: 1°. Genealogische en andere aanteekeningen betreffende beroemde zeeofficieren. 2°. Afschriften van brieven van Willem III aan Heinsius (1693—96): de oorspronkelijken op het Huisarchief des Konings. 3°. Afschriften van negen brieven der Evertsen van 1688, berust hebbende onder de familie van dien naam. 4°. Stukken betrekkelijk den zeeslag bij Doggersbank. 1781. Portefeuille II: 1°. Stukken betrekkelijk den zeeslag bij Kamperduin van 11 October 1797. 2°. Idem betrekkelijk de Vlissingsche flotille en den admiraal Verhuell, met eigenhandige brieven van laatstgenoemde. 3°. Enkele aanteekeningen uit de op 8 Januari 1844 verbrande archieven van de besturen der Marine na 1795. Portefeuille III: Bescheiden betreffende den oorsprong der Nederlandsche vlag. Portefeuille IV: Nederland en Venetië waarin de Relazioni van Contarini en Ruzzini. Portefeuille V: Uittreksel door den Heer J. C. de Jonge in 1814—1816 gemaakt uit op het Rijksarchief berustende registers. Portefeuille VI: Brieven aan den generaal C. F. de Jonge over de blokkade van den Helder, waaronder vele van den admiraal Verhuell, 7 December 1813—14 Mei 1814.

— Het derde deel van de *Correspondance du cardinal de Granvelle*, uitgegeven door Edm. Poullet, is verschenen. Het loopt over de jaren 1565 tot 1583. Het bevat 65 brieven van Granvelle, van welke 17 gericht zijn aan Filips II, met 6 antwoorden van dezen. Een aantal van 118 brieven is aan Granvelle, tijdens zijn verblijf te Rome, geschreven. Onder deze zijn er van Margaretha en vooral van den provoost Morillon, die den kardinaal op de hoogte hield van hetgeen er van dag tot dag gebeurde, en van Ferd. De Lannoy, die hem omtrent den loop der zaken op krijgskundig gebied inlichtte. Men vindt hier allerlei bijzonderheden omtrent de gevangenneming en den dood van Egmond en Hoorne, den bloedraad, de krijgsbewegingen van Lodewijk van Nassau en Willem van Oranje. Eene inleiding en vele aanteekeningen omtrent de personen, welke in deze briefwisseling voorkomen, verhoogen de belangrijkheid van het werk.

— Onlangs is bij den uitgever Sijthoff te Leiden verschenen het eerste nummer van een nieuw tijdschrift: *Recueil des travaux chimiques des Pays-Bas, par W. A. Van Dorp, A. P. N. Franchimont, S. Hoogewerff, E. Mulder et A. C. Oudemans Jr.*

Tot heden moesten de Nederlandsche scheikundigen voor de openbaarmaking van hunne onderzoekingen en waarnemingen zich tot buitenlandsche tijdschriften wenden. Dit had dikwerf een zeer ongewenscht verlies van tijd ten gevolge. Het nieuwe tijdschrift stelt hen in staat de vruchten van hunne studie zoo spoedig mogelijk mede te deelen. Daar het wenschelijk is dat ook de buitenlandsche scheikundigen van den arbeid onzer landgenooten kennis nemen, wordt het tijdschrift in het Fransch uitgegeven. Blijkens de aankondiging worden er niet alleen verhandelingen, maar

ook kleinere mededeelingen in opgenomen, en zal er een overzicht gegeven worden van hetgeen op 't gebied der zuivere en der toegepaste scheikunde door Nederlanders elders wordt gepubliceerd.

Moge het *Recueil* den voortdurenden steun en de medewerking van onze wetenschappelijke mannen ten volle waardig blijven.

The Academy maakt met veel lof gewag van een tentoonstelling van werken van Nederlandsche aquarellisten, die thans bij de firma Goupil te Londen te zien is. Geen volk, zegt genoemd weekblad, weet smaakvoller de doorschijnende kleuren te gebruiken en er meer zuiverheid en kracht in te leggen. Wie fraaie, maar sobere kleurmengeling op prijs stellen, wie smaak vinden in schetsen uit het eenvoudige landleven, in een frissche lucht van zee en weide, zullen met onverdeeld genoegen kennis maken met de proeven van deze moderne Hollandsche schilders — Israëls, Neuhuys, Artz, Mesdag, de familie Maris, Mauve, Blommers, Sadée en de overigen. De landschappen van Jan Vrolik zijn even oorspronkelijk als meesterlijk, en ook Du Chattel is een schilder, die veel belooft. Zij die beoordeeling een bloempje na de distels die men ons uit Weenen toewierp.

— Onder redactie van Mej. *C. Alberdingk-Thijm* en met medewerking van verschillende letterkundigen van naam, zal binnen kort het licht zien een nieuw weekblad voor meisjes, getiteld: *Lelie en Rozeknoppen.*

— Dr. C. P. Tiele, hoogleeraar te Leiden, is benoemd tot lid der Kon. Academie van Wetenschappen.

— Mgr. Perraud, bisschop van Autun, is met algemeene (23) stemmen tot lid der Fransche Academie benoemd als opvolger van wijlen Auguste Barbier. Sedert Mgr. Dupanloup zich terugtrok om het ongeloof van Littré, was geen bisschop lid van dit geleerde lichaam.

— De uitgave der brieven en papieren van Peter den Groote, die verleden jaar door de Russische Regeering ondernomen werd, is gestaakt. Men wil hierin een nieuw bewijs zien van de veranderde gezindheid aan het Hof te St. Petersburg.

— Met het oog op het eeuwfeest der inlijving van de Krim bij Rusland, dat den 8sten April van het volgende jaar gevierd wordt, hebben verschillende hoogleeraren van de universiteiten te St. Petersburg en te Odessa het schrijven van een geschiedenis van dat schiereiland ondernomen. Men is tevens voornemens te Sebastopol een museum van plaatselijke oudheden te openen.

De heer Isaäc Péreire heeft indertijd, aan de Fransche Academie eene som beschikbaar gesteld tot het uitschrijven van prijsvragen over eenige sociale quaestiën, onder anderen eene som voor het beste geschrift over de uitroeiing van het pauperisme. De Academie heeft bij den daarop gevolgden wedstrijd aan zeker geschrift dien prijs toegekend, maar in het verzegeld briefje, dat voorzien was van dezelfde spreuk als het geschrift, was de naam van den schrijver niet opgegeven. Dat briefje droeg het postmerk van Boston. De commissie der Academie liet daarop in Amerikaansche bladen eene advertentie plaatsen, waarin den schrijver van het bekroonde geschrift verzocht werd zijn naam bekend te maken. Thans is een antwoord hierop ontvangen. Het is eene vrouw, die bekroond is, eene Fransche, mevr. Casimir Ladreyt te Boston.

De Duitsche stafarts dr. Leopold Müller, die meer dan 4 jaar te Tokio aan het hoofd heeft gestaan van de Japansche militair-geneeskundige school, welke hij op echt Duitsche leest heeft geschoeid, en die tevens lijfarts was van den Mikado, heeft een uitstekend gebruik gemaakt van de zeldzame gelegenheid, om kostbare en unieke verzamelingen te maken van Japansche godsdienst-, muziek- en wapen-voorwerpen en dergelijke meer. Het museum voor ethnographie te Berlijn heeft reeds van hem ten geschenke bekomen de merkwaardige verzameling van oude en nieuwe muziekinstrumenten. Uit die collectie blijkt o. a., hoe in Japan en China sinds duizend jaren ook op de muziek het decimale stelsel is toegepast.

— In Engeland heeft het Lagerhuis, na een vrij levendig debat, met 208 tegen 83 stemmen verworpen een voorstel van den Heer Howard tot het openstellen van nationale museums en tentoonstellingen op Zondag.

— Den 4den Juni heeft te Florence de inwijding plaats gehad van het standbeeld van Girolamo Savonarola, dat onlangs in de groote nis van het *Salone dei Cinquecento* geplaatst werd. Op het voetstuk leest men het volgende:

»Aan Girolamo Savonarola, na driehonderd-vier-en-tachtig jaar, het bevrijde Italië. 4 Juni. Anno 1882.«

Inhoud van Tijdschriften.

Militair Blad No. 10. Nieuwe en schadelijke vestingwerken. — Malaise. — Inrichting van het VIIIe Hoofdstuk der Staatsbegrooting (Dep. van Oorlog), beschouwd in verband met de administratie der korpsen van het leger. — Een paar opmerkingen betreffende de granaatkartets van 8 cM. St. — Een rit van Straatsburg naar Grenada. — Uitgaven, sedert 1859 in België gedaan, ten behoeve van het nieuwe verdedigingsstelsel. — Offensieve torpedo's en de middelen om hun werking te verijdelen. — Oefening der vestingtroepen in Frankrijk. — Het personeel der Engelsche Marine. — Aanbesteding van het fort aan den Nieuwen Maasmond. — Boekbeschouwing, enz.

Norma, afl. 10. Tijdschrift voor Onderwijzers, bijzonder voor hen, die aan acte-examens of vergelijkende examens gaan deelnemen, bevat: J. F. Berk, Kristalvorming; C. C. Regt, Het doel van het onderwijs in vormleer in de lagere school; C Groeneveld, De Rep. der Vereenigde Nederl. in betrekking tot den Oostenr. Successie-oorlog; H. Elte, Vermenigv., Deelen, Machtsverh. en Worteltr. in verband met Opt., Aftr., Verm. en Deelen; G. Weghuis, Stampers en Meeldraden; A. van der Plaats, De associatiegeest of het streven naar vereeniging; T. van Lingen, Duifje en hare moeder.

De Gids. Juni 1882. *Eene bladzijde uit de geschiedenis van het protectionisme in Nederland*, door Mr. A. Beaujon. *Vriesche Kunst*, door Prof. J. A. Alberdingk Thijm. *Hendrik Ibsen* II, door T. Terwey. *Hamlet* II. door A. C. Löffelt. *Een brief, over de Riviëra* van Dr. Mess, benevens een *politiek overzicht* en *Bibliografisch album.*

Studiën op Godsd.- Wetensch.- en Letterkundig Gebied. XIV jaarg. afl. 10 (W. van Gulick, 's Hertogenbosch.)

1. Buddhisme en Christendom.

Dit hoofdartikel geschreven met kennis ook van de jongste geschriften in de verschillende talen van Europa verschenen, laat zich in twee onderdeelen splitsen. In het eerste wordt onderzocht een geschrift: „De invloed van de Hindu-beschaving ook met betrekking op Java," twee lezingen, gehouden door G. Birnie. De eerste lezing zei iets over de „Beschaving der Hindu's ook met betrekking tot onze O. I. bezittingen."

Het slot van die lezing eindigt met het knalschot, dat men *Buddha*, den grootsten aller Hindu's, met recht den *eersten Protestant* noemen mag."

Diezelfde Buddha zal dienst doen bij het slot van de tweede lezing, waar hij wordt voorgesteld als de groote voorganger van Christus. Die tweede lezing hield zich onledig omtrent de vraag: „Hebben Buddhisme en Christendom iets met elkander gemeen?"

Dat Prof. v. d. Anker den heer Birnie op vele punten laat afmaken door den Leidschen Hoogleeraar Kern en op andere punten hem zelf afmaakt, en zelfs 's mans onwetendheid of kwade trouw aan de kaak stelt, mag geen wetenschappelijk man mishagen.

In het laatste gedeelte van dit art. stelt zich prof. v. d. Anker op zijne beurt de vragen en beantwoordt ze ook: „Wie was de Buddha"? welk is zijne geschiedenis en welke zijne leer?"

Wij doen hier geene verdere mededeelingen, dewijl wij een hoofdartikel klaar hebben liggen over het waarlijk geleerde werk „*Geschiedenis van het Buddhisme* in Indië. Door Dr. H. Kern, Hoogleeraar te Leiden, Haarlem, 1882.

Het tweede art. van de *Studiën* is eene „Nalezing over de vaderlandsliefde, door F. Heynen. Het spijt ons waarlijk dat wij ons gevoelen over de twee tractaten van onzen landgenoot: „De vaderlandsliefde van den Katholieken Nederlander" en over „Nederland in zijne verhouding tot het Christendom", nog niet hebben uitgesproken; deze Nalezing verstrekte nieuwen prikkel, het artikel is nu geschreven, maar moet helaas! nu weer op plaatsruimte wachten. Het Maandblad der Evangelische Maatschappij heeft nu alreeds zijn antwoord in deze Nalezing der 10 Afl. Onze beste heilwenschen aan de *Studiën* bij het ingaan van hun 15en jaarkring.

Journal des Beaux-Arts et de la Littérature (M. Ad, Siret) No. 10. Les Arts décoratifs à l'Académie royale d'Anvers. — Les Belges au salon de Paris. — Salon de 1882, peintres français. — Glossaire archéologique de M. v. Gay. — Chronique générale, etc.

De Katholiek. Godsd.- Geschied- en Letterk. Maandschrift, Juni 1882. (J. W. van Leeuwen, Leiden.) Gedichten van Mgr. C. Broere III en IV, A. M. C. van Cooth. Rusland, V. J. E. H. Menten. Thomas-Lexion, N. J. Schwartz. T. Stokvis. S. J. „Zangen en Liederen," L. Geschiedenis van Corsendonck, P. Vertrouwelijke samenspraken met Jesus aan den voet van het tabernakel, B. De eerste H. Communie in Duitschlands herderlooze gemeenten. Palestrina, eene lezing door M. J. A. Lans.

NOUVEAUTÉS.

VIE DE S. G. MONSEIGNEUR PLANTIER, évêque de Nimes, par M. l'abbé Clastron, vicaire général de Nîmes et de Montpellier. 2 vol. in-8o, *ornés d'un magnifique portrait à l'eau-forte*, 15 fr.

SAINT VINCENT DE PAUL ET LES GONDI d' après de nouveaux documents, par R. Chantelauze. 1 vol. in-8o, 7 fr. 50.

MOISE ET DARWIN. — L'homme de la Genèse comparé à l'homme-singe ou l'enseignement religieux à l'enseignement athée, par le Dr Constantin James. 1 vol. in-12, 3 fr. 50.

VIVRE: La vie en vaut-elle la peine? par William Hurrel-Mallock. Traduction de F. R. Salmon. 1 vol. in-8o, 3 fr. 50.

LA VRAIE CONSCIENCE, par Francisque Bouillier. 1 vol. in-12, 3 fr. 50.

LE CATHOLICISME ET LE PROTESTANTISME DEVANT LES FAITS, par Adrien Duval. 1 vol. in-12, 3 fr.

LA LOI SCOLAIRE DU 28 MARS 1882 et la conscience, par André Dufaut. Brochure in-12 raisin, 25 c., la douzaine franco 2 fr. 75.

Vrouwe COURTMANS, geb. BERCHMANS. De hoogmoedige. f 1. 75.

P. VAN BEMMELEN, Le Domaine du Prince Fréderic des Pays-Bas. f 0.50.

LA QUINZIÈME SÉRIE DES ERREURS ET MENSONGES HISTORIQUES. Par Charles Barthélemy. Un volume in 18°. Sommaire: Une République cléricale — Les Mensonges de la Peinture — La Question des Congrégations, il y a cent ans — Le Roman de l'Evêque Synésius — L'Excommunication au moyen âge — La Religion de Montesquieu — La Mort de Jean Goujon — La Caricature de Santeuil — Les Mœurs de Robert d'Arbrissel — Un Artiste Français calomnié — L'Instruction primaire en France pendant la Révolution — Une Statue à Coligny. — Les quatorze premières séries sont en vente. Chaque série forme un volume in 18° jésus.

ADVERTENTIËN.

Bij FREDERIK MULLER & Co. te Amsterdam

is verschenen de Catalogus over

WIS-, NATUUR- en STERREKUNDE, TECHNOLOGIE enz. NATUURLIJKE HISTORIE, (DIER- en PLANTKUNDE; GEOLOGIE), 2379 Nommers, tot de bijstaande prijzen te bekomen, uitmakende de Bibliotheken van wijlen de Heeren:

Dr. C. J. MATTHES,

Hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam,

EN

Dr. F. J. STAMKART,

Oud-Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, enz., enz.

Van

DE WETENSCHAPPELIJKE

Nederlander,

EERSTE JAARGANG,

zijn nog eenige exemplaren verkrijgbaar bij de Uitgevers

KUPPERS & LAUREY

te Haarlem.

PRIJS *f* 2.50.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 8. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De Analecta Bollandiana. — De Portefeuille. — Overzicht van de katholieke letterkunde in Duitschland gedurende het jaar 1881. — Boek en Schilderij. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Nieuwe werken.

DE ANALECTA BOLLANDIANA.

T. I. fasc. I. edid. Car. de Smedt. Gul. van Hooff et Jos. de Backer, presb. Soc. Jes. Société de Librairie. Catholique. Paris. Victor Palmé, Directeur Général. 76 Rue des St. Pères 76. 1882.

I.

Ik wenschte gebruik te maken van uw veelgelezen en geacht blad, *De Wetenschappelijke Nederlander*, om bij mijne landgenooten de opmerkelijke uitgave der *Analecta Bollandiana* in te leiden. Ik noem deze uitgave opmerkelijk en een gewichtig feit vooreerst in de hagiographie, maar vervolgens ook op Kerkelijk-Geschiedkundig en Letterkundig gebied, zoodat zij algemeen belang moet inboezemen. Immers de *Analecta Bollandiana* beloven eene noodzakelijke aanvulling te zijn der Acta Sanctorum. Een woord dus vooraf over de Acta: uit dezer gewicht spruit dat der *Analecta*.

Daar is heden niemand, die op onderricht en wetenschap prijs stelt of hij acht de *Acta Sanctorum* hoog, beseft hunne wetenschappelijke waarde. Iedereen toch durft de gulle bekentenis afleggen dat de Heiligen persoonlijkheden waren, die, 't moge in meerdere of mindere mate zijn, altoos de aandacht hunner tijdgenooten tot zich trokken. Dat is de kracht en de steeds bezielende invloed der heiligheid. In deze kracht en geheimzinnige bezieling ligt de reden, waarom de geschiedenis der Heiligen gedurende een twaalftal eeuwen de eenige levensbeschrijvingen zijn, die men aantreft. Zoo werden zij niet alleen een bron van stichting en troost voor 't geloovige hart, een voorbeeld voor hunne geloofsgenooten; maar tevens het middel, waardoor wij tal van kleinere omstandigheden, de bijzonderheden van het huiselijk leven, de gewoonten, gebruiken, gedachten onzer voorvaderen leeren kennen en dieper indringen in de meer inwendige lands- en volksgeschiedenis van vroegeren tijd. Hagiographische werken zijn dan ook in zeker opzicht eene behoefte van onzen tijd. Elders werden zij gebruikt om de waarheid afbreuk te doen: hier om diezelfde waarheid in al haar glans te doen schitteren; want de Katholieke geleerde vreest noch text- noch zaakkritiek.

Een bevoegd schrijver, J. de Backer, zegt dat de werken op dit gebied, talrijker zijn bij de Heterodoxen dan bij de Katholieken. Dit moge zoo zijn: ik kan geen onderzoek naar de echtheid van dit beweren instellen. Wat ik echter wel weet is, dat niet éene verzameling van Levens der Heiligen meer gewaardeerd wordt, dan die, welker plan door onzen beroemden landgenoot, *den Utrechtenaar Heribertus Rosweydes* werd ontworpen, welke vervolgens door den *Zuid-Brabander Bollandus* en den *Limburger Henschenius* [1]) in het licht werd gegeven onder dien naam van Acta Sanctorum. Allengs tot drie en zestig folianten aangegroeid, is het een gedenkteeken, dat tot roem strekt der Katholieke Kerk, tot eer van Nederland en getuigenis aflegt van den forschen geschiedkundigen zin, die tal van Nederlanders bezielt. Hooren wij een paar niet verdachte getuigen.

De groote *Leibnitz* schreef deze regelen aan Jan Philippus Eugenius graaf van Merode: »Zoo de Jezuieten slechts dit »éene werk hadden voortgebracht, dan hadden zij hier- »om alleen reeds hun aanzijn op de wereld verdiend, »hierom alleen had men hun aanzijn moeten wenschen, »hierom alleen hen liefhebben.«

Een ander Protestant, *Siberus*, professor der Kerkelijke Oudheid te Leipzig, schreef ten jare 1827 in zijne voorrede op het metrisch Martyrologium der Grieksche Kerk deze woorden: »De Belgische hagio- »graphen, deze redders van de glorie der heiligen, om »dezen eeretitel alleen eene eeuwigdurende vermelding »overwaard, hebben, door een arbeid, die verbazing »en bewondering wekt, alles wat tot op hun tijd in »duisternis verborgen lag aan het licht gebracht. Ik »vraag het U, welke landstreek in Europa is er, welke »stad, welk klooster, wat verborgen hoek kan men »noemen, dien zij niet bezocht, onderzocht, en door- »zocht hebben, ten einde onbekende bewijsstukken, »betrekking hebbend op de H. H. Martelaren, op te »sporen en de wereld met die verholen schatten te ver- »rijken? Overal toonden zij zich gewetensvolle mannen, »overal kweten zij zich van hunne taak, met die »rechtschapen eerlijkheid, welke zij zich tot wet had-

[1]) Over Godfried Henschenius, geboren te Venray in Limburg is eene zaakrijke studie en levensbeschrijving te vinden in de *Publication de la société Historique et Archéologique dans le Duché du Limbourg*. T. IV. p. 197—250 door den Weleerw. Heer Jos. Habets, Rijks-archivaris te Maastricht, lid van de Kon. Academie van wetenschappen van Amsterdam. Die Limburgsche biographie begint als volgt:

In de XVIIe eeuw schonk Limburg het licht aan roemrijke mannen. Krijgshelden, zoo als Godfried Huyn van Geleen, Justus Maximiliaan van Gronsfeldt, Jan van Weert en Jan van der Croon klommen op tot de hoogste rangen voor het Keizerlijk leger in Duitschland; Erycius Puteanus, van Venlo, was de roem der Leuvensche Hoogeschool en de boezemvriend van Paus Urbanus VIII; Merlo Horstius trok aller verwondering tot zich door zijne honingvloeiende schriften; de Maastrichtenaar Rougemont verzamelde, aan dood en vervolging blootgesteld, in de verste streken van Azië de belangrijkste bescheiden voor de geschiedenis van het Chineesche Rijk, een ander Maastrichtenaar Cruesen, werd historiograaf van Keizer Ferdinand II; regtsgeleerden zoo als Dekker, Anselmus en Gilkens verwierven zich een eervollen naam in België en in Duitschland. In diezelfde dagen legden Bollandus en Henschenius den grondslag van een werk, dat nog heden na twee honderd jaren, met altijd jeugdigen ijver wordt voortgezet, en welks roem zoolang zal duren als de wereld zelve, namelijk de *Acta Sanctorum*." Dat Venray niet in gebreke bleef zijn roemrijken zoon een standbeeld op te richten, is bekend. DE RED.

»den gesteld, en deze liefde voor de waarheid heeft »hun van den kant van eenigen hunner geloofsgenoo- »ten zeer onaangename moeielijkheden op den hals ge- »haald. 't Zijn niet uitsluitend de heiligen der Latijnsche »Kerk, wier nagedachtenis zij hebben geëerd. De zor- »gen, de moeiten, den arbeid, de bijna bovenmen- »schelijke vlijt, die zij aan de verheerlijking der H. H. »van de Westersche Kerk hebben gewijd, besteedden »zij tevens aan de Grieksche Kerk. Zij oordeelden dat »de Martelaren dezer Kerk en hare letterkundige mo- »numenten de eer hunner eigen Kerk konden ver- »hoogen.«

Dr. August Potthast heeft aan zijn werk »Bibliotheca Medii Aevi een lijst van 112 pag. uit de Acta Sanctorum getrokken, toegevoegd. Ziehier, wat hij omtrent deze lijst zegt. »Iets, wat naar onze meening eene ge- »heel bijzondere waarde aan onzen arbeid geeft, is de »volledige inhoudstafel van de Acta SS. der Bollandis- »ten, van dit werk, dat naar een zoo grootsch moge- »lijk plan is opgevat. De menigte der oorspronkelijke »stukken, meerendeels van tijdgenooten, in deze ver- »zameling opgestapeld, moeten tot de voornaamste »geschiedkundige bronnen van het einde der Oude »Geschiedenis, en van geheel het tijdperk der »Middeleeuwen gerekend worden. 't Zijn nooit »genoeg te waardeeren monumenten voor hen allen, »die eene grondige kennis willen opdoen, 't zij van »het karakter en de ideëen van den tijd waarin zij wer- »den opgesteld, 't zij van het leven, van de zeden en »van wat men den geest des tijds noemt. Brengen zij »soms weinig schats aan voor de staatkundige, des te »belangrijker zijn zij voor de gewestelijke en plaatse- »lijke geschiedenis.« Om ons nog inniger te doen be- grijpen welke hooge waarde hij der Acta S.S. toekent, noemt hij ze t. a. p. »*ein riesenhaftes Denkmal wissenschaftlichen Strebens.*«

De gewaardeerde Encyclopädie van *Ersch und Gruber* wijdt aan de Acta SS. 1 Bd. p. 341 een zeer merkwaardig artikel. Na nieuwere verzamelingen van Levens der Heiligen te hebben besproken, zegt daar Ebert, — immers deze teekent de rubriek: »Al deze »verzamelingen echter worden door een werk, dat door »eenige geleerde Jezuïeten te Antwerpen, de dusge- »naamde Bollandisten, onder den titel van Acta Sanc- »torum is uitgegeven, in volledigheid, geschiedkundige »getrouwheid, gezonde kritiek en voortreffelijke ophel- »deringen oneindig ver overtroffen.« Dan volgt, na eene korte schets van het ontstaan en voor de verdere ontwikkeling der Bollandisten, iets over de kritische waarde der oorkonden, waarvan ik een goed deel hier inlasch, omdat het evenzeer geldt van den inhoud, dien de Acta Bollandiana beloven. »Men kan, zoo luidt »het t. a. p. der afzonderlijke levensbeschrijvingen van »heiligen, in hun geheel genomen, eene werkelijk ge- »schiedkundige waarde niet ontzeggen, zoo men al- »thans het noodige onderzoek en de voorzichtigheid »voorop stelt, die men bij het gebruik van andere »geschiedkundige documenten behoort aan te wenden; »anders moet de kritiek in volmaakte twijfelzucht ont- »aarden. Immers

1. »Het meerendeel dezer levensbeschrijvingen is »door gelijktijdige schrijvers opgesteld, die gedeeltelijk »reeds uit hunne andere schriften, of uit de geschie- »denis van hun eigen levensloop genoegzaam bekend zijn.«

2. »Zij dateeren, in welke eeuw dan ook geschreven, »uit een tijd, waarin men gewis niet te kort schoot »in het nauwkeurig aanteekenen en in het zorgvuldig »bewaren van berichten, die daarop betrekking hebben, »en men is alzoo niet gerechtigd om eene levensbe- »schrijving te wantrouwen, die door een onbekend of »later levend schrijver is saamgesteld.....

3. De vorm daarvan is gewoonlijk zoo eenvoudig, »kunsteloos en natuurlijk, dat zij noodzakelijk vertrou- »wen moeten inboezemen.....

4. Juist om deze laatste reden zijn ook..... de ver- »dichtingen en inschuivingen die men in meerderen »aantreft, op verre na zoo schadelijk niet, als men »meent. Gewoonlijk zijn zij er met zoo weinig behoed- »zaamheid of arglist ingeweven, dat een ieder, die »maar een weinig opmerkzaamheid bezit en genoeg- »zaam bekend is met de geschiedenis en staatsrege- »ling van dien tijd, al aanstonds ziet, dat de gegevens »onjuist, de bestanddeelen heterogeen zijn.....

5. 't Geloof aan wonderen, dat in deze levensbe- »schrijvingen voorkomt, en hunne ascetische strekking »staan hare geloofwaardigheid niet in den weg..... »Is de geschiedkundige waarheid dan meer in gevaar »gebracht, door de misschien al te innig-godsdienstige »opvatting der Middeleeuwen, als door de wijsgeerige en staatkundige overtuiging dier tijden, wier monu- »menten ons aller vertrouwen bezitten?

»Zijn deze hier vermelde gezichtspunten waar, dan »rechtvaardigen zij tevens en het plan en de wetten, »volgens welke de Bollandisten arbeidden.....

Eene eigenaardigheid van dit werk, welke van wei- »nige geschiedvorschers gekend schijnt te zijn of althans »door zeer verdienstvollen onder hen ongebruikt werd »gelaten is deze, dat na de bewerking zelve van het »leven eens heiligen, de oorspronkelijke legenden, en »bij voorraad van meerderen, oude en nieuwe, deze »allen zonder verandering werden afgedrukt, zòò dat »dit werk een zeer rijken Codex Diplomaticus van hand- »schriften aanbiedt, welke niet zeldzaam de eenige »geschiedkundige bron van bepaalde tijdsgewrichten en »gebeurtenissen zijn. (Zoo geeft b. v. Eugippius' leven »van den H. Severinus-Jan. D. I. p. 483 en vv. berich- »ten over Beieren in de 6de en 7de eeuw, die nergens »elders te vinden zijn.....)

De Bollandisten, langs een enkel geschiedkundigen »weg voortschrijdend, leverden alzoo een werk, dat »zoowel om zijn inhoud, die in alle vakken van ge- »schiedenis ingrijpt, als om de wijze van bewerking »niet alleen tot nu toe een veelzijdig nut heeft gesticht, »('t gaf immers o. a. aanleiding tot Mabillon's De Re »Diplomatica en hiermeê tot het ontstaan dezer weten- »schap) maar ook eene blijvende waarde zal behouden.«

Meerdere aanhalingen zijn hier overbodig om de hooge waarde te doen uitkomen van de *Acta Sanctorum* en met een der Analecta. Inderdaad, daar ligt iets grootsch, iets verhevens in de opvatting van zulk een werk. Zoo het woord van den dichter »in magnis voluisse sat est,« waarheid bevat, wat zal men dan zeggen waar het oog rust op die drie-en-zestig lijvige folianten, welke zooveel schats bergen? wat van die noeste mijnwerkers, wier onverdroten arbeid die schatkamers vult? waar de geschiedkundige kennis put, de letterkundige heerlijke gedachten opdoet, waar de apologeet het metaal blinken ziet, waarvan hij zich 't scherp

strijdzwaard smeedt en waar de godminnende ziel troost, opbeuring en stichting vindt?

Het zal echter wel niemand bevreemden, dat ook de beste arbeiders niet alles vonden, dat er om vele redenen veel goeds hun moest ontsnappen. Bij meerder hulpmiddelen, bij gelukkiger tijdsomstandigheden deed zich alzoo van zelf de vraag voor, of men 't bestaande niet geheel en al zou omwerken, en volmaakter opbouwen datgene wat reeds zoo bewonderd werd, of wel slechts hiertoe te besluiten al de bestaande leemten aan te vullen, en de meer of minder open vakken rijker te stoffeeren. Men koos, en m. i. wijselijk, het laatste: immers de opvatting kan niet grootscher, de wijze van uitvoering is de ware. Wat zijn alzoo de Analecta Bollandiana? 't Antwoord geeft ons volgend nommer. (*Wordt vervolgd.*)

DE PORTEFEUILLE.

In het II^de^ nommer van zijn IV^den^ Jaargang heeft *De Portefeuille* de welwillendheid nogmaals blijk te geven van zijn gunstig oordeel betreffende *De Wetenschappelijke Nederlander*, er van zeggende: De W. Ned. breidt zijn arbeidsveld uit en geeft aanhoudend meer nieuwe en degelijke stukken.« Voor dat woord onze dank.

Overtuigd van de billijke gezindheid der Redactie als wij zijn, durven wij meenen dat zij met genoegen zal vernemen hoe zij niet der waarheid nabij was toen zij geneigd was te gelooven, dat de aanprijzingen welke dezen eersten keer de werken der *Engelsche Leestafel* bij onze lezers moesten inleiden, ontleend zouden zijn, — te oordeelen naar de mededeeling over *The bloody Chasm* van de Forest — »rechtstreeks aan een prospectus of eene advertentie.« Die neiging van De Portefeuille was eene opwelling van een boos oogenblik; die neiging kon niet voortkomen uit de goede natuur der hoofdredactie, in allen geval is het geschrevene bezijden de waarheid. Heeft de schrijver zich tot die onjuiste veronderstelling laten verleiden door dat die aanprijzing in het Engelsch was gesteld, dan is zijn vermoeden niet vrij van eenige lichtvaardigheid: de Engelsche kritiek die onze Engelsche Leestafel helpt voorzien met keur van lettervruchten in Engeland of in Amerika voortgebracht, had ons beoordeelingen geleverd, welke voor ons blad wat wijdloopig waren; die meer uitvoerige en beredeneerde beoordeelingen hebben wij bekort en samengetrokken soms tot één hoofdtrek, soms tot één volzin. Zoo ook hebben wij getracht die beredeneerde beoordeeling over *The bloody Chasm*, tot twee volzinnen terug te brengen.

Dat Dr. van Hamel hier van Hamal heet, vindt de Portefeuille wel wat erg. Het blad heeft gelijk; moge het geneigd zijn te gelooven, dat er wel eens meer een *a* gedrukt wordt, waar eene wellicht niet te duidelijke *e* werd geschreven: onze eigene handschriften van dusdanige mededeelingen bewaren we niet; wij weten dus niet waar noch wanneer die *a* de wettige standplaats van die *e* heeft ingenomen. Dankbaar verbeteren wij hier de ons door *De Portefeuille* in haar nommer II aangewezene fout.

Moge zoo èn *De Portefeuille*, moge zoo ook *De Wetensch. Ned.* voortaan elkander nog grootere diensten bewijzen; alleen in het belang van Wetenschap en Kunst, vrij van alle scherpte of bitterheid. Dit willen ook wij, en om die reden hadden wij ons liever niet zóó spoedig in de noodzakelijkheid gezien om aan de geachte Redactie ook eene verbetering te vragen. Gold het slechts eene letter *a*, wij zouden waarlijk niet *b* gezegd hebben; doch het geldt thans eene aangelegenheid van veel grooter belang, ziehier de zaak:

In haar No. 10 van Zaterdag 3 Juni 1882, deelde »*De Portefeuille*« onder de rubriek »Inhoud van Tijdschriften« uit de »Deutsche Literaturzeitung« No. 21 het volgende mede: »*Schmidt*, *Jus primae noctis*, overtuigend wordt hier bewezen, dat dit recht, 't welk »Zeitungsschreiber und Klubredner mit Vorliebe als letzten Trumpf gegen die Barbarei des Mittelalters auszuspielen pflegten . . . . nirgends existierte als in der Herren eigenen Köpfen,« Het nummer 12 van 17 Juni bevat eene correspondentie waarvan de schrijver niet opkomt tegen het betoog van Schmidt »dat dit recht alleen in de fantazie van koerantenschrijvers en klubredenaars bestaan heeft,« maar de gissing oppert als zou »uit den aanhef van het artikel *Berichten* kunnen afgeleid worden, dat de steller dier Berichten des Heeren Schmidt's opstel als iets nieuws, als een ontdekking aanziet.« En het is niets nieuws, geen ontdekking volgens den correspondent: *Jean Joseph Raepsaet* »heeft reeds in het begin dezer eeuw hetzelfde onderwerp behandeld in een opstel: *Recherches sur l'origine et la nature des droits, connus anciennement sous les noms de droits des premières nuits etc.* De slotsom van Raepsaet's geleerd onderzoek is, dat genoemd beweerd recht nooit in dien zin en in die toepassing, die men in het dagelijksch leven daarbij denkt, is voorgekomen.«

In het voorbijgaan zij betwijfeld of de correspondent van de »portefeuille« het werk van Schmidt wel ooit onder de oogen heeft gehad; zoo ja, hoe kan hij dan spreken van »des Heeren Schmidt's opstel,« terwijl toch diens *Jus primae noctis*, *Eine geschichtliche Untersuchung*, een boek in 8o. is van XLIII — 396 bladzijden, de vrucht van nauwgezette onderzoekingen van zes honderd werken en ongeveer vijfhonderd documenten? Dan wat hiervan zij, de *Red.* voegt aan de correspondentie het volgende toe:

1^0^ Zij is den heer M. uit Arnhem »dankbaar voor zijne belangrijke mededeelingen«; dat is niet meer dan billijk;

2^0^. Verklaart zij: »Den aanhef.... schreven we onder den indruk van de onlangs in de R. C. bladen uitgesproken vreugdebetuigingen over de ontdekking, dat gemeld recht nooit had bestaan. Of deze meenden, dat dit pas ontdekt is, kunnen we wel aannemen, maar moeielijk bewijzen.« Wellicht een reden voor de *Red.* om voortaan niet meer te schrijven »onder den indruk« van wat zij in R. C. bladen meent te vinden! Hadden wij toch moeten schrijven onder den indruk van de onlangs in de R. C. bladen uitgesproken vreugdebetuigingen,« zoo hadden wij die vreugdebetuigingen niet toegeschreven aan de »ontdekking dat gemeld recht nooit had bestaan« en veel minder nog aan hunne meening »dat dit pas ontdekt is,« maar aan het feit dat in Schmidt's *Jus primae noctis* »overtuigend wordt bewezen dat dit recht alleen in de fantazie van koerantenschrijvers en klubredenaars bestaat.« Dit blijkt duidelijk en middagklaar uit den arbeid van Dr. Schmidt. Daar heeft de »Deutsche Literaturzeitung«

eerbied voor, waarom ook niet alzoo de *Red.* van de »Portefeuille?« Zij schrijft toch:

3° »Ons is het vrij onverschillig te weten of het gebruik als wettig recht bestond dan wel of het tegenover de machteloosheid des volks, als zoodanig werd beschouwd. Aan het laatste twijfelen wij geen oogenblik en gelooven zelfs, dat het in den laatsten zin zeker in menig opzicht ook nog heden in de meeste landen bestaat.«

Deze woorden der *Red.* wettigen het vermoeden dat ook zij de »geschichtliche Untersuchung« van Schmidt niet heeft gelezen. Zouden wij haar dat als een grieve hebben aangerekend? Hadde zij niet eene uitspraak gedaan en een oordeel geveld dat den toets der critiek niet kan weerstaan, men zou haar wellicht geen herziening van vonnis hebben gevraagd, noch haar hebben verwezen naar dat werk van Dr. Schmidt, ten einde zelve er te zien hoe die lasterende fabel ontstaan is op het einde der XV^de^ of in het begin der XVI^de^ eeuw, toen er zoo vele lasteringen werden verzonnen, welker boosheid nu bij het nieuwe licht der Geschiedkunde aan den dag komt. Wij vertrouwen dat »*De Portefeuille*« van haar gedane uitspraak zal terugkomen.

Overzicht van de katholieke letterkunde in Duitschland gedurende het jaar 1881.

(*Vervolg.*)

Is de Theologie over het algemeen onder de boeken die in Duitschland verschijnen, sterker vertegenwoordigd dan ieder ander vak van letterkunde, haar komt zeker het leeuwendeel toe in de meer bepaaldelijk katholieke letterkunde; en wel in zulke mate dat zij, zoowel wat het getal als het gehalte harer nieuwe voortbrengselen aangaat, tegen al het overige meer dan opweegt. Deze verhouding zal echter niemand meer verwonderen, wij wanneer bedenken: 1) dat men dit slechts tot de bepaaldelijk katholieke litteratuur kan rekenen, wat rechtstreeks een katholieken geest ademt, met uitsluiting alzoo van andere ook door katholieken geschreven boeken, doch die den godsdienst en het geloof niet raken; en 2) dat deze bepaaldelijk katholieke letterkunde volgens den aard der zaak voor verreweg het grootste gedeelte door katholieke priesters moet geleverd worden en feitelijk geleverd wordt. Desniettegenstaande is het getal en de waarde dezer katholieke letterkunde welke wij nog buiten de theologie zagen verschijnen, ook in het vorige jaar volstrekt niet onbeduidend geweest, zooals de navolgende opsomming bewijzen zal.

2. Wijsbegeerte.

Van *Stöckl's* volledig »Lehrbuch der Philosophie« verscheen reeds de vijfde, van de Psychologie *Hagemann's* nog onafgewerkte »Elementen der Philosophie« de vierde oplage. *Gutberlet* liet als deel van zijn nieuw degelijk leerboek der philosophie de psychologie volgen, en *Haffner* begon zijne veelbelovende »Grundliniën« met het uiteenzetten van zijn werk, en met het 1ste deel der schets van de geschiedenis der wijsbegeerte. *Karl Werner* schreef een groot boek over Duns Scotus en kleinere werken over het averroismus en kant. *T. Pesch* behandelde bij gelegenheid van Kant's eeuwfeest het vraagstuk over het daarzijn der wereld, *Jos Bach* behandelde de leer van Albertus Magnus over het kenvermogen, *Schneid* beschreef in populairen stijl de beteekenis der thomistische philosophie voor den tegenwoordigen tijd, *F. Pfeifer* wees de overeenkomst aan tusschen de scholastiek en de moderne natuurwetenschap, *Uebinger* schetste in 't kort de wijsbegeerte van Nicolaas Cusa, *A. Bullinger* en *M. Wetzel* verschaften kleine bijdragen tot het verstaan van Aristoteles, *W. Deisenberg* gaf een beredeneerd geschiedkundig onderzoek over Theismus en Pantheismus, en *Dippel* vermeerderde met een degelijk nieuw werk de katholieke geschriften over het Spiritisme.

3. Geschiedenis.

Zooals reeds vroeger staan wij ook dit jaar weder aan het hoofd op historisch gebied, door den III^den^ band van *Janssen's* »Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters,« die een geheel nieuw licht werpt op de gebeurtenissen van dit tijdvak. Het groote werk is hierdoor tot aan den Augsburger godsdienstvrede in 1555 voortgezet; daarmee is het voornaamste tijdvak in de eigenlijke geschiedenis der hervorming, die natuurlijk van het begin af als keerpunt van het geheel voor de oogen zweefde, gelukkig afgedaan. Tegelijkertijd verscheen van den eersten band van het groote werk al reeds de 7de oplage.

Door het voltooien van *Holzwarth's* werk bekwamen wij eindelijk weder eene uitvoerige en volledige behandeling der wereldgeschiedenis voor het Kath. volk terwijl gelijktijdig het meer geleerde Lehrbuch der Weltgesch.« van *J. B. Weisz* met twee lijvige halfbanden (de fransche revol.) en de voortzetting van *Cantu's* algemeene geschiedenis door *Fehr* met twee belangrijke afdeelingen (jaren 1866—78) verrijkt werd — *Krones* gaf het eerste deel uit van eene op eenen lijvigen band berekende en wetenschappelijk geschrevene »Grundrisz der österr. Gesch. mit bsd. Rücksicht auf Quellen-u. Litt.-kunde.« *Baumann* begon eene geillustreerde »Gesch. des Allgäus,« *A. Jäger* gaf den I^sten^ band uit eener Gesch. »der landständ. Verfassg. Tirols,« *Budik* liet den 9^den^ band volgen van zijne uitgebreide »Gesch. Mähren's« *Höfler* gaf verdere verhandelingen over de slavische geschiedenis.

Wat *openbaarmakingen van bronnen* aangaat dienen genoemd te worden *Diekamp's* vitae sti Liudgeri, *Petschenig's* Victor Vitensis, *Fahne's* »Urkundenbuch des Geschlechtes Mumm,« *Dittrich's* Regesten u Briefe des Cardinals Contarini,« *Arneth's* brieven der keizerin Maria Theresia (Band 3—4) en Petzholdt's uitgave der proclamaties, redevoeringen, aanspraken en brieven van Koning Johann van Saksen; — ook kan men gevoegelijk hierbij rekenen de voortreffelijke voortzetting van *Ficker's* nieuwe bewerking der «Böhmer'schen Kaiserregesten,« het eindelijk verschenen slot van *Stumpf-Brentano's* »Reichskanzlerwerk« en *Camesina's* Urkundl. Beitrage zur Gesch. Wiens im 16 Jahrh.«

Bij zulke *monographieën* zijn ook nog te voegen; *Wegeler's* kleine geschriften over Lahneck en Oberlahnstein, tot de gesch. van Coblenz behoorende en over den keurvorst Richald van Greiffenclau, *Rübsam* over Heinrich van Weilnau, *Rosenkränzer* over B. Joh. I. v. Straatsburg, *Zaun* over den Breslauer

Fürstbisschof Rud. v. Rüdesheim, *Schmelzeis* gesch. van Rüdesheim.

K. *Schmidt's* jus prmae noctis, *Dudik's* publicatie van een oude kronijk over »die Schwedenherrschaft« te Olmütz, de nieuwe uitgave van *Kerssenbroick's* in het duitsch vertaalde gesch. der herdoopers in Munster, *Lesker's* werk over Ierlands lijden en strijden en R. v. *Mayerfel's* beschrijving der Wittelsbacher stam- huis- en geslachts-wapens.

Levensbeschrijvingen bezorgden onder anderen *A. v. Reumont* over Vittoria Colonna, *K. Grube* over den katholieken hervormer *Joh. Busch*, *Kaufmann* over Albrecht Dürer, de wijbisschop *Baudri* over Kard. Geissel, een anoniem over den hessischen minister v. Dalwigk en *Bartscher* door het openbaar maken der dagboeken van Louiza Hensel.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEK EN SCHILDERIJ.

Uit een vorig nommer is gebleken welke sommen gouds men in Fankrijk over heeft voor eerste uitgaven van de helden der letteren in de XVII^{de} eeuw. Die prijzen deden ons terug denken aan een groote verkoop voor een paar jaar gehouden te Amsterdam, waar wij zelven voor een paar guldens eerste editiën van den gevierden Hooft aankochten. Worden de pennevruchten onzer XVII^{de} eeuwsche meesters dan zoo weinig geëerd, helaas!, de werken van het penseel bereiken nooit gekende waardeering. Dat de goede schilderijen uit de Hollandsche en de Vlaamsche school in de laatste jaren voortdurend in prijs stegen, is onzen lezers niet onbekend. Edoch heeft ons dezer dagen de veiling van het Kabinet Du Bus de Gisignies eene nieuwe reeks van schitterende bewijzen geleverd, waarvan wij er enkele aanstippen.

N°. 18. Albert Cuyp: »Omstreken van Dordrecht,« werd gekocht voor 18,800 fr.

N°. 33. Frans Hals: »familieportretten,« voor 37,500 fr.

N°. 42 en 43. Theodoor de Keyser. »mansportret en vrouwsportret, 39,000 fr.

N°. 61. Rubens: »De Maagd met het kind Jezus,« voor 75,000 fr. enz. enz.

Nog zal uit de volgende vergelijkende cijfers blijken dat de kunstwerken van het penseel volstrekt niet altijd een dood kapitaal zijn, en zooals hier blijkt, in verscheidene gevallen overgroote renten en winsten opleveren in den vorm van ontwikkelden kunstzin of kunstlievende weelde bij het publiek.

De markt van Berckheyde, die nu 2500 franks deed, werd op de veiling der collectie van Saceghem te Gent verkocht voor nog niet de helft van die som, 1050 fr. De drinkebroers van Adr. Brouwer, die nu 13,000 fr. kostte, werd in 1835 hier ter stede verkocht voor 1,450. Het landschap van Teniers steeg eveneens tienmaal in prijs; op de veiling van den hertog de Valentinois kostte het 1200 nu 13,000 fr. Bijna viermaal verdubbelde de prijs van Terburg's jonge dame aan de kaptafel (La toilette), sedert het in 1857 met de collectie Patureau werd verkocht; toen deed het 7,800, nu 26,000 fr. De schilderij van A. Van Utrecht en Teniers de Jonge, een keukenmeid in een provisiekamer, die in 1851 te Brussel werd verkocht met de collectie van Saceghem, zag de waarde zevenmaal toenemen: van 1100 tot 7700 fr. De hertenjacht van Paul de Vos werd in 1867 te Parijs, collectie Salamanca, verkocht voor 3200 fr., nu voor 13,200. De kerk van Emm. De Witte, die tot de collectie Baillie behoorde, bracht in 1862 op 600 fr. en nu 8.500. Het mansportret van Gonzales Coques deed bij de veiling van Saceghem te Gent 500 fr., nu 4600. Voor de honden en 't wild van Jan Fijt, die op diezelfde veiling maar 700 fr. kostte, werd nu 4200 fr. betaald en voor de kar met wild van denzelfden schilder, uit de collectie Salamanca, die in 1867 werd betaald met 4.500 fr., werd nu 7,500 fr. gegeven. Het zeegezicht van Jan van Goyen van 1655 met de kerk van Haarlem in 't verschiet, werd in 1851 op de veiling van Saceghem te Brussel verkocht voor slechts 520 fr., nu voor 8000. De bloemen en vruchten, die J. D. de Heem in 1667 schilderde, en nu voor 10,000 fr. verkocht werden, deden in 1856 op de veiling de Koninck de Merckem te Gent 4.100 fr. Het wild van Abr. Mignon (midden der 17e eeuw) werd uit de collectie Nieuwenhuys te Brussel, op de veiling in 1855 aangekocht voor 710 fr., en nu verkocht voor *f* 4100. Het landschap, dat Paul Potter in 1650 schilderde, deed bij de veiling van Saceghem te Brussel in 1851 1600 fr. en thans 5500 fr., en het stilleven (*Un gardemanger*) van Fr. Snijders, dat op de veiling Baillie te Antwerpen twintig jaren geleden 825 fr. kostte, bracht nu ruim tienmaal meer, 8,700 fr., op. Maar het sterkst is de prijsvermeerdering van het mansportret van Th. De Keyzer: in 1853 werd het op de verkooping van Camp te Antwerpen in 't openbaar verkocht voor acht honderd franks en nu voor negen en dertig duizend of met het opgeld 42,900 fr.

III.

Het Museum te Brussel is aanmerkelijk verrijkt. Het kocht Adr. Brouwer, een Fyt, een Van Goyen, een Teniers, een De Vos! Zelfs het museum van Gent veroverde een Van Dijck! De Nederlandsche verzamelingen daarentegen geen enkel stuk. België had 53,400 franks voor zijn kunstverzamelingen over. — en het rijke Nederland zag gelaten deze voor een goed deel Nederlandsche en uitstekende kunstwerken overgaan in andere handen en naar andere landen, Frankrijk, Duitschland, Engeland enz., zonder op één de hand te leggen! Gelukkig dat Jhr. Victor de Stuers nog al kocht: een bloemstuk van Maria van Oosterwijck, en ook nog een landschap van Jan Hackaert, den Amsterdamschen schilder, die leefde van 1636 tot 1699, en ook nog het doek waarop Willem Van de Velde de Jonge (1633—1707) de verovering van *The Royal Prince* in den zeeslag van Solesbaai, 18 Juni 1666, een der roemrijkste feiten uit onze krijgshistorie, maalde. Dit stuk deed, behalve het opgeld, 6600 fr. Eén kunsthandelaar, de heer Hollander, besteedde ongeveer 90.000 franks voor drie der fraaiste werken; laten wij hopen, dat hij de commissies had uit ons land!

Ook te Amsterdam bood het veilingslokaal van de firma Frederik Muller & Co. bij de jongste drie belangrijke kunstveilingen een eigenaardig schouwspel. Schier alle natiën van Europa waren daar vertegenwoordigd om elkander de zeldzame etsen van Rembrandt en de gravuren van Durer, uitmakende de dubbelen van 's Rijks prentenkabinet, te betwisten. De meest belangrijke stukken werden niet dan na heftigen strijd toegeslagen. De beroemdste kabinetten, o. a. dat van Rothschild (Parijs), Dutuit (Rouaan,) Teylers-ge-

nootschap (Haarlem), enz. waren in 't veld. Het laatstgenoemde kocht Rembrandt's ets »*Les trois Croix*« voor *f* 4700. Andere etsen van denzelfden meester golden, buiten opgeld, als volgt: No. 331 *f* 900, No. 332 *f* 500, No. 367 *f* 600. No. 368 *f* 660, No. 369 *f* 605, No. 380 *f* 600, No. 403 *f* 561, No. 405 *f* 620, No. 408 (Lutma) *f* 2310, No. 416 *f* 510, No. 418 *f* 810, enz., enz.

Ook de verzameling-Vreeswijk, waarin uitmuntend fraaie portretten, gegraveerd door Cornelis Visscher, Delft, De Passe o. a., voorts diens oude en moderne teekeningen, vonden niet minder bijval.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

De Kon. Acad. van Wetenschappen te Amsterdam zag hare letterkundige afdeeling hare gewone vergadering houden op den eersten Maandag dezer maand. De heer *De Geer* leverde eene bijdrage over Cicero's rede *pro Caecina*, voornamelijk ter bestrijding van eenige onlangs door den heer mr. J. Kappeyne van de Coppello ontwikkelde meeningen. Voor spreker was hoofdzaak, dat de *vis ex conventu* plaats had *na* het uitspreken van het interdict *uti possidetis*. Hij kreeg aldus eene alleszins bestaanbare voorstelling der zaak en trachtte verder te verklaren, hoe Cicero overwinnaar is kunnen blijven in eene oogenschijnlijk zoo hopelooze zaak. — Tot discussie gaf het gesprokene geene aaleiding.

De heer Leemans bracht vervolgens eene plaats ter sprake van Paulus Aegineta, waarop zijne aandacht gevestigd was door den heer J. W. Cloos te Zaandam. De schrijver behandelt aldaar de verschillende pijlsoorten bij de ouden en deelt mede, hoe de kleine pijlpunten door de Egyptenaren genoemd werden. Het door Paulus volgens eene waarschijnlijke lezing opgegeven woord *mikta* trachtte spreker uit de oud Egyptische taal te verklaren. Aan de discussie werd deelgenomen door de heeren, Naber, Borret, Opzoomer Boot en R. Fruin.

Niets meer aan de orde zijnde werd de vergadering hierna gesloten.

Het Tollensfonds. In de *St.-Ct.* wordt door bestuurderen van het *Tollensfonds* ter openbare kennis gebracht, dat overeenkomstig het doel der instelling: ondersteuning van hulpbehoevende betrekkingen van overleden prozaschrijvers en dichters, voor dit jaar weder twee gratificatiën zijn uitgereikt.

Zij bevelen daarbij opnieuw de ondersteuning van het *Tollensfonds* door milde bijdragen aan bij allen, die de nagedachtenis van den volksdichter bij uitnemendheid in gezegend aandenken willen doen blijven, ook door liefdadigheid te bewijzen in zijnen geest.

Het bestuur is thans samengesteld uit de heeren Mr. H. P. J. Tollens, *Eere-voorzitter*, Haarlem; J. P. Hasebroek, *Voorzitter*, Jhr. Mr. B. de Bosch Kemper, *Penningmeester*, A. J. de Bull, *Secretaris*, Amsterdam; Mr. D. H. Levyssohn Noorman Mr. C. H. H. Boot, 's-Gravenhage; Mr. W. S. van Reesema, Rotterdam; en A. C. Kruseman te Haarlem.

— De *Börsenverein* der Duitsche boekhandelaren, de officieele vertegenwoordiging van dien stand, heeft zich opnieuw tot den Rijkskanselier gewend, in zake het internationaal letterkundig eigendomsrecht, en hem verzocht, desbetreffende tractaten tot stand te brengen tusschen Duitschland en de landen, waarmeê die nog niet bestaan, als Nederland, de Vereenigde Staten, Denemarken, Spanje enz.

De vereeniging van Duitsche muziek-handelaren, de Duitsche schrijversbond en de vereeniging van Dramatische auteurs en componisten hebben zich bij het verzoek aangesloten.

IV Eeuwfeest der eerste boekdrukkerij te Weenen. Bij gelegenheid van het vierde eeuwfeest der oprichting van de eerste boekdrukkerij te Weenen, zal een prachtwerk in het licht verschijnen. De financieele afdeeling van den gemeenteraad heeft daarvoor eene subsidie van 500 florijnen toegestaan.

Herziening van Luthers Bijbelvertaling. De commissie in 1863 benoemd tot herziening van *Luthers* Bijbelvertaling, is thans met haren arbeid gereed. Van de 30 leden die 19 jaar geleden benoemd werden, zijn nu nog slechts 14 in leven. Geen verandering is in *Luthers* vertaling gebracht, die niet door twee derden der commissie was goedgekeurd. Zoodra de herziene vertaling is afgedrukt, wordt zij aan het oordeel der theologische faculteiten onderworpen en eerst daarna, vermoedelijk dus eerst over twee of drie jaren voor goed vastgesteld, uitgegeven en aan de Protestantsche kerken in Duitschland ter invoering aanbevolen.« Met welk recht?

Voor het IVe eeuwfeest van Wiklef's dood. Duitschland en Engeland wedijveren niet met elkander in hunne hulde aan de nagedachtenis van *Wiklef*. Niet alleen is de eenige (goede) levensbeschrijving van den Engelschman door een Duitscher (Dr. *Lechler*) geleverd, maar het zijn ook Duitschers, die telkens nieuwe werken van hem aan het licht brengen en uitgeven. Zoo heeft nu onlangs Dr. *Buddensieg* weder negen handschriften, van welke zes onbekende, te Olmutz gevonden, welke hij te Leipzig denkt uit te geven. Zelfs voor hetgeen er verder noodig is voor een waar gedenkteeken, hetwelk men bij het vierde eeuwfeest van zijn dood den Engelschen Hervormer wil wijden, schijnt Engeland niet bijzonder offervaardig te zijn. De *Academy* klaagt, dat er van de 300 vereischte leden, tegen *f* 60 ieder, voor het overschrijven zijner voor de pers bestemde handschriften, tot dusver *slechts dertig* zich hebben laten vinden.

— In Engeland heeft men nochtans veel beproefd om Wiklef populair te maken, doch alles is mislukt. Zelfs de poging der Oxford University mocht niet slagen, al getroostte zij zich sommen gouds te besteden aan de uitgave van »*Wycliffe's Bible.*« Al ververlaagde zij den prijs van L. 5, 15 S. 6 d., tot 3 guinjees, nog vinden de niet verkochte exemplaren geen koopers.

De »Select English work's,« en Wycliffe's »Trilogies« hadden geen beter lot. Zelfs het werk van Dr. Lechler« Wycliffe, and his English Precursors, uitgegeven door Kegan Paul and Co. is al aan prijs verminderd van 21 S. tot 7 S. 6 d.

Nu beproefde men »The Wycliffe society« te stichten, en ook deze poging schijnt alweer schipbreuk te lijden. Ons bevreemdt dat volstrekt niet.

De firma Trübner & Co. heeft een aanvang gemaakt met de uitgave van de *Orientalia Antiqua*, een tweemaandelijksch geschrift, bevattende documenten en onderzoekingen betreffende de geschiedenis van de taal- en letterkunde van de Oost, uitgegeven door Terrien de Lacouperie en gedrukt door middel van de lithographie. Deze laatste is gebruikt in plaats van de beweegbare letters omdat vele documenten, inscripties, teekeningen enz. over acheologie, ethnologie, numismatiek, en andere wetenschappen in het oude Oosten niet in hun bijzonder letterschrift door de gewone boekdrukpers kunnen wêergegeven worden. Het eerste stuk, dat onlangs verschenen is, bevat twee belangrijke geschriften: het eene over »Early Chinese Texts« door Prof. Rob. K. Douglas, het andere over »Origin of the Phenician Alphabet« door G. Berlin.

Een Amerikaansch Pompeï. Onder gemelden titel wordt medegedeeld dat in de nabijheid van Little-Rock, in Arkansas, de bouwzalen van een oude stad gevonden zijn, die gelijk de overblijfselen van Pompeji, door eene aardlaag bedekt waren te midden eener oppervlakte van vruchtbare velden. Deze overblijfselen van een overoude stad zijn door een landman bij 't uitvoeren van graafwerken ontdekt. Verscheidene zeer zeldzame voorwerpen zijn reeds aan het licht gebracht, en men gelooft, bij 't voortzetten der opgravingen in staat gesteld te zullen worden, om de nationaliteit, de levenswijze, de zeden en gewoonten der bewoners van de ondergegane stad vrij nauwkeurig te bepalen. Bereids heeft men een aantal huishoudelijke voorwerpen gevonden, aarden vaatwerk, dat tot koken gediend schijnt te hebben, en eet- en drinkgereedschap. Nu laatstelijk is een gemetseld bassin van grooten omvang in de onderaardsche stad ontdekt, dat, naar gissing, het reservoir van eene waterleiding geweest is. De regeering der Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft deskundigen derwaarts gezonden, wier rapport met groote belangstelling wordt verwacht.

— Een van de correspondeerende leden van het Institut de France, ridder J. P. N. da Silva, architect van den Koning van Portugal, heeft onlangs in Portugeesch Estramadura, in de omstreken van Thomar, een oude Romeinsche stad ontdekt.

Bij onderzoek bleek, dat hij de stad Nabancia gevonden had, welke door verschillende schrijvers is genoemd geworden. Reeds zijn vier straten en zestien huizen uitgegraven en van zand en stof zooveel mogelijk ontdaan. Verder is het vermeldenswaardig, dat kolommen en kapiteelen van wit marmer opgegraven zijn en ook een aantal munten en mozaïeken. Men hoopt nu nog het forum te vinden, de schouwburggebouwen, den circus, de baden en de tempels.

— In Denemarken heeft men in den loop van April verscheidene opgravingen gedaan van voorwerpen uit de bronsperiode. Zelfs heeft men verscheidene graven gevonden uit dien tijd, waaronder enkele nog in zeer goeden staat. De voorwerpen, in die graven gevonden, zijn naar het Koninklijk museum voor Noordsche oudheden, overgebracht. Men vond o. a. een schoon bronzen zwaard, 28 duim lang, en een schede van hout met brons versierd en eenige wel geconserveerde lijkkisten.

Uit Babylonië heeft het Britsch Museum dezer dagen onder andere voorwerpen ontvangen eene groote menigte met Babylonisch kielschrift, bevattende voor een groot deel koopcontracten, voor een ander deel brokstukken van de geschiedenis van Babel, verder een fragment van een Zegelied, ter eere van den intocht van *Cyrus* in Babel, een gedeelte van een verhaal van den zondvloed enz.

De 32e aflevering van de *Belgique illustrée* bevat behalve het slot van de beschrijving der Provincie Limburg, drie voortreffelijke artikelen over Hasselt, Tongres et Saint-Trond, door Henri Van Neuss. Aan deze aflevering is nog toegevoegd eene kaart der Provincie Limburg in chromolithographie.

Inhoud van Tijdschriften.

Revue du Monde Catholique Le menuisier de Lavaur. Henri Lassere; La libre pensée et l'habitation des astres. Jean d'Estienne; M. le Play. Antonius Rondelet; l'Espagne contemporaine — Impressions de voyages — VIII. Lady Herbert; Roseline — IV. Alexis Franck; Revue littéraire. — Les romans nouveaux: Leonie de la Rallaye. Chronique parisienne. Daniel Bernard. Chronique générale. Arthur Loth. Memento Chronologique. Ch. de Beaulieu.

Historisch-politische Blätter. B. 89. H. 9. Die Katholische Diaspora Nord-deutschlands. Die Diöcese Hildesheim. Die ambtlichen Publicationem der Preussischen Staatsarchive. Oesterreichs auswärtige Politik zeit dem Jahre 1866. Funks neue Ausgabe der Apostolischen Väter; B. Jungmann's Kirchenhistorische Essay's

La Civiltà Cattolica. Quaderno 767. 3. Giugno. S. D. N. Leonis d. pr. papae XIII. Apostolicae Litterae, De Ordine S. Basilii M. Ruthenæ nationis in Gallicia reformando. — Del morbo sociale in Italia. — Decadimento dell'impero Assiro. — Come debbone lavorare i cattolici Italiani. — Gli Spiriti delle tenebre (*Racconto contemporaneo*). — Rivista della stampa Italiana. Delle questioni sociali e particolarmente dei proletarii e del capitale. Libri tre di *Terenzio Mamiani*. — Bibliografia. VIII. — Cronoca contemporanea. I. Rome. II. Cose Romane. III. Cose straniere-Cose d'Oriente. IV. Prussia.

Onze Wachter. Afl. April—Mei. Het begin der Hervorming in Frankrijk. (*Vervolg*) Dr. W. J. F. Nuyens. Een woord over het Chronicon Windesemense. V. Becker. Geen verontrustende cijfers. Analecta Bollandiana. H. H. Deysseliana. Dr. Schaepman. Nog over de Tooneel-Quaestie. E. L. C. Het sterfbed van Bossuet. Dr. Schaepman.

Norma, afl. 10. Tijdschrift voor Onderwijzers, bijzonder voor hen, die aan acte-exames of vergelijkende examens gaan deelnemen, bevat: T. van Lingen, Duifje en hare Moeder; G. Weghuis, Hoe zult gij de eigenschappen der dampkringslucht met uwe leerlingen behandelen?; J. F. Berk, Kristalvorming; J. B. L. en K. W., De oorzaken van den Spaanschen Successie-Oorlog; Mej. M W. Dijsselhof, De Fransche furie; J. G. B. Iets omtrent het Czirknitzermeer; Verbeterde oplossing van Voorstel 3 op bldz. 234; J. B L. en K. W., Verschil en overeenkomst tusschen een voegwoord en een betrekkelijk voornaamwoord; J. E K. van Wijnen, Grondige studie der Wiskunde voor de Hoofd-akte; Bladvullingen.

NIEUWE WERKEN.

ESSEIVA (P.), Tobiae iunioris peregrinatio. Carmen, praemio aureo ornatum in certamine poetico Hoeufftianno. Accedunt duo carmina laudata. (JOH VAN LEEUWEN, Ad veteres commilitones. — J. ALBINUS, Sponsa nautae). Amstelodami, apud Joh. Mullerum. Gr. 8o. f 0 80.

LELIE- EN ROZEKNOPPEN, Weekblad voor meisjes. Hoofdredactrice C. Alberdingk Thijm. 1e jaarg. No. 1. Rotterdam, Nijgh & van Ditmar. 4o. (8 pagina's.) Per 3 m. f 1.25, fr. p p. f 1.40.

KUENEN (A.), Volksgodsdienst en wereldgodsdienst. Vijf voorlezingen, naar de opdracht van de bestuurders der Hibbert-Stichting, te Oxford en te Londen gehouden.Leiden, S. C. van Doesburgh. Roy. 8o. (XIV en 286 blz) f 3.25.

ZAALBERG (A. P.), De Praktijk onzer Gemeentewet. Handl. inzonderheid voor Adspirant-Burgemeesters, enz. Afl. 11, Aarlanderveen, W. Cambier van Nooten, Post 8o. Per afl. 0.60.

GENEALOGIE van de familie de Graeff van Polsbroek, uit echte bescheiden opgemaakt door Pieter de Graeff, Vrijheer van Zuid-Polsbroek, Purmerlant en Ilpendam, enz, enz. Ao. 1661, later vervolgd door Pieter de Graeff Gerretsz, en hunnen naneef Dirk de Graeff van Polsbroek.

Bijstaande uit 11 folio bladen, versierd met wapens. Prijs f 3.—,

Voor de inteekenaren op de Geslachtlijst Boelens is de prijs f 1.50.

Bij deze Genealogie van de vermaarde familie de Graeff is ook gevoegd de onuitgegeven Open Brief harer erkenning in den Rijks-Adel, den 19en Juli 1677 door den Keizer verleend, Amsterdam, C. L. VAN LANGENHUIJSEN.

Giovanni Pierluigi da PALESTRINA: eene lezing. Met portret en Muziekvoorbeelden door M. J. A. Lans, R. K. Pr. en Leeraar aan het Seminarie Hageveld. (Leiden, J. W. van Leeuwen. 75 c.

Dr. A. Schill: DIE CONSTITUTION UNIGENITUS, ihre Veranlassung und ihre Folgen. Ein Beitrag zur Geschichte des Jansenismus. Nach den Quellen dargestellt gr. 8. (VIII en 336 S) 3 Mark (Herder, Freiburg.)

Cornelius Jansenius, Septième Evêque d' Ypres, sa mort, son testament, ses épithaphes. Par Alph. Vandenpeereboom. (Bruges: De Zuttere, 1882.) Ook blijkens deze ontdekkingen mag schier geen twijfel bestaan of Jansenius geloofde aan de onfeilbaarheid van den Paus in zake van geloof.

KIRCHL. DISCIPLINAR — U. CRIMINAL-VERFAHREN gegen Geistliche, systematisch dargestelt von Franz Droste, Priester der Diöcese Paderborn, 256 S. groot 8o., 3 Mark.

Droste's Buch ist die erste Arbeit in deutscher Sprache über diesen hochwichtigen Gegenstand. Paderborn. Ferd. Schöningh.

BISCHOF MARTIN's Predigten. Ges. u. ausgegeben von Dr. Chr. Stamm, Geheimsecr. des Verstorbenen u Geistl. Rath. 1 Bd. Sonntägl. Predigten für die hl. Adv.-, Epiphanie-, Fasten- u Osterzeit. Bonif.-Druckerei 1882. gr. 8o. VIII u 784 S. M. 7.50,

JOHANNES BUSCH, Augustinerpropst zu Hildesheim. Ein Katholischer Reformator des 15 Jahrhunderts. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Windesheimer und Bursfelder Congregrationem, von Dr. K. Grube. 8o.. VIII u. 302 S.

EIN MODERNER ZAUBERER. Tagebuchblätter von Alexander (Heimburger, ein sehr achtbarer Bürger Münster's) 2 Bde. Mstr, Coppenrath. kl. 8o. VII, 203 u. V. 296 S. eleg. ausgestattet. M. 5.

In den beiden Bänden nirgendwo ein Verstosz wider Glauben u. Sitte: ein Vorzug, der bei Büchern dieser Gattung zu den Seltenheiten zählt. So dürfen wir, zegt Dr. Fr. Hülskamp, dem Werke viele Leser wünschen u. versprechen."

TROIS ANNÉES DE L' HISTOIRE DU SOCIALISME CONTEMPORAIN. Par l'abbé Winterer. (Député au Parlement Allemand.) Paris. Palmé. 1882. 97 p. Dit werkje sluit zich aan bij het 3 jaren vroeger verschenen werk van denzelfden schrijver; *Le Socialisme contemporain.* IV, 200 p.

Pas verscheen een Biographical sketch van Cardinal Manning, en nu verschijnt Cardinal Newman: the Story of his Life. By Henry J. Jannings. (Birmingham. Houghton & Co.) Met belangstelling zal men gewis de lijst hunner werken hier willen vinden.

Works by his eminence Cardinal Manning.

Confidence in God. New Edition. 1 sh.
England and Christendom. 10/6 sh.
Fourfold Sovereignty of God. Second Edition. 2/6 sh. Cloth 3/6 sh.
Four Great Evils of the Day. Third Edition. 2/6 sh. Cloth 3/6 sh.
Glories of the Sacred Heart. Third Edition. 6 sh.
Grounds of Faith. 1 sh. Cloth 1/6 sh.
Holy Gospel of our Lord Jesus Christ according to St. John. With a preface by His Eminence. 1 sh.
Independence of the Holy See. 5 sh.
In Memory of the Prince Imperial: Sermon at St. Mary's. Chisselhurst, 1879. 6 d.
Internal Mission of the Holy Ghost. Second Edition. 8/6 sh.
Love of Jesus to Penitents. Third Edition. 1/6 sh.
Miscellanies 2 vols. 15 sh.
Petri Privilegium. 10/6 sh.
Praise, a Sermon on; with an Indulgenced Devotion. 1 sh.
Sermons on Ecclesiastical Subjects. Vols. II. and III. each 6 sh.
Sin and it consequences, Third Edition. 6 sh.
Temporal Mission ot the Holy Ghost. Third Edition. 8/6 sh.
Temporal Power of the Pope. New Edition. 5 sh.
True Story of the Vatican Council. 5 sh.

Works by his eminence Cardinal Newman.

Annotated Translation of Athanasius. 2 vols. 15 sh.
Apologia pro Vitâ Suâ. 6 sh.
Arians of the Fourth Century, The. 6 sh.
Callista: an Historical Tale. New Edition. 5/6 sh.
Difficulties of Anglicans. Two volumes:
Vol. I. Twelve Lectures. 7/6 sh.
Vol. II. Letters to Dr. Pusey and to the Duke of Norfolk. 5/6 sh.
Discussions and Arguments. 1. How to accomplish it 2 The Antichrist of the Fathers. 3. Scripture and the Creed. 4, Thamworth Reading-Room. 5. Who's to blame? 6. An Argument for Christianity. 6 sh.
Doctrine of Justification. 5 sh.
Essay on Assent. 7/6 sh.
Essay on the Development of Christian Doctrine. 6 sh.
Essays Critical and Historical. Two volumes with Notes. 1. Poetry. 2. Rationalism. 3. De la Mannais. 4. Palmer on Faith and Unity. 5. St. Ignatius. 6. Prospects of the Anglican Church. 7. The Anglo-American Church. 8. Countess of Huntingdon. 9. Catholicity of the Anglican Church. 10. The Antichrist of Protestants. 11. Milman's Christianity. 12. Reformation of the Eleventh Century. 13. Private Judgment. 14, Davison. 15. Kemble. 12 sh.
Essays on Miracles, Two. 1. Of Scripture. 2. Of Ecclesiastical History. 6 sh.
Historical Sketches. Three volumes. 1. The Turks. 2. Cicero. 3. Appollonius. 4. Primitive Christianity. 5. Church of the Fathers. 6. St. Chrysostom. 7. Theodoret. 8. St. Benedict. 9. Benedictine Schools. 10. Universities. 11. Northmen and Normans. 12. Mediæval Oxford. 13. Convocation of Canterbury. 18 sh.
Idea of a University. 1. Nine Discourses. 2. Occasional Lectures and Essays. 7 sh.
Loss and Gain. 5 sh.
Occasional Sermons. 6 sh.
Parochial and Plain Sermons. 8 vols. each 5 sh.
Present Position of Catholics in Engeland. New Edition. 7 sh.
Sermons on Subjects of the Day. 5 sh.
Sermons to Mixed Congregations. 6 sh.
Theological Tracts. 1. Dissertatiunculæ. 2. Doctrinal Causes of Arianism. 3. Apollinarianism. 4. St. Cyril's Formula. 5. Ordo de Tempore. 6. Douay Version of Scripture. 8 sh.
University Sermons. 5 sh.
Verses on Various Occasions. New Edition. 5 sh.
Via Media. Twee volumes with Notes. 12 sh.
Complete set of his Works, in half bound, in 36 vols. nett. £ 14.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 9. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De Analecta Bollandiana. II. — K. M. P. de Mont. *Lentesotternijen*, *Gent*, 1881; *Loreley*, — *Verstrooide bladzijden uit het Boek der Lijdenschappen*, Utrecht, 1882; *Idyllen*, Sneek, 1882. — Nederlandsche documenten uit Florence. *P. C. Hooft* in 1607: *F. Heynen* in 1882. — De Standaard en Dr. J. Janssen. II. — Aardrijkskundige onkunde van Nederland. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften — Nieuwe werken.

DE ANALECTA BOLLANDIANA.

T. I. fasc. I. edid. Car de Smedt. Gul. van Hooff et Jos. De Backer, presb. Soc. Jes. Société de Librairie Catholique. Paris, Victor Palmé, Directeur Général. 76 Rue des St. Pères 76. 1882.

II.

'tBehoeft nauwelijks gezegd, dat, uit den aard der zaak, overeenkomstig de levenstaak en roeping der schrijvers, de Analecta zich allernauwst aansluiten aan de verschenen Acta Sanctorum.

Immers die Acta, die oorkonden, welke in de reeds verschenen volumina zonder twijfel zouden opgenomen zijn, indien zij toen reeds bekend waren geweest, vinden hier hunne natuurlijke plaats, alsmede oudere en betere Acta, dan het den vroegeren Bollandisten gelukken mocht te vinden. Verder nieuwe bijzonderheden, die genen om der tijden en omstandigheden wille niet konden achterhalen, eindelijk ook kleinere bijzonderheden, minder breede verhandelingen, die de levens der Heiligen en hunne tijden betreffen, ziedaar wat de rijke inhoud belooft te zijn der pas verschijnende Analecta Bollandiana. Wat er verschenen is, heb ik voor mij liggen en doorgelezen en nogmaals gelezen. Ziehier het korte en zaakrijke besluit, dat ik — uit mijne lezing heb getrokken:

De Analecta Bollandiana vormen een noodzakelijk supplement op de reeds in het licht gegeven Acta Sanctorum; zij zijn m. i. *eene onmisbare aanvulling* dezer, en wel zoo, *dat elke uitgave der Bollandisten voortaan onvolledig is en blijft, zonder deze Analecta.*

Een overzicht van Fasc. I. Tom I. moge dit duidelijk maken.

I. *Martyrologium Fuldense e codice Leidensi.* Een martyrologium, vroeger gebruikt in de Abdij van Fulda (door den H. Bonifacius gesticht in 744) dat, naar 'tschijnt, uit de 10de eeuw dagteekent. Dit Martelaarsboek behoort tot de zoogenaamde *Hieronymiana*. Hem die slechts eenigszins met de Kerkelijke Geschiedenis, en ik mag zeggen met de Geschiedenis vertrouwd is, springt de belangrijkheid zulker Martyrologia al dadelijk in het oog. Immers zij verbinden — door eene zeker niet lichtvaardig te verwerpen overlevering — het heden met het verleden, zijn den geschiedschrijver ten wegwijzer voor plaatsen en personen, dikwerf van datums, en geven een middel aan de hand, om, door onderlinge vergelijking dier Martyrologia met de opgespoorde Acten, waarheid van verdichting te onderkennen. Dit Martelaarsboek bevindt zich in den Codex *Perizonianus* onder no. 49 bij de HHZ. van Joseph Scaliger in de bibliotheek van de Universiteit te Leiden.

II. *Vita St. Bonifacii episcopi Moguntini*, *auctore Willibado*, *secundum priorem ut videtur conscriptionem.* 't Leven van den H. Bonifacius, bisschop van Mainz, door Willibadus volgens eene vroegere samenstelling, naar 't schijnt. Hier hebben wij den ouderen vorm van het leven eens heiligen, die in een bijzonder opzicht voor Nederland zoo merkwaardig is. Merkwaardig zijn de redenen, waarom de H. weigert Coadjutor met recht van opvolging te worden van den H. Willibrord, wat den talentvollen schrijver van dezes leven den Z. E. H. van Etten in staat zal stellen eene tweede oplage (die spoedig blijke noodig te zijn!) nog meer volledig te maken. Waarom wordt echter Bonifacius, Episcopus genoemd in den titel, daar hem in datzelfde leven No. 30 de naam van Archiepiscopus geschonken wordt? Deze andere samenstelling vermeldt hem ook nergens als bisschop van Utrecht: weshalve 't wel eene vergissing zijn zal, waar v. Heusden in zijne Historia Episcopat hem betitelt, secundus habitus Episcopus Ultrajectensis.

III. *Historia translationis Sancti Benedicti Abbatis.* Geschiedverhaal van de overbrenging van den H. Benedictus Abt, welk stuk in den tekst bij vergissing op de vierde plaats komt. Dit stuk is allerbelangrijkst, omdat het ons de getuigenis overlegt van een tot dan toe onbekenden schrijver, die, wat tijd en plaats betreft, bijzonder goed op de hoogte zijn kan eener zaak, die èn toen èn thans zeer betwist is; of namelijk alle heilige overblijfselen van den H. Benedictus en diens H. zuster Scholastica naar Frankrijk zijn overgebracht of niet? Dit stuk komt met eigen woorden de gevolgtrekking, welke P. Hiltung uit zijne onderzoekingen afleidde [1]), bevestigen, t. w. dat allerwaarschijnlijkst slechts een gedeelte der reliquieën zijn overgebracht, die van den H. Benedictus naar de abdij Fleury, en die van de H. Scholastica naar Le Mans. Met eene geringe verandering kan men de lezing o. a. der *Encyclopédie Catholique* van den Eerw. Heer Glaire en den burggraaf Walsh (art. St. Aigulphe) volkomen juist maken. Immers daar leest men: »St. Aigulphe fut »envoyé au mont Cassin pour y exhumer et conduire »en France *les* (lees: une partie des) reliques de St. H. Benoit et de Ste Scolastique, commission dont il s'acquitta avec succès.« Met genoegen wijs ik op dit feit, dat, hoe gering het ook moge schijnen voor niet ingewijden, een alleraangenaamst licht werpt op den nauwgezetten arbeid der Bollandisten; het toont immers hoe vol waarheid 't gezegde is, hetwelk ik vroeger

[1]) Cfr. Acta SS. Ed. Palmé. Sept. T. T. p. 733.

meermalen heb opgevangen, dat namelijk, gevolgtrekkingen, noodzakelijk gissenderwijze door de Bollandisten uit de onderlinge vergelijking van òf zwakke òf duistere gegevens getrokken, immer door latere documenten tot zekerheid plegen gebracht te worden. Mijns inziens pleit dit in hooge mate niet enkel voor geschiedkundigen ernst en hooge nauwgezetheid, maar ook voor den helderen blik dier geschiedvorschers.

IV. Volgt den prologus op 't leven van den *H. Amor*, waardoor meer licht wordt verspreid over den schrijver van 't reeds uitgegevene in Acta SS. tom. IV Oct. p. 343—347.

V. Worden ons gegeven drie andere levens van den *H. Servatius*, bisschop van Tongeren, die later zijn zetel naar Maastricht overplaatste. Daaronder het oudste, dat tot nu toe bekend is, en dat, naar de geleerde uitgever bemerkt, in zijn derde gedeelte ons de bron geeft waaruit èn de H. Gregorius van Tours èn de schrijver der *Gesta Antiquiora*, zouden geput hebben. Dit stuk is van 't hoogste gewicht. Het is toch van groot belang, door eene reeks van documenten te kunnen opklimmen tot de eerste oorkonden; vooral is 't een genot de echte stukken eenmaal te kunnen aanwijzen, omdat er zoovele fabelachtige levensbeschrijvingen van den grooten Servatius bestaan. De hooge oudheid van dit leven wordt bevestigd door het nu voor het eerst uitgegeven Sermo van *Radbodus*, bisschop van Utrecht (899.) die, zooals de uitgever te recht zegt, in hoofdzaak uit dit zeer oude leven heeft geput. Dit »oudste« leven werd uitgegeven volgens een HS. van Parijs der 8ste eeuw — vroeger reeds afgeschreven en uitgegeven door den Z. G. Heer *Godfried Kurth* gecollationeerd met een codex der 12 uit het Britsch Museum.

VI. Worden de mirakelen vermeld, uit een onuitgegeven HS. der 11e eeuw, welke de H. Rophilius, bisschop van Forlimpopoli na zijn dood verricht heeft.

VII. Onder dit nummer lezen wij de Grieksche Akten — met bijgegeven Latijnsche vertaling — van den *H. Christoffel*, Martelaar. In een voorwoord verhaalt ons de uitgever hoe eertijds de beroemde D. Papeprochius in de bibliotheek van het Vaticaan een begin maakte met de afschrijving van de daar voorhanden Akten van dezen zoo bekenden Heilige — voor die bekendheid getuigen zijne talrijke legenden en zijn afbeeldingen van reusachtige afmeting, die zoo veelvuldig voorkomen — maar 't begonnen werk staakte, omdat hij op de meest zonderlinge verdichtselen stiet. Het was dus inderdaad eene gelukkige vondst, die de uitgever in de bibliotheek van Leiden deed, toen hij zag, dat de belangrijke codex Perizonianus (waarvan ons eene beschrijving in bijzonderheden beloofd wordt) de akten bevatten van den grooten volksheilige St. Christoffel, en wel zulke voortreffelijke, dat de zaakkundige verklaart te mogen vertrouwen thans voor het eerst de echte Akten, althans in hoofdzaak, te bezitten. Met het oog op de Christoffel-legenden dunkt mij dit stuk van ingrijpend belang. 't Zal meê den opmerkzamen lezer leeren, hoe door de kinderlijke geestdrift van meer naieve tijden ware gebeurtenissen weleens in wondergewaden gehuld werden.

VIII. Dit eerste fascikel sluit met het geschiedverhaal — eveneens voor het eerst uitgegeven — van de vinding en de mirakelen van den *H. Gilduinus*, kanunnik van Dôle en verkozen bisschop dezer stad, maar die zijne waardigheid nederlegde in de handen van den H. Gregorius VII, daarop zich in een klooster begaf en aldaar in 1076 stierf. Dit stuk dient ter aanvulling van het reeds in de Acta SS. (Jan. T. II. pag. 791—793) afgedrukte.

Uit dit, noodzakelijk zeer beknopt, overzicht blijkt de rijkdom, die de Analecta Bollandiana beloven te brengen, — blijkt tevens, hoe al datgene, wat er lofwaardigs over de Acta zelven gezegd is, eenaal ten volle toepasselijk zijn zal op deze hunne *Analecta*, hoe de dienst, door de Acta SS. aan Godsdienst en Wetenschap, bepaaldelijk aan de Geschiedenis van alle tijden bewezen, door deze Analecta verhoogd wordt en uitgebreid, en dat zij daarom juist — dit te herhalen dunkt mij dienstig — eene noodzakelijke en diensvolgens onmisbare aanvulling der Acta SS. zijn.

Niet alsof ik de Analecta eene eigene innerlijke belangrijkheid ontzeg. 't Zij verre. Deze hunne eigene innerlijke waarde bestaat op zich zelve, geheel gelijk aan die welke, altijd de getrouwe afdruk van oorspronkelijke stukken en hss., door critische en geschiedkundige toelichtingen begeleid, bezitten, en welker oneindige veelvuldigheid de diplomatische waarde uitmaakt der Acta. Juist daarom hebben deze Analecta een blijvend belang en hun prijs ook voor hem, die of de Acta SS. niet bezit, of voorshands zich niet kan aanschaffen, en zullen zij meer zijn dan een luttel sieraad voor een bibliotheek.

Goede wijn behoeft geen krans, zegt het spreekwoord. Formaat nochtans en uitvoering, letter en druk, kortom de geheele handelbaarheid der Analecta doet eere aan den uitgever Palmé.

Misschien bewijs ik menigeen een dienst door de voorwaarde der uitgave hier af te schrijven. — De Analecta Bollandiana verschijnen per afl. van 10 vel of 160 pp. druks. Vier aflev. maken een deel uit. De uitgevers kunnen zich — wat trouwens de aard der zaak doet begrijpen — niet verbinden aan een streng bepaalden tijd van verschijnen; zij hopen echter jaarlijks één deel het licht te doen zien.

Titel en algemeen voorbericht worden met de 4de aflevering verzonden. Dit moge misschien de wensch voorbarig doen zijn, dat al bij elk stuk de plaats gevoegd werd, waar het in de Acta te huis behoort.

Wat eens J. H. Nogent-St.-Laurens sprak: is ook hier op zijne plaats. »Dans le monde matériel toutes »choses pâlissent et s' effacent sous l' inflexible loi du »temps; mais le temps est impuissant à détruire l' empreinte »qu' une intelligence supérieure a laissée sur siècle. Telle »est la consolation de ceux qui, loin des plaisirs de la »foule, ont voué leur existence aux méditations de »l' étude; ils laisseront trace de leur passage sur la terre »et, le lendemain de leur mort, ils revivront par leurs »œuvres et par leurs idées.« Maar meer dan deze menschelijke voldoening wensch ik met den zegen des Hemels den Bollandisten toe als vrucht van hun moeielijken, maar glorievollen en zegenrijken arbeid. Allen, dien Godsdienst en Wetenschap dierbaar zijn, noodig ik uit door woord en voorbeeld hun steun te verleenen aan deze onderneming, die op wetenschappelijk gebied, een der grootste is van alle, welke op den grond onzer Vaderen zijn ontstaan.

Q... R... S...

Ziehier de inhoud van het pas verschenen Fasciculus II.

I. Geschiedenis der vinding en der mirakelen van den H. Gilduinis. (Vervolg.)
II. 't Leven van den H. Ansbertus, bisschop van Rouaan, vrij van inschuivingen.
III. De echte grieksche akten van de H.H. Cyricus en Julitta.
IV. 't Leven van den H. Paulus, bisschop van St.-Pol-de-Léon (door P. Dom F. Plaine O. S. B.)
V. De akten van den H. Vincentius, aartsdiaken van Saragossa en een relaas van diens overbrenging van Sora.
VI. Leven en mirakelen van den H. Dominicus door tijdgenooten bijeenverzameld en geschreven.
VII. Documenten, betrekking hebbend op den zaligen Odo van Novara, van de Orde der Karthuizers.

K. M. P. DE MONT.

Lentesotternijen, *Gent*, 1881; *Loreley*, — *Verstrooide bladzijden uit het Boek der Lijdenschappen*, Utrecht, 1882; *Idyllen*, Sneek, 1882.

Op het Kongres van Breda trok een nog jong Zuid-Nederlander, met klankvolle stem, donkeren baard en haren, iets glimlachend argloos' in zijn voorhoofd en oogen, iets vermoeids in zijn trekken, en van niet hooge gestalte, — de algemeene aandacht. Wat hij zeide lei beurtelings getuigenis af van veelvoudige kennis, geregelde opleiding, beminnelijke zedigheid.

De uitstekendste leden der Vergadering betuigden zich om het zeerst met hem ingenomen. De Hollanders, die te boek staan voor koel en voorzichtig, waren terstond bereid dezen jongen dichter en geleerde eene reputatie te maken. De naam Pol de Mont werd op de vleugelen van de Faam overal rondgedragen en de Vlaamsch sprekende Doorniksche Athenæumleeraar werd uitgenoodigd in de deftigste Hollandsche Maatschappijen het woord te komen voeren, en zal bij een herdruk van Huberts', Elberts' en Van den Brandens »Woordenboek« daarin tusschen Van der Monde en De la Montagne eene plaats vinden.

De Heer K. M. P. de Mont, die zich, in zijn laatste bundels, Pol de Mont schrijft, als had hij zijn voornaam »Polydore« alleen op deze wijze afgeknot, om het zij den half vergeten medestichter van den *Gids*, het zij den Normandiër met het uitgehoekte schuinkruis in zijne genealogie te kunnen opnemen, trad, na zijne theoretische en historiesch-literarische kongresbeschouwingen, waarbij hij zich op een vrij duidelijk aangegeven christelijk standpunt plaatste, weinig later in ons midden op als minnedichter.

Had zijne »Koewachter-idylle«, opgenomen in den *Gids*, en, op verzoek, ter Kongresvergadering nog eens voorgedragen, bewezen, dat hij over liefde, in den zin van vrijerij, met groot gemak kon spreken, — het boersch naturalisme, dat daarbij op den voorgrond trad, scheen aan te duiden, dat de dichter zijn stof, ook deze, wist te beheerschen; dat hij de minnaarsluit niet ter hand nam, dewijl hij rekende op een auditorium, dat hem in verliefde buyen altijd, altijd getrouw zou blijven, maar dewijl het zijn *bon plaisir* was gisteren als professor te debatteeren, en heden de rol van Almaviva of waterlandschen Kloris te spelen.

Wij moeten echter bekennen, dat de erotische poëzie, sedert door den Heer de Mont uitgegeven, deze opvatting geenszins rechtvaardigt, en dat we nu meenen de eentonigheid der verliefde uitboezemingen, door den auteur publiek gemaakt, niet te moeten toeschrijven aan de uitspraak van eene zich bewuste smaak, maar aan den drang van een gemoedsstemming, die men geen meester is.

Nemen wij vooreerst eens voor ons de »Lentesotternijen«, te Gent uitgegeven bij Hoste, voor dat de Heer de Mont zijn debuut in Holland gedaan had. Aan maatregelen om op dezen bundel minnepoëzie de aandacht te doen vallen, ontbreekt het er niet in. Vooreerst de titel. Het woord »sotternij« en zijn spelling met *s* roept ons een dramatische form uit het rederijkers-tijdvak voor den geest, die met deze lierzangetjens niets te maken heeft. Dan is er een gedicht in aan Klaus Groth en een andwoord van dezen platduitschen genie. Uit den lof, door dezen den Heer de Mont gegeven, waarin hij verklaart, dat hij den jongen vlaamschen zanger hoorend, meende weêr bij moeder thuis te zijn, moet men opmaken, dat de Heer d. M. de platduitsche pen met kennis en gemak hanteert. Wel klinkt het vreemd, dat de Heer Groth door den Heer de Mont zijn »dierbare vriend« (in de opdracht van den bundel) genoemd wordt, als de Kielsche Professor van zulke teêre vriendschap niets laat blijken. Als ware de bundel niet door den dichter zelven, maar door een ander ter perse gelegd, vindt men hem verrijkt met een »*facsimile*« van de schrijfhand en een profielportret des auteurs.

De verzameling is in drie boeken verdeeld, »kransen« genoemd.

I »Dag in de lente.«
II »Nacht in de lente.«
III »Intermezzo.«

En voords N⁰. IV »een enkel meiken« - *Koewachter-idylle.*

Het minnedicht is ongetwijfeld een goed en wettig *genre*. 't Is toe te laten, dat de dichter meer geïzoleerde dan algemeene toestanden daarbij behandelt; meer dramatiesch dan typiesch te werk gaat: maar wanneer iemant, zonder veel op het scheppen van kunstbeelden bedacht te zijn, zoo maar altoos uitspreekt wat hem voor den mond komt, en wanneer die iemant dan verliefd is, dan loopt hij, als dichter, groot gevaar te stranden op de klip der eentonigheid. Wat voor verliefden hoogst interessant en aangenaam is, boeit daarom de omstanders nog niet. Een spreekwoord zegt: »het is een schouwspel voor de goden, maar voor de stervelingen?« Men kan zich daarbij nog op andere wijze vergrijpen dan door verveling te stichten; door te *ergeren* namelijk: men kan evenwel niet zeggen, dat de Heer d. M. door *grove* zinnelijkheid ergert; het is meer door —fatuïteit. Ongetwijfeld is het heel aangenaam, voor de eigenliefde van een jongelingshart, wanneer het zich bewust wordt de oplettendheid der meisjens te trekken; maar zulke dingen behoort iemant van goede opvoeding en een weinig waereldkennis niet aan Jan Alleman meê te deelen. Bl. 43 zegt de dichter, dat een lief blondje, »blozend als een kriek« hem zacht toelonkt »met lokkend oogenpinken.« Op Bl. 49, dat »blanke deernen, malsch en zacht« »allerwegen dagen« en, »'t poezel kopje« »met gras bevracht«, hem

»zoetjes tegenlachen«; op bl. 50 »stoeit« hij *rond* de hoven. De verhoudingen zijn vreemd. Op bl. 57 zegt hij:

„'k Mocht, — dat is zoo lang geleen!
eens maar u aanschouwen....
Eens maar.... — 'k bleef zoo gansch alleen! —
u op den boezem houen."

Op bl 19 wordt ons Schillers kus herinnerd, die aan »Millionen« ten deel valt:

„En liefjes, die met blij *gemal*,
in reien *rond* de linde hipt,
op zwenkende voetjes in 't ronde wipt,
komt hier — mijn hert omvangt u al —
in 't zelfde oneindig wijd — beminnen."

Niet ten onrechte zeggen de vogelen, in een lied, dat de dichter (vreemd genoeg) aan »Ophelia« toericht: »Hij is met zoenen mild«.

Sommige liederen hebben een mystischen tint, bijv. de *Marcia funebre* — lijkstatie van een meikever: maar wat de dichter er meê bedoelt, is onduidelijk.

Wat de form betreft: het zijn, bijna alle, strofische gedichten, en de dichter maakt het zich met de maat zeer gemaklijk. Ook mij dunkt, dat de heffingen en dalingen in de maat niet altijd met een zelfde getal lettergrepen in over-een-stemming behoeven te zijn; de deelen der maat worden meer gewogen dan geteld. Maar nu en dan ontbreekt er toch alle regeling aan. Bijv. in den strofischen rouwmarsch, zoo even genoemd, staan op de zelfde plaats de volgende regels: »den lustigen kever, Jan-Mei«, »Sluipend, gluipend, oopnen den stoet«, »Het groenende floer, een olmenblad«, »Zoo gauw, gauw, gauw — in den grafkuil sluit«.

Voor Dietsch worden ons woorden toegediend als: *won*, *wonne* (weelde), bl. 23, 32, 64; *doorstriemen* (als de aktie van »frissche geuren« op het »hert«), bl. 3; *heisch* (voor hijsch), bl. 5; *veil-omloverd*, bl. 39; *vlei* (vlij), ald.; *werven* (verwerven), bl. 49; *grijs* (grijze), bl. 54 in een onmogelijken vaersregel; *blauwige oogen*, bl. 57; *smertenzwanger*, bl. 62; *vool* (voile), bl. 66, 93; *zwingen*, bl. 68; *bestaren* (passim); *lachelden*, bl. 95; *geborgen* (voor geborgd), bl. 95; *bebroed*, bl. 100. — Eenige andere woorden, die geen alg. nederl. zijn, behooren misschien tot deze of gene brabantsche streekspraak en, in dat vermoeden, eerbiedig ik hun gebruik.

De Heer d. M. is gemeenzaam met onze oude liederenpoëzie, en dat doet goed aan de natuurlijkheid van zijn toon.

Tot zijn fraaiste stukjens behooren wel No. 5: »Nog eer der zonne gloeiende kus«, No. 6: »Wat loopt gij door de groene wei«, No. 8: »Zaagt gij den eersten kever«, No. 15: »Het liefste plekje dat ik weet«. Men moet hier echter weêr op aanmerken, dat men toch een keus behoort te doen, of men de maat als heffing-en-daling of als daling-en-heffing opvat.

Fransche dichters, op welke de dweepers met het Platduitsch dan zoo laag mogen neêrzien als zij willen, zouden toch bepaald niet schrijven: »Nu, Buurmans Jasper is heur schat.....«

„Zij heeft hem zelf in d' arm gevat,
zijn wang gekust, zoo *warm* en *glad* (!)
Dat al zijn leden beven."

No. 18: *De haan en de kikvorsch* is aardig; maar de moraal wat oud. Wil men een zwak sonnet lezen, — dan neme men bl. 42 voor zich.

Aardig aangevangen zijn de strofen op bl. 105, »Indien ik in de Lente sterf«, maar de toon is voor het geheel niet volgehouden.

(*Wordt vervolgd.*)

Nederlandsche documenten uit Florence.

P. C. HOOFT in 1607: F. HEYNEN in 1882.

Met welk verhoogd gevoel van vaderlandslievende blijdschap zal men in Amsterdam den brief hebben gelezen dien uit Italië, uit Florence, P. C. Hooft in versmaat aan de Kamer »in Liefde Bloeyende« heeft geschreven omstreeks het jaar 1607?

Men hoore een enkel citaat:

In Holland klimt men ook tot lof langs deugdes trappen,
Men vindt tot Amsterdam, die met een hoogh gedicht
Den duistren wegh tot lof en waare deugdt verlicht:
En Kampen, die met kunst 't gemeen beloop der dingen,
Het nut der deugdt en 't quaadt der ondeugdt weet te zingen,
Een Koster, Vondelen, Breerôo en Victorijn,
Die nu al toonen wat z' hier naamaals zullen zijn.

Sinds dat Dichtwerk van Hooft uit het begin der 17 eeuw, is er tot in het laatste vierdel der 19de eeuw geen schrijven uit Florence naar Nederland gekomen, dat ons zoo veel genoegen heeft verschaft als wel het diepdoordachte prozawerk van F. Heynen, over *de Vaderlandsliefde*.

O, ik kan mij begrijpen hoe die Nederlander nu in Italië verblijvende, en zijn hart naar Nederland getrokken gevoelende, zich in zijne ledige oogenblikken gaarne onledig hield met het schrijven van deze theologische filosofische studie, over »De vaderlandsliefde in het algemeen en over »de vaderlandsliefde van den katholieken Nederlander« in het bijzonder: hoe hij daar aan de oevers van den Arno zich nogmaals een Nederlandsch thema ter bewerking koos, ter aanwijzing en onderzoeking van een grondslag »waarop door allen, die het vaderland oprecht liefhebben, aan het waarachtig heil van onzen staat met het zegenrijkst gevolg kan worden samengewerkt.« Dit belangrijke vraagstuk van meer historisch-politieken aard, werd behandeld onder den titel van: *Nederland in zijne verhouding tot het Christendom*, en komt voor in de 7 Afl. van de *Studiën*, 1882.

Die twee verhandelingen van F. Heynen hebben in de Nederlandsche pers volstrekt niet die erkenning gevonden, waarop ze, volgens onze volle overtuiging, rechtmatig aanspraak kunnen maken. Bij ons weten bestaat er in de Nederlandsche taal geen tractaat, geene verhandeling, geen boek waarin het ontelbare malen behandelde thema der vaderlandsliefde op zulke uitstekende wijze wordt opgevat, uiteengezet en bewezen. Voor ons is die studie van Heynen een gouden boeksken. Dat er geen losse afdrukken van verkrijgbaar zijn, spijt ons niet weinig. Hetzelfde mag gezegd worden van de tweede hierboven aangestipte Studie: Nederland in zijne verhouding tot het Christendom.

Wij meenen ons te kwijten van een duren plicht en rekenen het ons tot een genoegen die twee studiën, twee vraagstukken die als twee aspunten van ons Staatswezen zijn, zooals ze ons uit Florence door onzen landgenoot ons worden bewerkt en bewezen, aan onze lezers nader bekend te maken. Derhalve eene analyse van de eerste verhandeling.

Na de uiteenzetting van het begrip en het wezen der vaderlandsliefde, van de liefde zoowel voor het *materieel* als het *juridisch* vaderland, d. i. *van den Staat welks burger men is*, en na het bewijzen van den *plicht der vaderlandsliefde voor den Katholiek*, bespreekt de schrijver de *vermeende beletselen der vaderlandsliefde voor den katholieken Nederlander*. Dat er een beletsel zou bestaan waarom deze het *materieel* vaderland niet zou kunnen beminnen, ware nu toch al te erg; anders is het echter volgens sommigen waar er sprake is van het vaderland in *juridisch* opzicht, van den staat welks burger de Katholieke Nederlander is. De wieg van den Nederlandschen Staat werd toch bereid in den opstand der Nederlanden tegen Spanje; uit dien opstand volgde de afval en de afzwering der Nederlanden, en uit deze de Republiek, en uit de Republiek weer andere Regeeringsvormen en eindelijk het Koninkrijk der Nederlanden! En daar nu de Katholieke Nederlander de afzwering van het wettig gezag als eene misdaad veroordeelt, zelfs verfoeit, zou hij, na men beweert, nooit kunnen liefhebben wat vrucht van die misdaad is geweest. De Heer Heynen, *den afval der Nederlanden* uit een rechts- en zedelijk oogpunt beschouwend, onderscheidt vier tijdperken in dezen opstand tegen Spanje.

Het *eerste* tijdperk, is het tijdperk van *meer verwijderde en naaste voorbereiding* tot den afval, dat reikt van 1560 tot 1580. Gedurende dit tijdsverloop kunnen wij, volgens den schrijver, bij zeer vele onzer landgenooten die aan de beroerten dier dagendeel namen, een zekere mate van goede trouw onderstellen. En in zooverre luidt des schrijvers oordeel over dit tijdperk niet ongunstig.

Het *tweede* tijdperk, dat van den *verklaarden afval van het wettig gezag*, dus van 1580—1588, veroordeelt de schijver zonder eenig voorbehoud.

Het *derde* tijdperk, is het tijdperk eener zegevierende revolutie, waarin een *nieuwe toestand zich begint te vestigen*; het gaat van 1588 tot 1609. Over dit tijdperk spreekt de schrijver nagenoeg hetzelfde oordeel uit als over het eerste.

Het *vierde* tijdperk eener revolutie is dat der *stilzwijgende of uitdrukkelijke erkenning*, van 1609—1648. Met het twaalfjarig Bestand liet het wettig gezag ons vrij en op het Munstersch Vorsten-congres werden wij door de overige leden der Europeesche Staten-familie als haar zelfstandig en onafhankelijk medelid plechtig erkend. Ziedaar hoe de schrijver den afval van Spanje verdeelt, bespreekt en beoordeelt.

Nederland is dus van Spanje afgevallen, Nederland is een zelfstandige en onafhankelijke Staat geworden; Nederland is na veel wisselingen eindelijk geworden het Koninkrijk der Nederlanden. Thans zet de schrijver de volgende stelling uit een: Nederland *heeft zijn tegenwoordigen toestand niet te danken aan den afval van Spanje*. Ter staving dezer bewering bewijst de schrijver 1o. dat de hoofden van den opstand zich de onafhankelijkheid en zelfstandigheid der Nederlanden niet ten doel stelden; 2o. dat de tegenwoordige toestand van Nederland geen geleidelijk gevolg is van de Republiek. Ten slotte bespreekt de schrijver het *verband tusschen ons heden en ons verleden*. Ontkent hij dat de afval van Spanje een beslissenden invloed heeft uitgeoefend op onzen tegenwoordigen politieken toestand, hij ontkent daarmede niet, dat het thans bestaande Nederlandsche volk grootendeels mag geacht worden de voortzetting te zijn der bevolking, die *na*, *gedurende* en *voor* de beweging tegen Spanje onze gewesten bewoonde, met zorg het goed van het kwade scheidend, verwerpt hij niets en laat hij niets verloren gaan dat, hoe gering het ook zij, in ons verleden degelijke en blijvende waarde bezit. Hij neemt bovendien een *oorzakelijk verband* tusschen ons heden en ons verleden aan, zooals het den christelijken historiebeschouwer betaamt. Wij zijn een zelfstandig volk, een Staat; dat wij het werden is echter meer te danken aan de leiding der Voorzienigheid dan aan eene geleidelijke en trapsgewijze ontwikkeling der bevolking onzer Nederlanden tot een zelfstandig volk of tot een Staat. Het verleden was voorbereiding, niet enkel eene positieve maar ook eene negatieve voorbereiding. De *positieve* voorbereiding ging uit van de Voorzienigheid en van onze vrijheid, in zooverre wij Gods plannen weerstreefden. In dien zin neemt de schrijver een tweevoudig oorzakelijk verband tusschen ons heden en ons verleden aan, en onze geschiedenis des vaderlands doorloopend, toont hij ons dat verband duidelijk aan.

Des schrijvers conclusie, dat de katholieke Nederlander voor niemand ter wereld behoeft te wijken in vaderlandsliefde, zal na het beschouwde wel onwrikbaar vast staan, ook op Wetenschappelijk gebied.

Nu zijn er nog altijd menschen in den lande die zich een monopolie der vaderlandsliefde aanmatigen, die tot zelfs op den huidigen dag nog de afgeleefde meening aanhangen, dat de Nederlandsche natie slechts uit 3/5 bestaat: er zijn nog Nederlanders, die ten spijt van Nederlands Grondwet, nog het verouderde privilegie willen doen gelden van de eenige rechters te zijn, bevoegd tot de uitspraak wie of al dan niet goede Nederlanders zijn.

Op welk standpunt het *Maandblad der Evangelische Maatschappij* zich zal plaatsen om het geschrift uit Florence te beoordeelen? Hoedanig die uitspraakt zal zijn?

Het opschrift van het opstel door dat Maandblad aan die Studie gewijd, is reeds kenmerkend, het luidt: »Dankbaar maar niet bevredigd.«

Des schrijvers slotsom is dan weer, dat wie het tijdperk 1580—1588 beoordeelt gelijk Heynen het deed, (— en alle Katholieken en zelfs niet weinige Protestanten het doen —), dat wie die gevelde uitspraak handhaaft, onmogelijk een vaderlandslievende Nederlander kan zijn.

Goed zoo; nu weten wij waar wij aan zijn, dank aan dit opstel van het Maandschrift der Evangelische Maatschappij.

Of het blad ook gronden aanvoert waarop zijn veroordeelend vonnis rust?

Inderdaad, het blijft niet in gebreke een soort van betooging aan te voeren die waarlijk wel mocht onderzocht worden. Dit is ook gedaan door den E. H. Heynen — want de heer Heynen doet niet gelijk Dr. Pierson, die in de weegschaal van het wetenschappelijk onderzoek gelegd door P. de Groot, en te licht bevonden, niet één zijner stellingen durft verdedigen — gedaan in de »*Nalezing* van 2 Februari 1882 uit Florence, *over de vaderlandsliefde*« en te vinden in de onlangs verschenen 10de Aflevering der *Studiën*. Ze beslaat er 35

bladzijden, die waarlijk niet geheel besteed zijn aan de wederlegging van genoemd Maandschrift, dat zich zelf weerlegt en hier al heel gemakkelijk te wederleggen was, maar vooral aan nadere toelichtingen over het behandelde onderwerp, aan eenige nieuwe opmerkingen met eene uitvoerige analyze van de Kanselrede van Pater *Felix* over *Le Patriotisme.* Genoeg zij het hier aan te stippen, dat P. Heynen zijne geschiedkundige oordeelvelling niet alleen handhaaft, maar meer en nog krachtiger aandringt, en voorzeker ons goed recht om Katholiek en goed Nederlander te zijn, onwrikbaar handhaaft. Ter goeder gelegenheid spreekt de Schr. over de verhouding der Katholieke Nederlanders tot hun doorluchtig Vorstenhuis in dezer voege: »Dat een vorst uit het Huis van Oranje de kroon draagt van ons rijk, is ons Katholieken niet minder aangenaam dan elk anderen Nederlander en wellicht nog meer; want hebben onze voorouders in de dagen hunner verdrukking niet meer geleden dan zij leden, het was menigwerf den telgen uit ons geëerbiedigd Vorstenhuis te danken. Zij waren, hoe vaak en hoe gestadig ook door het kleingeestig bedrijf van Staten en steden bestreden en miskend, telkens de middenpunten, waarom heen in de ure des gevaars geheel het volk zich vertrouwvol schaarde, en de aangewezen reders in den nood. Eindelijk herinneren wij ons steeds en beseffen wij het wellicht inniger en oprechter dan menig ander in den lande, dat onze Vorsten Koningen zijn bij de gratie Gods. De Voorzienigheid heeft hun langs de altijd wisselvallige en vaak donkere wegen der geschiedenis den weg gebaand tot den troon en hen verheven tot hoofden onzes volks; diezelfde goddelijke Voorzienigheid maakt ons eerbied, gehechtheid en trouw jegens hen ten duren plicht. Of allen, die zich Nederlanders en Vaderlandslievende Nederlanders heeten omtrent dit laatste de vergelijking kunnen doorstaan met de Nederlandsche Katholieken? — Wij hopen het!« »Over Nederland en zijne verhouding tot het Christendom een volgenden keer.

J. W. Br.

II.

De Standaard en Dr. J. Janssen.

Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. Alvorens de bewijzen der vier stellingen, welke wij in ons voorlaatste nommer aanwezen, te zien leveren uit het werk van Dr. Janssen, zij het ons geoorloofd den geschiedschrijver en zijn werk bij onze lezers in te leiden. Dr. J. Janssen, Professor der Geschiedenis voor de Katholieken bij het stads-Gymnasium te Frankfort, had gedurende 20 jaren zoo veel mogelijk alle, had voorzeker eene verbazende menigte van geschiedkundige werken en oirkonden van oude en nieuwe Letterkunde opgespoord, doorvorscht en verzameld. Op ver afgelegen gebied heeft hij gezocht en gevonden; menig merkwaardig stuk heeft hij aan het licht gebracht, menig onbekend feit in de weegschaal gelegd, van daar dat geheel Duitschland aan dit werk zoo veel erkenning en bijval heeft geschonken. Veelzeggende betuigingen van niet-Katholieke zijde wees ons voorlaatste nummer aan; thans willen wij nog slechts één citaat aan de beoordeeling van het *Deutsches Litteraturblatt van Gotha*, No. 4, ontleenen, dan ook één enkel citaat van Katholieke zijde aanvoeren, dan een nog meer zeggend, en ook voor De Standaard onloochenbaar, feit op den voorgrond stellen.

Dat Deutsche Litteraturblatt beveelt de lectuur van het werk van Dr. Janssen aan »als eine der aufklärendsten, belehrendsten und zum eigenen Nachdenken anregendsten — und diess letztere ist wohl immer der Hauptvorzug eines Werkes. Dasselbe bildet wegen seines detaillirten Eingehens auf die gesammten Culturzustände Deutschlands beim Ausgange des Mittelalters eine *noth*wendige Ergänzung zu Ranke's Reformationszeit.«

De *Germania* in haar No. 286 van het vorige jaar aarzelt niet te verklaren dat »die lange Zeit als »classisch« gepriesenen Werken von Ranke und Häusser über die Reformationsperiode haben heute nur noch den Werth, zu zeigen, wie man bis in das achte Decennium des 19 Jahrhunderts hinein die Geschichte der »Reformation« geschrieben hat. Diese Geschichte war in der That bisher viel mehr als man ahnen konnte, lediglich eine »fable convenue«. Die gediegene Arbeit hat hier einen grossartigen Umschwang vollzogen und jenem Fabuliren ein definitives Ende gemacht.«

Het geheele werk is zoo wat berekend op zes Deelen elk deel vormt een geheel onderdeel en is afzonderlijk verkrijgbaar. Drie deelen zijn er bereids verschenen.

En nu het buitengewoon feit dat wij op het oog hadden en den *Standaard* verzoeken in aanmerking te willen memen, is, dat nu alreeds de *Erster Band.* »*Deutschlands allgemeine Zústände beim Ausgang des Mittelalters*,« de zevende uitgave (gr. 8⁰. XLI und 619 S. M. 6.60.) heeft zien verschijnen.

De *Dritter* Band (gr. 8⁰. XXXIX u. 733 S. M. 750.) het laatst verschenen, behandelt Die politisch-Kirchliche Revolution der Fürsten und Städte und ihre Folgen für volk und Reich bis zum sogenannten Augsburger Religionsfrieden von 1555. Dit nu zij genoeg tot inleiding van dat Standaardwerk bij onze lezers. In het elfde nommer het eerste der vier aangeduide artikelen.

J. W. Br.

Aardrijkskundige onkunde in Nederland.

De Nederlandsche Spectator is ongelukkig geweest met zijn plukselzoeker. Och! hadde de *Spectator* slechts eene *a* in plaats van eene *e*, van Hamel voor van Hamel geleverd, het zou »erg« maar toch vergeeflijk geweest zijn, nu echter doet de *Spectator* een geografischen aanval op den procureur-generaal en valt over een arrest van het Gerechtshof te 's Gravenhage, en zijn val strekt zich uit over de grenzen van Nederland. Ziehier het feit: In een arrest van het genoemd Gerechtshof wordt bevolen dat een extract uit dat arrest zal worden gedrukt en aangeplakt, o. a. ook te Ubach over Worms.

De plukselzoeker weinig op de hoogte van een der hoogste, zooal niet het allerhoogste punt van het vaderland, slaat zoo men zegt, Ritters Geografisch Woordenboek op en vindt er geen Ubach-over-Worms.

En toen sprak de plukselzoeker tot zich zelven: dat plaatsje schijnt *dus* niet te bestaan, en rees op met de vraag, natuurlijk uit de hoogte geslingerd: »en als het bestaat, hoe krijgt de procureur-generaal dan zulk arrest aangeplakt in een *Duitsch* plaatsje?«

Hieruit blijkt: 1⁰ dat de *Nederlandsche Spectator* de uitgestrektheid van Nederland niet kent, niet eens de namen van de *gemeenten* kent: immers is Ubach-over-

Worms, eene gemeente in ons vaderland die niet eens behoort tot de 500 kleinste: ze bevat het dorp Waubach, het noordereind van het dorp Nieuwenhagen, als ook nog de buurten Groenstraat en Broekhuizen. Ze ligt tusschen de Nederlandsche gemeenten Heerlen, Nieuwenhagen en Eygelshoven, Brunssen, Rimburg, en raakt dan ook aan één Duitsche gemeente.

2° Had het woordje *over* in den naam Ubach-*over*-Worms al niet tot nader bedenken moeten aansporen?

3° Men ziet hier met welke lichtzinnigheid de *Nederl. Spectator* uit de hoogte kan spreken en, zonder de minste gegrondheid van redenen, durft veroordeelen met eene aanmatiging, die hier alleen geëvenaard is door, zijne onwetendheid zouden anderen zeggen, wij zeggen liefst, door de zelfgenoegzaamheid der hekelzuchtige ikheid, die hier optreedt in »Pluksels.«

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Restauratie van 't Muiderslot. Namens den Koning heeft de Minister van Binnenlandsche zaken aan de vereeniging »de Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot«, verleend de volgende concessie:

Art. 1. De concessionaris verbindt zich tot het doen uitvoeren van alle zoodanige werken, als ter restauratie van de groote zaal op het slot, overeenkomstig de door den Minister van Binnenlandsche zaken goed te keuren plannen en teekeningen, door hem zal noodig geoordeeld worden.

Alle kosten dier werken worden door de concessionaris gedragen, zonder dat het Rijk der Nederlanden ooit daarvoor zal kunnen worden aangesproken.

Art. 2. De in het vorig art. bedoelde restauratie moet geheel gereed zijn binnen 5 jaren, te rekenen van de dagteekening dezer concessie.

Art. 3. Zoolang de restauratie, in art. 1 bedoeld, niet geheel is afgeloopen, is het aan de concessionaris geoorloofd, doch niet langer dan gedurende den in het vorig art. genoemden termijn, aan iederen bezoeker van het Muiderslot, te haren bate te vorderen als maximum 50 cents. Omtrent de invordering dier gelden behoort de concessionaris zich te verstaan met den bewaker van het Muiderslot.

Art. 4. Is de bij art. 2 bedoelde termijn verstreken en de concessionaris in gebreke gebleven in de vervulling harer verplichtingen volgens art. 1 dezer concessie, dan verbindt zij zich door de aanvaarding dezer concessie het nog onverwerkte bedrag van de uit kracht van art. 3 door haar ontvangen gelden, binnen ééne maand na het einde van dien termijn te storten in 's Rijks schatkist.

Deze concessie is op bovenstaande voorwaarden aanvaard door de Vereeniging »de Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot«, den 6 Juni 1882.

Deze commissie is thans samengesteld uit de heeren: *Mr. W. W. van Lennep, voorzitter; Ds. A. Böringen, ondervoorzitter; N. de Roever, Secretaris; A. G. Wertheim, Penningmeester; J. W. Brouwers, P. J. H. Cuypers, P. van Eeghen, D. C. Meyer, Junior. J. H. Rössing, C. Schöffer.*

Selskip for fryske tael- en Skriftekennisse. De jaarlijksche vergadering van het *Selskip for fryske tael- en schriftekennisse* gehouden te Grouw, werd door omstreeks 50 leden bijgewoond. Blijkens het verslag was het ledental 304, en verkeerden de financiën in gunstigen toestand. Op de prijsvraag voor het best geschreven Frysk tooneelstuk waren vijf antwoorden ingekomen; de beoordeeling er van was nog niet ten einde gebracht. Uit het verslag eener andere commissie bleek, dat voor de best geschreven stukken in dicht en proza, in de *Swanneblommen* en *Forjit my net*, van 1880—81, de prijs was toegewezen aan elk van de heeren Onno Sitstra en D. Hansma. De uitreiking der prijzen geschiedde door den voorzitter des genootschaps, den heer J. Van Loon Jz. Na het verrichten van nog eenige werkzaamheden, hield de heer Hepkema, van Heerenveen, eene geestige rede in het Friesch, over een reis, door hem naar Nijmegen gedaan. Na het maken van een watertocht per stoom- en zeilboot door de Krîte Grouw aangeboden, vereenigden de leden zich aan een maaltijd in het logement *Oostergoo.*

Numismatiek. Belangrijke vond. Nabij Hoei, te Mont Falhize, werden dezer dagen ruim 5000 penningen en munten uit den grond opgedolven. De gevonden penningen zijn allen uit de 12e eeuw en vallen tusschen de regeering van Frederik Barbarossa (1152—1191) en Philip van Heinsberg, bisschop van Luik (1161—1191). Onder de penningen zijn er eenige die zeer zeldzaam zijn. Op deze wordt Barbarossa voorgesteld in zittende houding met het zwaard in de hand, terwijl op de keerzijde zich een gebouw bevindt, dat op 3 arcaden is opgetrokken. Op vele heeft de keizer een met leliën versierde schepter in de hand en wordt op de keerzijde een Romeinsch gebouw met 4 torens aangetroffen. De aartsbisschop Philip van Heinsberg komt in twee afbeeldingen voor; nu eens is zijn buste met ontbloot, gekapt haar, dan weer gedekt met een mijter.

Heraldische tentoonstelling te Berlijn. *Bekroonde Nederlanders.* Op de heraldische tentoonstelling, onlangs te Berlijn gehouden, zijn 8 Nederlanders bekroond, nl. mr. W. J. baron d'Ablaing van Giessenburg een 1en prijs, de heer M. J. Lens te Utrecht en de heer J. A. Koopman, te Arnhem, ieder een tweeden prijs, en de heeren P. A. De Graaff, te Arnhem, J. Lion, te 's-Hage, C. W. H. Vester, te Amsterdam, H. Wenning en J. Wenning te Leeuwarden een derden prijs.

Inhoud van Tijdschriften.

Maandrozen. (Door R. J. Pierik. S. J. Pr. Amsterdam. J. Beerendonk.) In het Juli-nommer vinden wij onder andere stukken, de voortzetting van de biographie van P. J. Varin, en daarin een leerzaam en onschatbaar schrijven van den grooten *de Lamartine.* Het is te veelzeggend vooral weer voor onze dagen, dan dat ik minstens het begin en het einde er van niet zou overschrijven: „Een college door de Jezuieten bestuurd (het was het college van Belley, op de grens van Savoye) had toen een grooten naam. Mijne moeder bracht er mij heen.

Daar binnentredende leerde ik, in weinige dagen het groote onderscheid kennen, dat er bestaat tusschen eene baatzuchtige opvoeding door speculanten van onderwijzers uit geldelijk belang aan ongelukkige kinderen gegeven, en eene opvoeding gegeven in naam van God, met oprechte toewijding uit bovennatuurlijk beginsel, die alleen in den hemel hare belooning zoekt.....

Het slot luidt als volgt: „niets zal mij beletten, de waarheid te erkennen en te verkondigen, te weten: dat zoolang de geest

der eeuw geen godsdienstig geloof zal zijn geworden hetwelk alle gemoederen doorgloeit; dat zoolang ook alle wereldsche opvoedingsgestichten te vergeefs met die der geestelijkheid zullen wedijveren: de laatsten zullen den palm blijven wegdragen."

Verder zijn er brieven uit *Tati*, uit Murraysburg, Zuid-Afrika, van Pater Fr. Wersch, een Nederlander, te Graaf-Reuet, uit Panda-ma-Tenka, en 4 brieven uit China, geschreven door een Nederlander, Fr. Prinzen.

De Katholiek. Juli 1882. De brief van den kardinaal van Tortosa (Paus Adriaan VI) aan de theologische faculteit van Leuven. C. J. M. Bottemanne. — Illustrirtes Pflanzenleben von Dr. A. Dodel-Port. Th. J. J. de Bouter, Pr. — De Encycliek „Diuturnum illud". R. — Curiosa op het gebied der journalistiek. H. A. H. — Een nieuw boek van E. Renan. H. — Dekreet van de H. Congregatie ter voortplanting des Geloofs. — Verboden boeken.

Onze Wachter. Juni 1882. (Wed. J. R. van Rossum, Utrecht.) I. Lessing. P. F. Th. van Hoogstraten. Ord. Praed. — II. Een voorlooper van Thomas à Kempis. V. Becker.

Journal des Beaux-Arts. (30 Juni) Japonisme. — Le congrès des architectes à l' école des Beaux-Arts de Paris. (le 12 Juni.) — Iconographie: Flore, gravure de Jacquet, d'après Cabouel. Aglaé, gravure de G. Biot, d'après Cabonel. — Un curieux plagiat d'un Allemand, D. Hopfer, aux dépens de l'Italien André Mantegna, — Salon de 1882, Sculpture. — En face de ce groupe inquiétant de nouvateurs, nouveaux Argonautes auxquels il ne manquera que la Toison d'Or au terme de leur voyage, de jeunes hommes restent fidèles à la tradition, et, à leur tête au Salon de 1882, nous sommes heureux de saluer deux maîtres d'un grand talent: M. Thomas et M. Chapu. Le tombeau de Jean Reynaud, consistant en une allégorie de *l'Immortalité*, figure aptère que le ciel attire et qui monte, les bras tendus, le visage radieux vers le ciel, est un chef-d'œuvre de sculpture spiritualiste.

La statue de *La Bruyère* par M. Thomas, debout, en costume Louis XIV, errant dans le parc de Chantilly et nonchalamment arrêté près d'un cippe que surmonte le buste de Théophraste, est, dans un autre ordre d'idées, une figure de tous points achevée. La richesse et le laconisme du vêtement sont d'un maitre. Ceux donc qui demeurent, fidèles en France aux grandes lois de l'art plastique peuvent marcher sans crainte. Ils ont des guides." Henri Jouin. — Chronique générale. —

Voor het gedenkteeken dat het Groot-Hertogdom wil oprichten ter eere van wijle zijn Groot-Hertog, onzen Koning Willem II, zijn 90,000 fr. beschikbaar. Aan den gekroonden kunstenaar zal niet minder dan 30,000 fr. worden toegekend; aan de 4 kunstenaars die op hem volgen, 3,000 fr.

Tot leden van de Jury zijn benoemd de HH. Portaels, Cavelier, Gérom, Marc en Schopper.

L'année artististique illustrée, par *Victor Champier* rédacteur en chef de la *Revue des Arts décoratifs*. Quatrième année: 1881—1882, un beau vol. élégamment cortonné. A. Quantin, 7, Rue Saint-Benoit, à Paris. — Prix: 7 fr. 50.

L'éloge de ce livre n'est plus à faire. La réputation est européenne, zegt le Journal des Beaux-Arts.

NIEUWE WERKEN.

Petrus Damiani, in seinem Leben u. Wirken als Mönch, Bischof, Cardinal u. Kirchenlehrer nach den Quellen dargestellt, von *Dr. Jos. Kleinermans.* (Steyl, Missionsdruckerei, 1882. 8o. XXI,237 S. M. 2,25.

In Limburg, te Steyl, in het bekende Missiehuis, was Dr. Kleinermans als Professor der Moraal en der Kerkgeschiedenis werkzaam. En ziehier den jeugdigen Professor optreden met eene Monografie, een boekwerk van meer dan 250 blz, zooals er nog geene in het Hoogduitsch over dien grooten Reformator bestond. Een groote rijkdom van wetenschappelijk materiaal heeft den schrijver ten dienste gestaan; toch meestal schetst hij zijn held, den heiligen Geleerde, uit zijne eigene werken en met zijne eigene woorden. Zoo beweegt zich de werkzaamheid van den grooten kerkvader voortdurend in een hem toebehoorend midden en in al de aantrekkelijkheid van zijne deugden en zijne wetenschappen.

S. Thomae Aquinatis QUAESTIONES DISPUTATAE, t. I, De Potentia. — De Malo. — 1 vol. in 8o. Paris, Lethielleux, 1882. — 7 fr.

LO SPIRITO SANTO ci feconda e vivifica. *Venezia*, tipogr. Emiliana. 4 vol. van 264, 245, 264, 330 blz. in —16. In deze 4 boekd. wordt aangetoond dat de H. Geest in de Kerk en in de zielen leven en vruchtbaarheid verspreidt gelijk de ziel in het lichaam, gelijk de zon over de aarde. Het eerste Deeltje beschouwt den Heiligen Geest vooral in de gebeurtenissen van het Oud verbond; het 2de D. spreekt ons van den Heiligen Geest gedurende het leven van Christus; het 3de D., van de werking van den Heiligen Geest ten tijde der vervolgingen door de Romeinsche Keizers, en het 4de D., van de werkingen van den Heiligen Geest gedurende de volg. eeuwen der Kerk als ook in onze dagen.

AL, MOTAIS. — Moïse, la science et l'exégèse. Examen critique du nouveau système d'interprétation sur l'Hexaméron par Mgr. Clifton. In 8, p. 219. Paris 1882. Berche et Tralin, Rue de Rennes, 69.

Hier wordt bewezen hoe, v. 5 en 6 van hoofdst. II van de Genesis in letterlijken zin moeten worden verstaan. De Ann. de philosophie Chrét. Mai 1882, zeggen er van: nous croyons que cette interprétation peut s'égaler presque à une découverte. L'abbé Motais a bien mérité de la science."

BOTTALLA. P. Emm. Il Sillabo e l'Enciclica *Quanta cura.* voorafgegaan door eene Godgeleerde uiteenzetting der Constitutie *Pastor Aeternus. Catania.* In —16, p. 694. Pr L. 4,00.

PIO IX E IL SUO TEMPO. Opera storica di C *Tesi-Passerini.* Vol. III. Firenze. Raffaello Ricci. 1882.

DEL COMMUNISMO, esame critico filosofico e politico pel *P. Val. Steccanella.* in 8, dip. VIII—608. Pr. L. 6,50.

Roma. tip. poligl. della S. C. di Propaganda Fide. 1882.

S. THOMAE AQUINATIS. *Tractatus de homine,* ad usum Stud. juv. accommodatus studio B A. SCHIFFINI Soc. J. in Collegio Woodstockiano. Dogm. theol. comp. et Ethicae lectoris, Woodstock Marylandiae. 1882. vol. in gr. 8 p. 688.

DEL CULTO di S. Thommaso d'Aquino in Padova. *Padova* tip. del Seminario. in 4, de p. 62.

S. THOMMASO D'AQUINO E QUESTO SECOLO. Rag. di Mgr. *V. C. Gabrielli,* Prelato dom. di Sua Santità. *Roma.* in 8° de p. 45.

In het eerste gedeelte **wordt** bewezen door verscheidene verklaringen en uitspraken van Pausen, van Conciliën en van Kath. Academiën en ten laatste door de bewonderenswaardige Encicliek *Aeterne Patris,* dat de H. Thomas van Aq. de Leeraar en Meester is die door de Kerk den Geloovigen wordt aangewezen; in het tweede gedeelte worden de voornaamste dwalingen onzer eeuw aangetoond, het naturalisme, het materialisme, het Pantheisme en hiertegen worden de grondleeringen der philosophie van Sint Thomas aangewend ter dagheldere wederlegging en volkomen overwinning.

Die restauratie der Thomistische wijsbegeerte door Leo XIII is in een prachtig Dichtstuk bezongen door Mons. Vito Can. *Gabrielli. Roma.*

Ook is in het Italiaansch verschenen:

TOMMASO D'AQUINOE LA CIVILTà EUROPEA, door Luigi Manzoni vertaald uit het Hoogduitsch van Fr. Hettinger.

Te Osnabrück bij Wehberg verschijnt een Hoogduitsche vertaling van het ons land tot eere strekkende werk van Mgr. *Spitsen,* over *Thomas a Kempis.*

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 10. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Uitnoodiging ter bekroning van Neêrlands zegepraal: Eene stem uit Italië; Eene stem uit Oostenrijk. — Nieuw gevondene of weinig bekende Handschriften: de Codex Haaren enz., door *V. Becker.* — K. M. P. de Mont. *Lentesotternijen*, *Gent*, 1881; *Loreley*, — *Verstrooide bladzijden uit het Boek der Lijdenschappen*, Utrecht, 1882; *Idyllen*, Sneek, 1882, door *J. A. Alb. Th.* — Spanje: Revista Hispano-Americana; La Cruz; La Ciencia Christiana; Lo Gay Saber en nog vier werken over Calderon, door *J. W. Br.* — Wetenschappelijke Mededeelingen: Prijsvragen der universiteit te Amsterdam; Toestand der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; Bekroonde prijsvraag der Rijks-Universiteit te Leiden; Het Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde in Limburg; Een boek als hoogverraad verboden; Eene Koningin lid eener Academie van Wetenschappen; Lofwaardige stichtingen van Paul Tulane en van mr. Slater; Het hoogste observatorium met den grootsten sterrekijker. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Uitnoodiging ter bekroning van Neêrlands zegepraal.

In alle werelddeelen, in alle talen, bij alle volkeren, waar het kruis van Christus en daarmede het licht der beschaving is verschenen, wordt er boven alle andere werken van den menschelijken geest geroemd, als het allereerste na de Evangeliën Gods, het boekje alom bekend en bemind, onder den naam van de *Imitatie.* De schrijver van dat werk heeft zijn eigen naam er nooit aan toegevoegd, van daar dat later ook andere volkeren, de Franschen, de Duitschers, de Italianen, hun land met de glorie hebben willen kronen, dat werk te hebben voortgebracht. Die strijd is een wereldstrijd geworden. Met reuzenschreden is hij vooruitgegaan in de laatste jaren. Meer en meer algemeen wordt het recht van Nederland erkend. Zelfs uit Italië hebben wij betere mededeelingen te doen. En daarna nog hebben wij heden allerbelangrijkste documenten over te leggen.

Wij hebben in ons No. 16, medegedeeld, hoe volgens de *Civiltá Veratti's* betooging het hoogste en laatste punt van zekerheid bereikt had en hoe nu de glorie van De Imitatie, het beste werk waaraan ooit een menschenvernuft het bestaan gaf, te hebben geschreven, onbetwistbaar zou toekomen aan den Benedictijn Joannes Gersen van Vercelli.

Tegenover de Civiltá Cattolica en den schrijver ten gunste van Gersen in dat hooggeschat tijdschrift P. Mella, (als ook Veratti) werd het recht van onzen Thomas a Kempis en de eer, die van zijne kroon op ons Vaderland terugstraalt, met beleid verdedigd. met kracht gehandhaafd door V. Becker, in No. 4 van »De Wetenschappelijke Nederlander.«

De ongegrondheid van die bewering werd reeds meer dan voldoende bewezen, en wordt nog voortdurend met nieuwe bewijsgronden versterkt. Wij zullen in dit nommer weer twee nieuwe steunpilaren aanvoeren: den eenen halen wij uit Italië, den anderen uit Oostenrijk.

In het didaktisch wetenschappelijk en letterkundig tijdschrift »*Gli Studi in Italia* komt eene uitvoerige studie voor, *ter verdediging* van de rechten van Thomas a Kempis tegen de moderne Gersenisten: *I diritti di Tommaso da Kempis difesi contro le vecchie pretese de Gersenisti moderni*,« door *L. Santini.* Dit betoog laat zich tot drie hoofdstellingen afdeelen, welker bewijsvoering aan onze glorie laat recht wedervaren.

De eerste stelling onderzoekt het afdoende vraagstuk of die Gersen wel ooit bestaan heeft? En Santini bewijst dat die abt Gersen nooit bestaan heeft en niets dan een hersenschim is. De hem toegekende rechten op de *Imitatie* zijn dus niets dan ongerechtigde aanmatigingen.

De tweede hoofdstelling, na Thomas a Kempis en zijn Instituut van meer nabij bekend gemaakt te hebben, bewijst, dat, wanneer men beschouwt 's mans vaderland en 's mans professie en geestesrichting en deugden en schrijftrant, alsmede den tijd waarin hij leefde, hij ook de *Navolging heeft kunnen schrijven.*

De derde hoofdstelling bewijst, dat hij *werkelijk* die boeken der Imitatie *geschreven heeft.* Zijne bewijsgronden zijn: De eensluidende getuigenissen van elf schrijvers, tijdgenooten van Thomas a Kempis; de getuigenissen van zeer talrijke manuscripten, van talrijke incunabelen en ontelbare uitgaven in druk.

Te meer opmerkenswaardig mag het zijn, dat *Santini* in Italië zijn werk in druk gaf toen wij in Nederland ons zoo pas mochten verheugen in het meesterlijk werk van Mgr. *Spitzen*, die nog onbekende documenten ter overwinning kon aanvoeren. Heeft *Santini* het pleit in Italië gewonnen, wie zal dan nog, na het werk van Spitsen, twijfel kunnen opperen zonder zich zelven af te breken.

Nog eene stem uit Oostenrijk.

Oorsprong van den Europeeschen pennestrijd over den schrijver der Imitatio Christi. Dr. B. Dudik.« ***Historische Forschungen in den Kais. off. Bibliothek zu St. Petersburg.*** *Dr. Dudik* is zelf een Benedictijn, is een der geleerdste Benedictijnen van onzen tijd en vermaard Oostenrijksch geschiedvorscher. Deze geleerde heeft, zooals V. Becker elders mededeelt, een brochure uitgegeven onder den pas overgeschreven titel en de slotsom betrekkelijk ons vraagstuk is: dat Cajetanus na de vondst van het handschrift van Arona, eene wetenschappelijke reis in Italië ondernam om in de verschillende boekerijen de er berustende handschriften der *Imitatio* te onderzoeken, en toen hij te Polirona, bij Mantua, een tweeden codex ontdekte, die aan den Abt Gersen het auteurschap der Navolging toeschreef, was dat voor hem voldoende om ze aan Thomas te onttrekken »und für Abt Gersen, den er *ohne Beweis* zum Benedictiner Abte macht, zu reclamiren.«

Seine Ausgabe erschien zu Rom unter den Namen des genannten Abtes Gersen 1616, prachtvoll ausgestattet. Das ist der Ursprung des berüchtigten Federkriegs über den Verfasser der Nachfolge Christi.

En nu het oordeel van dezen Benedictijn, hoe luidt het wel?« Es erscheint uns demnach die Frage über den Autor des asketischen Tractates bereits als *abgethan, und für Thomas von Kempen entschieden.*

Edoch, wie zou gedacht hebben, dat er nog meer kon worden gedaan, nog meer kon worden ontdekt? Wat niet was verwacht, wordt ruimschoots aangebracht; aloude handschriften die met geen goud zijn te betalen. Het hier volgend artikel is een schatkamer, van

NIEUW GEVONDENE OF WEINIG BEKENDE HANDSCHRIFTEN,

die hier voor het eerst geopend wordt. De Wetensch. Nederlander betuigt bij deze zijn hartelijken dank aan den geleerden vriend die nu hier de pen gaat voeren:

»Ik was onlangs in de gelegenheid eenige nieuw gevondene of weinig bekende handschriften te zien en wil daarover hier in het kort iets mededeelen.

Tot de laatste categorie behoort een prachtige lijvige *codex der Bourgondische bibliotheek* waarin met duidelijke letters geschreven staat: »Liber monasterii Viridisvallis in Zonia.« Het handschrift bevat vele, waarschijnlijk alle *werken van Joannes van Schoonhoven* supprior van Groenendal. Ik heb mij zorgvuldig verzekerd dat de gewichtige brief aan »neef Simon« in Eemsteyn, waaraan de schrijver der Navolging klaarblijkelijk meerdere zinsneden heeft ontleend, er ongeschonden in staat, en wel met den oorspronkelijken latijnschen tekst gelijk alle overige werken. Deze tekst was dus niet verloren gelijk men vrij algemeen geloofde; indien men er toe besluit, hetgeen zeker wenschelijk is, den geheelen brief uit te geven, zal de tekst van dit handschrift, als uit Groenendal zelve afkomstig, moeten gevolgd worden. De codex bevat onder anderen ook drie sermoenen door Schoonhoven in het generaal-kapittel te Windesheim gehouden.

Met belangstelling heb ik onderzocht een *handschrift* afkomstig uit het Carthuiser-klooster van *Geraardsbergen* en zal er hier een enkel woord over zeggen, wijl de opgave van Malou onjuist is. Het bevat onder anderen de vier boeken der Navolging in deze orde: 3, 2, 1, 4. Achter het eerste boek heeft de copist geschreven: »Explicit devotus tractatus cujusdam regularis de interna locutione Christi ad animam fidelem. Scriptus per manus fratris Jacobi Baenst laici redditi. Finitus in anno jubileo m. ccccl° 13° die mensis Octobris. Et pertinet ad carthusienses domus silvae Sancti Martini prope geraldi montem.« Wijl door het woord *regularis* destijds eenvoudig weg een reguliere Kanunnik werd aangeduid zoo is dit handschrift een der oudste die voor Thomas à Kempis getuigen. De Carthuisers stonden in innige verbinding met de Windesheimers. Hetzelfde handschrift bevat nog met dezelfde hand geschreven: »Quaedam admonitiones domini Florentii quondam pater domus clericorum in Davantria« en: »Excerpta quaedam ex dictis cujusdam viri sancti discipuli domini Florentii.« Deze *admonitiones* en *dicta* zijn ons door Thomas medegedeeld achter zijne levensbeschrijvingen van Radewijns en van diens leerling Lubertus. Hunne vereeniging in een bundel met de Navolging wijst ons al mede naar de bakermat van deze, naar den Agnietenberg. Wijl dit handschrift niet den eigennaam van Thomas bevat, maar den schrijver alleen in het algemeen als reguliere Kanunnik aangeeft, zoo behoort het tevens tot diegenen, welke getuigen tegen de dwaze bewering der Gersenisten, als zoude de onderteekening van Thomas in het autograaf van 1441 de eerste aanleiding zijn geweest der dwaling die hem als schrijver der Navolging beschouwt. Voor dat de eigen naam van Thomas algemeen bekend was, wisten velen zijn stand, zijne professie, gelijk het meestal met anonieme schrijvers gaat.

Merkwaardig is eveneens een handschrift der Fransche vertaling der Navolging in 1447 door David Aubert van Amiens voor Philips den Goede vervaardigd; het is met vorstelijke pracht versierd. Zoo werd dan een der oudste Fransche vertalingen op bevel van Nederlands gebieder geschreven.

Met belangstelling zullen zeker velen vernemen dat de heer Ruelens onlangs het oude *Nijmeegsche handschrift*, waarvan Rosweyde gewaagt, heeft teruggevonden. Het bevat met dezelfde hand geschreven de vier boeken der Navolging en nog een ander tractaat. Achter in den codex leest men: »Finitus et completus Anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo septimo in profesto visitationis gloriosae virginis mariae per manus fratris Henrici Tengnagels canonici regularis extra muros Novimagen.« De drie oudste gedagteekende handschriften, die van Kirchheim, van Gaesdonck en van Nijmegen zijn dus alle afkomstig uit de buurt van Overijsel en wel bepaald uit den Windesheimerkring.

Dezelfde heer Ruelens heeft onlangs nog *twee nieuwe handschriften* der Navolging gevonden. Het eerste is een Nederlandsche vertaling, afkomstig uit het Windesheimsche klooster van Luik. Achter in het handschrift leest men: »Completus per manus fratris petri de gelopia in hac domo sanctorum bonorum puerorum in leodio professi. Anno domini 1463.« Wijl het geen auteur's naam bevat, zoo ziet men hoe lang de Windesheimers voortgingen de Navolging, gelijk de andere werken hunner schrijvers in het algemeen, anoniem te verspreiden. Zeker wisten zij dat de schrijver een der hunnen was, anders kan men het feit niet verklaren waarom geen enkele der talrijke copieën der Navolging uit de Windesheimsche kloosters den naam van een vreemd auteur vertoont. Het andere tot dusver onbekende handschrift draagt den titel: »De interna locutione ad animam fidelem fratris Thomae Kempis:« het is niet gedagteekend, vertoont ook geen naam van het huis waar het werd geschreven. Uit het perkament op den band geplakt, blijkt evenwel dat het uit Keulen afkomstig is, en daar het eigenaardig interpunctië-stelsel der Windesheimers er in te zien is, zoo is het uit een huis van dien kring afkomstig. Er zijn in België onlangs nog andere vroeger minder bekende of onbekende handschriften voor den dag gekomen.

Alvorens van België naar ons vaderland over te stappen vermeld ik nog, dat volgens mij welwillend verstrekte mededeelingen uit de abdij van Tongerloo zich aldaar twee copieën bevinden respectievelijk van het eerste en het tweede boek der Navolging, als onafhankelijke tractaten, in verschillende bundels met

andere geestelijke werkjes vereenigd en door verschillende handen geschreven.

In het seminarie te Haaren heb ik twee handschriften der Navolging gezien. Het eerste is afkomstig uit het klooster van Sint-Jacob te Luik, en bevat de twee eerste boeken der Imitatie als onafhankelijke tractaten vereenigd met en van elkander gescheiden door andere geestelijke geschriften. Dat klooster stond in innige verbinding met Windesheim; zijn Abt was namelijk een der drie hooge beschermheeren der Windesheimsche congregatie.

Het tweede handschrift dat wij den *Codex Haaren* zullen noemen is veel belangrijker. Het is een fraaie copie van Thomas' autograaf van 1441. Het bevat namelijk niet alleen de vier boeken der Navolging, maar ook de negen andere werken van Thomas, en wel in dezelfde orde. Gelijk bekend is staat in het autograaf van Thomas het vierde boek voor het derde, zoo ook in den Codex Haaren. Deze bevat bovendien achteraan nog een ander werkje van Thomas het »Parvum alphabetum monachi in schola Dei,« verder niets dan eenige onbeschrevene bladzijden. De tekst en het interpunctie-stelsel zijn ook dezelfde; een enkele maal slechts is van twee op elkander volgende woorden het laatste op de eerste plaats gezet en staat er in plaats van een haakpunt, een dubbel punt. Ik had evenwel geen tijd genoeg den codex voldoende te onderzoeken; misschien zal ik er later op terug komen. Hij bevat noch naam van auteur, noch van copiist, noch dagteekening, noch de naam der plaats waar hij is geschreven of waaraan hij toebehoorde. De vorm van het schrift en de afkortingen zijn dezelfde als in dat autograaf; het geschrift is evenwel niet van de hand van Thomas zelven. Deze copie bevestigt dus het reeds uit andere gegevens afgeleide gevoelen dat het autograaf van 1441 een standaard-codex was ,bestemd om tot model voor verdere handschriften te dienen. Men ziet dus dat ook na 1441 van uit den Agnietenberg de vier boeken der Navolging te zamen met de onbetwiste werken van Thomas *per modum unius* anoniem werden verspreid, juist gelijk het behoort als Thomas ook de schrijver der Navolging zelve was. Men ziet hieruit tevens hoe dwaas de ontdekker van den *codex Roolf* geredeneerd heeft. Dit handschrift in een dicht bij de Nederlandsche grenzen gelegen Windesheimsch klooster geschreven droeg de dagteekening van 1431 maar geen auteursnaam. Hieruit besloot de ontdekker dat Thomas de schrijver niet kon zijn, want, zoo heette het, dan had de copiist dit moeten weten en zeggen ook. Op den Agnietenberg wist men natuurlijk nog beter dan die Duitsche copiist, dat Thomas die onbetwiste werken had geschreven, toch werden zij anoniem verspreid, even gelijk de Navolging, eenvoudig omdat de gewoonte van den Windesheimerkring het medebracht de werken zijner schrijvers anoniem te verspreiden. De werkjes van Mande, door Prof. Moll uitgegeven, waren immers ook anoniem; hij heeft ze herkend door de vergelijking der titels welke Busch ons heeft bewaard. De copiisten waren geenszins vrij hierin naar willekeur te werk te gaan, evenmin als het een drukker vrij staat het werk van een schrijver al dan niet anoniem uit te geven. Eerst later, toen het toch algemeen bekend was wie de auteur was, werden er ook in de Windesheimer kring copieën der Navolging met den naam van Thomas geschreven. Men wende hier niet tegen in dat de codex Haaren, om mij zoo uit te drukken, een kleinkind van Thomas' autograaf kan wezen. Dit is niet waarschijnlijk, maar al ware dit ook het geval, indien men op den Agnietenberg zelf de onbetwiste werken van Thomas niet anoniem had verspreid, kon de copiist van den codex Haaren toch zien dat zij van Thomas waren, en evenwel heeft hij dit niet gezegd. Dat dit handschrift uit een Windesheimsch klooster of een fraterhuis afkomstig is, lijdt geen twijfel; wijl het seminarie van Haaren eenige handschriften bezit van het voormalige Windesheimsche klooster Mariahage bij Eindhoven, zoo is ook wellicht deze codex van daar afkomstig.

Het onderzoek van den laatsten tijd heeft bewezen dat vele thans in vreemde streken aanwezige handschriften van Nederlandschen oorsprong zijn; een groot getal is afkomstig uit den Windesheimer kring of wijst op Windesheimsche relatiën. Men is thans bezig in verschillende landen lijsten op te maken van alle handschriften der Navolging. Nederland mag hierin niet ten achter blijven. Het is waar, in de zestiende eeuw zijn vele handschriften vernietigd, en vele ook naar vreemde landen verhuisd, maar de ondervinding van den laatsten tijd heeft bewezen dat er nog vele in de verschillende bibliotheken en verzamelingen schuilen, zonder dat iemand er van heeft gewaagd. Het ware te wenschen dat zij voor den dag kwamen. De tegenstanders van Thomas blijven er nog altijd op wijzen dat de Nederlanden weinig handschriften der Navolging bezitten; het is van belang deze bewering te logenstraffen. Daarom ben ik zoo vrij tot de heeren bibliothecarissen of andere personen die in Nederland of aangrenzende gewesten handschriften kennen, welke nog niet tot algemeene publiciteit zijn gebracht, de uitnoodiging te richten mij deze te willen opgeven, zoo mogelijk met naam van auteur, copiïst, dagteekening, plaats van oorsprong en verdere belangrijke bijzonderheden. Het geldt hier eenvoudig een geschiedkundig vraagstuk waar de eer van Nederland in is betrokken en ik twijfel dus niet of velen zullen bereid zijn de behulpzame hand te leenen, te meer wijl ik reeds van verschillende kanten welwillende ondersteuning heb genoten. Heeren redacteurs van dagbladen en tijdschriften die dit mijn verzoek willen opnemen zullen mij zeer verplichten.

OUDENBOSCH 10 Juli 1882. V. BECKER.

En zouden ook wij nu een verzoek mogen richten tot den heer Becker? wij weten dat hij even gemakkelijk stelt in het Fransch als in het Nederlandsch, zou hij dan de mededeelingen die hem zullen worden verstrekt, en wat hij verder in het strijdperk der eere heeft aan te voeren, ook niet in het Fransch willen schrijven, opdat nu eens voor altijd, door de uitspraak der beschaafde wereld, die onvergelijkbare diamant der *Imitatie* worde erkend als een eigendom van Neêrlands gloriekroon?

K. M. P. DE MONT.

Lentesotternijen, *Gent*, 1881; *Loreley*, — *Verstrooide bladzijden uit het Boek der Lijdenschappen*, Utrecht, 1882; *Idyllen*, Sneek, 1882.

II.

Gaan wij over tot de »Loreley«, het boek der »Lijden-

schappen«. Wat zal men van den titel zeggen? — Hij is recht geschikt, om eenige dwalingen voort te planten. Voor-eerst: dat *Loreley* eene »heuzige« figuur uit de Rhijnzagen wezen zoû en geen kind der XVIIIde Eeuw, met middeleeuwsche prætensiën; ten tweede, dat het fraai is hoogduitsche woorden uit te spreken naar neêrduitschen tongval en in de plaats te stellen van nederlandsche synonyemen. Het laatste strijdt met de goede smaak; het eerste schijnt aan onkunde te wijten. Het boek is opgedragen aan Jan van Beers, dien de auteur het aanbiedt in eenige regels modern proza en een 9-tal strofen antieke poëzie. Het »Voorwoord« (ook al geen nederlandsch) bevat eene verdeeling onder de hoofden, *Dahlila*, *Adhingka*, *Béatrix*. De eerste figuur moet blijkbaar vrouwenverraad vertegenwoordigen; de tweede, als blijkt uit de aangevoerde mottoos, het verliezen der trouwe geliefde; de derde de stemming van iemant, die geheel in de geliefde is opgegaan.

De »Voorzang« verzekert ons, dat wij met een gezongen autobiografie te doen hebben. De twee laatste strofen kunnen aanstoot geven. Hoogst plechtige woorden van den Heiland neemt de dichter uit het Evangelie en past ze onbehoorlijk toe. Ik zoû er mij nog meer over verontwaardigen, indien ik de overtuiging niet had, dat, al is de Heer de Mont bij Heine ter markt geweest, om zich op de mouw te laten spelden, dat de »Loreley« uit »alten Zeiten« stamt, hij toch dezen dichter, in diens profanaties niet heeft willen volgen! Had hij hem kúnnen volgen in de fijne en edele bewegingen van zijn gevoel, in de schilderachtige trekken van zijn vernuft, — de tegenwoordige beoordeeling zoû van meer geestdrift getuigen.

De eerste der ons aangeboden liedtjens, de eerste »schalen«,

„waarin ik u mijn leven disch",

leiden zijne geliefde (Dahlila?) bij ons in; maar reeds in het 3de verandert zij (die zoo even in haar »kamer« zat, met een geopend »liedboek« voor zich) in de »wondere Nixe« van den Rhijn, »in sneeuwwitte dracht«. Eene meermin is zij echter niet; want de dichter zegt, dat hij hare »voeten« kust. Zij lijdt aan »wrange smert«; ter leniging waarvan hij haar zijn »ziel« wil geven; maar, zegt hij,

„Maar laat mij met mijn kille hand
de jacht van uw boezems voelen,
en rustend op uw borst, den brand
van mijn gloeiende hersens verkoelen..."

Die »boezems« (dat meervoud) zijn bizonder smakeloos.
Een ander maal raakt hij in geestdrift voor

„dat waterig oog, stout breed en zoet,
met blauwe kringetjes omtogen."

Men begrijpt wel, wat de dichter bedoelt; maar op het *zeggen* komt het aan. In (6) en (7) wisselen de »waterige« zich met de »loddrige« oogen af.

In (12) wordt het werkwoord *feezen* (voor fluisteren) gebruikt, en in het laatste koeplet waagt de dichter de prætensiëuze gissing, dat zijne beminde, die hem in een vorig stukjen haar »Satan« genoemd heeft, van de wang van een zusjen, een kind dat hij omhelsd heeft, zijn kus »afkuste«. O goede smaak!

No. 13 heeft fijne trekken: bijv.

„.... toen wij in 't smalle voetpad kwamen,
toen ging ik stilletjes achter haar.
Het koren golfde op onze schreden —
een gelende zee — van beider kant;
en de airkens door haar hand gegleden,
straks gleden ze ook door mijne hand."

Men ziet aan zoo iets, dat de Heer D. M. een echte dichter is.

In het schaakspel (14) schijnt de Heer D. M. niet zeer ervaren te zijn.

In No. 18, dat een zeer »lijdenschaplijk« dichtjen is, zegt de dichter:

„Laat woord noch zucht ontglippen...
Ik voel toch alles aan 't *gedrang*
uws boezems;"

In No. 19 heeft hij »heur boezems op zijn borst gelascht«.

In No. 20 rookt (!) hij een gantschen dag ter harer eere! o Goôn!

No. 23 is haast niet te lezen, van wege de maat.

No. 24 houdt eene lieve gedachte in; maar zij is ontleend.

In 25 wordt *klein* op *schijn* gerijmd.

In 26 geeft Zij Hem zijn afscheid; maar toen hij »henenstapte«

„— Toen vloog zij gillend op mijn hert
en kuste mij met bitter weenen."

Die gelukkige meneer De Mont, op wien de meisjens zoo verzot zijn!

Een minnedichter moest den naam *Aphrodite* (bl. 41) niet verkeerd accentueeren en een Helleen geen *Tryton* spellen. Op bl. 42 zegt de dichter, dat

„sneeuwen borst en arm en mollige heup
een symphonie van sappig kernfrisch vleesch en
aanbidlik lijnenspel — u deden denken
aan 't godlik schoon der goddelike Cypris."

No. 28 is een echt goed minneliedtjen: »Zeg, weet gij 't nog; zeg, weet gij 't nog?« — de te-rug-keer der vluchtende.

No. 29 is als schildering niet minder; — misschien wat vrij en die »boezems«, die de wandelende minnaar »voelt stijgen« en »dalen« in het »puurst genot«, waarvan hij spreekt, kunnen er niet door.

No. 30 is zonderling; het staat in de afd. *Dahlila*, »Meduse« wordt er in toegesproken (dat is te verklaren); maar er boven staat: »Aan Béatrix«.

In een stukjen, dat bijna proza is, spreekt de dichter van een »êeltgetinte rozenwang«.

In *Dahlila* wordt, bl. 60, de geliefde als »moeder en bruid« toegesproken. Wat is dat?

No. 36 is een fraai schilderijtjen, maar men aarzelt goed te keuren, dat iemant, in zijn eigen naam sprekende, dergelijke *confidences* doet aan — het publiek.

Bl. 73. *Vool*, voor »voile« is niet mooi.

Is 't *veie* land (bl. 70) en de *lijze* wind (bl. 74) nederduitsche streekspraak?

Het woord *zeeuwe* (voor »zee«), op *eeuwen* te laten rijmen is toch wat kras.

In een antiek geschoeid gedicht wordt aan Dahlilahs »gemollig been« (bl. 99) en »mollig lijf« hulde gebracht.

Op bl. 100 treffen we 't substantief *doomen* aan, en op 101 golven de »boezems« der maagd weêr.... ja, bl. 103 het »poezel heupvleesch« van eenige Naïaden ...

Maar waar blijven we, als we zóó den gantschen bundel zouden doorloopen?

No. 61 vloeit weêr over van fatuïteit. Dahlilah, of wie het zijn mag (zoo laat de dichter zich door een kaartlegster dieds maken), Dahlilah, of die andere »blonde vrouw« sloeg vaak »in slapeloozen nacht« haar armen om haar dekens, zich vleyend dat het onze dichter was!

In No. 65 is de zoo lang gevrejen Dahlilah plotslijk iemant geworden, die den dichter maar éens een »hemelsch woord« gegund heeft. In No. 67 waagt de dichter zich »op 't hof ter Muyden« en ontmoet daar »Roemer« — die misschien nooit op het slot geweest is, althands den kring volstrekt niet helpt charakterizeeren. *Mæcenas* accentueert hij met den klemtoon op de 1ste en 3de lettergreep. Zonderling.

Op bl. 122 wordt *deur* tot »door«, om op »damp en smoor« te kunnen rijmen.

Tot bl. 125 gevorderd, begin ik te bespeuren, dat eene nadere regeling, in het register achter den bundel, de vaersjens, tot dus verre door ons beschouwd als aan *Dahlila* gewijd, geenszins op haar thuis brengt. De 68 eerste gedichten, hebben dus geen titel, worden niet gegeven als uitvloeisels van de zelfde gedachte. De 17 volgende heeten *Grafgezangen:* zij zijn meer fantasmagoriesch dan diep gevoeld.

De 3de afdeeling, bevattende 54 liederen (dat men dat alles schrijft is tot daaraan toe — maar dat men het alles laat drukken!), hebben weêr geen algemeenen titel, maar in het slotregister worden zij aan de namen verbonden, waaronder wij, misleid door de inleiding, de 3 afdeelingen gerangschikt hadden.

Ook hier glijden wij weêr herhaaldelijk over smaakloos-zinnelijke passaadjes (bijv. bl. 193—194), en stuitten op de onverduwbaarste prætensie. De dichter leent bijv. zijn pen om, bl. 197, op te schrijven, dat *Dahlilah* tot hem gezegd heeft:

„Nooit heeft een ander mij betooverd
als gij met éénen blik het doet...."

Is het dan zoo ver met de goede smaak en de ijdelheid onzer jonge-lieden gekomen, dat zij hunne triomfen zoo maar met platte woorden, tusschen aanhalingsteekens, in 't publiek brengen?

Maar als men in die mate een dichter *à bonnes fortunes* is als de Heer de Mont het zich beroemt, dan moest men toch ook niet over Dahlilahs te klagen hebben; want dan is men meer dan naïef.

In No. 32 der 3de afd. is de beminde (met een ander getrouwd) de moeder van drie lieve kinderen. De dichter is ongelukkig, en schreef daar zes goede gevoelige koepletten op.

Allerzonderlingst is de variatie op de »charité romaine«, die ons in No. 44 wordt voortgezet.

Het 50ste lied gedenkt eene beklimming met »Beatrix« van de »Congreskolom« — dat kan er meê door: maar de meêdeelingen zijn weêr verbazend onnoozel. Men oordeele:

„Vooraan klom *ik* —
Haar reikte ik de hand,
tot hoofsch en beminnend geleide....
— Mijn herseus stonden in laaien brand....
daar *Zij* — ô! géén woordje toch zeide....

En hoog, op 't verdek, in den waaienden wind,
noopte nu *zij* mij te rusten....
Toen sloot op mijn wang het aanbiddelik kind,
twee lippen, die dorstig mij kusten!"

De Heer de Mont heeft een opmerklijk gebrek aan.... smaak: ik beweer niet, dat het hem geheel aan schoonheidszin faalt, verre van daar, die zin is wakker en vruchtbaar bij hem; maar smaak in den zin van *le sixième sens*, takt en gevoeligheid. In No. 52 spreekt hij van zijn eigen »wimpers«: dat doet men niet. Die dit niet vat, moet maar blijven gelooven, dat men 't wél doet.

In No. 53, het voorlaatste lied van den bundel »Loreley«; gelaat zich de dichter, als of *hij* en *zij* »Oudjes« geworden zijn. Hij geeft zijner Beatrix zelfs een »bril en toer«! Is dat een man in de school der ouden opgetogen?

De »Nazang« leert ons niet veel. De dichter vergelijkt zijn liefde bij een arend, die door slangen »verwurgd« wordt. De arend had hem opgevoerd (als Ganymedes); nu de vogel vermoord is, valt de dichter naar beneden, en wel op »Spitsbergs klippen«

„niets achterlatend dan een hoopje beenen,
die Laplands aanbidlike schoonen,
met simmenbakhuis en knikkeuden ossenknie (?)
gebeden stotterend en tranen stortend,
te zamen borstelen met morsige boezems!"

Voor het laatste moet zeker »bezems« gelezen worden; maar de zetter kon niet besluiten de »*boezems*« aan dit gedicht te laten ontbreken.

Aangenamer voor den lezer is de bundel »Idyllen«. Hij bevat drie rijmeloze verhalen: het eerste, eene aansprakeloze kostschool-vertelling, onder den titel van *Hektor en Andromaché*; het tweede is gedeeltelijk ontleend aan Andersen, en, wat de verliefdheid van een vurig hart, zonder uiterlijk en zonder prætensie, op eene markt-danseres betreft, aan Victor Hugoos groep *Quasimodo en Esmeralda*; het derde is de voorstelling van een boerenmeisjen, dat door haren meester verleid is, en hoe haar kind, dat bij den sedert met een ander getrouwden vader veehoeder geworden is, toch nog

„op 't stroo der dood
den vaderkus mocht voelen op zijn wangen."

En vraagt de heer de Mont nu:

„of [zijn] liedekens] mal of schoon zijn"?

dan is 't moeilijk hier met éen woord op te repliceeren.

De Heer de Mont heeft groote gaven: hij heeft gevoel, fantaizie, lektuur, taalkennis en oefening in het dichten; maar het ontbreekt hem, ik zeide 't reeds boven, aan geoefende smaak. De spreuk *Hout mate* heeft hem nooit door hare wijsheid getroffen. Ware hij een jongeling van 18 jaren, dan zoû ik zeggen: 't is aan de leeftijd te wijten, maar een gehuwd Doorniksch Athenæumleeraar — een theorist, een huisvader, — te gelooven, dat het goed staat ons welwillend Holland te overplassen met minnedicht, dat hij blijkbaar maar voor 't scheppen heeft, — zich bijna geen rekenschap te geven van taal- en dichtregelen: dat is, op 's Heeren De Monts leeftijd, bedenkelijker.

De dichter heeft een gemak van schrijven, dat niemant hem benijden moet, want hij maakt er niet minder dan Van Duyse-zaliger groot misbruik van.

Coppée zegt, dat hij zijn vaerzen vaak schrijft »comme s'il fait des cigarettes« — maar zie eens, wat al die stukjens en stukken harmoniesch in elkaâr gezet, keurig afgewerkt zijn, gecizeleerd en gepolijst; en dan

de gedachten! de kompozitie. Bij Coppée is een kunstige fontein aan het in velerlei paerelende bochten opdrijven van haar vloeibaar krystal; bij De Mont wordt maar even een kraan opengedraaid, en de kannen, niet altijd hydriën en amforen, worden gevuld.

Een enkelen keer waagt de Heer de Mont zich aan den sonnetvorm, maar deze werkstukjens zijn zelden geslaagd.

Als de dichter een penceelkunstenaar was, zoû men van hem zeggen, dat hij wat flodderig te werk gaat.

Dit alles strekt echter niet ten betooge zeggen, dat er onder het groote getal zijner strofische minnedichten geen voortreflijke, aanschouwelijke, soms diep- (zelden fijn-)gevoelige, liederen te vinden zijn. Het muzikale zoo min als het pittoreske van de dichtkunst is hem vreemd; maar bij het eerste had meer naar den metronoom geluisterd moeten worden, en bij het tweede is niet dat gene wat hem in de natuur het meest heeft aangetrokken met de meeste juistheid en genialiteit waargenomen: ik bedoel het vrouwelijk schoon.

Het sensualisme van den dichter krijgt zelden eene æsthetische wijding en distinktie. Kiesch voelende dichters portretteeren hunne geliefden altijd op zekeren afstand; de andere nemen ze zoo dicht bij zich, dat het edelste zintuig, het oog, geene waarnemingen meer doen kan. Meesterlijk, onder anderen, is bij den Heer d. M. de schets van een regenbui, de vlucht, met zijn liefjen, in een huurkoepeetjen; maar het glanspunt voor den zanger is, dat Beatrix, of hoe ze heeten moge, daarbij.... op zijn schoot zat.

Daar zijn bewijzen, in de onlangs uitgegeven bundels, dat de Heer de Mont in velerlei toon en stemming werken kan, dat ook de technische vraagstukken meermalen zijn aandacht hebben getrokken. Niets belet hem zich uit te rusten om ons poëzie te gaan leveren, die meer beandwoordt aan de verwachtingen, die men van hem had opgevat.

JULI, 1882. J. A. ALB. TH.

Revista Hispano-Americana.

Deze nieuwe Revue is te Madrid, nu bijna een jaar geleden, voor het eerst verschenen. De oprichters van dit tijdschrift zijn de H.H. J. M. *Ruiz* en S. L. *Guyardo*, en wat hen daartoe aanspoorde? »de gloed van hun liefde voor Spaansche beschaving, »con el vivo deseo de estrechar lazos de estimacion reciproca y de provechosa inteligencia entre los pueblos hispano-americanos y esta amada patria nuestra.« met het vurig verlangen om, gelijk zij zelven verklaren in gene hunne woorden, »om tusschen de Spaansch-Amerikaansche volkeren en ons bemind vaderland, betrekkingen van wederzijdsche achting en nut bevorderende gemeenschap aan te knoopen. Uit den inhoud van de eerste afleveringen, tot boekdeel vereenigd, blijke hier de aard en de gang van het nieuwe orgaan.

Maatschappelijke transformatiën in de middeleeuwen: historische studiën van *Em. Castelar* p. 21—34, en wordt voortgezet. — Politiek van de Spanjaarden bij de verovering en de colonisatie van America, blz. 118—32, 445—44, [Hernan Cortés; II. Nieuw-Spanje; III. Eerste wapenfeiten tusschen de Spanjaarden en de inboorlingen van Amerika; IV. De eerste Spaansche bevolking in Noord-Amerika, door *Zaragoza* — Sancho de oudere en zijne familie blz. 196—207, 373—92, door vic. *Lafuente*. — Het transformise of de mensch-aap, blz. 242—58, 586—603, door *Mig. Sanchez*. — Jerusalem en Konstantinopel in de XIII^de^ eeuw, blz. 348—54, 533—9, door Em. *Castelar*. — Notitiën betrekkelijk den waren naam van Juan del Encina, Spaansche tooneeldichter der XV^de^ eeuw, blz. 355—64 door Man. Canete. — De Kerkelijke Jurisdictie onder de Visigothen, blz. 510—21, —wordt voortgezet, door *Ed. de Hinojosa*. — De Ebro tot grens, blz. 17—32 390—410, 564—74, door *Lafeunte*. — Spaansche Letterkunde: door Bartolomé Ponce *Laso de la Vega*, tooneeldichter der XVIII^de^ eeuw, blz. 45—56, 375—88, [schrijver van *La luna de la Serena*, *N' estra Segnora de la Cueva; El segundo Job. romano*, bekeering en werken, leven en glorie, martelaarschap van den heiligen Eustachius.] — De lierische Poëzie, blz. 83—92, door *Bl. Asenjo*. — Politiek van de Spanjaarden.... in Amerika, blz. 103—19 [vervolg: I de schepen van Cortés; II. Garay,] door *J. Zaragoza*.—De kerkelijke Jurisdictie in Spanje ten tijde der Visigothen (Westgothisch tijdperk) blz. 193—202, door *Ed. de Hinojosa*. — De Congressen der Amerikanisten: Congres van Nancy 1875, van Luxemburg 1877, van Bruxelles 1879, en van Madrid 1881; blz. 276—304, 467—77, door *J. Zaragoza*. De belangen van Spanje en van Frankrijk in Afrika, blz. 305—16. — Drie Spaansche ketters in het revolutionnaire Frankrijk: I. de theosophe Paschal Martinez, zijne verhandeling over het herstel der wezens, de secte der Martinezisten; II. de theophilantrope Andreas Maria Sancta-Cruz, zijn eeredienst der menschheid; III. de abt Marchena, zijne vertaling van Lucretius, zijne avonturen in Frankrijk, zijn letterkundig en politiek leven, blz. 355—65, 529—52, door *Marc. Menendez Pelayo*. — De Anticairen, blz. 461—6, door S. E. *Collantes*.

La Cruz

is de titel van een godsdienstige Revue voor Spanje en andere Katholieke landen. Ter kennismaking geven wij hier den inhoud van het Tweede boekdeel, Juli—December j. l.

Luis de Granada, Preeken (8) over de H. Sacramenten, blz. 3—53. — door *Juan de la Cruz*. Onze Lieve-Vrouwe del Sagrario in Toledo, 53—64. — Het Aardsch Paradijs en het gesloten Hof, overgenomen uit *La Union Católica*, die het vertaald had uit *L'Univers*. — Het Jodendom, zijne heiligscheunissen, zijne vermoordingen, zijn verraad en andere misdaden, blz. 125—83, 253—325, 381—420, vertaling von L. Rupert's *L'Eglise et la Synagogue* door *Vic. Manterola*. — Het eeuwfeest van de H. Theresia, bl. 561—7. — Harmonie tusschen Wetenschap en Geloof, blz. 570—81, door *Mig. Mir*. — *Luis de Granada*, Preek over de Groete des Engels, 638—41. — Beeltenissen van de Onbevlekte Ontvangenis, blz. 641—6 — door *Fid. Fita*. O. L. Vr. de la Paloma, blz. 648—55.

Het Hart der gelukz. *Clara de Montefalco*, blz. 655—66, vertaald uit *La Croix*.

Van breederen omvang en zwaarder gewicht is de tweemaal in de maand te Madrid verschijnende Revue:

La Ciencia Christiana,

Elke afl. beslaat circa 95 blz. Drie maanden vormen één volume. Elk vak van wetenschap in aanraking met

den Godsdienst rekent zij tot haar gebied te behooren, zij levert

a. Articulos doctrinales,

b. Examen de libros,

c. Novelas,

d. Variedades.

Degelijker artikelen dan deze Revista doorgaans levert, zullen er in het Spaansch wel niet geschreven worden.

Ontleenen wij voor heden aan een dier afleveringen wat heden hier te pas komt, aan de *Suplementos al Concilio nacional toledano VI*, por el *P. Fidel Fita y Colomé*, hoe dat Concilie de besluiten van het vorige algem. Concilie betrekkelijk *de Joden* herhaalde. En welk hoofdbeginsel was de leiddraad van 't Katholieke Spaansche Episkopaat in die VII^de^ eeuw? Hetzelfde als in de XVII^de^ eeuw; en dat was geen ander dan de Apostel Paulus vast stelt in zijn eersten Brief aan de geloovigen van Corinthië geschreven: »wat heb ik te oordeelen hen, die buiten zijn? Oordeelt niet gij hen, die binnen zijn? Want hen die buiten zijn, zal God oordeelen.« Welnu het was juist daarop dat de H. Braulio in zijne Synodale contestatie tot Paus Honorius I gericht, de aandacht van de zorgen Z. H. wenschte te roepen, geenszins op de strengheid van wet en straf, welke voor de Joden die bij hun geloof volhardend bleven, niet onpasselijk waren, maar op de strengheid van wet en straf, ook volgens Z. H. toe te passen op die Joden die Christen waren geworden en dan weer apostaat werden. En zelfs ten opzichte van deze laatsten, sprak de Aartsbisschop Zaragoza, in overeenstemming met de bepaling van cánon 57 van het IV^de^ Concilie van Toledo, dat de handeling afkeurde van Sisebut gehoor gevend aan de ophitsingen van Heraklius, de meening uit, dat de Kerk in Spanje, om ook tegen dat groot onheil een heilmiddel te vinden een zachter middel met kunst aangewend, mocht toepassen.

Hij wilde dan »tratar de ablandarles y doblegarles con el fuego del amor y maternales carinos de la religion christiana, y con el resplandor de la persuasion que dan asiduas y duraderas predicaciones,« trachten hen tot verzoening en gehoorzaamheid te brengen door de liefde en de moederlijke teederheden van den Christelijken Godsdienst en door licht en luister der overtuiging, die als onafgebroken stemmen van voortdurende prediking zijn.«

Dat was de taal van de Kerk in een tijd waarin keizer Heraklius met kracht eene algemeene vervolging begon tegen de Joden in het Oosten en in het Westen, in verbond als zij waren op niet weinige punten met de Mahomedanen, die, als een verwoestende overstrooming dreigden los te breken over de beschaafde wereld.«

Lo Gay Saber,

periodich literari quinzenal fet per escriptors Catalans, Mallorquins y Valencias. Laten wij ook hier tot eerste kennismaking een blik werpen op den inhoud van den vorigen jaargang: dan hebben wij te beginnen met een Gedicht: de laatste Koning van Mallorca (1349) blz. 2—4, door Jos. Mar. *Quadrato.* — en te eindigen met een Gedicht, eene vertaling uit Ossian, »de dood van Gaul, door Fr. *Fayos.* Cataliaansche Geographen, conferentie door Jos. Fiter é Inglés, — De Kronen, door Fr. *Fayos.* — Beschouwingen over het schrift door P. Company. — Het papier, geschiedkundige nasporingen door Fr. Fayos. — De Miniaturen. — De vorming van de voornamen etc.

Nog hebben wij te spreken over de vier volgende werken:

Calderon, estudio critico por Don Francisco Sanchez de castro:

Los Espanoles segun Calderon, por Don Carlos soler y Arques:

Las ciencias positivas en Calderon, por le Doctor Grinda y Forne:

Memoria acerca el magico prodigioso de Calderon, por D. A. Sanchez Moguel.

Dat zullen wij doen in een der volgende nommers, waarin wij in verband met de pas genoemde bekroonde memoria van Sanchez Moguel een artikel zullen mededeelen over Mgr. Putman en Prof. van Oosterzee. en en een woord over het in het buitenland meer en meer waardeering vindende werk van den Utrechtschen Kanunnik. J. W. Br.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Prijsvragen der universiteit te Amsterdam.

De prijsvragen, der stads-universiteit van Amsterdam den 1n Juli 1882 uitgeschreven en te beantwoorden vóór 15 Juni 1883 door studeerenden aan eene Nederlandsche instelling van universitair onderwijs, zijn:

Voor de *faculteit der wis- en natuurkunde:* Eene critische beschouwing van de vormings- en bereidingswijzen van chloroform, bromoform en jodoform.

Voor de *faculteit der letteren:* Een onderzoek betreffende den profeet Amos en zijne godspraken. In het bijzonder wordt de aandacht gevestigd op de volgende punten: de integriteit van het boek, de gesteldheid van den tekst, het vaderland van den profeet, zijne denkbeelden over den eeredienst, en de eigenaardige plaats, die hij in de geschiedenis van het profetisme inneemt.

Voor de *faculteit van godgeleerdheid:* Een onderzoek aangaande de leer over de daemonen bij Plutarchus.

Toestand der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. De minister van binnenl. zaken heeft aan de Kamer doen toekomen het verslag omtrent den toestand der Rijks-academie van beeldende kunsten te Amsterdam, over 1881. Daaruit blijkt het volgende: In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. De lessen werden geregeld gedurende het geheele jaar, natuurlijk met uitzondering van de vacantiën, door alle hoogleeraren gegeven, behalve door den hoogleeraar Stracké, die wegens gezondheidsredenen gedurende de maand October verlof had bekomen. In het leerplan kwam geene wijziging. De academie mocht zich dankbaar verheugen in den steun van het Kon. Zoöl. Genootschap *Natura Artis Magistra.* Over den ijver, de vorderingen en het gedrag der kweekelingen en leerlingen lieten alle hoogleeraren zich bij voortduring gunstig uit.

Het aantal dergenen die de academische lessen volgden, bedroeg bij den aanvang van het jaar 71 en was voor het einde van den zomercursus tot 75 gestegen. Ultimo December bedroeg het aantal 73. Hiervan waren voor alle lessen ingeschreven (kweekelingen) 57 waarvan 22 dames; alleen voor een of meer lessen ingeschreven 16 waarvan 4 dames. De verzamelingen der academie werden zoowel door geschenken als door aankoop niet belangrijk vermeerderd.

Bekroonde prijsvraag der Rijks-Universiteit te Leiden. De faculteit van rechtsgeleerdheid aan de Rijks-Universiteit te Leiden heeft den gouden eerepenning toegekend aan den schrijver van het antwoord op de door haar in 1881 uitgeschreven prijsvraag: »Verhandeling over de misdrijven, door middel van de drukpers gepleegd, en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor die misdrijven naar het nieuwe wetboek van strafrecht, en over de vraag in hoeverre bij dat wetboek 't beginsel van volkomen vrijheid van drukpers wordt geëerbiedigd.« Schrijver was de heer D. Simons, candidaat in de rechten aan de Rijks-Universiteit te Leiden.

Het Genootschap voor Geschiedenis en oudheidkunde in Limburg heeft voor f 200 aangekocht de verzameling Luiksche, benevens enkele Limburgsche munten, uit de collectie van wijlen den heer Martial te Luik.

Hetzelfde Genootschap heeft van den Weleerw. heer Habets, rijks-archivaris te Maastricht, ten geschenke ontvangen eene verzameling van voorwerpen uit de bronsperiode, gevonden te Berg-en-Terblyt en bestaande uit een twintigtal beitels, messen, armbanden en andere voorwerpen, zoomede eenige beitels van vuursteen, op verschillende plaatsen in Limburg gevonden.

Een boek als hoogverraad verboden. Bij decreet van den President der republiek Venezuela, is onlangs en zeer zeker te recht de invoer en verkoop van den onlangs bij Hachette te Parijs verschenen kleine atlas van Cortambert als hoogverraad verboden, omdat op een der kaarten daarvan Britsch Guyana tot aan den Orinoko reikt en dus Venezuelaansch grondgebied omvat. En boeken die het Atheïsme trachten te verspreiden, moesten die ook niet als hoogverraad alom worden verboden?

Eene Koningin lid eener Academie van Wetenschappen. Door de Rumeensche Academie van wetenschappen is tot lid benoemd de ook buiten Rumenië zeer gevierde schrijfster Carmen Sylva, achter welken pseudoniem, gelijk men weet, zich verbergt Rumenio's koningin Elisabeth, geboren prinses van Wied. De feestelijke installatie der Koningin zal nog in deze maand plaats hebben, in tegenwoordigheid van den Koning met gevolg en het corps diplomatique. De Koningin zal, overeenkomstig de statuten der Academie, eene inaugureele rede uitspreken. Ter herinnering aan deze merkwaardige feestelijkheid zal in de zittingszaal het marmeren borstbeeld der Koningin geplaatst worden.

Lofwaardige stichtingen van Paul Tulane en van mr. Slater. Een Amerikaan, de Heer Paul Tulane, te Princeton in New Jersey, heeft aan de stad New Orleans een som van 2 millioen dollars geschonken, voor de stichting en het onderhoud van een school, waar jongelieden van New Orleans onderwijs zullen ontvangen in talen, letterkunde, wetenschappen en fraaie kunsten.

Men valle den Amerikaan niet hard, omdat hij wat Yankee-achtig zich heeft laten photographeeren met den schenkingsbrief in de hand, noch omdat de gouden pen, waarmede hij dien onderteekende, als een merkwaardigheid zal bewaard worden.

Voor eenigen tijd gaf een ander millionair, Mr. Slater, een millioen *dollars* voor eene inrichting van onderwijs ten dienste der zwarte bevolking van de zuidelijke Staten.

Het hoogste observatorium met den grootsten sterrekijker ter wereld zal het nu in aanbouw zijnde op den berg Hamilton, in Californië, wezen, welke berg 4400 Eng. voeten hoog is. Voor die stichting van die sterrenwacht is door den millionnair James Lick, te San Francisco, een som van 700.000 dollars afgestaan, onder voorwaarde, dat hier de grootste sterrekijker ter wereld zou geplaatst worden.

De kijker, die hier in een grooten koepel geplaatst wordt, zal 50 voet lang zijn en een lens hebben van 3 voet in middellijn. Hij zal 50,000 dollars kosten en wordt vervaardigd door den opticus Clarck, te Cambridgeport, die ook den grooten kijker van het observatorium te Pulkowa onderhanden heeft, dat volgens bepaling van zijn stichter, Keizer Nicolas, altijd de beste instrumenten moet hebben.

Ook de verdere inrichting van het observatorium zal uitmuntend zijn en men heeft reden te hopen dat het na zijn voltooiing der wetenschap groote diensten zal bewijzen.

Inhoud van Tijdschriften.

Revue du Monde Catholique. Une semaine de la Commune de Paris II. Le salon de 1882. Un haut Baron à l'épagne féodale. II. La musique religieuse à Paris. Roseline. VI. Chronique scientifique. Chronique générale. Mémento Chronologique.

Stimmen aus Maria-Laach. Zur Charakteristik des officiösen Staatssocialismus. Zur Weltanschauung aller Culturvölker. Zur Entstehung des Exerssiens-Büchleins. Die römische „Frage." IV. Hauseinrichtung und Haushaltung aus Niederrhein um 1555. Recencionen.

Revue des sciences ecclésiastiques. Encyclique de S. S. Léon XIII aux Evêques d'Italie. Les oeuvres de Jesus-Christ sont les oeuvres d'un Homme-Dieu. Questions de Droit na turel. Le Pape Alexandre VI. Liturgie.

Revue catholique des Institutions et du Droit, par une Société de Jurisconsultes. Des réformes préposées dans le régime des sociétés par actions Quelques mots sur l'Algérie. Dix ans de l'histoire du Droit 1789—1799. La nouvelle loi sur l'instruction primaire oblige-t-elle en conscience. Chronique du Droit. Bibliographie. La question agraire en Irlande. Catalogue bibliographique.

A D V E R T E N T I Ë N.

C. L. VAN LANGENHUYSEN'S Boekhandel. Cingel 434, Amsterdam.

VERSCHENEN:

DE ROOMSCHE STEENROTS,

OF

De Katholieke Kerkleer over 's Pausen Onfeilbaarheid in Geloofszaken.

Naar het bekende werk van P. P. RUDIS, voor Nederlanders bewerkt door J. A. TEN HAGEN, Kath. Priester en Pastoor te Kabauw. „Nomen et Omen." KUINOEL. „Le Pape et l'Église c'est tout un." S. FRANC. SAL. *Met Kerkelijke goedkeuring.*

Nieuwe Uitgaaf: Prijs *f* 1.75.

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

EENIGE BESCHOUWINGEN

BETREFFENDE HET CORPS

OFFICIEREN VAN ADMINISTRATIE,

bij de Koninkl. Nederl. Marine.

Prijs *f* 0.25.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 11. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *ƒ* 3, *franco* per post *ƒ* 3,25, voor België *ƒ* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Philosophie et Philosophisme par A. Onclair, prêtre. Dr. *A. Dupont.* — La resurrezione e corporea Assunzione al Cielo della Sancta Vergine Madre di Dio. *J. W. Brouwers.* — Cyriacus de Kloostergek door Mevrouw Quarlès en „Luther im Spiegel Spanischer Poesie.“ *J. W. Brouwers.* — Overzicht der Kath. letterkunde van Duitschland, in het jaar 1881: Vertellingen en dergelijken; Land- en Volkenkunde; Werken voor de jeugd — Fransche Leestafel. — Prijsvragen uitgeschreven door het Prov. Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. — Scholen voor Hooger Onderwijs te Amsterdam in 1881. — Wetenschappelijke Mededeelingen: Hulde aan Fr. Muller; Gravure van G. Arendzen enz. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Philosophie et Philosophisme par A. Onclair, prêtre.

Louvain, chez. Alph. Meulemans — De Preter (Prix fr. 1.50).

Gaarne vestigen wij de aandacht op dit boekje, bestemd om veel nut te stichten vooral onder hen, die veel over philosophie hooren spreken, zonder ooit tot een klaar begrip gekomen te zijn van het wezen, de strekking, den omvang, de beginselen en gevolgen dezer wetenschap. Op weinige bladzijden (218) behandelt de schrijver met duidelijkheid en tevens degelijkheid de voornaamste vragen, welke tot de »Inleiding in de philosophie« behooren, om tot het besluit te komen dat de moderne philosophie (*le philosophisme*) in geen enkel punt de vergelijking met de philosophie van Thomas kan doorstaan.

Na eene Inleiding, welke het philosophisme kenschetst en de noodzakelijkheid aantoont hetzelve uit alle kracht te bestrijden, wordt in de volgende hoofdstukken het wezen en de hoedanigheden van de ware wijsbegeerten, vergeleken met het wezen en de eigenschappen der moderne systemen.

Het derde hoofdstuk verdient eene bijzondere opmerkzaamheid en wegens het belang der besproken leer, en wegens de vele en soms onbegrijpelijke vooroordeelen welke daaromtrent heerschen. Nergens vindt men eene zoo bondige, klare en degelijke uiteenzetting van het verschil en de aanrakingspunten tusschen het geloof en de wetenschap. Ik schrijf den korten inhoud van dit hoofdstuk hier neêr:

1. Différence essentielle entre la science et la foi, d'après les enseignements de la vraie philosophie.
2. Différence entre la science et la foi, au point de vue de leur objet matériel.
3. Au point de vue de leur objet formel.
4. Au point de vue de leur sujet.
5. Au point de vue de leur acte.
6. La philosophie est chrétienne, parce qu'il ne saurait y avoir opposition entre la science et la foi.
7. Parfaite harmonie entre la science et la foi.

Het vijfde hoofdstuk levert een kort en tevens helder overzicht der leeringen van den H. Thomas *a*) omtrent God beschouwd in hem zelven *b*), in zijne verhouding tot de schepselen, *c*) omtrent het geschapen heelal in betrekking tot den Schepper, en *d*) omtrent de grondbeginselen der wetenschap.

Ter vergelijking volgt het zesde en laatste hoofdstuk, inhoudende een sinthetisch overzicht der leeringen van de pseudo-philosophie. 1. Het nieuwe Epicurisme. 2. Overzicht van het speculatieve gedeelte dezer dwaling, zooals zij den lieden door den geleerden Tijndal wordt voorgesteld. 3. De Moraal van het Moderne Materialisme.

Onnoodig te wijzen op het groote nut van dit boek, dat op een bondige wijze een voldoend overzicht geeft van de hoofdpunten der Thomistische philosophie in tegenstelling met de talrijke dwalingen van onzen tijd. Daarbij komt dat de klare en populaire schrijfwijze het behandelde onderwerp voor iedereen verstaanbaar maakt, en tevens kostbare bronnen opent voor hen, die de leerpunten dieper wenschen te doorgronden. Het werk is de getrouwe vertaling van eene reeks opstellen verschenen in de *Civiltà cattolica*, uit de pen van den beroemden P. Cornoldi S. J. Deze naam waarborgt niet alleen de zuiverheid van de leer, en hare volle overeenstemming met de leer van Thomas, maar ook de waarde van de wetenschappelijke behandeling.

In het belang der philosophische studiën wenschen wij het boekje een groot debiet. Dr. A. DUPONT.

La resurrezione e corporea Assunzione al Cielo della Sancta Vergine Madre di Dio

pel P. *Agostino Lana* D. Min. D. Inf. Consult. della S. C. dei Riti. Roma. in 8 qr. di pagg. 392.

Algemeen, allerstelligst en altijd heeft men geloofd dat Maria, de Moeder des Heilands, na haar dood, lichamelijk ten hemel is opgenomen. Over die standvastig geloofde waarheid, als is zij tot nog toe geen artikel des geloofs, handelt het pas genoemde werk.

Over datzelfde onderwerp verscheen te Milaan, in 1877, in de *Scuola cattolica*, eene reeks van artikelen later als boekdeel uitgegeven, door *D. Carlo Bertani.* In 1869 gaf de Benedictijn Dr. *Luigi Vaccari*, thans Bisschop, zijn magistraal werk, over die geloofswaarheid uit. Bij het Concilie van het Vaticaan werd dan ook een *Postulaat* aangeboden om die waarheid tot punt van geloof, tot artikel des geloofs te verklaren. Ook in het *Zeitschrift für Katholische Theologie* deelde in 1880, p. 596—650 Herm. Jürgens zijne belangrijke studie mede over »*Die kirchliche Ueberlieferung von der leiblichen Aufnahme der seligsten Gottesmutter in den Himmel.*

Het werk van P. Lana bevat drie uitvoerige geleerde theologische polemische Dissertatiën, die een volledig geheel vormen.

De eerste heeft tot onderwerp »de oudheid en de algemeenheid der Katholieke overlevering betrekkelijk het geheim der verrijzenis en lichamelijke ten hemel opneming van de allerheiligste Maagd en Moeder Gods, volgens het geloof en de verklaringen der Heilige Vaders en der Leeraars, volgens de Martyrologen en de Menologen, volgens de heilige riten en Liturgiën. Daaruit blijkt en volgt onloochenbaar dat het beledene geheim in de kerk *behoort tot de Apostolische overleveringen.*

De tweede Dissertatie houdt zich bezig met de betooggronden en theologische bewijzen die voor dat geloof pleiten. Het zijn rijen en choren van schitterende en wel geordende getuigenissen uit de Heilige Schriften; het zijn Godgeleerde redenen, uitspraken van Pausen, en verklaringen van katholieke en zelfs van heterodoxe schrijvers. Van daar komt men van zelfs tot de gevolgtrekking, dat het theologisch allerzekerst is, dat Maria, ook met haar lichaam ten hemel is opgenomen. De zekerheid van deze geloofde tenhemelopneming is van dusdanig een aard, dat zij moet gerangschikt worden, volgens de onderscheiding van Melchior Canus en het gewoon gevoelen der Godgeleerden, onder de *Katholieke*, ofschoon nog niet tot dogma verklaarde, *waarheden.* Men zou ze dus niet kunnen loochenen zonder zich schuldig te maken aan *temeriteit*, zooals uitdrukkelijk wordt verklaard én door Canus en door den allergeleerdsten Suares én door Cardinaal de Luca.

In de derde Dissertatie, van polemische gehalte, komen alle voorname bezwaren en opwerpingen aan het woord: historische tegenstandsgronden, liturgische moeielijkheden, theologische opwerpingen; en alles wordt geregeld beantwoord, wordt volkomen wederlegd, en opgehelderd en toegelicht. Geen de minste grond tot twijfel, geen de geringste reden tot onzekerheid kan nog overblijven. Die verheerlijking van de gezegendste onder de vrouwen, de Moedermaagd, door Gods Almacht, staat voor den geest van den Christen in den zuiversten glans der troostrijke waarheid, als een vervulling der hoop die hem leidt en sterkt in den strijd tegen de lusten van vleesch en bloed, in den strijd ter bereiking van zijne hemelsche bestemming.

Hoe laag staat tegenover dit menschveredelend geloof het menschverdierlijkend materialisme! Door dat geloof van het Katholicisme stijgt de menschheid van deugd tot deugd, door die leer der materialisten zinkt de maatschappij van laagheid tot laagheid; wordt de mensch verbeestelijkt in dermate dat de Nabuchodonosor der fransche Romantiek, Victor Hugo, in zijn pas verschenen drama, *Torquedama*, een stelsel uitdrukt waar hij een zijner schepsels laat zeggen: p. 129.

> Est-ce que vous croyez qui si ma fille est belle,
> Je me gênerais, moi, pour être amoureux d'elle!
> Ah! ça, mais je serais un imbécile . . .

Na een betoog als dat van Lana past een lofzang als die van Vondel, waaraan wij toch wel de volgende verzen zullen mogen ontleenen:

> Met wat een stoet en Majesteit en zegen
> Onthaalden n de Vader, Zoon en Geest;
> Toen ghij, van hier, ten hemel voert, te feest,
> Langs hyacinthe en langs turkoise wegen.
> Jeruzalem scheen boven uitgelaten.
> Het weerlichte al karbonckels, en robijn.
> Ay starren duikt, en zon en maneschijn,
> Voor eeuwigh licht, saphier, en goude straten.
> Daer juicht het al, wat van geen vleck geschonnen.
> Het aenschijn keert naer U, en 't zuiver Lam.
> Daer kent men Godt, drie glanssen, ééne vlam.
> Geluckig die Godts blijschap heeft gewonnen!

J. W. Brouwers.

Cyriacus de kloostergek door Mevrouw Quarlès en »Luther im Spiegel Spanischer Poesie.«

Historische roman, uitgegeven te Arnhem.

In het nommer van 30 Juli jl. van »De Amsterdammer« wordt genoemde roman beoordeeld. »Wie van kloosterschandalen houdt, zoo begint de recensent, kan hier zijn hart ophalen.« Is dat woord op waarheid gegrond, dan is de kost, die Mevrouw Quarlès voorzet, van lage gehalte. Bij welk soort van vliegen zou de natuurkundige een vliegende verpersoonlijking, ter voorstelling van het bedrijf van Mevrouw Quarlès in haar roman, dien zij nog wel een historischen roman noemt, moeten gaan zoeken? »Het is te vreezen, zegt die recensie, dat haar Philipp, haar Cyriacus, haar Kosler, alle drie klooster wangedrochten uit de eerste jaren na de hervorming geen al te onware types vertoonen.« Hierop komen wij meteen terug, en kunnen den recensent gerust stellen: laten wij eerst nog de zienswijze in De Amsterdammer vernemen, voortgaande als volgt:

Historische waarheid moge niet ontbreken, — hierover straks — van aangrijpende menschenkennis is hier weinig te vinden. Mij althans heeft geen enkel figuur bizonder getroffen. Tegenover de duivelen der kloosters staan natuurlijk de engelen der hervorming. De hoofdpersoon is, zooals de schrijfster zelve in haar »Voorwoord« zegt: Pater Johannes Wolf; maar deze is als hoofdpersoon voorzeker niet belangrijk genoeg en althans niet geteekend met vaste hand. Al beklaagt men hem in zijn onverdiend ongeluk, men gevoelt niet veel sympathie voor hem, evenmin voor zijne beminde, welke zich om vrij onbeduidende redenen laat verbinden aan een ziekelijk man, dien zij niet bemint. Had de dood haar niet van hem verlost, dan had zij verkregen.... wat zij verdiende, want op zulke waters vangt men zulke visschen! De figuur van den protestantschen leeraar Hartmann Beijer had ook belangrijker kunnen zijn.«

Is waarlijk Mevrouw Quarlès nog zoo ten achteren, dat zij zelfs nu nog niet wil weten dat zulke verhalen niet meer *de bon ton* zijn en al lang hebben uitgediend? De stem en de vooruitgang der geschiedkundige studiën der laatste jaren vooral schijnen nog geen toegang te hebben verkregen tot het studeervertrek van Mevrouw, waar zij zich verlustigt met die duivelen der kloosters en die engelen der hervorming, waar marteling door vergiftiging schering en inslag zijn.

»Somwijlen wil de schrijfster wat verdiensten van lokale kleur aan de schilderij bijzetten, en welk banaal middel neemt zij ter hand? Zij meent er die kleur aan te verbinden met er »hoogduitsche woorden in te lasschen..... en wel niet zelden woorden, die zich even goed in onze taal laten zeggen.« Desniettemin zegt de recensent wat hooger: dat het een en ander getuigt van studie der bronnen en daardoor het verhaal een historische tint verkrijgt. Mevrouw Quarlès schijnt in

Frankfort, en wat Frankfort voor lezenswaardig bevat, wel thuis te zijn.«

Welnu, wanneer Mevrouw zoo thuis is in Frankfort, dan is zij, zweifelsohne op de hoogte en van het drama waarvan Broeder Martin Luther de held is in zijn klooster, drama door Dr. Fastenrath onlangs opgedragen aan Z. M. König Karl von Wurtemberg; als ook op de hoogte van het geschiedkundig werk van Dr. Johan Janssen, Professor te Frankfort. Maar des te meer onbegrijpelijk mag het dan heeten, dat Mevrouw, als ook de recensent in De Amsterdammer, aan kloosterwangedrochten uit de eerste jaren *na* de hervorming gelooven: weten zij dan niet dat de hervorming die kloosterwangedrochten naar buiten lokte? Weten zij niet hoe getrouw die duivelen der kloosters de kap op den tuin hingen en Pater Luther volgden, die met een verloopen non ging leven? Weten zij niet hoe tal van kloosterlingen inderdaad te slecht om brave kloosterlingen te zijn, goed genoeg waren om hoofdmannen der revolutie te zijn? Dat alles en nog veel meer van dien aard, had Mevrouw kunnen leeren uit onloochenbare bronnen, door Prof. Janssen in Frankfort geopend voor ieder die Hoogduitsch verstaat. Daar zou ook de recensent kunnen inzien, dat die types, *na* de hervorming, niet eens meer tot de waarschijnlijkheden behooren.

Ware dat geschiedkundig werk van Janssen uit het Spaansch vertaald, men zou kunnen vreezen dat in de vertaling de waarheid ware verraden, verminkt en gesmoord gelijk bij Fastenrath in zijn »*Luther im Spiegel Spanischer Poesie*« vertaald naar D. Gaspar *Nunez de Arce.*

La Vision de Fray Martin.

Wel laat de vertaler zijn klinkdicht aan den duitschen Koning zeggen: Hör, König, denn, was heut' aus Spaniën tönet: maar laat nergens hooren wat de spaansche dichter, als geschiedkundige waarheden in zijne Nota's openlijk verkondigt. Wel geeft de vertaling op blz. 44 de »Anmerkung des Autors« terug wat Nunez de Arce zegt in zijne 3de Nota betrekkelijk de gewoonte van dichtkunst en schilderkunst in het voorstellen van den tot zonden bekorenden Geest, edoch van de overige aanmerkingen is geen letter, geen trek te vinden im Deutschen Spiegel.

Het is waar, bij het getrouw overleggen van wat nu wegbleef kon het minder geschikt voor opdracht en toewijding aan een vorst.....

Welcher Luther ehret
Und liebt,.....

voorkomen. Of zou hier een greep, een verschil en verminking hebben plaats gehad in latere uitgaven? Dan mag gewis niet aan Dr. Fastenrath worden toegeschreven wat hier ons bezwaar is. Hij verklaart, ter hoogere ophemeling van zijn vertaalden dichter, dat diens »Dichtung, trotz ihres Helden, den jüngst noch die Madrider »Epoca« die grosse Figur des Irrthums« nannte, in Spaniën eine so begeisterte Aufnahme fand, dass in wenigen Wochen schon 10 Auflagen nöthig wurden.

Dat schreef Dr. Fastenrath in zijn »Vorwort, gedagteekend van 20 April 1880. Het is dan ook »nach der 10 Auflage« dat *Bruder Martin's Vision* im Versmaass des Originals übertragen« is.

Een jaar later lieten wij de *laatste* uitgave uit Spanje ontbieden door een der meest geroemde firma's der Residentie, en ontvingen 8 dagen later de 7 uitgave. Madrid: Libreria de Murillo, Calle de Alcalá, num. 7 enz. Het is die sétima edicion welke hier voor ons ligt met hare verschillende »notas« door den schrijver ter opheldering of aanwijzing zijner zienswijze aan zijn werk toegevoegd. Nunez de Arce zegt harde waarheden én betrekkelijk de zoogenaamde Renaissance, die hij kenmerkt als »heidensch,« én haar beweging in Kunst en Letteren en Wetenschap, die hij bestempelt als »anti-christelijk; harde waarheden ook vooral — en dit is het punt dat hier te pas komt met het oog op het werk van Mevrouw Quarles — betrekkelijk geestelijken en kloosters: maar, — en hier ligt de gordiaansche knoop — het geldt hier het elemento monacal in de dagen *vóór* de hervorming, en niet de eerste jaren *na* de hervorming. Tegen dat verval, tegen die misbruiken, verklaart Nunez de Arce te recht, hebben zich ontelbare stemmen uit alle landen der Christenheid verheven vóór dat Luther zich als rebel in opstand tegen Rome verhief: »mucho ántes de que Lutero se declarata en rebelion abierta contra Roma.«

Die wangedrochten, door Mevrouw Quarles geschetst als of zij een bezoek had gebracht aan het Panoptikon in Amsterdam, waren in die dagen uit de kloosters geloopen en hadden zich aangesloten, waar zij zich meer op hun plaats gevoelden, bij wie? Men hoore dit uit den mond van den dichter van *La vision de Fray Martin*, blz. 54: [1]) »de revolutie, welke Luther begon, diende den ongeregelden driften, den hartstochten slecht beteugeld in het klooster, der ontzettende wanorde van geestelijke tucht en zeden om allen band te verbreken en de medewerking van vele geloofverzakende en wulpsche kloosterlingen aan te bieden aan een leer die den ongehuwden staat der Geestelijken afschafte, aan eene leer die brak met de Genade en eenvoudig afbrak, nutteloos verklaarde én de goede werken én de verstervingen van het lichaam én de levenwekkende deugd der boetvaardigheid.«

Ook wij op den huidigen dag keuren dat verval dier tijden ten strengste af, even als alle goede Katholieken het destijds deden: de Spaansche dichter beroept zich te recht op het wereldberoemde werk van den geschiedkundigen Italiaan, Cesar Cantù, een Katholiek van den echten stempel, en zou zich insgelijks hebben kunnen beroepen op werken van zoo vele geleerde en heilige bisschoppen, alsmede op de Pausen van Rome, die dát verval van tucht en zeden nooit goedgekeurd, maar altijd bestreden hebben. Niet wij willen duivels van toenmalige kloosters verdedigd hebben, maar doen gerust een beroep, ja zelfs op Erasmus, om aan Mevrouw Quarlés te leeren en te bewijzen, dat die duivels nu ijveraars voor de hervorming geworden, er niet beter maar nog heel wat slechter zijn geworden. Wie van hen had willen beter worden, zou hebben moeten beginnen met zich zelven te hervormen,

[1]) Aprovecháronse de la revolucion que Lutero iniciaba los apetitos desordenados, las pasiones mal contenidas en el claustro, la perturbacion espantosa de las costumbres eclesiásticas.... para romper todo freno y ofrecer el concurso de muchos frailes apóstatas y lividinosos à una doctrina que abolia el celibato del clero, prescindia de la Gracia y declaraba inutiles las buenas obras, las mortificaciones de la carne y la virtud regeneradora de la penitencia."

en juist dát wilden die lieden het minst. Hun radicaal middel bestond, gelijk bij alle revolutionairen, in het afschaffen der wetten die hun lastig waren; hun hervorming, meer nog door hun werken dan door hun woorden gewild en gevergd, was: geen boetvaardigheid, geen versterving van 's lichaamslusten, geen goede werken meer!

Gesang, Wein und Weib, was het programma, en Luther gaf het voorbeeld.

En dan moet Mevrouw Quarlès nog aankomen met hare duivels der kloosters na de hervorming en met hare engelen der hervorming!

Wij hebben geen reden om het niet eens te zijn met het slot der recensie waar zij zegt: »het is zeker niet gemakkelijk een goeden roman te schrijven en men kan niet zeggen dat Mevrouw Quarlès is geslaagd«: en waar haar een doekje voor het bloeden wordt toegegeven in de woorden: »toch is haar streven degelijk, haar stijl gemakkelijk, haar voorstellingsvermogen niet gering,« willen wij 't liefst zwijgen.

J. W. Brouwers.

Overzicht der katholieke letterkunde van Duitschland, in het jaar 1881.

(*Voor de Leestafel.*)

Vertellingen en dergelijken.

Ook op dit gebied was het laatste jaar voor ons in vergelijking vruchtbaar. Het leverde ons grootere novellen en romans van *Bolanden*, *F. v. Brackel*, *Jos. Flach*, *E. v. Grotthusz* (die Leibeigenen), *Landsteinér* (Trautheim), *Phil. Laicus*, *Maria Lenzen*, *C. Stangl* (Theopista) en *H. Hirschfeld* (ein Thronerbe); kleinere novellen en vertellingen van *Frau v. Arndts*, *L. Auerbacher*, (Gsmlte Erzählgen), *Conscience* (deutsche uitgave 69 en 70ste deeltje) *G. v. Dyherrn*. *El. v. Grotthusz* (Lucia«) *Al. Salzbrunn* (Mosaik), *M. J. Schwaigez* en *Frans Trautmann* (heitere Münchener Stadtgeschichten). Buitendien verschenen van meerdere oudere werken nieuwe uitgaven.

Land- en Volkenkunde.

Woerl's »Reischandbücher« werden vermeerderd met een voortreffelijken wegwijzer door Oostenrijk-Hongarije. zijne »Reisebibliothek« door meer aangename schilderingen der Zwitsersche Alpen, van Schwabenland (*von Hofele*), van Midden- en Noord-Duitschland (door *J. Schneider*) van Noord-America en Ecuador (door *Zschokke*), alsook door *Brunner's* Duitsch-Oostenrijksch-Zwitsersch Cisterciënserboek en door een goeden wegwijzer voor handwerksgezellen.

Th. v. Liebenau begon het oude Luzern te beschrijven, *Daisenberg* beschreef de parochie Oberammergau, en voor Aken, Bonn, Freiburg, Fulda, Keulen en andere steden verschenen goede nieuwe gidsen. Baron *Hübner's* »Spaziergang um die Welt« werd in de nieuwe prachtuitgave voleindigd, en van *Herchenbach's* werk »die Welt« volgden de 18—22 afleveringen. *R. T. Buckert* beschreef zijne reis naar Palestina, *E. Scholz* gaf herinneringen aan zijne Italiaansche reizen, *H. Roneberg* verhaalde zijne vacantiereis door een gedeelte van Zuid-Duitschland, *Paul Stiegele* teekende treffende »Klosterbilder aus Italiën.«

Werken voor de jeugd.

Werken voor de jeugd schrijven is een veld, dat bij ons met bijzonderen ijver bebouwd wordt. Niet overal en altijd houden hier talent en goede wil gelijken tred, doch naast veel middelmatigs vindt men toch ook jaar voor jaar veel goeds en het een of ander wat uitstekend is. Zonder de voortbrengselen hier volgens hunne waarde te willen verzamelen, noemen wij als auteurs, gedeeltelijk met geheel nieuwe, deels met opnieuw uitgegeven werken.

a. *Op dramatiesch* gebied: *J. N. Ahle*, *J. Bechs*, *Benedikter*, *A. v. Berlichingen*, *F. en Is. Braun*, *Fellöcker*, *A. Jacobs*, *W. Rammerer*, *W. Raijser*, *Koglgruber*, *R. Ruhn*, *C. Ney*, *B. Ostermajer*, *W. Pailler*, en *M. J. Schwaiger*. — b. Wat vertellingen betreft: *Ed. v. Ambach*, *W. Anderdon*, *L. Auer*, *W. Bauberger*, *J. A. Bauer*, *J. Berten*, *Is. Braun*, *A. Brug*, *Conscience*, *E. Giehrl*, *G. Hocher*, *J. M. Hauber*, *Herchenbach*, *A. H. Royser*, *Rolping*, *Rorn*, *Rosseberg*, *Lautenschlager*, *M. Lehmann*, *Martinengo*, *J. A. Meier*, *Obentraut*, *F. A. Oldenburg*. *A. Pfeifer*, *Is. en H. C. Proschko*, *Saint-Marie*, *C. Schmid*, *Chr. v. Schmid*, *A. Snieders*, *F. v. Seeburg*, — c. *Als dichters van spreuken en gezangen*: *Ahle*, *Auer*, *F. Bone*, *Is. Braun*, *C. v. Brentano*, *J. G. Lechner*, *J. J. Liessem*. — d. *Als vermaners der jeugd: Anlhonieurez*, *F. Berg*, *W. Bruns*, *Businger*, *E. Fisscher*, *P. Freij*, *Grundkötter*, *Himmelstein*, *Junanitz*. *J. Katscher*, *J. A. Reller*, *G. Kniep*, *L. Rrick*, *P. H. Schwarz*, *Alb. Stolz*, *Toussaint*.

Fransche Leestafel.

Wie kent niet de FABIOLA van Mgr. Wiseman?

Welnu naast dat wereldberoemd meesterstuk mag men leggen en lezen:

L'HÉROINE DES CATACOMBES (Cæcilia) de l'abbé *Périgand*. Paris. Palmé. 1882, in-12 de 370 p. Prix: 3 fr.

FLAVIEN d'Alexandre *de Giraud*.

LA PERTE D'ANTIOCHE de l'abbé *Bayle*.

EMILIA PAULA de l'abbé *Bareille*.

MARTYRS DE LA PORTE CAPÈNE de M. Quinton.

Verder verrijke men de leestafel met

LA CHASSE AU ROI, LA CAVALIÈRE par *Paul Féval* (œuvres expurgées). Paris. Palmé, 1882, 2 vol. in-12 de 306 et 318 p. Prix 6 fr.

MUGUETTE, par le marquis» *G. de Cherville* in-12 de 450 p. Prix 4 fr. 50. Paris Firmin-Didot.

Dit zijn, om te beginnen, vijf meesterlijke Novellen: *La Braconnière*, *la Cage d'Or*, *Le Bossu de Tymeur* et *la Laide*, of *Cécile Berthaut*, jeune institutrice qui devient la légitime épouse du comte Robert de Châtillon. C'est un petit chef-d'œuvre.

Prijsvragen uitgeschreven door het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Natuur- en geneeskunde.

1. Een onderzoek der ontwikkelingsgeschiedenis van eene of meer soorten uit de afdeeling der ongewervelde dieren, waarvan de ontwikkelingsgeschiedenis nog onbekend is, vergezeld van de ter verduidelijking van den tekst gevorderde afbeeldingen.

2. Het Genootschap verlangt eene nauwkeurige met de noodige afbeeldingen voorziene ontleedkundige beschrijving van de larve en nymf van de *Melolontha vulgaris* (den gewonen Meikever), met eene vergelij-

kende beschouwing van de door Strauss-Dürckheim geleverde onleedkundige monographie over het volkomen insect.

3. Eene geneeskundige plaatsbeschrijving van eene stad in Nederland, met ten minste 10,000 inwoners.

4. Een overzicht van de resultaten der in den laatsten tijd genomen proeven omtrent de beweging van vloeistoffen en den wederstand, dien zij aan bewegende lichamen bieden, met opgave *a.* van de algemeene of bijzondere wetten daaruit af te leiden, en *b.* van de voornaamste punten, waaromtrent nog de gegevens ontbreken, en den aard der proeven noodig om die te onderzoeken.

5. Een historisch-critisch onderzoek omtrent de theorieën der electrische verschijnselen in spieren en zenuwen waargenomen.

6. Eene juiste bepaling van de warmte-hoeveelheden, die ontwikkeld of verbruikt worden bij de allotropische veranderingen van minstens twee enkelvoudige stoffen.

7. Men vraagt de warmte te bepalen door de maan gegeven in verschillende schijngestalten.

Letteren, Wijsbegeerte en Geschiedenis.

8. Onderzoek naar de Evangelieprediking en predikers bij het Nederlandsche gezantschap in Frankrijk gedurende den tijd van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

9. Het leven van Arnoldus van Buchell, zijn verkeer met de geleerden van zijnen tijd, zijne werkzaamheid en zijne verdiensten voor het onderzoek der Utrechtsche geschiedenis.

De schrijver zal hierbij vooral gebruik moeten maken van Van Buchell's rijke schriftelijke nalatenschap.

10. Een beredeneerd overzicht van de Arameesche woorden, die in de Arabische taal zijn opgenomen.

11. Men verlangt eene beschrijving van het Forum Romanum en de aangrenzende heuvels gedurende de Republiek en de eerste jaren van het Principaat.

12. Componatur fasti quam fieri possit locupletissimi, qui facta ad rem scenicam Graecorum pertinentia complectantur, additis et veterum testimoniis et eruditorum argumentis.

13. Disquisitio de loco difficiliore vel controverso, ad disciplinam antiquitatis sive graecae seu latinae pertimente.

Rechtsgeleerdheid en Staatswetenschappen.

14. Een geschiedkundig en wetenschappelijk overzicht van de Nederlandsche bronnen van het zeerecht.

15. Welke is de plaats die D. F. van Alphen inneemt in onze parlementaire en staatkundige geschiedenis?

16. Welke is de verhouding tusschen het recht in Nederland en het recht in de Overzeesche bezittingen en Koloniën van het Rijk, en welke beginselen moeten in geval van een conflict tusschen deze beide worden gevolgd?

17. Welke is de rechterstoel der stichtingen naar het Nederlandsche privaatrecht?

18. Eene geschiedenis van het gevangeniswezen in Nederland tot het einde der vorige eeuw.

19. De staatkundige geschiedenis van Friesland tot aan de regeering der vorsten uit het Saksische Huis.

20. Wordt gevraagd eene beoordeeling van de bewijsleer in het Nederlandsche privaatrecht, met het doel om op wetenschappelijke gronden eene nauwkeurige scheiding tot stand te brengen tusschen de voorschriften, die werkelijk het bewijs betreffen, en die welke slechts schijnbaar het bewijs, maar in werkelijkheid de verbindende kracht van zekere handelingen regelen.

De verhandelingen, bestemd om naar den uitgeloofden eereprijs te dingen, moeten vóór 1 December 1883 in handen van den secretaris des Genootschaps zijn, met uitzondering van de antwoorden op de vragen 11 en 12, welke vóór 1 December 1884 worden ingewacht, en op de vragen 1, 3 en 13, die uit haren aard doorloopende zijn en waarop dus telken jare vóór 1 December een antwoord kan worden ingezonden.

Voor de op zich zelve voldoende en bij vergelijking best gekeurde beantwoording van elke der bovenstaande vragen wordt een prijs uitgeloofd, bestaande in een *eere-diploma* en *driehonderd gulden*. .

Alle verhandelingen, welke naar een der uitgeloofde prijzen dingen, moeten met eene andere hand geschreven zijn dan die des schrijvers en, in plaats van met den naam van dezen, met eene spreuk zijn onderteekend, onder bijvoeging van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk tot opschrift voerende, en waarin zoowel de naam des schrijvers als zijn adres eigenhandig door hem zijn opgegeven. Ook moeten de verhandelingen, — voor welke, naar goedvinden, van de Nederduitsche, Hoogduitsche, Engelsche, Fransche of Latijnsche taal mag worden gebruik gemaakt (met uitzondering van *Latijnsche* vragen, voor welke bepaaldelijk met Italiaansche letters geschreven zijn, en vrachtvrij toegezonden worden aan den secretaris des Genootschaps, Mr. R. Melvil Baron van Lynden, lid der Arrondissements-Rechtbank te Utrecht.

Indien de schrijver eener prijsverhandeling lid is van het Genootschap, moet dit op het verzegeld briefje, hetwelk die verhandeling vergezelt, door het woord *lid* worden aangeduid.

Ter verkrijging van verdere inlichtingen, wendde men zich tot den secretaris, den Heer *R.Melvil van Lynden.*

Scholen voor Hooger Onderwijs te Amsterdam in 1881.

A.

Gemeentescholen.

1o. Het Gymnasium. Op 31 Dec. '81 bedroeg het getal leerlingen 189. Tot de leerlingen der laagste klasse behooren thans ook 3 meisjes.

2o. De Universiteit. Het getal studenten, die het volle collegiegeld hebben gestort en in het Album Studiosorum zijn ingeschreven, bedroeg 412, dat van hen, die voor enkele colleges betaalden, bedroeg 174, dus te zamen 586 studenten. Over het algemeen gaven de resultaten van het onderwijs stof tot tevredenheid. Het voormalig Oudemannenhuis, dat voor Universiteitsgebouw was bestemd en bij den aanvang van den nieuwen cursus daartoe werd gebezigd, zag zijn fraai binnenplein, door de zorg der studenten, met een borstbeeld van Minerva versierd, en door de zorg van het Gemeentebestuur van keurige bloemen voorzien. Het gebrek aan beschikbare lokalen, waarover nog

wel eens geklaagd wordt, zal verholpen worden, zoodra het gebouw voor hygiënisch laboratorium en model-apotheek op den Kloveniersburgwal gereed zal zijn. Het nieuwe gebouw van de Bibliotheek der Universiteit, gevestigd in het voormalig Athenaeum Illustre op den Singel, werd met Mei '81 in gebruik genomen.

B.

Bizonder Hooger Onderwijs.

In deze gemeenten zijn zes bizondere inrichtingen van Hooger onderwijs, namelijk: 1o. het Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Societeit; 2o. het Evangelisch Luthersch Seminarium; 3o. de inrichting tot opleiding van predikanten in het hersteld Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap; 4o. het Nederlandsch-Israëlietisch Seminarium; 5o. het Portugeesch-Israëlietisch Seminarium, en 6o. de Vrije Universiteit.

1. Seminarium der algemeene doopsgezinde societeit. — Het onderwijs aan deze inrichting werd door 2 hoogleeraren geregeld gegeven.

Het getal studenten bedroeg op 1 Januari 1881 7, welk getal in Juni 1881 tot 6 verminderde. Het klom tot 11 in September daaraanvolgende, maar verminderde den 28ste dier maand tot 8, omdat 3 studenten met gunstig gevolg het tweede gedeelte van hun proponents-examen aflegden: Door het overlijden van een der studenten, daalde het cijfer weder tot 7 waarop het tot 31 December 1881 is gebleven. Geen van dezen legden in den loop van 1881 een examen af.

2. Het evangelisch-luthersch seminarium. — Het onderwijs aan deze inrichting werd gegeven door 2 hoogleeraren.

Het getal studenten bedroeg bij het openen van den nieuwen cursus 3. Een hunner heeft nl. in 1881 met goed gevolg het proponents-examen afgelegd.

De bibliotheek van het seminarium, die aan de bibliotheek der Uuniversiteit in bruikleen is afgestaan, is naar het nieuwe gebouw voor laatstgemelde inrichting overgebracht.

3. De inrichting tot opleiding van predikanten in het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap.De Kweekschool opende haar cursus in October 1880 met 1 student, die zijne studiën met lust en ijver voortzette, doch door een ernstige ziekte werd aangetast, waardoor hij die studiën aanvankelijk moest staken. In October 1881 zijn 3 nieuwe studenten na afgelegd eindexamen aangenomen, zoodat de inrichting thans 4 studenten telt.

4. Het Nederlandsch-Israëlitisch Seminarium. — Het onderwijs aan deze inrichting werd in 1881 gegeven door 12 heeren.

Op 1 Januari 1881 werd onderwijs verstrekt aan 39 studenten, welk getal op 31 December jl. tot 50 was vermeerderd.

Van de studenten der hoogere afd. bezochten er 4 de lessen aan de Universiteit. De lesgelden werden uit de kas van het seminarium bestreden.

Bijna alle kweekelingen genoten het onderwijs kosteloos. Een zestal betaalde schoolgeld, dat van *f* 25 tot *f* 50 per jaar bedraagt.

Onder de studenten en kweekelingen waren er 27 met der woon te Amsterdam gevestigd.

De inkomsten van het seminarium bedroegen over 1881: *f* 14,182.81½ de uitgaven *f* 13,750.27½. Het batig saldo moet worden aangewend tot verdere verbetering van de bestaande gebouwen der inrichting.

5. Het Portugeesch Israëlietisch seminarium Ets-Haïm. Op 1 Januari 1881 waren aan deze inrichting werkzaam 20 docenten.

Op 1 Januari 1881 werd onderwijs verstrekt aan 7 kweekelingen. Twee der kweekelingen legden met gunstig gevolg examen af voor de algemeene commissie van examinatoren tot behoud der studiebeurs, terwijl twee andere leerlingen in den loop van het jaar de inrichting hebben verlaten.

Alle kweekelingen genieten het onderwijs kosteloos. Zij, die het thans bijwonen, zijn allen te Amsterdam woonachtig.

6. De Vrije Universiteit. — Deze instelling, opgericht door eene vereeniging van bizondere personen, onder den naam van »Vereeniging voor Hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag«, is op 22 October 1880 ingewijd en op 20 December daaraanvolgende geopend. Het rectoraat werd tot 20 October 1881 waargenomen door dr. A. Kuyper. Op dien datum trad dr. F. L. Rutgers als rector op. Bij de overdracht van het rectoraat werd door den aftredenden rector eene rede uitgesproken over »de Hedendaagsche schriftkritiek in hare bedenkelijke strekking voor de gemeente des levenden Gods«.

Het aantal studenten bedroeg 16, van welke na 20 October 14 door den nieuwen rector gecenseerd werden. Van dit getal waren 15 voor de Godgeleerde studiën en 1 voor die der Rechten bestemd.

De colleges werden, overeenkomstig de openlijk bekend gemaakte servies Lectionum, geregeld gehouden en getrouw bijgewoond.

Het aantal hoogleeraren bleef in de faculteit der Godgeleerdheid 3. Het getal hoogleeraren in de Litterarische faculteit werd met één vermeerderd en bestond uit 2 heeren. De laatste aanvaardde zijn taak op 8 October 1881 met het houden eener rede in de Latijnsche taal »de summi philologie imagine cuique Philologiae studioso spectands.«

Aan de faculteit der Rechtsgeleerdheid bleef één hoogleeraar.

De bibliotheek werd vooral door geschenken vermeerderd.

Wie nader wil weten met welken ernst er wordt gewerkt voor hooger onderwijs op gereformeerden grondslag, hoore thans uit ons Leeuwarden:

Als voorbereiding tot de alhier te houden algemeene vergadering der Vereeniging voor hooger onderwijs op gereformeerden grondslag had heden 5 Juli in den namiddag, in de zaal van den heer M. van der Wielen eene meeting met debat plaats (voor 25 cent ook toegankelijk voor hen, die geen leden of begunstigers der Vereeniging zijn) over de vraag: Welke zijn de vooruitzichten voor de studenten der vrije universiteit? De vraag werd ingeleid door dr. A. Kuijper. Na de bezwaren, waarmede de verschillende faculteiten te kampen hebben, in bizonderheden te hebben nagegaan, was de slotsom zijner rede, dat voor de theologische faculteit, waarvoor de meeste studenten waren ingeschreven de minst gunstige vooruitzichten bestonden, doch dat die voor de medische faculteit, voor welke echter geen studenten waren ingeschreven, gunstiger

waren. Vrij gunstig was het oordeel ten aanzien van de overige faculteiten: de litterarische, juridische en philosophische. Gelijk te verwachten was, volgde een geanimeerd debat. De meeting, die druk bezoek had, ook van velen uit anderen plaatsen, duurde van 1 tot $4^1/_2$ uur.

's Avonds werd in de Groote Kerk een openbare bidstond, onder leiding van ds. B. van Schelven, gehouden ter voorbereiding tot de algemeene vergadering van den volgenden dag. De voorganger ds. B. Van Schelven had tot tekst gekozen Psalm 60, vers 6 en 7, Spr. wees er op, hoe voor korten tijd de stem des volks zich had doen hooren ten einde scholen met den Bijbel te verkrijgen. Waar het volk lager onderwijs eischte, gegrond op Gods woord, was, volgens hem, die behoefte niet minder groot voor middelbaar en hooger onderwijs. Hij sprak voorts over die behoefte voor hen, voor wie deze beide soorten onderwijs zijn bestemd. Ze werd te meer gevoeld, naarmate de tegenwoordige scholen voor hooger onderwijs niet aan den eisch des volks voldoen. Hij betoogde hierna de noodzakelijkheid van hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag, blijkbaar uit den nood, die de geloovigen omgaf, en vond daarom te meer stof tot blijdschap over de stichting der vrije universiteit, van wier zegen ook dit samenzijn getuigde.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Hulde aan Fr. Muller. *Gravure van G. Arendzen.* Aan de nagedachtenis van wijlen Fred. Muller is onlangs opnieuw een eigenaardige hulde gebracht. Het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, waarvan de overledene vroeger voorzitter was, heeft een uitmuntend portret van hem in kopergravure laten vervaardigen als een dankbaar aandenken aan Muller's groote verdiensten jegens het Genootschap. Het portret is door de bekwame hand van den heer Arendsen, deels naar de bekende schilderij van mej. Schwartze, deels naar eene andere afbeelding, gegraveerd en munt uit door treffende gelijkenis en artistieke uitvoering.

Te Rolduc werd feest gevierd, ter eere van den heer G. H. Leus, directeur der normaalschool, die zijn 40jarige loopbaan als onderwijzer herdacht. Een groot deel der leerlingen en oud-leerlingen gaven daarbij een fraai stoffelijk bewijs van genegenheid en gehechtheid. De jubilaris is door den Paus benoemd tot ridder der Orde van den H. Gregorius den Groote.

Op het officieele feest der Universiteit te Würzburg, dat door een talrijke schaar geleerden bijgewoond en door den Minister van Lutz, als vertegenwoordiger van Koning Lodewijk, geopend werd, is o. a. ook het woord gevoerd door Prof. Opzoomer, namens de Nederlandsche en Zweedsche universiteiten, waarna de afgevaardigden van Amsterdam, Groningen, Utrecht, Leiden, Upsala-Christiania en Lund eeregeschenken overhandigden.

Het Bataviaasch Genootschap heeft een lijvig deel zijner verhandelingen verzonden (deel XLIII), uitgegeven bij Brill te Leiden, inhoudende drie teksten van tooneelstukken uit de Wayang Poerwa, voor den druk bezorgd door Ch. Ten Nechelen, met een voorrede van professor H. Kern, 1e deel.

Het *Letternieuws* bericht dat in Sept. te Amsterdam een tijdschrift, gewijd aan de belangen der Nederlandsche kunst, zal verschijnen, en wel bij Gebrs. Binger, onder leiding van mr. A. D. De Vries Azn., onderbestuurder van 's Rijks prentenkabinet, en mr. N. De Roever, hulparchiefbewaarder te Amsterdam.

In zijne vergadering van 24 September van het vorige jaar heeft de Antwerpsche gemeenteraad besloten de herinnering van beroemde mannen, die te Antwerpen geboren zijn, gewoond hebben of gestorven zijn, te verlevendigen door het plaatsen van eenvoudige gedenksteenen in de gevels der huizen, waarin zij gewoond hebben. Met dit doel is op de begrooting van dit jaar eene som van 4000 frs. uitgetrokken, en thans stellen burgemeester en schepenen aan den raad voor aan zijn besluit een begin van uitvoering te geven door het plaatsen van 20 dezer gedenksteenen. Onder de personen, aan wier nagedachtenis deze gewijd zullen zijn, komen o. a. voor; Rubens, Van Dijck, Qu. Matsys, J. E. Quellin, D. Teniers, Jan Breughel, Henri Leys, Balth. Ommeganck, Gust. Wappers, enz. De inscriptie zal in het Vlaamsch zijn en niets meer behelzen dan wat b. v. voor Rubens ontworpen is:

IN DIT HUIS IS GESTORVEN
PETER PAUWEL RUBENS
KUNSTSCHILDER
1577—1640.

Richard Wagner heeft, luidens berichten uit Mainz, vóór eenige dagen het contract met de bekende uitgeversfirma aldaar, Schott, onderteekend, waarbij deze laatste voor 190,000 mark courant eigenares is geworden van de *Parsifal*, d. i. van het recht om de partituur van dit nieuwe werk te publiceeren en het klavieruittreksel er van uit te geven.

— Te Parijs werd dezer dagen in den tuin der Tuilerieën belangrijke proeven genomen met het aanwenden van de *zonnestralen als beweegkracht voor een boekdrukpers.* Men bezigde nl. geconcentreerde zonnestralen om stoom voort te brengen. Ofschoon de zon niet zeer helder scheen, gelukte toch de proef, en werden er met behulp van de zonnewarmte eenige duizenden exemplaren gedrukt van het *Soleil-Journal.* De zonnewarmte kan tot meer industriëele oogmerken dienen, zooals trouwens vroeger en later door verschillende geleerden werd aangetoond, ook in de heete luchtstreken.

— De Belgische Regeering heeft voor 50 exemplaren ingeteekend op het nieuwe *Middel-Nederlandsch woordenboek* van prof. Verdam.

Nederl. vertaling uit Ambros. Te Rottedam heeft men begrepen dat Ambros' voortreffelijke Geschiedenis der Muziek in te weinig handen komt, en gewild dat althans hetgeen er over de *Nederlandsche Toonkunstenaars* der 15de en 16de eeuw gezegd wordt,

binnen 't bereik van ieder Nederlander zou zijn. Zonder twijfel zullen onze talrijke muziekliefhebbers met belangstelling deze fragmenten, verschijnend bij Nijgh & van Ditmar lezen: voor hen inzonderheid is het interessant te vernemen hoe het met de muziek toen gesteld was en welken roem de Nederlanden, voornamelijk echter de Zuidelijke, op haar gebied in dien tijd verwierven.

— *Oude kerkmuziek.* Don Jose Flores Laguna te Santiago de Compostella in Galicië, is er in geslaagd een stuk gewijde muziek uit de twaalfde eeuw te ontcijferen en te arrangeeren. Het is de Lofzang der Vlaamsche pelgrims die naar Santiago trokken. Na vele eeuwen zal hij thans weer gezongen worden bij het aanstaande bezoek der Fransche pelgrims aan het graf van den Heilige. De stijl is Gregoriaansch.

— In de prijsvraag voor het beste gedicht ter eere van Rouget de l'Isle, uitgeschreven door diens geboortestad Lons-le-Saulnier, is bekroond Louis Ratisbonne. Er waren ruim 100 gedichten ingezonden.

— De jury voor de internationale kunsttentoonstelling te Weenen heeft aan de Belgische schilders Braekeleer, Gallait en Verhas, en aan den Nederlandschen kunstschilder Stroebel de door het ministerie van onderwijs uitgeloofde gouden Staatsmedailles toegekend.

— Door de firma A. Braun te Dornach worden telkens onze middelen, om de kunstwerken van verschillende musea te vergelijken en te bestudeeren, uitgebreid. Thans geeft zij ons weêr een nieuwe collectie harer heerlijke photographieën, namelijk de schilderijen van het museum te Karlsruhe. De oude Duitsche en de Hollandsche kunst zijn er op zeer opmerkelijke wijze vertegenwoordigd in H. Holbein, L. Cranach, Burgmair; in Van der Helst, Rembrandt, Metsu, Dou, enz. De uitgave geschiedt bij J. Velten te Karlsruhe.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd.- Wetensch.- en Letterkundig-Gebied XV jaarg. afl. 2 (W. van Gulick, 's Hertogenbosch) I. De Verdrags-aard der Concordaten. C. Willems. II. Thomas à Kempis en de Jansenisten. H. J. Allard. III. Mecaenas vroeger en thans. Frans.

De Katholiek. Godsd.- Geschied.- en Letterk. Maandschrift. Augustus 1882.

Het schrijven van den Kardinaal Cajetanus, waarbij hij zijne aanteekeningen op het derde deel der Summa van den H Thomas opdraagt aan Paus Adriaan VI. C. J. M. Bottemanne. Liever Turksch dan Paapsch. I. H. J. H. Ruscheblatt. De Gustaaf Adolf-Vereeniging in Duitschland. L. A. Laurey. Een belangrijk boek. Enchiridion ad sacrarum disciplinarum cultores accommodatum opera et studio Zephyrini Zitelli-Natali. H. Het gulden boekje van Dom Sans de Sainte-Cathérine. H. De keuze van een levensstaat door J. G. Wansink, S. J. Een kijkje in China. Huwelijken naar de wereld. De geneesheer en de paedagoog.

ADVERTENTIËN.

Uitgave van
Gebr. van der POST,
te UTRECHT.

SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Duitsch.** Geb. *f* 1.00
SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Engelsch.** Geb. *f* 1.00
SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Fransch.** Geb. *f* 1.00
SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Italiaansch.** Geb. *f* 1.00

Deze werkjes, in klein formaat en goed gebonden, waardoor men ze zeer gemakkelijk bij zich steekt, zijn praktisch van inhoud en vorm. Behalve dat deze boekjes alles wat men, op reis zijnde en een dier talen moetende spreken, wil weten, bevatten zij ook eené spijskaart.

VAN HALL, **Natuur- en Landleven** . . . . *f* 2.75
PIDERIT, **Leer der Gelaatkennis.** *f* 1.40
STERNBERG, **Handleiding Photographie** . . . . *f* 0.75
WITTE, **Praatjes over Planten.** *f* 2.50
PHILEMON, **Tense en haar huisgezin** 2 dln. . . . . *f* 5.30

C. L. VAN LANGENHUYSEN'S **Boekhandel.** Cingel 434, **Amsterdam.**

VERSCHENEN:
DE ROOMSCHE STEENROTS,
OF
De Katholieke Kerkleer over 's Pausen Onfeilbaarheid in Geloofszaken.
Naar het bekende werk van P. P. RUDIS, voor Nederlanders bewerkt door J. A TEN HAGEN, Kath. Priester en Pastoor te Kabauw. „Nomen et Omen." KUINOEL. „Le Pape et l'Église c'est tout un." S. FRANC. SAL. *Met Kerkelijke goedkeuring.*
Nieuwe Uitgaaf: Prijs *f* **1.75.**

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:
DE RECHTSMACHT
DER
ZEEKRIJGSRADEN
in OOST-INDIE.
DOOR K. J. VAN DEN BUSSCHE.
PRIJS *f* **0 25.**

Uitgaaf van KÜPPERS & LAUREY te HAARLEM:
JOANNES BAPTISTA,
NAAR VONDEL'S EPOS.
DRAMA IN VIJF BEDRIJVEN,
DOOR
J. W. B. van Sint-Mariëngraat,
OPGEDRAGEN AAN
H. M. de KONINGIN der NEDERLANDEN
Prijs f **1,50.**

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Janstraat te Haarlem.

N°. 12. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

JE MAINTIENDRAI

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Het leven van den H. Thomas van Aquino door P. F. J. V. de Groot, Ord. Praed. *J. W. Br.* — Twee Nederlandsche documenten uit Florence II. — Die Gegenreformation in Westfalen und am Niederrhein. *J. W. Br.* — State-Papers, Henry VIII. 1533. — Beiträge zur Niederländische Kunstgeschichte. — Bibliotheca Belgica, Bibliographie générale des Pays-Bas — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

HET LEVEN VAN DEN H. THOMAS VAN AQUINO,

Kerkleeraar en Patroon der Studiën

DOOR

P. F. J. V. DE GROOT, Ord. Praed.

(Utrecht Wed. J. R. VAN ROSSUM.)

Dit voortreffelijk werk, waarvan onze lezers reeds menige aankondiging hebben gelezen, is thans voltooid. De Katholieke Letterkunde van Nederland mag er roem op dragen. De Eerw. Pater de Groot heeft niet enkel een boek geschreven, dat bezielend vermag te werken op alle lezers, wier gemoed voor edele aandoeningen vatbaar is. Dit is reeds veel, maar op verre na niet alles noch het hoogste wat hij zich ten doel heeft gesteld. Harten te winnen voor de hoogste Heiligheid door den zuiversten liefdeband verbonden aan de hoogste Wetenschap, dat is het verheven doelwit, waarop de schrijver van dit Leven van St. Thomas van den aanvang tot aan het einde van zijn werk onafgebroken het oog houdt gevestigd. In de meesterlijke *Inleiding*, die aan de levensbeschrijving van den Heilige voorafgaat, ziet men dit denkbeeld reeds schitterend op den voorgrond treden.

Alle redelijke wezens liggen onder de dure verplichting naar ware grootheid te streven. Geestdrift voor waarheid en zedelijk schoon is de onmisbare levensvoorwaarde tot deze grootheid. Die geestdrift wordt geboren uit waarachtige kennis. Zonder deze kennis zullen wij ons niet zoo duurzaam en offervaardig aan het onstoffelijk goed willen wijden, als voor de veredeling van iederen mensch in het bijzonder en dus ook voor den vooruitgang der maatschappij volstrekt noodzakelijk is. »Zoo ontstaat de grootheid der wereld uit het krachtig en eendrachtig streven van velen naar één waardig doel. Doch waar is het einde van dit streven? Waar komen al onze vermogens tot haar hoogste werking en rust? — In God, het Begin en het Einde van alle beweging en leven. en die als de oneindig Ware en oneindig Volmaakte den volkomensten levensrijkdom en onuitsprekelijken vrede in zich zelven vindt, en naar de mate hunner vatbaarheid binnen eindige grenzen ook Zijnen schepselen mededeelt.«

De schrijver heeft door een heiligen eerbied zijne pen laten besturen. Die eerbied voor bovenmenschelijke grootheid, waarvan de Engelachtige Leeraar in zoo velerlei betrekking voor hem het voorwerp is, deelt zich ook als van zelve mede aan zijne lezers: zoo vol uitdrukking en gloed, zoo doorzichtig, om het dus eens te noemen, schrijft hij zijne levensgeschiedenis. Men wordt weldadig aangedaan door zijne bewondering: zoo welsprekend weet hij die keer op keer te vertolken. Men gevoelt kracht in de borst, wanneer hij een heldhaftige zelfopoffering van den Heilige schildert: zoo krachtige verven heeft dan zijn penseel. Hier en daar zal wellicht de wensch in u oprijzen wat rijker verscheidenheid in des schrijvers beeldspraak te mogen bewonderen; maar dan zult gij tevens erkennen voor dat gemis overvloedig schadeloos te zijn gesteld door haar frissche bezieling en verheffende piëteit.

Dat dit boek eene levensbeschrijving is in den hoogeren zin van dit woord, behoeven we niet meer te zeggen, nadat wij op het doel hebben gewezen, dat zich de schrijver heeft voorgesteld. Nooit was er in een Heilige heerlijker harmonie tusschen leven en weten, tusschen heiligheid en geleerdheid dan in den Engel der school. Zijn weten loste zich telkens op in een verhoogd en veredeld leven in de Bron van alle zijn. Dat vooral heeft zijn levensbeschrijver diep gevoeld. Al de wetenschappelijke werken van den Engelachtigen Leeraar zijn hem levensuitingen eener op het innigst met God vereenigde ziel, die er behoefte aan gevoelt het voorwerp harer liefde aan anderen te doen kennen: levensuitingen vaak niet minder verrukkend voor den geest, die tot hare geheimen mag doordringen, dan een roerend gebed, dat wij den reinsten liefdegloed dier ziel hooren vertolken. Niets in het leven van dezen grooten Heilige staat voor het oog des lezers als vereenzaamd. De schrijver weet ons met krachtige hand in diens eeuw te verplaatsen. Wij zien menige krachtige gestalte uit dat verre verleden voor ons optreden: wij mogen menige heldendaad van onverschrokken christenmoed of van hooge christendeugd bewonderen: wij worden in de scholen der heilige wetenschap binnengeleid, waar de bespiegelende menschengeest, gewapend met het licht des geloofs, zijne schoonste triomfen mocht vieren. Vrees niet, dat het u nu en dan zal duizelen op dien langen tocht. De schrijver is niet slechts een betrouwbare, hij is tevens een edelmoedige gids. Hij treedt met u voort als een broeder aan de hand zijns broeders. Herhaaldelijk voorkomt hij uwe bedenkingen, doet uwe bezwaren verdwijnen en plaatst in het helderste licht wat voor uwe oogen in duisternis was gehuld. Gij moet wenschen ernstig te genieten, en het genot, dat gij zoekt, moet van de edelste soort zijn: dan kunt gij er zeker van wezen, dat uw wensch ten volle zal bevredigd worden.

Eene meesterlijke vertaling der Encycliek *Æterni Patris* is het natuurlijk gouden slot van dit werk, zoo

dat, hier of nergens mag gezegd worden: het einde kroont het werk.

De lezers van den Wetensch. Nederl. zullen zich de meesterlijke artikelen van Dr. A. Dupont, over die Encykliek nog wel herinneren.

Eene andere recensie over datzelfde werk. Wij stellen ons de vragen:

A. Was het vermoeden gegrond dat men in Pater de Groot een uitmuntenden biograaf van Sint-Thomas, den grooten Kerkleeraar, zou hebben? op welke gronden mocht het betwist worden?

B. Wat mocht het beschaafde Katholieke publiek van ons land verwachten van Pater de Groot?

C. Heeft de Nederlandsche Dominicaan aan dat vermoeden, aan die verwachting beantwoord?

Op die drie vragen zullen wij hier drie antwoorden geven; onze lezers mogen voor die drie antwoorden dankbaar zijn aan den oud-Professor F. Becker, wiens recensie voorkomt in de eerste Afl. van den 15den jaargang der *Studiën* op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig gebied.

Afgaande op hetgeen P. de Groot reeds had geleverd, lieten zich de honderden inteekenaren op het genoemde werk, door middel van den gunstig bekenden naam van den Nederlandschen Dominicaan overhalen de uitgave van dat werk te steunen. De meesten vermoedden in hem een uitmuntenden biograaf van den grooten Kerkleeraar te hebben; of dat vermoeden volkomen gegrond was, wordt hun betwist door den oud-professor van philosophie van Kuilenburg, op de volgende gronden ontwikkeld in de volgende uiteenzetting:

»Een voor vele lezers van 't begin tot het einde boeiend leven van den H. Thomas te schrijven, daarvoor is zelfs menig verdienstelijk auteur niet berekend en ik wil gaarne bekennen met zekere nieuwsgierigheid naar de eerste aflevering van het aangekondigde boekwerk te hebben uitgezien, al was ik nog zoo vast overtuigd, dat de pen, die Pater de Groot voert, eene wel versnedene is. De moeilijkheden, met het vervaardigen eener voor een vrij talrijk bestemde biographie van den H. Thomas verbonden, kwamen mij althans, gedeeltelijk bijna onoverkomelijk voor.

»'t Is slechts natuurlijk, dat men zich niet aan eene volledige levensbeschrijving van den *Doctor Angelicus* waagt, indien men met zijne geschriften niet innig vertrouwd is; maar het is — aangezien het getal en de verscheidenheid dier geschriften — bijna even natuurlijk, dat men zulks niet is. Het met vrucht bestudeeren van al de werken van den H. Thomas vordert niet alleen een zeldzaam geduld, maar, behalve eene ongemeen groote mate van kennis, eene nog meer zeldzame plooibaarheid van geest. En toch is dit lang het grootste bezwaar niet, waarmede een biograaf, die niet uitsluitend voor vakgeleerden schrijven wil, ernstig te kampen heeft. Hoe licht zal een auteur, die over de werken van den H. Thomas handelt, dit zoo doen, dat zijne verhandeling alleen te genieten is voor hen, die zich met de studie van die werken een geruimen tijd hebben onledig gehouden. Vermijdt hij dit gebrek, dan komt hij er gemakkelijk toe het beeld van den geleerde met zoo breede trekken te schetsen, dat alle bepaaldheid voor goed verloren gaat en den lezer niets anders bijblijft, dan dat de H. Thomas een groot genie, een groot godgeleerde, een groot wijsgeer was — ontegensprekelijke waarheden zonder twijfel, doch die men sedert de laatste jaren gerust als het gemeengoed van het ontwikkelde katholieke publiek beschouwen kan. Ik herinner mij nog zeer goed, hoe een lofredenaar op den H. Thomas zich door een zijner vrienden hoorde toevoegen: »gij hebt veel licht rondom het beeld des Heiligen geplaatst en toch heb ik zijn gelaat niet kunnen onderscheiden.« De aangesprokene moest bekennen, dat het beeld maar al te juist gekozen was. — Bestaat er voor den biograaf van den grooten kerkleeraar verder geen gevaar, dat hij, door den glans der bloot natuurlijke gaven van den man der wetenschap min of meer verblind, geen acht genoeg slaat op den stralenkrans der zaligen, die het hoofd van den vromen kloosterling omgeeft en hij aldus den Heilige bijna geheel en al in den geleerde zal doen opgaan?

Wat het beschaafde publiek in ons land verwachtte?

Na al hetgeen Z. H. Leo XIII tot lof van den H. Thomas heeft gezegd, is het duidelijk, dat het beschaafde katholieke publiek van ons land van Pater de Groot geene levensbeschrijving verwachtte, waarin schier uitsluitend over de deugden van dien Heilige werd gehandeld. De invloed, dien deze nogmaals geroepen is op het opkomend geslacht uit te oefenen, moet meer aan zijne geleerdheid dan aan zijne deugden worden toegeschreven. Daarom zal een ieder, die de jongste beweging op het gebied der kerkelijke wetenschap met belangstelling heeft gadegeslagen, maar niet in de gelegenheid is persoonlijk met de geschriften van den H. Thomas kennis te maken, geheel natuurlijk verlangen door een deskundige van de innerlijke waarde dier geschriften zoo goed mogelijk op de hoogte te worden gebracht. Aan dien zoo hoogst billijken eisch moest derhalve in de eerste plaats worden voldaan. Doch ook de verheven deugden van den volmaakten kloosterling moesten geheel tot haar recht komen. Er is voor het gemoed van den katholieken lezer altijd iets hinderlijks gelegen in het feit, dat een auteur in een Heilige zijner kerk alleen of voornamelijk den grooten man wil zien en juist datgene weinig schijnt te achten, waarom de kerk hem op hare altaren heeft geplaatst. Bovendien wordt daardoor de held van het verhaal altijd misvormd tot een geheel onbegrijpelijk wezen, daar geen aardsche beweegredenen hem tot handelen hebben aangedreven en van de andere stelselmatig gezwegen wordt.«

Zoo als de lezer ziet, stelt de oud-professor van Kuilenburg hooge eischen aan den jongeren professor van Nijmegen, al moet men bekennen dat die eischen evenwel niet overdreven zijn. Wanneer hij die met dusdanige eischen a priori voor den dag komt, nu zijn oordeel over het geleverde werk zal spreken, wat dunkt u, o lezer, zal dan dat oordeel wel zijn? O, dat zal afhangen van het gehalte en de gestalte van dat werk zelf: heeft de biograaf aan die gerechtigde, ofschoon hoog gespannen eischen weten te voldoen, dan zal dat oordeel gunstig en te meer gegrond zijn. Welnu, dat is zoo: men hoore nu hoe de recensent, na de bezwaren onder letter A aangestipt, te hebben uiteengezet, niet aarzelt te verklaren, dat »het onnoodig is op nog meer bezwaren te wijzen, nu Pater de Groot ze allen gelukkig is te boven gekomen en wij wel

eene tweede uitgave der pas verschenen biographie, maar niet licht eene andere biographie hebben te verwachten.

Afgezien van de onmiskenbare gaven des auteurs moet mijns inziens de reden, waarom hij in zijne onderneming zoo uitmuntend is geslaagd, hierin gezocht worden, dat hij zich niet alleen een juist denkbeeld heeft gevormd van eene Hollandsche levensbeschrijving van den middeleeuwschen godgeleerde, maar ook, dat hij bij het ten uitvoer leggen van zijn plan nooit vergeten heeft, dat door hem de kracht vooral in de maat moest gezocht worden.

Dit alles heeft Pater de Groot zeer goed begrepen en daarom niets verzuimd, om ons èn den ongeëvenaarden godgeleerde èn den grooten heilige in een persoon vereenigd, zoo getrouw mogelijk voor oogen te stellen. En wat betreft de maat, die de schrijver steeds in acht heeft gehouden, hij geeft aan den eenen kant van elk geschrift slechts zoo veel aan, dat schier ieder lezer het *exposé* daarvan zonder te groote inspanning kan volgen en hij laat, geloof ik, aan den anderen kant geen noemenswaardig werk van den Heilige geheel onvermeld. Zoo heeft hij geheel ons publiek ten zeerste aan zich verplicht. Zelfs onder hen, die zich 't zij op theologie, 't zij op philosophie toeleggen, worden er maar zeer enkelen gevonden, die al de werken van den H. Thomas ook maar onder de oogen hebben gehad en derhalve zullen verreweg de meesten zich gelukkig achten, door middel van Pater de Groot van al de werken van den *Doctor Angelicus* eenig denkbeeld te hebben verkregen. Doch voornamelijk zullen leeken in de kerkelijke wetenschap het geschrift van den Nederlandschen Dominicaan met steeds klimmend genot hebben gelezen, daar deze de inderdaad zeer moeilijke kunst verstaat voor ieder ontwikkeld verstand de beteekenis van menig gewichtig vraagstuk tot zekere hoogte begrijpelijk te maken. — Doch laat ik een en ander eenigszins nader toelichten.

Uit de biographie van den H. Thomas waait den lezer een geest van godsvrucht tegen, die zijn christenhart goed doet. In die biographie treedt achtereenvolgens voor ons oog op het door den hemel zoo zeer bevoorrechte kind, de godvruchtige en volgzame knaap, de kuische jongeling — kuisch ook te midden der grootste gevaren en niettegenstaande een opzettelijken aanval op zijne deugd — de gehoorzame en arme kloosterling, de waarlijk nederige geleerde, de van ijver blakende priester en eindelijk de groote Heilige, wien God alles in alles is en die hier op aarde buiten zijn Schepper niets meer begeert. Merkwaardig verschijnsel! Hij, die tegen het einde zijns levens geheel verteerd werd door liefde tot Christus, besteedt zijne laatste krachten aan de verklaring van het lied der hemelsche liefde, het *Canticum Canticorum*. Was dit louter toeval of eene liefelijke beschikking van Gods vaderlijke Voorzienigheid? Wie zal het zeggen? Maar dit is zeker: voor den H. Thomas is het eene verrukkelijke bezigheid geweest, waarbij zijne ziel reeds een voorsmaak had van de hemelsche vreugde, die ze dra zou genieten. Om de hooge deugden van den H. Thomas te staven, haalt de auteur menig feit uit diens leven aan, dat door hem steeds uitstekend wordt voorgesteld.

Middelerwijl wij nu den Heilige zich zien vormen, zijn wij tevens getuigen van de ontwikkeling van dat wondervolle genie, dat op een bepaald gebied der wetenschap de hoogte schijnt te hebben bereikt, die voor den menschelijken geest is aangewezen en van eene werkzaamheid, tot welke bloot menschelijke krachten niet meer toereikend zijn. Want Pater de Groot volgt den H. Thomas getrouw op zijne geheele levensbaan en legt ons de geschriften van den grooten kerkleeraar voor, naarmate zij uit zijne pen zijn gevloeid. Door middel van deze methode is hij er in geslaagd verscheidenheid en afwisseling aan te brengen ook daar, waar eene dorre opsomming uit den aard der zaak te vreezen was. Nu vinden wij de levensbeschrijving altijd boeiend en aantrekkelijk. Op het verhaal van feiten, die ons tegen den Christenheld met godvruchtige bewondering doen opzien, volgt de vermelding van een dier talrijke geschriften, die ons met eerbied vervullen voor den man van genie. En aan het vermelden dier geschriften is even veel zorg besteed als aan het verhaal der stichtende gebeurtenissen. Zoo veel als zulks thans nog mogelijk is, wordt het tijdstip bepaald, waarop zij werden vervaardigd, worden de redenen aangegeven, die den Heilige tot den arbeid aanzetten, terwijl tevens in den regel op hunne innerlijke waarde wordt gewezen. Hier vooral doet zich Pater de Groot voor als een ernstig geleerde, die volkomen overtuigd is, dat men aan de gedachtenis van waarlijk groote mannen niets dan waarheid verschuldigd is. Daardoor wint hij het vertrouwen zijner lezers, van welke de meesten wel genoodzaakt zijn den schrijver op zijn woord te gelooven. Tevens geeft hij daarbij blijk zeer veel tact te bezitten. Het leven van den H. Thomas heeft hij niet kunnen schrijven, zonder zich eene geheele litteratuur te hebben eigen gemaakt. En toch wordt er in dat leven niet het minste vertoon gemaakt van eruditie. Daardoor is hij er in geslaagd in den besten zin van het woord populair, dat is voor ieder beschaafd lezer bevattelijk te blijven, zonder dat evenwel de degelijkheid daaronder leed. Zijne ophelderingen bepalen zich in den regel tot het noodzakelijke; maar het noodzakelijke levert hij dan ook op alle plaatsen van zijn boek. De resultaten van zijne uitgebreide lectuur vat hij meestal in zoo heldere bewoordingen samen, dat men schier niet vermoedt, zich de vrucht van een langen, onvermoeiden arbeid te zien aanbieden. Vorderen het de omstandigheden, dan ontwikkelen zich zijne ophelderingen tot waarlijk schoone tafereelen, waarin alles ons bekoort: de geleerde ordonnantie, de fraaiheid der afzonderlijke figuren en de schittering der kleuren.«

Ten slotte acht het de geleerde recensent een verblijdend teeken voor ons land, dat het werk van Pater de Groot zoo vele inteekenaren heeft gevonden.

Ook wij zijn van meening dat P. de Groot hoogschattenden dank verdient van allen die in de Nederlanden ware Wetenschap hoogachten en beminnen.

J. W. Br.

Twee Nederlandsche documenten

UIT FLORENCE.

II.

In ons negende nommer wezen wij op het Nederlandsche document uit Florence c. ten jare 1608, overge-

komen naar Amsterdam, als voorspel van een nieuw tijdvak voor de Nederlandsche Poëzie; na dat schrijven in dichtmaat van P. C. Hooft, mocht zich ook het Nederlandsche hart verblijden in het proza-werk ons nu in 1882, ook van de boorden der Arno toegekomen, de zoo degelijk beredeneerde en doorgronde verhandeling van F. Heijnen, over de vaderlandsliefde. Daarin werd bewezen, bij eene zorgvuldige beschouwing onzer geschiedenis, dat een scheidsmuur, dien vroegere vooroordeelen, thans gelukkig geweken, hadden opgetrokken tusschen de zonen deszelfden vaderlands, niet op den grondslag der waarheid steunde, en tevens beoogde die edelmoedige verhandeling voortaan allen terugkeer tot dat bouwstelsel van afscheidsmuren in Nederland voor goed onmogelijk te maken. Niet minder edel, broederlievend en vaderlandlievend is het doel van het tweede Nederlandsche schrijven, ons uit dezelfde pen toegevloeid.

Diep overtuigd van de waarheid dat onze macht in onze eendracht ligt, stelt zich hier de geleerde schrijver ten doel, »een grondslag te onderzoeken, waarop door allen, die het vaderland oprecht lief hebben, aan het waarachtig heil van onzen Staat, met het zegenrijkst gevolg kan worden samengewerkt.«

Dien grondslag meent die Nederlander te vinden in het karakter van onzen Staat.

Uit het karakter van (ons volk en ons land en onze Grondwet) onzen Staat vloeit van zelf de hoofdverplichting voort, welke de echte Nederlanders gezamenlijk jegens het vaderland te vervullen hebben. Heynen meent dan dien grondslag te bespeuren in het Christelijk karakter van onzen Staat. Ook wij zijn het met den schrijver volkomen eens, waar hij, op de eedsquaestie en het toen gesprokene in het Binnenhof verwijzend, de meening uitspreekt, dat »zoo ooit dan werd daar toen door de Regeering bij monde van den Minister van Justitie, (den h. Modderman) en door tal van Kamerleden uit het hart des Nederlandschen volks gesproken.« »Ons volk verzet zich uit al zijne kracht tegen het denkbeeld dat zijn Staat een atheïstische Staat zou wezen of ooit zou worden. Dit leidt van zelf tot de thans gewis zeer actuëele vraag: is het Nederlandsche volk, dat uit den grond zijner ziel godsdienstig wil zijn, nog een Christen volk te heeten en de Nederlandsche Staat nog een Christen Staat?« Het onderwerp en het opschrift van deze studie is dan ook:

Nederland in zijne verhouding tot het Christendom.

Die verhouding waarin én ons *volk* én onze *Grondwet*, bijgevolg ook onze Staat, verkeeren tot het Christendom, wordt hier, door den schrijver, altijd de historie en onze hedendaagsche toestanden raadplegend, zoo concreet mogelijk beschouwd.

Met de historie in de hand bewijst de Nederlander uit Florence schrijvend over de belangen van het Nederlandsch vaderland, dat het Nederlandsche volk een Christen volk is, door aan te toonen 1°, dat het Nederlandsche volk gedurende het tijdperk, waarin de verwijderde voorbereiding onzer tegenwoordige grondwet plaats vond, prijs heeft gesteld op het Christendom; en 2°, dat ook gedurende het later tijdperk onzer jongste geschiedenis het Nederlandsche volk zijn Christendom bleef handhaven.

Ons volk is dus christelijk; moet nu de Nederlandsche grondwet voor niet christelijk of zelfs voor godsdienstloos worden gehouden? Deze vraag behandelt de schrijver in de tweede plaats. Zijn onderzoek is hier zoo stellig en historisch mogelijk; zonder eenige aprioristische opvattingen. Worden achtereenvolgens besproken de grondwet van 1814, de grondwet van 1815, de grondwet van 1848; de laatste vooral ontvangt het leeuwendeel. Van haar geldt het besluit, dat onze grondwet niet kan worden geoordeeld niet christelijk en veel minder nog godsdienstloos te zijn, en dat bijgevolg onze Staat niet te heeten is een niet-christelijke Staat en geenszins een Staat zonder God.

De schrijver zet zijn onderzoek nog een wijle voort om ten laatste het eigenlijk karakter van onzen Staat te kunnen beoordeelen. Onze Staat *duldt* of *tolereert* niet slechts de gezamenlijke christelijke kerkgenootschappen; onze staatsregeling is niet bloot *onzijdig*, *neutraal* ten opzichte van de gezamenlijke kergenootschappen; onze grondwet weet niets van *samensmelting* of vereenzelviging der kerkgenootschappen met den Staat; maar deze erkent ook geen *Christendom boven geloofsverdeeldheid*. Hoe wij dan volgens den schrijver het karakter van den Nederlandschen Staat in zijne verhouding tot het Christendom zullen uitdrukken? Door hem een *christelijken pariteits-Staat* te noemen, niet in den zin door het Munstersche Congres bedoeld, doch een pariteits-stelsel, zooals dat op het Weener Congres werd aanbevolen en daarna door vele Staten in hunne constitutie is opgenomen. Ten slotte beantwoordt de schrijver deze vraag: Bestaat er een innerlijke band tusschen onzen Staat en het Christendom? bevestigend en aarzelt niet aan den Nederlandschen Staat een *principiëel Christendom* toe te kennen. »Hij acht zich derhalve tot het besluit gerechtigd dat onze grondwet niet kan worden geoordeeld niet-christelijk en veel minder nog godsdienstloos te wezen, tot het besluit gerechtigd dat onze Nederlandsche *Staat* de blaam niet verdient als ware hij niet-christelijk of zelfs godsdienstloos.«

»De slotsom dezer belangrijke studie, onder den Italiaanschen hemel voor Nederland gerijpt, is, dat het Nederlandsche volk, de Nederlandsche grondwet en de Nederlandsche Staat zijn, in den verklaarden zin, een christenvolk, een christengrondwet en een christenstaat.«

Natuurlijk zien wij belangstellend uit naar hetgeen tegen deze studiën zal worden ingebracht, volgens aankondiging, in den boezem der vergadering van 5 September e. k. Wij zullen onze lezers over die beschouwingen van protestantsche zijde de gewenschte mededeelingen verstrekken.

Die Gegenreformation in Westfalen und am Niederrhein.

Actenstücke und Erlauterungen zusammengestellt von *Ludw. Keller*. 1 Theil. (1555—1585 L. Hirzel. gr. 8o. VII u. 610 S. M. 14.

Dit werk behoort tot de reeks van »Publicationen aus dem K. Preuss. Staatsarchiven veranlasst und unterstützt durch die K. Archiv.-Verwaltung.«

In drie »boeken« worden ons hier de gebeurtenissen welke met de godsdienstbeweging in verbinding staan van het jaar 1555—1585, uiteengezet en gerang-

schikt naar de drie territoriën Cleve—Mark und Ravensberg, Bisthum Munster und Bisth. Paderborn.

Het vereenigde Hertogdom Kleef—Mark en Gulich—Berg oefende eenen overwegenden invloed uit op geheel Noordwestelijk Duitschland. Den gang van die Katholieke—Reformatie, welke hier niet ten onrechte Tegen-Reformation wordt genoemd — in Noordwestelijk Duitschland trouw na te gaan en met bewijsstukken te staven, is het doel en de inhoud van dit hoog te waardeeren boekdeel. Door deze rijke bijdragen, meestal onbekende Acten, met onvermoeiden ijver uit de Archieven en de Bibliotheken van Munster, van Dusseldorp, van Marburg, van Munchen, van Weimar, van Dresden, van Wesel, van Soest, van Elberfeld, van Berlijn verzameld, heeft zich *Keller* groote verdiensten verworven. Over de 600 Actenstukken komen hier hunne chronologische getuigenissen afleggen, de meesten hier voor den eersten keer gedrukt. De belangrijkste worden in haar geheel overgelegd, van andere wordt de inhoud medegedeeld. Maar het eenvoudig openleggen in druk van die documenten, geeft nog geen duidelijk overzicht dier gebeurtenissen; daarom heeft dan ook de schrijver zeer wijselijk aan het hoofd van elk Boek ophelderingen geplaatst, welke, met het oog op de hier geopende bronnen, den samenhang der gebeurtenissen teekenen. Met *Maurenbrecher* (Gesch. der Kath. Ref. I) betreurt ook *Keller*, dat de »Erasmische Fundamentalsatz,« dat de Erasmische ideeën niet doorgedrongen zijn.

De historia anabaptistici furoris van *Kerssenbroick* schijnt dan ook eindelijk volledig te zijn verschenen in Deutscher Sprache, ofschoon de Hoogduitsche vertaler zelf bekent dat hem »als einem Oberländer,« nog vele Nederduitsche benamingen van personen, plaatsen, ambten en andere dergelijke woorden niet genoeg verstaanbaar waren.«

Voor honderd jaar is er eene Duitsche vertaling van aan 't licht gebracht, die steeds graag gelezen en graag gekocht werd, en dit gaf natuurlijk aanleiding tot deze, in het wezenlijke onveranderde en met de oude prenten verrijkte nieuwe uitgave: Geschichte der Wiedertäufer zu Munster in Westphalen. Nebst einer Beschreibung der Hauptstad dieses Landes. Aus e. latein. Handschrift des Herrn. v. Kerssenbroick übersetzt. Met 8 Bildern u. 1 Plan v. Münster. 2 Aufl. Mr. Aschendorff. 4o. 765 S. 6 M.

Mogen wij bij deze gelegenheid ook wijzen op de voor een jaar of vier verschenen schets: »*De wederdoopers te Maastricht tijdens de regeering van Keizer Karel V*, door den Eerw. Heer *Jos. Habets*, beslaande een paar honderd bladzijden in de Publications de la société Histor. et Archéol. dans le Duché de Limburg. T. XV. 1878.

Want men moet niet meenen, dat met den val van Jan Beukelsz. van Leiden, Koning van het Munstersche Sion, in 1535, alle gevaar en alle razernij van den kant der wederdoopers geweken was. Dat de sekte ook nog hier te lande bleef voortwoelen en zelfs nog tot in 1580 gevaarlijke aanhangers had, blijkt uit hetgeen Slichtenhorst, Brandt en andere geschiedschrijvers mededeelen over »den drolligen Kabouter Jan Willemszoon van Roermond,« die zich ook als Koning van Sion liet kronen en de buitensporigheden van een Jan van Leiden vernieuwde. Hij onderging zijn straf, met een paar zijner vrouwen, te Kleef den 12den Maart 1580.

Authentieke en tot nog toe onuitgegeven documenten, gevonden en nog berustend in het Archief der stad Maastricht, leverden den heer Habets de bouwsteenen dezer geschiedkundige schets. Zijne navorschingen in de *Missiveboeken* (van 1521 tot 1546) en in de lijvige in-foliodeelen der stadsnotulen of raadsverslagen brachten ons veel, waarvan weinig of niets bekend was, aan het licht. Uit deze documenten blijkt, dat de Herdoopers te Maastricht, in 1534, eene krachtig georganiseerde gemeente vormden, die met de Herdoopers te Amsterdam, Antwerpen en Munster in betrekking stonden. De Maastrichtsche sectarissen stonden op het punt om, opgeroepen door »Het boek der Wrake, dat van Amsterdam coemen was,« gewapenderhand naar Munster te trekken, om er hun Koning Jan van Leiden, te ondersteunen, toen zij eensklaps met de Justitie te doen kregen. Er werd voor goed een einde gemaakt aan hunne gemeente. Zij die aan de Justitie ontsnapten, vluchtten meerendeels naar Antwerpen, want in Amsterdam had men ook afdoende middelen ter hand genomen.

Laten we ten slotte zeggen dat die XIde volume van het Limburgsch genootschap bijzonder rijk is aan »Diplomes et autres documents« van het jaar 1452 tot het jaar 1663.

J. W. Br.

State-Papers, Henry VIII. 1533.

De Regeering en dwingelandij van Hendrik VIII vormden in de geschiedenis van Engeland een keerpunt van het allergrootste belang, niet alleen voor Engeland der 16e eeuw maar ook voor de volgende eeuwen, en niet alleen voor Engeland maar ook voor het overige Europa en zelfs voor Amerika. Van daar het bijzonder gewicht van de *Letters and Papers, Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII.* Pas nu is de VI vol. verschenen, gerangschikt en gecatalogiseerd door *J. Gairdner* under the direction of the Master of the Bolls, and with the sanction of H. M. Secretaries of State.

Dit boekdeel laat ons een blik slaan in het hart van het zoo belangwaardige jaar 1533, en bevat tal van documenten betrekkelijk des Konings openlijk breken met den *Paus*, betrekkelijk des Konings voortdurend mishandelen van *Koningin Catharina*, betrekkelijk 's Konings relatiën met *Anna Boleyn*, *Cranmer's* verheffing op den Aartsbisschoppelijken zetel, *Latimer's* redetwist met *Hybardine* enz. in imperial 8°. pp. 842, price 15 s. cloth, London, Longmans & Co.

Beiträge zur Niederländische Kunstgeschichte.

Waren de 17 Nederlanden niet uit elkander gescheurd in de XVIde eeuw, wij waren de schoonste Staat en het in kunsten en wetenschappen bloeiendste land van Noord- en Midden-Europa geworden. Van Denemarken tot verder dan Duinkerken zouden wij hebben geheerscht. Onze taal zou èn in Europa zich verder en verder hebben doen gelden en in Amerika geworden zijn wat er nu het Engelsch is. Deze gedachten, gegrond op historische redenen, schieten ons voor den geest nu wij de aankondiging zien van een hoogst belangwekkend werk van Hermann Riegel, dat binnen kort zal verschijnen in de »Weidmannsche Buchhandlung te Berlijn, onder den titel: *Beiträge zur*

Niederländische Kunstgeschichte. De schrijver is directeur van het Hertogelijke Museum te Brunswijk en is als degelijk kunstkenner in zijn vaderland zeer gezien. Meer dan 300 platen in houtsnede zullen het werk versieren, dat in 2 deelen compleet zal wezen.

Het 1ste deel zal inhouden: »*Aufsätze allgemeinen Inhalts zur Niederländischen Kunstgeschichte*,« benevens eene reeks onderzoekingen over Rubens en zijne scheppingen. Het 2de deel zal handelen over: »*die Niederländischen Schulen im Herzoglichen Museum in Braunschweig, kritisch-kunstgeschichtlich bearbeitet.*«

Met vaderlandlievend verlangen zien wij dat werk te gemoet. Wat al Nederlanders hopen wij er met hunne roemrijke meesterstukken te ontmoeten; want wij willen gelooven dat het onderwerp breed is opgevat en in zich zal besluiten wat de Nederlanders zoo al hebben tot stand gebracht in die Noordelijke Duitsche landen.

Wij reikhalzen naar bijzonderheden over de werken en den invloed van Nederlandsche kunstenaars aldaar, b. v. van Hinrick van Rode, (1505). Harmen Petersen, (1591). Arend van Weni (?) 1508. Antonius Morss van Antwerpen, 1557. Hieronymus Morss van Antwerpen, 1552—1597. Jochim van Schwol, 1566—1575. Cornelius Crommony. 1574. Merthen de Vos, uit Antwerpen. 1578. Franz Hogenberg, 1585. Hans Greve van Amsterdam. Johan Kind uit Kortrijk, 1587—1608. Hans de Vries uit Leeuwarden. Gilles Coignet uit Antwerpen, 1599. Johan Cornelsen uit Utrecht. Hans van den Busch? 1514. Andreas de Mare uit Gent, 1589—94. Jacob, 1586. Gent van Wou. Hinrick van Kampen 1513—16. Franco uit Zutphen 1450 (?) Lampeter van Mil im Lande Kuik, 1595 en anderen.

BIBLIOTHECA BELGICA,

Bibliographie générale des Pays-Bas,

par Fero van der Haegen, avec la collaboration de T. J. I. Arnold et L. van den Berghe. Gand. 1879—1882. le 24e livr. 12°.

Op elk gebied blijft voor den ijverigen werker altijd waar de gouden spreuk: *time is money:* doch op letterkundig gebied is die proefondervindelijke waarheid meer, zouden wij willen zeggen, dan elders goud waard. Gebeurt het niet al te dikwijls dat men soms dagen en dagen, weken, maanden en maanden besteedt aan het opsporen en nazoeken en verzamelen van bouwstoffen en bronnen, en ziet, daar valt men op een boek dat ons in eens meer aanwijst dan wij in veel tijds hadden gevonden, dat ons meer oplevert dan wij met veel opoffering en moeite hadden weten te verzamelen. Och, hadde men dat werk toch eerder gekend! Wat al kostbare uren des kortstondigen levens zou men hebben bespaard! De vruchten van het werkzame leven van vele anderen worden ons niet zelden ter beschikking gesteld door één enkel boek, dat voor ons een gids wordt, die ons in één wenk korte en veilige wegen leert kennen waarnaar wij lang en misschien nog slechts met half succès zouden hebben gezocht.

Dusdanig een gids in het rijk, wij willen niet zeggen in den doolhof, der Letteren is het pas genoemde werk.

Het is ontegenzeggelijk niet slechts het belangrijkste werk dat over Nederlandsche bibliographie in den laatsten tijd verschenen is, het is het belangrijkste werk van algemeenen aard dat op dit gebied ooit aan het licht kwam.

Een beredeneerd overzicht van de 24 afleveringen thans verschenen geven de pas uitgekomen Bibliographica Adversaria: de daaraan ontleende hier volgende bijzonderheden zullen onzen lezers voldoende wezen:

»De Bibliotheca Belgica zal bevatten de beschrijving van al de boeken in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden gedrukt in de 15e en 16e eeuw, en de voornaamste boeken sedert 1600 verschenen tot den tegenwoordigen tijd, voorts de beschrijving van al de boeken door Belgen en Hollanders geschreven, en die op de Nederlanden betrekking hebben, in het buitenland uitgegeven, eindelijk de bibliographie der Nederlandsche drukkers in het buitenland gevestigd. De uitgave geschiedt op eigenaardige wijze. Van iederen titel ontvangen wij een afzonderlijk blaadje, van een of meer bladzijden, aan eene zijde bedrukt, welke blaadjes door de inteekenaren in alphabetische of systematische orde, naar de onderwerpen kunnen worden gerangschikt. Het werk vormt alzoo wat men noemt een beweegbaren catalogus, zooals in de meeste openbare bibliotheken gebruikt wordt, die gemakkelijk kan worden aangevuld en zeer practisch is in het gebruik.

»Zooals te verwachten was beantwoordt de uitvoering aan al de eischen die de bibliographische wetenschap kan stellen, Wij ontvangen hier niet alleen de nauwkeurige en uitvoerige titelbeschrijving, maar de redactie heeft zich beijverd daarbij te geven korte biographische aanteekeningen over het leven der schrijvers, geschieden letterkundige bijzonderheden over vele der beschreven boeken, het uit- en inwendig verschil der drukken, de vertalingen, eene opgave der in de boeken aanwezige platen en portretten, de plaats waar de exemplaren zich bevinden in openbare of bijzondere bibliotheken, bij enkelen zelfs de onuitgegeven handschriften der behandelde schrijvers, eindelijk al de gebruikte drukkersmerken. Bedraagt het aantal werken eens schrijvers een aanzienlijk getal, dan wordt ten slotte nog daarbij gegeven eene alphabetische of chronologische lijst der verkorte titels, voor het overzicht en het naslaan van onschatbare waarde. De redactie geeft alzoo veel meer dan zij beloofde, waarvan men zich het best zal kunnen overtuigen wanneer men de tot heden verschenen afleveringen, zooals wij deden, alphabetisch rangschikt. De rijkdom der geleverde stof zal vooral blijken uit de volgende artikelen:

Adriaensen, Adriaen, geb. te Antwerpen omstreeks 1530, 29 werken en drukken met overzicht [1]).

Apianus, Cosmographie, 18 verschillende drukken.

Busbecq, O. G. van, 31 verschillende werken en drukken, met overzicht.

Bijns, Anna, volledige bibliographie van 1521—1875.

Castelein, M. de, 7 titels, met overzicht.

Commines, Phil. de, bibliographie van de jaren 1525—1874, 47 titels.

Coornhert, D. Vz,, 114 titels, met alphab. overzicht. Dit is zeker een der merkwaardigste artt. ook door het aantal geschied- en letterkundige aanteekeningen, tekstkritiek, enz.

Damhouder, J. de, 66 titels, met overzicht, waarin slechts 2 titels vermeld worden die der redactie niet onder de oogen gekomen zijn.

[1]) In deze overzichten wordt tevens melding gemaakt van al de uitgaven die niet onder de oogen der redactie kwamen en haar alleen uit aanhalingen bekend zijn.

Ghistele, Corn van, 23 werken en uitgaven.

Guillaume d'Orange. Op dezen naam worden vermeld 8 uitgaven van de Verklaringhe ende Wtschrift des Princen van Oranien, van 1568.

Heyns, Pieter en Zacharias, 20 titels met overzichten.

Houwaert, J. B., 20 werken en drukken.

Macropedius, G., of van Langhveldt, letterkundige, geb. te Gemert omstr. 1475 en overleden te 's Hertogenbosch in 1558, 65 werken en uitgaven.

Mander, C. van, 17 werken en uitgaven.

Meyer, L., bibliographie van zijn »Woordenschat«, 1650—1805.

Murmellius, J., 23 werken en drukken, 1505—1774.

Strada, F., 73 uitgaven van het werk »De bello Belgico,« met overzicht waarin 98 uitgaven worden vermeld.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

De Volksraad van den Oranje Vrijstaat heeft een besluit genomen met betrekking tot het gebruik der Hollandsche taal. Daarbij wordt bepaald vooreerst, dat alle handelingen van stedelijke Raden, Municipaliteiten, of wettig erkende dorpsbesturen in de Hollandsche taal moeten gehouden worden, terwijl men in plaatsen waar de leden geen Hollandsch verstaan, de Engelsche taal mag gebruiken, mits alle speeches onmiddellijk in het Hollandsch vertaald worden, om in de notulen of archieven in die taal te worden opgenomen. Ten tweede dat alle marktverkoopingen moeten plaats hebben in het Hollandsch, en, ten derde, dat zij, die deze regulaties niet in acht nemen, de eerste maal zullen beboet worden met 10s., en elke volgende maal met £ 1, en de kosten van het rechtsgeding zullen moeten betalen.

— De Heer J. A. Smits van Nieuwerkerk, te Dordrecht, heeft aan het Rijk geschenken gegeven ter plaatsing in *het Rijks-archief te 's-Gravenhage*, de navermelde handschriften:

I. Kroniek van Utrecht van 1274 tot 1553, over geschillen tusschen de graven van Holland, den bisschop van Utrecht enz.

II. Privilegiën en handvesten van 't land van Steyn, over de jaren 1350 tot 1593.

III. Kopieën van »brieven van recessen staende op Tcastelleinscap van Ghervliet ende op truwaertscap en dijckgraefscap van den landen en de heerlicheit van Putte«.

IV. Kopieën van privilegien van Karel van Bourgondie aan die van het land van Putten en van Geervliet.

V. Willekeuren, gilden-ordonnantien en andere resolutien van Amsterdam en andere steden.

VI. Verleibrief van Walraven, heer tot Brederode, vrijheer tot Vianen enz., dd. 1596.

VII. Twee brieven van 1617, aan Huygens, secretaris van den Raad van State, en een brief van 1637, waarschijnlijk aan dien zoon Constantijn Huygens Sr., secretaris van Prins Frederik Hendrik.

VIII. Drie verleibrieven van morgen lands, dd. 1656 (op perkament met gedeeltelijk ongeschonden zegels).

IV. Kopij van een brief van den Stadhouder Prins Willem III aan de Staten van Holland, dd. 12 Nov. 1684.

X. Leenbrief van Johan van der Meulen Jr., dd. 15 Juli 1698, van land onder Arkel.

XI. Brieven van naturalisatie voor J. van Bosvelt, dd. 7 Mei 1776.

XII. Pakket met een aantal stukken, betreffende de bezitting van den Rijkswaard, genaamd den Bylant, tegenover Hardinxveld.

Het bezoek van de Duitsche hoogescholen is in de laatste tien jaren zeer sterk toegenomen. Te Freiburg bedraagt het aantal studenten in het zomersemester dit jaar 212 % meer dan in 1872; te Kiel 151 %; te Marburg 104 %; te Berlijn 96 %; te Breslau 71 %; te München 65 %; te Erlangen 61 %; te Göttingen 24 %; te Heidelberg 10 % enz.

Te Straatsburg bedraagt het aantal studenten 212% meer dan in 1172; maar de universiteit aldaar werd eerst in dat jaar gesticht. Alleen te Münster verminderde het aantal met 14%.

Volgens de begrooting van het nieuwe Stadhuis van Parijs, zal alleen aan beeldhouwwerk besteed worden de som van een millioen twee honderd dertien duizend) zes honderd fr.

— De Mastodon, het bekende voorwereldlijke snuitdier, behoorende tot dezelfde soort van dieren als de nog bestaande olifant en de, thans ook uit het dierenrijk verdwenen Mammouth, schijnt in Noord-Amerika nauwelijks vroeger uitgestorven te zijn dan de Mammouth in Siberië. Bij Covington in Indiana namelijk werd in 1880 een geraamte van den Mastodon gevonden, waarbij het merg in de pijpbeenderen nog volkomen bewaard was gebleven, zoodat de arbeiders het gebruikten, om hunne laarzen te smeren. Een ander, zeer goed gebleven skelet, met negen voet lange, half cirkelvormige, 175 pond wegende tanden, dat ook in 1880 bij Hoopston in denzelfden staat werd gevonden, maakte het mogelijk, om nog den inhoud der maag te onderkennen, bestaande in gekauwde grassoorten. Het geraamte lag in een kleilaag, in gezelschap van zoetwaterweekdieren, die nog in deze streken leven. Een voorwereldlijk (?) dier dat pas stierf.

De tweede Kamerheer van den Sultan, *Osman Bey*, brengt thans een lang gekoesterd plan ten uitvoer, om te Konstantinopel een model-boekdrukkerij tot stand te brengen, die hem in staat zal stellen, op voortreffelijke manier uit te geven de belangrijkste godsdienstige, geschiedkundige, en wetenschappelijke geschriften der Muzelmansche beschaving, die in Europa enkel uit slechte afschriften van H. S. of gebrekkige drukken bekend zijn. De uitgevers van *Osman Bey* zijn begonnen met een editie van den Koran, die tegen zeer lagen prijs algemeen onder het volk verspreid zal worden. Ook menig nog nooit gedrukt werk van belang zal worden in het licht gegeven. De Sultan is met deze onderneming zeer ingenomen. Zij is dan ook bestemd om een der schitterendste punten van de Muzelmansche beschaving in een helder licht te stellen.

Inhoud van Tijdschriften.

La Civiltà Cattolica. Afl. 772. I. L'avvenire politico dell'Italia. II. Della santità e dei miracoli in ogni tempo della chiesa. III. Del presente stato degli studii linguistici. IV. Flora, fauna, avventure appunti di un viaggio nell'India e nella Cina. V. Rivista della stampa Italiana. VI. Archeologia. Il clipeo di Achille. VII. Cronaca contemporanea.

Journal des Beaux-Arts et de la Littérature (Directeur: Ad. Siret.) No. 13. *Sommaire*: *Beaux-Arts*. Procession de la

ligue, 24 Mai 1590) par Breughel, dit de Velours. — Eglise Notre-Dame du Sablon, découverte d'une série d'admirables et délicates sculptures du XVe siècle, au portail. Toutes ces sculptures sont de petites dimensions, et du fini le plus précieux. Petits chefs-d'oeuvres d'ouvriers de génie. — Fouilles de Schlieman en Troade. — Jacques Cornelis. — Volders. — Les deux van Ostade. — L'annuaire artistique prussien, — (à recommander à tous ceux qui ont du goût dans les arts.) — Chronique générale. — Cabinet de curiosités Annonces.

No. 15. Sommaire: Caldéron; les Cyclopes, Poésie de M. *Emile van Arenbergh.* — Beaux-Arts et Industries artistiques à Bruxelles 1758—61, par *Schoy.* — Léonard Terry, par *I. B. Rongé.* — Paris à travers les âges, dernière livraison de ce beau et curieux livre. „Les deux vol. contiennent 90 pl. chromolithographiques etc. — Bibliographie. — Nécrologie. etc.

L'Académie royale de Belgique heeft pas de volgende werken uitgegeven, op het gebied van Kunst en Letteren: d'abord le Ier volume des œuvres de *Jean Lemaire de Belges* éditées sous la direction de M. J. Stécher; le mémoire très substantiel de M. E. Baes, couronné par l'Académie: *La peinture flamande et son enseignement sous le régime des confréries de Saint-Luc; les reliques et les reliquaires donnés par saint Louis roi de France au couvent des Dominicains de Liège,* avec cinq planches, par J. Helbig; une *Etude sur un manuscrit du XVIe siècle contenant des chants à quatre et à trois voix, par le chevalier Leon de Burbure, avec six dessins en phototyphie; Sédulius de Liège,* par Henri Pirenne; *Julus César et les Eburons,* par Paul Henrard. Enfin mentionnons le travail sérieux et savant de M. Frans De Potter, formant un volume de 316 pages et que l'Académie a couronné: *Histoire de l'échevinage dans les communes belges depuis les temps les plus anciens jusqu'à la fin du XVIIIe siècle* (Ecrit en langue flamande). Les titres que nous venons d'énumérer disent assez que les fortes études ne chôment pas en Belgique. Ajoutons que tout récemment l'Académie a publié le deuxième fascicule du tome VII de la *Biographie nationale* dont nous occuperons prochainement.

De *Académie des Inscriptions* et belles lettres heeft bekroond de *Histoire générale de la tapisserie française,* par M. Jules Guiffrey.

Stimmen aus Maria-Laach. 1882. Siebentes Heft. *Zur „Quellenforschung" Volkmars* P. Knabenbauer S. J. *Die Justizmorde der Titus-Oates-Verschwörung.* IV. (Fortsetzung.) P. J Spillmann S. J. *Die römische „Frage".* V. (Schlusz.) P. M. Pachtler S. J. *Zur Entstehung des Exercitiën-Büchleins.* II. (Schlusz.) P. W. Kreiten S. J. *Von Galway durch Connemara nach Westport.* I. P. Th. Granderath S. J. *Recensionen.* Dr. K. Schmidt, Jus primae noctis. P. R. Bauer S. J., R. König, Deutsche Literaturgeschichte. P. A. Baumgartner. S. J. Gedichte von Wilhelmine Hensel. W. R. *Empfehlenswerthe Schriften.* Miscellen.

De Dietsche Warande. De Philoktetes van Sophokles, in dichtmaat overgezet door A. Flament (*Vervolg*). Tot de briefwisseling van Gerard van Loon, drie onuitgegeven Missiven, meêgedeeld door A. Duyrcant. Stamtafel van Mr. Gerard van Loon. Lof voor „Lof", Jeremias de Decker, door A. J. Servaas van Rooyen. Acht brieven van merkwaardige personen, medegedeeld door A. Duyrcant. Helena Benda, Gravin Chlapowska, door J. v. L. „Hérodiade", door Prof. Dr. P. P. M. Alberdingk Thijm, Tot de Tooneelquaestie, door L. van Deyssel. Bibliografie Acta et decreta sacrorum recentiorum, door Dr. P. A. T. Geschiedenis van Corsendonck, met platen, door Dr. P. A. T. Fra Bartolemeo della Porta. Studien ueber die Renaissance, door Dr. P. A T. Histoire politique nationale, Dr. P. A. T. Een nieuw werk over den opstand der Nederlanden, door L. van Deyssel Alphonse Daudet, Numa Roumestan — Mœurs Parisiennes, door L. van Deyssel. Mengelingen.

De Volksmissionaris. 9 Afl. Ter bedevaart te Roermond. — Het echt Christelijk leven. — De goede Koning. — Bloemen der Nederl. Heiligen: de H. Egbertus. — De H. Alfonsus over den Talmud. — Missie in Suriname. — Brief v. d. E. H. P. J. Houben. — Kerkelijk Nieuws.

ADVERTENTIËN.

Uitgave van

Gebr. van der POST,

te UTRECHT.

SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Duitsch.** Geb. *f* 1.00

SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Engelsch.** Geb. *f* 1.00

SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Fransch.** Geb. *f* 1.00

SERVAAS DE BRUIN, **Help u zelf op reis met Italiaansch.** Geb. *f* 1.00

Deze werkjes, in klein formaat en goed gebonden, waardoor men ze zeer gemakkelijk bij zich steekt, zijn praktisch van inhoud en vorm. Behalve dat deze boekjes alles wat men, op reis zijnde en een dier talen moetende spreken, wil weten, bevatten zij ook eene spijskaart.

VAN HALL, **Natuur- en Landleven** . . . . *f* 2.75

PIDERIT, **Leer der Gelaatkennis.** *f* 1.40

STERNBERG, **Handleiding Photographie** . . . . *f* 0.75

WITTE, **Praatjes over Planten.** *f* 2.50

PHILEMON, **Tense en haar huisgezin** 2 dln. . . . . *f* 5.30

Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch

WOORDENBOEK,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid . . . . *f* 43.20

Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

DE RECHTSMACHT

DER

Zeekrijgsraden

in Oost-Indië,

DOOR

K. J. VAN DEN BUSSCHE.

Prijs *f* 0.25.

Uitgaaf van KÜPPERS & LAUREY te HAARLEM:

JOANNES BAPTISTA,

NAAR VONDEL'S EPOS.

DRAMA IN VIJF BEDRIJVEN,

DOOR

J. W. B. van Sint-Mariëngraat,

OPGEDRAGEN AAN

H. M. de KONINGIN der NEDERLANDEN

Prijs f 1,50.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 13. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters von Johannes Janssen. III. Het Protestantisme door zijne stichters veroordeeld. A. Verval van Godsdienst. *Alf. Brouwers.* — Dittes-Wendel's schets der opvoed- en onderwijskunde. *D. L.* — Philemon, Tense en haar huisgezin. *M.* — Na de lezing der Gedichten van Estalla Hijmans-Hertzveld. *J. W. Brouwers.* — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Fransche Leestafel. — Nouveautés. — Advertentiën.

Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters

VON

JOHANNES JANSSEN.

III.

HET PROTESTANTISME DOOR ZIJNE STICHTERS VEROORDEELD.

A.

VERVAL VAN GODSDIENST.

Uit liefde voor zijne protestantsche landgenooten, maar niet uit godsdiensthaat; niet om te kwetsen, maar om te genezen; niet om tweedracht te zaaien, maar om eendracht te oogsten en alle Christenen tot de waarheid die één is, te zien terugkeeren, stichtte een der grootste geschiedvorschers onzer eeuw het monumentale werk »Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters.« De Duitsche hervormers en hun werk uit hunne eigene *authentieke* gezegden en geschriften te schetsen, kan ook menig onzer weldenkende protestanten ten nutte strekken, en hun welzijn en heil mag ook de wensch dezer studie zijn. Velen in Duitschland zijn reeds door de meesterlijk geordende, nog niet weerlegde, ja, onweerlegbare aktenstukken van Janssen's werk tot andere zienswijze gekomen en hebben hunne vooroordeelen overwonnen. Vele andere welmeenende protestanten, in Duitschland niet alleen, maar ook hier, zouden zonder twijfel tot dezelfde overtuiging komen, indien zij de zoogenaamde hervormers en de vruchten hunner hervorming naar waarheid leerden kennen. Kortheidshalve geven wij slechts de bladzijden uit Janssen's werk, en niet de door hem overal aangegeven bronnen aan.

Luther verwierp het gezag der kerk, huldigde het beginsel van vrijheid van onderzoek voor een ieder, schreef de rechtvaardiging aan het geloof toe, en ontkende 's menschen vrijen wil. Zijne leer zou half Duitschland voor eeuwen van de waarheid berooven, en hij, die ze predikte, twijfelde zelf aan de waarheid dier leer, ja, geloofde ze niet. Den 25sten November 1521 schreef hij aan de Augustijnen van Wittenberg: »Met de grootste moeite slechts heb ik mij voor mijn eigen geweten kunnen rechtvaardigen, dat ik, één alleen, tegen den Paus heb durven optreden, en hem voor den Antichrist houden.... Hoe dikwijls heeft mijn hart geaarzeld en mij dit sterk argument voorgeworpen: ik alleen verstandig; en zouden dan alle anderen dwalen en zoo langen tijd gedwaald hebben? Hoe, als ik dwaal, en zoovele lieden in dwaling breng, die allen eeuwig zullen verdoemd gaan.« (Janssen II—177). »Gij hebt, zoo roept mij eene innerlijke stem toe, gij hebt onrecht geleerd, veel ergernis en tweedracht door uwe leer veroorzaakt: o ja, ik kan het niet loochenen, mir wird oft Angst und Bang darüber.« (Luther's sämmtl. Werke 46, 226—229).

Antonius Musa, pastoor te Rochlitz, zoo schrijft Luther's lofredenaar Mathesius, zegt mij dat hij eens aan Doctor Luther klaagde: *Ik kan het zelf niet gelooven*, wat ik anderen predik. God zij dank, antwoordde Luther, dat het anderen gaat zooals mij, ik meende *mir wäre allein so*« (J. II : 178—179).

»Nur flugs gescholten« zoo luidde Luthers grondregel als zijne leer aangevallen werd. Als ik niet bidden kan, zei hij, dan stel ik mij den Paus voor »mit seinem Geschwürm und Gewürm, totdat ik brand van woede en haat, en dan wordt mijn gebed vurig.« Ik kan niet bidden, of ik moet daarbij vloeken. Als ik zeg: geheiligd zij uw naam, dan moet ik toevoegen: vervloekt, verdoemd, geschonden worde de naam dèr pausgezinden. Zeg ik: laat ons toekomen uw rijk, dan moet ik bijvoegen: vervloekt, verdoemd, vernietigd worde het pausdom.« (J. II : 181).

Tegen de bekoringen gaf hij de volgende middelen, die hij zelf, zei hij, met goed gevolg had aangewend: »Men moet meer drinken, spelen en schertsen, Satan uittarten *door eene zonde te doen*, de satanieke gedachten door andere zoeken te verdrijven, aan een schoon meisje en een roes denken, of zich in hevigen toorn verzetten.« (J. II : 180).

»Keuschheit soll eine Tugend sein, als wenn ein Mensch nicht esse noch trinke: sie ist über die gesunde Natur, geschweige über die sündliche verderbte Natur.« (J. II : 198).

Luther's taal ging zoodanig alle perken der gematigdheid te buiten dat Willibald Pirkheimer meende: »Er scheine von bösen Geist geleitet,« en dat Bullinger schreef: »Het is klaar als de dag, en helaas! onloochenbaar, dat niemand ooit woester, grover en onbetamelijker tegen Christelijke tucht en bescheidenheid geschreven heeft dan Luther;« en Ulrich Zasius aan Bonifacius Amerbach: »Luther's geest kweekt vijandschap, twist, sekten, haat en moord.« (J. II : 182).

Gemeener, cynischer werk dan zijne »Tischreden« zal er wel nauwelijks te vinden zijn. Toen de protestantsche juristen zich tegen den echt der priesters verklaarden, schold hij ze uit voor goddeloozen en razenden, wien men de tong uit den hals moest rukken. (J. II : 185).

In 1545 nog spoorde Luther de zijnen tot godsdienstoorlog aan, in eene taal zooals hij ze in 't begin van

zijn optreden gebruikte, toen hij Keizers en Koningen aanzette den Paus, de Kardinalen en »das ganze Geschwürm des römischen Sodoma« aan te grijpen en de handen te wasschen in hun bloed: »Men rukke den Paus en den Kardinalen als godslasteraars de tongen uit den hals, en men nagele ze op een rij aan een galg, zooals zij hunne zegels op een rij aan de bullen hangen. Laat ze daarna een concilie houden aan de galg, of in de hel onder alle duivels.« (J. III : 531—532).

De man is genoegzaam bekend. Zien wij nu de gevolgen der leer van vrijheid van onderzoek, en rechtvaardiging door het geloof alleen.

In 1523 had Luther geschreven, (hij had het reeds vroeger gepreekt): »dat eene christelijke vergadering of gemeente recht en macht heeft alle leeringen te oordeelen en leeraars aan te stellen of af te zetten. Om menschen, recht, oud gebruik en gewoonte behoeft men zich niet te bekommeren. Een valsche propheet kan nooit onder de toehoorders, doch wel onder de leeraars zijn. De toehoorders hebben ook niet alleen recht en macht alles wat gepredikt wordt te oordeelen, maar zijn zelfs verplicht dit te doen bij het heil hunner zielen. (J. II : 366).

Reeds 2 jaren later moest hij zijnen aanhangers in Antwerpen schrijven: »Deze wil zich niet laten doopen, gene loochent het Sacrament; een ander plaatst tusschen dit leven en den laatsten dag nog eene andere wereld. Eenigen leeren dat Christus niet God is; eenigen zeggen dit, anderen dat, *und schier sind so viel Secten und Glauben als Köpfe.«* (J. II : 389).

Melanchthon gaf in 1523 den Keurvorst van Saksen den raad geen oorlog voor het »evangelie« te voeren, wijl, zegt hij, uwe onderdanen niet meer gelooven, en geen Christenen zijn. Gij zijt vorsten van heidenen, niet van Christenen. (J. II : 218).

Een ander maal schreef hij hem: »De meeste predikanten zijn zoo slecht, dat ieder een nieuw spel wil beginnen.« (Corpus Reform. I : 834).

Reeds den 16den November 1521 schreef de hertog *Georg van Saksen* aan den keurvorst Frederik: »Er zijn er (in Wittenberg) reeds eenigen die geen godsdienst meer hebben, en de onsterfelijkheid der ziel ontkennen. En dat alles komt voort uit Luther's leer; alles is in sekten verdeeld, en het geloof bijna gansch verdwenen.« (J. II : 215).

Münster verwierp den kinderdoop en het geloof aan de tegenwoordigheid des Zaligmakers in 't Sacrament, *Carlstadt* prees de polygamie en den beeldstorm aan, *Zwingli* beweerde dat God de oorzaak is van het kwaad enz. enz. »Zooveel hoofden, zooveel zinnen.« *Welk* nieuw geloof, vroeg *Charitas Pirkheimer* met recht, moet men dan volgen?« (J. III : 80 en 364).

De eenige overeenstemming tusschen alle hunne verschillende leeraars en sekten bestond in het verwerpen en hooren der katholieke leer, en der katholieke instellingen. (J. III : 20).

Van 1527 tot 29 waren in Saksen protestantsche visitators aangesteld die den Keurvorst berichtten:« Wij vinden doorgaans bouwvallige pastorijen, opene kerkhoven waarop het vee graast, en het tot op de lijken doorwoelt. In Holzdorf en Dübro is het volk zoo boosaardig geworden, dat slechts beulen welke dat volk uit het land verjagen, en het door een ander vervangen, kunnen helpen. In Schönau en Cölpin willen de boeren niets meer van godsdienst weten. Zij roepen den predikant toe: wat spreekt ons die wispelturige paap van God? Wie weet wat God is, of er een God bestaat. In Wercho konden de boeren niet meer bidden, noch de geloofsartikelen opzeggen. In Zinna weigerden zij het Vader ons te bidden, wijl het te lang was. In Süplits en Muekrehna had men de kerk tot stapelplaats voor het pinksterbier uitverkozen; menig dorp had door Godslastering en echtbreuk zijn naam berucht gemaakt. Te Neiden wilden de boeren hunnen predikant steenigen (J. III. — 62 en 63). In Pruisen, Braunschweig-Luneburg, Mecklenburg, en in de vrije steden zag 't er niet beter uit.

Melanchthon zelf in 1527 als visitator gestuurd, schreef 5 Juni aan *Myconius*: »Mij grijpt een onbeschrijfelijke angst aan, als ik de toestanden van onzen tijd betracht. *Niemand haat het Evangelie meer als juist diegenen, welke van onze partij willen zijn.«* »Wij zien, zoo schreef hij in hetzelfde jaar, hoezeer het volk ons haat.« (J. III: 64).

Zeven jaren later had er eene nieuwe visitatie plaats, en toen beklaagden zich de visitatoren, en bijzonder die uit den Kurkreis Wittenberg over het toenemen der goddeloosheid, over de verachting en lastering van het woord Gods, volslagen onthouding van het avondmaal, en lichtzinnig gedrag gedurende de godsdienstoefeningen: boosheid, zonden aller soort vermeerderden op bedenkelijke wijze. Luther schreef toen: »O onzeggelijk is de verachting des volks voor den prediker des Evangelies. De adel maakt hen tot brievendragers enz; de boeren dwingen hen hunne koeien en zwijnen te hoeden, en toch zijn allen goed Evangelisch. Er bestaat geen recht meer, maar louter moedwil.« (J. III: 65).

»Velen zeggen, schreef Luther 1529, de vrede is gestoord, de wereld in onrust; de menschen zijn verward in geest en zin, de godsdienst vervalt, de rechtmatige gehoorzaamheid is verdwenen; welk goed heeft het (nieuw) Evangelie aangebracht? Vroeger was alles beter. (J. III: 188).

Melanchthon had wel recht aan zijn vriend *Camerar* te klagen.« De kerkelijke aangelegenheden veroorzaken mij zulke kwellingen, dat zij door niets kunnen verzacht worden. Er gaat geen dag voorbij of ik wensch van dit leven door den dood verlost te worden.«

Luther en zijne volgelingen hadden het beginsel van vrijheid van onderzoek voor een ieder aangenomen. Tegen dat beginsel in werd er in 1530 door Melanchthon een symbolum van protestantsch geloof, de confessie van Augsburg, opgesteld, waaraan de protestanten zich in 't vervolg zouden te houden hebben.

Ziehier eenige merkwaardige bijzonderheden over het opstellen der confessie:

Den 22 Mei 1530 schreef Melanchthon aan Luther over zijn werk de volgende woorden, die alle goede trouw uitsluiten: »In Apologia quotidie multa mutamus. Vellem percurrisses articulos fidei. Subinde enim mutandi sunt atque ad occasiones accommodandi.« (J. III: 166). Vreeselijk! Een symbolum dat gedurig verbeterd moet worden, en volgens gelegenheid en omstandigheden met den wind verandert: atque ad occasiones accommodandum.

Den 24 Mei berichtten de Nürnbergsche gezanten; dat Doctor Brüch, de Saksische kanselier, in de con-

fessie veel te veranderen vond; en den 28 Mei, dat dezelfde kanselier hun had meêgedeeld »dat de raadslieden en geleerden des Keurvorsten nog dagelijks in zake van geloof hun raad geven, en er aan veranderen en verbeteren. (J. III: 166, 67).

Den 26 Mei schreef Melanchthon aan Camerar: »De confessie werd gisteren voorgelezen; Ego mutabam et refingebam pleraque quotidie, *plura etiam mutaturus*, si nostri »sumphradmones« permisissent, ac tantum abest, ut lenius justo scriptum fuisse judicem, ut verear etiam mirum in modum, ne qui sint offensi libertate nostra.« En denzelfden dag aan Luther: »Versamur hic in miserrimis curis et plane perpetuis lacrymis. Ad has hodie mira consternatio animorum nostrorum accessit, lectis Viti literis, in quibus significat, te nobis ita irasci, ut nostras literas ne legere quidem velis.« (J. III : 167). Die gramschap verklaart zich, daar Melanchthon o. a. in de artikelen der Confessie over de rechtvaardiging door het geloof, het woord *alleen*, waarop Luther altijd den nadruk legde, had weggelaten.

Zeven jaren later wijzigde Melanchthon, in Luthers tegenwoordigheid, in een nieuwe uitgaaf van den latijnschen tekst der Confessie, de oorspronkelijk leer over het avondmaal, ten gunste der Zwitsers, en liet de tegen de Zwinglianen uitgesproken veroordeeling weg. (J. III : 354).

De Augsburgsche Confessie deed de oneenigheid tusschen de predikanten en de algemeene godsdienstige verwarring niet ophouden. Integendeel: Melanchthon schreef in 1536: »Het hevigst pijnigen mij de godsdienstige twisten waardoor Kerken en Staten zoo gruwzaam verscheurd worden. De zwakke gewetens worden verward: zij weten niet welke sekte ze moeten volgen, en beginnen dan aan allen godsdienst te twijfelen, te wanhopen. »In 1537 schreef hij aan *Veit Dietrich*: wij leven als de nomaden; niemand wil in iets aan anderen gehoorzamen. (J. III : 349 en 350).

Den 14 Mei 1543 schreven twee visitatoren des hertogdoms Braunschweig aan *Bugenhagen*: »In alle kerken en parochiën, hoewel zij kort bij elkander gelegen zijn, wil iedereen naar zijne eigene idee en wijze leeraren en prediken; het volk veracht preek en sacramenten, en zegt openlijk: Die papen zijn zelven 't niet eens over het evangelie, waarom zou ik het dan volgen.« (J. III : 494).

In October 1537 zei Luther tot den Saksischen *kanselier Brück*, dat hij niet wist, wat Melanchthon wel over het Sacrament dacht, wijl hij 't niet anders noemde dan eene slechte ceremonie. Ook had hij hem sedert langen tijd het avondmaal niet meer zien ontvangen. (J. III. 354).

Melanchthon werd, om zijn toegevendheid te Augsburg, als »verrader des Evangelies aangezien. Hieron. *Baumgartner*, een der Nürnbergsche gezanten, beklaagde zich den 13 en 15 September 1530 »dat de confessie overhandigd was; anders, zei hij, zouden onze theologen reeds lang eene andere bekend hebben. Melanchthon is kindscher geworden dan een kind.« (J. III: 178).

Osiander schreef 21 Mei aan *H. Besold*: »Ik geloof dat Melanchthon en al zijn aanhangers niets meer of minder zijn dan dienaren Satans; sedert den tijd der Apostelen zijn er geen gevaarlijker menschen in de kerk geweest.« — Vele anderen schreven in denzelfden zin, en van daar Melanchthon's klacht aan Schnepf 10 Nov. 1553: »Gij ziet, hoe vele leeraren in onze kerk tegen ons strijden: iederen dag staan, juist als uit het bloed der Titanen, nieuwe vijanden tegen ons op.« (J. 703 en 704).

Ook in de 16de eeuw »la révolution, comme Saturne, devora ses propres enfants«.

ALF. BROUWERS.

Dittes-Wendel's schets der opvoed- en onderwijskunde.

„Een verderfelijk Boek."

Naar het oordeel, zoowel van *Dittes*, den schrijver, als van *Wendel*, den vertaler, is het hierboven genoemde boek niet voor de theetafel maar voor het studiekabinet bestemd. Op zijn Duitsch komt de schrijver onverwijld met de niet weinig kenmerkende verklaring aan: Wer nicht denken mag, lasse die vorliegende Schrift ungelesen.« De Nederlandsche vertaler noemt dien raad van den Hoogduitschen schrijver verstandig. Het zij zoo. De aspirant-onderwijzers voor wie dit boek bestemd is, en het dus niet »ungelesen lassen liegen,« zullen dan al spoedig behooren tot de geesten die »denken mogen.« Wie ook dat boek heeft gelezen, ja tweemaal heeft doorgeworsteld en er ook bij heeft gedacht, is de heer H. Te Braake; en wat hij dacht heeft hij ten deele geschreven in de 9de Afl. der «Studiën,« van blz. 337 tot 394. In een woord bekort hij zijn bewezen oordeel en noemt dat boek een »verderfelijk boek.«

Wat voor eenigen tijd met de *schets* te 's Hertogenbosch geschiedde, laat de schrijver in de Studiën buiten verhaal; hij gaat rechtstreeks zijne tegenpartij ontmoeten op het terrein der wetenschap door haar gekozen, en onderwerpt de wetenschap van dien denker aan een grondig doordenkend onderzoek.

De heer Te Braake heeft zijn studie in twee hoofddeelen gesplitst. In het eerste gedeelte gaat hij na wat Dittes schrijft over het leven des geestes in engeren zin; hierbij sluit zich als vanzelf aan onze natuurlijke Godskennis. Het is zeker niet doenbaar op te sommen wat al dwalingen de heer te Braake hier vermeldt. Waar het wezen van het verstand besproken wordt, doet Dittes zich kennen als een aanhanger der *sensistische school*; vandaar dan ook dat hij de zinnelijke kennis in plaats van vereischte als het begin der geestelijke beschouwt. Zeker een noodlottig aanvangspunt. Wie Dittes als gids kiest mag zich geene blijde ontmoetingen meer voorstellen: een verheven beeld van verstand of geest zal hij niet aanschouwen, maar aanlanden in het dorre rijk der positivisten, waar geen wetenschap bloeit. Daar is niets bekend dan hetgeen de zintuigen melden, wat bovenzinlijk of geestelijk heet wordt daar niet geoogst. Is voor ieder die naar wetenschap verlangt het positivisme een ramp, pijnlijker treft dit stelsel den christen, dewijl het hem in onzekerheid laat omtrent het bestaan van dengene, waarnaar zijn hart zonder ophouden streeft. Kleefde geen andere fout deze *schets* aan dan dat zij het positivisme tot grondslag heeft, dit alleen was genoeg om dit boekje *verderfelijk* te noemen. Of bestaat er geen strijd tusschen dit stelsel en de volgende canon van 't Vaticaansch Concilie? »Indien iemand zegt dat de eene en ware God, onze Schepper en Heer uit hetgeen gemaakt is, door het natuurlijke licht der menschelijke

rede niet met zekerheid kan gekend worden; hij zij anathema. »'t Is waar men zou in verzoeking kunnen komen te meenen dat de uitdrukking »God is geen voorwerp van ons weten« elders door Dittes herroepen werd, dan de heer Te Braake bewijst, onzes inziens, voldoende, dat die herroeping slechts schijn, geen werkelijkheid is. Verkondigt de bewerker van de opvoedkunde de overtuiging met zich te dragen dat God bestaat, dit bewustzijn rust niet op een kenakt van het verstand maar op het losse spel der phantasie. Wat nu is luchter en ijler dan 't voortbrengsel der verbeelding? Het komt en verdwijnt als het droombeeld dat de nachtrust verstoort. Wie aan dit niet hecht zal ook aan het eerste geene waarde toekennen, en daarom weldra tot scepticisme en atheïsme vervallen. De Roomsche kerk leert bovendien, dat de eene en ware God door de *menschelijke rede* niet door de *phantasie* gekend wordt.

De heer Te Braake waarschuwt op het einde van dit gedeelte met kracht tegen deze opvoedkunde, dewijl er een streven bestaat om de toekomstige onderwijzers onzer openbare scholen wetenschappelijk te misvormen, en tot apostelen van het ongeloof op te kweeken.

Het tweede gedeelte zijner studie vangt de Eerwaarde schrijver aan met de volgende woorden »nog minder zoo mogelijk bevredigt hetgeen D. W. schreef over gemoed, wil en zedelijkheid.« Te zeggen, dat een opvoedkunde volstrekt onvoldoende denkbeelden bevat omtrent gemoed, wil en zedelijkheid is met andere woorden te kennen geven: die opvoedkunde is geene opvoedkunde. Immers het voornaamste doeleinde dezer practische wetenschap is de vorming van gemoed en wil tot ware zedelijkheid. Weet nu de pedagoog niet wat gemoed en wil is, weet hij niet wat zedelijkheid beteekent, dan blijkt hij zeker nog minder in staat het kind tot man te vormen, dan degene, die kennis van stuurmanskunst mist, ongeschikt moet heeten om het schip over den oceaan heen, in behouden haven te brengen. Dewijl Dittes slechts dwaling over gemoed en wil te lezen geeft, mocht de heer Te Braake niet nalaten om in een beknopt bestek beider waar begrip te ontwikkelen. *Dr. Stöckl* had vroeger met veel juistheid hetzelfde gedaan in zijn *Lehrbuch der Paedagogik.* Van hetgeen die beroemde geleerde breedvoerig behandelde, levert deze studie een zakelijk uittreksel. Worden Dittes en Stöckl met elkander vergeleken dan moet een ieder na oplettende lezing inzien, dat de voormalige professor van Munster gezonder denkbeelden over deze onderwerpen verkondigt dan die duitsche schrijver, wiens boek ter kwader ure in het hollandsch werd overgebracht. 't Is waar, het is geen gemakkelijke taak deze questie op eene bevredigende wijze te beantwoorden; zinnelijke en geestelijke kennis, het zinnelijk begeervermogen en de geestelijke wil liggen zoo na aan elkander, staan in zoo een nauw verband dat een bedreven meester alleen het op zich mag nemen daarvan eene beschrijving te leveren. Wie aandachtig de studie leest zal niet meer gelooven dat de schrijver der *Schets* hier een beslissende stem heeft.

Van nog minder gehalte is de moraal door Dittes geleerd; 't is eene humanitaire of liever geen zedeleer; zedeleer zonder God is immers een *contradictio in adjectis;* waar Dittes hoofdzakelijk over de zedelijkheid spreekt, rept hij geen woord van zedelijkheid om God. (bl. 382). Welke is nu de conclusie? Wien het niet geheel en al onbekend is, dat het redelijk schepsel voor zedelijkheid vatbaar is, dewijl zij een geestelijk kenvermogen veronderstelt dat de verhouding begrijpt, waarin het staat tot den oneindigen God en tot het geschapene; wie bovendien weet dat de zedelijkheid zonder vrijen wil ondenkbaar is, zal zijne oogen niet kunnen gelooven wanneer hij bij Dittes leest, dat de zedelijke ontwikkeling »in de vegetatieve (organen) een aanvang neemt, dewijl zich allereerst in deze krachtige driften en gewaarwordingen openbaren. »Met recht vraagt T. B. »kan het dwazer«? Meent Dittes inderdaad dat de ontwikkeling van zedelijkheid in de lagere organen een aanvang neemt, dan begrijpen we wel waarom hij niet spreekt van zedelijkheid om God, maar dan duide hij het ons niet euvel zoo wij zijne begrippen over moraliteit beneden die der heidenen plaatsen. Dezen toch ontging het niet, dat iemand zedelijker wijze goed handelt, wanneer hij de wet onderhoudt, welke God in het hart van den mensch heeft gegrift. Die zedenwet schetste de heidensche Sophocles in zijn onovertroffen reizang:

De heilige en onschenbre wet
Ons tot een regelmaat gezet
En uit des Hemels trans gesproten.

Wanneer de heer Te Braake zeer veel foutiefs en verkeerds heeft aangeteekend, dan besluit hij met de volgende woorden, welke de overweging waardig zijn van hen, die gelooven dat Dittes' pedagogie zoo verderfelijk niet is. »Zeggen wij dus te veel, wanneer wij beweren, dat zij voor wie het boek is bestemd uit kracht der natuurwet, aan welke allen zijn onderworpen, althans in de gewone omstandigheden, dit boek niet mogen lezen. Maar naar welk boek van opvoedkunde den toekomstige onderwijzer dan verwezen? Hooren we wat de schrijver verder zegt. »Wil men ter opleiding in opvoedkunde volstrekt eene Duitsche handleiding, dan neme men noch Fröbel, noch Dittes. »Wij behoeven niet school te gaan bij het Duitsche ongeloof, wanneer er boeken zijn, als het *Lehrbuch der Paedagogik van Dr. Albert Stöckl«.* Moge men dezen raad ter harte nemen; dan zullen de toekomstige onderwijzers niet gevormd worden tot apostelen van ongeloof, doch tot mannen wier wetenschap de kritiek kan doorstaan, dewijl zij in overeenstemming is met de gezonde wijsbegeerte en steunt op de vaste beginselen van Christus' kerk.

D. L.

Philemon, Tense en haar huisgezin.

UTRECHT. — Gebr. VAN DER POST.

(Oorspronkelijke familieroman uit Spa.)

Zoo het Philemon ten doel was te bewijzen, hoe vruchteloos en ijdel het streven der menschen blijft, wanneer het enkel en alleen op aardsch gewin gevestigd is, dan heeft hij dit ontegenzeggelijk bereikt, door het verhalen der lotgevallen van *Tense en haar huisgezin.*

Werken en geld verdienen is bij Tense en haar echtgenoot ook de boodschap; aan hoogere doeleinden denken ze niet, Tense omdat zij het te druk heeft, Jean, omdat hij uit geest van navolging liberaal en zelfs vrijmetselaar wordt, en den godsdienst goed vindt voor bekrompenen van geest, waartoe hij z. i. stellig niet behoort. Hun kinderen worden opgevoed met het

oog op een huwelijk, dat hen in stand verheffen moet; van zedelijke grondbeginselen weet vooral de zoon Alphons niets; hij bedriegt dan ook zonder gewetensbezwaren een arm, al te vertrouwend kind, huwt een vrouw, die hij rampzalig maakt, valt dieper en dieper en strekt zijn ouders tot schande in plaats van tot roem. Mimôse, de dochter wordt ons als vroom en goed voorgesteld, dit belet haar echter niet waarzegsters te raadplegen en een goeden, flinken burger jongen, van wien de ijdele ouders echter niet weten willen, al te spoedig voor een rijkeren bruidegom te vergeten.

Het geheele gebouw door Jean en Tense's zorgen opgetrokken, blijkt slechts op zeer lossen zandgrond te staan. Geen wonder trouwens, ze hadden tijd noch lust er Gods zegen over te vragen.

Dat de auteur niet katholiek is, blijkt op iedere bladzijde; hij laat zijn hoofdpersonen naar protestantsche gewoonte, de H. Maagd ten tijde en ten ontijde aanroepen, maar toch heerscht in het geheele boek een blijkbare sympathie voor den godsdienst. De pastoor, maar vooral de kapelaan van Spa, spelen een zeer bevredigende rol; zij waarschuwen en berispen ten rechten tijde, spelen den tyran niet, zooals Belgische schrijvers ons gaarne willen doen gelooven, en als het ongeluk komt, blijken zij echter troostende vrienden, zelfs van menschen, die in den voorspoed zich weinig om God en Zijn gebod bekommerden.

Het werk is ontsierd door vele drukfouten: de correctie (zoo die er geweest is) behoort tot de allerslordigste: de behandeling is niet van langdradigheid vrij te pleiten; om de onbeduidendste voorvallen te beschrijven, gebruikt de auteur vaak tientallen van bladzijden: om de on- (niet anti-) katholieke richting durven wij het werk dus niet onvoorwaardelijk aanbevelen. Zij echter, die de gave des onderscheids bezitten, kunnen er uit leeren, hoe een onbevooroordeelde geest, door de ondervinding geleerd, bekennen moet, dat slechts de godsdienst en de trouwe naleving zijner voorschriften, het leven een hoogere wijding schenken en de middelen der vaak zoo drukkende stoffelijke zorgen, oog en hart naar boven richten kan.

M.

Na de lezing der Gedichten

VAN

ESTELLA HIJMANS-HERTZVELD.

Zij heeft in 't eigen hart en 't Godsboek der natuur
Met idealen zin een vromen blik geslagen.
Zij heeft met heil'gen ernst, van 's levens prilste dagen
Tot haar voor Nederland te spoedig stervensuur,
Den zang van hart en harp Jehova opgedragen.
Schijnt U Estella's beeld, waarop uw blik hier staart
In dezen Dichtstroom, niet met Bertha Rothschild waard
Een rijkren stralenkrans dan Sinaï te vragen?
Zou Neêrlands dochter niet uit 's werelds kronkelpaân
Ten heil'gen berg zijn opgegaan
Om 't lang verwachte Licht voor eeuwig te zien dagen?
Mijn hart vond bij haar harp een vaderlandsch behagen.

J. W. BROUWERS.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

— Bij Kon. besluit is tot Hoogleeraar, in de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte aan de Universiteit te Groningen, om onderwijs te geven in de Nederlandsche taal en letterkunde, het Middelnederlandsch en de beginselen van het Sanskriet, benoemd: Dr. W. L. van Helten, leeraar aan het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam, en is de Hoogleeraar Dr. B. Symons, aldaar, ontheven van het onderwijs in de beginselen van het Sanskriet, doch daarentegen belast met het onderwijs in het Gothisch, het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch; — is aan Dr. H. L. Rijke, Staatsraad in buitengewonen dienst, met 19 September eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Universiteit te Leiden, met dankbetuiging voor de door hem gedurende vele jaren den lande bewezen diensten, en is tot Hoogleeraar in gemelde faculteit aan de Rijks-Universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de proef-ondervindelijke natuurkunde en in de meteorologie benoemd Dr. H. Kamerlingh Onnes, adsistent bij het natuurkundig kabinet van de Polytechnische school te Delft.

— Het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, meldde dat dr. A. Pierson weldra zal uitgeven »een grondslag van zijne Esthetiek of wijsbegeerte van het schoone«. In dit bericht wordt het karakter van bedoeld werk niet nauwkeurig aangegeven. Naar men verneemt zal de titel luiden: *Kritische Prologomena voor eene Esthetiek*, en zou de inhoud met dien titel volkomen in overeenstemming zijn. Immers, de hoogleeraar zal niet zijn wijsbegeerte van het schoone uiteenzetten, maar de zijns inziens onjuiste wijsgeerige stellingen van anderen, voornamelijk van Kant, afbreken. Heeft hij aldus het terrein schoongemaakt, dan hopen wij — wie zegt dat ook weer? — dat hij ook zelf zal gaan bouwen! Wie of dien dag zal beleven!

— De eerste aflevering is verschenen van het belangrijk werk: *Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familien, door A. A. Vorsterman van Oyen.* Deze aflevering bevat vier wapenplaten van 6 wapens elk, bewerkt door den wapenteekenaar bij den Hoogen Raad van Adel, J. M. Lion te 's-Hage. De thans verschenen wapens, met genealogische omschrijving der geslachten, zijn die van de navolgende familiën: Aa (Robidé van der), Abbema, Abresch, Ackersdijk, Adrichem (Van), Aebinga, Albarda, Alderwerelt (Van), Alewijn, Alphen (Van), Alstorphius, Alvarez, Ameshoff, Anemaet, Andreae, Arnoldts, Arntzenius, Asselt (Van), Backer (Bas), Backer (Huygens), Backer (v. Leuven), Badon Ghijben, Baelde.

Z. K. H. de kroonprins Alexander der Nederlanden heeft de opdracht aangenomen. Aanbeveling zij overbodig.

De thans zitting houdende Volksraad van den Oranje Vrijstaat heeft bepaald, dat de notulen der markten, gemeentebesturen en openbare vergaderingen in de Hollandsche taal moeten gehouden worden.

— Vanwege de provincie Utrecht heeft de gemeente Wijk-bij Duurstede *f* 3000 ontvangen, om het in verval geraakte kasteel *Duurstede* te restaureeren.

Huldeblijk gewijd aan den novellist J. J. Cremer. In allen eenvoud en alleen in tegenwoordigheid van enkele familieleden werd Cremers huldeblijk, opgericht door zijne vereerders aan zijn geboortehuis aan het Velperplein te Arnhem, onthuld.

Dit werk der kunst heeft men te danken aan den beeldhouwer P. A. De Leeuw, te Arnhem. Het monument, uitgevoerd in baksteen, is 2.25 M. hoog en 8 M. breed *en haut relief*. Het stelt voor het in eene nis gevatte borstbeeld

van den novellist, in dubbele levensgrootte, terwijl de bekroning uit eikenloof bestaat, waarmede de ontwerper Cremers voorliefde voor het buitenleven meende uit te drukken. Onder de buste is het naamschrift aangebracht:

Jacobus Jan Cremer,
geb. te Arnhem 1 Sept. 1827,
overl. te 's-Hage 5 Juni 1880.

Dit schrift wordt door een beeld, »Het Volk« voorstellende, aan de rechterzijde van Cremer in half zittende, half liggende houding, met den rechter vinger aangewezen, terwijl met dezelfde hand de draperie wordt opgehouden. De linkerarm heeft de zelfde drapeering van voor het portret weggenomen, waardoor het gelaat zichtbaar blijft.

Aan de linkerzijde is als pendant het beeld »De Geschiedenis« geplaatst, dat, over den schouder ziende, met de linkerhand het boek houdt, waarin met de rechterhand de datums van geboorte en overlijden worden opgeteekend.

Deze beide beelden, ofschoon levensgroot, doen de buste nog beter uitkomen en sieren en steunen de nis. Hun rustpunt eindigt aan weerszijden in een spiraalvormig motief, uit welks middelpunt een guirlande loopt, waarvan het einde met het bouwkundig vlak samensmelt.

Het geheel is van monumentalen aard, eenvoudig en grootsch, en teekent zoowel den smaak als de kunde van den ontwerper.

Op het gebied der gewijde Toonkunst.

Het Standbeeld van Guido van Arezzo. Zelfs Koning Humbert zou zich naar Arezzo hebben begeven, ter gelegenheid van de feesten, gevierd ter eere van Guido van Arezzo. Daarbij wordt o. a. eene nationale tentoonstelling van muziekinstrumenten gehouden en een Europeesch Congres. Het standbeeld is opgericht op het plein Guido Monaco en stelt den monnik voor in vervoering over de kunst en gekleed als Benedictijner; in zijne rechterhand houdt hij, steunende op een kleine kolom, zijn *Antifonario*, waarin de beroemde hymnus aan den heiligen Johannes geschreven staat en waaraan hij de namen der muzieknoten ontleende. Op het voetstuk zijn twee bronzen basreliefs, het eene voorstellende de muziek van het koor des kloosters van Pomposa en het andere zeven engelen, die God lof zingen. De 7 engelen stellen »de zeven muzieknoten« voor. Van voren leest men op het voetstuk het eenvoudige opschrift: »A Guido Monaco 1882,« en van achteren bevinden zich de bronzen wapens van de stad en de gemeente Arezzo. Rondom op het piédestal ziet men verder de wapens van eenige voornaamste steden der wereld, om aan te toonen dat het standbeeld een cosmopolitisch karakter draagt. Het geheel is ontworpen door den beeldhouwer Salvirni en moet allerfraaist zijn.

De IX Alg. Vergadering der Cecilia-Vereenigingen in Duitschland had plaats te Munster.

»Het rijk voorziene program gaf 20 nummers aan, bestaande uit een- en meerstemmige composities van oude en nieuwe meesters, benevens eenige koraal-stukjes. Wij moeten getuigen dat de keuze zeer gelukkig was uitgevallen. Het pogram bood, om zoo te zeggen, een bloemlezing aan van het goede en het beste, wat oude en nieuwe meesters op 't gebied der kerkelijke toonkunst hebben gewrocht.

De toevloed der vreemdelingen, die ter bijwoning der Cecilia-vergadering naar Munster waren gesneld, was zeer groot. Uit Engeland, Ierland, Polen, België, Holland en Denemarken waren talrijke personen opgekomen. De ruimte van den Munsterschen dom was overgevuld. Hoe jammer dat hier nog altijd de man ontbrak, die de feestvreugde voorzeker nog hooger zou hebben gestemd nl. de bisschop Johan Bernard, die nog steeds in ballingschap vertoeft. In zijn plaats werd de plechtige hoogmis opgedragen door den domheer en prelaat dr. Giese.

De uitvoering begon met een compositie van den koning der toonkunstenaars Palestrina. Het domkoor voerde zijne 4stemmige mis *Iste Confessor* uit, waarin evenwel het *Gloria* en *Credo* uit zijne *missa Papae Marcelli* waren ingelascht.

Door den Hoogeerw. heer Grüder uit Copenhagen, prefect der Noordelijke Missiën, werd in den dom eene redevoering gehouden, waarin hij vooral het doel der ware kerkelijke muziek uiteenzette.

Dit doel bestond hierin, dat de muziek den zin en de beteekenis der H. Geheimen zooveel mogelijk moet verklaren en doen voelen. Na de uitvoering werd in een der zalen van 't stadhuis een verslag voorgelezen over den toestand der Cecilia-Vereeniging. Dit luidde zeer gunstig. Het constateerde eensgezindheid in de Vereeniging, die hare werkzaamheid reeds buiten Duitschlands grenzen geeft uitgebreid. Met voldoening kan gewezen worden op den vooruitgang, die in de laatste jaren is te bespeuren, de invoering van koraalzangen en kerkelijk orgelspel, in de verheffing van het volksgezang, in de verspreiding van goede kerkelijke zangboeken en bladen der Vereeniging enz.

Inzonderheid werd melding gemaakt van de Scuola Gregoriana te Rome, die door de Cecilia-Vereeniging is opgericht. Zij werd bijzonder aanbevolen in de liefdadigheid der leden. Des anderen daags om 7 uur had er, na een kleine uitvoering in de O. L. V. kerk, wederom een vergadering plaats op 't stadhuis. De opper-burgemeester sprak daar een woord van welkom, dat met luid gejuich werd begroet. Ook de Hoogeerw. heer dr. Giese sprak er een warm woord, waarin hij met vreugde de deelneming toejuichte, welke de wereldlijke overheden voor het welslagen van het feest betoond hadden.

Den volgenden dag werd een koraal-requiem gezongen in de St. Lambertuskerk. Daar werd bewezen hoe zuiver en gevoelvol het koraal op de geloovigen werken kan en hoe het hunne godsvrucht opwekt en voedt.

Om half 10 werd in de kathedraal de Mis ton. 2 van Witt uitgevoerd. Geheel deze compositie ademt een echt kerkelijken geest. Is het *Christe eleison* reeds schoon door zijn smeekenden toon, heerlijker nog klinkt het *Gloria en het Credo.* Ook het *Sanctus* verraadt de kunstenaarshand.

Het geheele muzikale program werd besloten door de voordracht van het *Magnificat* van Schmidt.

De IIIe algemeene vergadering van de Nederlandsche Sint-Gregorius-Vereeniging zal plaats hebben te Maastricht op Woensdag den 27 dezer.

Te $9^1/_2$ uur zal Z.D.H. de Bisschop van Roermond de *Pontificale Mis* opdragen in de St. Servatius-kerk. — Bij de intrede van Z.D.H. den Bisschop het *Ecce sacerdos* van Vittoria. — De Mis zal zijn van een Bisschop-Belijder: *votiva solemnis* ter eere van de H. Gregorius den Groote.

Introïtus *Os justi* enz. uit de officieele zangboeken. — Missa: *Iste confessor* 4 st. van Palestrina.

N.B. Onmiddellijk na de H. Mis zal gelegenheid worden gegeven tot *bezichtiging van de kerk en van hare schatkamers.*

Te 12 uur *Bijeenkomst* in de koepelhal van het Stadhuis, daartoe door H.H. Burgemeesters en Wethouders welwillend beschikbaar gesteld.

Nadat het verslag van den toestand der Vereeniging is medegedeeld, zullen de volgende sprekers optreden:

De Eerw. Heer A. J. Aukes, Pastoor te Cothen: *het nut van aansluiting bij de St. Gregorius-Vereeniging.*

De Eerw. Heer L. de Sonnaville, Professor aan het Gymnasium te Katwijk a/R.: *het kind, verlaten.*

Onmiddellijk daarna wordt een onderrichtende repetitie van gregoriaansche gezangen gehouden onder de leiding van Prof. Verzijl, Professor aan het groot-seminarie te Roermond, met de HH. Theologanten van gemeld seminarie.

Te 2 uur *Gemeenschappelijk middagmaal* in de nieuwgebouwde zaal der St. Servatius-Vereeniging (Breedestraat).

Te 4 uur *Uitvoering van verschillende gregoriaansche meerstemmige gezangen* in de St. Servatius-kerk.

De beide Afdeelingen der St. Servatius- en der St. Matthias-kerk zullen aldaar het volgende programma uitvoeren:

Eerste Gedeelte.

(*S* beteekent, dat het zangstuk wordt uitgevoerd door de Afdeeling der St Servatius-kerk, *M* door de Afdeeling der St. Matthias-kerk)

1.	Introïtus: *Laetare* van den 4en Zondag in de Vaste. (*M*)	Gregoriaansch.
2.	*Ave Maria*, 4 st. S. A. T. B. (*S*)	Jac. Arcadelt.
3.	*Cantantibus organis*, 4st. S. A. T. B. (*M*)	Luca Marenzio.
4.	*Cum audisset*, antiphoon bij de palmwijding. (*S*)	Gregoriaansch.
5.	*O sacrum*, 4st. 2 T. 2 B. (*M*)	Lud. Viadana.
6.	*Ecce quomodo moritur justus*, 4st. S. A. T. B. (*M*)	Jac. Handl.
7.	Hymnus: *Iste Confessor*, 3 strophen, (*M*)	Gregoriaansch.
8.	Psalm XLV: *Deus noster, refugium*, Ton. I, 3 mst. 2 T. B. (*S*)	Gregoriaansch, en meerst. van Dr. Fr. Witt.
9.	Hymnus: *Verbum supernum*, 3 strophen, 4st. S. A. B. (*M*)	Mich. Haller.
10.	*Magnificat*, Ton. VIII, 4st. S. A. T. B. (*S*)	Gregoriaansch. en meerst. van Orl. Lassus.
11.	Hymnus: *Jan lucis orto sidere*, dubbelkoor 8st, (beide Afdeelingen te zamen).	Orl. Lassus.

Tweede Gedeelte.

12.	*Salve Regina* 4st. S. A. T. B. (*S*)	Fr. Könen.
13.	*Salve Regina*. (*M*)	Gregoriaansch.
14:	*Kyrie* uit de Mis: *Fortuna desperata*, 4st. A., 2 T., B. (*S*	Jac. Obrecht.
15.	*Beati eritis*, 4st. S. A. T. B (*M*)	Jac. Handl.
16.	*Kyrie* en *Gloria*, 4st. S. A. T. B. (*S*)	G. B. Casali.
17.	*Sanctus* en *Benedictus* uit de Mis: *Papae Marcelli*, 6st. S. A. 2 T. 2 B. (*M*)	Palestrina.
18.	*Maria Magdalena* 4st. S. A. T. B. (*S*)	Gabrieli.
19.	*Domine, non sum dignus*, 4st. S. A. T. B, (*M*)	Vittoria.
20.	*O sacrum*, 4st. S. A. T. B. (*S*)	Giov. Croce.
21.	*Venite ad me omnes*, dubbelkoor 8st. (beide Afd. te zamen).	Fel. Auerio.

Deze gezangen worden uitgevoerd onder de directie deels van de Heeren A. Bartholomeus en H. Braham, directeurs resp. van de St. Servatius- en de St. Matthias-kerk, deels van de Eerw. Heeren P. Schmeitz en N. Beckers, kapelaans resp. van de St. Servatius- en de St. Matthias-kerk; de orgelbegeleiding geschiedt door de Heeren Smeets en Linders, organisten resp. vau de St. Servatius- en de St. Matthias-kerk.

De Heer Aug. Wiegand, organist te Luik, zal op het orgel uitvoeren:

vóór het eerste gedeelte der gezangen: *Toccata en fuga in re-mineur van J. S. Bach.*

tusschen de beide deelen: *Communio in fa van Grison.*

na het tweede gedeelte: *Marsch in re van Aug. Wiegand.*

Moge dat feest den roem der oudste Kathedraal van Nederland alleszins waardig zijn.

Fransche Leestafel.

Een van die verloren boeken, waarin het patriarchale leven van vorige eeuwen nog wordt voortgezet, schetst ons *Chs. Joliet* in zijn fraaien roman »La balle de cuivre.« Nog in 1850 leefde in het half vervallen kasteel *Grand Morne* de 100jarige graaf de Noirsure, waardige afstammeling der oude ridders, die hun bergen slechts verlieten om ten strijde te trekken. Aangrijpend wordt het sterfbed van den grijsaard geschetst, die slechts staande den geest wil geven, rechtop, zooals hij leefde. Aan zijn kleinzoon vermaakt hij zijn zwaard en den koperen kogel, waaraan een familielegende is verbonden en die sinds eeuwen een talisman schijnt. Hoe graaf Robert, den kogel gebruikt, wordt ons in de volgende bladzijden verhaald; in prettigen toon geschreven. Jachtverhalen brengen een aangename afwisseling te weeg. Le Martyre d'un Peu van Mmll. *Raoul de Navéry* zou zeer boeiend wezen, zonder eindelooze uitwendingen, die het vermoeden doen ontstaan, dat de auteur haar honorarium bij den regel ontvangt, ook aan onwaarschijnlijkheden ontbreekt het niet; even als in de meeste verhalen van Navéry is ook hier een onschuldig veroordeelde haar held. Les coiffes de Ste. Cathenne is veel boeiender en natuurlijker; jammer dat op het einde alle oude vrijsters nog een man krijgen; dat schaadt aan het pleidooi dat de auteur blijkbaar voeren wilde ten gunste der ongehuwde dames. — In Jeanne de Maurice schetst ons *Lucien Biart* op even beminnelijke als sobere en natuurlijke wijze het egoïsme van een vader, die het geluk zijner dochter aan het zijne opoffert en bitter daarvoor gestraft wordt. — Chateau à Vendre van *A. de Courcy* is vol humor en geest, goed en boeiend gevonden. — Enigme van *Marcel Lythe*, is ook een allerliefst verhaal, waarvan de intrigue op de gelijkenis rust van twee Italiaansche zusters. — Van *Ebers* roman uarda verscheen een goede fransche vertaling; van minder historische waarde, maar zeer aan te bevelen om den sierlijken stijl, de verhevene gedachten en echt christelijke gevoelens is l'Heroïne des catacombes van M. l'Abbé *Périgaud*, dat de H. Cécilia als maagd, bruid, martelares en harpspeelster voorstelt, zooals zij in het Martyrologium verschijnt; het boek is waardig naast *Wiseman's* Fabiola gelegd te worden. Van *Féval* hebben we twee boeiende werken, die een geheel vormen; La Cavalière en La Chasse au roi, en waarvan de zoon van Jacobus II hoofdpersoon is. Onder den titel van Mu quette geeft de

markies de Cherville vier novellen uit, waarvan het moeilijk is te zeggen, welke het beste gelukt schijnt. *Oscar de Pioli*, vereenigde in één bundeltje, zes legenden, met de aantrekkelijke titels: UNE HISTOIRE DE SORCELLERIE, LA MAISON HANTÉE, LA VIERGE AUX LILAS. — LE SPECTRE BLANC. — LE MARIAGE FANTASTIQUE. — LE REVENANT DU CHATEAU BLEU. Liefhebbers van het geheimzinnige vinden daar wel hun gading in; daarbij zijn ze goed verteld.

Het tooneel in Frankrijk heeft ook op eenige fraaie werken te wijzen; LES ETATS UNIS EN 1781, dramatische studie, waarin de Franschen een groote rol spelen; het werk is wat koud en de dialoog hier en daar kwijnend, maar de vaderlandsliefde, die den schrijver bezielde, doet vele gebreken over het hoofd zien. L'INSTITUTION DE STE. CATHERINE van *A. Dreyfuss* is een aardige komedie, die de jacht op een schoonzoon, van een overigens achtenswaardige moeder belachelijk maakt. QUATRE-VINGT TREIZE door *P. Meurice* ontleend aan Hugo's drama van dien naam kan als geheel mislukt worden aangezien en is niets meer dan een staatkundig pleidooi. L'APÔTRE van *Boimer* is in vele opzichten den dichter van LA FILLE DE ROLAND waardig, ofschoon hij den groote Heilige, zooals wel te verwachten was, den glans zijner aureool verbleeken doet op de flikkering van het voetlicht. Stootend is het in elk geval dat een vrij gelatene Gyrine, een Paulus, zijn plicht moet leeren en den weg wijzen. — LE PRÊTRE van *Charles Buet*, is te recht zeer toegejuicht en geprezen, maar staat toch als kunstwerk, vooral wat de waarschijnlijkheid betreft, ver beneden de roman, waaraan het drama ontleend is. (Le Crime de Malta verne.) Veel beter gevonden is het dat de moordenaar alle betrekking met de familie van zijn slachtoffer heeft afgebroken en eerst later in den Abbé Patrice den zoon van den vermoorde herkent. Ook de geheele 5de acte, waarin de priester de hand zijns beveiligers in die van Gilberte Robert legt is stuitend. De rol van George had even als in den roman aan een verren neef moeten toevertrouwd zijn. Het drama vormt een fraai boekdeel en in elk geval mag men zich verheugen over het succès dat deze eersteling van een veelbelovend auteur te beurt viel van de zijde van een publiek, dat gewoon is heel andere stukken te zien opvoeren. Belangrijke geschiedkundige werken zijn: *A. de Ruble* ANTOINE DE BOURBON ET JEANNE D'ALLRET Tome II. *Fomecon* HISTOIRE DE PHILIPPE II, Tome III et IV, beide naar de beste historische bronnen en uitgegeven documenten bewerkt.

Als een bijzonderheid vermelden we dat het werk van Mevrouw A. Craven La Ferromays, waarvan wij de Hollandsche vertaling bij Bogaerts in No. 3 bespraken, omtrent denzelfden tijd, vertaald door Mevr. Koorders-Boeke, verschenen is bij den uitgever H. C. A. Campagne te Tiel, onder den titel »EXELSIOR.«

Daar we deze uitgave niet onder de oogen kregen, kunnen we er niet over oordeelen, hoe de protestantsche vertaalster er in slaagde, het echt katholieke gemoedsleven uit »Le Mot de l'Enigme« in 't Hollandsch te vertolken. Het talent echter van Mevr. K.-B., ons blijkende uit hare vorige werken, is er borg voor, dat zij wat het taalkundige betreft, stellig beteren arbeid leverde dan de anonieme vertaler van »HET RAADSEL OPGELOST.«

NOUVEAUTES.

ORIENT — SYRIE ET PALESTINE, par Chauvet et Isambert. *Collection des Guides Joanne.* 1 vol. in-18 jésus, 36 fr.

BIBLE ET PRÉHISTORIENS, par R. Cte de Mariecourt. 1 vol. in-12. 1 fr. 50.

LES BOURGEOIS DE 93 — *La Fille de Notre-Dame*, par Ch. d'Héricault. 1 vol. in-12. 3 fr.

CONFÉRENCES HISTORIQUES, DOGMATIQUES, MORALES ET LITURGIQUES, mises à la portée de la jeunesse et en rapport avec les exigences de l'époque, par M. l'abbé Moussard. 3 vol. in-12. 10 fr. 50.

CHRISTOPHE DE BEAUMONT, archevêque de Paris (1703—1781), par le P. Emile Régnault. 2 vol. in-8. 12 fr.

LE PAPE EST-IL LIBRE A ROME? par Emile Ollivier. 1 vol. in-12. 1 fr.

PENSÉES ET CONSEILS, offerts aux jeunes gens instruits et à tous ceux qui s'occupent de leur direction spirituelle, par le R. P. A. Von Doss, traduit par Louis Schoofs. 1 vol. in 12. 3 fr, 50.

QU'EST-CE QUE LA BIBLE? — Explication abrégée des Ecritures, par l'abbé A. David. 1 vol. in-12. 3 fr.

ADVERTENTIËN.

☞ Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch

WOORDENBOEK,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid. . . . *f* 43.20

Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Heden is verschenen bij Wed. J. R. VAN ROSSUM te UTRECHT en bij alle boekhandelaren te bekomen

Het leven van den

H. THOMAS VAN AQUINO,

Kerkleeraar en Patroon der Studiën

DOOR

P. fr. J. V. DE GROOT, O. P. Sacr. theol. lect.

Kerkelijk goedgekeurd.

Gr. 8⁰. 450 *pag. met portret in photogravure.*

Prijs ingenaaid *f* **4.20**. In linnen prachtband *f* **5.**—.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 14. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Geschichte des deutschen Volkes von Johannes Janssen. Het Protestantisme door zijne stichters beoordeeld. II. Verval van Onderwijs. *Alf. Brouwers.* — Trahison positiviste. Les nouvelles bases de la Morale. *J. W. Br.* — Huldebetoon aan mevrouw Anna Louisa Geertruida Bosboom-Toussaint. — De Geschiedkundige Overijselsche Tentoonstelling te Zwolle. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Nouveautés. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Geschichte des deutschen Volkes.

VON

JOHANNES JANSSEN.

HET PROTESTANTISME DOOR ZIJNE STICHTERS BEOORDEELD.

II.

VERVAL VAN ONDERWIJS.

Het afnemen van werkzaamheid op het gebied des geestes was een noodzakelijk gevolg der verwarring op godsdienstig gebied. Luther had »die Vernunft« uitgescholden als »schöne Metse, des Teufels Braut, die höchste Hure, die der Teufel hat.« (J. III—536). Hij had Aristoteles genoemd »een dooden heiden, waarin geen kunst, maar alleen duisternis te vinden is. (J. II—293. Hij had de universiteiten uitgekreten als »moordenaarsspelonken en Synagogen van verderf«, en in 1521 in eene preek gezegd: »De Hoogescholen zijn waard dat men ze alle vernietige; niets is zoo helsch, zoo duivelsch en zal er ooit op aarde zijn.« In denzelfden toon spraken de meeste protestantsche predikanten tegen alle wereldsche geleerdheid. (J.II—293—301).

De universiteiten vervielen dan ook in korten tijd met eene even beklagenswaardige als verwonderlijke snelheid. »De studeerende jongelieden, zoo klaagde men in 1524, zijn niet meer op ernstige studie bedacht; zij oefenen zich nog wel in godsdienstige twisten en spitsvondigheden; zij lezen, schrijven en verspreiden kleine tractaatjes en vlugschriften; zij vervallen in ruwheid en zedeloosheid, en willen te gelijker tijd nieuwe wijsheid verkondigen en de maatschappij verbeteren.« (J. II—293—301).

Vóór Luthers opstand stonden de schoone letteren in zoo hoogen bloei »dat Cicero zich weldra in een hoek had kunnen verbergen.« In korten tijd was er geen spoor meer van dien bloei en de nieuwgeloovigen klaagden van de »Ungunst der Zeit,« of, schreven het verval op rekening van den duivel, zoals Luther deed in een brief van 1529: »Es ist der leidige Teufel, dass jetzt die junge Welt so wüst, wild, und ungezogen ist, dass eitel Teufelskinder daraus werden.« (J. II—66 en 293—301).

»Onder voorwendsel van het Evangelie, zoo schreef de humanist Cobanus Hessus in het jaar 1523 uit Erfurt, onderdrukken hier de predikanten de schoone wetenschappen. Onze school staat leeg; wij worden veracht. Zoo diep zijn wij gevallen, klaagde hij zijnen vriend Camerarius, dat ons slechts de herinnering aan vroeger geluk overblijft, zonder de hoop dat het terugkeere. »Curicius Cordus, in een brief aan Draconites heft hetzelfde klaaglied aan: »Onze school is vervallen, er heerscht zulke losbandigheid onder de studenten, dat er geen grooter in een krijgskamp denkbaar is: het leven is mij hier ten laste geworden.» »Welk een verval der wetenschappen, schreef om denzelfden tijd de humanist Nossen, is eensklaps bij ons merkbaar geworden. Niemand kan met drooge oogen zien, hoe alle ijver voor wetenschap en deugd verdwenen is, hoe het gevaar dreigt eener nieuwe barbarij, welke de overblijfsels van godsdienst en wetenschap gansch zal vernietigen.« En de rektor der Erfurter hoogeschool: »Alle wetenschappelijke studies liggen ten gronde; onder de studeerende jeugd is alle tucht verdwenen.« In Mei 1520 telde de Erfurter universiteit nog 311 studenten, in 1523 slechts 34.

Een gelijk verval vond plaats in Wittenberg. »Ik zie, zei Melanchthon in 1523 in een brief aan Cobanus, dat gij, even als ik, een diepe smart gevoelt over het verval der studiën, die voor korten tijd hun hoofd verhieven, om nu plotselings weer te verzinken. Ik leef hier in een ware woestijn. Ik heb bijna geen anderen omgang dan met bekrompen geesten, en zit daarom immer 't huis als een kreupele schoenmaker.« De schuld der verachting van de wetenschap, schoof hij, in vertrouwlijke brieven, den Wittenberger godgeleerden in de schoenen. (J. 293—301).

Ook de universiteiten van Leipzig en Rostock namen van jaar tot jaar af. In Leipzig werden van 1508—1522 niet minder dan 6485, en van 1523—1537 slechts 1935 studenten ingeschreven. In Rostock waar jaarlijks 300 studenten ingeschreven werden, meldden zich in 1525 slechts 15, en, in het wintersemester van 1526 geen enkele aan. Hetzelfde treurige beeld boden de Zuidduitsche hoogescholen, zooals Basel, Heidelberg en Freiburg. In Basel klaagde men sedert 1524 »dat de universiteit als dood en begraven was; ledig staan de leerstoelen en de banken der studenten.« In 1522 lieten zich daar slechts 39, in 1526 slechts 9 nieuwe studenten inschrijven. In Heidelberg waren in 1525 meer leeraren dan studenten. »Ik heb nog 6 toehoorders, schreef Ulrich Zasius, de beroemdste aller rechtsgeleerden, in 1523 uit Freiburg, en deze zes zijn allen Franschen.« En het volgend jaar: »Hier is een merkwaardig gebrek aan studenten, en ik heb geen hoop dat het beter worde. (J. II—293—301).

Daar, waar de nieuwe leer ongehinderd kon gepredikt worden, werkten tallooze predikanten met vol bewustzijn aan den ondergang aller wetenschappelijke vorming; »Planmäszig, zegt Döllinger, streefde men naar het tot stand brengen eener heerschappij van

het ontwetend gemeen onder leiding van geestelijke volksmenners, op de ruïnen van kerkelijke en wetenschappelijke gestichten.« (Ref. I—391). Men handelde volgens dezelfde beginselen, welke de Taboriten van Bohemen in de 15de eeuw verkondigd hadden: »wie de schoone kunsten studeert, is ijdel, heidensch, en zondigt tegen het Evangelie.« »Tegenwoordig, in deze onrustige dagen, schreef Glareanus in 1524 aan Willibald Pirkheimer, vrees ik, dat weldra wetenschap en taalkennis zullen verloren gaan. Men wil van de Christenheid een tweede Turkenrijk maken.« Den fijn gevormden Melanchthon bedroefde dit verval der studiën zoozeer, dat hij in 1524 den raad gaf de tongen dier predikanten af te snijden, welke der onervaren jeugd de studies afrieden: »Linguas profecto praecidi oportet iis, qui pro concionibus passim a literarum studiis imperitam juventutem dehortantur.« (Corpus Ref. I.—666. J. 293—301).

Met het verval der studiën, met het afnemen van de achting en liefde, welke, vóór het opkomen der nieuwe leer, de wetenschap bij alle standen genoot, verviel eveneens de Duitsche boekhandel. Sedert 1523 lag de groote boekhandel (o. a. van Rijnmann in Augsburg, van Troben-Lachner in Basel) bijna gansch stil. *Erasmus* schreef in 1524: »Apud Germanos vix quicquam vendibile est praeter Lutherana et anti-Lutherana.« En in een brief aan Pirkheimer: »Ubicunque regnat Lutheranismus, ibi litterarum est interitus. Duo tantum quaerunt, censum et uxorem. Cetera praestat illis evangelium hoc: potestatem vivendi, ut velint.« In zijne samenspraken zegt hij: »Nos evangelici quatuor res potissimum veneramur, ut ventri bene sit, ne quid desit iis, quae sub ventre sunt, tum ut sit unde vivamus, postremo, ut liceat, quod lubet agere.« (J. II. 293—301).

Even als de hoogere wetenschappelijke studies en de geleerde gestichten, kwamen ook de lagere scholen meer en meer tot verval. Hierover klaagde Luther bitter o. a. in 1524 in een zendbrief aan de burgemeesters en raadsheeren der steden: »In de Duitsche landen, zeî hij, *laat men alom de scholen vergaan.* Daar, waar kloosters en gestichten opgeheven zijn geworden, wil niemand meer de kinderen laten leeren en studeeren; als de geestelijke stand niets is, zoo zegt men, dan willen wij ook niets meer met leeren te doen hebben.« »*Toen ik jong was*, schrijft hij verder, gold in de scholen het spreekwoord: Een scholier veronachtzamen is geen geringer zonde dan eene maagd te schenden. O wee der wereld in eeuwigheid! Daaglijks worden er kinderen geboren en groeien bij ons op, en helaas! niemand bekreunt zich over het arme volkje, en men laat het gaan, zooals het gaat«. In hetzelfde jaar 1524 schrijft hij aan zijne aanhangers in Riga en en Lijfland:« Mij dunkt, het zal zoover komen, dat beiden, schoolmeesters en predikanten zullen moeten vergaan, het woord laten varen, en een ambacht uitoefenen, om den honger te weeren. Vroeger gaf men rijkelijk aan bedelmonniken enz., nu echter heerscht in Duitschland solch arm, elend Regiment, dat men nauwelijks 100 of 200 gulden voor school en predikstoel wil opbrengen. Honderden van geestelijken en monniken heeft men vroeger overvloedig onderhouden, hun land en lieden, steden en kasteelen geschonken, en nu behandelt men de predikanten (en schoolmeesters) zooals de rijke vrek Lazarus behandelde. Men handelt als ongeloovige heidenen.« (J. II—293 301). Van jaar tot jaar werden Luthers klachten heviger: »*Onder het Pausdom*, schreef hij, *was iedereen barmhartig en milddadig;* men gaf vroolijk met beide handen: nu echter, hoewel men zich dankbaar moest betoonen voor het Evangelie, wil niemand meer iets geven, maar integendeel wel nemen.« (J. II—301. »Zegt mij, welke stad is zoo vroom dat zij thans zooveel geve, dat een schoolmeester of predikant er van kan leven! Ja, als wij 't niet reeds hadden uit de milde aalmoezen en stichtingen onzer voorouders, dan zou het evangelie reeds lang vernietigd zijn, en geen predikant voedsel en drank meer hebben. Want wij willen het niet doen, maar nemen en rooven tot dat doel, wat anderen vóór ons gegeven en gesticht hebben. Dank aan het lief Evangelie, zijn de lieden zoo schandelijk slecht geworden, dat zij, onbarmhartig, op duivelsche wijze, niet alleen van het evangelie genieten, ervan vet worden door roof van kerkelijk goed, maar ook nog, zooveel in hun macht is, er toe bijdragen, om het evangelie gansch uit te hongeren. Den 31 October 1525 achtte het Luther dan ook noodzakelijk den keurvorst (J. II 302) Johan te schrijven: »Zoo uwe vorstelijke genade ons niet ter hulp komt, zullen scholen en scholieren weldra niet meer zijn, en Gods woord en dienst te gronde gaan.« (J. III—278). Den 22 November van hetzelfde jaar schreef hij aan denzelfden vorst.« De lieden betalen onze leer slechts met ondank. Kon ik het met goed geweten doen, ik zelf zou er toe bijdragen, dat ze geen predikanten meer kregen, en leefden als de zwijnen, zooals ze het nu ook doen; er is geen vreeze Gods, geen tucht meer.... Een ieder doet maar wat hij wil. Willen de ouders noch scholen noch predikanten, mögen sie immer zum Teufel hinfahren.« (J. II—55). In 1527 was in Wittenberg en omstreken (145 parochieën met 100 filialen) *ééne* school nog in gang In Thuringen bestonden er van de 187 scholen, in 1529 nog *negen*. Daartegen had vroeger ieder dorp zijne school. (J. II—63.)

Den 5 Aug. 1529 schreef H. Wolff aan Zwingli: Het ergste is dat de jeugd zoo slecht, zoo schandelijk wordt opgevoed. Alle Laster sind im höchsten Werth.« (J. III—236.) Twaalf jaren na de invoering der Luthersche leer in Wurtemberg schreef de predikant Johan Klopfer von Bolheim aan den hertog Ulrich: »Er is geen schaamte, geen tucht noch eer, ja zelfs geen vreeze Gods meer bij de dwaze jeugd te vinden; de jonge lieden willen zich niet meer laten straffen noch opvoeden. Bij ons, die ons roemen evangelisch te zijn, is schier niets meer dan onboetvaardigheid, verachting van God, ongeloof.... De meesten achten alles wat de geest Gods in de H. Schrift zegt, minder dan fabelen en vertelseltjes. *De oudere lieden wenschen vurig het Pausdom terug*, en overladen het (nieuw) evangelie met scheldwoorden (J. III—56).

In Enoch Widemans stadskroniek van Hoff heet 't: »Om het jaar 1525 begonnen de scholen zoo in verval te geraken, dat bijna niemand meer zijn kinderen ter schole wilde sturen, wijl de lieden uit Luther's geschriften vernomen hadden, dat de papen en de geleerden het volk zoo jammerlijk bedierven, dat iedereen de vijand der papen zijn moest, ze honen en kwellen, waar men 't maar kon.« (Döllinger. Ref. I—434).

O Luther, ziedaar dan een tweede gevolg uwer

»*Hervorming*«, en ten tweede male schreeft gij uw eigen vonnis door de volgende woorden:« Dat alles is een werk des duivels. Onder het pausdom heeft de duivel zijne netten uitgespreid door de oprichting van kloosters en scholen, en wel zoo, *dat het niet mooglijk was, dat hem één knaap ontliep, of dit moest door een wonder Gods gebeuren;* [1]) nu daarentegen, wil hij, wijl zijne listen door het woord Gods verraden zijn, niets meer laten leeren (J. II—293—301).

Alf. Brouwers.

Trahison positiviste, par M. l'abbé *Aubin*. Paris, libr. de la Société Bibliogr. in-8, 56 p. Prix: 1 fr. 50.

De eerste Paus, Petrus, in zijn eerste Pontificaal schrijven, derde hoofdstuk, vijftiende vers, en Paus Leo XIII voortdurend spoort ons aan om »*altijd* bereid te zijn ter verantwoording *aan ieder* die ons rekenschap vraagt betreffende onze hoop en ons geloof;« wij moeten dus ook zoo veel mogelijk op de hoogte zijn der opwerpingen welke men dagelijks aanvoert tegen die hoop en dat geloof, ten einde die opwerpingen te kunnen wederleggen, die bezwaren te kunnen ophelderen en zoo doende eene schitterende verantwoording van onzen heiligen Godsdienst altijd aan iedereen te kunnen voorleggen. Dat nu doet de pas genoemde schrijver in de pas aangeduide brochure, in zoo verre wij zijne lezers met dien verstande, dat hij ons in staat stelt die tegen alle bovennatuurlijk gerichte dwaalleering van het positivisme te wederleggen. Aan twee hoofdstellingen heeft de schrijver genoeg. Eerstens bewijst hij dat de werkende krachten, welke door de materialisten en de positivisten worden voorgewend, bij geen mogelijkheid de verschijnselen der bestaande wereld hebben kunnen voortbrengen zonder eene aanvangsoorzaak, die geen ander kan zijn dan God; tweedens bewijst hij het onlogische van hen, die, om niet een scheppenden God te erkennen, liever hun toevlucht nemen tot begriplooze ongerijmdheden, die waarlijk niet bestand zijn tegen het geringste onderzoek. Welke rampzalige gevolgen uit die dwaalleeringen der positivisten zich zullen uitbreiden over de maatschappij, waar de volksmassa, beroofd van alle hoop op een beter leven hiernamaals, nu in dit leven de genietingen en de voldoeningen dezer aarde hunkerend en eischend vergt, wordt ons aangetoond in het laatste gedeelte. Bij de zegepraal van het positivisme verzinkt de maatschappij in de meest woeste en wilde toestanden van barbaarschheid.

En waarlijk hebben wij niet een begin, een proef van die barbaarschheid gezien in de euveldaden en de plannen der Commune te Parijs? En hadden zij eens kunnen uitvoeren wat al menig heethoofd had beraamd, Parijs ware weinig meer dan een chaos van puinhoopen.

Les nouvelles bases de la Morale, d'après *M. Herbert Spencer*. Exposition et réfutation, par l'abbé Elie Blanc, professeur de philosophie scolastique aux Facultés catholiques de Lyon. Lyon, Vitte et Perrussel, 1881, in-12 de 127 p. Prix 1 fr. 50.

Wat is het doel van dit werk des genoemden Professors van Philosophie? Heeft hij dat doel bereikt en hoe, ziedaar de drie vragen die wij hier hebben te beantwoorden.

Het doel des schrijvers is te ontvouwen en te wederleggen de theorieën van Herbert Spencer, *de grondslagen van de zedenleer der évolutie.* Kort en krachtig en gematigd gaat hij te werk in dit kleine, kernvolle en duidelijk boekdeeltje.

Het werd onlangs aangeboden aan de *Académie des sciences morales* door M. Franck, professeur du collége de France, en werd niet weinig geprezen: En te recht. Professor Elie Blanc bij eene geestige en levendige inleiding ter stoffe stelt duidelijk en scherp omschreven het te onderzoeken vraagstuk; dan begint hij in het eerste hoofdstuk het eerste gedeelte zijner taak: de uiteenzetting van het stelsel van den Engelschen philosoof. Deze uiteenzetting onderscheidt zich door drie lofwaardige eigenschappen: klaarheid, onpartijdigheid en gematigdheid. In het 2de hoofdstuk levert hij eene algemeene wederlegging van dat stelsel en bewijst dat het der ontwikkelings-moraal faalt aan drie dingen waar zonder men zich niet eens een begrip van moraal bij mogelijkheid kan vormen, namelijk een einddoel, eene wet en eene sanctie dier wet. Met het 3de hoofdstuk verlaten wij de algemeene beschouwingen om ons bezig te houden met de wederlegging van dit stelsel in zijne bizonderheden.

En hier wordt de Engelsche wijsgeer alle oogenblikken in gebreke bevonden. De grondslag waarop hij zijn stelsel met een schijn van wetenschappelijkheid heeft opgetrokken, wordt bewezen niets meer te zijn dan eene losse veronderstelling; en bij zijn voortgaan van dat onbewezen uitgangspunt ontbreekt het zijner redeneeringen al te dikwijls aan Logica.

In het 4de hoofdstuk wordt eene vergelijking ingesteld tusschen de Christelijke Moraal en de evolutionnistische moraal. Met beide naast elkander te plaatsen en de eene naast de andere te beschouwen moet alle twijfel, voor wie niet vrijwillig blind wil blijven, verdwijnen: de verhevenheid, de schoonheid, de edelmoedigheid, de offervaardigheid van de moraal des Christendoms is even onloochenbaar als de zelfzucht, de hebzucht, met den aankleve van dien, in de moraal der evolutie bij Spencer. Ook hier alweer voert de valsche schijn van wetenschap den mensch verre van God af, maar de ware, degelijke wetenschap voert den mensch van goeden wille tot God terug, tot God op.

J. W. Br.

HULDEBETOON

AAN

Mevrouw ANNA LOUISA GEERTRUIDA BOSBOOM—Toussaint.

1812—16 September—1882.

»Ziehier, zoo schreef Busken Huet, eene vrouw van burgerlijke afkomst, zonder naam of fortuin, genoodzaakt om zich enkel en alleen door eigen krachten een weg te banen door de haar omringende menigte. Zij is een geboren kunstenaresse met de pen, doch ook eene geboren Hollandsche en daarbij een kind van dat Alkmaar, waar voor drie eeuwen zoo bloedig gestreden is voor Nederlandsche vrijheid en Protestantsch kerkgeloof.«

»Waar is het, dat er te allen tijde en in alle landen enkele voortreffelijke vrouwen hebben geleefd, die

[1]) Dus wordt hier erkend, dat er schier geen enkel kind was hetwelk geen schoolonderwijs genoot.

voor de bekwaamste en begaafdste mannen in geen enkel opzicht ter zijde behoefden te treden. Doch alleen onze tijd heeft in ons vaderland iemand kunnen voortbrengen als mevrouw Bosboom-Toussaint. Reeds de poging zelve *om de romantiek tot voertuig te doen verstrekken aan een bepaalden vorm van evangelieverkondiging*, reeds deze poging onderstelt, waar zij wordt aangewend door eene vrouw, eene mate van maatschappelijke emancipatie, van individueele zelfregeering, en ook, opdat ik niets verberge, van vertwijfeling aan de levenskracht van het oude, gelijk in de nieuwe geschiedenis van ons werelddeel, alleen de negentiende eeuw heeft gevoeld en vertoond.«

Ten bewijze van die waardeerende getuigenis kan men wijzen op de lange rij der geschriften van deze »Neêrlands eerste romancière« zoo als zij heette bij hare opkomst en nog met hetzelfde recht heet, volgens Busken Huet in zijne *Kronyk en Kritiek* in *De Gids* van '64.

Die reeks geschriften, beginnende met »Almalvo« in den jare 1837 tot »Het Kasteel Westhoven op Walcheren« in 1882, beslaat, met aanwijzing der verschillende uitgaven, bijna zes bladzijden quarto in het hoog te waardeeren werk van Dr. *Jan ten Brink*: »*Onze hedendaagsche letterkundigen.*« [1])

Volgaarne zeggen dan ook wij: »geen wonder, dat toen de dag van haar zeventigste geboortefeest naderde, in den kring onzer letterkundigen — uit Noord en Zuid — het plan rijpte om den zestienden September 1882 door eene bescheidene openbare hulde tot een onvergetelijken dag voor háár te maken, die sedert bijna eene halve eeuw »het bewijs levert, dat een talentvolle Hollandsche vrouw, die leven wil van hare pen, dit doel bereiken kan, zonder afstand te doen van hare waardigheid, hare bescheidenheid, hare zachtzinnigheid of van welke andere vrouwelijke eigenschap het wezen moge;« voor háár, van wien nog eens Huet ruim tien jaar later ('75) met het oog op *Majoor Frans* getuigen mocht: »de beste Fransche romanschrijver van den nieuweren tijd — Victor Cherbuliez met zijne *Miss Rovel* — en mevrouw Bosboom hebben langs verschillende wegen naar denzelfden prijs gedongen, en beider olympische wagen is op hetzelfde oogenblik bij de plaats der overwinning aangekomen.«

Gewis was het een zonne van triomf die voor Neerlands romancière opging den 16en September jl., want zeer luisterrijk is die hulde, zeer luisterrijk de viering van haar 70sten jaardag geweest.

Ruim 800 Noord- en Zuid-Nederlanders gaven door het inzenden van albumbladen blijken van sympathie. De zalen van *Diligentia* hadden op dien Zaterdag een recht feestelijk aanzien, rijk versierd door tropées en bloemen. In de eerste zaal waren op daartoe bekleede tafels de rijke inzending van aquarellen, calligraphische werken en musicale compositiën van onze eerste artisten voor de deelnemers tentoongesteld, terwijl in de tweede zaal een schat van schriftelijke bijdragen, door vele voorname letterkundigen op de bestemde albumbladen gesteld, uitgespreid lagen.

Aan den wand hing de teekening van het smaakvolle schrijn, dat op zilveren voeten en met deksel en gulden lauwerkrans te zijner tijd zal worden aangeboden, ter bewaring van de albumbladen.

[1]) 's Gravenhage, Henri J. Stemberg.

De achterzaal, waar men de hooge gasten, mevrouw Bosboom—Toussaint en haar echtgenoot zal ontvangen, was even rijk als keurig met bloemen, met heesters en planten versierd. Het bestuur had plaats genomen aan de hoofdtafel. De jubilaris was links van deze gezeten.

De welsprekende tolk der talrijke schare was dr. Jan Ten Brink, die als voorzitter, na het zwijgen der muzikale toonen, der jubilaris hartelijk geluk wenschte met haar zeventigsten geboortedag. »De mannen der wetenschap, die 70 jaren hebben gearbeid, worden gepensioneerd; dat zij niet op u van toepassing; voor u schijne nog de avondzon niet, gij staat eenvoudig aan een mijlpaal. Vondel gaf na zijn 70e jaar zijne heerlijkste, Huyghens na dien leeftijd zijne geestigste gedichten. Zoo moogt ook gij blijven arbeiden.« Na de herinnering aan het kostbaar album, dat haar zou worden geschonken, volgde de mededeeling namens het gemeentebestuur van Amsterdam, dat eene der nieuwe straten in de hoofdstad ter herinnering aan dezen feestdag zou worden genoemd Bosboom-Toussaintstraat (*luid applaus*).

De heer Hoyel bracht namens Z. K. H. den Prins van Oranje hulde aan de verdiensten van Neerlands grootste romanschrijfster, en overhandigde haar een medaillon-portret van wijlen de doorluchtige moeder van den prins, Koningin Sophia der Nederlanden. (*applaus*).

Dr. Beynen wenschte namens H. M. de tegenwoordige Koningin der Nederlanden en H. K. H. Prinses Hendrik de jubilaris hartelijk geluk met den onvergetelijken feestdag, (*gejuich*), en uitte voor zichzelven in wel gesproken taal den hartelijken wensch, dat naar des voorzitters woord, mevr. Bosboom mocht blijven werken. (*Bravo*).

Namens de Zuid-Nederlanders sprak de heer Odilon Perier, die als Vlaming zich deel gevoelde van de groote Nederlandsche familie (*bravo*), met de verzekering, hoe hoog haar naam onder de Zuider letterkundigen stond aangeschreven.

Nicolaas Beets deelde der jubilaris namens de Hollandsche Maatschappij van kunsten en wetenschappen mede, dat het eerelidmaatschap bij dezen haar werd aangeboden (*applaus*). Treffend was zijne herinnering in verband met beider leermeester, Walter Scott, hoe zij in hare werken steeds alles had gezocht wat rein en liefelijk en welluidend was.

Na hem trad de heer Bosboom op, om allen — in het bijzonder den voorzitter — hartelijk te danken voor het grootsche geschenk, aan zijne echtgenoote vereerd. Met nooit uit te spreken dankbaarheid zal zij deze hulde blijven gedenken al de dagen haars levens. Voorts huldigde hij Amstels magistraat voor den naam der nieuwe straat, verzocht den heer Hoyel de tolk te willen zijn bij den Kroonprins van de erkentelijkheid zijner gade, en dr. Beynen om bij Hare Majesteit en H. K. H. prinses Hendrik den dank zijner gade over te brengen. Den heer Odilon Perier dankte hij voor de belangstelling der Zuid-Vlamingen, en ten slotte Nicolaas Beets. (*Gejuich.*)

Onze dichter Hofdijk sprak als stadgenoot van het aloude *Alcmaria Victrix* de jubilaris toe, die in hetzelfde Alkmaar het levenslicht zag.

Na een kort woord van den heer Ising en de aanbieding van het eerelidmaatschap van *Hooger zij ons*

doel, bedankte de heer Bosboom, burgemeester Patijn en den heer Hofdijk.

Met een gepast woord besloot daarop de voorzitter de feestelijke bijeenkomst.

De geschiedkundige Overijselsche Tentoonstelling te Zwolle.

»Daar is een tijd geweest, waarin de kunst nergens meer bescherming vond dan bij de Kerk. Zij was de schutsvrouw van al wat schoon, liefelijk en welluidend heeten moet. Zij had hart voor zuivere lijnen, onberispelijke vormen en schitterende kleuren. Zij heeft als niemand anders den kunstzin gekweekt en bevorderd.« Zoo luidt bij den aanvang van zijn 3e en slotartikel de met v. S. onderteekenende schrijver in de N. R. Ct. van 16 Sept. Juist omdat dit verslag van dien kant komt, zal men de hier volgende beschouwing niet aan te groote sympathie voor kerkelijkheid toeschrijven.

»Wanneer wij, naar de benedenvertrekken van het tentoonstellingsgebouw teruggekeerd, de afdeeling kerkelijke zaken zijn binnengetreden, dan is de aanblik er van wel geschikt, om den koppigsten twijfelaar op dit punt te bekeeren. Een zeldzaam schoon geheel vindt gij hier bijeen. Wat de vaardige handen van zilversmid en houtsnijwerker, van schilder en naaldewerkster in dienst der Kerk hebben gewrocht, ontlokt u bijna een uitroep van bewondering. Onwillekeurig gevoelt men hier het glanspunt der expositie voor zich te hebben. Een oogenblik blijft men als geboeid staan, om den aanblik van het geheel te genieten, vóór men op de groote, in 't midden geplaatste vitrine toetreedt, om de met goud en zijde kunstig gestikte priestergewaden te bewonderen, hier op deze koorkap de tafereelen uit Maria's leven (no. 1434), daar op gindsche kasuifel de groepen uit het lijden des Heeren (no. 1438), elders de hoog opgewerkte arabesken op die kasuifel van zilverlaken en witte zijde (no. 1439), kostbare stukken altegader, meer dan vier eeuwen dikwerf oud. Slechts enkele der mis- en avondmaalskelken, »(?)« die gij op een tweede hiernevens geplaatste vitrine opmerkt, bereiken dien leeftijd. Ziehier die fijn besneden elpenbeenen beker met zilver gemonteerd (no. 1360). Ouderdom, kunst en historie maken hem driewerf merkwaardig. Van oorsprong wellicht een Romeinsche drinkbeker uit de 4e of 5e eeuw, munt hij door keurig snijwerk uit, en werd in de 8ste eeuw door den Apostel van Overijsel, Libuinus, te Deventer als miskelk gebruikt. En onder het verdere grootere aantal, hoevele munten niet door sierlijken vorm en kunstige bewerking uit of zijn getuigen van de piëteit der vaderen, waar zij sommige reeds kort na de hervorming, aan deze of gene gemeente ten geschenke werden gegeven, zooals het op zeker zilveren avondmaalsschoteltje (no. 1397) heet:

Daar men gedenkt aan 's Heilands lijden.
Voor sijn gemeente opt ruiwst volbragt.
Was dit uit liefde toegedagt
Ter blijd gebruik op Nagtmaalstijden.

Altaarkandelaars, wierookvaten en andere voorwerpen tot kerkelijk gebruik, waaronder een *à jour* gewerkte zilveren godslamp uit de 17e eeuw (n°. 1407) uitmunt, dingen hier met elkaar om den palm der schoonheid.

Maar stellig verdient een zeer zeldzaam Evangeliarium (n°. 1550) èn om zijn ouderdom èn om den kunstigen band alleszins de aandacht. Naar men wil, door den reeds genoemden Lebuinus bij zijn evangelieprediking aan de IJselboorden gebruikt en van de 7e eeuw afkomstig, is het hervat in een band, waarvan de voorzijde een waar kunstwerk heeten mag, zoo om de uit ivoor gesneden voorstellingen der vier evangelisten, als om den in het midden geplaatsten in onyx gesneden kop, een Christuskop is men geneigd te vragen, voortbrengselen van zeer hoogen ouderdom en in de 13e eeuw tot versiering van dezen band gebezigd. Daarnaast ontbreekt het niet aan zeldzame missalen en getijdenboeken in handschrift met fraaie miniaturen verlucht, een tak van kerkelijke kunst, die eertijds door de kloosterlingen en broeders van 't gemeene leven in Overijsel veelvuldig werd beoefend, en uit den Windesheimschen kring op mannen als Hendrik Maude, Godfried van Kempen en Andries Diepenheim, enz. wijzen mag. 't Is of ons hier aan alle zijden de schimmen omzweven van het geslacht dier moderne devoten, die levensernst wisten te paren aan practische vroomheid en als geestelijke zonen van meester Geert de Groot een zegen waren voor hun tijd. En 't is meer dan de schimmen alleen. Wij blijven niet zonder eerbied staan bij de schedels van dien »vader van alle devoten« en van zijn vriend Florens Radewijnsz (n°. 1526) zelf, of bij het gebeente van den grooten Agnietenberger Thomas à Kempis (n°. 1535), wiens beeld wij reeds bij het binnenkomen, aan den rechter zijwand, op verschillende wijze (n°. 1532, 1533), eens zelf naar het leven, (n°. 1521) gelijk ons verzekerd wordt, op het doek zagen gebracht, en waar naast wij zoo gaarne Israëls Thomas à Kempis uit de historische galerij van *Arti et Amicitiæ*, dat prachtstuk door eenvoud en soberheid, hadden ontmoet. Wij blijven een oogenblik staan bij een tweetal triptichons (n°. 1470 en 1648), waarvan het middenstuk en de beide vleugeldeuren aan de binnen- en buitenzijde met bijbelsche voorstellingen zijn beschilderd, en het laatste afkomstig is van het »Soete naem Jesushuys«, nu het Grootburgerweeshuis te Kampen, in 1539 gesticht door Evert Jurrienszoon, tot opvoeding en onderwijzing van weeskinderen, blijkens den gevelsteen van het vroegere gebouw; hier mede aanwezig (n°. 1647). Van dien weldadigheidszin te dier plaatse legt ook een schilderstuk uit de 16e eeuw getuigenis af (n°. 1649), dat ons de werken der liefde in een der gasthuizen voorstelt, om niet te spreken van onderscheidene portretten van de stichters der Vilsteren-, Zwiersen- en Emmanuelshuizen te Zwolle die wij in een volgende zaal aantreffen, en waaronder dat van Anna van Haerst, weduwe van Emmanuel van Twenhuijzen, een juweeltje van M. Miereveld, uitmunt (no. 1654). Menig voortbrengsel van houtsnijwerk biedt hier een gewenschte afwisseling aan. Zij dagteekenen voor het meerendeel uit de 15 eeuw, en zijn, hoe dieper wij deze eeuw inkomen, te veelvuldiger met een laag polychromie bedekt, een surrogaat, dat mij nooit recht heeft willen bevallen, omdat deze veelkleurige verflaag de schoonheid zelden verhoogt, maar wel eens dient om een minder goede afwerking te verbergen. De ernstige eenvoud en passende waardigheid der donkerbruine houtkleur gaat daarbij verloren, om plaats te maken voor het meer opzichtige. Het beeld van Adalbertus, (no. 1512), den koninklijken apostel van Kennemerland, hoezeer reeds van de 16e eeuw, behaagt mij daarom beter dan dat van Maria met het kind Jezus (no. 1511). Het laatste Avond-

maal van houten snijwerk in hoog relief (no. 1496) heeft mijn voorkeur boven de voorstellingen van Maria met Jezus' lijk in den schoot (no. 1502, 1503), terwijl de groetenis van den Engel, uit lindenhout gesneden (no. 1490) van de 14e, en het hoofd van Johannes den Dooper op een schotel (no. 1507) van de 15e eeuw verdienen niet onopgemerkt voorbij te worden gegaan.

Menig stuk is kloek en schoon gesneden en verraadt een bedreven kunstenaarshand.

Het kost ons moeite deze zoo schoone en rijke afdeeling te verlaten.«

Wetenschappelijke Mededeelingen.

De Koninklijke Academie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde, heeft den 11den dezer eene vergadering gehouden. De secretaris berichtte, dat voor den wedstrijd in Latijnsche poezie waren ingekomen, een gedicht: Ad meum Virgilium, quo multos per annos discipulus usus sum, met het motto: *Si placeo tuum est*, en een bundel, bevattend: 1. De Antonio Rosmini-Serbati libri VI. Motto *dulcis medulla in carmine*. 2. In Josepham Margaritam Antonii Rosmini sororem carmen. Motto: *Ardore forcunda*. 3. Caedes SS. Inocentium. Motto: *Sine labe*.

De Weleerw. heer *Habets* voert het woord over twee fragmenten van *een Romeinsch opschrift*, gevonden te Odilienberg bij Roermond, die naar zijne meening bijeen behooren en een deel bewaren van het opschrift op een geloftesteen voor Moedergodinnen uit het Roergebied. Deze mededeeling zal in de Verslagen der afdeeling worden opgenomen. Vervolgens sprak de heer *Van der Wijck* over het begrip der *eudaimonie bij Aristoteles* en toonde aan dat de veroordeeling van diens leer van het geluk door Kant en Thilo onverdiend is, door haar in het licht der overige leerstellingen van Aristoteles te plaatsen. Hij komt daardoor tot de slotsom van zijn onderzoek, dat er geen reden is om bij Aristoteles afwezigheid van plichtbesef aan te nemen, noch ook om zijne gelijkstelling van een gelukkig met een goed leven af te keuren. Ook deze bijdrage wordt voor de Verslagen en Mededeelingen aangeboden.

Eindelijk deelt de heer *Van den Bergh* zijne beschouwingen mede over de *binnenlandsche staatkunde van Oldenbarnevelt*, en komt tot het resultaat dat deze door aan Holland het oppergezag over de overige provincien te willen verschaffen, door het aanstellen der waardgelders en door het bestrijden der Staatskerk, niet vrij is te pleiten van heerschzucht en er naar trachtte om te doen wat hem goed dacht.

De voorzitter Prof. *Opzoomer* verklaarde dat deze beschouwingen zekerlijk niet door alle leden zullen beaamd worden. Maar daar het uur verstreken was, verdaagde hij de discussie tot de volgende vergadering.

De jaarlijksche algemeene vergadering der *Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen* werd te Dordrecht gehouden, bijgewoond door afgevaardigden der verschillende afdeelingen, door het lid van verdiensten dr. Nicolaas Beets en door vele leden der Maatschappij aldaar. Van Prins Alexander der Nederlanden was een schrijven ingekomen, inhoudende dat hij zich verhinderd zag de vergadering bij te wonen. De openingsrede werd gehouden door den algemeenen voorzitter, dr. P. Steen, predikant te Dordrecht, die sprak over het leven en de werken van Longfellow. Deze rede zal binnenkort gedrukt in het verslag verschijnen. Uit het verslag van secretaris en penningmeester, bleek dat de toestand der Maatschappij èn wat het ledental èn wat het financiëele betreft, gunstig mag genoemd worden. Door den secretaris der afdeeling Leiden, werd bericht, dat de boekerij der Maatschappij weer met eenige werken verrijkt was.

Door het Bestuur werd meegedeeld, dat de uitgave der compleete werken van Huygens door verschillende teleurstellingen tijdelijk moest gestaakt worden, totdat een nieuwe commissie, in vereeniging met het bestuur, het werk weer zou opvatten, daar nu prof. Beets, onder wiens opzicht die uitgave geschiedde, tot leedwezen der commissie verklaard had van die taak te moeten afzien.

Tot leden van verdienste werden benoemd mevr. Bosboom-Toussaint en de heer H. Conscience.

— Cd. Busken Huet heeft een grootsch werk ondernomen: de beschrijving der beschaving van Nederland in de zeventiende eeuw. De beschaving der zeventiende eeuw kan niet geschetst worden zonder vermelding van wat haar voorafging. Ter inleiding wil Huet dan ook »eenige belangwekkende toestanden en merkwaardige personen« uit de vier voorafgaande eeuwen schilderen. De schets, die hij in de eerste aflevering geeft van Olivier van Keulen, is dan ook inderdaad veeleer een uitvoerige schets van Noord-Nederland in de dertiende eeuw; een schets van land en volk, van den toestand waarin ons voorgeslacht verkeerde, de plaats die het innam in vergelijking met de overige volken, de rol die het speelde in de gebeurtenissen van dien tijd. Deze geschiedenis onzer beschaving belooft een werk te worden van den eersten rang. De schrijver noemde zijn arbeid: *Het land van Rembrandt.*

Uit erkentelijkheid voor hetgeen hij aan Indische vrienden, aan het Nederlandsch-Indisch publiek in het algemeen, schuldig is, voegt Busken Huet bij zijn naam de onderscheiding, waarmeê hem onlangs directeuren van het Bataviaasch Genootschap voor kunsten en wetenschappen vereerd hebben, den titel: corresponderend lid van dat Genootschap. De schrijver heeft weinig onderscheidingen ontvangen, minder dan zijne groote gaven, zijn noeste vlijt en zijn meerendeels uitnemende arbeid verdienen.

— Onlangs is door de Redactie van den *Pius-Almanak* een wedstrijd voor novellen en gedichten uitgeschreven.

Van de ingezonden novellen werd *Het H. Sacrament van Mirakel te Brussel*, door den heer J. C. J. Seuter, het best gekeurd; daarop volgde: *Elisabeth*, door mej. C. Alberdingk Thijm. Beide zullen in den jaargang 1883 worden opgenomen.

Van de gedichten kreeg *Rediviva*, door den heer Jacq Vrancken No. 1, en *De Napoleons*, door mej. Louise Stratenus No. 2.

Te Napels is het eerste nommer van een nieuw blad: *De Sociale Hervorming*, onder de leiding van Dominico Galati verschenen. De eerste bladzijde deelt een brief mee van Jules Simon en een van Louis Blanc, met wien Galati sinds lang in vriendschappelijke betrekkingen schijnt te hebben gestaan. Jules Simon schrijft o. a.: »In Frankrijk hebben wij de gelijkheid der staatkundige rechten, de vrije verkiezingen, een onafhankelijke parlement, een gekozen hoofd des Staats,

de vrijheid van denken, van onderwijs en van schrijven. Dit alles is uitstekend en wij hebben het allen gevraagd. Maar velen onzer medeburgers hebben geen begrip van den aard der staatkundige rechten, noch van de taak van een parlement, noch van de voorwaarden der vrijheid van den menschelijken geest. Zij meenen — men merke dit wel op — zij meenen dat de staatkundige gelijkheid onvereenigbaar is met verstandelijke en zedelijke hiërarchie, dat het de taak van een parlement is te regeeren en dat de vrijheid van den menschelijken geest de loochening van elk beginsel en van alle geloof is. Wij zouden de maatschappij gaarne tot rede willen brengen, en zij komen er, onbewust, toe, *het aantal*, dat is de dommekracht, in de plaats te stellen van de rede.«

Aan J. Simon komt een eervolle plaats toe bij de verdedigers der LX veroordeelde stelling van den Syllabus.

Kunst en industrie.

— De laatste afleveringen van *Kunst en Industrie*, orgaan voor de bevordering van alle takken van kunstnijverheid, geredigeerd door L. Eisenlohr en C. Wiegle, uitg. A. Akkeringa te Amsterdam, behelzen weder verscheidene interressante afbeeldingen. Wij noemen o. a. de gedenktafel in email de Limoges, geschilderd door Claudius Popelin, met een lijst van gedreven en geciseleerd zilver, vervaardigd door L. Falize te Parijs, die in 1878 den grooten eereprijs verwierf; versierde sloten, die op de tentoonstelling te Karlsruhe verleden jaar prijkten; het gesmeed ijzeren hek van de Aegidiuskerk te Lübeck (17e eeuw), een verguld servies van den hofjuwelier Ed. Föhr te Stuttgart, en houtinlegsels van een kast en een koffer, (Duitsche Renaissance) van de Wurtembergsche Nijverheids-tentoonstelling in 1881; het koorgestoelte te Monza en kapiteelen uit de Sixtijnsche kapel, den dom te Verona, en een huis te Vicenza (Italiaansche renaissance); een kast met snijwerk (Fransche renaissance.) uit het Oostenrijksch Museum voor kunst en industrie. Zijdestof en in goud geweven patroon in het Beiersch Rijks-Museum te Munchen (15e—16e eeuw).

— Aan de *Signale* wordt bericht dat het ten tooneele voeren van Wagner's *Parcifal* meer dan 700,000 mark gekost moet hebben. De Verwaltungs-rath gaf 380,000 m. uit; en de bijdrage van den Koning wordt geacht niet minder te hebben bedragen.

Bij de vóórlaatste opvoering van *Parcifal* deelde Wagner den kunstenaars mede, dat de Festspiel-opvoeringen in het volgende jaar herhaald zullen worden: *Parcifal* weder, en misschien ook *Tristan und Isolde*. Materna, Scaria, Winkelmann en Reichmann werden nu reeds daartoe door hem verbonden.

— Bij het muziekfeest te Birmingham, is Gounod's gewijde trilogie, *The Redemption*, waarvoor hij een honorarium van niet minder dan 4000 guinjes ontving, voor de eerste maal ten gehoore gebracht.

De Belgische regeering heeft voor 50 exemplaren ingeteekend op het nieuwe Middelnederlandsch woordenboek van prof. Verdam. Met erkentelijkheid vermelden wij deze daad van waardeering jegens de Nederlandsche taal.

Daarentegen heeft de Nederlandsche regeering op de aanvraag om ondersteuning, door inteekening, van de *Bibliotheca Belgica* des heeren F. v. d. Haeghen, te Gent, geantwoord, dat zij de zaak in overweging zal nemen, wanneer het werk volledig zal wezen.

Van alle planeten wordt Mars gehouden voor die, welke het meest met onze aarde overeenkomt ten aanzien van de voorwaarden voor het bestaan van levende wezens. Nu had de sterrekundige Proctor, steunende op de Marswaarnemingen van 1877 en 1879, beweerd, dat de z. g. kanalen op de oppervlakte van Mars op kunstmatige wijze, d. i. door de bewoners van de planeet, gemaakt waren. Waarschijnlijk was Proctor's hypothese niet, maar de mogelijkheid van zijne bewering kon niet rechtstreeks worden ontkend. In den aanvang van dit jaar nl. hebben Weeb en Schiaparelli ontdekt, dat de kanalen verdubbeld waren, d. i. dat naast een reeds voorhanden donkere streep bijna overal zich gevormd had een tweede parallel loopende donkere streep. Die geheele vorming heeft plaats gehad van 1879—1882, en over honderdduizenden van kilometers. Wat hebben die bewoners gewerkt aan die kanalen? In allen geval heeft de stelling van den geleerden aardebewoner schipbreuk geleden in die kanalen van dien bovenaardschen Mars.

Over de jongste zonsverduistering (die van 17 Mei jl.) komen in de *Comptes rendus* nadere bijzonderheden voor. Er waren 3 expedities, een Fransche, een Engelsche en een Italiaansche naar Souhag, in Opper-Egypte, gegaan, die zich tot een gemeenschappelijken arbeid vereenigden. Thollon, de leider der expeditie, deelt mede, dat, toen het teeken van het beginnen van het eerste contact, dat om 7 u. 20 m. 9 sec., burg. tijd plaats had, was gegeven, hij begon door middel van zijn groot apparaat het spectroscopische onderzoek van den rand der maan. Bij een zekere plaats van het spectrum werd hij verrast door de aanzienlijke versterking van de lijnen, welke deze groep samenstelden. Ook door de andere waarnemers werd hetzelfde verschijnsel duidelijk waargenomen. Thollon gelooft nu, dat die versterking afkomstig was van een absorbeerende laag aan de oppervlakte der maan. Maar hij durft, uit deze enkele waarneming niet reeds beslissen tot het bestaan van een maanatmosfeer. Hij hoopt, dat de e. k. zonsverduistering, in Mei 1883, de gelegenheid zal aan de hand doen, om een vooruitgang in de kennis van de physische gesteldheid van onzen wachter in het leven te roepen.

NOUVEAUTÉS.

Ouvrages de Mgr. GINOULHIAC, *Archevêque de Lyon.*

LES ORIGINES DU CHRISTIANISME. 2 vol. in-8°. 10 fr.

HISTOIRE DU DOGME CATHOLIQUE pendant les trois premiers siècles de l'Eglise et jusqu'au Concile de Nicée. 3 vol. in-8° 18 fr.

LES ÉPITRES PASTORALES, ou Réflexions dogmatiques et morales sur les Épitres de saint Paul à Timothée et à Tite. 1 vol. in-8° 4 fr.

LE SERMON SUR LA MONTAGNE, avec des réflexions dogmatiques et morales, 1 vol. in-12 3 fr.

Ouvrages de M. l'Abbé DESGEORGE *Supérieur des Missionnaires de Lyon.*

DU DEMI-CHRISTIANISME, ou nécessité de choisir entre l'esprit de Jésus-Christ et l'esprit du monde, 2e édition. 1 vol. in-18 raisin 2 fr.

VIE DE MGR. MIOLAND, archevêque de Lyon, 2e édition. 1 vol. in-8° 5 fr.

Le même ouvrage avec la photographie de Mgr. Mioland. 6 fr.

VIE DE MGR. FLAGET, évêque de Bardstown et Louisville, 1 vol. in-8°, avec portrait. 3 fr. 50.

DE L'ORAISON. Traité dont la doctrine est empruntée aux grands maîtres de la vie spirituelle 1. vol. in-12 3 fr.

Ouvrages de M. l'abbé RAMBAUD.

METHODE D'ENSEIGNEMENT RAISONNÉ. Partie philosophique. — PSYCHOLOGIE. 1 vol, in-8°' 6 fr.

LE SIÈGE DE METZ. Journal d'un aumonier, avec une préface de M. Anton. RONDELET. 2e édition. 1 vol. in-12 2 fr.

SIX MOIS DE CAPTIVITÉ A KŒNIGSBERG (Prusse orientale). 2e édition. 1 vol. in-12. 3 fr.

Ouvrages de M. A. MOLLIÈRE

LE BON SENS SOCIAL, ou Études de politique rationnelle. 1 vol. in-12, papier vergé teinté, caractères elzéviriens, titre rouge et noir. 3 fr.

DE LA DESTINÉE HUMAINE, ou Méditations sur la science des êtres et de leurs rapports. Ouvrage précédé d'une lettre de Mgr. DUPANLOUP. 1 vol. in-18raisin. 2 fr.

PHILOSOPHIE DE LA VIEILLESSE selon CICÉRON et Mme SWETCHINE, faisant suite à *la Destinée humaine.* 1 vol. in-13 raisin. 1, fr. 50.

LES LOIS INTIMES DE LA SOCIÉTÉ. 1 vol. in-8°. 6 fr.

BACUEZ ET VIGOUROUX: MANUEL BIBLIQUE ou Cours d'Écriture Sainte à l'usage des Séminaires (*Ancien Testament*), par F. Vigouroux, troisième édition, revue et augmentée, tome I, XII et 588 p. in-12; 4 fr.

LE CATHOLICISME AU XIXe SIÈCLE, considéré en lui-même et dans ses rapports avec l'ordre politique et civil par Mgr. Thomas-Michel Salzano, traduit par l'abbé C. Vallée 1 vol, petit in-8°. 3 fr. 50.

L'ÉDUCATION CATHOLIQUE DANS LA FAMILLE, ouvrage spécialement destiné aux enfants et aux parents pour les détourner du matérialisme et de la libre-pensée, par V. Jacquot. 2 vol. in-12. 7 fr.

LES MANIEURS D'ARGENT, études historiques (1720—1882), par Oscar de Vallée. 1 vol. in-12. 3 fr. 50.

LE CONCORDAT DE 1801 ET LES ARTICLES ORGANIQUES en 1882, par l'abbé G. Rouquette. 1 vol. in-12. 4 fr.

ÉTUDES HISTORIQUES, par Van der Haeghen. — Paris, Victor Palmé (1882). A Lyon, à la Librairie Générale Catholique et classique. 1 vol., in-12. PRIX: 3 fr.

Nous ne pouvons nous étendre longuement sur les mérites de cet ouvrage. Disons seulement qu'il est écrit avec conscience et érudition, et que sa lecture ne saurait être plus actuelle à cause des sujets qui y sont traités. D'ailleurs, voici la table des matières:

NOTRE BUT: Combattre l'erreur historique.

Première partie. — Les biens du clergé. — Châtiments des sacrilèges. — Les couvents vengés par Voltaire. — Origine de la charité. — Charité chrétienne et Vertu civique. — Le Prêtre et le Médecin. — Hors de l'Eglise catholique point de salut. Le Catholicisme — boussole de l'histoire.

Deuxième partie. — Le Siége de Béziers. — L'Irlande et ses écoles. — Les Ecoles populaires. — Les Espagnols en Amérique et les Anglais dans l'Inde. — La Saint-Barthélemy. — Les Juifs. — La Franc-Maçonnerie.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Gods.- Wetensch.- en Letterkundig-Gebied XV jaarg. afl. 3. I. De handhaving des christendoms in Nederland. F. Heynen. II. De zelfmoord en het Darwinisme F. Becker. III. Dr. Ward, een Engelsch bekeerling. S. M.

De Katholiek. Gods.- Geschied.- en Letterk. Maandschrift. September 1882.

Postel en zijn vroegere invloed in Nederland. (Naar de archieven der abdij van Postel.) I—XIV. Th. Ign. Welvaarts. Drie verhandelingen van Avicenna. P. De heilige stad Kairwan. Verboden boeken. Uit de werken van den H. Cyprianus,

Stimmen aus Maria-Laach. 1882. Achtes Heft. Die hl. Theresia von Jesus. (P. M. Baumgartner S. J. Die Mechanik des Erdballs. X. (Fortsetzung (P. J. Rolberg S. J.) Die Justizmorde der Titus-Oates-Verschwörung. V. (Fortsetzung.) (P. J. Spilmann S. J.) Rechtsgeschichtliches über den Selbstmord (P. M. Lehmkuhl S. J.) Von Galway durch Connemara nach Westport. II. (Schlusz) (P. Th. Granderath S. J.) Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscellen.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift, V Jaargang. No. 4. Max. Rooses, Kilianus *(Cornelis Kiel of van Kiel).* A. W. Stellwagen, II. Zinverwante woorden en uitdrukkingen. J. E. ter Gouw, Vergelijkend examen te Norg. December 1881. Arthur Cornette, Kluit of Clute. T. v. L., Naschrift. T. H. de Beer, Nederlandsche waardeering der moedertaal. Red., Schrijffouten. T. H. de Beer, Taalkundig Politieblad. T. v. Lingen, Vragen beantwoord. Boekbeschouwing. Dr. W. J. A. Jonckbloet, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde door F. J. Heeris.

ADVERTENTIËN.

☛ Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch WOORDENBOEK,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid. . . . *f* 43.20
Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Heden is verschenen bij Wed. J. R. VAN ROSSUM te UTRECHT en bij alle boekhandelaren te bekomen

Het leven van den H. THOMAS VAN AQUINO,

Kerkleeraar en Patroon der Studiën

DOOR

P. fr. J. V. DE GROOT, O. P. Sacr. theol. lect.

Kerkelijk goedgekeurd.

Gr. 8°. 450 *pag. met portret in photogravure.*
Prijs ingenaaid *f* **4.20**. In linnen prachtband *f* **5**.—.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 15. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Oud-Holland. *Nieuwe Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz., onder redactie van* Mr. A. D. DE VRIES AZ., *onder-Directeur van 's Rijks Prenten-Kabinet en* Mr. N. DE ROEVER, *Adj.-Archivaris van de gemeente Amsterdam, J. A. Alb. Thijm.* — Lodewijk de Koninck, *Adolf Pauwels.* — Heil en glorie ook aan Mevrouw Courtmans-Berchmans. Melati vertaald. *J. W. Brouwers.* — Frederik Muller's *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, Zinneprenten en Historiekaarten.* — Overzicht der Kath. letterkunde van Duitschland, in het jaar 1881. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — De Eeuwfeesten. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

OUD-HOLLAND. *Nieuwe Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz., onder redactie va.* Mr. A. D. DE VRIES AZ., *onder-Directeur van 's Rijks Prenten-Kabinet en* Mr. N. DE ROEVER, *Adj.-Archivaris van de gemeente Amsterdam. Ter Drukkerij van de Uitgevers Gebroeders* BINGER, *Warmoesstraat* 174, *Amsterdam*. 1882.

De eerste aflevering van het in 4° verschijnend Tijdschrift der HH. De Vries en De Roever is in 't licht. Zij ziet er aantrekkelijk uit en de inhoud weegt in degelijkheid den ouderwetschen zwier der fyzionomie ruimschoots op. De groote artikelen hebben tot frontispies een viniët ter breedte der bladzijde; zij vangen met een zoogenaamde »geschaduwde capitale« letter aan, op een vercierd vierkant veld. Elk hoofdartikel heeft ook een *cul-de-lampe* tot slot. Deze ornamenten behooren beurtelings in de XVIIe en XVIIIe Eeuw thuis; daarom is het jammer, dat het *cul-de-lampe* op bl. 72 iets karolingsch, en het viniët op bl. 73 iets XVe-eeuwsch heeft.

De hoofdartikelen luiden:

(I) »Een huwelijk van Rembrandt, waarvan de eerste afkondiging twee eeuwen na zijn dood heeft plaats gehad.« (16 blz.) Met een schriftfaksimilee.

(II) »Vondeliana. — I. Vergeten gedichten van Joost van den Vondel« (bl. 17—29).

(III) »Het oude Doolhof te Amsterdam.« Met eene prent naar Cornelis Florissen van Berckenrode. Eerste gedeelte.

(IV) »De plaatsnijder en landmeter Cornelis Florissen van Berckenrode en zijn Familje.« Met drie handteekeningen in faksimilee.

(V) »Bijdragen tot de geschiedenis van de Amsterdamsche Potten- en Plateelbakkerijen.« Met phototypiën naar penteekeningen van P. J. Arendzen.

(VI) De dichter van *De Roemster van den Aemstel.*«

De stukken van minder omvang zijn:

(1) »De Ruyters lijk en begrafenis.« Het is vercierd met een hoofdviniët en initiaal.

(2) »Maarten Luther.«

(3) »Het Testament en sterfjaar van Gabriël Metsu.«

De stukken I en V zijn van Mr. de Roever; II, IV, VI, 1 en 3 van Mr. de Vries. Aan II had hij den Heer J. H. W. Unger tot mede-arbeider; III is van den Heer D. C. Meyer Jr.; 2 is geteekend E. S.... G.

De Heer de Roever doodt, in I, een dwaling, die groote kans had zich eene eereplaats te verschaffen in alle handboeken over Nederl. kunst en in de *Conversations-lexicons* van de geheele beschaafde waereld. De Heer Thoré, die, onder den pseudonyem van W. Bürger, zich zekere reputatie gemaakt heeft als kunstkenner, bizonder als beoefenaar van Rembrandt, heeft, in zijne met aanteekeningen verrijkte vertaling van Dr. P. Scheltemaas bekende Redevoering over Rembrandt, eene noot opgenomen, waaruit blijken zoû, dat Rembrandt eene weduwe naliet, die Catharina van Wijk was genaamd.

Mr. C. Vosmaer schrijft aan Dr. Scheltema de ontdekking van een huwelijk met Catharina van Wijk toe, en heeft dan ook, in zijne voortreffelijke monografie van dien meester, deze tweede echtgenoot zonder erg aanvaard, ja hij meent zelfs het portret dezer vrouw en harer kinderen, van Rembrandts hand, in het Muzeüm van Brunswijk ontdekt te hebben. [1])

Ondertusschen heeft deze geheele Cath. van Wijk, voor zoo ver heden ten dage bekend is, met Rembrandt niets te maken.

De man, van wiens weduwe gesproken wordt, was de zeeschilder Jan Theuniszoon Blanckerhof; en 't is maar toevallig, dat hij met zijn beroemden gildebroeder op de zelfde bladzijde in een doodboek vermeld wordt. De Heer de Roever toont dit zonneklaar aan.

Ondertusschen stelt hij de eerste bekendmaking van dit huwelijk op rekening van den »verdienstelijken kunstkenner« Bürger, en wij waren op het punt alweêr den zucht te slaken: »Zijn de Franschen dan gedoemd om altijd bokken te schieten!« Jaren lang hebben zij ons een »Paul Rembrandt« opgedrongen, en nu de meester pas den voornaam van zijn geestverwant Cagliari (Veronese) geloosd heeft, begiftigen zij hem met de vrouw van den schilder Blanckerhof, — maar in tijds weêrhielden wij dit voorbarig oordeel. Onze geachte vriend Scheltema had de goedheid ons te berichten, dat in een tijdperk, toen het doodboek der Westerkerk niet te Amsterdam berustte, een navorscher, wiens naauwkeurigheid hij niet kon wantrouwen, hem het extrakt had medegedeeld, waar het huwelijk uit moest blijken; welk extrakt toen door hem aan den Heer Bürger werd overgemaakt. Sedert ontdekte hij de vergissing, en juicht nu toe, dat zijn archiefgenoot, haar in het licht heeft gesteld.

De ontdekking is belangrijk, want zij werpt een

[1]) *Rembrandt, sa vie et ses œuvres*, 1877, bl. 366, 67.

nieuw licht op het charakter van Rembrandt. De Meester had, namelijk, hoogst waarschijnlijk ten gevolge eener ongunstige beschikking in het testament van Saskia Ulenburgh, zijne vrouw (ongunstig in geval van hertrouwen) — zich ontzien eene Ransdorper boerendochter, die bij hem in dienst was en met welke de weduwnaar eene ongeoorloofde betrekking had aangeknoopt, tot zijne echte (tweede) vrouw te maken: deze Ransdorpsche heette Hendrickie Stoffelsdochter Jaegher. Toen nu Cath. van Wijk uit de lucht kwam vallen en plotslijk met twee echte kinderen van haar en Rembrandt optrad, moest men natuurlijk, als het niet bleek, dat Hendrickie vóor 1665 overleden was, aan eene dubbel nare historie in Rembrandts leven, na doode van Saskia, denken.

Verdwijnt Catharina, — dan is de toestand wel niet »in den haak«, maar de arme kunstenaar, door zijn vrouws bloedverwanten en zijn schuldeischers vervolgd, biedt toch, ten jare 1669, als hij het vroegtijdig afsterven van zijn eenigen zoon Titus betreurt, een beteren groep aan, tusschen de vrouw, die, volgends Houbraken, voor zijne wettige echtgenoot werd aangezien, met de 15-jarige dochter van deze en zijn kleinkind Titus, wier moeder op sterven lag, dan dat men zich hier nóg weêr eene Evaasdochter, met twee minderjarigen, bij te denken had.

Als eene andere genealogische ontdekking, die niet van belang ontbloot is, zijn wij aan Mr. de Roever het bewijs verschuldigd, dat niet, zoo als Dr. Scheltema meende [1]), de vrouw van Titus eene dochter was van Dr. Albertus van Loo en Cornelia Ulenburgh, moeizegster van Saskia, maar van een, toch ook uit Vriesland alkomstigen Jan van Loo den oude, en Anna Huybrechts.

Een twintigtal bladzijden wijdt de Heer de Roever aan de Amsterdamsche potten-, plateel- en steentjensbakkerijen. Hij toont aan, dat de berichten omtrent deze nijverheid binnen Amsterdam een 30 jaar hooger in de XVI[e] Eeuw opklimmen dan die van den Heer Havard, betrekkelijk de beroemde Delfsche plateelbakkerijen. Als een buurt aan de buitenzijde der stad, waar vele »*ley-* of *gley-* (niet *leij-* en *gleij-*)*werkers*« hun bedrijf oefenden, wijst hij de Oostzij van den N.-Z.-Voorburgwal over de Kolk en Dirk-van-Hasseltsteeg aan. Hij onthoudt zich van, zoo als de Heer Havard deed, eene lijst te leveren van de gezellen en jongmaatjens, die in dat vak hier hebben gewerkt. Als voor de nakomelingschap al de namen der personen bewaard moeten worden, die zich ooit met eenig aan de kunst verwant ambacht hebben beziggehouden, dan zal het geheugen onzer kleinkinderen nog al wat te dragen krijgen. De Heer Havard had toch ook wel betere herauten voor zijne onsterflijkheid kunnen vinden dan die 300 Delfsche plateelbakkers, op wier schouders hij zich Goverts vesten rond laat dragen en door wie hij zich laat binnenleiden in de salons der opgewonden ceramiek-vergoders onzer dagen. Hoeden wij, Hollanders, ons toch voor overdrijving. Het is mij aangenaam op te merken, dat de Heer de R. in dat buitensporig enthuziasme niet meêgaat. Hij verciert zijn artikel met eene afbeelding van het dubbele huis in de Boomdwarsstraat, waar die bekende belangrijke blaauwsteentjens-fries aan voorkwam, die thans in 't bezit is van het Kon. Oudheidkundig Genootschap. Een gedeelte van den voorgestelden zeeslag en een afbeelding van een der flankeerende leeuwen danken wij aan de keurige teekenpen van den heer Arendzen (dien we boven reeds noemden).

Onder den titel *Vondeliana* geven de Heeren Mr. A. de Vries Az. en J. H. W. Unger een achttal »vergeten gedichten« van onzen hoofddichter uit. De titel is vreemd gekozen. De *Poggiana*, *Menagiana*, enz. bevatten trekken uit het leven van den aangeduiden auteur, »avec des bons mots, dont plusieurs, comme tous les ana, sont inventés sur [son] génie connu, quoiqu' ils ne soient jamais sortis de sa bouche.« Die uitgang *ana* past evenzeer op eene verzameling van letterkundige opstellen, door een persoon nagelaten, als de titel *publicist*, bij de verslaggevers van dagbladen, die er zich meê oppronken. Maar *le nom ne fait rien à la chose*, en we zijn den Heer de Vries dank schuldig voor de verrijking van onzen kompleeten Vondel.

De min bekende en in geene volledige uitgaaf van Vondel opgenomen gedichten, waar hier onze aandacht voor wordt ingeroepen, zijn voor-eerst twee »epigrammen« in het Fransch, ter eere van de zeevaarders Willem Cornelisz. Schouten en Jacob le Maire; dan een voortreffelijk lied, getiteld »Bruylofstrijt« — 7 strofen, die een voorbeeld te meer opleveren van de gezonde, eerlijke en kiesche, stoutmoedigheid, waarmede vrome mannen als Rubens en Vondel, in de krachtige XVII[de] Eeuw, de naakten aandurfden, — een kunst, die even veel scheelt van de geparfumeerde weelderigheid, die u uit sommige vlot neêrgesauste tafereelen van Hans Makart tegenademt, als van het behaagzieke sensualisme eeniger Fransche feuilletonschrijvers onzer dagen. 't Is of dit merkwaardig lied, zoo harmoniesch van gedachte en vorm, eerst gediend heeft onder een plaatjen:

„Soo droegh Cleopatra,
In schoonheit sonder ga,
Den dapperen Antoon
Haar scepter met haar kroon
En rijck op, met haar trou,
Toen hy na Parten sou:
Hy dacht om geene Parten,
Maer koos, voor desen slagh,
Een Velt-slagh van twee harten."

't Wordt nu ontleend aan »Cupidoos Lust-hof,« een liedeboekjen gedrukt in 1662.

Verder ontvangen wij een bijschrift tot het portret van den Haarlemschen Priester Willem van den Zande, geschilderd door P. Soutman, gesneden door Cornelis Visscher; een ander tot dat van Pastoor Jacob Vlieger, *Amstelod*, gegraveerd door Dirck Matham: een voor het portret van den chirurgijn Claes van Dalen (door Antony van Zijlvelt); éen (onuitgegeven?) »op de afbeeldinge van den Leidschen Pensionaris Mr. Pieter Burgersdijck. De reeks der mededeelingen wordt gesloten door een tweeregelig rijmtjen op een geteekenden Italiaanschen bravo.

De tweede bijdrage van den Heer de Vries betreft den plaatsnijder en landmeter Cornelis Florisz. van Berckenrode »en zijn familje«. Wij leeren er o. a. uit, dat hij te Delft in 1607 of 8 geboren werd, dat hij in 1630 te Amsterdam op de »egelentiersgracht« woonde, dat hij den 1[sten] Oktober 1630 getrouwd is

[1]) *Aemstel's oudheid*, 1863, V, bl. 198.

met Susanna Anthonisdr. Florijn, een Amsterdamsche verwersdochter, wonend in de buurt van de Raamgracht, waar zij den 8en December 1635, op haar 30e jaar (waarschijnlijk aan de pest) is overleden, na dat 12 dagen vroeger haar man, slechts 27 of 28 jaren oud, haar in de dood was voorgegaan. Zij woonden toen in de Calverstraet.

De derde arbeid van Mr. de Vries is gewijd aan eene nadere behandeling van dien M[atthijs?] vande Velde of Campanus, den verdienstelijken dichter o. a. van »De Roemster van den Aemstel«, een dichtwerk, dat men, zeer onnoozel, aan Anna Visscher placht toe te schrijven. Men behoort M. V. Velde niet op te lossen Van Velde, maar *vande*, *vander* of *vanden*; het voorzetsel vormde met het artikel één woord. Ook in dit opzicht komt dus zijne verwantschap met den beroemden schrijfmeester uit.

's Heeren de Vries' volgende bijdrage betreft »De Ruyter's lijk en begrafenis,« waarin mij vooral, tot nadere charakterteekening van Constantin Huygens, belangrijk voorkomt, wat deze aan den Prins over de weduwe schrijft: »Je me decharge par la jointe du succes de la Commission dont il a pleu à V. A de m'honorer. Je veux croire que la Vefue [Anna van Gelder, De Ruyters derde vrouw]: aura signé la lettre avec son fils [dat zij dus schrijven kan] mais quand ie me suis offert à la complimenter de bouche au nom de V. A. et selon ses ordres, j'ay veu qu'on a esquivé ceste ceremonie sur divers pretextes *dat moeder niet heel wel en was*, *datse haer*, *vermits dit groote gewoel daer mede het heel huys besett was*, *boven in een klein onfatsoenlyck kamertje had geretireert etc.* et choses semblables que je sentis bien ne prouenir que de ce qu'on n'osoit bonnement s'exposer à aucune formalité d'entreueue. Aussi m'apprit on à la ville, que depuis quelque temps la bonne femme auoit faict une cheutte, comme elle estoit occupée *met haer blauwe voorschoot te droogen op te hangen*. V. A. peut juger quelle sorte de duchesse douaraire ce peut estre, qui encor depuis la mort de son mary a tousiours continué sa coustume d'aller au marché le panier au bras.«

't Is jammer, dat de Ridder Huygens gemeend heeft Willem den IIIe aangenaam te zijn, met hem voor te rikaneeren, wat soort van Hertogin het wel is, die haar blaauw voorschoot zelve te drogen hangt en met een hengselmand naar de markt gaat.

In een laatste stukjen levert de Heer de Vries het Testament en sterfjaar van Gabriël Metsu. Ik neem de vrijheid zijne datums nog even, volgends mijne eigene aanteekeningen, in slagorde te stellen.

Metsu verklaart geboren te zijn te Leyden (in 1629 of 30), hij kwam 12 Ap. 1658 ten aanteekenen, te gelijk met Mr. Rem van Limburgh, advt voor den Hove van Holland, en daags na dat Jacob Linnich de Jonge met Vondels achternichtjen Trijntje Jacobs de Vries vóor Kommissarissen was verschenen. Zijne ouders waren dood; hij woonde op de »Princegraft« en werd bijgestaan door zijn oom Jan Adriaensz. Kayser. Zijne bruid, later huisvrouw, heette Isabelle de Wolf, geboortig van Enckhuysen, en daar wonende, 2 jaar jonger dan haar man, bijgestaan door haar moeder Maria de Grebber. Wij weten nu, dat deze echtelingen den 22n Juli 1664 hun testament maakten en elkaâr over en weêr tot erfgenaam benoemden, met de bepaling, dat, in geval van een tweede huwelijk, de overlevende aan de betrekkingen der aflijvige zoû voldoen een som van duizend Carolus guldens.

Uit het testt. blijkt wijders, dat Metsu broêrs en zusters had. Metsu stierf in Okt. 1667 en werd den 24n in de Nieuwekerk begraven, »komende van de Leydsestraet.« Hij is dus maar 37 of 38 jaar oud geworden.

Het art. »Het oude Doolhof te Amsterdam« (III), door den Heer D. C. Meyer Jr. tot deze aflevering bijgedragen, is met een hoogst zeldzame prent van den bovengenoemden plaatsnijder van Berckenrode gestoffeerd. Wij leeren hier, dat de stichter en kastelein van het Doolhol, gelegen Looyersgracht, hoek Princengracht, vóor 1629 Sente Peylder geweest is, en dat in zijn tuin, waar »goewijn en Bier« verkocht werd, toen fonteinen en een massa waterspruiten gemaakt waren door Jonas Bargois, *fontenier* van wijlen den Prins de Conty. De maker heeft in het beeld van zijn patroon Jonas, stappend uit den walvisch, zich-zelven een monument gesticht, dat echter niet lang in wezen is gebleven.

Zekere E. S....g levert nog eene kleine bijdrage, getiteld Maarten Luther, en bewijst daarin, dat vóor 1632 iemant te Amsterdam woonde en bouwde, die den naam van den »grooten hervormer« droeg. De schrijver zegt, dat hij »daarom« stellig van zijn familie was. Er wordt hier een vruchtbaar beginsel verkondigd. Zekere boekhandelaar, die Jan Koster heette, heeft een zijner kinderen Laurens laten doopen. Dr. Van der Linde moet dus niet meer zeggen, dat Laurens Janszoon Koster niet bestaan heeft. Een ander heette Klaassen en had een zoon Jan, — zoo was Jan Klaassen herleefd Zouden ook Jacob Cats, de bekende »fijnschilder«, en Jacob Cats, de bekende kunstrijmer, niet (ten minste!) van de zelfde familie zijn? Jacob de Wit, de goedhartige schilder der »graauwtjens», had niet gedacht, dat hij nog eenmaal tot vader van den grooten Joan zou worden gepromoveerd.

De redakteuren van het zaakrijk tijdschrift, dat wij hier aankondigen en met warmte aanbevelen, waarschuwen bij herhaling tegen gissingen, en beloven niets dan feiten. Met hun dichterlijken medearbeider E. S....g zullen ze voorzichtig moeten zijn.

A. 15 Okt. 1882. ALB. TH.

ANTWERPEN 10 Oct. 1882.

LODEWIJK DE KONINCK,

Het is troostrijk in onze dagen, waarin te vaak een god- en zedelooze adem de heiligste zaken bezoedelt, en met een sarkachtigen grijnslach op de lippen deugd en zuivere zeden door slijk en modder sleurt, en alom twijfelgeest en wanhoop rond zwaait, het is troostrijk voor den Christen, te midden van al die dwalingen, die eerloosheden en vervolgingen, moedige mannen te zien opstaan, die noch spot, noch menschelijk opzicht vreezen, de stem tegen het kwaad verheffen, en de heilige waarheden van den ons door God geopenbaarden Godsdienst met al het dichterlijke, het goddelijke dat hen omstraalt, den hedendaagschen heidenen zoowel als den geloovigen glansrijk ten troon verheffen. Edoch, zulke mannen, die godvrucht en geloof met

begaafdheid en wetenschap weten te paren, en al die begaafdheden hun door den Schepper met het heilig vuur der begeestering in het edel gemoed gestort, tot Gods verheerlijking gebruiken, zijn er niet veel te vinden!

Zulk een man echter is Lodewijk De Koninck! Dit heeft hij, de eer der Zuid-Nederlandsche dichters, meermalen getoond!

Hebben ooit de Vlamingen in hem dien held gevonden, dan was het vooral op Maandag 9 October j. l. toen hij te Antwerpen eenige onuitgegevene stukken voorlas van »Het Menschdom verlost.«

»Het Menschdom verlost« is een groot heldendicht waarvan reeds eenige »tafereelen« drie maal in het licht gegeven, den meesten bijval in Noord- en Zuid-Nederland genoten. — Naar die tafereelen in de laatste lezing des dichters te oordeelen, is het werk breed van aanleg en opvatting; het bevat schatten van dichterlijkheid, verhevene gedachten en diep godsdienstige gevoelens: het is, dit durven wij zeggen, gewijde poëzie. Grootsch zijn de karakters, prachtig de beelden, rijk en smaakvol de beschrijvingen. Zijn er de gevoelens, ze zijn er nu zoet en streelend, dan hartverscheurend, altijd rein en Christelijk. Ook altijd dichterlijk, hoogst dichterlijk klinkt de taal als hemelsche muziek ons in de ooren. In diepe vaart peilt de dichter den eeuwigen afgrond, in snelle vlucht ook stijgt hij tot der hemelingen sferen, zingt ons in goddelijke tonen wat er tijdens den opstand der Engelen in de hoogere kringen voorviel; hij schetst ons daarna den val der eerste menschen, en hoe Gods zoon zich bij den Eeuwigen Vader aanbood om die smet uit te boeten. Verder toont hij ons hoe hij het offer volbracht en op Golgotha het *Menschdom verlost* werd.

Prachtig, goddelijk onderwerp! Dat het de pen eens vernufts als de Koninck eene reeks van jaren bezig hield, laat zich begrijpen.

Binnen weinige maanden zal het gewrocht in zijn geheel verschijnen. Dan zal ieder van meer nabij kunnen oordeelen of de lof die zijn werk te beurt viel, overdreven is! Dan zal men de waarde kennen van den spotlach waarmeê de tegenstrevers onzer richting zijn »Menschdom verlost« bejegenden!«

Tien jaren studie en arbeid heeft Lodewijk De Koninck aan zijn heldendicht gewijd! Geen wonder dat een poëma hetwelk hem zoovele inspanning, zoovele moeite, zooveel geduld kostte, hem nu den lof en de erkentenis zijner kunstminnende landgenooten ruimschoots ziet toebrengen! Toen hij op 9 October ons »Lazarus opwekking uit den dood,« den »Strijd der Engelen«, »De Beelden van Caesar en Napoleon als beelden des hoogmoeds op de Hellepoort gespijkerd«, de Beschrijving van het Paradijs«, »Het laatste Oordeel« en de »Vertroosting van Jesus in het Hofken« met eene machtige, sierlijke stem, met iets zenuwachtigs in de houding, voordroeg, waren zijne aanhoorders als in eene andere wereld vervoerd. De grootste aandacht heerschte in de zaal, en toen de dichter na de lezing van het eene stuk een ander zoude beginnen, èn toen hij eindelijk na twee uren lezens met »Jesus' Vertroosting« uitscheidde, barstte er een donder van handgeklap en toejuichingen los.... in geestdrift opgetogen schenen de aanwezige Vlamingen geen einde te willen maken aan de toejuichingen en den lof dien zij hunnen lievelingsdichter zoo hartelijk mogelijk betuigden.

Moge deze ware dichter, moge onze De Koninck, door die hulde zijner taalgenooten aangemoedigd, hun nog menig heerlijk gewrocht ter bewondering schenken!

Den volgenden Maandag heeft De Koninck eenige fragmenten uit zijn Epos voorgedragen voor den Nederduitschen Bond te Antwerpen, en na afloop der vergadering, werd den hooggevierden Katholieken dichter namens den Bond, een gouden pen aangeboden met het opschrift: »De Nederduitsche Bond van Antwerpen aan den dichter van *Het Menschdom Verlost*, 16. Oct. 1882.

ADOLF PAUWELS.

Heil en glorie ook aan Mevrouwe Courtmans-Berchmans.

Even als Mevrouw Bosboom-Toussaint herdacht op den 16den September de meest gevierde en beroemde dichteres en romanschrijfster van België, Mevr. Courtmans-Berchmans haar 71sten verjaringsdag.

Ook hier te lande zijn verscheiden harer werken bekend en bemind; b. v. *Geschenk van den Jager* [1]) »*Roseke Pot*«, *Karel Klepperman*«, *De Hoogmoedige* enz.

In *De Wachter* (1 Juli, 15 Augustus) wordt uit Laken door Karel Bogaert aan Vlaanderens twee beroemde Dichteressen, *Mevr. van Ackere en Mevr. Courtmans*, een welverdienden huldegroet gebracht. Na de feestviering ter eere van *Conscience* te hebben herdacht gaat deze dichtersgroet voort als volgt:

Maar wat die naam vereerd, beroemd,
Heel Vlaandrens letterroem te zamen,
Er zijn toch ook nog andre namen,
Die Neerlands volk met eerbied noemt.
Er zijn er twee vooral, twee vrouwen,
Wier prachtig lied en krachtig woord,
In 't immer vrijgestemd akkoord
Der taal een eerzuil mochten bouwen.
. . . .
Vorstinnen op 't gebied der kunsten,
Begaafd met al de kracht des mans,
Straalt van hun rijken letterkrans
De luister over 't land. . . . .
. . . .
Mijn land, waar blijft haar eerekroon?

Melati vertaald.

»De goede ontvangst, welke aan »Melati van Java« in den vreemde te beurt valt, bevestigt volkomen het gunstige oordeel, dat wij, nopens de letterkundige voortbrengselen dezer uitmuntende schrijfster, vaak hebben geveld«, zoo schreef onlangs het dagblad *De Tijd*. En die beoordeeling liet het blad volgen op deze mededeelingen: »dat onze landgenoote, de begaafde schrijfster *Melati van Java*, ook sedert lang geen onbekende meer is in het buitenland, weten ongetwijfeld velen onzer lezers. Haar laatste werk, *La Renzoni*, verscheen dit jaar, natuurlijk vertaald, in de *Köln. Volkszeitung*. Van hare vroegere werken zag in 1876 van »De Jonkvrouwe van Groenenrode« een *Deensche* vertaling te Kopenhagen het licht, welke al spoedig een 2den druk beleefde. Eenige harer novellen kwamen in *Engelsch* gewaad voor in het tijdschrift *The Lamp*;

[1]) Ook dit bekroond werk in is Duitschland hoog gewaardeerd: Das Geschenk des Jägers, oder das Leben in der Fabrik und auf dem Lande. Aus d. Fläm. v. Büchele. Stuttgart. 1866.

terwijl in de *Duitsche* tijdschriften *Alte und Neue Welt* en *Deutsche Hausschatz* vertalingen verschenen van vele harer novellen en schetsen, in de *Katholieke Illustratie* [1]) uitgegeven. De *Germania* gaf in en na 1878 vertalingen van haar roman in 2 deelen: »Fernand,« en van kleinere stukken, waaronder »De Kersavond,« en sedert den 2den dezer verschijnt in hetzelfde blad als feuilleton haar roman »Dorenzathe.«

Tot zoo verre De Tijd, met wiens beoordeeling, — wij zeggen dit zonder het geringste voorbehoud — wij het volkomen eens zijn. Maar — en dit zij gezegd met te meer klem — te minder gegrond vinden wij den onedelen aangreep dien zich *een niet noemende* schrijver aan den ouden Valentijn veroorlooft in *Het Dompertje.* [2]) Wanneer de Oude Valentijn waarlijk in den waan verkeert dat dusdanig geniep der Katholieke zaak bevorderlijk is, dan staan de dagen van den pensioenstijd op den drempel.

J. W. Brouwers.

Frederik Muller's *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, Zinneprenten en Historiekaarten.* Het 4e deel bevat het Supplement, Aanhangsels en een Algemeen Register van XCVI blz. Hiermede is een werk voltooid, waaraan Muller meer dan 20 jaren heeft gearbeid, een werk van het hoogste belang voor ieder die prenten verzamelt, hetzij tot beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis, hetzij uit een oogpunt van Kunstgeschiedenis. Het eerste gedeelte werd door den Schrijver zelf bewerkt, het overige gedeelte en het Algemeene Register werd met groote zorg, toewijding en nauwgezetheid voltooid door den heer J. F. van Someren. Dit vierde deel bevat de beschrijving van alle Prenten die nog later aan de Collectie Muller zijn toegevoegd en tevens ook datgene wat in andere Rijks of particuliere verzamelingen berust. Voor het belang der Kunstgeschiedenis zijn door den heer J. Ph. van der Kellen nog vele aanteekeningen toegevoegd. Aan de Universiteit van Amsterdam, de rechtmatige opvolgster van het *Athenaeum illustre*, wordt dit werk opgedragen door den dankbaren leerling van het Athenæum, Frederik Muller. Gedachtig aan het onderwerp dat Barlaeus in 1632 bij de aanvaarding van zijn ambt behandelde »over den verstandigen koopman,« herinnert hij, dat juist in Amsterdam niet alleen het Athenæum maar ook tal van Maatschappijen en Genootschappen werden opgericht en vele Bibliotheken en verzamelingen werden aangelegd, ten bewijze »hoezeer in deze stad de handel daarmee aan de wetenschap de hand reikte,« om daardoor den handel te veredelen in den zin dien Barlaeus in zijn Mercator Sapiens bedoeld heeft. Hij zelf, steeds die voorbeelden gedachtig, had bij den handel de belangen van wetenschap en kunst trachten te bevorderen. Frederik Muller, heeft de uitgave van dit laatste deel van zijn groot werk niet mogen beleven maar toch is zijn liefste wensch vervuld geworden: dat dit werk geheel voltooid werd niet alleen, maar ook dat de Verzameling die hij met zooveel moeiten en zorgen had weten bijeen te brengen, thans een deel uitmaakt van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

[1]) Met mooie houtsneden opgeluisterd.

[2]) Wellicht moet ter waardeering van de zonderlinge gedraging van Het Dompertje, en den Ouden Valentijn gezegd worden dat Melati van Java, sinds zij hoofdredactrice is van den ook aan te bevelen *Familiebode*, niet meer schrijft in de *Illustratie*. Is dat de sleutel van het raadsel?

Overzicht der katholieke letterkunde van Duitschland, in het jaar 1881.

(*Vervolg en Slot.*)

Paedagogie en didaktiek.

Van *Alleder's* voortreffelijke »Volksschule« verscheen de derde, van *Rehrein-Keller's* korter handboek der paedagogie de vierde, van *Kellner's* korte gesch. der paed. de vijfde oplage. *Damroth* bezorgde eene nieuwe »Katechetik«, *Neth* schreef een »Erziehungs-Katechismus« voor ouders, *Krier en Wetzel* schreven over Lektuur en Studie. *Stöchl* drong aan op een hervorming van het katholieke godsdienst-onderricht voor de hoogere scholen en verviel daarbij in tegenspraak. *Knecht* hield zich in verschillende brochuren bezig met het hangende vraagstuk over de volksschool. *Stara* wees de gebreken aan van de Oostenrijksche wetgeving voor de volksschool. *P. Hattler* bewerkte zes kleine werkjes over opvoeding van kinderen. *E. Deutschmann* behandelde »die Schulära Falk.«

Leer en Schoolboeken verschenen weder in een zeer groot aantal. Wij vermelden de 1ste aflevering van *Knecht's* prakt. commentaar en de nieuwe oplagen der handboeken van *Barthel* en *Hirschfelder*, ter verklaring der Bijbelsche geschiedenis; eenige nieuwe deelen of nieuwe oplagen der leerboeken van den godsdienst voor hoogere scholen van *Dreher*, *Dubelman*, *Habingsreither*, *A. Rönig*, *Langer*, *Mach en Wappler*, *Burgel's* verklaringen van *Alber's* bijbelsche- en apostel-geschiedenis; nieuwe oplagen van *Kuznik's* en *Wappler's* kerkelijke geschiedenis voor scholen; *Mach's* uittreksel der kerk. gesch. en liturgie: de 2 opl. van *P. Drecker's* praecepta eloquentiae; alsmede verschillende nieuwe of nieuw bewerkte handboeken bij het onderwijs in het duitsch, de geographie, de geschiedenis of de natuurwetenschappen aan hoogere of lagere scholen van *Altum*, *Bach en Kreintz*, *C. Berthold*, *H. Bone*, *J. Buschmann*, *Jul. Broch*, *Geistbeck*, *P. Grosz*, *Heskamp* *Krasz en Landois*, *Leineweber*, *Lennis*, *Lorscheid*, *Menne*, *Pütz*, *Rolfus*, *Sattler*, *Sommer* en anderen. — A. *Goebel* zette zijne veel gebruikte fransche bibliotheek voort en liet er ook een Engelsche en Italiaansche op volgen. — Het zeer geliefde »kinder-conversations-lexicon« van Wilh Weisz werd in 6 oplagen voleindigd. — Bij de twee kathol. *Lehrerkalendern* kwam een derde nieuwe.

Natuurkunde.

De kleinere voornamere werken op dit veld verschenen meestal in het tijdschrift »Natur u. Offenbarung.« Dan hadden wij ook bijv. de werken *Dippel* en *Pleifer* die boven onder »Philosophie« gebracht zijn, ook onder de natuurwetenschappen kunnen rangschikken; evenals veel wat bij geographie en het schoolwezen gerekend is. Daarvan afgezien, zijn hier voor dit jaar slechts voortzettingen en nieuwe oplagen te noemen: *Schellen's* beschrijving van den telegraaf (16e opl.), *Bach's* natuurstudiën (4 Bd. 3 opl.) *Lorinser's* boek der natuur (2 Uitg.). *Herchenbach's* Naturgesch.« (2—18 afl.) en *Berthold's* uitgelezene schilderingen van het natuurschoon. (2 opl.)

Letterkunde.

Norrenberg's zoo welkom ontvangen »Allgem. Litt. Gesch.« ging in dit laatste jaar slechts met één afle-

vering vooruit; doch tevens is voor een spoedigere voortzetting van het drukken gezorgd, zoodat weldra het slot van den Isten band te verwachten is. *Raich* publiceerde de belangrijke briefwisseling van *Dorothea Schlegel-Veith* en hunne zonen, *Pailler* oude kerstliederen uit Oostenrijk, *Reichling* eene bloemlezing uit *Murmellius*' gedichten met Duitsche vertaling. *Linnig* leverde »Bilder zur Gesch, der deutschen Sprache«, »*Raszman* eene voortzetting van zijn münsterländ. Schriftsteller-Lexikons, *Sarreiter* een levensbeeld van den Volksverhaler Aurbacher.

Kunst.

De »Realencyclopaedie der christl. Alterthümer« van *Kraus* ging in het laatste jaar tot het 6 deel vooruit: tegelijkertijd liet *Kraus* de eerste afdeeling verschijnen van den tweeden band zijner uitgebreide beschrijving van de kunstwerken en oudheden van Elzas-Lotharingen. *L. v. Fisenne* sloot de eerste en begon de tweede serie zijner »Kunstdenkmale des M.A.« en *Fr. Schneider* beschreef de oude Pauluskerk van Worms. *Essenwein* gaf nogmaals zijn »Atlas der Architektur« uit, *A. Reichensperger* verschafte bijdragen tot de nieuwere geschiedenis van den Dombouw in Keulen, *P. A. Cuhn* beschreef het stift Maria-Einsiedeln, *Zardetti* den Dom in St. Gallen, *Kostersitz* de grafsteenen der Collegieaalkerk te Klosternenburg. — Van *Fürich's* nagelaten werken verschenen drie beduidende nieuwe deelen: een leven van Maria, de legende van den h. Wendelin met de illustreering der psalmen, alsmede de derde oplage van den »Bethlehemit. Weg.« — *J. Klein's* Kruisweg verscheen in goedkoope houtsnede, eenige bladen daarvan ook reeds in goeden oliedruk; de Dusseldorfsche vereeniging ter verbreiding van godsdienstige platen (Stahlstich) gaf zijn gewone jaaraflevering. Goede nieuwe altaartabellen bezorgde Aschendorff in Munster, Huttler in Augsburg en Kösel in Kempen. Dan nog moet men hier aan toevoegen *Selmer's* voortreffelijke gesch. der oudste Maria-vereering.

Muziek.

Vooreerst behooren hierbij de onder de »Theologie reeds vermelde nieuwe uitgaven van Pustet van het kerkelijk Benedictionale, Ritueel, Graduale enz„ als ook de Duitsche uitgave van Dom *Pothier's* werk over den Gregoriaanschen zang, verder *Stehle's* Gradualienbuch«, *Piel's* »laudes vespertinae« en *Schweitzer's* »manuale cantus choralis. Hierbij sluit zich eene groote rij oorspronkelijk muzikale composities aan. Dan nog zijn *W. Baumker's* wezenlijk apologetische studiën »zur Gesch. der Tonkunst« te vermelden.

Op Politiek en Sociaal gebied: vragen van den dag.

Eene levendige beweging heerschte op het veelomvattend gebied der *sociale* vraagstukken. *Albertus* beschreef de Sociaal-politiek der kerk, *Ratzinger* schilderde »die sittl. Grundlagen der Volkswirthschaft«, *Hitze* wijdde nogmaals uit over kapitaal en arbeid, *Hohoff* gaf de stelling aan van het Protestantismus tot het Socialismus, *P. Elvile* gaf bijdragen tot de geschiedenis en de hervorming der armenzorg, Fürst *Isenburg* vroeg: »wat zettet die Gesellschaft?«

Op zuiver *politiek* gebied ontmoeten wij de geestige »Centrumsbriefe« van »*Const. Burgwald*«, d. i. van den voor den rijksdag afgevaardigden graaf Waldburgzeil, de geschiedkundige rechtstudie van *P. Cathrein* over de Engelsche staatsregeling, de nieuwe uitgave van het beroemde werk van *W. v. Haxthausen* die »Grundlagen unserer Verfassung« en verschillende kleinere broschuren.

Onder *Tagesschriften* steekt één ten minste door zijn omvang uit, waarin een pastoor op 5—600 bladzijden verhaalt, hoe slecht hij door zijne parochie is behandeld geworden. Zulke geschriften — zij zijn Goddank zeer zelden — kunnen slechts een uiterst pijnlijken indruk veroorzaken.

Volksboeken.

De meeste volksboeken zijn reeds onder andere rubrieken aangevoerd. Nog zijn hier bij te voegen de *kalenders* en geillustreerde huisboeken. Onder de laatste vinden wij echter niets meldenswaard, wat niet reeds een jaar te voren begonnen, en daarom ook niet reeds in ons overzicht van het vorige jaar genoemd werd: aan het hoofd staat. *P. Bitschnan's* Levens der Heiligen, en *Brentano-Smöger's* leven van Jezus en Maria naar de zalige A. K. Emmerich. — De nieuwe oplage der Regensburger »*Realencykl.*« ging vooruit tot den 40 band; dat zij in haar verderen voortgang verbeterd is, hebben wij nog niet vernomen. — Bijzondere vermelding verdient hier nog de voortreffelijke volksschrift »das haüsliche Glück«, een uitstekend praktisch boek voor huisvrouwen en huishouding.

Periodieke werken.

Wat onze *dagbladen* aangaat is het voornaamste nieuws dat zoowel de *Germania* als de *Schles. Volszeit.* dagelijks tweemaal begon te verschijnen.

De *Essener Volkszeitung* verminderde in omvang en prijs en steeg daardoor reeds spoedig van 6 tot 18,000 abonnementen. Het tot nu toe op zich zelf staande »*Westfäl. Kirchenblatt*« te Paderborn werd met het *Westfäl. Volksblatt* aldaar vereenigd en bezorgde het laatste daardoor nieuwe abonnementen. De »*Reinische Merkur*« van Keulen werd met goed gevolg tot een dagblad vergroot; en de »*Köln. Volksztg*« richtte een afzonderlijk zondagsblad »*Colonia*« op.

In onze *tijdschriften* hadden slechts geringe veranderingen plaats. In het M.-Gladbacher »Arbeiterwohl« ontstond een nieuw, wezenlijk practisch orgaan voor sociale vragen. Te Munchen kwamen gelijktijdig twee Katholieke spotbladen op: »*Omnibus*« en »*In 's Wespennest.*«

1 Wetenschappelijke Mededeelingen.

Koninklijke Academie van Wetenschappen.

In de jongste vergadering van de afdeeling Letterkunde der Koninklijke Academie van Wetenschappen werd door den heer S. Vissering herinnerd, dat 10 April 1883 voor 300 jaren een der grootste mannen, op wie Nederland zich kan beroemen, werd geboren, nl. Hugo De Groot. Hij meende, dat die dag voor Nederland in 't algemeen en voor deze Academie in 't bijzonder niet onopgemerkt mocht worden

voorbijgegaan, aangezien alle geleerden op gebied van letterkunde, wijsbegeerte, rechtswetenschap enz., in hem nog altijd hun grooten meester erkennen.

De heer G. De Vries wenschte de feestviering aan het particulier initiatief over te laten.

De voorzitter, de heer Opzoomer, was van oordeel, dat in de gewone vergadering over Huig De Groot kon worden gesproken en dat alle leden door het bijbrengen van mededeelingen dien dag tot een schoonen herinneringsdag aan den grooten geleerden konden maken. Ook zou 't denkbeeld aanbeveling verdienen, om een volledige uitgaaf van zijn werken te bevorderen.

De heer Vissering deelde nog mede, dat dr. Wijnmalen reeds arbeidde aan een zuiver critische bibliographie van de werken van De Groot, en meende dat deze Academie dien geleerde in de uitgave daarvan behulpzaam kon zijn.

Op voorstel van den heer Boot werden de heeren Vissering, R. Fruin en De Wall als commissie van onderzoek benoemd, of de 300e geboortedag van Hugo De Groot door deze academie zou worden herdacht? En zoo ja, hoe dit het meest passend zou kunnen geschieden! Deze commissie zal in de volgende vergadering rapport over haar bespreking uitbrengen.

De heer Borret deelde mede, dat hij den leeftijd had bereikt, waarop hij tot de rustende leden der academie moet behooren. Hij gaf de verzekering, dat zoolang hem de lust en kracht tot studie en onderzoek werden geschonken, hij niet tot de werkelooze leden zou behooren.

De bijdrage van den heer Fruin over de beteekenis van een charter van graaf Floris V moest, wegens het vergevorderde uur, tot een volgende vergadering worden aangehouden, aangezien de rede van den heer de Hoop Scheffer: een geschiedkundig overzicht van den doop bij onderdompeling, van den eersten christentijd tot op heden, meer dan 2 uur eischte. Zijn doorwrochte studie werd voor de verhandelingen aangeboden.

De historische Atlas. In het verslag omtrent 's Rijks Museum van schilderijen te Amsterdam, lezen wij in de Staats Courant: Onder de aanwinsten van het Prentenkabinet, bekleedt de Historische Atlas, door den heer Frederik Muller gedurende tal van jaren verzameld, de voornaamste plaats. Sedert het begin dezer eeuw is voor het Prentenkabinet geen belangrijker aankoop gedaan dan deze verzameling. In chronologische orde gerangschikt, geeft zij een beeld van de geschiedenis des vaderlands, als geen ander land kan aanwijzen. De twee-en-vijftig portefeuilles bevatten vele stukken, die, zoowel van een historisch als van een artistiek standpunt, hoogst belangrijk mogen worden geacht. Als geheel is de verzameling van dien aard, dat het onmogelijk mag genoemd worden, tot welken prijs ook, een tweede dergelijke verzameling bijeen te brengen. Aan den Atlas is een collectie plaatwerken van drie-en zestig stuks toegevoegd. Het besluit der Regeering tot aankoop van dezen Atlas heeft aan een der leemten van het Prentenkabinet een einde gemaakt.

De Heer A. Meijer, firma H. Kuipers en J. G. Wester, te Leeuwarden, begint zijn uitgeversloopbaan met eene echt praktische onderneming, welke den vaderlandschen boekhandel eer kan aandoen. Het is namelijk een *Jaarboekje van den Frieschen Adel*, in verband tot de vroegere thans ontbondene Ridderschap van Friesland.

Over den afloop van het congres te Arrezzo schreef men nog het volgende: Vrijdag 15 Sept. werden de zittingen van het congres weder geopend met een plechtige H. Mis, opgedragen door professor Lans van Hageveld. De koorgezangen werden uitgevoerd door eenige aanwezige Benedictijnen, onder leiding van pater Pothier. In de zittingen werden eenige voorstellen tengevolge van de discussiën opgemaakt, aan de leden voorgelezen, daarna werd er over gediscussiëerd, en gestemd. Een der gewichtige besluiten was de vestiging van eene internationale vereeniging van *Guido van Arezzo*, met een daarbij behoorend tijdschrift.

De Rijksdag-Bibliotheek zag onlangs haar catalogus verschijnen. Het is een boekdeel van 1500 pagina's, is bewerkt door Dr. August Potthast en moet in alle opzichten een model-catalogus zijn. Althans de heer Otto Mühlbrecht, die op dit terrein voorzeker geen vreemdeling is, kondigt het werk met warmte aan, zich daarbij verheugende dat deze welkome gids ook voor den Boekhandel verkrijgbaar is. De Rijksdag-Bibliotheek bestaat eerst sedert 10 jaren; zij telt reeds 50000 deelen, en heeft reeds nagenoeg 30000 Mark gekost, behalve de vele werken die haar ten geschenke werden toegezonden. Als politieke vakcatalogus van den Duitschen Rijksdag heeft deze bijzondere waarde voor wie zich aan politiek wijdt, en kan bibliografen en antiquaren een welkome gids zijn.

Aan de *Union Centrale des Arts décoratifs* is door het fransche gouvernement de vergunning verleend een loterij te organiseeren van 14 millioen frank, verdeeld in biljetten van 1 frank, en tot doel hebbende, te Parijs een Museum van Kunstnijverheid op te richten. De *Union Centrale* word gepresideerd door den heer Antonin Proust, afgevaardigde, gewezen minister, en is geplaatst onder de bescherming van den Staat. Er zijn 538 prijzen, waarvan een van 500,000 fr., een van 200,000 fr. vier van 100,000 fr. verscheidene van 50,000 fr. en minder.

DE EEUWFEESTEN

ter eere van den Heiligen FRANCISCUS VAN ASSISE en van de Heilige TERESA hebben op letterkundig gebied talrijke nieuwe werken of nieuwe vertalingen van beroemde werken opgeleverd. Wij wijzen heden slechts op minder bekende ten onzent.

Il vero amico del popolo. — De ware vriend des volks. — SAN FRANCESCO D' ASSISI pel *P. Anastasio Bocci*. Pistoia. 1882. in 16 p. 406. L. 2.

San Francesco stimatizzato sul Monte Alvernia, per Fra ERM. DA CHITIGNANO. Prato. 1882. in-12 p. XI—369. De beroemde schrijver heeft hier in een meesterstuk der taal een schatkamer voor den geest en het hart en de wetenschap gesticht, rijk aan geschiedenis, aan wijsbegeerte, aan Godgeleerdheid, aan staatkunde, rijk aan poëzie en zaligende vroomheid. Ik zou niet weten hoe men al meer lof van een boek zou kunnen

spreken dan er van dit gouden boeksken thans wordt gesproken.

Vita di S. FRANCESCO D' ASSISI, composta da S. Bonaventura Dottore di S. Chiesa, vertaald uit het Latijn, 3e uitgave. *Monza*, 1882.

S. FRANCESCO D' ASSISI (1182—1226) pel R. P. Leopoldo De Chérancé, vertaald uit het Fransch. Venezia. 1882. in 16, p. 464. Het fransche werk heeft alreeds zijne vierde uitgave bereikt.

Storia della Basilica e del convento di S. Francesco in Assisi pel P. Guiseppe FRATINI. M. C. Prato. 1882. in 8o. p. 420. L. 5.

Reminiscenze d'un pellegrino ai santuarii di S. Francesco d' Assisi nel VII centenario della sua nascita; per, il M. Ambrogio Mariani. M. O. *Firenze*. 1882. in 16 p. 304.

PATERNO (DA) P. RAFFAELE. — La sapienza della croce; of nieuw historisch-critisch tafereel van het leven en de werken van den Heiligen Franciscus van Assise. *Napoli*. 1882. in 8, p. 184. L. 2.

Vita di San Francesco d' Assisi, in klinkdichten den kinderen verhaald, *Napoli*, Salv. Festa. 1882. in 16, p. 360. Prijs 60 c.

PARDO FAZáN, E. San Francisco de Asis (siglo xiii.). Por Emilia Pardo Bazán. Con licencia eclesiastica. (Madrid, Lib. de D. Miguel Olamendi, 1882. Impr. de A. Gomez Fuentenebro.) En 4o, dos tomos.

SANTA TERESA DE JESUS. FUENTE, V. de la. El tercer Centenario de Santa Teresa de Jesus: Manual del Peregrino para visitar la Patria, Sepulcro, y Parajes donde fundó la Santa, ó existen recuerdos suyos en Espana. Publicado por D. Vicente de la Fuente, por encargo de la Junta directiva de la Peregrinación, establecida en Madrid. (Madrid, Impr. de D. A. Pérez Dubrull, 1882.) En 4o, viii. 480 páginas, 12 láminas, y el retratro de la Santa.

S. TERESA DI GESú, e le spine del suo cuore etc. *Venezia*. 1882. in 16, p. 284.

Compendio della vita della serafica Vergine S. Teresa di Gesú. *Genova*. 1882. In 16, p. 208.

LA ROSA DEL CARMELO; ossia S. Teresa di Gesú. Cenni intorno la sua vita in occasione del III centenario; pel sac. G. Bonetti. *Torino*. 1882. in 16, p. 332. Pr. lire 2.

The Life and Letters of St. Teresa. By H. J. Coleridge S. J. 34 the vol. of the Quaterly Series. Vol. I. p. (London Burns & Oates.) pr. 0.7/6.

MERVEILLES DU CŒUR, LE CŒUR SÉRAPHIQUE, *de Sainte Thérèse*, par le *R. P. Durand*.

Inhoud van Tijdschriften.

Onze Wachter. Afl. Juli en Augustus. Nog een woord over het Chronicon Windesemense. V. Becker. II. Lessing. P. F. Th. van Hoogstraten Ord. Praed. III. Duitschland tegen het einde der Middeleeuwen. F. Becker. IV. De openbare meening in Holland van 1815—1830. Dr. W. J. F. Nuyens. V. Iets uit 1672. J. C. A. Hezenmans.

Maandrozen. Afl. October. bl. 415—460. Een lied. De achtste belofte. Historische studie over de afbeeldingen van Jesus' Hart. Hoe zich te gedragen ten opzichte van zich zelven; 22 wenken voor het leven. Brieven uit de Zambesie. Het Derde eeuwfeest der H. Teresia. Berichten. *De Rozengaard van onze Lieve Vrouw*. Opleiding tot het gebed van den H. Rozenkrans, door M. Meschler. Uit het Hoogduitsch door een R. K. Pr. Almelo. J. T. Sommer. Dat werkje wordt er zeer gunstig beoordeeld.

De Volks-Missionaris. III Jaarg. II Afl. blz. 481—528. Het eeuwfeest eener groote vrouw. (De H. Teresia). Geestelijke liederen van den H. Alphonsus. Ter eere van de H. Teresia. Dat is weer een dier uitmuntend in onze taal overgebrachte zielezangen die later een gouden boeksken zullen uitmaken. Verder hebben wij: Het echt Christelijk leven. Brief uit Japan. Geestelijke sprokkelingen. Kerkelijk Nieuws.

Feestnummer van den Rozenkrans. IV Jaarg. 10 Afl. Blz. 185—232. Inhoud: De Octobermaand, toegewijd aan de Koningin van den H. Rozenkrans. — Het H. Rozenkransgebed als middel ter overweging. De Rozenkrans en de Heiligen. Maria, de geheimzinnige Roos De kracht van den Rozenkrans. „Rozenkrans-Legende.” Een gedicht dat waarlijk niet weinig verdiensten bezit.

ADVERTENTIËN.

☛ Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch

Woordenboek,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid . . . . *f* 43.20
Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Heden is verschenen bij Wed. J. R. VAN ROSSUM te UTRECHT en bij alle boekhandelaren te bekomen

Het leven van den

H. THOMAS VAN AQUINO,

Kerkleeraar en Patroon der Studiën

DOOR

P. fr. J. V. DE GROOT, O. P. Sacr. theol. lect.

Kerkelijk goedgekeurd.

Gr. 8⁰. 450 pag. met portret in photogravure.
Prijs ingenaaid *f* **4.20**. In linnen prachtband *f* **5**.—.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N⁰. 16. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar ƒ 3, *franco* per post ƒ 3,25, voor België ƒ 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De geschiedenis van het Buddhisme in Nederland, *S. van den Anker*. — Wetenschappelijk en kunstlievend feest te Hageveld. *J. W. Br.* — Dr. Windthorst beoordeelt eene „Geschichte des Culturkampfes,“ *J. W. Br.* — Engelsche Letterkunde. Fransche Litteratuur. — Uit Tijdschriften. — Inhoud van Tijdschriften. — Various. — Advertentiën.

GESCHIEDENIS VAN HET BUDDHISME IN INDIË[1])

De eeuw waarin wij leven heeft de ongeloofelijkste en onmogelijkste theorieën zien ontstaan op elk gebied onzer kennis. De sociale leerstukken door alle beschaafde volken als onbetwistbare waarheden aangenomen, zijn in geschriften en door feiten tot het uiterste bestreden. De grondslagen onzer instellingen zijn met een betreurenswaardig gevolg ondermijnd geworden; de heiligste beginselen, waarop de overtuigingen en de handelingen der menschen rusten, zijn geschokt, deels weggenomen zelfs uit de harten en gewetens wier steunpunt en leiddraad zij waren.

Om des te zekerder te geraken tot de algemeene omwoeling, omverwerping, ware het mogelijk, van de maatschappelijke en zedelijke orde, tot de zedelijke omwenteling, het eigenlijke doel dat men beoogt, was de kortste en zekerste weg, eerst en vooral den grondslag weg te nemen waarop alle aangenomen waarheden rusten en steunen.

Welke die grondslag is? Onze moderne beschaving, onze eeuwenoude instellingen hebben haar bestaan aan het Christendom te danken; dat is haar bron en bezielend beginsel. Alles in onze denkbeelden en in onze zeden, in onze gebruiken en in onze beginselen, alles is de vrucht, het resultaat der onderrichtingen van het evangelie, van de christelijke leer, aan de kerk ter verkondiging aan de volken gegeven. En de kerk heeft door alle eeuwen en geslachten heen de zedelijke gezindheden en de geloofsovertuigingen die de glorie uitmaken der Westersche volken en het licht schenken aan alle sferen van 's menschen werkzaamheid op elk gebied, voor zooverre het van haar afhangt, ongeschonden bewaard en gehandhaafd. In den naam eener zoogenaamde wetenschap komen nu de zich noemende intelligente mannen de bijbelsche verhalen en de leerstukken van het christelijk geloof van dwaling overtuigen. Zij beslissen als *ex cathedra* dat de kerk door grenzen te stellen aan de navorschingen en inducties der natuuronderzoekers de wetenschappelijke ontdekkingen belemmert. Zij zijn blinden die niet zien dat zekere waarheden, laat staan van hunne pogingen te hinderen, hun veeleer eene krachtige hulp bieden. Bestudeerden zij zonder vooroordeel deze leerstukken en handelingen die zij lasteren zonder ze te kennen, zij zouden zich gemakkelijk vergewissen, dat het Christendom en dus ook de kerk in het bezit is der absolute waarheid. En daar nu de waarheid niet met zich zelve in tegenspraak kan zijn, zoo zouden zij inzien dat zij op een dwaalweg verkeeren, indien zij bij hun wetenschappelijken arbeid tot gevolgtrekkingen komen, welke strijdig met de geloofsleer zijn. Doch in plaats van de leer des Christendoms onpartijdig te onderzoeken, wenden zij in hunne onwetendheid en verwaandheid liever alle middelen aan om haar bespottelijk voor te stellen; in stede van te erkennen dat onze Europeesche beschaving, dat onze beginselen en denkbeelden, onze zeden en gebruiken hun oorsprong verschuldigd zijn aan het Christendom, zwoegen zij zich tevergeefs af om op hunne manier het bewijs te leveren, dat de christelijke leerstukken geput en afgeschreven zijn uit de godsdienstige boeken van een of ander oud volk als de Hindu's bijvoorbeeld, en dat de christelijke beschaving het uitvloeisel is van de beschaving der Hindu's; met andere woorden dat het Christendom met al den aankleve van dien uit Indië komt.

Deze gedachten welke niet nieuw zijn, meenden wij, bij het bespreken van Dr. Kerns werk: *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië* op den voorgrond te moeten plaatsen. Het is toch een feit dat ook in Nederland gedurende de laatste jaren ten gunste van het Buddhisme stemmen opgaan die in koor mederoepen: Het Christendom komt uit Indië. Zoo de heer *Van der Vegte* die *Het Buddhisme en zijn stichter* uit het Engelsch van *Rhys Davids* vertaalde; zoo de heer Birnie die in zijn *De invloed van de Hindu-beschaving* het Christendom over Alexandrië uit Indië laat komen; zoo Dr. H. W. Meyboom die eene vertaling leverde van Edwin Arnolds dichtwerk: *Het licht van Azië, leven en leer van Buddha*, waarin de dichter heeft gepoogd »bij monde van een denkbeeldigen Buddhist« het leven, het karakter en het wijsgeerig onderricht te beschrijven van den Buddha, den stichter van het Buddhisme, doch waarin hij niet alleen poogt in te vlechten, maar ook werkelijk ingevlochten heeft bijna alle leerstukken des Christendoms, alsof die van den Buddha afkomstig zijn! Maar weten die schrijvers en vertalers dan niet dat thans geen enkel geleerde, dien naam waardig, het Christendom nog uit Indië laat komen?

Daar denkt dan ook onze uitstekende Indoloog, de Hoogleeraar Kern van Leiden in de verste verte niet aan. Zijne »*Geschiedenis van het Buddhisme in Indië*« bevat twee boeken. Het eerste boek heeft tot opschrift: *De Buddha* en is verdeeld in drie hoofdstukken welke zijn: I. »De Buddhalegende,« II. »Beschouwingen

---

[1]) *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië*. Door Dr. H. Kern. Hoogleeraar te Leiden. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink.

over de Buddhalegende« en III. »De Buddha der dogmatiek«, terwijl het tweede boek aan het hoofd heeft: *De Dharma* en vier hoofdstukken telt als I. »Begrip, omvang en oorsprong van den Dharma,« II. »Wereldstelsel. Soorten van wezens. Wereldomwentelingen,« III. »Abhidharma,« en IV »Zedeleer.«

Doel dezer regelen is geen beoordeeling van Dr. Kerns werk; wie er zich toe in staat gevoele, levere die. Wij beoogen niets anders dan de lezers van den Wetenschappelijken Nederlander in kennis te stellen met het degelijk en geleerd werk van den Leidschen Hoogleeraar. Geen geschikter middel daartoe dan hun des schrijvers gevoelen mede te deelen omtrent den persoon van den Buddha wiens zedeleer evenwel bij ons niet dezelfde bewondering wekt als bij den schrijver.

De Leidsche Hoogleeraar heeft tot grondslag van de Buddhalegende genomen de overlevering van het zuidelijk Buddhisme wiens heilige boeken in het Pali zijn geschreven. Na een overduidelijk en tot de kleinste bijzonderheden afdalend verhaal van de Buddhalegende, bespreekt Dr. Kern den persoon van den Buddha en diens geschiedenis. Over de vraag of de Buddha mythe dan wel historie is, drukt de schrijver zich op blz. 17 aldus uit: »De geschiedenis van den Buddha is tot ons gekomen in 't gewaad der legende.... Het is met de gegevens waarover wij thans te beschikken hebben, nog onmogelijk de grenzen tusschen mythe en geschiedenis in de legende af te bakenen. Wel is waar zijn de meeste mythische trekken niet moeielijk als zoodanig te herkennen, doch na aftrek daarvan zijn wij nog geenszins zeker dat hetgeen na de schifting overblijft, zuiver historisch is.« In het tweede hoofdstuk de waarheid der verhalen van Buddha's »bovenmenschelijke macht«, op blz. 232 besprekend, zegt hij: »Zoodra men de overtuiging erlangd heeft, dat de feiten in de legende vermeld in allen deele waarachtig zijn, komt men noodzakelijk ook tot de slotsom dat de onloochenbare waarheid der legende, met aftrek van kleinigheden, niet die der historie is, maar der natuur-mythologie, hetgeen op hetzelfde neêrkomt als te zeggen, dat de Buddha der sage een mythisch beeld is, hetwelk niet meer de trekken draagt van den historischen stichter der secte, zoo deze al mocht bestaan hebben.«

Of prof. Kern dan het bestaan van den Buddha ontkent? Hier dient men wel te onderscheiden. Onze uitstekende Indoloog neemt de »mythische persoonlijkheid« van den Buddha niet aan en wel om den volgenden op blz. 233 te vinden, beweeggrond: »Wie zegt dat de Buddha, zooals hij ons wordt voorgesteld, eene mythische persoonlijkheid is, erkent te gelijker tijd dat hij een goddelijk wezen is.« Wat hij echter van de persoonlijkheid des Buddha's wil aannemen, blijkt duidelijk uit de volgende woorden op blz. 255: »Ook wij willen gelooven dat vóór 300 jaar v. Chr. iemand is opgestaan die door zijne wijsheid en toewijding aan de geestelijke belangen zijner medemenschen zulk een indruk heeft gemaakt, dat eenige zijner tijdgenooten hem vergeleken met een reeds bestaand ideaal van wijsheid en goedheid en de nakomelingen hem daarmede geheel vereenzelvigden.« In dien zin is de Buddha als historisch persoon voor wien dan ook zeer aannemelijk. Wanneer hij heeft geleefd, wanneer hij het Buddhisme zou hebben gesticht, bepaalt de Hoogleeraar niet. En geen wonder. Het tijdpunt toch waar alle historische onderstellingen aangaande het leven en werken van den Buddha om draaien, is zijn dood of het Nirwâna van den Buddha; en de zuidelijke en de noordelijke Buddhisten evenals hunne scholen, zijn het volstrekt niet eens omtrent den tijd waarop de Buddha het Nirwâna is ingetreden. Sommige Buddhisten stellen den dood des meesters in het jaar 860 v. Chr., andere in 252 vóór Christus. Dr. Kern beschouwt den datum van Buddha's Nirwâna niet als een historisch tijdpunt dat zeker is, zooals blijkt uit het volgende op blz. 252: »Het eenigste wat wij met zekerheid weten is, dat het Buddhisme als geordende geestelijke orde, met aankleve van leeke-lidmaten, in de dagen van Açoka (hij regeerde ongeveer 250 jaar vóór Christus) bestond. Wanneer en hoe het zich daartoe ontwikkeld had, weten wij vooralsnog niet;« terwijl de Hoogleeraar een paar bladzijden te voren had gezegd: »De bepaling van dien datum of gewaanden datum is derhalve eerst naderhand gemaakt; met andere woorden men heeft dien datum achterna berekend.«

Zoo luidt het oordeel des schrijvers over den persoon en de geschiedenis van den Buddha. Het derde hoofdstuk is gewijd aan den Buddha der dogmatiek of aan de beschouwing van Buddha's leer, een te uitgebreid veld om het bij een verslag ook maar te kunnen overzien; op een enkel punt zij de aandacht des lezers gevestigd, nl. op de door sommige Indologen ontkennend, door andere bevestigend beantwoorde vraag: Is de Buddhistische leer atheïstisch? Prof. Kern schijnt die vraag in bevestigenden zin te beantwoorden, gelijk uit de volgende citaten, die het zuiver atheïsme verkondigen, genoegzaam zal blijken: men leze slechts de bladzijden 336 en 337. Daar bespreekt de Hoogleeraar de dogmatiek van het Buddhisme en in het bijzonder de schepping van het *brahma* behandelend, vraagt hij wat eigenlijk het *brahma* is. Hij vermeent dat het bij al de duisterheden in elk geval de hoogste rede is. Waar heeft men zich nu den zetel der hoogste rede te denken? »Naar de wijsgeerige opvatting, antwoordt de schrijver, in den menschelijken geest zelven; de menschelijke geest toch is de ware schepper der dingen als zoodanig. De consequentie van dit stelsel leidt tot de slotsom: er is geen hooger rede dan de menschelijke geest, er is geen God dan onze rede.« Gevolgelijk is daarom de Buddha »de hoogste der goden, gelijk hij terecht van zich zelven verklaart,« de oppergod der goden, zooals »blijkt uit de geheele legende en uit de titels die hem gegeven worden als oppergod der goden en dergelijke.« Ook besluit hij uit een paar zinsneden in de inscripties van koning Açoka, den grooten verspreider van het Buddhisme, welke melden dat goden wederom tot menschen worden gemaakt evenals menschen goden worden, »dat Açoka uit de volheid zijner macht bepaalt dat de goden menschen zijn.« Na dit alles slechts de vraag: blijkt hieruit niet overduidelijk dat de Buddhistische leer zuiver atheïstisch is?

Met de zedeleer van den Buddha is de schrijver zeer ingenomen, blijkens het volgende op blz, 422: »De Buddhistische moraal, zoo schrijft hij, heeft door hare aantrekkelijke zachtmoedigheid en door haar ijverig streven, dat meer dan vertoon is, om zelfzucht te onderdrukken, de rechtmatige bewondering der wereld

gewekt.« Ons dunkt dat die bewondering elders beter geplaatst ware. Zeker het valt niet te ontkennen dat de Buddhistische moraal vermaningen en voorschriften bevat die soms eene heerlijke toepassing zijn van de natuurwet. Maar het is toch al een zonderlinge moraal: die moraal der Buddhistische kerk, welke het plichtbesef en de gehoorzaamheid aan de roepstem des gewetens »onder de opportuniteitsgronden« stelt; volgens welke het plichtbesef in de berekening »geen zedelijke waarde« heeft en in de rekening wordt »gelijk gesteld met nul;« die zich bepaalt bij eene »massa of som van goede daden en dito slechte,« de eerste hoop gemerkt met het etiket »deugd«, de tweede met »ondeugd«, en voor welke er ook »wel deugd en ondeugd« is, maar »geen sprake kan zijn van de deugd of ondeugd eens persoons.« Dit alles leert ons Dr. Kern over de Buddhistische moraal op de blz. 447 en 448. En die moraal heeft »de rechtmatige bewondering der wereld gewekt«!

Dan er is nog wat ergers. Wij gaven zooeven toe dat de moraal van den Buddha goede bestanddeelen bezit, doch het hoofdbestanddeel, de kern van geheel de Buddhistische zedeleer, bederft alles, nl. het Nirwâna, d. i. de *vernietiging*, de eindterm, waartoe de Buddhistische zedenleer hare volgelingen leidt en waarop alles berekend is. Wat toch is het Nirwâna? Dr. Kern zegt dat het Nirwâna, d. i. de eeuwige dood, de *volstrekte bewusteloosheid* is, zoodat de ziel na het Nirwâna wel blijft bestaan, doch niet meer dan een volstrekt bewusteloos, een volkomen onbewust bestaan en leven heeft. Andere beroemde Indologen, met name Burnouf noemen het Nirwâna, *l'anéantissement*, de vernietiging, de terugbrenging tot het *Niet*.

Burnoufs gevoelen schijnt ons meer in overeenstemming te zijn met de wereldbeschouwing der Hindu's die allen de wedergeboorte of de zielsverhuizing aannamen. Deze is ook »door de zonen van Buddha uit het heerschend geloof overgenomen,» meldt ons Dr. Kern blz. 358, maar hij zegt blz. 443 ons ook » dat het leven rampzalig is, staat in alle Indische heilstelsels vast.« Zou de zielsverhuizing daar de oorzaak niet van zijn? Krachtens de leer der wedergeboorte neemt de Buddhist gelijk ieder Hindu aan dat hij in den eeuwigen cirkel der zielsverhuizing rondwentelt. Volgens deze Buddhistische leer komen goeden en boozen telkens op aarde terug om nieuwe veranderingen en lotverwisselingen als zonder einde te ondergaan, en telkens in nieuwe gedaante, van de laagste tot de volmaakste, naar de verlossing te streven, zonder gegronde hoop er ooit toe te komen. Daar is niets te veranderen aan die fatale wet! Wat heeft nu de Buddha gedaan? Hij heeft zijne volgelingen een middel aangebracht om aan die wet te ontsnappen, nl. het Nirwâna. L'espérance, zegt Burnouf, que Çakya-mouni (de Buddha) apportait aux hommes c'était la possibilité d'échapper à la loi de la transmigration, en entrant dans ce qu'il appelait le *Nirvana*, c'est-a-dire *l'anéantissement*.

Met het oog op de zielsverhuizing dunkt ons het gevoelen van Burnouf zeer aannemelijk te zijn. Bovendien meenen wij in het Nirwâna alzoo opgevat juist het kenteekenend en onderscheidend kenmerk van het Buddhisme te vinden in vergelijking van het reeds te voren heerschend Brahmisme, volgens hetwelk het Nirwâna het verdwijnen en opgaan is van de ziel in den schoot van den universeelen god of hare oplossing in de elementen der natuur.

Wij eindigen met te herhalen wat wij vroeger zeiden: doel dezer regelen is geen beoordeeling van Dr. Kerns »Geschiedenis van het Buddhisme in Indië;» daartoe ontbreekt ons de noodige kennis. Ons doel was de lezers van »de Wetenschappelijke Nederlander» bekend te maken met den degelijken en moeitevollen arbeid van onzen beroemden Indoloog, Dr. Kern, een geleerde dien naam waardig, in wiens werk gij geen enkele toespeling zult vinden op het thema der ongeloovige wetenschap als zou het Christendom uit Indië komen en de Buddha, de stichter van den eersten wereldgodsdienst, de voorganger van Christus en Christus de naganger zijn van den Buddha, bij wien hij zijne leer heeft geborgd.

Met belangstelling verbeiden wij de voortzetting van Dr. Kerns *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië.*

S. VAN DEN ANKER.

Wetenschappelijk en kunstlievend feest te Hageveld.

Den 26 October werd in Haarlem's klein Seminarie feest gevierd ter eere van den hoogvereerden Regent, den heer *Henricus Joannes Josephus Prenger*, wiens Zilveren Priesterjubilæum den 17 Augustus, aldus onder de vacantie, werd herdacht. Alleen dat gedeelte van het nu plaats gehad hebbende feest waarbij vooral Kunst en Wetenschap triomf vierden, staat hier te vermelden: en dit zij ons bescheiden huldeblijk aan den feestvierenden Regent en aan Hageveld.

Dat geheel 't seminarie in feesttooi was, behoeft niet gezegd. Boven den ingang prijkte een reusachtig Chronicum:

HenrICo JUbILantI SaLUteM DIsCIpULI eXoptant.

De gangen en leszalen waren met talrijke versieringen en opschriften behangen. De hoofdgedachte van al die kunstrijke versieringen stippen wij aan in het distichon, dat in de speelzaal prijkte:

Dulcisona, o pueri, conjungite carmina vestra;
Coelicolae ad Christum vota precesque ferant.

De plechtigheid werd opgeluisterd door de tegenwoordigheid van Z. D. Hoogw. den Bisschop van Haarlem, die gewaardigde in persoon zijne gelukwenschen den Jubilaris te komen aanbieden.

Van den kant der studenten had de plechtige gelukwensching plaats na de H. Mis en begon met een *latijnsche toespraak*. Na aanbieding van de feestheilwenschen der Heeren studenten, richtte Mgr. Borret zijn keurig en altijd welgesproken woord tot de Hageveldsche jongelingschap. Naar aanleiding van den tekst van het H. Evangelie: *Intuitus juvenem dilexit eum*, sprak de redenaar zijn wenschen en verwachtingen uit betrekkelijk den bloei der Katholieke Kerk in Nederland. De oudleerlingen boden den Jubilaris een antiek studeerkamermeublement ten geschenke, terwijl vele anderen, bloedverwanten en vrienden ook hunne wenschen en feestgaven kwamen voegen bij hetgene alreeds met zoo diepe sympathie was aangeboden. Een cantate, muziek van onzen talentvollen Hageveldschen professor M. J. A. Lans, werd daarna door de studenten uitgevoerd, een dichtstuk voorgedragen en nog een feestlied gezongen.

Edoch vooral de feesthulde van den avond behoort tot het gebied van Wetenschap en Kunst.

Op een schitterend verlicht tooneel kwamen achtereenvolgens verschillende groepen het woord voeren over 't feest en den Feesteling.

Socrates en Plato openden de rei en spraken hun gevoelens uit *in de taal van 't oude Griekenland.* Zij werden gevolgd door Cicero, Brutus en Atticus en vervolgens door Virgilius, Pollio en Augustus, die *in het Latijn, proza en verzen*, wisten te bezielen voor het hooge belang der kennis van God en goddelijke dingen.

Toen zij zich hunner taak op uitstekende wijze hadden gekweten, verwijderden zich deze drie groepen naar eene zijde van het tooneel, en ziet, daar opende zich een achtergrond, waar men in de verte de stad Jerusalem zag oprijzen. Een koor van Engelen hief aan: *Surge »illuminare Jerusalem.«* Muziek van prof. Lans.

Een vierde groep stelde den H. Augustinus voor met eenige catechumenen. Uit diens werk *de Civitate Dei* werden door den spreker een drietal citaten den catechumenen op het hart gedrukt, en daarna zong het engelenkoor weder een tweetal strofen uit den hymnus: *Coelestis urbs Jerusalem*: muziek van G. Ett.

Als vijfde groep trad plechtig op de Engel der Scholen met eenige leerlingen. Thomas van Aquine wees in citaten uit zijn »Summa« op het hoog gewicht der godgeleerde wetenschap; een ander citaat werd op geestige wijze door een der leerlingen ontleend aan de voorlezingen, door den Hooggeleerden heer Prenger zelven te Warmond gehouden.

Daarop volgde als het lied van hoop en zege een koorzang van Engelen zingend: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti etc.* (muziek van Zacharias).

De zesde en laatste groep, Canisius, Leonardus v. Vechel, Marius en Vondel—heiligheid in daad en in lijden, in wetenschap en in dichtkunst — stelde de taak voor van het tijdschrift *de Katholiek*, waaraan de Feesteling zoo menig uur van zijn priesterlijk leven wijdde. Het optreden dier groep werd waardig besloten met de schoone verzen van Vondel op het »Jubeljaer des priesterdoms« van Philippus Rovenius:

Daalt omlaag gij offerengelen:
Helpt me loof en bloemen strengelen
Tot feestoenen, enz.

»Hageveld heeft bij deze gelegenheid, zegt De Tijd, weder getrouw getoond wat het op 't gebied van kunst vermag; de costumeering, de keuze en stand der groepen, 't was alles uitmuntend. Niet minder de zang, die blijk gaf van strenge oefening en van een talentvolle directie. Versiering van seminarie en kapel, 't was alles even smaakvol. Het Jerusalem op het achterscherm van het tooneel door de kunstvaardige hand van een der Hageveldsche professoren vervaardigd, maakte een betooverenden indruk. Kortom 't was een heerlijke, genotvolle avond. Maar wat dit genot verhoogde, was het bewustzijn van den innigen band, die er bestaat tusschen den feestvierenden Priester en de velen, ouderen of jongeren, die hem omringden.« Moge, dit is ook onzen heilwensch, moge de Regent van Hageveld nog vele, vele jaren aan zijn reeds zoo verdienstelijk leven zien toevoegen, tot heil der studeerende jongelingschap, tot heil en roem van Haarlems bisdom! J. W. Br.

Dr. Windthorst beoordeelt eene »Geschichte des Culturkampfes.«

Dat de geschiedenis van den Culturkampf in Duitschland een hoofdthema zal zijn voor de geschiedkunde onzer XIXe eeuw, beseft een ieder. Dat in Duitschland, waar dit drama werd opgezet en uitgevoerd, de aanvallende partij het eerst zou optreden om tot het Buitenland en tot de toekomst te spreken en zich vrij te pleiten bij tijdgenoot en nageslacht, was te verwachten. Maar insgelijks was ook te verwachten, dat de aangevallen partij, vertegenwoordigd met in en door het duitsche Centrum, met het schild van het recht en het zwaard der waarheid ook het woord der verdediging en de pen der getuigenis zou weten te hanteeren. Niet onbestraft zou ten onrechte des aanvallers haan viktorie kraaien en de waarheid verdraaien. Wie onder anderen nog de strijdpen opnam voor de aanvallers, was de Geheim-Oberregierungsrath *Hahn;* wie van den anderen kant optrad, was de dappere pen van »*Kirchengeschichtliches* in chronologischer Reihenfolge von der Zeit des Vaticanischen Concils bis auf unsere Tage *mit besonderer Berücksichtigung der kirchenpolitischen Wirren.* Zusammengestellt von *Dr. Hermann Rolfus*, fortgesetzt von *Conrad Sickinger*. De tweede volume van dit werk, inhoudend alle op den Culturkampf betrekkelijke wetsvoorstellen, wetten en Parlements-verhandelingen, Bisschopsbrieven en andere Acten, verscheen in het begin van dit jaar te Münster, en ging tot het einde van het jaar 1874. De 3e volume, die over de jaren 1875—77 zal handelen, zou onlangs verschijnen.

Een half jaar is ter nauwernood voorbij of daar staat kant en klaar:

Geschichte des »Culturkampfes« in Preussen.

In Actenstücken dargestellt von *Franz Xaver Schulte, Pfarrer in Erwitte.* Dat werk verscheen te Essen, bij de firma Fredebeul & Koenen a/d Roer 44 Bogen. Preis broch. 6 Mark.

Wie zou in of buiten Duitschland beter in staat zijn om over dat werk een gezaghebbend oordeel te schrijven dan wel Dr. Windthorst? Welnu aan die boekbeoordeeling door Dr. Windthorst zij dan hier het volgende ontleend:

»Uit uwe schildering van den grooten kerkelijkpolitieken strijd, die nu bereids sinds jaren ondermijnend werkt op alle openbare toestanden des vaderlands en het leven in de gemeenten en in het huisgezin niet minder ernstig verstoort, blijkt ten duidelijkste de noodzakelijkheid, om tegen de bedenkelijke kleuring, welke de geschiedenis van dezen strijd in het bekende werk van den *Geheimen Oberregierungsrath Hahn* krijgt, terstond op te treden, zooals gij dit gedaan hebt. Dat schijnen de tegenstanders te gevoelen; want hun poging om zulk een gewichtigen arbeid dood te zwijgen, laat zich anders niet verklaren.

»De tegenstelling tusschen uw betoog, overal met documenten gestaafd, en dat van den »Geheimen Oberregierungsrath« Hahn, brengt weer zoo daghelder aan het licht, hoe de geschiedenisbouwmeesters der tegenpartij geschiedenis fabriceeren. Het is schade dat zij niet altijd zoo op heeterdaad betrapt werden, gelijk gij dat den heer Hahn hebt gedaan, en dat daarom thans een lange en moeielijke arbeid noodig zal wezen, om de duitsche geschiedenis, met name van de drie laatste eeuwen, in orde te brengen.

»Gij hebt met bewijzen aangetoond, dat het *wezenlijk politieke beweegredenen waren en zijn*, welke onze tegenstanders den strijd deden beginnen, en welke hen ook thans bewegen, dien nog altijd te laten voortduren. Ware er, behalve de feiten, welke gij hebt aangehaald, nog een verder bewijs noodig geweest, dan werd dit door de jongste uitgegeven geschriften uit de dagen van den Bondsdag ten overvloede geleverd.

»Bij het doorlezen van uw werk, heb ik met levendige belangstelling mij weder voor den geest gehaald, hoe de *buitenlandsche politiek meer dan eens* in den loop der laatste tien jaren door *Kultuurkampfs*-bedoelingen werd beheerscht. In het *binnenland* stond — daarin hebt gij ontwijfelbaar gelijk — »*alles* onder den ban van den *Kultuurkampf.*« Op succès in deze richting kan noch de buitenlandsche noch de binnenlandsche politiek wijzen en ook in de toekomst zal haar dat falen, wanneer en zoolang het katholieke volk vast aaneengesloten zich geschaard houdt om het vaandel, dat het sedert hoog geheven hield.

»Bijzonderen dank ben ik u er voor verschuldigd, dat gij op de positie en de werkzaamheid der Centrumsfractie het juiste licht hebt laten vallen. Elk hoofdstuk van uw boek leert, dat de Centrumsfractie geen ander streven kent, dan dit: de rechten en de vrijheid der Kerk weder zoo te herstellen als zij in Pruisen vóór het uitbreken van den onzaligen strijd bestaan hebben; dat verder de fractie nooit stelselmatige oppositie voerde, doch alles met een rustig oog onderzocht, en haar stemgeven steeds alleen van zakelijke gronden liet afhangen. Ik houd mij ook thans aan de woorden, die ik vóór drie jaren te Coblentz sprak, en waaraan gij herinnert: »Wij doen alles *geheel;* wij ondersteunen waar wij *kunnen;* wij verzetten ons waar wij *moeten.*«

»Gij hebt u zeer verdienstelijk gemaakt jegens onze heilige zaak. *Uw werk mag in geen bibliotheek en in geen pastorie ontbreken. In de katholieke familiën moet het van geslacht tot geslacht voortleven*, opdat de herinnering aan hetgeen wij geleden hebben, en nog lijden niet verloren ga en opdat de nakomelingen uit de voorbeelden der vaderen kunnen leeren, dat zij overal en altijd gereed moeten zijn, om voor de heiligste goederen, welke de mensch bezit, één van geest en vastberaden tegen alle aanrandingen op te treden.«

J. W. Br.

Engelsche Letterkunde.

Dante Gabriel Rosetti. Ofschoon uit Italiaansch bloed gesproten, was Dante Gabriel Rossetti Engelschman van geboorte. Te Londen zag hij den 12den Mei 1828 het eerste levenslicht; in 1836 ging hij naar het *Kings-Collegie*, waar zijn vader Professor der Italiaansche taal was, en verliet het in 1843, om zich op de *Art Academy* in de schilderkunst te bekwamen. — Dichter en schilder, muntte hij in beide kunsten uit; zoowel zijn »Girlhood of the Virgin« als zijn latere »Dante's Dream« bewijzen van zijn bewonderenswaardig talent en grondige studie van Van Eyck en Memling; terwijl de »Beryl Songs«, de »White Ship,« meer nog de »King's Tragedy en bovenal de »Cloud Confiness« de heerlijkste getuigenis afleggen van Rossetti's rijke verbeelding, hooge dichterlijke vlucht en diep christelijk gevoel.

Schoon zijn laatste veertien levensjaren in afgetrokkenheid voorbij gingen, waren zij toch niet verloren voor de kunst; rusteloos bleef Rosetti arbeiden tot aan het einde van zijn vruchtbaar en voorbeeldig leven. Diep betreurd door zijn familie en zijn vele bewonderaars, overleed hij ten huize van een zijner vrienden nabij Ramsgate in den voor de wereld zoo blijden, maar voor zijn nabestaanden hoogst treurigen Paaschnacht dezes jaars.

Denis Florence Mac Carthy. Een ander groot verlies leed de Engelsche, niet het minst de Iersche letterkunde omstreeks dienzelfden tijd door den dood van den als Calderons Vertaler wereldberoemden Denis Florence Mac Carthy. Omringd van zijn kinderen, waaronder zijne dochter, Zuster Mary Stanislaus uit het klooster van Sion Hill, eveneens de erfdochter zijner hooge gaven, moet gerekend worden, stierf die groote katholieke dichter op Goeden Vrijdag in den ouderdom van vijf en zestig jaren.

Zijn naam en faam bleef tot aan zijn dood en ook de herinnering aan beide zal immer even groen blijven als de rotsen van zijn dierbaar Ierland, voor welks wettige bevrijding hij met O'Connell zijn leven lang gestreden heeft.

Te Dublin in 1817 geboren, behoorde Denis Florence Mac Carthy tot een oud en koninklijk geslacht. Reeds vroeg vertoonde hij een zeldzaam dichterlijk talent en een buitengewone bedrevenheid in den versbouw. Toch scheen het, dat er geen dichter maar een rechtsgeleerde uit hem groeien zou. Zijn opleiding althans gaf daartoe allen grond van schijn en werkelijk bekleedde hij vroegtijdig een eervol ambt bij de Dublinsche balie.

Eerst in 1842 ontwaakte hij voor goed tot een nieuw leven, gevoelde hij den onweerstaanbaren drang door zijn dichtertalent mede te werken tot de verlossing van zijn verdrukt Erin. Sir Charles Duffy, de opzichter van de gulden »Nation« een tijd- en strijdschrift van naam uit die benarde dagen, vroeg en verwierf de medewerking van Mac Carthy. Achtereenvolgens vloeiden de heerlijkste vaderlandsche zangen uit de pen des Ierschen Volksdichters, — het scheen dat Moore uit het graf was opgestaan om zijn volk te troosten en moed in het hart te storten. »The Bell-Founder,« »the Voyage of St. Brendan,« »the Foray of Con O'Donnell. »the Voice and Pen.« the Pillar Towers of Ireland,« »Summer Longings« bovenal — wij mogen er maar eenige noemen — verwierven Mac Carthy eene eereplaats naast Moore, en, wat meer zegt, de toejuiching en de liefde van geheel Ierland. Dan de Bevrijder van Ierland, de groote Con O'Donnell behoorde onder zijn eerste bewonderaars.

Evenwel overtrof zijn roem van Vertaler verre dien van oorspronkelijk dichter. Zijn overzetting van André Chenier's idyllen ontlokte aan de geheele letterkundige wereld een kreet van verbazing. Eén boekdeel *Ballads, Poems and lyrics* werd uitgegeven in 1850 en reeds in 1853 verschenen van zijn hand twee deelen vertalingen van meer dan zes drama's van Calderon, waaronder *El Purgatorio de San Patricio*, den heiligen apostel van Ierland.

De stem van bewondering en lof, die allerwege

over zijn moeitevollen arbeid opging, was wel de cijns voor de weergâlooze schoonheid zijner vertaling. Niets ontbrak, alles, de kracht, de eenvoud, tot zelfs het rythmus, waarin Spanje's grootste lier- en treurspeldichter zijn stoute, reine, verhevene en dikwijls hemelsche gedachten had gegoten, bleef behouden.

Deze aanmoediging was voorwaar geen geringe spoorslag voor Mac Carthy om op dien weg voort te gaan, en de algeheele overzetting van Calderon's werken zich tot levenstaak te maken. — En hij slaagde ten volle. Niet slechts Longfellow prees hem over die voortreffelijke vertaling, maar zelfs Ticknor, dat gezag in de Spaansche litteratuur, verkondigde luide Mac Carthy's roem, als onovertroffen vertaler van Calderon.

Het mag dan ook voor dien door arbeid vergrijsden Ierschen dichter geen geringe voldoening geweest zijn, toen hem ten vorigen jare namens den Koning en de Koninklijke Academie van Spanje de gouden medaille werd aangeboden als »dankbetuiging en hoogschatting« van de groote diensten, door hem aan hun grooten tooneeldichter bewezen.

Roemrijk dichter, vermaarde vertaler, was de altijd opgeruimde Denis Florence Mac Carthy ook een trouw vriend — zijn eerste vrienden behoorden onder zijne laatste — was hij bovenal een braaf huisvader en volijverig Katholiek. Zijn naam aan de glorie der Dichtkunst, aan den roem der vaderlandsliefde en aan de onsterfelijkheid van voorbeeldelijke deugd verbonden, zal eeuwig geëerd in zegening blijven.

Zijn werken zijn verkrijgbaar bij Burns & Oates. London, Portmansstreet 17.

Fransche Literatuur.

Les Poètes illustres de la Pologne au XIXe siècle, par Charles de Noire-Isle. Paris, Marpon et Flammarion. 8 vol. in 12. prix: 28 fr.

Geen beter middel om tot de kennis van een volk te komen dan de geschriften van zijn edelste zonen; de literatuur is steeds de getrouwste spiegel van des volks vooruitgang en beschaving. Wij zijn daarom den heer de Noire-Isle een groote dank verschuldigd voor den moeitevollen arbeid, dien hij zich door het vertalen van de edelste producten der hedendaagsche Poolsche dichters getroost heeft. Dat hij daarenboven in zijn hoogst verdienstelijk werk geslaagd is, mag zeker wel een reden te meer zijn, dat wij het ook hier te lande wenschten gelezen en gewaardeerd te zien.

UIT TIJDSCHRIFTEN.

L'abbé E. Merix: *Proud'hon et la morale indépendante.* (*Revue du Monde Catholique*).

Proud'hon is de groote verspreider geworden der burgerlijke zedenleer, die enkel berust op de waardigheid van den mensch, met uitsluiting van alle begrip van God en onsterfelijkheid. M. Merix toont nu aan, dat deze eerbied voor de menschelijke waardigheid, geen reden van bestaan heeft buiten de christelijke godgeleerdheid en de spiritualistische wijsbegeerte, en dat de zedenleer van Proud'hon door haar materialisme alle verschil tusschen den mensch en het dier tracht weg te cijferen. Vervolgens wijst hij, met het oog op de maatschappij, de gevaren aan eener zedenleer, die aanhoudend rechtvaardigheid met wettelijkheid verwart, en den Staatgod in de plaats stelt van den eeuwig rechtvaardigen God.

Ferdinand Nicolay: *Le divorce son histoire, ses périls.* (Revue du monde catholique.)

Op het geroep van hen die beweren dat de echtscheiding een weldaad zal zijn voor de maatschappij en de familie, antwoordt M. Nicolay met de ondervinding van dertien jaren gedurende welke de fransche Code civil de echtscheiding toeliet; en met het voorbeeld van die landen waar zij nog door de wetgeving wordt aanerkend.

In de drie eerste maanden van 1793, was het getal der echtscheidingen even groot als dat der huwelijken...... In het kanton van Geneve alleen, heeft op den dag van heden, sinds niet langer dan 1870 het aantal echtscheidingen toegenomen van 6 tot 73. Met de wetenschap en het gezag van een rechtsgeleerde, toont M. Nicolay, dat de echtscheiding niets anders is dan een soort van wettelijk concubinaat, waarin de eer der families en de zedelijke toekomst der kinderen zullen ondergaan.

E. Caro: Le prix de la vie. *Revue des Deux Mondes*, Augustus 1882.

Bij gelegenheid van een boek van M. William Mollock, zegt de uitstekende professor der Sorbonne wat hij denkt over de aanmatiging der positivisten om een wetenschap der zedelijkheid te scheppen. In eenige bladzijden, toont hij het bespottelijke aan van een systeem dat, enkel het individueel geluk ten doel hebbend, om de zedelijkheid te bewaren gedwongen is haar tot grondslag te geven het *altruisme*, wat niet anders is dan het verzaken van het individueel geluk. Zekere groote woorden, waaraan het positivisme al zijn opgang te danken heeft, zooals Ideaal en Vooruitgang, beteekenen volstrekt niets in den mond van mannen, die niet aannemen dat de feiten beheerscht worden door de ideeën.

L'abbé Baunard: *Le règne de l'athéisme dans la France et dans l'Europe.* (*Revue trimestrielle*).

Terecht houdt de voortgang van het atheisme godgeleerden en wijsgeeren steeds bezig. De abbé Baunard toont het atheisme onder zijne verschillende vormen in Engeland, in Duitschland, in Rusland, Italie, en in Frankrijk. Hij gaat den vooruitgang na van het atheisme in Frankrijk op het gebied der wijsbegeerte, der zedeleer, der wetenschap, der geschiedenis en der letteren.

M. X. *La loi et la justice.* Onuitgegeven fragment der Republiek van Plato. (Ibidem).

Een geleerde, die zijn naam verborgen houdt, heeft onlangs in een klooster van Thessalië ontdekt een «*Extract de la République de Platon, Livre I.*» Het stuk, voor welks authenticiteit wij niet instaan, is belangrijk en in alle deelen den schrijver der Republiek waardig. Socrates bewijst er aan Adimantes de noodzakelijkheid van de wetten te maken overeenkomstig het eeuwig begrip der gerechtigheid.....

De laatste woorden van Socrates verdienen in onzen

tegenwoordigen tijd een bijzondere oplettendheid: »Zeg «aan uwe medeburgers dat de verderfelijkste vijanden van «den staat dezulken zijn, die den Staat goddeloos maken, «en hem daardoor den eenigen band ontrooven tot hand- «having van orde en eenheid, en die, door aan de kinderen «en jongelingen eene opvoeding te geven waar voor «God geen plaats is, der wet alle gezag, der on- «deugd allen schrik en der deugd alle hoop ontnemen.«

E. Burder: *Concordantiae omnium vocum Novi Testamenti graeci.* 3e editio. Leipzig 1882, 2 vol. in 8° 30 frcs. —

Dit is bepaald een der nuttigste werken voor exegetische nasporingen en vergelijkingen. Zonder een hulpmiddel van deze soort is het onmogelijk zich nauwkeurig rekenschap te geven van de verschillende beteekenissen welke eenzelfde uitdrukking op verschillende plaatsen kan hebben, en bijgevolg de schoonheid en den rijkdom der goddelijke gedachte te beseffen.

Het boek van M. Burder zal den leeraren vooral groote diensten bewijzen en hun onmiddellijk kostbare uitkomsten opleveren.

Dr. F. Delitzsch: *Das Christenthum u. d. Jud. Presse.* Brochuur in 8° van 69 p. Erlangen.

M. Delitzsch heeft meermalen zijne uitstekende wetenschap gewijd aan de verdediging der onrechtvaardig aangevallen Joden; thans treedt hij op als de moedige kampioen van het Christendom, zoo dikwijls bezwalkt, gelasterd en vernederd door de Israëlitsche pers van Duitschland (en sinds eenigen tijd van Frankrijk). Niets treffenders dan dit tableau waarvan de kleuren door onze tegenstanders zelven zijn aangebracht, daar men gedurig hun eigen woorden aanhaalt. Men meent de vernieuwing te zien der tooneelen van het Lijden, want nog hooren wij het *Tolle! Crucifige!* en wij zien het aangezicht des Verlossers met walgelijk speeksel bedekt. God moge dezen ongelukkigen vergeving schenken! Maar kan men ook heden zeggen, dat zij niet weten wat zij doen?

Etymological Dictionary of the English Language. Bij the *Rev. Walter W. Skeat*, M. A., Elington and Bosworth Professor of Anglo-Saxon in the university of Cambridge. Ten bewijze van de degelijkheid die men alom in Engeland aan dat werk toekent, zullen wij drie zeer verschillende Engelsche organen hier aanvoeren: 1°. De *Daily News*: het is een werk van een onberekenbaren en een zich zelfvergetenden arbeid, van eene geheel buitengewone geleerdheid, dat waarlijk een nationale schat is,« 2°. De *English Independent*: »De schrijver heeft hier de grondlijnen van een Etymologisch woordenboek gelegd, zoo wel en zoo nauwkeurig, dat er voor zijne opvolgers niets meer te doen zal overblijven dan aan te vullen.

Eens op taalgebied zijnde, zij nog gemeld, dat ook in Spanje alsmede in Portugal onlangs verscheen, naar de nieuwste werken van philologie en lexicographie bewerkt een Novissimo, Diccionario Etymologico, Prosodico, Historico, Geographico, Mythologico, Byographico etc: de Novissimo Diccionario Latino-Portuguez. *Por F. R. Dos Santos Savaiva.*

En in Spanje:

Diccionario general de la Langua Castellana, con Todas las Voces, Fraces y Locuciones de Uso común en Espana y en las Américas Espanolas, el más manejable y completo, el más inteligible y sucinto en sus definiciones, y el más uniforme en ortografia, siguiendo á la última publicada por la Academia Espanola. Contiene todas las voces y palabras familiares, las de ciencias, artes y oficios, comercio, historia, geografia y mitologia; las principales americanas, el dialecto de los gitanos, la nomenclatura de de tohas las ciudades, villas, pueblos, aldeas, y banos de Espana, con las distancias de la capital de su provincia, y un nomenclator general de los partidos judiciales, con expresión de los pueblos que forma cada uno. Compuesto por una Sociedad de Literatos, bajo la dirección de D. José Caballero. Sexta edición, corregida y aumentada. (Ano 1882.) Dos tomos en 4° mayor, conteniendo 1580 páginas á 3 columnas, de clara y esmerada impresión. (Libreria de Leocadio Lopez, editor, Cármen. 13, Madrid.)

Inhoud van Tijdschriften.

Theologie en Philosophie.

Archiv f. kathol. KRecht 1882,4. Erler: Lit. der Judenverfolggen im MA. S. 3 Kohn: Bürgerl. Todeserklärg behufs Wiederverehelichg. u. kirchl. Doctrin darüber 53. Böredy: Der ungar. Episcopat u. die kath. Autonomie 61. Leo's XIII. Kundgebgen üb. die gegenwärt. Lage der Kirche in Italien 67 Päpstl. Breve de Ordine S. Basilii Ruthenae nationis u. die Basilianer-Proteste dagegen 99. Die neuen französ. Schulgesetze u. die bischöfl. Anweisgen bezügl. derselben 116. Culturkampf in Frankreich u. Erklärg. der Bischöfe darüber 152. Rüdesheimer Glockenprocesz u. Rheinbrohler Glockenstreit 168. Der Windthorst'sche Antrag bezügl. der Freiheit des Messlesens 187. Das neue serbische Tarengesetz 200. Das Freiburger KLexikon 203. Neue Schriften von Hinschius, Mansella, Stepischnegg, Rolfus-Sickinger, Ochsenbein u. A. kurz besprochen 205. Kleine Nachrichten 211—24.

1882, 5. Dziatzko: Die Notorietät im kanon. Beweisverfahren S. 225. Rhabanus: Ist die Stellg des modernen Staates zur Kirche historisch u. rechtlich begründet u. ist das jetziche Vrhltnisz beider ein normales u. gedeihliches? 230. Hirschel: Ein rheinhess. Rechtsfall bezügl. des Mitgebrauches einer protestant. Kirche 281. Ph. Hergenröther: Entscheidgen des bayer. Verwaltgs-Gerichtshoves v. I. 1881 325. Vorstellg des griech.-roman. Erzb. v. Siebenbürgen gegen den ungar. Mittelschulgesetzentwurf 342. Bozoky: Ungarische Cultus-Ministerialerlasse 352; ein preuszischer desgl. 358. — Neue Schriften von Woltzer, Bellesheim, Mühlbauer, Palottini u. Kihn kurz besprochen 363. Kleine Nachrichten 368.

Katholik. 1882. Stöckl; Die „deutsche Aufklärg" im vorigen Jahrhundert (Schlutz) S. 1. Grund u. Wesen des sittl. Bewusztseins mit bsd. Berücksicht. von Hartmann's, Phänomenologie des sittl. Bewusztseins' 28. [Nürnberger:] Die Decretalen des hl. Zacharias 63. Lagrange üb. den hl. Paulinus v. Nola 77. Päpstl. Decret üb die Applicationspflicht der Bischöfe 97. Kirschkamp üb. Gnade u. Glorie 106. Bardenhewer's Ausgabe des liber de causis 110.

August. Sittl. Bewusztsein (Forts.) S, 113. Beitrage zur Lösg der Maleach-Jahve-Frage 149. Bmrkgen eines Juristen zu dem Urtheile des röm. Appelhofes gegen die Attentäter vom 13. Juli 1881 170. Janssen's neues Buch üb. Stolberg 118. Paulin v. Nola (Schlusz) 204. Hettinger's Wurzburger Festschriften 215, Rituale Rom. ed. Torn. 220. Jandaurel's Katechismus 221, Sickinger's Sonntagspredigten 223 f.

Linzer **Theol.-prakt. Quartalschrift**. 1882,3. E. Müller: Grosze Sünden, kleine Busze S. 465. Erdinger: Exercitien als geistl. Sommerfrische 470. Schindler: Der hl. Laurentius v. Brindisi (II) 479. R. v. Scherer: Baulast bei einer Filialkirche 527. Resch: Edelsteine im Dienst der Liturgie 539. Enzlberger: Cura u. Cultus in Nordamerika 544. Kuefstein; Ersatz für den absterbenden Capitalismus (II) 550. Zapletal: Das Maria-Theresianische System dem Protestantismus gegenüber 563. — **Pastoralia**. Grübel: Bekehrg eines Sterbenden durch ungewöhnl. Mittel 577. Freund. Restitution wegen falscher Vaterangabe u. Anzeige einer daraus entstehenden Ehe zw. Halbgeswistern 580. Wenzl: Aufnahme unehelich Geborner in relig. Orden 584. Rausauer: Wann dürfen mehrere Kinder gleichzeitig getauft werden u. wie ist dabei vorzugehen? 587. Pucher: Unberechtigte Vornahme von Functionen eines Weihegradus 590. Scheicher: Alter für das votum castitatis 592. Fabiani: Die letzte Oelung bei Gebärenden u. Operations-Exspectanten 596. Suneduber: Legitimation im Ehebruch erzeugter Kinder 598. Hiptmair: Ist die Anzeige der copula habita bei Ehedispensen nöthig? 602. Hiptmair: Ehehindernisz der geistl. Verwandtschaft 604. Nemec: Eine nur vor dem protest. Pastor geschlossene Mischehe 605. Gangl: Nadelarbeit, Stickerei bei Paramenten 609, Schmuckenschläger: Neueste Entscheidg üb. die persönl. applicatio pro populo 610. Stockl: Familien-namen unehelicher Kinder 611. O. Schmid: Wasserrecht 613. Fasching: Strafbarkeit unehrerbietigen Betragens bei Processionen 617. Sailer: Nogmals das „ewige Licht" 620. — **Neue Schriften** von Besing, Schneid, Evers, Strauch Hitze, Delama, Ehses, de Lorenzi, Czerny, Wedewer, Bogl, Jos. Schmid, Reus, Gräffel, Spillmann, Woker, Pachtler, Hattler, Schober, Toussaint, Göbel, Reumont, Pailler, Weiszenhofer 621. — Scheicher: Kirchl. Zeitläufe 666. — Schichl. Die Erfolge in den auswärt. kathol. Missionen 677. Kurze Fragen u. Mittheilgen 680. — Bibliogrophisches 699—704.

Tübinger **Theol QSchrift**. 1882, 3. Krawutzky: Ueb. das altkirchl. Unterrichtsbuch: „Die zwei Wege oder die Entscheidg des heil. Petrus" S. 352, Nürnberger: Biograph. Notizen üb. Gius. Malatesta 446. Pfarrer A. Müller: Bibl. Gesch. im Unterricht der Volksschule 465. **Recenss**. üb. Martens Röm. Frage (Funk) 480; Hilgenfeld Hermae Pastor, Duchesse Vita Polycarpi, Otto Corpus Apologetarum u. Funk. Patres apost. (Funk) 484; Dombart Octavius (Herter) 494; Sdraled Hinkmar v. Rheims (Berg) 498; Klein Kirchl. Kunst (Detzel) 503; Scnegg Herodes' Todesjahr (Schanz) 511—13.

De Katholiek. Gods.- Geschied.- en Letterk. Maandschrift. October 1882.

Liever Turksch dan Paapsch III, door H. J. H. Russcheblatt. Rusland. V. (Vervolg en slot) door J. E. H. Menten. Een Russisch ballingsoord, door denzelfden. Apostolische brief van Z. H. Paus Leo XIII betreffende het Kerkelijk kalendarium. De Methodisten en het reddingsleger, door L. A. Laurey. Getal der Mahomedanen.

Ter gedachtenis van Mgr. P. v. d. Ploeg, op zijn eerste jaargetijde door X.

VARIOUS.

Fuente, V. de la. El tercer Centenario de Sancta Teresa de Jésus: Manual del Peregrino para visitar la Patria, Sepulcro, y Parajes donde fundó la Santa, ó existen recuerdos suyos en Espana. Publicado por D. Vicente de la Fuente, por encargo de la Junta directiva de Peregrinación, establecida en Madrid. (Madrid. Impr. de D. A: Pérez Dubrull, 1882.) En 4º. viii. 480 páginas, 12 láminas, y el retrato la Santa.

Pardo Fazán, E. San Francisco de Asis (siglo xiii.). Por Emilia Pardo Bazán. Con licencia eclesiástica. (Madrid, Lib. de D. Miguel Olamendi, 1882. Impr. de A. Gomez Fuentenebro.) En 4º, dos tomos.

Historia de los Heterodoxos Espanoles. Por el Doctor D. Marcelino Menendez Pelayo, Catedrático de Literatura Espanola en la Universidad de Madrid, é individuo de número de la Real Academia Espanola, (1882.) Tomo III. (último)). (Libreria de M. Murillo, Alcalá, 7, Madrid.) En 4º, 896 páginas.

Godró, A. M. Discurso pronunciado. Por D. Antonio Maria Godró, en la Sesion literaria celebrada en Sevilla. Por la Asociación de jóvenes de la Inmaculada, para Conmemorar el segundo Centenario de Bartolomé Esteban Murillo. Madrid, Est tip. del Hospicio, 1882.) En folio 19 páginas.

Ceballos Quintana, E. La Escala del Placer, novela original de D. Erique Ceballos Quintana. (Madrid, Diego Murcia, editor. Impr. de Montigrifo y Comp., 1882.) En 8º, 235 págs.

Rodriguez Marin, F. Cantos populares Espanoles recogidos. Ordenados é ilustrados por Francisco Rodriguez Marin, socio facultativo de El Folk Lore Andaluz. Tomo primero. (Sevilla, Francisco Alvarez y Comp. editores, 1882.) En 8º mayor, xxix. 470 págs.

— Los Cantos populares Espanoles constarán de 5 tomos.

Jazmin, F. El Lenguaje de las Flores y el de las Frutas, con algunos Emblemas de las Piedras y los colores. Edición aumentada, con varias poesias alusivas á las flores, el lenguaje del panuelo y al del abanico, adornado con 10 magnificos cromos. Por Florencio Jazmin Tercera edición. (Barcelona, Manuel Sauri, editor. Imprenta de Jepús, 1882.) En 8º, 204 págs.

ADVERTENTIËN.

☛ Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch

WOORDENBOEK,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid . . . . *f* 43.20
Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Heden is verschenen bij Wed. J. R. VAN ROSSUM te UTRECHT en bij alle boekhandelaren te bekomen

Het leven van den

H. THOMAS VAN AQUINO,

Kerkleeraar en Patroon der Studiën

DOOR

P. fr. J. V. DE GROOT, O. P. Sacr. theol. lect.

Kerkelijk goedgekeurd.

Gr. 8º. 450 *pag. met portret in photogravure.*

Prijs ingenaaid *f* **4.20**. In linnen prachtband *f* **5**.—.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 17. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Theologie-Philosophie. De SS. Corde Jesu ejusque cultu tractatus philosophicus, historicus, dogmaticus et asceticus, aucture L. Leroy. Dr. *A. Dupont.* — **Astronomie.** De Komeet van Crulls. *Brinkman.* — Lexicographie. Middelnederl. Woordenboek door Dr. Verdam. *J. W. Brouwers.* — Wetenschappelijke Mededeelingen. Konink. Academie van Wetenschappen en Hugo de Groot. Teyler's Godgeleerd Genootschap. Erasmus volgens Busken Huet, enz. — Mededeelingen uit Tijdschriften en Boeken. I Tijdschriften. II Boeken. — Inhoud van Tijdschriften.

De SS. Corde Jesu ejusque cultu tractatus philosophicus, historicus, dogmaticus et asceticus, auctore L. Leroy.

Doct. in ph. et S. Theol, professore theologiae dogmat. in Seminario Leodiensi. Luik bij Dessain. Vol in 8°, p. 348 prijs *f* 3,60.

Een schoon en uitmuntend boek, dat zeer velen vooral onder de geestelijken zal welkom wezen. Gaarne willen wij iets bijdragen tot de kennis van dit werk en zoo tot de uitbreiding der heilzame godsvrucht, tot het H. Hart van Jesus. Het handboek van prof. Leroy is vooreerst volledig. Al de vragen hetzij van wijsgeerigen, geschiedkundigen, dogmatischen of ascetischen aard zijn behandeld en met de noodige duidelijkheid opgelost; geen punt van eenig belang, dat eene opheldering verdient is over het hoofd gezien, zoodat de priester hier een vertrouwbare vraagbaak en gids vindt welke hem bij alle gelegenheden, in alle moeielijkheden, twijfels en bezwaren den besten dienst zal bewijzen.

Te meer omdat op de tweede plaats het werk degelijk en grondig is. In plaats van zijne eigene meeningen en verklaringen te geven, drukt de schrijver de voetstappen der groote Meesters en bekrachtigt iedere zijner stellingen met hunne woorden of hun gezag. Hij ontleent zijne bepalingen, uiteenzettingen en bewijzen aan de schriften van Thomas, Suarez, Lugo, Franzelin, Bellarmin, Gallifet, Ramière enz. wier namen in de godgeleerde wetenschap een goeden klank hebben, en de zuiverheid der leer ten volle waarborgen.

Met de grootste zorg heeft de begaafde professor de leeringen dezer uitstekende mannen weten samen te vatten, te ordenen en door eene heldere methode tot een geheel te verwerken. Weinige werken bestaan er over het H. Hart welk op zulke beknopte en tevens volledige wijze de geheele stof wetenschappelijk behandelen.

De stijl verdient ook allen lof. Hij beantwoordt aan het voorgestelde doel, den lezer vooral te onderrichten en hem de philosophische, geschiedkundige en theologische grondlagen der godsvrucht aan te wijzen. Met recht heeft daarom de schrijver een' eenvoudigen, helderen, ongesmukten stijl gekozen, passend voor een wetenschappelijk vertoog.

Ziehier in het kort de rijke inhoud van het nuttige boek. Het eerste gedeelte (bl. 73) bevat de noodzakelijke philosophische en physiologische bijzonderheden omtrent het hart van den Godmensch in het bijzonder.

Het tweede gedeelte (bl. 137) geeft een geschiedkundig overzicht van den oorsprong, de ontwikkeling en de uitbreiding van de godsvrucht tot het H. Hart.

Het derde gedeelte (bl. 247) beweegt zich op het leerstellig terrein en verklaart met alle nauwkeurigheid de natuur van den eeredienst door de Kerk aan het H. Hart gewijd.

Het vierde gedeelte (bl. 321) rechtvaardigt met theologische gronden de leer en de praktijk van de Kerk betreffende den dienst van het H. Hart.

Als eene vruchtbare bron van kennis en wetenschap, als eene uitmuntende leiddraad zij het boek allen aanbevolen, die of wel uit eigen godsvrucht, of tot onderwijs der geloovigen eene wetenschappelijke verhandeling wenschen over de godsvrucht tot het H. Hart.

Het ascetisch gedeelte is niet afzonderlijk behandeld maar naar de gelegenheid zulks medebrengt bij de andere deelen gevoegd. Hieruit spruit het groote voordeel dat de ascetische lessen steeds op een hechten grondslag, op de dogmatische verklaringen en bewijzen steunen.

Het verwondert ons niet dat Mgr. Doutreloux, de Bisschop van Luik in zijne goedkeuring met lof gewaagt van de diepe theologische kennis van den zeer geleerden Professor, en zijn werk aan alle priesters ten zeerste aanbeveelt. Dr. A. DUPONT.

ASTRONOMIE.

De komeet van Crulls.

Nu de waarlijk prachtige komeet, die elken morgen voor het opgaan der zon, in het Z. Z. O. met het ongewapend oog nog is waar te nemen, zich steeds langzamer en van de zon en van onze aarde verwijdert, kunnen wij, met de verschillende waarnemingen voor ons, de geschiedenis (?) schrijven van die geheimzinnige reizigster in ons zonnegebied.

De kometen blijven tot nu toe steeds geheimzinnige voorwerpen; velen, die over de kometen schrijven, maken er zich gewoonlijk af, met eenige kleingeestige spotternijen ten beste te geven, over de vrees, welke de verschijning eener komeet, in de vroegere zoogenaamde onwetende tijden, te weeg bracht, maar hoewel thans de vrees verdwenen is, is de kennis naar evenredigheid niet in hare plaats getreden. De tegenwoordige wetenschap moge baan en omloopstijd berekenen, Tyndall en Schiaparelli mogen al eenige verschijnselen verklaard hebben, een komeet blijft een geheimzinnig voorwerp, waarover het laatste woord in geene deele is gezegd.

De komeet, welke reeds meer dan twee maanden aan ons uitspansel straalt, werd op den 8sten September het eerst waargenomen, toen zij geheel onverwacht uit het verre wereldruim op haren tocht naar de zon binnen onzen gezichtskring verscheen.

Dagelijks nam zij in lichtkracht toe, zoodat zij zelfs bij het zonnelicht was waar te nemen; naarmate zij haar perihelium naderde, nam evenzoo hare verbazende snelheid toe, op één dag, legde zij een afstand af van 5 millioen mijlen en dat, terwijl haar kop eeu diameter had van 20′, dat is, volgens den afstand, een diameter van 215,000 mijlen; haar staart besloeg aan den hemel 20° en had ten onzen opzichte een schuinschen afwijkenden stand, zoodat wij hare lengte kunnen benaderen op 25 millioen mijlen.

Chandlei van Harvard-college wil berekend hebben, dat de baan van deze komeet midden door de zon loopt, zoodat zij met eene snelheid van 140 mijlen in de seconde door de zon is heen gevlogen.

Dan heeft zij het zeker aan die verbazende snelheid te danken, dat zij hare vleugelen in die vuurzee niet heeft geschroeid. Wat er van zij, dit is zeker, dat deze komeet zoo dicht langs het zonnelichaam is gegaan, dat zij de zonne atmospheer heeft moeten doorsnijden en dat zij den tocht over den halven zonnebol heeft volbracht in 2 uren, eene snelheid van ongeveer 50 mijl per seconde.

Als de hypothese waar is, dat de staart eene stof is, door de werking der zon uit de kern der komeet uitgestooten, dan stuit men op eene niet op te lossen moeielijkheid, namelijk de verbazende beweging welke die staart hebben moet in het perihelium en daar die staart altijd van de zon afgewend blijft, zou zij dus eene beweging hebben geheel en al in strijd met de wetten der zwaartekracht. Zou wellicht de hypothese van J. Herschel beter verklaring geven, dat de aantrekking en afstooting te zoeken is in de positief-electrische kracht der zon? Wie weet of de wetenschap nog niet eenmaal aanneemt, dat de zoogenaamde zwaartekracht, eigenlijk de electriciteit is, die, overal verspreid, zulk een voorname rol speelt in alle natuurverschijnselen.

De spectraal analyse heeft bevonden, dat in deze komeet, even als in alle anderen, de koolstof een hoofdbestanddeel is. In de nabijheid der zon werden de koolstof-streepen overschitterd door de Sodiumstreep D.

Onze komeet biedt nog het merkwaardige schouwspel aan, dat zij zich, even als de komeet van Biela in 1846, verdeeld heeft in twee kometen; want de groote komeet gaat thans vergezeld van een tweede kleinere.

Men wil in deze komeet eene oude bekende herkennen en meent dat zij verschenen is in 1668, in 1843, in 1880 en nu in 1882. Bij hare eerste verschijning, wees haar baan op een omloopstijd van 2139 jaar; bij hare tweede verschijning, op een omloopstijd van 175 jaar; bij hare derde, op een omloopstijd van 37 jaar en nu bij hare vierde verschijning op een omloopstijd van 963 dagen.

In die hypothese maakt zij dus steeds engere banen rondom de zon en zullen wij, na een paar maanden, het schouwspel zien, dat zij terugkeerend, met onbegrijpelijke snelheid recht op de zon zal vallen, om er voor altoos haar loopbaan te eindigen. Wat er van zij, zal ons de toekomst leeren. B. H. Brinkman.

LEXICOGRAPHIE

in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, in Portugal, in Nederland.

Middel-Nederlandsch Woordenboek,

DOOR

Dr. VERDAM.

Wat al bedrijvigheid in de verschillende departementen der Lexicographie, vooral in de twee laatste jaren!

Frankrijk staat aan het hoofd.

Voor het meest volmaakte woordenboek dat de wereld bezit wordt Littré's *Dictionnaire alphabétique, etymologique et historique de la Langue Française* gehouden.

Nochtans zijn er die beweren dat Duitschland een nog meer volmaakt woordenboek mag hopen in het werk van *Grimm*, bijaldien Grimm zijn reuzenwerk geheel zal kunnen voltooien. De jongste verschenen aflevering moet het tot aan »Narrenwerk,« gebracht hebben. Maar mag Frankrijk op zeer gegronde redenen niet een nieuw meesterwerk verwachten in den Dictionnaire de l'ancienne Langue Française, et de tous ses Dialectes du IXe au XVe Siècle. Composé d'après le dépouillement de tous les plus importants documents manuscripts ou imprimés qui se trouvent dans les grandes bibliothèques de la France et de l'Europe et dans les principales archives départementales, municipales, hospitalières ou privées, Par *Frédéric Godefroi.* Publié sous les auspices du Ministère de l'instruction Publique. L'ouvrage complet formera 10 volumes in 4° de 100 feuilles chacun, imprimés en petit texte sur 3 colonnes. Chaque volume sera divisé en 10 fascicules.

Voegen wij hier nu bij het bekroonde werk

Histoire de la Langue Française: ses Origines et son développement jusqu'à la fin du XVIe siècle. Par A. Loiseau, Docteur ès-lettres: ouvrage couronné par la Société des Etudes Historiques. Première médaille d'or au Concours de 1880.

En nog hebben wij op meer te wijzen. Als geheel nieuw in plan en uitvoering, mag gewis worden begroet de nu verschijnende

Dictionnaire Logique de la langue française, par l'abbé Élée Blanc, professeur de philosophie scolastique à l'École supérieure de théologie de Lyon.

Dit werk is te beschouwen als een supplément aux Encyclopédies alphabétiques. Het is verdeeld in 16 boeken, die even zoo vele categoriën van wetenschappen behelzen: théologie, métaphysique, psychologie, morale, philosophie des sciences, médecine, sciences sociales, belles-lettres, beaux-arts, jurisprudence, économie politique, sciences industrielles, zoölogie, botanique, astronomie, chimie, mathématiques, etc.

Het bevat aldus »tous les noms du Dictionnaire de l'Académie française, disposés par ordre logique dans une série de tableaux, formant avec les références et les remarques qui les accompagnent un Dictionnaire des synonymes complet et très bien enchaîné. — 2° Une série de considérations philosophiques, expliquant l'ordre établi et reliant étroitement entre elles toutes les connaissances humaines. 3° Une concordance alphabétique.

Wij zullen dus hier hebben eene natuurlijke en logische classificatie van woorden, van gedachten, van zaken, niet in alphabetische maar in logische en synthetische orde gerangschikt.

Ongeveer 350 bladzijden zullen gewijd zijn aan wijs-

geerige beschouwingen, 270 bladzijden aan tafereelen, 170 bladzijden aan de alphabetische concordance. Deze Dictionnaire logique zal bevatten 800 blz. in-8 en verschijnt te Lyon; librairie Briday. De inteekeningsprijs is 10 franks.

In Engeland is men niet minder druk bezig in de de mijnen der Lexicographie. Wij beginnen met An Etymological Dictionary of the English Language, by the *Rev. Walter W. Skeat*, M. A., Elvington and Bosworth Professor of Anglo-Saxon in the University of Cambridge. Ten bewijze van de degelijkheid die men alom in England aan dat werk toekent, zullen wij vijf zeer verschillende Engelsche organen, hier aanvoeren: 1° De *Daily News*: het is een werk van een onberekenbaren en zich zelfvergetenden arbeid, van eene geheel buitengewoone geleerdheid, dat waarlijk een nationale schat is;« 2do De *English Independent*: »De schrijver heeft hier de grondlijnen van een Etymologisch woordenboek gelegd, zoo goed en zoo nauwkeurig, dat er voor zijne opvolgers niets meer te doen zal overblijven dan aan te vullen wat hem kan ontsnapt zijn en verbetering te brengen waar hij het bij toeval mocht mis hebben. 3io En *H. Sweet* in *the Academy*, aarzelt niet te verklaren, dat wij hier te doen hebben met een onderzoek, dat met vlijt en geweten en nauwkeurigheid werd gedaan en steeds geleid door eene diepe geleerdheid en nooit falende scherpzinnigheid.«

4to *The Bookseller* van Juli j. l. is strenger in zijn oordeel, en meent dat de schrijver minder goed thuis is bij de Celtische talen. Al is dus dit werk natuurlijk vatbaar voor latere verbeteringen, de criticus aarzelt niet te verklaren dat het boven elk ander van zijn soort in hooge mate uitmunt, »*is much superior to any of its predecessors.*«

Daar is in dit woordenboek een zekere individualiteit, iets wat elk goed woordenboek moet hebben, bij een goed ontworpen en trouw uitgevoerd plan.

Het IV en laatste deel (prijs fl. 26.62 S) is nu pas van de pers gekomen.

5to De *Catholic Literary Circular*, getuigt, dat dit werk schier boven allen lof verheven is, en époque maakt in de geschiedenis van den vooruitgang der Taalkunde in Engeland.« De hooge prijs evenwel zal het werk niet in veler handen brengen, zegt hetzelfde Blad. En ziehier dan nu gelukkig:

A Concise Etymological Dictionary of the English Language. Bij the Rev. Walter W. *Skeat*, M. A. (Oxford: Clarendon Press, 1882.

Deze beknopte uitgave is door den gevierden schrijver geheel op nieuw geschreven. De prijs er van is slechts fl 3,35.

Aan zijn vastgesteld plan houdt zich de schrijver met de strengste getrouwheid; zijne taak is uitsluitend de woord-afleiding. Met de uitspraak noch met de historische veranderingen en wijzigingen van de beteekenis der woorden laat hij zich in: dat hebben anderen reeds en vrij goed gedaan.

De Engelschen beloven zich wonderen van dit werk; — en hebben dan vooral het oog op het plan, hier door den schrijver ingevoerd en streng vastgehouden — voor de philologische studie der taal en hierin bestaande, dat aan het stelsel der schikking van de afgeleide woorden onder hun stamwoord streng wordt vastgehouden. Een voorbeeld: men zoekt het woord »scaffold« op; dan wordt men verwezen naar het woord »capacious.« Al zou men nu niet eens dat woord naslaan, dan nog heeft dit woordenboek reeds het nut gedaan, dat er al eenig verband gebracht is tusschen die twee woorden die schijnbaar in geen het minste verband tot elkander stonden. Wordt dan eens bij een ander gelegenheid ook dat woord »capacious« nageslagen, dan vindt men er wel drie kolommen van afgeleide woorden, waaronder ook »anticipate, cable, caitiff, capsule, captive, case, casement. cash, casket, catch, cater, chase, conceit, enchase, occupy, perceive, precept, purchase, receptacle, recipe, sash, scaffold en susceptible.«

Waar boeken als *Chamber's Dictionary*, uitgegeven door Donald, en de *Concise Dictionary* van Skeat in de handen van alle onze scholieren kunnen zijn en leeraars gevonden worden die er het gebruik van weten te bevorderen, daar »we might hope for a race of English scholars.«

Nog hebben wij te wijzen op

SPECIMENS OF EARLY ENGLISH Part 1. From, Old English Homilies to King Horn. A. D. 1150—1300. Eene nieuwe en herziene uitgave, met inleidingen, Nota's en uitleggende Index. Door de Rev. *Richard Morris*, LL. D. (fl. 5,45).

Ook Spanje en Portugal zagen reeds in dit jaar verscheidene nieuwe, grootere en onder taalkundig oogpunt beschouwd met breedere wetenschap ontworpen en voltooide woordenboeken.

Eene vereeniging van Letterkundigen, onder leiding van *D. José Caballero*, heeft zoo pas in eene verbeterde en vermeerderde zesde uitgave aan het licht gebracht in 2 boekdeelen. groot 4to, 1580 bladzijden met drie kolommen druks, den *Diccionario general de la Lengua Castellana*, con Todas las Voces, Frases y Locuciones de Uso común en Espana y en las Américas Espanolos, el más manejable y completo, el más inteligible y sucinto en sus definiciones, y el más uniforme en ortografia, siguiendo á la última publicada por la Academia Espanola. Contiene todas las voces y palabras familiares, las de ciencias, artes y oficios, comercio, historia, geografía y mitología; las principales americanas, el dialecto de los gitanos, la nomenclatura de todas las ciudades, villas, pueblos, aldeas, y banos de Espana, con las distancias de la capital de su provincia, y un nomenclator general de los partidos judiciales, con expresión de los pueblos que forma cada uno. (Librería de Leocadio Lopez, editor, Cármen, 13, Madrid.) prijs fl. 12,06.

Als ook nog *Diccionario universal*: Apéndice al Diccionario universal de la Lengua Castellana, Ciencias y Artes; Enciclopedia de los Conocimientos humanos. Comprende: lengua y gramática Castellanas, retórica y poética, crítica, literatura, bellas artes, paleografía, diplomática, heráldica, numismática, lingüística, &c., bajo el plan de D. Nicolás María Serrano, y con la colaboración de reputados y distinguidos artistas. Tomo xv. apéndice ii. (conclusión de la obra). (Madrid, 1881, Astort hermanos, editores) En folio mayor, páginas 1233 á 2412, á tres columnas. £ 1.

Is insgelijks pas verschenen:

Novissimo Diccionario Latino-Portuguez, Etymologico, Prosodico, Historico, Geographico, Mythologico, Biographico, &c. No qual sao aproveitados os trabalhos

de philologia e lexicographia mais recentes redigido segundo o plano de L. Quicherat. Por F. R. Dos Santos Saraiva. Un volume in-8 jésus, en feuilles. fl. 10,89.

Waar zou het heen als wij op het taalgebied van nog andere volkeren een blik wilden slaan en uit Portugal naar Afrika overstaken en met de *Libyan vocabulary* van F. W. Newman het Kabylsch in Algerye, het Schilha'sch en het Tuariksch en het Ghadamsi'sch te doen kregen? Of als wij met Wilhelm Tomaschek, Professor an der Universität zu Gratz naar Central-Azia gingen, naar de Galtchas, »met blond haar en blonden baard als de Belgen«, waar in de taal der Chignani het meervoud der zelfstandige naamwoorden, even als in het Nederlandsch gevormd wordt door het toevoegen van den uitgang *en?* Edoch laten we die taak aan mannen als Spiegel, Justi, Fr. Müller, Lerch, de Lagarde, Hübschmann en anderen over: wij wenschen dichter bij honk te blijven en willen bij onze lezers inleiden het Middel-Nederlandsch Woordenboek, door *Dr. Verdam.*

Nederland is reeds in het laatste vierdel der XIXe eeuw, en heeft nog geen *Middelnederlandsch Woordenboek.* De behoefte aan dusdanig een werk werd alom hoe langer hoe levendiger gevoeld naar gelang én onze tegenwoordige taalstudie grondiger wordt doorgezet én alle bronnen van vroegere eeuwen op schier allerlei gebied meer en meer worden opgezocht en benuttigd.

Wat ons door *A. C. Oudemans* in zijne bijdrage tot een Oud- en Middelnederlandsch Woordenboek werd geleverd, verdient gewis waardeering, maar levert niet het noodige voor de bestaande behoefte, én omdat het zoo vele afdeelingen van het taalgebied onbezocht en ondoorzocht liet, én omdat de verzamelaars, die »uit vele glossaria en andere bronnen« hunne sprokkelingen te samen brachten, zich te dikwijls vergisten, zegt Dr. Verdan, in het kiezen van het rechte pad en in het verklaren van het gevonden woord. Niet anders oordeelde over het werk van Oudemans, de Gentsche Hoogl. Heremans in zijn Nederl. Museum. Wij willen hopen dat Dr. Verdam heel wat meer zal afleveren.

Desniettegenstaande zij hier herinnerd dat het Middel- en Oud-Nederlandsch Woordenboek van Oudemans thans compleet in 7 Deelen verschenen is bij H. W. van Marle te Arnhem; en dat de uitgave van Verdam's werk in 72 afleveringen, slechts van 3 afleveringen in het jaar spreekt, en bijgevolg nog zeer lang onvolledig zal blijven.

Menigeen zal dus nog wel genegen zijn te doen met Oudemans Bijdrage wat een groot Humanist aan zijne vrienden zei: »Faictes d'icel bonne provision, soub dain que le trouverez par les officines des libraires. Vous suppliant au nom de révérence qu' ayez le présent en gré, attendant mieux à la »(24)« prochainc. venue des arundelles.«

Het hier nu in te leiden Middelnederlandsch Woordenboek zal dan de taal onzer middeleeuwsche voorvaderen bevatten van het begin der Mnl. letterkunde af tot aan het einde der 15e eeuw, met terzijdestelling alleen van de werken der Rederijkers (± 1200 — ± 1500). Slechts bij uitzondering, getuigt de Hoogleeraar is een schrijver uit eenen eenigszins lateren tijd opgenomen. »Van het behandelen der etymologie van Middelnederlandsche woorden heeft hij zich niet onthouden, doch alleen voorzoover die niet elders te vinden is; in dat geval heeft de schrijver gemeend te kunnen volstaan met eene verwijzing.

En nu twee vragen: heeft Dr. Verdam zijne taak breed genoeg opgevat, en zoo ja, is hij dan de man die deze taak kan vervullen? Op de eerste vraag mag voorzeker bevestigend worden geantwoord daar de inleiding zelve zich uitspreekt in dezer voege: »Niet eene »Bijdrage« wordt verlangd, maar een »Middelnederlandsch Woordenboek«, waarin zoo veel mogelijk de geheele taalschat onzer middeleeuwsche voorouderen is bijeen verzameld; waarin de beteekenis der woorden naar hare historische volgorde wordt uiteengezet, opdat men daaruit zich een denkbeeld zou kunnen maken, hoe de verschillende opvattingen zich uit elkander of uit de grondbekentenis hebben ontwikkeld; waarin de woorden van alle of althans van zooveel dialecten als mogelijk is en waarin is geschreven, worden opgenomen; waarin de taal van het proza evengoed is vertegenwoordigd als die der poëzie; waarin de termen der verschillende wetenschappen eene plaats vinden: zoowel de rechtstermen als die der mystiek, die der medische wetenschap zoowel als die der theologische; waarin de platte taal der klucht verklaard wordt zoowel als de verhevene — vaak niet zeer verstaanbare taal van het in godsdienstige overpeinzingen verzonken gemoed, waartoe de dorste kronieken en de langdradigste geschiedverhalen evengoed hunne bijdrage leveren als de uitstekendste gewrochten van den geest onzer middeleeuwsche voorvaderen, in één woord, waarin men een zoo veel mogelijk afgewerkt gedenkteeken vindt onzer geheele middeleeuwsche taal, een codex van den woordenschat, waarover onze landgenooten (zegge taalgenooten) in de middeleeuwen konden beschikken.«

Of Dr. Verdam nu de man is die voor deze grootsche taak berekend is? Niet weinige redenen ter bevestiging zijn ons bekend; ter ontkenning, niet eene. En wanneer nu een man a s Dr. Verdam, voor het publiek, aan zijn vaderland, de verklaring geeft, de verplichting op zich neemt, zijn leven te wijden aan de samenstelling van dit woordenboek, dan mag een ieder die onze taal lief heeft ons land en zich zelven geluk wenschen met dat zwaarwegend, dat veelbeteekenend besluit van Dr. Verdam, dien wij van ganscher harte toewenschen allen voorspoed in zijn werk en een vroegtijdig voltooien van een onsterfelijk werk.

J. W. Brouwers.

P. S. Steeds hebben wij dit stuk, geschreven na het verschijnen der Eerste Aflevering, voor stukken van andere medewerkers verschoven.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Afdeeling Letterkunde der Koninklijke Academie van Wetenschappen en de 300ste verjaringsdag van de geboorte van Hugo de Groot.

In de jongste vergadering van genoemde Afdeeling was aan de orde van den dag het verslag van de commissie, welke in de vorige vergadering benoemd was, ten einde te onderzoeken, hoe den geboortedag van Hugo de Groot (10 April 1583) in de April vergadedering van 1883 te herdenken.

De heer Vissering las dat verslag voor. In beginsel was de commissie van oordeel, dat een waardige hulde

door de Academie aan de nagedachtenis van den grooten wijsgeer gebracht, zeer op haar plaats zou zijn. De vereering toch van de groote mannen, siert het volk, dat haar betoont.

In korte trekken schetste de commissie de machtige verdiensten van De Groot, den grondlegger van de Ned. rechtsgeleerdheid, den vader van het natuurrecht in het volkenrecht, van den man, die vrijheid des volks en vrijheid des geestes in de banier droeg.

Zulk een man moest in herinnering gebracht worden, ook zelfs dan, wanneer men zijn politieke richting afkeurde. Heeft hij gezondigd? — zwaar heeft hij geboet, toen hij als balling den vaderlandschen bodem moest mijden en zoo één, dan mag hij aanspraak maken op de absolutie van den tijd.

Hoe nu een waardige hulde aan dien man van wetenschap te brengen, was de vraag, die de commissie zichzelf had voorgelegd.

Geruchtmakend vertoon was natuurlijk buitengesloten. Het plaatsen van een borstbeeld overbodig, daar men er reeds een bezat.

Voor een wetenschappelijk gedenkteeken was veel te zeggen. Men zou dat kunnen doen door het houden van een lofrede in plechtige zitting; edoch de commissie begreep dat een dergelijke rede een individueel karakter zou dragen en daarom niet geheel aan het doel zou beantwoorden.

De bewerking van een nieuwe historisch critische biographie had eveneens een punt van bespreking gevormd, doch was ter zijde gelegd, daar deze taak reeds door een bekwaam Nederlandsch geleerde was opgenomen en weldra zou zijn afgeloopen.

De prachtuitgave van de Groot's werken moest de commissie ontraden. Dat zou eene zaak van groote kosten worden, die toch haar doel zou missen, daar er te veel geschriften waren, die alleen een geschiedkundige waarde bezaten.

Doch twee voorstellen wilden de commissie aan de goedkeuring der vergadering onderwerpen. Er moeten nog talrijke onuitgegeven handschriften van De Groot bestaan. Wanneer daarnaar een onderzoek wordt ingesteld, zou het niet onmogelijk zijn, dat zulk onderzoek binnen korten tijd uitkomsten zou opleveren, die tot de uitgave van een of meer geschriften aanleiding zouden kunnen geven.

Het tweede voorstel was om een zitting op den tienden April te houden en die geheel aan De Groot te wijden. Elk lid zou dan naar den aard van het terrein, waarop hij zich beweegt, iets over De Groot of zijne werken kunnen mededeelen en zoodoende zou door de koninklijke Akademie een huldeblijk gebracht worden, zooals zij alleen kan brengen. Het zou, volgens de commissie, een intellectueel feestmaal met een keurig en rijkgeschakeerd menu, kunnen worden.

De president wees op 't eenigszins onbepaalde van het verslag en na eenige woordenwisseling werd besloten aan het bestuur over te laten om in de zitting van Februari het eerste of tweede voorstel ter tafel te brengen.

Teyler's Godgeleerd Genootschap te Haarlem. Beoordeeling der ingekomen werken ten antwoord op de prijsvraag van 1881. Programma voor het jaar 1883.

Directeuren van Teyler's Stichting en de leden van Teyler's Godgeleerd Genootschap hebben in hunne vergadering van 27 October 1882 uitspraak gedaan over twee verhandelingen, die hun waren toegezonden in antwoord op eene in 1881 uitgeschreven prijsvraag, waarbij »eene levensbeschrijving van Melchior Hofmann« verlangd werd.

De eene dier verhandelingen was in 't Nederlandsch gesteld, en de andere in het Hoogduitsch.

In beide verhandelingen waardeerden de beoordeelaars de buitengewone vlijt en volharding, waarmeê de schrijvers, niet slechts berustende in 't geen gedurende den laatsten tijd omtrent dit onderwerp aan 't licht kwam, ook op de verschillende plaatsen zelven, door Melchior Hofmann bezocht, een nieuw onderzoek instelden, dat, zoowel bij den een als bij den ander, tot een belangrijke uitkomsten leidde. Beiden wisten zijne zeldzame geschriften, hier en daar in zeer ver van elkander verwijderde bibliotheken verspreid, machtig te worden en gaven er een uitvoerig, ja soms al te uitvoerig verslag van, zoodat hun arbeid aan volledigheid althans weinig te wenschen overlaat. Geen van beiden echter is het gelukt een aanschouwelijk levens- en karakterbeeld van Melchior Hofmann te leveren. Daarvoor is hunne behandeling te fragmentarisch: wel wordt de inhoud van elk geschrift op het jaar dat het uitkwam tot in de kleine bijzonderheden toe medegedeeld, maar die geschriften worden niet met elkander in pragmatisch verband gebracht. Een algemeen overzicht van 's mans leer en gevoelens ontbreekt. Bovendien, om een juist karakterbeeld van hem te teekenen is het noodig, 't geen beide schrijvers te veel verzuimden, op zijn diepen eerbied voor de H. Schrift, zijne innige vroomheid, zijn onberispelijken levenswandel acht te geven, en tevens aan te toonen, hoe in zijn gebrek aan wetenschappelijke opleiding, in zijne ervaringen onder vorsten en geleerden opgedaan, in zijn lateren omgang bijkans uitsluitend met personen uit de lagere volksklasse de verklaring ligt, waarom hij een afkeer had van de meer beschaafden, waarom hij zoo onhandelbaar was, waarom hij tot allerlei droomerijen en dweeperijen verviel.

Behalve dit ontbrekende in beide verhandelingen, merkten beoordeelaars in de Nederlandsche verhandeop, dat zij, die eene »bijdrage heet tot de geschiedenis van het chiliasme in de Hervormingseeuw«, deze geschiedenis nauwelijks aanroert, — dat de schrijver vaak secundaire bronnen gebruikt, terwijl toch de oorspronkelijke nog voorhanden zijn, — dat hij veel te omslachtig mededeelt wat hij voor zich zelven noodig had om zich op de hoogte te stellen van de toestanden, die Melchior Hofmann op de verschillende plaatsen aantrof, — en dat hij te weinig zorg besteedde aan taal en stijl.

In de Hoogduitsche, die op menige bladzijde lof verwierf voor de grondige kennis der Hervormingseeuw en voor de genialiteit van opvatting, betreurde men echter enkele leemten, bijv. omtrent het gebeurde te Stockholm, maar vooral de groote overhaasting, die de schrijver wel zoekt te verontschuldigen en ten deele verklaart, maar die het opstel, zooals het daar ligt, ongeschikt maakt voor de uitgave.

In weerwil dier aanmerkingen, erkenden beoordeelaars de verdiensten van beide verhandelingen, en hoewel zij om de opgegeven redenen aan geen der twee den gouden eere-

penning konden toekennen, meenden zij evenwel, met het oog op de veelomvattende nasporingen, daaraan ten koste gelegd, en op de belangrijke uitkomsten, daardoor verkregen, dat het niet verantwoord zou zijn, de vruchten van zóóveel arbeid ongebruikt ter zijde te leggen. Zij wenschen daarom, mits de schrijvers zich bereid verklaren hun werk naar de gemaakte opmerkingen te wijzigen en te voltooien, de beide geschriften op te nemen in de werken van het Genootschap, onder aanbieding aan elk hunner van de zilveren medaille en *f* 200. Indien zij met deze schikkingen genoegen nemen, worden zij uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden bij directeuren van »Teyler's Stichting« en hun vergunning te geven tot het openen van hun naambriefje.

Op de andere prijsvraag, in 1879 voor 't eerst uitgeschreven en ten vorigen jare herhaald, »over de vereeniging van de rechten der individuën met de eischen der gemeenschap«, was ook ditmaal geen antwoord ingekomen, weshalve besloten werd deze vraag in te trekken.

NIEUWE Prijsvraag:

»Nadat eene uitvoerige bibliografie van COORNHERT's schriften, met aanwijzing van de boekerijen waar ze te vinden zijn, onlangs in de «Bibliotheca Belgica« gegeven is, verlangt het Genootschap, als eene bijdrage tot de geschiedenis van de Christelijke Kerk en 't Christelijk leven in Nederland, *eene levens- en karakterschets van Dirk Volkertszoon Coornhert.*«.

De prijs voor het best en voldoend gekeurd antwoord op deze vraag bestaat in een gouden eerepenning, op den stempel des genootschaps geslagen, ter innerlijke waarde van vierhonderd gulden.

De verhandelingen moeten in het Nederlandsch, Latijn, Fransch, Engelsch of Hoogduitsch, met een *Nederlandsche* letter, vooral goed en leesbaar geschreven zijn, door eene *andere hand, dan die van den opsteller.* Ook moeten zij vóór den bepaalden tijd *in haar geheel* worden ingezonden, en geene antwoorden, waaraan eenig gedeelte bij de inlevering ontbreekt, zullen tot het dingen naar den gemelden eereprijs worden toegelaten. De tijd der inzending van de antwoorden wordt gesteld vóór of op den eersten Januari 1884, opdat zij vóór of op den eersten December van het genoemde jaar kunnen beoordeeld worden.

De in te zenden antwoordden moeten, zonder naam en alleen met eene spreuk onderteekend, vergezeld van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk ten opschrift voerende en van binnen des schrijvers naam en woonplaats behelzende, gezonden worden aan het Fundatie-huis van wijlen den heer P. TEYLER VAN DER HULST te Haarlem.

Erasmus, volgens Busken Huet.

Van Busken Huët's werk: *Het Land van Rembrand* verschenen er drie afleveringen. Bij elke aflevering klom veler ingenomenheid. 't Is nog slechts eene inleiding, maar eene inleiding die wel een geschiedenis der beschaving van ons volk mag heeten.

In de laatste aflevering, aan Erasmus gewijd, wordt inzonderheid de volgende beschrijving van den grooten humanist aangetroffen, die er geheel in het licht staat. Op de zware schaduwzijden is minder acht geslagen.

»In eene eeuw toen alle menschen in alle dingen met heftigheid partij kozen, en men geen goed burger scheen te kunnen zijn, zoo men niet wit of zwart, vierkant vóór of vierkant tegen was, wist hij met ongeëvenaarde geestkracht zich voor uitersten te behoeden en gelijk hij tot een werelddeel het woord richtte, een werelddeel te staan. De lutheranen hebben hem verweten onverbeterlijk roomsch, de roomschen meer dan een halve lutheraan te zijn. Humanisten hebben hem gehavend als een afvallige, en theologen wegens zijn humanisme hem uitgemaakt voor een libertijn. Een filoloog heeft hem gescholden wegens zijn berispen eener ciceroniaansche latiniteit; en zijn roem was latijnsche brieven te kunnen schrijven, fraaier dan sedert Cicero iemand in Europa gedaan had. Een paus aanvaardde de opdracht van zijn Nieuw Testament, en een pausgezind keizer liet door dienaren der Inquisitie de exemplaren ophalen en vernietigen. Tijd- en landgenooten van hem zijn levend verbrand wegens het voorstaan van meeningen die ook de zijne waren; en hijzelf zou al zijne meeningen verloochend hebben, liever dan één zijner medemenschen op het schavot te brengen. Geboren Nederlander, was hij tegelijk een geboren kosmopoliet. Voortgekomen uit het volk, haatte hij noch het volk, noch de burgers, noch de edelen. Gehoorzaam zoon der katholieke kerk, was hij onvermoeid in het plagen harer bestuurders. Onkundige monniken waren het schrikbeeld van den gewezen augustijner; doch hij vond de luthersche hagepredikers geen aanwinst voor de beschaving. Gekroonde hoofden vereerden hem met hunne vriendschap; toch ontsnapten zelfs de dragers eener driedubbele niet altijd aan zijne critiek. Hij was misschien de wijsste man van zijn tijd, en zou blijven leven als type van den lofredenaar der dwaasheid.«

Onze landgenoot dr. A. G. Van Hamel verwierf dezer dagen te Parijs den titel van *Elève diplomé de la section d'Histoire et de Philologie de l'Ecole pratique des Hautes Etudes*, nadat zijne *thèse*, eene critische uitgave van twee oud-Fransche gedichten uit het einde der twaalfde eeuw, *Liromans de Carité* en *Li Miserere* van den Venclus de *Moiliens*, met philologische inleiding, door de daartoe benoemde Commissie onderzocht en gunstig beoordeeld was. Het werk zal in de *Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes* worden uitgegeven.

De genoemde school werd in 1868 opgericht door den minister Duruy en bestaat uit drie afdeelingen: eene voor historische en philologische wetenschappen. Haar doel is het aanmoedigen van *travaux d'érudition*, hare methode die der studiën, in de laboratoria, practisch samenwerken van den hoogleeraar met zijne leerlingen.

In het laatste nommer van *Die Gegenwart* levert Theodor Wenzelburger een opstel over mevr. Bosboom-Toussaint, onder het aan Busken Huet ontleende opschrift: *Eine Dichterin des Protestantismus in Holland.* Met de meeste symphathie wordt er beschreven de hulde, onlangs aan onze romancière gebracht. Zoo mogelijk met nog meer sympathie haar leven en haar werken. Van Gideon Florenszoon heet het: »Ik zou uit de nieuwere letterkunde van andere volken bijkans geen enkel werk kunnen noemen, dat als historische roman naar de strengste eischen beoordeeld, met deze

van Toussaint op één lijn kan worden gesteld,« en Majoor Frans ontlokt den schijver de verzekering: »Toussaints kunst van karakterteekenen komt hier zóó volkomen, zóó onovertreffelijk uit, dat men zijn leedwezen bijkans niet kan onderdrukken dat de dichteres zich niet reeds vroeger aan den maatschappelijken roman heeft gewijd, even als aan den historischen.«

De dagen 22 en 23 November waren wederom dagen van eene luisterrijke overwinning voor de Eerw. Zusters Ursulinen van het klooster »Jerusalem« te Venray. Twee der religieuzen legden met uitstekend gevolg te 's Gravenhage het zware examen af ter verkrijging eener akte van bevoegdheid tot het geven van Middelbaar Onderwijs in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde en hare Geschiedenis, en tegelijk, op dezelfde dagen, onderwierpen zich te Utrecht met even glansrijke uitslag twee harer jeugdige pensionnaires aan het examen der akte A, bevoegdheid verleenende tot het geven van Middelbaar Onderwijs in de Fransche Taal.

Mededeelingen uit Tijdschriften en boeken.

I. Tijdschriften.

The contemporary Review. *Cl. Montefiore*: Is het Judaïsme slechts de godsdienst van een zekere natie?

Op deze vraag haasten zich de rationalisten bevestigend te antwoorden. *Jahvé* (Jéhova) zeggen zij, was de nationale godheid van de *Beni-Israël* (de Hebreeuwen) gelijk Moloch die der Chanaänieten, Chamos die der Moabieten was enz. M. Montefiore toont zonder moeite dat zulke bewering door ontelbare plaatsen uit de heilige Schrift wordt weersproken. Jehova, de God van het uitverkoren volk, is ook de God der openbaring, de eenig ware God, de God van het heelal. De joodsche vooroordeelen beletten M. Montefiore ongelukkiglijk een laatste gevolgtrekking te maken, en in Jehova den stichter van het christendom te erkennen. Dit was voorzeker zijn beste bewijs geweest.

Revue des Deux-Mondes. 1 Octobre. **G. Perrot:** Les fouilles de M. de Sarzec en Chaldeé.

Dit is een zeer leerzame uiteenzetting der uitkomsten door de ijverige nasporingen van M. de Sarzec, den waardigen evenknie van M. Botta, in Chaldea verkregen. Onlangs bewonderden wij in het assirysch museum van het Louvre de kostbare overblijfselen ten prijs van zooveel moeie uit den grond vnn Tello opgedolven: zij geven ons geheel nieuwe gedachten van de primitieve beschaving van Chaldea, want het zijn de oudste gedenkstukken, die tot heden nog gevonden werden.

Het electrisch licht en de rust van den Sabbat. Het *Jüdische Literaturblatt* van den 30en Augustus stelt in navolging van verschillende andere Israëlitische tijdschriften de vraag, of het een Israëliet geoorloofd is, electrisch licht te gebruiken zonder de rust van den Sabbat te schenden. Het antwoordt ontkennend! Ziedaar nog dat tot in het belachelijke overdreven Sabbat vieren, wat O. H. Jesus Christus zoo terecht aan tijdgenooten verweet.

Le Paradis terrestre. *Le Monde* 1 Augustus en 5 October.

Na het systeem van den beroemden assyrioloog M. Frédéric Delitzsch over de plaats van het aardsch paradijs in het kort aangegeven te hebben, weerlegt de schrijver dezer twee artikelen dat systeem, niet alleen als »onvereenigbaar met het karakter van het gewijd verhaal« maar ook omdat het slechts steunt op hypothesen, uitgedacht volgens vooraf opgevatte denkbeelden.

II. Boeken.

H. J. Litzinger: Oorsprong en doel van het Evangelie volgens den H. Mattheus. (Duitsch.) Essen, 1882. 64 bl. in 8o.

M. Litzinger ijvert voor de stelling weleer wetenschappelijk ontvouwd door dr. von Aberle, volgens welke de H. Mattheus zijn Evangelie zou geschreven hebben om de valsche geruchten tegen te gaan die het Sanhédrin nopens de verrijzenis van O. H. Jesus Christus in Israël verspreid had. Matth. XXXIII. 13.

De recensie in *La controverse*, zegt dat hij niet volledig overtuigd is geworden.

H. Cremer: Biblisch-theologisch Woerterbuch der Neutestamentlichen Graecitaet, 3de verbeterde en aanmerkelijk vermeerderde uitgaaf. Goth. 1881—1882. 4 afleveringen in 8o. (à 3,50 frks. ed afl.)

Het is een wezenlijk verbeterde uitgave van dit uitmuntend woordenboek, waarin men van iedere uitdrukking van het Nieuwe Testament in het Grieksch een geleerde philologische uitlegging vindt. Men moet nochtans op zijn hoede zijn wat de theologische leer betreft, volgens het protestantisme van den schrijver.

Le Secret de la Franc-Maçonnerie, door Z. D. H. Mgr. Fava, bisschop van Grenoble, Parijs, H. Oudin (1882). Te Lyon, Libraire Génerale Catholique et classique.

Een mooi boekdeel in» 12..... Prijs 1 fr. franco 1 fr. 20.

In de voorrede van dit werk, toont de uitstekende Prelaat aan, dat al is de Vrijmetselarij een geheim genootschap, zij daarom nog niet onbekend is. »Zij »moge haar vergaderingen, besluiten, werking en doel »aan onze kennis onttrekken.... een oplettend oog »volgt de wegen, die zij inslaat...., en gelijk de »vruchten den boom doen kennen, zoo openbaren hare »handelingen haar doel.«

Dikwijls meent men dat haar oorsprong zich in den nacht der tijden verliest. Dit is eene dwaling. Er zijn bewijsstukken, die haar verschijnen in de wereld aangeven, en deze verschijning klimt niet hooger op dan de 16de eeuw. Het boek van Mgr. Fava bewijst dit overduidelijk, maar het bewijst niet dit alleen.

Zelden voorwaar, hebben wij een zoo zaakrijke verhandeling gelezen.

Zij is verdeeld in twee bewijsvoeringen, of zoo men wil in twee stellingen, waarvan de eerste de leer der vrijmetselarij behandelt, met het oog op haar te verwezenlijken doel, en de andere de kansen nagaat, die zij kan hebben voor het eindelijk welslagen van hare pogingen.

De bisschop van Grenoble bewijst zijn eerste punt met de lijst na te gaan der stichters, steunpilaren en verbreiders der Vrijmetselarij, met in breede trekken hun levensbeschrijving te geven en hun streven bloot te leggen.

Uit het leven, de handelingen, de woorden, de openlijke of bedekte bekentenissen van al deze menschen, uit getuigschriften van talrijke geschiedschrijvers van grooten naam, uit aanhalingen ontleend aan de stukken zelven der vrijmetselarij, uit ontelbaar onweer-

legbare feiten, uit tallooze kenmerkende omstandigheden volgt, zonder nog eenige twijfel mogelijk te laten, dat het geheim der Vrijmetselarij, haar groot doel, niets anders is dan de vernietiging van het Christendom, te vervangen door het rationalismus.

En het is waarlijk hartroerend in het levendig verhaal van Mgr. Fava te zien, hoe deze afschuwelijke pest zich snel verbreidt, en als een melaatschheid alle christen volken aantast. Het hart krimpt ineen bij het schouwspel van dit bederf van al wat goed is, *corruptio optimi*, en als het ware onweerstaanbaar stijgt uit de ziel een anathema op tegen hen, die de bewerkers zijn van deze reusachtige zedelijke revolutie.

Waarlijk, het plan, dat zij op hunne volgelingen overbrengen is satanisch.

Zullen zij slagen? dit vraagt zich Mgr. Fava in het tweede deel af.

En voorwaar, neen! zij zullen niet slagen.

Zij zullen niet slagen, daar zij in het verleden reeds schipbreuk leden, al is de Vrijmetselarij inderdaad betrekkelijk nieuw, de plannen, welker verwezenlijking zij najaagt, zijn niet nieuw. Den Christus te dooden was de droom van Christus vijanden van af zijn geboorte. De Kerk te vernietigen, Christus bruid, en zijn voortzetting op aarde, is de in elke eeuw vernieuwde poging geweest van de ketters, de ongeloovigen, en de vervolgers. Maar de Christus is levend, roemrijk, onlijdelijk en onsterfelijk uit zijn graf opgestaan, en de Kerk is vervolgingen en ketterijen met steeds vernieuwde jeugd en kracht te boven gekomen.

De Vrijmetselarij zal ook nog niet slagen, daar haar doel vijandig is aan de godsdienstvrijheid, in strijd met de goede zeden, in strijd met de gevoelens van den mensch, daar zij tegelijkertijd en der menschelijke natuur en God weerstreeft.

Ook kan Mgr. Fava, na al deze zaken ter loops te hebben aangeraakt, na terzelfdertijd openlijk zijne bezorgdheid te hebben aangeduid, wegens de vrijwillige verblindheid van hen die onder den invloed der Vrijmetselarij het bestuur in handen hebben, wegens de openhartigheid van hen die zonder achterdocht zich bij haar aansluiten en haar dienen. Wegens de vermetele onvoorzichtigheid van haar meer verlichte leden, kan Mgr. Fava ons met zijn verwachtingen en bevindingen bekend maken.

Hij hoopt op den invloed van het onfeilbaar woord der Pausen, op de wijsheid der ouders, op den ijver der christelijke schrijvers en der vurige Katholieken, en eindelijk, vóór alles, op de hulp van God.

Vast besloten met het hart eener moeder de verdwaalden op te zoeken en te ontvangen, volgens den raad van den vereerden Pius IX, zal hij ook tevens krachtig de dwaling tegengaan en ontmaskeren.

Conférences historiques, dogmatiques, morales et liturgiques, in het bereik der jeugd en volgens de eischen van onzen tijd geschreven door den Eerw. Heer *Moussard*, oud professor der Schriftuur in het groot Seminarie van Besançon. Parijs, Bray, et Retaux (1882). Te Lyon, in de Librairie Générale Catholique et Classique 3 vol. in — 18 prijs 10 franks 50.

Door het huis Bray et Retaux is een werk van groot nut uitgegeven. De schrijver is een priester, die gedurende bijna veertig jaren zijn zorgen aan de jeugd wijdde, en door onophoudelijk werken een zeldzame geleerdheid verwierf.

In drie volumen, die toch niet meer dan 1,300 bladzijden bevatten, bezitten wij een volledige. nauwkeurige, aantrekkelijke verhandeling over den godsdienst.

De verdeeling in vier deelen is in den titel zelf aangegeven: *Conférences historiques, dogmatiques, morales et liturgiques.*

Het eerste deel is het kortste. Daar hij zich tot lezers wendde onderwezen in de Kerkelijke en bijbelsche geschiedenis, behoefde de schrijver niet verder over reeds bekende zaken uitteweiden.

De dogmatische conferenties beslaan ongeveer 600 bladzijden. Zijn werk heeft de zeldzame verdiensten van een eenvoudig en methodisch plan aan een gelukkige verdeeling der stof te paren. De leer is voorgesteld met eene klaarheid, die ze in het bereik brengt van het verstand van een ieder; en wordt gestaafd met goed gekozen bewijzen, waarvan verschillende of nieuw, of ten minste weinig gekend zijn.

Om ons tevens op een aangename manier te onderwijzen heeft de Eerw. Heer Moussard een groot aantal schrijvers geraadpleegd. Zijn grondige kennis van vele oude en nieuwe talen stelden hem hiertoe in staat.

Wat wij van het dogmatisch gedeelte zeggen is voor een groot gedeelte op het overige van het werk toepasselijk. De conferenties over de zedeleer bevatten de tractaten de actibus humanis, de conscientia, de legibus, de decalogo de virtutibus, de vitiis et paccatis et de praeceptis Ecclesiae. De schrijver volgt de meest gewaardeerde godgeleerden, en zijn oplossingen getuigen van zijne degelijkheid. Terwijl hij de regels voorschrijft waarnaar wij ons gedrag moeten regelen, boezemt hij ons tevens door korte en tevens treffende voorbeelden, door zeer schoone spreuken en goed aangebrachte heugelijke woorden liefde in voor de deugd.

De liturgische conferenties zijn zevenentwintig in getal. Drie dienen om ons de noodzakelijkheid, de voordeelen en de schoonheid der Katholieke liturgie aantetoonen; tweeëntwintig verklaren ons haar verschillende deelen; de twee laatste eindelijk leeren ons wat ons nuttig kan zijn te weten aangaande de verschillende voorwerpen welke zij gebruikt.

Wij wenschen dan den Eerw. H. Moussard van harte geluk, en meenen zijne *Conférences* te moeten aanbevelen als een bij uitstek ernstig en wettig boek voor opvoedingsgestichten, noviciaten, religieuze huizen, voor priesters wien het ter harte gaat kort en methodisch een degelijke leer te verkondigen aan vrome zielen, wier geloof niet altijd genoeg verlicht is, voor allen die de wetenschap bij uitnemendheid goed willen kennen.

Inhoud van Tijdschriften.

De Kathol. Gods.- Ges.- en Lettk. Maandschr. Nov. 1882. Encycliek van Z. H. Paus Leo XIII over den H Franciscus van Assisi en de uitbreiding van de Derde Orde der Franciscanen. Latijnsche tekst en Hollandsche vertaling. Rupertus Meldenius en de spreuk: eenheid in het noodzakelijke, vrijheid in het twijfelachtige, liefde in alles. C. J. M. Bottemanne. Liever Turksch dan Paapsch (IV en V.) H. J. H Ruscheblatt. De Katholieke Kerk in Egypte. P. „Heilige Familie". P. De bedevaart naar Kevelaar.

Studiën. Op Gods - Wetensch - en Letterkundig-Gebied XV jaarg. afl. 4. I. De onstoffelijkheid der menschelijke ziel. F. Becker. II. Thomas N. Burke. W. van Nieuwenhoff. III. De wereldtelegraphie.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 18. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis Doctoribus. Dr. *A. D.* — L'auteur de l'Imitation et les documents Néerlandais, par Victor Becker S. J. *J. W. Brouwers.* — „An meine Kritiker." *Alf. Brouwers.* — Een nieuwe Keliaan. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Mededeelingen uit Tijdschriften. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis Doctoribus collegit ordineque disposuit *A. J. J. F. Haine*, in Univ. Catholica S. Fac. Theol. prof. ord. honor. Tom. I, p. 360, Tom. II. p. 408. Leuven bij Karel Fonteyn, prijs van ieder Deel *fl.* 1.25.

Hoewel wij op wetenschappelijk gebied geen vriend zijn van *Compendia* en *Elementa* die al te dikwijls de onvoldoende opleiding en de luiheid der studenten bevorderen, kunnen wij toch hun praktisch nut, en hunne betrekkelijke noodzakelijkheid niet ontkennen. Overigens blijkt uit het groot getal der uitgaven hoe gretig zij steeds gevraagd en ontvangen worden.

Zonder nu in vergelijkingen te treden of aan den roem der reeds bestaande handboeken te willen tornen, kunnen wij het werk van professor Haine in gemoede aanbevelen, en zoowel met het oog op de leer als op de wijze van behandeling. De schrijver belooft geen zelfstandig werk; hij heeft volgens den titel de beginselen van de moraal-theologie uit de beste bronnen samengevat en tot een geheel geordend.

Een enkel oogslag in het boek genoegt om te begrijpen, dat hij bij schrijvers is te rade gegaan die algemeen als gezaghebbend op dit gebied beschouwd worden, en die den gulden middenweg weten te houden tusschen een overdreven rigorisme en eene al te toegevende gematigheid.

In het tractaat *de Conscientia* sprekende van het *probabilismus purus* schrijft hij: Quidam nuperrime conati sunt evincere hanc ultimam sententiam explodendam esse quasi laxam ex S. Alphonsi doctrina. »Durus est hic sermo et plus aequo decretorius. Sententiam, quam toto fere saeculo XVI tenuerunt Theologi quique doctissimi, quasi laxam explodere, hoc solius Ecclesiae judicio fas est.« (D'Anibale, *Summula Theol. moralis*). De lezer kan derhalve met alle gerustheid de aangegeven Sententie volgen niet alleen wegens de gronden steeds met zorg aangeduid, maar ook wegens het gezag der schrijvers die ze verdedigen. Zou hij echter eene opinie ontmoeten die hem niet bevalt of de grenzen eener gepaste gematigdheid schijnt te overschrijden, zoo verzoekt hem de schrijver in de voorrede aan de woorden te denken van den H. Antonius: »Melius Domino reddere rationem de minia misericordia, quam de minia severitate.«

De wijze van behandeling beantwoordt volkomen aan het doel van den schrijver. Ten dienste van de studenten in de theologie wil hij een kort begrip, eene handleiding van de moraal leveren. Geen vertoog dus van critiek, geleerdheid, en boekenkennis, geene aanhalingen van bronnen en schrijvers, geene lange verhandelingen, geene opsomming van allerhande meeningen. Daarentegen zoekt hij met orde, klaar- en duidelijkheid in een kort bestek weer te geven wat de beste auteurs over een gegeven punt geleerd hebben.

Om dit doel gemakkelijker te bereiken is de vorm van den catechismus gekozen, en de geheele moraal in vragen en antwoorden behandeld. Vragen en antwoorden zijn met de meeste zorg gekozen en bewerkt, zoodat de lezer of student, aan de hand van den professor, langzamerhand een volledig overzicht bekomt van alle vraagstukken die hij dient te kennen. De Kardinaal van Mechelen in zijne goedkeuring van het werk spreekt met lof van de *aptus rerum ordo*, van de *sermonis perspicuitas*, en de *dilucida argumentorum tractatio.*

Het eerste deel bevat de volgende Tractaten: De Actibus Humanis, Conscientia, Legibus, Peccatis, Virtutibus Theologicis, Praeceptis Decalogi et Praeceptis Ecclesiae.

Het tweede deel bevat: De Justitia et Jure, de Contractibus in genere et in specie, de statibus particularibus, de Sacramentis in genere, de Baptismo, de Confirmatione.

Met het derde deel dat onder de pers is, zal het werk compleet zijn.

Dr. A. D.

L'AUTEUR DE L'IMITATION et les DOCUMENTS NÉERLANDAIS

PAR

VICTOR BECKER S. J.

La Haye,	Bruxelles,	Londres.
Martin Nijhoff.	F. J. Olivier.	D. Nutt.
Libraire-éditeur.	Libraire éditeur.	Libraire éditeur.

De Wetenschappelijke Nederlander ter verheffing en handhaving van den roem onzer vaderen in de wereldgeschiedenis, had het voorrecht in den strijd over den schrijver van *De Imitatie* de allerbelangrijkste artikelen van Victor Becker aan het publiek te kunnen mededeelen.

Wetende hoe de geleerde schrijver onder de niet zoo talrijke Nederlanders behoort die ook de fransche taal ter beschikking hunner pen hebben, durfden wij den wensch uitspreken dat hij, ter verheerlijking van ons land, de titels onzer glorie, de elders onbekende Nederlandsche documenten zou doen gelden bij alle beschaafde volkeren, met ten dien einde een werk in het Fransch te schrijven. En dat werk is geschreven,

en wij hebben het geluk weer het eerste te zijn met dit werk ter kennis onzer lezers in het Binnen- en Buitenland te brengen.

De drie firma's aan het hoofd van dit opstel vermeld, bewijzen dat de middelen ter bereiking van het vaderlandsche doel op vrij breeden voet zijn aangelegd.

Het boekdeel, in 8°, op keurig papier en met een mooie letter, te Brussel, imprimerie Polleunis, Centerick et Lefébure gedrukt, beslaat IV, 256 bladzijden.

In de voorrede verklaart de schrijver, dat in ons land voornamelijk de Professoren Moll en Aquoy, door hunne geschiedkundige werken, veel hebben bijgedragen tot het ophelderen van het vraagstuk: wie of de schrijver van De Imitatie is? getuigt verder ten gunste van het werk van Mgr. Malou, waardeert nieuwe bewijzen van groot gewicht aan het licht gebracht door A Spitzen in zijn belangrijk werk: »*Thomas a Kempis als schrijver der Navolging van Christus* als ook zijne »*Nalezing op mijn Thomas a Kempis.* [1])

Zijn eigen werk beschouwt hij zeer zedig, het niet aanwijzend als een volledige verhandeling over het wereldkundige vraagstuk, maar als een hulpmiddel voor geletterde menschen, die zich eene overtuiging op goede redenen gegrond willen vormen, al kunnen zij niet in het bijzonder eene diepe studie van dit groote geschilpunt maken; als een hulpmiddel voor de geleerden die, de Nederlandsche tale niet machtig, »ont fait ou qui veulent faire une étude approfondie de la question.«

De latijnsche citaten worden dan ook niet vertaald, maar toch wordt er het noodige bewijs, in zeer weinige woorden samengevat, uitgetrokken en in den franschen contekst aangegeven; zoodat de latijnsche citaten een lust zijn voor den Latinist en niet onaangenaam voor den niet-Latinist dien er de bewijskracht van wordt verduidelijkt en die het genoegen heeft den oorspronkelijken tekst van het bewijs in handen te hebben.

Hoe heeft men zoo kunnen betwijfelen wie de schrijver is?

De schrijvers van den »Kring van Windesheim hadden tot kenspreuk, tot wapenleus *ama nesciri*: wil liefst onbekend blijven. Aan die spreuk bleef inzonderheid de schrijver der Imitatie trouw; ook hij teekende niet als de schrijver van zijn werk. Ziedaar hoe die twijfel kon ontstaan en is ontstaan. De vier boeken der Navolging werden overgeschreven, hetzij elk afzonderlijk; hetzij later alle vier te zamen; en die handschriften werden dan dikwerf in een zelfden band, in een zelfden codex met andere geestelijke werkjes van dezen en genen ascetischen schrijver vereenigd. De afschrijvers in latere dagen konden dus allicht meenen dat die aldus te samengevoegde geschriften van denzelfden schrijver waren. Zoo zag men afschrijvingen van de Imitatie onder de namen van den H. Bernard, van den H. Bonaventura, van Ludolf van Saxe, van Hendrik van Calcar, en meer nog, onder den naam van den Kanselier Gerson, wiens tractaat *De meditatione cordis* dikwerf met de *Imitatie* werd samengevoegd. Toen eenmaal de vraag werd gesteld wie de schrijver was van die bewonderingswaardige boekjes, begreep men al spoedig dat men hier te doen had met een werk van te late dagteekening dan dat men tot St. Bernard of Bonaventura zou kunnen teruggaan. Weldra was er dan ook nog slechts twijfel tusschen den franschen kanselier Gerson en onzen Thomas a Kempis. Later kwam men nog met een Italiaan aan, een abt Gersen. [2]) onder wiens naam de prachtuitgave van 1616 te Rome verscheen. Dat is de oorsprong van de nu beroemde strijdvraag: wie de auteur van de Imitatie wel is. [3]) Het historisch beloop van dezen strijd zet V. Becker zaakrijk en duidelijk uiteen in zijne *introduction* p. 1 — 13.

Het is een soort van wereldstrijd geworden, die gedurende bijna drie eeuwen een geschilpunt, een twistpunt, helaas! ja tusschen twee beroemde Orden bleef, maar nu zijn einde voor goed is genaderd.

De voornaamste strijdvoerders voor onzen Thomas à Kempis, die met nieuwe documenten en afdoende argumenten zijn opgetreden in den laatsten tijd, zijn Watterton en Kettlewel in Engeland, Ruelens en Delvigne in België, Hirsche en Grube in Duitschland, Santini in Italië, en dan, behoeft het te worden herhaald, [4])

Spitzen in Nederland, daarna P. Schneemanne, de beroemde duitsche geleerde, thans te Blijenbeck in Limburg, en nu Victor Becker, met zijn uitspraak van La Cour de cassation, zooals wij zijn werk gerust durven noemen.

Alwie de roem van het vaderland ter harte gaat, zal Victor Becker gaarne dankbaar zijn voor het fransche werk, dat wij hier aankondigen en bespreken.

Een oorzaak van onzekerheid en dwaling bij de tegenstanders van Thomas à Kempis, als daar zijn Gregory. Weigl. Monfalcon, Mella, Wolfsgruber en anderen, vindt onze schrijver in de onbekendheid dier mannen op het eigenaardig Nederlandsch gebied van Windesheim en deszelfs kring. [5])

De gegrondheid van die bewering blijkt al dadelijk in de introduction, op een gewichtig punt, het voorgewende *acht jaren lang* durende noviciaat van onzen Agnietenberger. Dat bezwaar is thans voor eeuwig van de baan. Even onwederlegbaar zijn de nieuwere betooggronden op andere hoofdpunten. Zullen wij nu het geheele werk gaan ontleden? Voorzeker niet de lust, maar de plaatsruimte zou ons eerder ontbreken. Ziehier den gang en de ontwikkeling van het ons zoo dierbare werk.

Eerste gedeelte. Betooggronden van buiten ontleend. Blz. 1—72.

Hoofdstuk I. Getuigenissen van tijdgenooten. Joannes Busch, geschiedschrijver van Windesheim.

Hoofdstuk II. Andere getuigen, ook tijdgenooten. Herman Ryd. — Wessel Gansfort.

De geschriften van Albert Hardenberg, leerling van Wessel, door M. Ullmann ontdekt in de Bibliotheek van Munchen.

De duitsche biograaf van Thomas, ook tijdgenoot.

De uitgever te Nüremberg, (en de catalogus).

Jean Mauburne, van Brussel, in Frankrijk.

De schrijver van »Dicta quaedam Thomae Kempis.«

[1]) vol. Utrecht J. L. Beyer. — 1880.

[2]) Over dien Gersen en tegen zijn verdediger pater Mella zie de Wetenschappelijke Nederlander, 2de Jaargang, No. 4.

[3]) Historische Forschungen in der Kaiserlichen öffentlichen Bibliothek zu St. Peterburg, von Dr. B. Dudik, O. S. B. wien, 1879. Daarover ook een woord in De Wetensch. Nederlander, 2de J. No. 10.

[4]) Ibidem.

[5]) Zie: „Een woord over het Chronicon Windesemense" in ons N°. 3 en 4, 2de J.

Een handschrift ontdekt door Prof. Moll van Amsterdam.

Het handschrift te Leuven van den Hortulus Rosarum, met het 1e, 4e en 3e boek der Imitatie, geschreven en verlicht door Jacob van Leyden, geprof. te Leyderdorp.

Franciscus Tolensis, de laatste opvolger van Thomas, als sub-prior.

Andere tijdgenooten die niet tot de congegratie van Windesheim behoorden.

De vertaler van Wingen. Dat handschrift werd voltooid Woensdags voor Paschen, voor 9 ure, in den jare 1448 door Gaspar van Pforzheim.

J. W. Brouwers. (*Wordt voortgezet.*)

Dr. Kuiper met *De Standaard* moet natuurlijk gerekend worden bij de ijveraars die optrekken tegen J. Janssen's *Geschichte des deutschen Volkes*. Trouwens vernamen wij daarvan in ons vroeger nummer VII.

Professor Brouwers zal ons toestaan zijn hier volgend artikel reeds nu te plaatsen, en dan zijne twee andere hooggewaardeerde artikelen. [1]).

«An meine Kritiker.«

In het eerste artikel, het verval van godsdienst in Duitschland ten gevolge der »hervorming« behandelende, zei ik, dat reeds velen door de meesterlijk geordende, nog niet weerlegde, ja *onweerlegbare* aktenstukken van Janssen's werk tot eene andere zienswijze zijn gekomen, en hunne vooroordeelen hebben overwonnen.

Feiten laten zich niet wegcijferen, zijn onverbiddelijk en dikwijls *risquent de déplaire*, doch, hoe groot misnoegen men er over moge ondervinden, men mag nooit de schuld er van toeschrijven aan hem, die ze, der waarheid getrouw, om personen en toestanden beter te schetsen, der vergetelheid ontrukt en moet ontrukken, den geschiedschrijver.

Anders handelen Janssen's tegenstanders, de leus volgende:

Wenn man nicht widerlegen kann,
So fängt man frisch zu schimpfen an.

In het »schimpfen« tegen den Frankforter geschiedschrijver hebben de heeren Baumgarten, professor der universiteit van Strassburg, de consistorialraad Ebrard, professor der hoogeschool van Erlangen, de Lutheraansche pastoor Kamerau, en een legio courantenschrijvers het ver gebracht. Voor hen is Janssen een fanatiek die met de »raffinirteste Tendenz« zijn werk schreef, — hij »übt systematische Sophistik« — verzwijgt wat hem niet past — maakt tallooze verkeerde gevolgtrekkingen — »treibt historische Taschenspielereien« — »stellt seinem sittlichen Urtheil ein Armuthzeugniss aus, entstellt die Wirklichkeit aus bewusster Absicht« — »trägt eine Giftblütenlese zusammen« — »spritzt Gift aus« — »begeht Perfidie« enz. enz. Het overige bestaat uit aanvallen tegen de katholieke leer in 't citeeren uit Janssen met weglating van gewichtige volzinnen, of in het hem doen zeggen wat hij niet zegt.

Kalm en waardig ontneemt Janssen den handen zijner tegenstanders de tegen hem gevelde wapenen, en verbrijzelt ze tot stof, zonder zijn vijanden te wonden.

[1]) In No. XIII van dezen jaargang werd besproken het *verval van Godsdienst*; in No. XIV, *verval van Onderwijs*.

Als een statige stroom voert zijn repliek de lichte papieren hinderpalen hem in den weg gelegd, zachtjens naar den oceaan der vergetelheid. In de geschiedenis der polemiek, zegt de Berlijnsche Germania, is Janssen's antwoord »an seine Kritiker« tot heden onovertroffen. Het is in den waren zin des woords verpletterend, en de protestantsche couranten verwijten met recht aan den voornaamsten dier Kritiker, aan Dr. Ebrard, van niet alleen door zijn roekeloos schrijven zich zelven gediscrediteerd, maar daarenboven aan de lutheraansche zaak in Duitschland een zwaren slag te hebben toegebracht.

De aanvallen op de katholieke kerk (H. mis, vagevuur, biecht, priestercelibaat, heiligenvereering in de middeleeuwen en in 't algemeen, schepselvergoding (?) aflaten, de leer der rechtvaardiging enz.) beantwoordt Janssen met klaar de leer der kerk uiteen te zetten, wat hem de gelegenheid biedt Luthers dwalingen, de verschillende leeringen der protestanten, en het in den boezem van het Protestantisme voortwoekerend ongeloof toe te lichten.

Om aan te toonen wie »Perfidie« begaat, en met opzet de werkelijkheid verminkt, een paar voorbeelden:

»Berucht is, schrijft Kamerau, het Berner schandaalproces tegen den gestigmatiseerden snijder Hans Jetser in het jaar 1509. Janssen heeft het echter voor goed gehouden deze fatale geschiedenis in zijn werk te verzwijgen. Hoe hij dat met zijn geweten van geschiedschrijver kan overeen brengen, weten wij niet.«

J. antwoordt: Slaat toch, ik bid er u om, mijn geschiedenis open, bd. II. 50—51, waar te lezen staat: »De Poëten benuttigden in hun strijd tegen de Dominicanen, de in latijnsche en Duitsche werken wijd en breed bekend gemaakte wandaad, welke 4 Dominicanen in Bern door bedriegelijke wonderwerken begingen, en waarvoor ze in 1509 met den vuurdood bestraft werden. De bisschoppen van Lausanne en van Sitten, en een door den Paus Julius II afgevaardigden legaat hadden het proces gevoerd en het vonnis uitgesproken. Op de publieke markt werden zij als boosdoeners door den legaat van hun priesterlijk gewaad beroofd, en den wereldlijken arm ter bestraffing overgeleverd.« Daarenboven wijs ik in een noot op de litteratuur over het scelus Bernense bij Böcking *Ulrici Hutteni opp. suppl.* 2,305—314, waar veel meer daarover aangegeven wordt dan in de arme door Kamerau aangehaalde citaten.«

Een ander voorbeeld: Volgens Baumgarten verzwijgt Janssen de grove politieke fouten van Clemens VII: »Dat Clemens VII, zegt hij, van 1526 tot 29 de ziel van den grooten anti-keizerlijken bond was, dat zonder de rustelooze werkzaamheid van dien Paus om den slag van Pavia onschadelijk te maken, de van warmen godsdienstijver vervulde keizer, die zijn machtigsten tegenstander gevangen hield, zijne overmacht ter onderdrukking der Luthersche ketterij zou benuttigd hebben, *davon bekommt der Leser nicht einmal eine Ahnung.*

Waarop Janssen: »Wie mijn boek werkelijk leest, zal bij deze bewering des kritikers wel nauwelijks meer zijne oogen vertrouwen. Clemens VII, zeg ik, bd. III—4, maakte zich tot middelpunt des tegenstands tegen den keizer, en wilde hem door eene groote coalitie de vruchten der overwinning van Pavia ontrukken. Reeds in April 1525 had de landvoogdes der Nederlanden

vernomen, dat Clemens VII bij Frankrijk en Engeland op een bond tegen den keizer aandrong. Ik schrijf verder: Paus en keizer waren tot groote vreugde der nieuwgezinden met elkander in strijd. Wijl de keizer ten gevolge der door den Paus in Italie ontstane moeielijkheden en oorlogen, welke voor de inwendige toestanden van Duitschland van onberekenbaren invloed waren, (bl. 16) zich genoodzaakt zag zijne reis in het keizerrijk nog lange jaren uit te stellen, konden intusschen Duitsche vorsten en steden, ongehinderd door 's Keizers macht, en door het buitenland ondersteund, de politico-kerkelijke omwenteling in hun gebied volvoeren, de katholieken onderdrukken, en het kerkelijk goed zich toeëigenen. (bl. 16.)« »Ik haal verder het scherpe antwoord des keizers aan waarin hij den Paus de noodlottige gevolgen zijner politiek verwijt, (bl. 6) en zeg bl. 607, op dien tijd een terugblik werpende, dat Karel, »met een vurigen ijver voor de zaak der kerk bezield, na den slag van Pavia, de eenheid des geloofs in zijn rijk wilde herstellen, doch dat Clemens VII *in mediceischer Politik* de edele plannen des keizers doorkruiste, en wezenlijk de schuld droeg van de oorlogen, waardoor Karel zoo lang van Duitschland verwijderd bleef, en de politico-kerkelijke omwenteling vrij kon ademen. Dit alles staat in mijn werk, en nog meer op bl. 270 en 371. Doch Baumgartens lezers mogen *davon nicht einmal eine Ahnung bekommen.*« Een ander als Janssen zou gezegd hebben: Mr. Baumgarten, dat is kwâjongens polemiek.

»Wij Katholieken, zegt J. verder, hebben evenmin reden om de voorhanden zijnde gebreken, misbruiken en ergernissen op algemeen kerkelijk gebied te loochenen of te omsluieren, als om de in het bijzonder zoo menigvuldige betreurenswaardige toestanden aan het Roomsche hof, en vele door toenmalige Pausen, in verblinde wereldsche politiek genomen maatregelen te ontkennen of in bescherming te nemen. De Katholiek oordeelt daarover volkomen vrij.«

Op de klacht van Dr. Ebrard dat J. uit Luther's schriften eene »Giftblütenlese« heeft gemaakt, antwoordt hij: Alleen het noodige om de toestanden te kenschetsen heb ik gebruikt. De »Tischreden« laat ik schier onaangeroerd. Zoo ik Dr. Ebrard daarmee kan dienen, zal ik een honderdtal nog zuivere en gemeenere citaten uit Luther's schriften ontleend, het licht doen zien.

Dr. Ebrard neemt in 't algemeen aan, dat het in de katholieke kerk met de kracht der heiliging slecht gesteld is, en geeft tot eenig bewijs (risum teneatis) de leefwijze aan van den beroemden doch fantastischen goudsmid en beeldhouwer Benvenuto Cellini. »Maar vindt gij 't dan niet merkwaardig, zegt o. a. J., dat de vrome protestant Tersteegen, die het leven van heilige zielen in een groot werk beschreven heeft, geen enkel 'n *zijner* geloofsgenooten dien heiligen kan bijrekenen.

„Dat ist die klarste Kritik von der Welt
Wenn neben das, was ihm misfällt,
Einer was Eigenes, Besseres stellt" (Geibel.)

»Dr. Ebrard en de andere critici kennen de schriften en brieven, de officiëele en vertrouwelijke berichten der »hervormers« en van hunne tijdgenooten. Zijn zij in staat uit die bronnen feiten te leveren welke het tegendeel bewijzen van dat wat, zegt J., ik bevonden heb, dan zullen hunne bewijzen aan niemand meer welkom zijn dan aan mij. Toont toch aan, roep ik u toe, dat de protestantsche vorsten niet met geweld de nieuwe leer hebben ingevoerd, en onzeggelijken gewetensdwang hebben uitgeoefend op die hunner onderdanen, welke het geloof hunner vaderen en hunner jeugd getrouw wilden blijven. Toont aan dat Luther, Melanchthon en de andere vaders en hoofden der zoogenaamde reformatie onrecht hadden met de in vertrouwelijke brieven zoo dikwerf herhaalde aanklacht: »de vorsten verwonden de kerken door vreeselijke ergernis en nemen haar kleederen en goed«; »de vorsten, door persoonlijke drift en eigenbelang gedreven doen der kerke afbreuk.« »Voorheen gaven de vorsten der kerk rijkelijk van het hunne, nu bestelen en plunderen zij haar.« »Toon ons in de rij dier vorsten voorbeelden van christelijk leven, mannen die sinds het aannemen des «Evangelies« christelijker geleefd hebben, en die niet slaafsch aan dronkenschap, spel en wellust overgegeven waren. Bewijst dat geen geweldadigde kerkenroof heeft plaats gevonden, dat de goederen van milde stichtingen en van de armen niet geroofd en verbrast zijn geworden; dat de talrijke protestantsche bronnen die dit aangeven geen geloof verdienen. Wijst door feiten na, dat geene algemeene verwildering der zeden het gevolg der kerkelijke omwenteling geweest is, en dat de maatschappelijke toestanden des volks zich niet verslechterd hebben. In zulke bewijzen zou de beste kritiek van mijn werk bestaan. Ik zou aanstonds in mijn werk veranderingen aanbrengen als gij er in kunt slagen, al was 't ook maar voor een enkel land, voor éene stad, bewijzen te leveren, die mijne bewijzen weerleggen.«

Dr. Ebrard gaat in zijne onzinnige woede zoover dat hij Janssen met Alexander den lasteraar des Evangelies vergelijkt, dien de H. Paulus den Satan overleverde. »Ik, van mijnen kant, zoo eindigt J., lever den heer consistoriaalraad Dr. Ebrard over aan het oordeel der lezers. [1]).

ALF. BROUWERS

Een nieuwe Keliaan.

wordt begroet in den heer Edw. Gailliard, die zich zelven een leerling noemt van de bekende west-vlaansche taalgeleerden de Bo en Guido Gezelle, en nu voor den dag komt met zijn Glossaire Flamand een *woordenboek op de middeleeuwsche, vlaamsche oorkonden* der stad Brugge in Vlaanderen, uitgegeven door M. L. Gilliodts van Severen, onder den titel van inventaire des archives de Bruges. Dit Glossaire, in-4to. beslaat XII,940 blz, en is geschreven, — ja, wie zou zich daarop verwachten? is geschreven in doorloopenden franschen tekst. Dat is waarlijk jammer! Dat onophoudelijk gemeng van Fransch en Nederlandsch vloeit niet, vereenigt zich niet, ofschoon overigens de heldere druk zich beijvert de vlaamsche sierlijkheid met de hollandsche degelijkheid te vereenigen. Te meer stuitend is het dat fransche element die zuiver vlaamsche oorkonden in hun eigen rijk te zien overheerschen.

En nu blijft niets meer over aan de critiek, volgens den tot critiek en lof bevoegden Johan Winkler,

[1]) N.B: „An meine Kritiker" dat juweeltje, dat meesterstuk van polemiek (227 bladz. voor 1.32 fl verkrijgbaar) mag in geen bibliotheek gemist worden.

dan te loven en niet te laken; een geluk dat voorzeker een boekbeoordeelaar niet dikwijls te beurt val.

Tal van Noord-Nederlanders verkeeren zelfs heden nog in het oude dwaalbegrip dat de Nederlanden eerst iets zijn geworden door en na het Protestantisme. Ter overwinning van dat onwetenschappelijk vooroordeel kan op het hier aangewezen punt de beoordeeling van dit hooggewaardeerd boekwerk het zijne bijdragen. Ziehier wat wij ontleenen aan De Amsterdammer van 19 dezer:

»Als men bedenkt hoe Vlaanderen in de laatste middeleeuwen, onder de beschaafde landen van Midden- en Noord-Europa, wat wetenschap en kunst betreft, wat handel en nijverheid aangaat, zeker bovenaan stond — als men nagaat dat Brugge toen was wat Londen nu is uit het oogpunt van handel en verkeer, wat Parijs of Weenen, Dusseldorp of Rome nu is uit het oogpunt van schoone kunsten, wat Luik of Aken, Crefeld of Elberfeld-Barmen, Birmingham of Manchester nu is uit het oogpunt van nijverheid — dan kan men zich de belangrijkheid voorstellen van de oorkonden der stad Brugge in dit tijdvak van haar grooten bloei en luister. Daarbij herinnere men zich hoe de volkseigene taal juist van dat deel van Vlaanderen, waarin Brugge gelegen is, de oudst beschaafde, toen ook de meest ontwikkelde, toen en later en ook nu nog de schoonste en welluidenste, altijd een der belangrijkste en merkwaardigste is van alle onderdeelen der nederlandsche, ja der geheele nederduitsche taal — en de groote waarde, de hooge belangrijkheid dezer Brugsche oorkonden, zoowel voor den oudheid- en geschiedkundige als voor den taalvorscher, blijkt ten duidelijkste. En niet minder duidelijk blijkt de hooge waarde en de groote belangrijkheid van het woordenboek op de oorkonden, dat tot stand werd gebracht door de onvermoeibare vlijt en de stalen volharding des heeren Edw. Gailliard, bezield als deze geleerde en bekwame Vlaming is voor de oude eere en luister zijner vaderstad Brugge.

Het *Glossaire flamand* bevat de bizondere woorden uitdrukkingen in de brugsche oorkonden voorkomende, met de verklaring van de beteekenis dier woorden, opgehelderd door allerlei voorbeelden uit die oorkonden zelven, of uit andere middeleeuwsche geschriften, van Maerlant. b. v. En dit is het juist wat de waarde van het *Glossaire*, niet slechts voor den taalgeleerde, maar eveneens voor den oudheidkundige en den geschiedvorscher zoo bizonder verhoogt. Het geheele oud vlaamsche volk toch, groot en klein, voornaam en gering, rijk en arm, stedeling en dorper, edelman en daglooner, boer en burger, koopman en schipper, kunstenaar en handwerksman, jager en visscher, allen treden in Gailliards geleerde bladen op, en zeggen ons, elk op zijn beurt, wat zij natuurlijk het beste van allen zullen geweten en verstaan hebben, de verklaring hunner eigene woorden, die ze dagelijks bij 't behartigen hunner eigene belangen, gebruikten.

En niet alleen uit Brugge neemt Gailliard zijn getuigenissen, neen, — maar uit alle betrouwbare bronnen, uit geschriften en woordenboeken van allen aard, middeleeuwsche en ook van lateren tijd, overal waar maar ooit iemand iets geschreven of geboekt heeft dat aan de woorden der brugsche oorkonden eenige helderheid kan geven, daar put de schrijver met voorzichtige kiesche hand.

Men wane ook niet, dat het *Glossaire flamand* uitsluitend, of ook maar hoofdzakelijk, slechts voor den Vlaamschen taalkundige, voor den Zuid-Nederlandschen oudheid- en geschiedenis-vorscher van belang zij. Neen, maar voor alle Nederlanders — in ruimeren zin voor alle Nederduitschers, — voor allen, die in Neder-Germanië langs de zuiderstranden van Noord- en Oostzee wonen, en taal, geschiedenis en oudheidkunde van hun land en volk beoefenen, is het Glossaire van even veel waarde. Immers hebben de andere Nederduitschers en Nederlanders in 't algemeen, en de Hollanders en Zeeuwen in 't bizonder, niet een groot deel van hunne oude beschaving te danken aan de middeleeuwsche Vlamingen en Brabanders? Of staan de hedendaagsche Noord-Nederlanders, in menig opzicht, vooral wat kunst en nijverheid aangaat, en ook wat handel en nering betreft, niet als op de schouders van hun broeders in 't Zuiden? En waren de Noord-Nederlanders in het beste tijdvak van hun volks-bestaan, waren de zestiende en zeventiende-eeuwsche mannen van Amsterdam en Enkhuizen, van Haarlem en Leiden, van Rotterdam, Dordrecht en Middelburg niet de erfgenamen en opvolgers der vijftiende- en veertiende-eeuwsche mannen van Brugge en Gent en Antwerpen, van Leuven en Brussel, van Mechelen, Kortrijk en Iperen? Ook is onze hedendaagsche algemeene Nederlandsche taal als opgebouwd op den grondslag van 't middeleeuwsche Vlaamsch, terwijl het Hollandsch in de zestiende en zeventiende eeuw den beschavenden invloed van het Vlaamsch in hooge mate genoot. Er was een tijd, te weten de eerste helft der zestiende eeuw, en vroeger, en ook nog wel later, dat alle beschaving, alle kennis en bekwaamheid ons Noord-Nederlanders uit Zuid-Nederland toekwam.

»De titel van het werk luidt nu: *Glossaire Flamand* de l'inventaire des Archives de Bruges de M. L. Gilliodts van Severen, par Edw. Gailliard.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Op de Israëlietische begraafplaats te Wageningen werd onlangs een prachtige wit marmeren gedenksteen onthuld op het graf van de dichteres mevr. Estella Hijmans-Hertzveld, overleden te Arnhem den 4den Nov. 1881.

Behalve de familieleden, woonden vele belangstellenden deze plechtigheid bij.

De tombe is vervaardigd door den heer D. van Diggelen beeldhouwer te 's-Hage.

Uit Kopenhagen wordt de dood gemeld van den dichter *Lobedanz*, die eene eerste plaats onder de scandinavische letterkundigen bekleedde. Hij heeft zich opgehangen, zeggen de fransche bladen, aan een boom in den Zoölogischen Tuin te Kopenhage. De dichter had den leeftijd van 62 jaren bereikt.

Men wil voor Longfellow een gedenkteeken plaatsen in de Westminster Abdij. Te dien einde werd te Londen door een aantal vereerders van den dichter eene vergadering belegd, in welke de Kerk en de Regeering vertegenwoordigd waren: de eerste in den persoon van den Kanunnik Rowsell, de andere in dien van

Lord Granville. Beiden keurden Longfellow, hoewel Amerikaan, de geheel bijzondere onderscheiding van een monument in den *Poets' Corer* waardig, omdat hij, meér dan de meeste hedendaagsche Britsche dichters, zich eene plaats veroverd heeft in de huizen en harten van het Engelsche volk, en omdat (gelijk Lord Granville opmerkte) geen dichter ooit zóózeer echte vaderlandsliefde vereenigd had met het gevoel van wereldburgerschap, terwijl ten overvloede zijne poezie doordrongen is van de deugdelijkste en gezondste zedelijkheid.

Te New-York werd 6 October eene vergadering van Nederlanders gehouden om eene vereeniging ter beoefening der welsprekendheid en instandhouding der Nederlandsche taal te stichten. Bij acclamatie werden tot bestuursleden gekozen de heeren L. Hofstee Deelman, president, X. Lipman, vice-president, V. Raken, secretaris, J. Keller, penningmeester, Wm. Voetelink, J. Baans en V. Raken, commissarissen. Den heeren Deelman, Baans en Raken werd opgedragen een reglement te ontwerpen en dat op de eerstvolgende vergadering ter goedkeuring voor te leggen. Ter eere der nagedachtenis van een der beroemdste Nederlandsche dichters werd besloten om de nieuwe vereeniging den naam Joost van den Vondel te geven.

De bekende Friesche schrijver W. Dijkstra heeft verzameld (uitgegeven bij Landmeter te Lemmer) frysk Lêsboek ut it wirk fen forskate fryske skrjuwers, (Friesch Leesboek, proza en poëzie uit het werk van onderscheiden Friesche schrijvers.)

Eene verzameling »Sangen en Rimen It jonge Fryslân« door jeugdige Friesche schrijvers, bijeengebracht door P. J. Troelstra en O. H. Sytsma is in het licht verschenen bij den uitgever Hepkema te Heerenveen.

»Alle Friezen, dy fen wiere poëzy hâlde, binammen ek leden fen rederikerskeamers, wirdt dit boek fen 256 bledsiden oanbean.«

(Alle Friezen, die van ware poezij houden, voornamelijk ook leden van rederijkerskamers, wordt dit boek van 256 bladzijden aangeboden.)

Volgens de Groninger Studenten-almanak voor het jaar 1883, die eerlang zal verschijnen, telt de universiteit aldaar thans 358 studenten, waarvan studeeren in de godgeleerdheid 17, in de rechtsgeleerdheid 106, in de geneeskunde 154, in de wis- en natuurkunde 37 en in de letteren en wijsbegeerte 44. Het gedenkboek der hooggeschool, op last van den academischen senaat door den hoogleeraar Jonckbloet in 1864 uitgegeven, gewaagt op pag. 50 van 395 studenten in 1655 en van 412 studenten in 1600 aan de hoogeschool te Groningen gerecenseerd en ingeschreven, en die beide jaren zijn dan de eenige, die, sinds de stichting der hooge school, de thans aanwezige studenten in aantal overtroffen.

— Is verschenen het eerste gedeelte van het »Nederlandsch- Chineesch Woordenboek bewerkt door dr. J. Schlegel, hoogleeraar in de Chineesche taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van koloniën. Het is een onderdeel van deel I dezer grootsche onderneming welke berekend is op vier deelen. Door het verleenen van een onbekrompen financiëelen steun heeft de Regeering deze onderneming mogelijk gemaakt. De keurige uitvoering van het werk strekt der uitgeversfirma Brill, te Leiden, tot groote eer. Hun stel Chineesche typen moet door deze uitgave eene zoo groote vermeerdering bereiken, dat het wellicht het volledigste in Europa zal zijn.

Huygens Constantin.—Société pour l'histoire musicale des Pays-Bas. Musique et musiciens au XVII siècle. Correspondance et oeuvre musicales de Constantin Huygens publiées par W. J. A. Jonckbloet et J. P. N. Land. 4to. (CCXCI, 7, 84 bl. met 1 gelith. plaat, 2 facsimiles, muziek tusschen den tekst en 80 bl. muziek.) Leyde, E. J. Brill. f 30,—

Van prof. R. Fruin's bekend werk: *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog* (1588—1598), door de Holl. Maatschappij van fraaie Kunsten en Wetenschappen met goud bekroond, is thans een derde druk verschenen.

Met een driedaagsch feest herdacht de Rederijkerskamer *Tollens*, te Delft, haar 15-jarig bestaan. Van haar toenemenden bloei getuigt het dat de Vereeniging, die aanvankelijk 20 leden telde, thans 180 leden heeft.

UIT TIJDSCHRIFTEN.

Alfred Fouillée: *La Philanthropie scientifique au point de vue du Darwinisme.* (*Revue des Deux-Mondes.*)

De schrijver plaatst de darwinistische hypothese klaarblijkelijk te hoog, wanneer hij ze een der grootste keerpunten in de natuurlijke historie noemt. Met het oog op dit nieuw dogma vraagt hij zich af, wat er van den plicht der openbare ondersteuning moet gehouden worden, en of de philanthropie geen schadelijken invloed op de ontwikkeling der bevolking uitoefent? Hij voelt zich genegen om met Malthus en de meest geavanceerde darwinisten op deze vraag bevestigend te antwoorden, en in belang van de soort, aan zwakke en ziekelijke individuen het huwelijk te verbieden. Nochtans durft hij den Staat niet aanraden dezen maatregel te nemen, tenzij voor de zieken. Ziedaar, waartoe de alles herscheppende leer haar meest gematigde volgelingen brengt!

I. de Bonniot, *S. J. La Sainteté positiviste et la morale chrétienne.* (*Revue du Monde Catholique*, 1 October.)

Bij wijze van dialoog stelt P. de Boviot de christelijke en de positivistische zedenleer tegenover elkander. Van den eenen kant de zedenleer zonder beginsel en zonder sanctie, gedwongen om alle edelmoedige toewijding te grondvesten op het gevoel; van den anderen kant de zedenleer gebouwd op het beginsel der onsterfelijkheid, het geweten zijn plichten voorschrijvend in naam van een hooger wezen, dat alle menschelijke handelingen straft, of beloont; dit is het contrast wat P. de Bonniot in deze belangrijke bladzijden heeft weten als handtastelijk uiteen te zetten.

A. de Margerie: *Garibaldi et la Campagne de l'Est.* (*Revue trimestrielle.* 15 October.)

Nooit is Garibaldi's vijandschap tegen Frankrijk meer werkzaam geweest dan gedurende de rampzalige maanden, toen hij den schijn aannam te strijden voor Frankrijk. Onder de ontelbare fouten van het be-

stuur der nationale verdediging, moet op de eerste plaats komen, dat het de diensten van zoo iemand heeft gevraagd of aangenomen, en meer nog dat het hem zonder verder controle en zonder toezicht de volmacht heeft opgedragen, om voor de veiligheid van ons laatste leger te zorgen. M. A. de Margerie heeft dit punt van de geschiedenis der laatste jaren zonneklaar aangetoond.

F. de Bernhardt: *Le docteur Pusey.* (*Revue générale.*)
Een studie over Pusey bevat noodzakelijk de geschiedenis van het Puseïsme. Het Puseïsme heeft de overleveringen der Anglicaansche kerk aan de vergetelheid ontrukt waarin zij vervallen waren, en heeft Engeland gevrijwaard tegen de vernielende leeringen der Lage Kerk. Hij heeft in de Anglicaansche geestelijkheid een nieuw leven opgewekt, en eene richting in 't leven geroepen die zeer gunstig is voor het Catholicisme. Wat zijn stichter betreft, hij was diep aangetast door wat men terecht noemt »*het engelsch illogisme*,« dat bestaat in het aannemen van alle gematigde denkbeelden, ook dan zelfs wanneer zij uit beginselen volgen, die lijnrecht tegenover elkander staan.

A. Bellesheim: *Dr. Eduard Bouverie Pusey.* (*Literarische Rundschau*, 15 October.)
Een beschrijving in breede trekken van het leven en de werken van dezen uitstekenden geleerde, die, na aan zooveel anderen de deur van den eenen schaapstal geopend te hebben, niet kon besluiten er zelf in te treden. Buiten de godsdienstige beweging, waaraan zijn naam steeds zal verbonden blijven, heeft Dr. Pusey veel gewerkt, aan de universiteit van Oxford als professor van het hebreeuwsch. Zijn beste geschriften zijn commentaren op Daniel en de kleine Profeten.

E. Allain: *L'oeuvre scolaire de la Révolution.* (*Lettres chrétiennes* September-October.)
Van alle wetten der Revolutie in zaken van onderwijs, is aan de wet van Brumaire, jaar IV eene langere toepassing ten deel gevallen. M. Allain bewijst, dat zij uitliep op de volledige vernietiging van het officiëel onderwijs om twee redenen. 1º De Conventie was niet in staat een personeel te vormen, dat aanbevelenswaardig was en het vertrouwen der families eenigszins verdiende. 2º De uitsluiting van alle zedelijk en godsdienstig onderwijs voerde de geheele jeugd naar bijzondere leeraren, die nog den Catechismus leerden.

Luigi Luzzati: *La vertu et la science dans les Sociétés humaines.* (*Réforme Sociale* 1 November.)
Is de zedenleer, of de deugd een belangrijke factor in de sociale ontwikkeling? De positivisten van onze dagen willen hare taak belangrijk beperken. »Het intellectueel beginsel, zeide Buckle, is niet alleen meer vooruitstrevend dan het zedelijk beginsel, maar zijn uitkomsten zijn ook duurzamer.« M. Luzzatti bewijst dat het zedelijk beginsel een beslissenden invloed uitoefent op den socialen en politieken toestand, en zelfs op de wetenschappelijke ontwikkeling der menschelijke samenleving.

Het vraagstuk der begrafenis en het Radicalisme. (*Zeitung des Judenthums*, nº 32.)
De Joden zien zich niet minder dan de Katholieken aangerand, door de onverdraagzame besluiten — om niet meer te zeggen — welke de belgische en de fransche kamers onlangs ten opzichte der begraafplaatsen namen. Zij klagen er over of in naam der vrijheid, of der godsdienstige beginselen, en zij doen wel.

Fr. Delitzsch: (*De aanhaling uit het boek van de oorlogen des Heeren.*) Boek der Getallen XXI, 14—15. *Zeitschrift für kirchl. Wisschenschaft und kirchl. Leben.*
M. Delitzsch bestudeert en commenteert hier de eerste der drie dichterlijke aanhalingen, bevat in het XXIe hoofdstuk van het boek der Getallen. De moeielijkheden welke zij wegens hare groote beknoptheid baart, verdwijnen voor de klare interpretatie van den beroemden duitschen exegeet. M. Delitzsch laat geen gelegenheid voorbijgaan om de rationalistische kritiek hevig aantevallen, die, zooals hij terecht zegt, niets dan verwarring en duisternis kan scheppen, en met een geest van ontkenning bezield is.

F. Wendlandt: *De theorie der opstanding van allen.* (*Ibid*).
Onder dezen duisteren titel vinden wij een goed werk over de eeuwigheid van de pijnen der hel, en over de noodzakelijkheid van ze dikwijls het volk voor te houden. De tekst der Schriften is zoo onwederlegbaar duidelijk, dat Strauss zelf er hevig door getroffen werd, en hij zich gedwongen voelde te verklaren, dat er geen uitvlucht bestaat voor wie de goddelijke ingeving der heilige boeken aanneemt.

E. R. Conder: *Natuurlijke verkiezing en natuurlijke theologie.* (*Contemporary Review*).
De volgende aanhaling zal beter dan een droog overzicht de strekking van dit artikel aangeven. »Er heeft zich een zekere klas van denkers gevormd, die alles behalve een overdreven zedigheid aan den dag leggen. Voor zoover hun geschriften ons veroorloven er over te oordeelen, achten zij de wetenschap vooral als een wapen waarmee men den godsdienst kan aanvallen. Een openlijk protest tegen zulke verderfelijke omkeering van zaken schijnt noodzakelijk te zijn, zoowel in naam der wetenschap, als in naam van den godsdienst. De wetenschap heeft ons veel gegeven, en houdt nog vele schatten verborgen; maar hare gaven zouden te duur betaald zijn, zoo wij ze niet konden verkrijgen, dan door de verarming onzer geestelijke natuur en het verlies van ons geloof. Men moet wel weten dat vrijheid van denken, (spreekwijze die dikwijls veel vrijheid maar weinig gedachte verraadt) niet met de wetenschap kan samengaan. Daar waar de wetenschap begint, houdt de vrijheid op.« M. Corder zegt vervolgens harde waarheden aan rationalisten, darwinisten enz. Laat ons met moed de goede zaak verdedigen, en de slechte zal niet zoo een zegevierende tronie aannemen.

Inhoud van Tijdschriften.

Revue Catholique Afl. 11, 15 Nov. 1882. I. Discours prononcé le 13 October 1882 par Mgr. Pieraerts, recteur de l'université Catholique de Louvain, à l'occasion de l'ouverture des cours académiques. II. La première croisade de pénitence a Jerusalem C. de H. III. La philosophie de saint Thomas D. Mercier. IV. La morale de Corneille L. de Monge. V. Les ducs de Bourgogne, Comtes de Flandre M. Quantin Cosmos.

Les Mondes No. 12, 18 Nov. 1882. Nouvelles et faits divers. Bibliographie. Revue du progrès. Le Calorifere, le Richelieu. Procédé rapide de dosage de l'acide salicylique dans les boissons — moyen pratique pour s'assurer de la pureté de l'acide salicylique — L'electrisation des vins. Astronomie. Théorie du soleil, lettre de M. Siemens Chemie — Revue de chimie minérale par le Dr. D. Tommasi. Travaux publics. Tunnel de la manche, système Crampton. Géographie, les Geysers. La Bible et la Géologie. Académie des Sciences, Séance du 6 Nov. 1882.

Revue du monde catholique. No. 99, 15 Nov. 1882. I. Proudhon et le divorce. E. Meric. II. Grippard IV. Ch. Clair. S. J. III.Un athée qui raisonne J. de Bonniot. S. J. IV. Les découvertes de la science athée II. Eugène Loudun. V. Le Jeuf de Goritz IV. B. Gasfiat. 6. Les froidefont VII. Léontine Rousseau. VII. Les livres récents d'histoire. Léonce de la Rellaye. VIII. Chronique parisienne. Daniel Bernard. IX. Chronique générale. Arthur Loth. X. Memento chronologique. Charles de Beaulieu.

Revue Scientifique. 28 Nov. 1882. No. 22. Chimie. Collége de France. Cours de M. Berthelot (de l'Institut) La synthèse organique et la Thermochimie. Hygiène. La fievre typhoïde et la Contagion par M. Quinquad. Histoire des sciences. Cours d'histoire de la faculté de médecine — Gallien et son oeuvre par M. Laboulbàne. Physiologie. Influence de la rate sur la digestion par M. A. Herzen. Revue de physique. Variétés — L'origine végétale des animaux. Académie des sciences de Paris. Séance du 13 Nov. 1882. Bibliographie — Chronique — Les trépidations de la terre — La station biologique de Sidney.

Les Mondes No: 13. 28 Nov. 1882. Nouvelles et faits divers — Bibliographie, Revue du progrès. Préparation et emploi de l'étain précipité — Du cidre par lexiviation. Astronomie. La grande comète australe observée à l'observatoire di Rio. Janeiro. par M. Cruls — La grande comète di 1882. par M. Terby. Astronomie physique. Nouvelle théorie du soleil, note di M. G. A Horn. Conservation de l'énergie solaire, note de M. D. Tommas: Hygiene. Les Vidanges de Paris, note de M. F. Morguo. Action désinfectante et antiseptique du cuivre par M. Burcq Les falsifications à Paris. La Bible et la Géologie. Académie des sciences — Séance 13 Nov. 1882. Un météore près de la Comète.

Onze Wachter. September 1882. I. Het Darwinisme (Vervolg) Dr. P. J. F. Vermeulen. II. Duitschland tegen het einde der Middeleeuwen II. (Vervolg). F. Becker. III. Iets uit 1672. (Vervolg) J. C. A. Hezenmans.

ADVERTENTIËN.

Bij **C. L. VAN LANGENHUYSEN,** Boekhandelaar te Amsterdam, is verschenen en bij alle Boekhandelaren verkrijgbaar:

De Pius-Almanak voor het jaar O. H. 1883.

Kerkelijk goedgekeurd. — Negende Jaargang.

INHOUD: De Kerkelijke Overheid in Nederland. 't Metropolitaan Kapittel en de Kathedraal Kapittels van de Bisdommen Haarlem, 's Bosch, Breda en Roermond. De Dekenaten en de Vastendispensaties van al de Bisdommen. Kalender voor geheel Nederland. Veranderende Feest- en Vastendagen. Quatertemperdagen. Zons- en Maansverduisteringen. Merkwaardige dagen voor Neêrlands Katholieken. De Koninklijke Familie. Waarde van vreemde Muntspeciën. Tarief van Telegrammen. Frankeering van brieven en drukwerk voor Nederland, Europa en Landen buiten Europa. Postwissels en Kwitantiën. Vrijstelling van Briefport. Postspaarbank en Postpakketdienst voor Nederland en voor 't Buitenland.

MENGELWERK: Het H. Sakrament van Mirakel te Brussel. Zuster Maria Magdalena. Rediviva. De plakkaten tegen den Katholieken Eeredienst. Paus Leo XIII. Gekruiste Liefde. Elizabeth. Een ernstig woord over het ongeloof. Bij de 1e H. Communie. Een strijd. Smeeklied. Aan Jesus' zoeten Naam. Schuldvoldoening. Baas Hieronymus. Legende van de Dertig Zilverlingen. Jubilé's in 1882. Iets uit 't Venloosch Weekblad. Eene vreemde geschiedenis. Op 't Zilveren Feestgetij. De H. Teresia. 40jarig Jubelfeest. Snippers van Maarten en **Prijs-Raadsel**.

Aan de goede oplossing van dit **Prijs-Raadsel** zijn honderd prijzen verbonden; **Vier Regulateurs met slagwerk,** welke acht dagen loopen en **96 Boekwerken**.

Deze Jaargang wordt opgeluisterd door het Portret van de *H. Teresia.*

Naar plaatsen waar de PIUS-ALMANAK niet voorhanden is, wordt hij *franco* thuis gezonden, zoo men tien postzegels van vijf centen stuurt aan

H. M. WERKER,

President der Pius-Vereeniging te Amsterdam.

Zij, die de opgaaf der Katholieke Gestichten en Vereenigingen er bij verlangen, worden verzocht vijftien postzegels van vijf centen over te zenden.

Internationale

Katholieke Boekhandel

J. H. VOS,

TE

MAASTRICHT.

Directe wekelijksche correspondentie met België, Duitschland en Frankrijk.

De mark wordt berekend ad 60 cent, de Frank ad 50 cent.

Bij bestellingen van boekwerken van af *f* 10 franko toezending.

VOORHANDEN:

Joh. Jansen. An meme Kritiker . . . . *f* 1.32.

A. Baumgartner. Göthe's Lehr-und Wanderjahre in Weimar und Italiën. . . *f* 2.88.

Jules Pirard. Quelques notes historiques sur l'ancienne Belgique depuis 20 siècles *f* 1.—.

Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch

WOORDENBOEK,

DOOR

A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid . . . . *f* 43.20

Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

N°. 19. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25., voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Joan. Bapt. Scaramelli S. J. Directorium mysticum in Compendium ac meliorem auctore F. V. Voss. *A. D.* — L'Auteur de l'Imitation et les Documents Néerlandais. *J. W. Brouwers.* — M. J. H. Scholten Prof. aan de Rijks Universiteit van Leiden. — Pater Diel's S. J. „Nachgelassene Schriften". *L. A. L.* — Die legende van Sainte Valentijn. *P. J. G.* — Jen Holland. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Mededeelingen uit boeken. — Nieuwe werken. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Joan. Bapt. Scaramelli S. J. *Directorium mysticum in Compendium ac meliorem redactum* auctore F. V. Voss. (Edit. altera. p. 430). De naam van P. Scaramelli is met roem bekend en levert een zekere waarborg voor de degelijkheid en het nut van dit boek.

Wie kennis heeft gemaakt met het *Directorium asceticum* en het *Directorium mysticum* bewondert de gezonde leer, de diepe menschenkennis, de rijke ondervinding, de groote vroomheid van den man wanneer hij den weg beschrijft welke de zielen tot de hoogste volmaaktheid voert, haar de middelen aangeeft om daartoe met Gods genade te geraken en voor de listen en lagen des duivels, welke zij op dezen weg ontmoeten, waarschuwt.

De Eerw. P. Voss geeft een *Compendium* van het *Directorium mysticum*, waarin op beknopte wijze de inhoud van het belangrijk werk getrouw wordt weergegeven. In de Inleiding getiteld »Notitio generalis regiminis animarum« behandelt hij de voornaamste algemeene vragen welke betrekking hebben tot de heiligmaking van den mensch, en de verschillende graden van volmaaktheid, die hij met de krachtdadige hulp der goddelijke genade kan bereiken. Behalve eene klare en heldere uiteenzetting der theoretische beginselen, vindt de lezer hier tal van nuttige wenken en praktische lessen dienstig om met vrucht te werken aan de leiding en heiliging der zielen, door den H. Gregorius met recht *ars artium* genoemd.

A. D.

L'AUTEUR DE L'IMITATION et les DOCUMENTS NÉERLANDAIS.

II.

Niet alle argumenten, die professor Becker ontdekte en uiteenzet, hebben wij aangestipt; maar dat kon ook ons inzicht niet zijn.

In het Derde Hoofdstuk worden de documenten welke men voor den franschen Kanselier Gerson en voor een italiaanschen abt Gersen aanvoert, ter dege aan de vuurproef onderworpen. Waarlijk als sneeuwvlokken voor de stralen der zon ziet men al die schijnbewijzen zich ontbinden.

Na die volslagen vernietiging der vooruitgeschoven mededingers tegen onzen Thomas à Kempis, gaat Becker over tot het Tweede gedeelte van zijn werk: *Preuves intrinsèques.*

Al reeds met de bewijzen van het eerste gedeelte achten wij het pleit voor Nederland op historisch gebied gewonnen, zoo dat er van het *sub judice lis est* voortaan geen sprake meer kan zijn. En desniettemin brengt ons het tweede gedeelte nog een overvloed van onmiskenbare bewijzen en schitterende toelichtingen *ex visceribus rei*, uit het innigste gehalte van het werk zelf getrokken.

Juist hier hebben wij met eigenaardige verdiensten te doen, met nieuwe lichtstralen die zich over den tekst van het bij alle volkeren zoo hoog staande boek verspreiden en te duidelijker doen uitkomen, dat die lichtbron is opgegaan uit Nederland.

In de vier volgende hoofdstukken wordt uiteengezet, hoe de stijl van het werk in zich zelf de kenmerkende trekken zijner afkomst draagt, en 1° wijst op Nederduitschland, op Nederland, als zijn geboortegrond, en 2do wijst op een schrijver die tot den kring van Windesheim behoorde.

Echt Nederlandsch is ook het 3de hoofdstuk, waarin wordt aangetoond dat alle feiten en bijzondere toestanden of omstandigheden welke in de *Imitatie* worden aangevoerd of waarop wordt gezinspeeld, juist te vinden zijn in de omgeving van Thomas à Kempis.

Eindelijk wordt nog een hoofdpunt tentoongesteld, ten troon verheven in het 4de hoofdstuk, namelijk hoe de schrijver der *Imitatie* gebruik heeft gemaakt van de verschillende geschriften der Groenendael-Windesheimsche School, van Ruysbroeck, Jan van Schoonhoven, Gerrit Groot, Radewijns, Mande, Vos van Heusden enz.

Het werk der Imitatie is zoo Nederlandsch in merg en been, dat er heel wat latijnsche uitdrukkingen in voorkomen, die geen Latinist goed verstaat, tenzij hij het Nederlandsch dier tijden versta; want wij hebben er soms zulke echte Nederlandsche zinsuitdrukkingen in latijnsche woorden, dat de Nederlander er van kop tot teen in doorschijnt, even als de Batavier in een Romeinsch soldatenpak gestoken werd, maar desniettemin geen Romein werd, maar altijd een Batavier bleef.

Alleen mannen als Spitzen en Becker, d. d. Nederlandsche taalkenners, konden dit soort van alles afdoende betoogen in het veld brengen. Van Rosweyde tot Spitzen had geen Nederlander deze goudmijn doen gelden.

Bewezen wordt hier hoe geen Franschman, hoe geen Italiaan, geen Hoogduitscher, maar alleen een Nederlander de *Imitatie* goed kan verstaan en vertalen.

Om hierover te kunnen oordeelen, moet men het werk van Spitzen, nu vooral ook het werk van Becker lezen. Met een uittreksel kan en mag men het hier

niet doen; het werk zelf blijft de goudmijn, de tentoonstelling met evenveel rijke zalen als er hoofdstukken zijn. Hier vooral vindt het Nederlandsche hart eene vaderlandsche genieting, die tevens den vromen zin van den Christen naar het middenpunt der gloed- en levenverspreidende waarheid zachtkens opvoert.

De inhoud van de volgende hoofdstukken zijn:

Chap. II. La terminologie de l'Imitation prouve que l'auteur est un chanoine régulier de Windesheim.

Chap. III. Accord des faits, supposés dans l'Imitation, avec l'entourage de Thomas a Kempis. Schier geheel nieuw betoog.

Chap. IV. L'auteur de l'Imitation a puisé dans les écrits du cercle de Groendael- Windesheim.

Hier worden de verschillende geschriften naast elkander gelegd, opdat de herkomst en navolging en overneming te beter in het oog springen.

Allerbelangrijkst is ook de vergelijking van de Imitatie met andere werken van Thomas en die men altijd en overal als zijne eigene oorspronkelijke werken heeft gekend en erkend. Hier vindt men weer wat men verloren achtte.

Ook het rythmus en het rijm treden op als getuigenis ten gunste van onzen Sint-Agnietenberger.

Troisième partie.

Les manuscrits de l'Imitation.

Chap. I. L'age des manuscrits.

Chap. II. La patrie d'origine des manuscrits.

Chap. III. Les manuscrits d'Imitation avec nom d'auteur.

Chap. IV. L'autographe de Thomas à Kempis, écrit en 1441.

Nooit heeft iemand, wie dan ook, ergens waar dan ook, één enkel handschrift der Imitatie gevonden dat een dagteekening draagt van de XIII[de] of van de XIV[de], of van de 20 eerste jaren der XV[de] eeuw. Bijgevolg klimt niet één tot vroegeren tijd dan toen Thomas reeds den mannelijken leeftijd bereikt had, geboren als hij is in 1379 of 1380.

Een paar andere dagteekeningen worden hier bewezen valsch te zijn.

In het tweede hoofdstuk wordt ons de herkomst en het verblijf der handschriften van de Imitatie aangewezen. In 1874 kende men er reeds 186; daarvan 116 uit Duitschland, 30 uit Vlaanderen, 25 uit Frankrijk, 16 uit Italië, 3 uit Engeland. Tal van andere zijn in de latere jaren aan den dag gekomen. Thans heeft men b. v. niet 3 maar 16 Engelsche; niet 16 maar 19 Italiaansche. Ook Duitschland heeft er meer dan 116. Dr. Grube telt er 45 alleen in Beieren. België zou er volgens Buelens een honderd hebben; dus eens zooveel als Frankrijk met Italië; en onze schrijver kent er nog vijf andere in België, die nog niet in de vroegere optellingen begrepen zijn. Ook in Noord-Nederland heeft Becker, na Spitzen, nog belangrijke handschriften gevonden. Bij die 186 van het art. van 1874 was niet eens sprake van Holland. Prof. Becker weet nu alreeds 31 handschriften van Hollandschen oorsprong aan te wijzen; 18 Latijnsche en 13 Hollandsche vertalingen. Het kleine Holland overtreft dus verre het groote Italië met al zijne kloosters.

Het is een lust, al die handschriften, bij aanwijzing en voorlichting van Becker, gade te slaan en er telkens de onbetwistbaarheid van Neerlands zegepraal te zien bevestigen. Het is een lust telkens die aanmatigingen van Franschen en Italianen met nieuwe wapenen verslagen te zien. Want dit is het eigenaardige van dit werk, dat elk gedeelte een volkomen triomf voor Nederland behaalt, en de eerste triomf nog glorierijker wordt door den tweeden en de tweede door den derden. De drie te zamen vormen als een driekroon, die ons alle landen der wereld, Rome even als Parijs, mogen benijden.

Al wie slechts het eerste gedeelte zou lezen, zal reeds overtuigd zijn, dat, bijaldien er nog historische zekerheid bestaat, ook Thomas a Kempis ongetwijfeld de auteur van de *Imitatie* is.

En al wie niets dan het tweede gedeelte van Becker's werk zou lezen, moet of scepticus worden of overtuigd zijn dat geen Fransche Gerson, geen Italiaansche Giovanni Gersen, maar een Nederlander uit den kring van Windesheim de schrijver der Imitatie is.

En al wie niets dan het derde gedeelte van dit fransche werk zou lezen, zal insgelijks overtuigd worden, dat noch Gerson, noch Gersen, maar buiten allen redelijken twijfel alleen Thomas a Kempis de auteur is van de vier boeken der Navolging.

Voor een Nederlander is dit boek een voortdurende genieting voor hart en hoofd. Niet alleen mag geen openbare Bibliotheek verstoken zijn van dit boek, maar een ieder dien de gloriën van het vaderland ter harte gaan, moet dit boek bezitten.

Wij wenschen ons zelven en ons vaderland geluk met dit werk van Professor Victor Becker.

J. W. Brouwers.

M. J. H. Scholten Prof. aan de Rijks-Universiteit van Leiden.

Het zou zeker vreemd zijn, dat iemand het oordeel over het boek van een landgenoot, wiens taal hem meer eigen is dan iedere andere, wiens boek hij eerder en gemakkelijker dan een buitenlander kan hebben, — het zou zeker vreemd zijn, dat iemand het oordeel over zoo een boek bij een schrijver van een ander land, die een andere taal gebruikt, ging zoeken, ware het niet dat voor mij nog altijd de wet gold: dat de excommunicatie »speciali modo Romano Pontifici reservata« mij zou treffen als ik zonder verlof van den Apostolischen Stoel boeken ging lezen van Apostaten en boeken door ketters geschreven, waarin de ketterij wordt verdedigd. Gelukkig heb ik dat verlof niet, en ben ik niet veroordeeld tot het lezen van zaken, die ik bij voorbaat weet valsch te zijn, en waaruit ik dus niet veel meer dan de dwaling met haar schijngronden zou kunnen leeren kennen. Verder stel ik mij zonder noodzakelijkheid niet aan de proef bloot, of mijn maag zonder levensgevaar ook vergift kan opnemen: ik bepaal mij bij wat ik zeker weet gezonde kost te zijn.

Anderen hebben andere plichten, en bezitten een genoegzame dozis tegengift, zoodat zij geen gevaar loopen van ziek te worden, en moeten zich, na gemeld verlof, met zulke boeken bezig houden, om te voldoen aan het voorschrift van den H. Petrus I. III. 15. »Weest altijd bereid tot verantwoording aan een »iegelijk, die u rekenschap vraagt van de hope, die »in u is«; en van den H. Paulus Titus I. 9. 10. »opdat hij in staat zij om tegensprekers te weerleggen. »Want velen zijn ongehoorzame, ijdele klappers en »verleiders, die wederlegd moeten worden.« Ik beken

dan ook volgaarne, dat de Professoren der Heilige Schriftuur in onze vijf groote Seminariën alsook de Professoren Sacrae Scripturae der Geestelijke Orden de aangewezen mannen zijn om aan het geloovige volk in Nederland het brood der Schriftuurverdediging te breken, en het erfdeel der vaderen, het geloof in de geloofwaardigheid der door de Kerk als Schriftuur aangenomen boeken, te handhaven tegen de aanvallen van het ongeloof. Ik twijfel er niet aan of zij zullen te gemoet komen aan het verlangen van zoo velen die blootgesteld aan elken nieuwen aanval, roepen om het brood der versterking tegen het steeds driester optreden van het ongeloof; inmiddels kan het zijn nut hebben, hier aan onze taalgenooten bekend te maken, wat in de Controverse van 16 November jl. wordt medegedeeld over het bedoelde boek van professor Scholten. De fransche schrijver maakte gebruik van de duitsche vertaling: *Das Paulinische Evangelium.* Kritische-Untersuchung des Evangeliums nach Lukas und seines Verhaeltnisses zu Markus, Matthaeus und der Apostelgeschichte, aus dem Hollaendischen übersetzt von E. R. Redepenning. Elberfeld.

»Het is altijd zeer treurig te zien, dat vooral wetenschappelijke arbeid, zonder vrucht geheel en al verloren gaat. Door onzen plicht gehouden tot het lezen der geschriften van Rationalisten over de Schriftuur, hebben wij dikwijls met droefheid bij ons zelven gezegd: dit boek levert het bewijs voor het klaar verstand, de diepe gedachten, het talent om de zaken op een aantrekkelijke wijze uit elkander te zetten, de geniale opvattingen van den schrijver; wat zou niet zoo een talent, zulke arbeid uitwerken, zoo hij voor de goede richting werd aangewend, en zich in nederigheid aan den dienst der waarheid wijdde? Helaas! *oportet haereses esse*, en zoo gebeurt het dat de exegese, deze zoo schoone wetenschap, door de rationalistische dwaling, meer en meer een gebied is geworden met doornen en distelen bezet.

Deze gedachten zijn mij weer zeer levendig voor den geest gekomen, bij gelegenheid van het Paulus-Evangelie van M. J. H. Scholten, waarvan elke bladzijde een verbazende opoffering van tijd, krachtsinspanning en verstand bewijst, doch om uitteloopen op het volmaakste nihilisme, wat de kritiek betreft.

M. Scholten volgt de methode der analyse. Hij neemt het Paulus-Evangelie, zooals hij het vrij nauwkeurig noemt, dat is te zeggen het Evangelie geschreven door den H. Lucas, de getrouwe leerling van den H. Paulus, en vergelijkt achtereenvolgens de verhalen, ja nog meer, de uitdrukkingen zelven met de verhalen en de daaraan tegenoverstaande uitdrukkingen van den H. Matthaeus en den H. Marcus. Deze vergelijkingen mogen op het eerste gezicht droog schijnen, in werkelijkheid echter zijn zij belangrijk, omdat zij den verwonderden lezer telkens evenzeer schoone als leerrijke gezichtspunten te zien geven. Wel beschouwd is het de gewichtige en moeielijke vraag over de samenstelling der H. Evangeliën, die bij gelegenheid van het Paulus-Evangelie wordt uiteengezet.

Het werk begint (bl. 1—17) met het letterkundig gedeelte van het onderwerp. Hier worden de schrijvers aangegeven, die zich voorheen of in onze dagen met de kritiek van het derde Evangelie hebben beziggehouden. Deze lijst is vrij volledig wat de eerste eeuwen aangaat, maar er is bijna geen acht geslagen op de hedendaagsche katholieke schrijvers. Deze wachtten zich wel dwaze systemen op te zetten naar het model van Reville en Reuss; en het is toch slechts op die voorwaarde, dat men de eer heeft door de rationalistische schrijvers te worden vermeld.

Vervolgens met zijn ontleedkunde aanvangend, bestudeert M. Scholten beurtelings en omstandig; 1. de plaatsen aan den H. Lucas en den H. Marcus gemeen (bl. 18—30); 2. de plaatsen gemeen aan den H. Lucas en den H. Matthaeus (bl. 31—86); 3 de plaatsen gemeen aan den H. Lucas, den H. Marcus en den H. Matthaeus (bl. 87—187); 4. de plaatsen aan St. Lucas alleen eigen (p. 188—222); 5. het karakter en de samenstelling van het Evangelie van Lucas (bl. 223—253), 6. eindelijk de betrekking van het Evangelie van Lucas tot de Handelingen der Apostelen (254—316) Voorzeker men moet zeggen dat het onderwerp grondig behandeld is.

M. Scholten plaatst, in twee kolommen tegenover elkander de uitdrukkingen, welke de Evangelisten in hetzelfde verhaal bezigen. Zoo ziet men onmiddellijk de afwijkingen en de overeenkomst der gewijde schrijvers; want op die manier springen de kleinste bijzonderheden onmiddellijk in het oog, en treft het kleinste verschil van partikel, van tijd enz. den blik van den lezer. Men begrijpt ook gemakkelijk hoe uit deze tegenoverstellingen het bijzonder karakter van iederen evangelist duidelijk te voorschijn treedt; uit die feiten zonder verder verband ziet men den bijzonderen schrijftrant van den H. Matthaeus, dien van den H. Marcus en vooral dien van den H. Lucas, hier het hoofdpunt van bespreking, zich spoedig en duidelijk kenmerken.

Wij haasten ons echter hier aanstonds bij te voegen, dat dit nagaan tot in de kleinste bijzonderheden, nevens wezenlijke voordeelen, ook gevaarlijke moeielijkheden oplevert. Het heeft de oogen des schrijvers vermoeid, en hem de gevaarlijke gewoonte doen aannemen van aan alle zaken overdreven verhoudingen toe te kennen, zoodat een kleinigheid voor hem ieder oogenblik een zaak van belang wordt. Het is als de geschiedenis van den stroohalm die een balk werd, van een haar tot kabel aangegroeid. Er ligt daar een groot gevaar in, wanneer het er op aan komt gevolgtrekkingen afteleiden, en juist hier leed de kritiek van M. Scholten schipbreuk. Hoeveel voorbeelden zouden wij niet kunnen aanhalen om deze onze stelling te staven! Alleen de verdeelingen en onderverdeelingen, die men op iedere bladzijde aantreft, zijn voldoende om de ontkennende wilsmeeningen des schrijvers te verraden: »De tekst van Marcus »niet door Lucas begrepen: vergrooting der mirakelen »door Lucas;« enz. Dat is veel zeggen in weinig woorden. Maar de lezer zal misschien willen zien, hoe de H. Lucas een door den H. Marcus verhaald mirakel, vergroot en opluistert: welnu hij zelf oordeele! Wij halen zoo niet elk woord dan toch trouw den zin des schrijvers aan.

Bladz. 27. — Marc. I. 26; Lucas IV. 35. Bij Marcus ontroert en schudt de uitgejaagde geest den zieke. Bij Lucas is het verhaal meer dramatisch: »de booze geest »wierp hem in het midden neder«; de bemerking door den Evangelist er bijgevoegd, »zonder hem eenig letsel »aan te doen« moet dienen om de macht van den Verlossser nog meer in het licht te stellen.

Bladz. 42, — Matth. VIII. 6. Bij Matthaeus lijdt de dienstknecht van den romeinschen hoofdman aan verlamming en lijdt zware pijnen; volgens Luc. VIII, 2, was hij »op het punt van te sterven«, omstandigheid die het mirakel der genezing doet uitkomen. Verder (13 vers) verhaalt Matthaeus dat de dienstknecht zijn gezondheid terugbekwam. Lucas maakt de genezing nog wondervoller door te zeggen (1ste vers) dat de afgezanten bij hun terugkeer den zieke genezen vonden.

Bladz. 147. — Marcus I, 30, Matth. VIII, 14. De koorts welke de schoonmoeder van Simon had aangetast is door Lucas (IV, 38, 39) veranderd in een *zware* koorts, die de zieke hield *vastgekluisterd.* Hier springt de strekking om het mirakel te vergrooten duidelijk in het oog.

Ibid. — Marc. I, 40; Matth. VIII, 2. De melaatsche wordt door den H. Lucas V, 12, voorgesteld als een man, »*vol melaatschheid.*« Hij voegt verder aan het verhaal van Marcus toe, dat op het vernemen van het mirakel, »vele scharen samenvloeiden om Jesus te hooren en van hunne krankheden genezen te worden.« (vers 15).

Tot zoover onze aanhalingen.

Voorzeker, dat zijn buiten mate groote overdrijvingen, dat is de manie voor het bovennatuurlijke tot aan haar uiterste grenzen gedreven! De H. Lucas, die geneesheer was, had het recht niet om door bijvoeging van het een of ander woord, van een kunstterm, de natuur der zieke en der wijze van haar genezing beter aanteduiden!

Door zich dit recht aantematigen: bewijst hij een vervalscher te zijn, een schrijver van een bepaalde strekking; dat is immers zoo duidelijk, dat prof. Scholten wel als overwinnaar uit het strijdperk zal optreden voor alle nageslachten.

M. Scholten geeft zich veel moeite om na achttien eeuwen de bijzondere richting van het Evangelie van den H. Lucas op nieuw vasttestellen; dikwijls komt hij op dat vraagpunt terug, hetwelk als hoofdvraag geldt in het rationalistische kamp. Hij meent voor uitkomsten te hebben erlangd, dat de Evangelist Lucas door de manier waarop hij de verhalen zijner voorgangers verandert en aanvult, een zekere vijandigheid tegen het Judaisme aan den dag legt, en de strekking heeft om de waardigheid der twaalf apostelen te verkleinen, ter wille van het Paulinisme, dat hij reeds door Jesus laat aanbevelen (bladz. 187). Uit de tegenstelling van het Christendom en het Judaisme, van het oude en het nieuwe Verbond, van het universalisme en het particularisme, van het apostolaat der Twaalven en de zending tot de Heidenen, ziet men zeer goed de strekking om de zoogenaamde *Paulinische* manier van het Evangelie te begrijpen, hier te verheffen en als de ware aantebevelen (bl. 221). In dat alles verkondigt de leer van Lucas een zuiver, dikwijls overdreven paulinisme, dat, met de vormen der geschiedenis omkleed, wordt voorgesteld als het ware Evangelie wat Jesus reeds door woorden en handelingen zou gepredikt hebben. (bl. 242).

Wij zijn zeker ons niet te bedriegen, wanneer wij verklaren, dat M. Scholten het overige van zijn werk slechts heeft geschreven om tot deze verouderde conclusie te komen. Dat is overigens zijn geliefkoosde stelling. Hij had ze reeds opgesteld in een vroeger werk. »het oudste Evangelie« en het is duidelijk dat het dezelfde is, die hij ontwikkelt in een nieuw werk wat de laatste catalogussen aankondigen: »Historisch-Kritische bijdragen naar aanleiding van de nieuwste (?) »hypothese aangaande Jezus en den Paulus der vier »hoofdbrieven. Leiden 1882,« Weldra zal de schrijver in de Controverse deze stelling in hetzelfde tijdschrift uitgebreid weerleggen; overigens een gemakkelijke taak, daar in dit systeem alles subjectief is.

Al mogen nu de *ergo's* van M. Scholten geenszins uit de praemissen volgen, het wetenschappelijk gedeelte van het werk, wat hij met zooveel moeite heeft samengesteld, zal niettemin zijn waarde behouden, en de christelijke exegeten en apologisten kunnen er hun voordeel mee doen, evenals de Hebreeuwen weleer met den buit der Egyptenaren.

Een bestendig lezer.

Pater **Diel's** S. J. »**Nachgelassene Schriften**« Gesammelt u. herausgegeben von *W. Kreiten.* S. J. Band I. *Gedichte, Scanderbeg*, ein Trauerspiel. (Freiburg, Herder, 1882) kl. 8°, 434 S. Prijs 4 Mark.

De Eerw. Pater Kreiten S. J. heeft de verdienstelijke taak op zich genomen, de nagelaten geschriften van zijn ordebroeder, Pater Diel, die den 1 Aug. 1876 te Toulouse in verbanning overleed, te verzamelen en uittegeven. Het eerste deel dat onlangs verschenen is, bevat Gedichten en het treurspel Scanderbeg. De Eerw. heer Weissbrodt te Coblenz zegt van de *Gedichte* het volgende: De uitgever heeft ze in dankbaarheid aan de gedachtenis des dichters gewijd, »*auf dasz nicht schmucklos und vergessen werde sein einsam Grab in ferner fremder Erde.*« Hierbij moeten we opmerken dat we gaarne eenige aanteekeningen omtrent 's dichters levensloop hadden ontmoet. Al krijgen we ook uit zijne geschriften een levendig en bovenal beminlijk beeld van hem, zoo geldt toch ook ten opzichte van den dichter het woord van den uitgever in de voorrede gesproken: »dasz selten das Dichter*werk* ohne Kenntnisse des Dichter*lebens* vollständig und allseitig verstanden werden kann.« — De gedichten zijn afgedeeld in zes boeken, die wel is waar geen bizonderen titel, doch elk een motto dragen, dat hun inhoud nagenoeg aanduidt.

Het eerste boek bevat *religieuze* Gedichten:, die alle ongekunstelde, heilige vereering en liefde voor den Heiland en voor de Allerheiligste Maagd Maria ademen. Het Kruis, het Goddelijke Hart, de heilige Wonden, de heilige Communie en het Geheim van Kerstnacht, de Liefde, de voorrechten en de smarten van Maria, zijn de bronnen der bezieling van den dichter, waaruit zijne teedere lyrische ontboezemingen stroomen. Bizonder schoon zijn: »*An der Krippe*, *An das göttl. Kindelein*, *Die Mutter und ihr Kindelein*, *Bittgebet an Maria* en *Die Mutter singt dem Kindelein*, uit welke gedichten de eenvoudige, vrome wijzen van de Middeleeuwen ons waarlijk hartverkwikkend tegenklinken. De beide gedichten »*Letzte Nacht* en *In tiefem Leid*, die van zeldzame schoonheid zijn, zouden, dunkt ons, vermits zij toestanden uit 's dichters leven schilderen, een betere plaats in het tweede boek gevonden hebben.

Het tweede boek begint met eene herinnering aan de kindsheid van den dichter, waarin hij het ontwaken der in zijn gemoed sluimerende poëzie schildert. Alsdan treedt zijne vrome moeder te voorschijn voor wier blijde, zalige, smartvolle en offerende liefde hij een waardig gedenkteeken heeft opgericht. Uit de »*Kindesliedern*« **klinkt zulk een naïeve, natuurlijke, ware toon, dat wij het** Meiklokje werkelijk hooren klagen, het vogeltje jubelen, en de bij hooren gonzen. Toch gevoelt de ziel des dichters diepe smart, welke zij met God deelt, die hij in aandoenlijke klachten uitspreekt en waarvan hij verlost wordt »*wenn Gottes Hauch vorüber geht.*« En zoo wisselen vreugde en droefheid in heerlijke lente- en herfstliederen, in groeten aan vrienden en in zinrijke »Walthersche Strophen.«

In het derde boek, dat in omvang wel is waar het kleinste is, doch evenveel goudkorreltjes als gedichten bevat, stemt de dichter, die naar vreemde landen moet gaan, zijne harp voor een diepen, weemoedigen klank; wij gevoelen zijn heimwee. Ongedwongen en toch kunstvol, weet hij zijne elegische stemming, in natuur- en historische beelden in te weven, en ieder lezer zal met hem van zijne »Wanderfrüchten« zeggen: »*Heil'ge Perlen, unheil'ge sind es nicht.*«

Het vierde boek zouden we gaarne eene verheerlijking der poëzie noemen. De vedelaar, de orgeldraaier, de postiljon, de molenaar, de reiziger, de herder, de hansworst, de jager, de Zigeuner, de negerslaaf, de Savoiaard in den vreemde — zij zijn allen het beeld in 't welk de dichter »*Lust und Sorgen hinwirft.*«

Het vijfde boek verplaatst ons in het verleden, het geeft reisindrukken, Sagen en romancen. De verzonken heerlijkheid van Theba komt ons voor den geest, de Chimborasso vermaant aan de wraak, die de witte mannen wegens onderdrukking der Indianen te duchten hebben, IJslands zeekoning Jung Ingolf onderwerpt »*den Kühnsten der Wasserfluth,*« sterft echter aan geheime smart, de Noordsche Skald sterft weeklagend om de verloren vrijheid, Koning Alfred, de zanger en held, bevrijdt zijn vaderland, Spanjes helden strijden tegen de Mooren, Karel de Groote verkondigt dat de Noormannen de Duitsche landen bedreigen en bidt elken nacht in den dom te Aken om Duitschlands opstanding »*zur Einheit und zur Pracht.*« Vervolgens verschijnt de h. Elizabeth van Thuringen en haar gemaal, Tilly, Martin Sterzingen en Canisius, 's dichters ordebroeder. Een Slavisch volkslied, voortreffelijk van vorm en inhoud, bezingt de liefde van het kind voor zijn moeder, in wier plaats het geen tweede kan beminnen en op wier graf het den dood vindt. Het slotgedicht verkeerlijkt het heroïsme van een Iersch geneesheer, die zijne stervende vrouw verlaat om aan een armen zieke hulp te verleenen.

Het zesde boek bevat hoofdzakelijk gedichten, welke aan enkele personen gewijd zijn; 't meest bevielen ons die aan Louise Hensel, Mallinckrodt, Steinle, aan een vriend voor zijn vertrek in de verbanning, aan een jong Missionaris, aan den Rector van het klooster te Castres, die hem gastvrijheid verleende, aan een vriend naar aanleiding van een hem toegezonden gedicht en zijn »*Letztes Lied*« van 4 Juli 1876 dat met de woorden eindigt: »*Und heut ist lichter Sonnenschein da drauszen und im Herzensschrein.*

De bundel bevat een groot aantal gedichten rijk aan verscheidenheid zoodat men met recht van dit werk kan getuigen »wie veel geeft, geeft ieder wat.« De auteur behoeft de clementie der recensenten niet in te roepen, hetgeen hij in zijne bescheidenheid in het motto van het laatste boek doet; »*Drumm soll auch, was ich sang aus Liebe, die Liebe nur in Gnade richten.*« Hij is een lyrisch dichter van groote begaafdheid. Hij ontleent zijne stof uit de onuitputtelijke natuur en op elk gebied des levens, hij weet elke snaar van het menschelijk hart te doen trillen die een lieflijk verblijdenden of een smartelijk roerende toon geeft. Alles is bij hem van de wijding der religie doordrongen, zijne godsdienstige liederen zijn bovenmate teeder, innig, tot aandacht stemmend, doch we geven, wat de poëtische waarde betreft, de voorkeur aan die lyrische gedichten welke hun aanzijn te danken hebben aan merkwaardige feiten in zijn leven. Door die gedichten vloeit die stille weemoed, die het bewustzijn der vergankelijkheid van al het aardsche schoone en lieflijke te voorschijn roept, doch met *dat* groote onderscheid van de zoogenaamde *Weltschmerz-dichtern*, dat het verwekte smartgevoel steeds eene genoegzame genezing, het vurig verlangen de ware bevrediging, de schijnbare tegenstrijd de gelukkigste oplossing vindt. Alle betooverende beelden, die des jongelings ziel gelukvoorspellend omzweven, kunnen deze slechts voor een oogenblik boeien; onmiddellijk treedt het eeuwige Ideaal, het oorspronkelijk beeld van alle schoonheid te voorschijn en verjaagt ze om de ziel waarlijk en bestendig gelukkig te maken.

Wat taal en versbouw betreft, ontmoeten we slechts hier en daar eene kleine oneffenheid, die den indruk niet aanmerkelijk verzwakt. Ongetwijfeld zullen deze »*Gedichte*« spoedig een grooten lezerskring veroveren.

Haarlem,. Dec. 1882.

L. A. L.

Die legende van Sainte Valentijn.[1])

Valentijn was een eersaem priester, ende Claudius die keyser deden[2]) tot hem brenghen ende vragheden[3]) ende seyde: Valentijn, wat ist[4]), waerom en ghebru-

---

1) Getrokken uit een oud Passionaelboek der XVe eeuw, (winterstuk bl. 211) dat ik onlangs in een onzer Kempische dorpen gevonden heb en dat in 1480, „den tienden dach in Februario, bij Gheeraert leeu ter goude (Gouda) voleynt" werd. Het bestaat in twee deelen, een winterstuk „dat neemt sijn beghinsel op alre heyligen dach ende sijn eynde opten paesdach," en een zomerstuk „dat neemt sijn beghinsel opten paesdach ende eyndet op alre heylighen dach." De Initialen, in rood en blauw, zijn er na het drukken uit de hand bijgevoegd even als de onderteekening der woorden en volzinnen bijv. der titels, die in den lente voorkomen. Punten, dubbel-punten, comma-punten enz. zijn er ook niet in te vinden; alleenlijk hier en daar op de plaatsen waar wij een comma zouden plaatsen, komt men het teeken × tegen. Al de punten, dubbel-punten, comma-punten enz. die men in de onderhavige legende tegenkomt, zijn er dus slechts ingeschoven om de lezing er van gemakkelijker te maken. Eindelijk eene laatste bemerking is, dat nergens een eigennaam in dit boek met eene hoofd-, maar altijd met eene kleine letter geschreven wordt. Om ons naar ons schrijfgebruik hierin te regelen, hebben wij ze met eene hoofdletter geschreven.

2) Deden voor deed (dede) hem.

3) Vragheden = vraagde hem. Gelijk men in dit voorbeeld en het voorgaande kan opmerken, en gelijk de lezer zich in 't vervolg kan overtuigen uit de voorbeelden die hier nog meermaals zullen voorkomen, werd in dien tijd, dikwijls wanneer ons woordeke *hem* komt achter een werkwoord, eindigende op *e*, dit met die *e* tot *en* samengetrokken; b. v. vragheden deden, enz. — vragheden. oude vorm van den onvolmaakt verleden tijd van het werkwoord vragen.

4) Ist = is het.

keste [5]) onser vrientscap niet, ende laet varen dine [6]) ydelheyt ende aenbede onsen goden. Valentijn seide hem, wilstu [7]) Goods gracie so en soudeste [8]) dit niet segghen mer du soudes die afgoden laten varen ende aenbeiden Gode die inden hemel is. Doe [9]) seide een van dien die bi Claudio den keyser stont: Valentijn wat wilstu segghen van onser goden heylicheyt? Valentijn seide: Ic en segghe niet van hem [10]) dan dattet waren onsalighe menschen, ende vol alre onsuuerheden. Ende Claudius seide hem: Of Cristus ghewarich God is, waerom en segstruit [11]) mi niet dattet waer is? Valentijn seide hem: waerlic Cristus is alleen God, ende wie di in hem gheloven, dijn siel sal behouden werden ende dat ryke van Romen sal wassen, ende du selste [12]) verwinninghe hebben van al dine vianden. Claudius antweerde ende seide totten ghenen die daer stonden, ghi mannen van Romen hoert hoe wiselic ende gherechtelic dat dese man sprect. Doe seyde syn proest: Die keyser is verleyt, hoe souden wi ghelaten dat wy in onser kintscheyt ghehouden hebben. Doe wort Claudius herte verwandelt, ende Valentijn wert een prince gselevert te bewaren ende doe hi int huus ghebrocht was, so seide hi: Here Jhesu Christe, die ghewarich licht biste, verlicht dit huus dattet di bekenne, dattu ghewarich God biste. Die prouvest seide hem: Ic hebbe wonder dat tu segste dat Cristus gewarich licht is. Ist dat hij mijn dochter die langhe blint heeft gheweest doet sien, ic sal doen al dattu mi hyetes. [13]) Doe bede Sinte Valentijn, ende makede sijn blinde dochter siende. Ende alle die von sinen huse worden bekeert. Doe hyet die keyser dat men Sinte Valentijn onthoefden soude. Ende hi wort onthoeft. Int iaer ons Heren tweehondert ende tachtig.

P. J. G.

Jan Holland heeft alweer een nieuw werk afgeleverd, het heeft tot titel: *Het Apenboek*, *Galgen humor*.

Wij hebben het boek nog niet gelezen, maar hebben geen reden om de hiervolgende beoordeeling als te streng te beschouwen, daar ze in Het Handelsblad voorkomt.

»Met ongeloofelijke snelheid volgen de pennevruchten van den ijverigen Deventerschen rector elkaar op. Nauwelijks zijn de *Brieven aan Neef Gerrit*, de *Moderne Heksen* en *Het getob met onze jongens* verschenen, of weer ligt een nieuw boek van den vruchtbaren satiricus voor ons, dat tot titel heeft *Het Apenboek*, *Galgenhumor van* Jan Holland.

Voor de verandering richt onze satiricus zijne aanvallen nu eens niet tegen het Middelbaar Onderwijs, dat het reeds zoo dikwijls moest ontgelden, maar trekt hij met zijne scherpe pen tegen verschillende maatschappelijke gebreken te velde. Daarvoor wordt de mensch na eene ietwat wijdloopige voorrede, »die dient om den lezer wat op de hoogte te brengen«, als een tweeledig wezen, als een Aap-Mensch beschouwd. Het dierlijke in 's menschen natuur, hetgeen hem ontsiert en verlaagt, doet denken aan het dier en geeft hem aanspraak op den naam Aap, terwijl hij toch edeler eigenschappen bezit, waarom hij den naam mensch verdient. Wij zijn dus Aap-menschen, bij wie steeds de Aap strijd voert tegen den mensch met dit gevolg, dat de Aap doorgaans zegepraalt en alle weldadige invloeden van den mensch op de vlucht jaagt.

Dit is het hoofdthema, waarop Jan Holland allerlei variatiën maakt om de gebreken, die het Jonge en Oude Holland aankleven, aan te toonen en te hekelen. Dat daar bij meermalen de vinger op eene wonde plek wordt gelegd, zal niemand ontkennen, want onze maatschappelijke toestanden zijn nog ver van de volmaaktheid verwijderd en de schrijver heeft zich reeds herhaaldelijk als een te goed opmerker doen kennen, dan dat hij niet zou weten waar de schoen wringt.

Jammer echter is het, dat Jan Holland ook bij zichzelven den Aap zoo dikwijls den boventoon laat voeren. De vorm zijner bespiegelingen ten minste is overal volstrekt niet even gekuischt. Woorden en uitdrukkingen die de beschaafde mensch bij voorkeur niet gebruikt, worden gebezigd alsof ze in de letterkundige wereld gangbare munt waren, terwijl dit toch zeer goed kon vermeden worden, zonder dat men »in afgodische vereering voor den vorm werkelijk gezonde ideeën behoeft te verloochenen.« Zoo onverholen en ruw komt Jan Holland's Aap nu en dan uit de mouw, dat niet alleen de beste gemeende opmerkingen, — want Jan Holland is werkelijk zoo kwaad niet als hij wel schijnt — er door worden bedorven, maar ook groote afbreuk gedaan wordt aan de letterkundige waarde van het Apenboek.«

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Het *Athenaeum* meldt dat in een der eerstvolgende nummers van de *Atlantic Monthly* een nagelaten dramatisch gedicht van Longfellow verschijnen zal, getiteld: »*Michel Angelo.*

Stichting eener Katholieke Universiteit in Amerika. Mgr. Spalding zal eerlang uit Amerika naar Rome vertrekken, om er met den H. Vader te onderhandelen over het inrichten eener katholieke universiteit in de Vereenigde Staten. De bisschop heeft reeds 300.000 dollars voor zijn doel bijeen verzameld. De *Times* van Chicago vraagt, dat de nieuwe hoogeschool te Chicago zou gesticht worden, omdat deze stad betrekkelijk het grootste aantal katholieken telt van al de Amerikaansche steden. De nieuwe universiteit zou die van Leuven voor model nemen.

De Encykliek van Paus Leo XIII over den Heiligen Franciscus van Assissen werd door de liberale pers in Italië, in België en Frankrijk en elders geweldig aangevallen,

---

[5]) Ghebrukeste, samengesteld uit ghebrukes, oude onvolm. verl. tijd, tweede persoon enkelv van het werkwoord ghebruken (gebruiken) en te 't zelfde als tu, du, di, dij = aan ons gij.

[6]) Dine, dijne = uw, uwe.

[7]) Wilstu = wils-tu, wilt gij.

[8]) Soudeste = soudes-te, zoudt gij. Niet dus gelijk thans, ging in dien tijd de 2e persoon enkelvoud uit op *t*, maar op *s*, door bijvoeging van *s* aan den 1e persoon enkelvoud.

[9]) Toen.

[10]) Hen.

[11]) Zegt gij het.

[12]) Gij zult. Hier gebruikt men tweemaal het bezittelijk voornaamwoord; 1°. *Du*, gewoonlijk gebruikt vóór het werkwoord en *te*, gebruikt gelijk wij boven nota (8) gezien hebben, achter het werkwoord. Dezen vorm van het werkwoord *zullen* is nog in eenige plaatsen, b. v. in de omstreken van Herenthals, hier in Belgie in gebruik.

[13]) Gebiedt, beveelt. 2e pers. enkelv. van de aant. wijs van het werkw, *Hyeten*, heeten, bevelen, gebieden.

door de Engelsche drukpers daarentegen wordt dat stuk een monument genoemd, dat waardig is overwogen te worden door al wie de wedergeboorte der samenleving ter harte neemt. De »Osservatore Romano« doet die verschillende handelwijze uitkomen. Na getoond te hebben wat de Paus al doet om het geloof in de harten der katholieken te doen herleven, schandvlekt het blad de liberale pers van Italië, die zoover beneden de protestanten van Engeland blijft. En de protestantsche pers in Nederland? Heeft nog al, als gewoonlijk, de oogen dicht gehouden en zooveel mogelijk weten te ignoreeren wat men in de overige wereld weet te waardeeren.

— In het museum van antiquiteiten te Bern bevinden zich vele priestergewaden. De heer Bock, kanunnik aldaar, heeft ze onlangs onderzocht en door hem is aan het licht gekomen, dat de geldswaarde daarvan vermoedelijk meer dan vier millioen franken bedraagt. 't Is een van de kostbaarste verzamelingen van dien aard, welke in Europa worden gevonden.

Onder de vele Bourgondische tapijten in genoemd museum komt voor een »paardendeken«, afkomstig van Karel den Stoute, Hertog van Bourgondië. 't Is nu gebleken de galamantel te zijn van den grootmeester der orde van het Gulden Vlies, welk voorwerp een waarde heeft van bij de 50,000 fr. aan juweelen en andere versierselen.

Deze enkele ontdekkingen hebben aan het genoemde museum een waarde gegeven, welke er dank zij der geringe zorg daaraan gewijd, nooit aan toegeschreven is. Nu zal eindelijk worden overgegaan tot een juiste classificatie der aldaar opeengehoopte schatten.

Mededeelingen uit Boeken.

Minghetti: *L'Etat et l'Eglise, traduit par Borguet avec introduction par M. de Laveleye*, in 8⁰ de XXXIII 232 p; Germer Ballière. pr. 5 fr.—

Dit werk van den oud-minister van Victor Emmanuel kan niet onopgemerkt voorbijgaan. M. Minghetti is natuurlijk voor scheiding van Kerk en Staat, en nog met deze verzwarende omstandigheid, dat, in zijn systeem, het den Staat zou toekomen de macht der Kerk te bepalen en te omschrijven. Hij erkent echter voor de katholieken het recht om godsdienstige vereenigingen te vormen. Hij verlangt dat de Kerk een eervolle plaats in de maatschappij inneme. Wat het Protestantisme aangaat, gelooft hij, dat het tot een onvermijdelijken ondergang veroordeeld is. De Civiltà leverde eene wederleggende recensie van dat werk.

Charles Buet: *La dime la corvée et la joug*; in-12 de XXI 384 p. Palmé: 3 fr.—

Wij gelooven dat M. Buet de middeleeuwen zeer goed begrepen heeft, en het ware antwoord weet te geven aan hen, die der kerk de min of meer wezenlijke fouten toeschrijven, welke dit tijdperk ontsieren. Zonder eenigszins de feiten te verzwijgen, zonper te ontkennen, dat dit tijdperk in zekere opzichten, ofschoon lang zoo erg niet als men gewoonlijk beweert, een tijdperk van onbeschaafdheid, ellende en onwetendheid geweest is, toont hij aan, dat deze Staat van zaken het gevolg was van de invallen der barbaren, dat de beschaving der menschheid niet in eens, schielijk voltooid wordt, en dat de moderne vooruitgang waarop wij zoo trotsch zijn de vrucht is der evangelische leeringen, en van de werking der geestelijkheid, voornamelijk der monniken, zonder wier toedoen »wij zelfs het aandenken der oude beschaving zouden verloren hebben.«

NIEUWE WERKEN.

Engelsche Letterkunde.

The Gospel of Saint Marc in Gothic, volgens de vertaling door Wulfila (Bisschop der Westgothen) gemaakt in de IVe eeuw, Edited with a Grammatical introduction and glossarial index bij the Rev. *Walter W. Skeat*, M. A.

The Leofric Missal, zooals hij gebruikt werd in de Kathedraal van Exeter, onder het episcopaat van den eersten Bisschop dier stad, A. D. 1050—1070. enz. with introduction and notes by *F. E. Warren*, B. D., F. S. A.

James and Philip van Arteveld: Two Remarkable Episodes in the History of Flanders, met een beschrijving van de maatschappelijke toestanden in Vlaanderen in de XIVe eeuw, door *James Hutton.*

Dante Gabriel Rossetti: A Record and a Study. Bij *William Sharp.*

The Epic of Kings vertaald uit den Perzischen Dichter *Firdusi*, door Helena *Zimmern*, met etsen van L. Alma Tadema en een inleidend Poema door *E. W. Gosse.*

The pastoral Letters and other Writings of **Cardinal Cullen,** Archbishop of Dublin. Edited by P. F. Moran, Bishop of Ossory, gr. 8⁰. 3 vols 873, 802 and 813 p. Dublin, Browne & Main. 1882. 21 sh.

Hoogduitsche Letterkunde.

Die philosophische Wisschenschaft. Ein apologet. Versuch von Dr. *Ernst Cammer*, Berlin, Germania, 1882. gr. 8⁰. 126 S. M. 2,50.

Büchmann's, Geflügelte Worte; 13de abermals »vermehrte u. umgearbeitete Auflage, B. Haude & Spener. 1882. 8⁰. 458 S. gebd. *M.* 6.

Brüll, Andr. Der Hirt des Hermas nach Ursprung u. Inhalt untersucht. IX, 62. Th. Herder. *M.* 1.20.

Verleden jaar verscheen in tweede en vermeerderde uitgave:

Hermae Pastor. Graece e codicibus Sinaitics et Lipsiensi, scriptorumque ecclesiasticorum excerptis, collatis versionibus latina utraque et æthiopica, libri clausula latine addita restituit, commentario critico et annotationibus instruxit, Elxai libri fragmenta adjecit *Adolphus Hilgenfeld.* Lipsiae, T O. Weigel. gr. 8⁰. XXXI, 257 p. *M.* 8.

Dichterblüthen, lyrische Anthologie, gesammelt von Jos. Cüppers, 12⁰, 388 S. *M.* 3. fein gebd. *M.* 4.50 (Pad, Schöning.)

Italiaansche Letterkunde.

La dottrina filosofica di San Bonaventura ed il suo metodo secondo la mente di Aristotele per il P. *Domenico Borgogni*, minore conv. in 8⁰ p. 492.

De schr., zegt de Civiltà, heeft met dit werk der ware wetenschap een grooten dienst bewezen.

Misteri di Gesu Christo, secondo la dottrina di S. Tommaso d'Aquino, per M. Pio Alb. *Del Corona* de' Predicatori, Vescovo di Draso etc. vol. primo. *San Miniato*, tip. Vesc. M. Pristori, 1882, in 16 p. 246. Pr. l. 2.

La Vergine delle vergini: of la perpetua verginitá di Maria, volgens het Evangelie, de vaders en de groote schrijvers, door Joseph Maria *Galfano*, kanunnik der Coll. Kerk van Marsala. *Palermo* in 1o di p. XXII—419, met een appendix van 118 blz. Pr. lire 6.

Dit werk wordt ten hoogste aangeprezen, vooral voor de Eerw. H. H. Geestelijken.

L'Apostolo San Giovanni e la Chiesa primitiva. Narrazioni door J. B. Lemoyne. *Torino* tip. Salesiana; 1882. Twee vol. in 16, blz. 398 en 262. Pr. L. 4. en gew. uitg. L. 1,25.

San Bernardo ed il suo secolo, pel Sac. Carlo Maria *Ronchetti*. L. in S. F. *Monza*. Annoni. 3 vol. in 16° di 184, 200, 246 p. Pr. der 3 vol. l. 2.40.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. Heft 10. (28 Nov. '82). Zur Encyklika Papst Leo's XIII auf das siebente Centenarium der Geburt des Hl. Franz von Assisi. I. (P. Th. Löffler S. J.) Erfolge des Darwinismus (P. H. Jurgens S. J.) Ernst Renan. II. (P. Fr. v. Hummelauer S. J.) Die Zeitenmesser zu Weltgeschichte (P J. Krieg S. J.) Weihnachten in der Provence. I. (P. W. Kreiten S. J.) Altirische Sagen und Geschichten. II. (P. A. Baumgartner S. J.) Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscellen.

Studiën. Op Gods-, Wetensch.- en Letterkundig gebied. XV jaargang, afl. 4. I. Het Celibaat. II. Eene terechtwijzing. III. Naschrift.

Revue du Monde Catholique. No. 100. 1 Dec. Le pélérinage de pénitence a Jérusalem, J. T. de Belloc. Grippard V, Ch. Clais S. J. Proudhon et le Divorce I. E. Méric. Le Juif de Goritz (in), B. Gassiat. Un athée qui raisonne II, J. de Bonniot S. J. Les froidefont VIII. Léontine Rousseau. Revue scientifique, Dr. Tison. Les Romans nouveaux, Ch. Legrand. Chronique générale, Arthur Loth. Mémento chronologique, Charles Beaulieu.

ADVERTENTIËN.

Bij **C. L. VAN LANGENHUYSEN,** Boekhandelaar te Amsterdam, is verschenen en bij alle Boekhandelaren verkrijgbaar:

De Pius-Almanak voor het jaar O. H. 1883.

Kerkelijk goedgekeurd. — Negende Jaargang.

INHOUD: De Kerkelijke Overheid in Nederland. 't Metropolitaan Kapittel en de Kathedraal Kapittels van de Bisdommen Haarlem, 's Bosch, Breda en Roermond. De Dekenaten en de Vastendispensaties van al de Bisdommen. Kalender voor geheel Nederland. Veranderende Feest- en Vastendagen. Quatertemperdagen. Zons- en Maansverduisteringen. Merkwaardige dagen voor Neêrlands Katholieken. De Koninklijke Familie. Waarde van vreemde Muntspeciën. Tarief van Telegrammen. Frankeering van brieven en drukwerk voor Nederland, Europa en Landen buiten Europa. Postwissels en Kwitantiën. Vrijstelling van Briefport. Postspaarbank en Postpakketdienst voor Nederland en voor 't Buitenland.

MENGELWERK: Het H. Sakrament van Mirakel te Brussel. Zuster Maria Magdalena. Rediviva. De plakkaten tegen den Katholieken Eeredienst. Paus Leo XIII. Gekruiste Liefde. Elizabeth. Een ernstig woord over het ongeloof. Bij de 1e H. Communie. Een strijd. Smeeklied. Aan Jesus' zoeten Naam. Schuldvoldoening. Baas Hieronymus. Legende van de Dertig Zilverlingen. Jubilé's in 1882. Iets uit 't Venloosch Weekblad. Eene vreemde geschiedenis. Op 't Zilveren Feestgetij. De H. Teresia. 40jarig Jubelfeest. Snippers van Maarten en **Prijs-Raadsel.**

Aan de goede oplossing van dit **Prijs-Raadsel** zijn honderd prijzen verbonden; **Vier Regulateurs met slagwerk,** welke acht dagen loopen en **96 Boekwerken.**

Deze Jaargang wordt opgeluisterd door het Portret van de *H. Teresia.*

Naar plaatsen waar de PIUS-ALMANAK niet voorhanden is, wordt hij *franco* thuis gezonden, zoo men tien postzegels van vijf centen tuurt aan

H. M. WERKER,

President der Pius-Vereeniging te Amsterdam.

Zij, die de opgaaf der Katholieke Gestichten en Vereenigingen er bij verlangen, worden verzocht vijftien postzegels van vijf centen over te zenden.

L'AUTEUR DE L'IMITATION

ET LES

Documents Néerlandais

PAR

VICTOR BECKER S. J.

LA HAYE, Martin Nijhoff, Libraire-éditeur. — BRUXELLES, F. J. Olivier, Libraire-éditeur. — LONDRES, D. Nutt, Libraire-éditeur.

Internationale

Katholieke Boekhandel

J. H. VOS,

TE

MAASTRICHT.

Directe wekelijksche correspondentie met België, Duitschland en Frankrijk.

De mark wordt berekend ad 60 cent, de Frank ad 50 cent.

Bij bestellingen van boekwerken van af *f* 10 franko toezending.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.

Nº. 20. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar ƒ 3, *franco* per post ƒ 3,25, voor België ƒ 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Hugo de Groot. Prijsvraag Nieuwer-Amstel. Drie Prijsvagen van „De Wetenschappelijke Nederlander.“ — Bourdaloue. Prof. *N. Sarton.* — Liana door Fiore Delle Neve. — Uit België. Aan de Studenten van het St. Ignaas'-gesticht. *Kerelszonen* — Mededeelingen uit Boeken. — Engelsche Leestafel. — Hoogduitsche Leeszaal — Inhoud van Tijdschriften.

HUGO DE GROOT.

Prijsvraag Nieuwer-Amstel.

Het eerste denkbeeld om het 300-jarig geboortefeest van Hugo de Groot op een zijner waardige wijze in April 1883 te gedenken, was opgekomen in de vereeniging tot verbetering van het volkenrecht, en daarop hadden een aantal mannen van naam eene circulaire onderteekend, die op haar beurt plaatselijke comité's voor den dag riep.

Te 's-Gravenhage in het gebouw voor *Kunsten en Wetenschappen* had onlangs eene vergadering plaats van de onderteekenaars der circulaire betreffende het huldeblijk van Hugo de Groot.

De resultaten waren niet bemoedigend. De heeren Rechtsgeleerden alsmede onze talrijke universiteiten hadden slechts luttel over voor dat huldeblijk Zelfs uit Amsterdam was slechts ƒ800 ontvangen. Thans is besloten tot het oprichten van een monument te Delft, 's mans geboortestad die dan ook voor ruimere bijdrage gezorgd heeft.

Ook Nieuwer-Amstel, gehandhaafd in het bezit zijner grenzen, wil het zijne bijdragen om op eigenaardige wijze hulde te brengen aan Hugo Grotius.

Ter liefde voor Kunsten en Wetenschappen hebben wij met eenige Nieuwer-Amstelaren besloten de volgende prijsvraag uit te schrijven:

Een gedicht in Nederlandsche verzen tot onderwerp hebbende:

Neerlands Kunst en Wetenschap, in de XVIIe eeuw vertegenwoordigd door Rembrandt, Vondel en Hugo Grotius.

Het gedicht mag niet korter zijn dan een half vel, noch langer dan een heel vel druks van den Vondel van van Lennep.

Voor het op zich zelf voldoende en bij vergelijking best gekeurde Dichtstuk wordt uitgeloofd een eereprijs van 150 gulden en 25 exemplaren pracht-uitgave van het bekroonde gedicht. Verders eervolle vermeldingen.

De mededingende stukken moeten onderteekend zijn met eene spreuk, in plaats van met den naam des schrijvers, onder bijvoeging van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk tot opschrift voerende, en waarin zoowel de naam des schrijvers als zijn adres eigenhandig zijn opgegeven.

De stukken moeten franco worden toegezonden voor 25 Maart, *aan den Hoofd-redacteur van de Amstelbode*, Nieuwer-Amstel, wijk B. 55.

De namen der drie Jury-leden zullen alras worden medegedeeld.

De dag- en de weekbladen, die deze hulde goedkeuren, zullen ook wel deze *Nieuwer-Amstel's prijsvraag* willen mededeelen. (*Amstelbode.*)

Drie Prijsvragen van »De Wetenschappelijke Nederlander.«

De Koninklijke Academie van Wetenschappen heeft de vraag behandeld, hoe zij best hare hulde zou betuigen aan Hugo Grotius bij de 300e verjaring van zijn geboortedag.

Bij die wetenschappelijke hulde van Amsterdam werd nu, bij monde van *De Amstelbode*, de hulde der Kunst, althans der Dichtkunst, uitgenoodigd door het uitschrijven van »Nieuwer-Amstel's Prijsvraag;« een Nederl. gedicht ter eere van Neerlands Kunst en Wetenschap, vertegenwoordigd in de XVIIe eeuw door Rembrandt, Vondel en Hugo Grotius.

Die »Nieuwer-Amstel's Prijsvraag« is slechts één van het Quartet, dat hier hulde brengt aan Neerlands Kunst en Wetenschap.

Rembrandt en Vondel hebben hun monumentaal standbeeld in Amsterdam, Hugo Grotius zal het zijne zien verrijzen te Delft; maar nu zou »*De Wetenschappelijke Nederlander*« gaarne de beeldkunst en de graveerkunst eene reeks onzer groote mannen zien huldigen in beelden, welke geschikt zijn om overal in het vaderland zalen en portalen en openbare bibliotheken en studiekamers op te luisteren. Als eerste groep van die reeks vraagt hij in zijne

I Prijsvraag: *Een beeld van Hugo Grotius*, in gips of klei, van slechts vijf en zeventig Centimeter groot.

Daarvoor wordt uitgeloofd een prijs van f 100, *en* het beeld blijft het eigendom van den kunstenaar.

II Prijsvraag: eene plastische voorstelling van *Vondel en Hugo Grotius*, op één voetstuk, (zoo als ook Goethe en Schiller zijn voorgesteld.)

De beelden moeten zijn *vijf en zeventig* Centimeter groot, en in *terra cotta.*

Daarvoor wordt uitgeloofd èn een eereprijs, èn een geldprijs.

De geldprijs is gering en bestaat in f 200, maar de eereprijs daarentegen is te grooter en zal hierin bestaan, dat wij de bekroonde groep zullen laten verheerlijken door de graveerkunst, met hem te laten vermenigvuldigen ter verspreiding ook in het buitenland, in kopergravure te maken door Neerlands grootsten graveur, den zoo menigmaal bekroonden *P. Arendzen.*

De groep wordt het eigeudom van *De Wetensch. Nederlander.*

Hugo Grotius, die vooral in het Latijn schreef, is, even als Rembrandt verstaanbaar voor alle volkeren, de wijde wereld door oneindig meer bekend dan Vondel. Edoch ook deze Nederlandsche glorie vond onlangs in alle werelddeelen voor ieder, die slechts Hoogduitsch verstaat, haar uitmuntenden geschiedschrijver in den Geleerde en Dichter Alexander Baumgartner; laten wij nu trachten onzen vaderlandschen Dichter meer bekend te maken in de Fransch sprekende wereld, en daarom de

III Prijsvraag: Eene in het Fransch geschrevene vergelijkende studie van Vondel's en Milton's leven en werken, met tal [1]) van vertalingen uit Vondel in Fransch proza, ten bewijze van de hoofdstellingen van het werk. Daarvoor wordt uitgeloofd een prijs van f 300.

De beelden moeten worden vrachtvrij ingezonden voor den 8n April, aan het gebouw Odéon, Singel, te Amsterdam, ten einde de uitslag kunne worden vermeld op de feestavondviering den 10n April wanneer het bekroonde gedicht zal worden voorgedragen en de beelden tentoongesteld.

Het antwoord op de prijsvraag Vondel moet worden ingezonden voor 1⁰ Januari 1884, ten einde de uitslag kunne worden bekend gemaakt op de verjaring van Vondel's sterfdag, den 5n Februari daaraanvolgende

Met kenspreuk en gesloten naambriefje vrachtvrij in te zenden aan het adres van den Hoogleeraar J. A. Alberdingk Thijm. Jury-lid te Amsterdam.

Het bekroonde werk wordt ons eigendom.

Namen der Jury-leden:

Voor de beelden, de Heeren *Aug. Allebé*, directeur van de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam. *P. J. H. Cuypers*, Architect van de Rijks-Museumgebouwen te Amsterdam. *W. J. Hofdijk*, leeraar aan het Gymnasium.

Voor Vondel's biographie, de Heeren *Jos. A. Alberdingk Thijm*, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. *H. J. Allard*, Professor te Maastricht. *Dr. J. Ten Brink*, te 's Gravenhage.

BOURDALOUE. [1])

Blair, de beroemde Engelsche schrijver schreef weleer: »Onze Engelsche leerredenen, in stede van overtuigend en treffend te zijn, verheffen zich zelden boven den toon van nauwgezette en droge redeneering. Bij de Franschen daarentegen vinden wij Bossuet, Masillon, *Bourdaloue* en Fléchier met veel hoogere welsprekendheid....«

De Nederlandsche vertaler voegde daarbij de aanmerking van een Duitscher: »de naam van Bourdaloue schijnt hier bij vergissing tusschen de overigen te zijn ingelascht: want het is bekend, dat de voordracht van dezen Franschen redenaar wel uitmunt in logische nauwkeurigheid, maar niet in vurigheid en nadruk.

Dit oordeel van H. Bosscha in het begin onzer eeuw geveld, vinden wij nog in hoofdzaak terug ten jare 1873, bij Dr. Doorenbos in zijne »Handleiding tot de geschiedenis der letterkunde,« die het »sobere« en »nuchtere« portret van den »kalmen« Bourdaloue met een paar pennestreken nog deerlijker misvormt, maar toch een plaatsje gunt naast den mismaakten Bossuet, den gekrenkten Fénélon en den beleedigden Massillon.

Die bijvoeglijke naamwoorden klinken hard. Maar als in een handboek der letterkunde, met het woord beschaving op de lippen, zoovele groote mannen grovelijk mishandeld worden, zal het toch ook wel geoorloofd zijn aan dusdanige critiek het hare te geven.

In den 10den jaargang der *Studiën op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig Gebied* werd door den heer H. C. van W(ijtvliet) naar de hand van Louis Veuillot eene vergelijking getrokken tusschen Molière en Bourdaloue. 't Is, zoover mij bekend, onder alle opzichten de beste verhandeling in onze moedertaal over Bourdaloue geleverd. Of evenwel de rijk begaafde heer Veuillot juist de man is van streng historisch onderzoek, op wiens woord men *altijd* huizen kan bouwen, heb ik niet te beslissen: zeker is het, dàt sedert het eerst verschijnen van zijn werk in 1863—64 de geschiedenis groote vorderingen maakte.

Ook Prof. Alberdingk Thijm heeft in het voorbericht zijner vertaling »Tartufe« een woordje over de werken van Bourdaloue gezegd. Met zeer vernuftige redeneering onderzoekt de gevierde schrijver de vraag, of de officiëele uitgave van B. alleszins vertrouwbaar is.

In Frankrijk is de nieuwe literatuur van B. zeer rijk. Men meende, dat Sainte-Beuve, Feugère, Nisard enz. eindelijk het laatste woord over den grooten redenaar der 17de eeuw gesproken hadden: maar daar geeft P. Lauras een werk in het licht, dat inderdaad geheel nieuw is, en de belangrijke stof klaarblijkelijk voor jaren heeft uitgeput.

S. heeft zijn onderwerp zoo breed mogelijk opgevat. Niet slechts stelt hij ons voor oogen den uitstekenden redenaar met zijn scherp geteekend karakter, zijn stijl, zijne voordracht, zijne zalving, boven allen aan het hof van Lodewijk XIV gevierd, — maar vooral toont hij ons den werkzamen, ootmoedigen, gehoorzamen religieus, den missionaris, den apostel, die alles voor allen is, om allen voor Christus te winnen.

Met de hulp van nieuwe bescheiden kon hij B. dag op dag, voet voor voet door zijn rijk leven volgen, kon hij den zin en de diepte zijner werken in het licht stellen, en niet weinige dwalingen der letterkundigen verbeteren. En velen, anders in de preeken van B. thuis, zullen na de lezing van dit werk bekennen: ik had den grooten redenaar niet verstaan.

Te belangrijker is dus de arbeid van P. Lauras, omdat, volgens de getuigenissen van den beroemden P. de Ravignan en van vele geleerden, Bourdaloue nog altijd het onovertroffen model is bij de vorming van den gewijden redenaar.

Het doel, dat wij ons hier voorstelden, was niet het werk van P. Lauras te ontleden; want het is zoo rijk aan fijne bijzonderheden en verrassende aanteekeningen, dat een oppervlakkig overzicht de waarde er van zou verkleinen. Beter zal het zijn den lezer van *De Wetenschappelijke Nederlander* op een of ander nieuw gezichtspunt opmerkzaam te maken.

I.

Zijn de werken van Bourdaloue vervalscht?

De vraag is niet nieuw. P. Bretonneau, die zelf

[1]) Hoe meer, hoe liever.

[1]) *Bourdaloue, sa vie, et ses œuvres,* par le P. M. Lauras, d. l. C. d. J. Paris, v. Palmé, 2 vol. in 8⁰. pag. 1246.

eenigen naam heeft in de welsprekendheid, bezorgde in 1707 de *officiëele* uitgave der preeken van Bourdaloue. »Ce sont ici ses vrais sermons — verzekert hij — et non point des copies imparfaites, telles qu'il en parut il y a plusieurs années. Il (Bourd.) les désavoue hautement et avec raison. Il y est si défiguré qu'il ne devait s'y reconnaître.«

Het gaat toch niet aan te beweren, dat P. Bretonneau, de beste man der wereld, hier geheel en al onwaarheid schreef, die op bevel, onder de oogen en met de volkomen goedkeuring zijner oversten de beroemde preeken van zijn vriend in het licht gaf, terwijl niet één van die Bourdaloue gehoord hadden, tegen de editie opkomt.

Nochtans bekent hij zelf: »Bourdaloue n'avait guère eu le loisir de *retoucher* lui-même ses sermons, et *d'y mettre la dernière main. C'est à quoi j'ai tâché de suppléer.*

Wat beteekent dat »retoucher« nevens het »ce sont ici ses vrais sermons.« Veranderingen zijn er dus aangebracht; maar hoever is hij hierin gegaan?

P. Lauras komt tot de volgende besluiten:

1°. Bretonneau heeft de *sermons* overgewerkt, en tot een volledig geheel voor het gansche jaar gerangschikt, maar zorgvuldig *geest*, *gedachte*, *methode en stijl van Bourdaloue behouden.*

2°. De *Exhortations* en vooral de *Instructions* ondergingen grootere wijzigingen in den *vorm*, zonder dat evenwel de *inhoud* aangetast werd.

3°. De *Penseés* zijn het *werk* van Bretonneau, samengesteld uit de gedachten in de papieren van Bourdaloue verspreid.

Hierbij komt u echter de vraag op de lippen: hoe de uitgever zich durfde verstouten, die »verbeteringen« aan te brengen; en waarom de uitbundigste goedkeuringen die uitgave ten deel vielen?

De verontschuldiging ligt in de eigenaardigheden van dien tijd. Velen misten toen de hedendaagsche kieschheid voor het werk eens auteurs. Want niet Bourdaloue alleen, ook de andere groote schrijvers der eeuw van Lodewijk XIV moesten hetzelfde lot ondergaan. Nog steeds zoekt men naar de handschriften van Corneille, Racine, Molière, Boileau, de Sévigné, Maintenon. De werken van Bossuet zijn door de uitgevers erg mishandeld.

Wij hoorden Bretonneau spreken van vroegere editie's, door Bourdaloue gedesavoueerd. De bibliographie van P. de Backer vermeldt er drie Fransche of Belgische, tegenwoordig zeldzaam geworden.

1°. Carême 3 vol. in 12° à Paris (Bruxelles) chez Mabre-Cramoisy 1692. Sermons pour les grandes fêtes de l'année. 1 vol. in 12° ibid. 1692. De uitgever was Frick te Brussel.

2°. In 1693 verschenen dezelfde sermons de carême bij Foppeno, te Antwerpen en te Brussel.

3°. In 1696 een herdruk in ander formaat onder de rubriek Paris, chez Mabre-Cramoisy.

Het Journal des Savants schreef in 1692:

»Un libraire de Bruxelles a imprimé 4 vol. in 12°, sous le titre de »Sermons du P. Bourdaloue«: on n'aura pas de peine à découvrir que le Révérend Père n'a aucune part à cette impression. Il y a plusieurs sermons ou il n'y a rien de lui; et les autres n'ont guère de lui que le texte et quelquefois la division. Il est bien aise qu'on sache qu'on désavoue ces quatre volumes et les autres, que l'imprimeur a bien voulu promettre de son chef au public. Quelques-uns s'y sont laissé tromper, sur ce que l'mprimeur y a mis une approbation de M. Courcier, un privilége du roi et le nom de la veuve Cramoisy,«

De editie wordt dus gebrandmerkt als onecht, vervalscht en voor alles wat leelijk is. Maar hebben wij hier met ernstige taal of met schrijverij te doen? Ligt hier niet eene schromelijke overdrijving? Hebben die »frauduleuze« uitgaven geene waarde?

P. Houdry, die Bourdaloue ook gekend en gehoord had, en wel in staat te oordeelen, vlocht in zijne bekende »Bibliothèque des Prédicateurs« eene bloemlezing uit de preeken van den grooten redenaar. De eerste aflevering van dat werk verscheen in 1712; hij had dus de uitgave van Bretonneau (1707): toch koos hij de voorbeelden uit de preeken gedrukt onder den naam van Bourdaloue. En die editie's zouden alle waarde missen?

Men werpe niet tegen, dat de Belgische drukkers de echte preeken van Bourdaloue niet konden machtig worden. In 1694 schreef reeds Lemaire: »nous en voyons aujourd'hui, qui suivent de la sorte les sermons dans les églises à la vive voix des prédicateurs.« De stenografen waren ijverig in de weer voor de drukkers »de Hollande ou de Flandre« of ook voor edele familiën, die de »beaux sermons« wenschten te bezitten. P. Lauras heeft zelfs een dergelijk handschrift ter inzage gehad.

Eindelijk — en deze reden is niet zonder kracht — die »frauduleuze« uitgaven winnen het dikwijls verre op de officiëele in schilderachtigheid, in levendigheid, vuur en kracht, al is de taal niet overal even gekuischt en afgemeten. Zouden de uitgevers zelven die ware verbeteringen hebben *kunnen* aanbrengen. Waarlijk geen gering talent wordt er vereischt, om de kleur van een meesterstuk in die mate te verhoogen.

Het zij mij geoorloofd een voorbeeld af te schrijven:

Editie 1693. **Editie 1707.**

Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.
Or, le riche mourut aussi, et il fut enseveli dans l'enfer.
Luc. XVI.

Editie 1693.

Ce furent, crétienne compagnie, deux sépultures bien différentes que reçut à la fois ce riche malheureux de notre évangile, l'une pour son âme, l'autre pour son corps. Comme il avait vécu dans l'opulence, il était comblé d'honneurs sur la terre, et même après sa mort on lui rendit de grands honneurs funèbres. On porta son corps en pompe et en cérémonie, on lui érigea un magnifique mausolée et quelque *méchant* qu'il eût été, on trouva peut-être *des orateurs assez lâches* pour faire son éloge, et pour lui attribuer des plus grandes vertus *qu'il n'avait pas*. Mais le malheur est que son âme n'avait pas le même sort, et qu'on lui rendit ailleurs une justice exacte qui, sans avoir égard ni à ses richesses ni à sa qualité, le traite selon le mérite de sa personne: car quand son corps fut enseveli honorablement, son âme devint la proie des démons, et au lieu d'être transportée dans le sein d'Abraham, comme celle de Lazare, elle fut transportée dans un abîme de feu, enveloppée de flammes ardentes, et réduite à n'avoir, pendant toute l'éternité, que l'enfer pour sa demeure. Et c'est ce qui arrive à une infinité de grands et de puissants sur la terre, sur le tombeau desquels on ne peut mettre d'autre épitaphe que celui-ci: mortuus est dives et sepultus est in inferno.

Editie 1707.

Sire.

C'est le triste sort d'un riche du monde, dont il était parlé dans l'évangile d'hier et je ne fais pas difficulté de le reprendre aujourd'hui, ce même évangile pour en tirer un des plus terribles, mais des plus importants sujets, que puissent traiter les prédicateurs dans la chaire de vérité. Il mourut, ce riche, mondain, comblé de biens dans la vie, et comblé même d'honneurs après la mort; car *il est à croire* qu' on lui fit de magnifiques funérailles, qu' on porta son corps en pompe et en cérémonie, qu'on lui érigea un superbe mausolée, et peut-être tout pécheur qu'il avit été, se trouva-t-il encore des orateurs pour faire *publiquement* son éloge, et pour lui donner la gloire des plus grandes vertus. Mais le malheur pour lui, et le souverain malheur, c'est qu'en même temps que les hommes l'honoraient sur la terre, on lui rendait ailleurs justice; et que son âme, portée devant le tribunal de Dieu, y reçut l'arrêt de sa condamnation, et fut tout à coup *comme ensevelie* dans l'enfer, *affreuse image* de ce qui n'arrive que trop communément aux riches et aux grands du siècle! Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.

Is die »frauduleuze« editie niet veel meer bezield met het vuur en de kracht van den redenaar? En de editie Bretonneau, die het vreeselijke grafschrift wegschrapt en vervangt door het koude »affreuse image,« herinnert zij u niet eene uitgave van Thomas à Kempis in klassiek Latijn, of van Vondel in modern Hollandsch? In beide uitgaven zijn »le même esprit, le même sentiment,« maar hier zwakker, daar frisscher; hier stijver en deftiger, zoo ge wilt, daar in voller levenskracht.

Men mag evenwel, om eerlijk te zijn, niet alle varianten onvoorwaardelijk op rekening van Bretonneau stellen. Bourdaloue droeg vele zijner preeken, eerst aan het hof gehouden, daarna in verschillende kerken aan het volk voor. Voor het hof leerde hij letterlijk van buiten, maar deed hij zulks evenzoo bij het preeken voor het volk? Heeft het vuur der voordracht hem dan geen wijzigingen in de mond gegeven? Heeft hij bij dat andere gehoor niets veranderd? Wellicht werden door Bretonneau de hofpredikatiën uitgegeven, en door de stenografen de preeken opgevangen, gelijk zij voor het volk gehouden werden; in vele dezer geschillen zou ons alleen het handschrift van Bourdaloue antwoord kunnen geven. Of dat handschrift nog bestaat?

Tot nogtoe is het zelfs aan P. Lauras niet gelukt dat handschrift machtig te worden; en dit gewis niet uit gebrek aan ijver. Overigens geeft hij alle hoop niet op: »nous avons à tâche de retrouver« zegt hij. [1])

Zeer waarschijnlijk bevindt zich het handschrift in Engeland. In 1762 werd te Parijs de bibliotheek en het archief der Jezuieten geplunderd. Eene groote menigte handschriften werd door zekeren Meerman, een Nederlander, aangekocht tegen de som van 15.000 livres. In 1825 ging alles over in handen van sir Philipps, en thans is diens schoonzoon R. Fenwich de bezitter.

P. Lauras begaf zich in persoon naar Cheltenam, bij Bristol. »R. Fenwich — zoo verhaalt hij — ontving mij in zijn paleis, maar de kisten bleven, helaas, gesloten. Men moest wachten, tot de kleinkinderen van den verzamelaar den ouderdom van 30 jaren zouden bereikt hebben. De kinderen waren toen 12 of 13 jaren. In dien tusschentijd — zeide de Reverend — kan men de stukken der collectie sorteeren en klassificeeren.

»Na zulke teleurstelling konden wij vertrekken; slechts mochten wij onder geleide van den rijken heer, de galerij doorloopen. Wel was mijn hart beklemd, toen ik voorbij de kisten ging, die als zoovele graven de overblijfselen onzer verbannen voorvaderen bevatten. — Ik verwijderde mij met de hoop, eenmaal die kostbare reliquien te kunnen opdelven.«

S. N. SARTON.

(Het slot in een volgend nummer.)

[1]) Zooeven vernamen wij, dat de goede P. Lauras reeds tot een beter leven is overgegaan.

LIANA,

DOOR

FIORE DELLE NEVE.

De kennismaking met dezen kunstvol geschreven roman zonder misdaad of boosheid, doet ons goed aan 't hart, zoo besluit de verslaggever in de *Portefeuille* zijn hoogst gunstige critiek — die we overigens gaarne wel wat uitvoeriger hadden gezien — over bovenstaand dichtstuk van Fiore Della Neve. Die aanbeveling is in het minst niet overdreven, *Liana* mag gelezen en herlezen worden, want het kan aanspraak maken op onverdeelden lof en we hopen dat zeer velen kennis zullen nemen van dat uitstekend kunstgewrocht. Vergun ons, den schrijver en zijn werk bij u in te leiden.

We moeten al dadelijk tot ons leedwezen bekennen, dat de eerste ons geheel onbekend is, al hadden wij dan ook vroeger een gissing naar zijn persoonlijkheid gewaagd, die ten slotte toch een vergissing bleek te zijn. We houden er echter niet van, de methode van Busken Huet te volgen en het doopçeel van een schrijver naar aanleiding van zijn geestesarbeid te lichten; zoo gemakkelijk laat men zich verschalken door de verleiding van het pikante en wordt, zoo er schijnbaar tusschen beide tegenspraak is, in oordeel en uitspraak onwaar en onrechtvaardig. We onthouden ons dus van iedere karakterbespiegeling en zien onder het schoone en bloemrijke pseudoniem op de eerste plaats en uitsluitend den dichter met zijn dichterlijke gaven en. . . gebreken — zoo die in zijn gedicht worden aangetroffen.

Liana — want we mogen van de redactie niet te veel plaatsruimte vergen — Liana is de jongere geestesdochter van Fiore Della Neve; haar oudere zuster heet Rosaura, die zich, zij het ook juist niet van de gunstigste zijde, een blijvenden naam gemaakt heeft in *Eene liefde in het Zuiden*. Zoo gij ons vroegt, aan wie van beiden wij de voorkeur geven, zou het antwoord ons niet moeielijk wezen; we zouden beginnen met te zeggen, dat Rosaura een schepping van den dichter is, die dagteekent uit Fiore's studententijd, en dat het niet te verwonderen is, wanneer die *Zuidelijke liefde* eer Fransch dan Spaansch gekleurd schijnt. De Fransche romantici speelden den dichter kwade parten, de ontrouw der zoogenaamde Spaansche Schoone doet onwillekeurig aan Victor Hugo's en de Musset's typen denken, die wij begrijpen het volkomen, een diepen indruk, helaas! op de vurige en echt dichterlijke verbeelding des schrijvers maken en, zonder het zelfs te willen, hun stempel op de werken van zijn geest nalaten moesten. Toch eere het jeugdig hart van den dichter, — de deugd zegevierde over de ondeugd, berouw en boete vonden oprechte vergeving.

Ons oordeel over *Eene liefde in het Zuiden* luidt niet zeer gunstig, maar *ontrouw* is ook een zeer ondankbare stof voor een edeldenkend en gevoelend schrijver. Het scheen dat de dichter zelf nog beter dan wij de feilen van zijn *Liefde in het Zuiden* kende, toen hij vergoelijkend zijne voorrede van *Liana* volgenderwijze aanving: »De bundel »*Eene liefde in het Zuiden*« in 1881 verschenen, dagteekent uit mijn studententijd, 1866—1872.»

Ieder lezer zal wel begrijpen dat we hier uitsluitend de stof en het onderwerp op het oog hadden, want de vorm van het romantisch dichtverhaal draagt onze volle goedkeuring weg; daar komen passages in voor, die een meester van het vak gaarne tot de zijne zou maken zooals b. v. die »betoov'rende wals« zang XXXI; de beschrijving van het stierengevecht in Zang XXXIII, die, wat Coloriet en plastiek betreft, de meesterhand verraadt.

Ook *Liana* behoort even als haar voorgaanster tot het erotisch dichtsoort, het is gelijk *Een liefde in het Zuiden* een romantisch dichtverhaal.

Hier hebt gij den inhoud van het 38 zangen groote gedicht.

Neêrlands Indië was, als voor zoovelen, ook voor twee jongelieden van Hollandschen stam de rijke bron van welvaart en voorspoed, en zoo ooit, dan had het bevallige Insulinde thans aan waardige immigranten zijne gaven besteed. Broeders waren zij, volgens afkomst en deugdzaamheid beide; of zij in het Vaderland of in onze Oost geboren waren, daarover laat de schrijver ons, heel wijs, in de onzekerheid, schoon de jongste wel wat Oostersch bloed in de aderen en waarschijnlijk (thans zou zulks zeker het geval zijn) eenige jaren in het bekoorlijk Italië had doorgebracht. Zooveel is althans zeker, dat de oudste eenige jaren zijner jeugd in het moederland was verbleven en in dien tijd liefde had opgevat voor een beeldschoon meisje, dat Deliana — later afgekort tot Liana — geheeten werd. Die liefde was bij dien ouderen broeder geen voorbijgaande opwelling van hartstocht of drift; de verklaring haar bij zijn vertrek naar Indië afgelegd was oprecht gemeend; op de plaats zijner bestemming gekomen, streefde hij er met alle kracht naar zich eene schoone positie in die Oostersche maatschappij te verwerven, ten einde de geliefde zijner ziele een gelukkige toekomst te bereiden.

In het eerste slaagde hij; wat daarvan afhing was hem onzeker; want had zij hem al hare liefde verklaard, zou zij nog vele jaren haar woord gestand blijven? zou zij misschien niet aan een ander, meer bevoorrecht dan hij, de voorkeur en daarmeê haar hart hebben weggegeven?

Smartelijke beproeving van een hart, dat alles geven, alles opofferen wil voor de geliefde van dat hart. Maar het kan zijn dat een ander haar liefde won, en in dat geval, de gedachte moge hem wreede foltering zijn, wil hij niet egoïstisch zijn, (de edele man!), wil hij toch de bevoordeelaar zijner geliefde zijn.

»Maak dan, zoo spreekt hij, als hij zijn jongeren broeder naar Holland wil zenden, om zijn geliefde als de vrouw van hem met zich te voeren en zij aan geen ander woord en hand mocht gegeven hebben:

Maak dan bekend, dat ik uw schreden stuur;
Bekleed mijn plaats bij de altaarformulieren;

. . . .
. . . . Maar.... mocht het anders zijn,
Maak dan niet zooveel haast.... Laat mij een pooze
Den zoeten waan,.... van 't paradijs den schijn,

Verbeeldings lust.... onwetendheid van 't booze....
Háar echter geeft gij snel de vrijheid weer,
Dat zij niet langer voor haar liefde bloze,
Dat zij gelukkig zij. . . . .
. . . .

. . . .
Toen zei hij nog: „Arm zal hij wellicht wezen,
Dien zij bemint. Zorg kiesch voor welvaart dan,
Koop zijn talenten duur; geef zonder vreezen.

Zóó spreekt alléén een edele jongeling, die alles, alles getrotseerd heeft, om het heil en het wel van zijne dierbare te verzekeren.

En de jongste broeder ging naar Nederland, om haar te leeren kennen, haar te herinneren (zoo noodig) aan haar gegeven woord, en dan haar ten huwelijk te geleiden voor zijn beminden broeder.

Al spoedig ervaart hij dat de tweede bepaling zijner zending vervalt, dat Deliana (thans Liana) zijn broeder nog van harte lief heeft. Van de eerste is hij ontslagen, maar de derde belofte weegt hem bitter zwaar. Toch volbrengt hij die (de edele man!) al kost hem dat offer oneindig veel.

De jongste broeder leert de beminnelijke vrouw kennen en, helaas! liefhebben!

Daaruit wordt een strijd geboren, door mij niet te beschrijven, dat kan alleen *Fiore Della Neve*, maar toch een strijd van bitterloos wee, een strijd, dien de jongste trouwe en niet minder edelmoedige ten einde toe nimmer *aan zijne* geliefde (die zijns broeders) geopenbaard heeft, maar die hem allerzwaarst te dragen viel; hij zelf gaat in ballingschap, hij begeeft zich naar Amerika, ten einde in studie en werken zijn leed te vergeten en zijn broeder gelukkig te doen zijn met zijn aangebeden vrouw!

Dat is edel, dat is wonderschoon gedacht en uitgevoerd; alleen een man als Fiore Della Neve kon zoo iets, ik zeg niet uitdrukken, maar in woorden teruggeven — in classieke dichtmaat uitdrukken; voor wij het gedicht gaan ontleden dat wel »Broedertrouw« had mogen heeten, eerst een woord van lof en hulde aan *Fiore Della Neve.*

Door zijn vriend B.

(*Het slot in een volgend nummer.*)

UIT BELGIË.

Aan de Studenten van het St. Ignaas'-gesticht.

Studiemakkers en Antwerpsche gezellen zijn wij, die u het woord toerichten.

Gij allen, medeleerlingen, gij weet dat er sinds een jaar op onze school door eenige Vlaamsche jongens, en naar het voorbeeld der moedige studenten uit het O. L. Vrouwe Collegie een Vlaamschen Bond werd gesticht. Op het Collegie werd die Bond door eene verblinde en franschdolle overheid afgeschaft. Niettemin blijven onze koene gezellen den kamp voor moedertaal, eigen aard en zeden hardnekkig voortzetten. Op ons gesticht gaat die vaderlandsche beweging insgelijks met snelle schreden vooruit; doch door gedurige en geheime tegenwerking van sommige — franskiljons worden wij, dunkt ons, te veel in onze rechtmatige wenschen gedwarsboomd. Daarom richten wij eenen warmen oproep tot al onze gezellen, tot al de studenten van ons gesticht. Velen onder u kennen ongelukkiglijk ons doel en streven niet en denken dat wij overdrevene heethoofden, twiststokers en — omwentelaars zijn. Met die spotnamen immers bejegenen ons de fransche bluffers en weetnieten.

Welnu wat is ons *doel?*

Wij jonge studenten, in eene *Vlaamsche* stad, uit *Vlaamsch* bloed gesproten, wij worden in het *Fransch* opgevoed.

Men leert ons Handel, Engelsch, Duitsch, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Wiskunde, ja zelfs het *Vlaamsch*, in het *Fransch*, in eene *vreemde taal*, die wij niet genoeg verstaan om er deugdelijk in opgevoed te worden; doch verondersteld dat sommigen ze genoeg verstaan, is dit dan eene reden om ons in ons eigen vaderland het Onderwijs in die *vreemde taal* te geven???

In geen enkel ander land gebeurt zulk schreeuwend onrecht. In Duitschland, Engeland, Spanje, Frankrijk,

in Holland, bij onze Noorder stam- en taalbroeders wordt het Onderwijs aan de jeugd bij middel der Moedertaal gegeven. Hier *alleen* in ons dierbaar Vlaanderland, hier wordt dit *redelijk* en *wettig* stelsel niet aangenomen. Welnu wij vragen, wij *eischen* in naam van *recht*, *rede* en *natuur*, dat men ons het Onderwijs in het *Vlaamsch*, in *onze taal* geve! Te lang reeds hebben wij gebeden en gesmeekt! Het is tijd dat die belachelijke en vernederende toestand een einde neme!!!

Dat is ons doel, o Vlaamsche gezellen, in onzen studentenkamp!

Wij willen het Onderwijs in de Moedertaal!

Wij weigeren niet fransch of 't is gelijk welke taal te leeren, doch alles moet met mate geschieden! En daarom dan, opdat wij zooveel te eerder ons grootsch, verheven en echt vaderlandsch doel zouden bereiken, daarom richten wij ons tot u, en vragen dat gij u allen te samen in eenen *machtigen*, *onbreekbaren bond* vereenigt en allen te gelijk de hatelijke verfransching helpet bekampen!

Gij staat niet alleen in den strijd, gezellen! In *bijna alle Collegiën* van het Vlaamsche land is de kamp begonnen, en wat meer is, *wijze en machtige mannen* onzer stad en van gansch het land houden het oog op uwen strijd gericht. Wijst dan alle vooroordeelen van der hand en vereenigt u allen in *eenen Bond* onder de leuze *Vlaamsch in het Onderwijs!!!*

KERELSZONEN.

Mededeelingen uit Boeken.

L'abbé Jules Corblet: *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du Sacrament de baptême*, 2 vol. in 8⁰ de IV 503 et 645 p.; Palmé: 20 fr. —

Het heerlijke denkbeeld om eene *Geschiedenis* van alle Sacramenten te schrijven, heeft de schrijver aan dom Guéranger te danken. Niemand was beter in staat dan hij om het uit te voeren. De twee reeds verschenen volumen handelen slechts over het doopsel, enkel met het oog op zijn geschiedenis. Voorzeker is over dit onderwerp nog geen zoo volledig werk verschenen. De geleerde schrijver bestudeert en ontvouwt achtereenvolgens in even zooveel boeken, én instelling, noodzakelijkheid, stof, vorm, bedienaars, uitwerkselen afbeeldingen en de vraagstukken der peters en meters, der namen, der riten en ceremonieën van het doopsel, etc. 105 gravuren versieren den tekst van dit prachtige werk.

L'abbé Brettes: *questions contemporaines;* in 12. de V. 280 p.; Palmé: 2 fr.

Dit zijn zes conferentiën handelende over God, de wonderen, de mogelijkheid van den Staat zonder priesters, de burgerlijke zedenleer, het burgerlijk huwelijk en de voorrechten der geestelijkheid. Deze conferentiën verwierven een wel verdiend succes toen zij gedurende den advent van 1881 in de Kerk St. Nicolaas-des-Champs te Parijs werden voorgedragen. Zij hebben niets van hunne actualiteit verloren, en verdienen een goed onthaal van het publiek.

Op apologetisch en dogmatisch terrein verscheen o. a.:

Van **Abbé Elie Méric**: Dr. theol. u. Prof. d. Moral an der Sorbonne, *Das andere Leben*. (Autorisirte Uebersetzung. Mit kirchl. Approb. Mainz, Kirchheim 8⁰ XV. S. M. 4.20.)

De schrijver begeeft zich in dit werk te midden van de beweging, die de van het Christendom meer of minder vervreemde geesten in Frankrijk beheerscht. De menigvuldigheid der systemen ten aanzien van 's menschen eindbestemming, die hier met de woorden hunner uitvinders uitvoerig worden meegedeeld, bewijst op zich zelve, dat 's menschen ziel geen voldoening kan vinden in haar aardsch bestaan en verder dat het aan de geesten die van de openbaring geëmancipeerd zijn, niet is mogen gelukken een zeker uitkomst over de hoogere bestemming van het menschelijk geslacht te erlangen. — Trapsgewijze leidt de schrijver den lezer in het doolhof der moderne bespiegelingen en doet hem een blik werpen in de ontelbare dwalingen, zonder daarbij den draad tot den uitgang te verliezen, waar zich de zonnige velden der christelijke beschouwingen vertoonen, welke alleen het raadsel over het einde van den mensch kunnen oplossen. Wij maken hier kennis met de materialistische, positivistische, fatalistische, pantheïstische, spiritistische schakeeringen der Fransche philosofen, met hunne glansrijke taal en arme argumenten en hunne tegenspraak met zich zelven en met anderen. Inderdaad het werk van den Abbé Méric mag met volle recht onder de merkwaardigste persproducten van den jongsten tijd gerangschikt worden.

Van denzelfden Franschen auteur verscheen: *das Wiederfinden im Himmel*, Autor. Uebers M. 0.75.

Ieder bladzijde van dit prijzenswaardig werkje, bewijst dat liefde voor het angstige menschenhart, de pen van den geleerden theoloog heeft geleid.

Pater Blot: *Das Wiedererkennen im Himmel*. Trostbriefe, geschrieben v. a. hochw. Priester der Ges. Jesu. Aus dem Französ. Mainz, Kirchheim, 139 S. M. 1.

Is de titel van een werkje dat reeds *vijfmaal* in Duitschland werd herdrukt. Deze brieven zijn gericht aan eene dame, welke door den dood allen verloren had, die haar innig lief en dierbaar waren. Met zorg heeft de schrijver de meest overtuigende uitspraken van heilige Kerkvaders en van groote theologen verzameld, om tegenover de Jansenisten de troostrijke waarheid te bewijzen, dat men in den hemel elkander zal herkennen, dat familiebanden en vriendschap aan gene zijde van het graf blijven voortbestaan. Overtuigend in de bewijzen, krachtig in uitdrukking en met warmte geschreven, zijn deze brieven uitstekend geschikt de treurende harten van hen die geliefde familieleden en vrienden door den dood verloren hebben, door de herinnering aan de troostvolle gedachten der christelijke openbaring op te beuren en met hun noodlot te verzoenen.

Op 't gebied der Bijbelkunde verscheen onlangs:

Von Dr. Hermann Zschokke: *Die Biblischen Frauen des Alten Testaments*. Prof. der Theologie an der k. k. Univ. in Wien. Mit fürsterb. Approb. Freiburg, Herder. 1882. VIII. 469 S. M. 6.

Opnieuw verblijdde ons Dr. Zschokke, een der vruchtbaarste theologische auteurs van Oostenrijk, met een heerlijk werk, dat getuigenis geeft van onloochenbaar uitgebreide patrologische studie. Wat Goethe van het

leven als bron voor poëzie zegt, zouden we gaarne op het Oude Testament toegepast zien: »*Und wo ihr 's packt, da ist 's interessant.*« Onze auteur heeft een zeer gelukkige greep gedaan door ons karakterbeelden uit het Oude Testament te schilderen, niet in den vorm van eenvoudige levensschetsen, maar in wetenschappelijke verhandelingen, waarin vele exegetische moeielijkheden verklaard en opgelost worden zonder daarbij het practische doel uit het oog te verliezen. Het veld der Bijbel-karakteristiek is door ons Katholieken nog te weinig bearbeid geworden. Deze wijze van behandeling der h. Schrift is zeer geschikt, de kennis van den Bijbel in school, huis en familie te bevorderen.

Hartmann Grisar S. J.: *Galileistudien.* Hist. theol. Untersuchungen über die Urtheile der röm. Congregationen im Galileiprocess. Dr. der Theol. u. Prof. der Kirchengesch. a. d. k. k. Univ. Innsbrück. Regensburg, Pustet, 1882. XI, 374 S. M. 7.

Bovenstaande bijdrage tot de kerkelijke geschiedenis mag niet onvermeld blijven. Het werk van *Rensch: der Procesz Galilei's und die Jesuïeten* (Bonn, 1879) maakte het voor de Jezuïeten eene zaak van eer, hunne beleedigde ordebroeders van de 17de en 19de eeuw te verdedigen. Niemand was hiertoe beter in staat dan Grisar, want zijne opstellen over dit onderwerp in de *Innsbrücker Zeitschrift f kath. Theologie* worden vaak als den besten arbeid beschouwd, onder de geschriften die over Galilei het licht zagen. 't Is voorzeker hoog te waardeeren dat de moeielijke punten der theologie, welke de Galilei-quaestie bevat, eens grondig onderzocht zijn geworden, al blijven er dan ook nog enkele zaken die verdere navorsching en onderzoek noodig hebben.

Van **Nik. Schleiniger** verscheen onlangs, op 't gebied der Homiletiek (bij Herder in Freiburg) een uitstekend werkje get. *die Bildung des jungen Predigers*, nach einem leichten u. vollst. Stufengang. Ein Leitfaden z. Gebr. f. Seminarien. Pr. d. Ges. Jesu. 3 Aufl.

De eerste druk dezer handl. verscheen in 1863, de tweede (onveranderde) in 1865 en nu na verloop van 17 jaren de derde, thans verbeterd en vermeerderd.

Engelsche Leestafel.

Emanuel. A book of Eucharistie Verses by the Rev: Matthew Russel. Sixth Edition. (Dublin Gill & Son.)

Madonna. Verses on our Lady and the Saints, by the same writer. (Dublin Gill & Son.)

Erin. Verses, Irishland Catholic, by the same writer. (Dubl. Gill & Son.)

Deze drie werken verdienen ten volle de aandacht onzer lezers. Zoowel de *Emmanuel* als de *Madonna* beide munten uit door dichterlijke schoonheden van het zuiverste water; altijd waardig en oorspronkelijk, weet de geleerde en godvruchtige schrijver de verhevenste waarheden onder het kleed der eenvoud te bedekken, liever gezegd voor allen bevattelijk te maken. Van een andere soort is Russel's *Erin.* Vol liefde voor zijn groen Ierland en het aloud geloof zijner Katholieke voorvaderen, bezingt hij het nederig landsleven der Ieren in een zoo bevallige en tevens ongekunstelde taal, als hoorden wij op iedere bladzijde van Erin Longfellow's herdersfluit.

Hoogduitsche Leeszaal.

Het is verwonderlijk, hoe rijk, na eene bijna tienjarige cultuurstrijds-droogte, de bron van Katholieke Poëzie in Duitschland vloeit. Het vorige jaar bracht daarvan een ruimen voorraad op de boekenmarkt en zelden was een *Weihnachtstisch* beter voorzien van goede Katholieke Poetica dan die van 1882. Behalve herdrukken van *Weber's Dreizehnlinden und Gedichte*, van *Annette v. Droste's Gedichte* en van *Redwitz' Amaranth*, verscheen in 't vorige jaar: 1) het hartroerend, heerlijk gedicht van *Conradin, dem Staufen*, door *Antonie Jungst.* (Paderborn, Schöningh.) Prijs M. 3. Geb. M. 4.80.

2) de tweede zorgvuldig herziene druk van het zinrijke en kunstvolle gedicht *Singschwan* door *Ludwig Brill.* (Mstr. Nasse) M. 3. Geb. M. 4.50.

3) een heldendicht *Johannes der Täufer* door *W. von Born* (pseudon.) (Paderborn, Bonifac. Druckerei) M 1.80.

4) bij dezelfde uitgeefster nog een tweede en uitgebreider heldendicht *Wittekind* door *W. Weeningh* (pseudon.) M. 2,40.

5) een kleine cyclus religieus-historische gedichten *Ecclesia militans* door *Leo Fischer*, (Frankf. Fosser) M. 2; geb. 2,50.

6) lyrische *Gedichte* van *Heinrich Baumhauer* (Freiburg, Herder) geb. M. 2,50.

7) de lyrische gedichten *Lust und Leid* van *Heinr. Steinheuer.* (Köln, Bachem) geb. M. 4.

8) het dramatische gedicht *das Heiligthum v. Antiochien* van *Ferd. Ludwigs.* (Düsseldorf, Schwann.) M. 1.20.

9) de tweede druk der Sacramentsgedichten *Was das ewige Licht erzählt* door *Cordula Peregrina* (Innsbrück, Rauch) M. 2. geb. M. 3.

10) eindelijk de groote anthologie *Freudvoll und leidvoll* van *Otto Hellinghaus.* (Paderborn, Schöningh) M. 5. geb. M. 6.70.

Voor liefhebbers van romantische literatuur verscheen onlangs: *Ein Wort aus Kindesmund:* Roman von *Ernst Lingen.* Köln, Bachem 1882. 378 S. M. 360, alsmede bij denzelfden uitgever: *Gabriele.* Novelle van *Josephine Flach*, 274 S. M. 270. Beide werken schijnen een gunstig onthaal te vinden. Ter wille van de curiositeit vermelden we, dat eerstgenoemde roman zich bizonder onderscheidt door het enorme aantal sterfgevallen die er in verhaald worden. De auteur gaat, even als Shakspeare, al zeer lichtvaardig met menschenlevens om.

Een klein maar zaakrijk werkje van Pater Secchi, geteld: *die Grösze der Schöpfung*, zwei Vorträge von P. Secchi. Uebers v. Dr. Guttler. M, 1.20., zij hier nog aangestipt.

Nergens heeft de beroemde Romeinsche astronoom de groote vragen van onzen tijd zoo helder en duidelijk in samenhang verklaard, dan in deze beide voor-

drachten. Wij bevelen dit werkje bizonder aan. Het hart van den rechtgeaarden Christen zal bij de lezing dankbaar genieten.

Vermeldenswaardig zijn ook nog eenige typographische kunstproducten die in de Literarische Anstalt van Dr. M. Huttler in Augsburg—Munchen zijn verschenen:

Catholicum Romanum. Das ist: völlständiges röm.—kathol. Gebetbuch. Mit oberhirtl. Approb. 1882. XXIV, 471 S. M. 15; geb. M. 20—25.

Met dit door platen rijk versierde en prachtig gedrukte gebedenboek, wil de uitgever in Duitsche kringen een tegenhanger leveren van het zoo beroemde Fransche *livre d'heures.*

Voorts verscheen bij denzelfden uitgever:

Psalterium parvum, continens Psalmos ac Commune Sanctorum ad horas canonicas minores in festis per annum. Pro majore commoditate in choro vel domi psallentium magnis characteribus exaratum 1882. 232. S. M. 25 Stilgerechten Einband dazu M. 20.

en

Beati Fr. Bertholdi a Ratisbona Sermones ad religiosos XX ex Erlangensi codice unacum sermone in hon. S. Francisci e duob. codd. Monac. ed. Fr. Petrus de Alc. Hoetzl. VIII. III S. M. 6.

Op muzikaal gebied verscheen:

Christoph Willibald v. Glück. Sein Leben u. seine Werke. Dargestellt von A. Reiszman. 199 S. ext u. 36 S. Noten. Mit Portrait. Berlin, J. Guttentag 1882. M. 6.20; fein geb. M. 8.

De eenvoudige grafsteen van Glück op het Katholieke kerkhof te Matzleindorf, draagt het opschrift: »Hier rust een rechtschapen Duitscher, een ijverig Christen, een trouwe echtgenoot, Christoph Ridder Glück, de groote meester der verheven toonkunst, gestorven den 15 Nov. 1787.« — Wie iets naders van den »grooten meester« wenscht te weten, leze bovenvermelde biographie.

Carl Maria von Weber. Sein Leben u. seine Werke. Dargestellt von A. Reiszman. 218 S. Text u. 32 S. Noten. Mit Portraits u. Illustr. Berlin, Oppenheim 1883. M. 5; fein geb. M. 7.50.

Uit de bijlagen hebben we kunnen zien, dat kerkmuziek het veld *niet* was waarop Weber lauweren kon verwerven. Overigens heeft dit boek groote waarde voor vak-musici.

Gereimtes und Ungereimtes. Präludien u. Cadenzen aus dem Nachlasse des Organisten Erwinn Stillbach. Herausgeg. von K. M. Samberger, Regensburg, Coppenrath 1883, 95 S. M. 2.

In dit kostbare boek, dat men het »brevier van den organist« kan noemen, schildert de schrijver, wijlen organist aan de O. L. V. kerk te Munchen, in proza en poëzie zijne gedachten en ondervindingen bij de verschillende kerkelijke feesten. De boeiende taal, de zeldzame rijkdom van oorspronkelijke denkbeelden, de uitmuntende critiek van verzuimen en gebreken in de kerkmuziek, zijn zeer geschikt het werkje vele vrienden en vereerders te bezorgen.

Inhoud van Tijdschriften.

Onze wachter. Januari 1883. (Wed. J. R. van Rossum, Utrecht,) I. Lessing III. P. F. Th. van Hoogstraten. II. Iets uit 1672. J. C. A. Hezemans. III. L'auteur de l'Imitation et les documents Neérlandais, par Victor Becker.

De Dietsche Warande IV deel 4de aflevering (C. L. van Langenhuizen, Amsterdam.) De kleuren der edelgesteenten. De Philoktetes van Sophokles, in dichtmaat overgezet door A. Flament (*Slot*). Over het wezen der Tooneelkunst en een spel van den grootsten Franschen dramatist onzer dagen, door J. A. Alb. Th. Bijdragen, van A. J. Servaas van Rooyen: Testament van P. Cz. Hooft. Gedichten uit het album van Joh. van Hoogstraten. Een tooneelcauserie (de beweging der laatste drie maanden) door L. v. Deyssel. Bibliografie: Leven en Lied. Gedichten van C. L. Lütkebühl, door v. Deyssel. Een uitgave, die hope schenkt, door den zelfde. Middelnederlandsch Woordenboek van wijlen Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam, door H. Th. Mengelingen: Geest van het Nederl. Onderwijzersgenootschap, door A. T. Beginselen der Fransche Opera, door v. D. Een blik op den voorgevel van het „Panopticum", door F. Hovius. Bijdrage tot de kennis van Krijgsbeleid, door M. Aanteekening op de „Tooneelcauserie", door A. Th.

De Gids bevat: 1848. Het voorspel van de herziening der Grondwet, door Prof. H. B. D. Tellegen, — Hendrik Conscience, door Pol de Mont. — Een vermakelijk heldendicht door A. G. van Hamel. — Onze Minister. door Gerard Keller. — De Madelieven, door Soera Rana. — Wisselkoersen, door Mr. W. A. Reiger — Politiek Overzicht door Mr. R. Macalester Loup. — Letterkundige Kroniek.

Studiën op Gods.-, Wetenschap.- en Letterkundig gebied. XV. jaargang 5de afl. I. Het Celibaat G. Swart II. Eene terechtwijzing F. Heijnen Pr. — III Naschrift.

Stimmen aus MariaLaach. 1883. Januari. 1). Der Eid und die Grundfesten der gesellschaftlichen Ordnung I (P. A. Lehmkuhl S. J.) 2) Neue Funde alter köhley I (P. H. Dressel S. J.) 3) Zur Encyklika Papst. Leo XIII auf das siebente Centenarium der Geburt des H. C. Frans v. Assisi II (P. Ph. Löffler. S. J.) 4) Niederländische Skizzen I. (P. O. Baumgartner S. J.) 5) Weihnachten in der Provence II. (P. W. Kreiten S. J. 6) Recensionen. 7) Empfehlenswerthe Schriften — Miscellen.

Revue Scientifique. 23 Dec. 1882, No. 26. *Physiologie.* La photographie du mouvement par M. Louis Olivier. *Chimie.* Les dynamites. *Industrie.* l'exposition H. Bourdeaux par M. Fournier de Flaix. *Botanique* Théses pour le doctorat de la Faculté des sciences de Paris. — Origine et insertion des racines adventives chez les monocotylédonées par M. Maugin. Causerie bibliographique. Académie des sciences de Paris — Séance 11 Dec. et 18 Dec. 1882. Revue du temps Nov. 1882. Bibliographie. — Sommaire des principaux receuils de mémoires originaux. Chronique.

Les Mondes. No. 17 23 Dc 1882. Nouvelles et faits divers, Bibliographie. Correspondance. — Lettre de M. Maumené. — Lettre de M. Barthe. *Astronomie.* — Observatoire de Rio Janéiro par M. Maze. *Physique du globe.* L. Huile et les vagues de la mer par M l'amiral Bourgois. *Electricité.* — Eclairage mixte de M. Trouvé par M. Valette. *Géologie et Paléontologie.* — Les enchainements du monde animal dans les temps primitifs par M. Gaudry. Correspondance Italienne par M. Battandier. Histoire des sciences par M. Amélineau Académie des sciences,, séance du 11 Dec. 1882.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 21. **TWEEDE JAARGANG.** **1882.**

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 **cents** per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Een paar aanmerkingen op mijn boek: L'Auteur de l'Imitation et les Documents Neêrlandais, door *V. Becker S. J.* — Wat een Roomsch geestelijke in 1523 aan de Christen-menschen leerde, door *D. L.* — The Literary Reader, by *Taco H. de Beer* etc. History of England in the XVIII Century, by *Mr. Lecky*. The American Catholic Quarterly Review. The Dublin Review etc., door *J. W. Brouwers*. — Kerelszonen in België. — Uit Tijdschriften: De Wachter, Dante's Paradijs door Mr. *Joan Bohl*. De Toekomst. Onze Wachter: Lessing door *v Hoogstraten*. Alexanders Geesten door *Dr. J. Franck*. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Een paar aanmerkingen op mijn boek:

„L'Auteur de l'Imitation et les Documents Néerlandais"

In mijn werk heb ik met den Eerw. heer Spitzen gezegd dat Thomas à Kempis in H. II B. 2 een zinsnede heeft ingelascht die in andere handschriften niet zou voorkomen en ook daaruit, even gelijk uit eene menigte andere bijzonderheden van dit autograaf, besloten dat Thomas de Navolging als zijn eigendom behandelde. Die zinsnede was: »Et si nunquam eis consolationem dare vellet, ipsum tamen semper laudarent, et semper gratias agere vellent.« Dit is niet geheel juist; de bewijsvoering blijft bestaan maar slaat op een andere zinsnede, welke Thomas in zijn autograaf van 1441 werkelijk onmiddellijk voor de aangehaalde heeft ingelascht maar wederom om goede redenen, gelijk wij zien zullen, onmiddellijk heeft uitgekrabt. Die vergissing komt rechtstreeks voort uit een verkeerde voorstelling van Kettlewell; een opzettelijk ingesteld onderzoek heeft mij verzekerd dat de aangehaalde zinsnede in de andere handschriften wel voorkomt. De doorgehaalde zinsnede is in het autograaf nog duidelijk genoeg leesbaar en luidt: »Et si Jesus vellet quod irent in infernum aeque contenti essent nec minimum curarent.« Het is klaar dat Thomas door deze zinsnede de onmiddellijk volgende, zoo even aangehaalde zinsnede wilde vervangen, wijl deze laatste na de voorgaande niets meer zou zeggen; daar hij deze laatste en wel in den doorloopenden text toch geschreven had, zoo heeft hij de voorgaande onmiddellijk doorgehaald. Geen wonder, hij moest lichtelijk inzien dat zij theologisch onverdedigbaar is. Die zinsnede was door Thomas ontleend aan C. 16 van het Soliloquium van zijn ordebroeder Gerlacus Peter die geschreven had, Ideo sequitur, si major honer et gloria Dei fuerit, eum esse in profundo inferni aeternaliter, quam in gloria aeterna Dei et angelorum, nihil debere eum prout talem aliud posse velle, nec ab intra sentire contrarietatem vel repugnantiam.« Uit hetzelfde werkje van Gerlacus Peter en wel uit C, 4. heeft Thomas overgenomen wat hij ons in B. 4 H 2 No. 6 der Navolging te lezen geeft. Ghesquières heeft reeds uit het inlasschen en doorhalen dier zinsnede afgeleid dat Thomas de Navolging als zijn eigendom behandelt.

Ik heb aangestipt dat een zeer oud geschreven brevier van het Windesheimsche klooster Frenswegen ook den text der homelie van Maximus op den H. Laurentius verkeerd aangeeft, maar ik heb eerst later gemerkt dat dit exemplaar verklaart hoe de foutieve text in het Windesheimsch brevier is gekomen en tevens bewijst dat die verkeerde lezing in onze streken in de 15de eeuw is ontstaan. Daar nu, gelijk de heer Spitzen heeft aangetoond, de schrijver der Navolging op dien verkeerden text der homelie van Maximus zinspeelt, is het wel de moeite waard dit punt wat verder toe te lichten. De H. Maximus had gezegd: »Noli, inquit, fili moestus esse: post triduum me sequeris.« Unde apparet, carissimi, beatum Laurentium non de sacerdotis summi victoria habuisse tristitiam, sed doluisse quia non ipse mundum cum suo pariter sacerdote vincebat.« Het gedrukte Windesheimsche brevier van 1499 en het door mij onderzochte geschreven brevier van het Windesheimsche klooster te Gaesdonck geven te lezen: »Unde apparet Karissimi beatum laurentium non de sacerdotis sui victoriam habuisse tristitiam seu doluisse; quin etiam ipse mundum cum suo pariter sacerdote vincebat.» Dus in den laatsten regel drie veranderingen; sed is veranderd in seu, quia in quin, en het volgende woord non is geheel uitgevallen. Hierdoor wordt de zin geheel anders. Maar hoe zijn die drie onmiddellijk op elkander volgende veranderingen in het Windesheimsch brevier ontstaan? Het exemplaar van Frenswegen geeft op deze vraag een voldoend antwoord. Men leest er: »Unde apparet karissimi beatum laurentium non de sacerdoti sui victoria habuisse tristitiam sed doluisse quia ipse mundum cum suo pariter sacerdote vincebat.« Door een fout van een kopiïst is het woord non uitgevallen, zoodat de woorden van Maximus in een volslagen onzin werden herschapen. Dit heeft men bij het schrijven van talrijke exemplaren ingezien, maar de ware oorzaak van dien onzin niet gevonden; men heeft gemeend in plaats van sed, seu, en in plaats van quia, quin, te moeten lezen, waardoor men wel is waar een eenigzins kreupelen zin, maar dan toch een soort van zin verkreeg. De schrijver der Navolging heeft willen verklaren waarin die overwinning welke volgens het Windesheimsch brevier door Laurentius reeds voor zijn marteldood behaald werd, eigenlijk bestond, dat hij zich namelijk uit liefde voor Christus van zijn bisschop onthechtte. Ik heb verschillende oude buitenlandsche breviers nagezien maar nergens die foutieve lezing der homelie van Maximus aangetroffen. Ik acht het genoegzaam bewezen dat die verkeerde lezing in het begin der 15de eeuw in onze streken is ontstaan (het klooster Frenswegen in het graafschap

Bertheim gelegen dagteekent van 1400), zoodat de schrijver der Navolging, die op dezen foutieven text zinspeelde, niet tot een vroegere eeuw kon opklimmen en zich bevond in den kring waar die fout in het brevier was opgenomen. Een veel latere hand heeft in het brevier van Frenswegen de woorden non etiam met geheel anderen inkt op den rand geplaatst, waardoor de woorden van Maximus in hunne ware beteekenis werden hersteld. In verband met hetgeen ik gezegd heb over de reliquien-vertooningen in de Rijnprovincie en in Nederland, waar de woorden der Navolging van B IV H. 1 No. 9 zoo treffend op slaan, merk ik nog op, dat volgens een oude Belgische kronijk in een der bedevaart-jaren 1405 of 1412, dus kort voor de Navolging blijk van haar bestaan heeft gegeven, de toevloed te Maastricht zoo groot was dat er ernstige ongeregeldheden en vechtpartijen zijn ontstaan. Te Aken is de toevloed nog altijd grooter geweest. Men begrijpt dus dat Thomas à Kempis in dien tijd aanleiding kon vinden om te schrijven: »Soepe in talibues videndis curiositas est hominum et novitas invisorum et modicus reportatur emendationis fructus, maxime ubi est tam levis sine vera contritione discursus.« Dat in de navolging werkelijk van deze reliquien-vertooningen wordt gewaagd blijkt, behalve uit de door mij reeds aangehaalde plaats der Kronijk van Thomas, ook nog uit het voorbeeld dat hij in Sermo XIV ad Novitios verhaalt: lezen wij in de Navolging: »Currunt multi ad diversa loca pro visitandis reliquiis sanctorum,« in het aangehaalde Sermoen zegt Thomas: »In via autem constitutus invenit quemdam viatoren sibi amicum et notum: qui diversa loca sanctorum et monasteria se visitasse asserebat.« Ik zou nog meer bizonderheden kunnen aanhalen zoo ik niet vreesde te veel ruimte in te nemen. V. Becker S. J.

Wat een Roomsch geestelijke in 1523 aan de Christen-menschen leerde.

Onder dien titel verscheen, voor eenigen tijd te Leiden bij den boekhandelaar E. J. Brill een werkje waarvan de uitgever Pr. J. J. van Toorenenbergen, veel goeds verwacht. Was men tot dusverre onbekend gebleven met den naam van den schrijver van dit libel, Dr. K. Benrath, hoogleeraar te Bonn en Dr. J. J. van Toorenenbergen, hoogleeraar te Amsterdam hebben, naar men wil, dien naam aan de vergetelheid ontrukt. Volgens hunne gissing, komt het vaderschap van dit werkje toe aan Hendrik van Bommel, een Nederlander van geboorte, die in Keulen heeft gestudeerd en te Wesel in 1522 tot priester is gewijd. Aangezien er ook nu nog gevonden worden wien alles dierbaar is, wat vijandig is aan de Katholieke Kerk, kan het niemand bevreemden dat er gevonden werden, die zich gaarne met een nieuwe uitgave van dit boekje hebben willen belasten. Welke toch is zijne strekking? 't Behelst een poging waardoor bewezen moet worden, dat de geheele Katholieke Kerk, hare vaders en leeraren, zich vergist hebben omtrent de openbaring, dat de gewijde boeken door de grootste geniën verkeerd zijn verstaan en uitgelegd, maar dat Hendrik van Bommel onder de enkele gelukkigen gerekend mag worden, die bij machte waren, om de waarheid onvervalscht te verkondigen.

Zal het werkje veel kwaad doen? Wij gelooven het niet. Immers de uitgever doet verstaan, dat het gedeeltelijk een uittreksel en vertaling is van de *Oeconomia Christiana*. Deze *christelijke leefregel*, door den zelfden Hendrik van Bommel geschreven, werd door het kerkelijk gezag op den *Index* geplaatst. De katholieken weten dus waaraan zij zich te houden hebben; zij zullen zich wachten voor de talrijke dwalingen, welke die *Roomsche geestelijke* verkondigde. Voor de protestanten, en inzonderheid voor de protestanten van de 19de eeuw is het nog veel te christelijk en te katholiek om veel aanhangers te kunnen vinden. Naar onze meening zal het werkje vrij onschadelijk blijven, en spoedig weer in vergetelheid raken, waaraan het ter kwader ure ontrukt werd. Moge onze verwachting niet teleurgesteld worden. D. L.

The Literary Reader.

A handbook for the higher classes in schools and for Home Teaching. Part. II. The XIX century.
Second edition, entirely re written by Taco H. de Beer *and* Elisabeth Jane Irving.

Te Kuilenburg, bij Blom & Olivierse is onlangs de Engelsche Bloemlezing, door de genoemde auteurs voor het eerst in 1874 aan het publiek aangeboden, nu in eene tweede uitgave verschenen, maar nog merkelijk veranderd en ook werkelijk verbeterd.

Alwie zich ooit ernstig rekenschap heeft gevraagd van de eischen die men stellen moet aan eene Bloemlezing, weet hoeveel omvattend die allermoeielijkste zaak en allerbelangrijkste taak dan ook is, en vooral wanneer men als hier niet alleen de school wil gerieven, maar ook nog het huis, ook hen die zich bekwamen voor een akte M. O., ook hen aan wie de tijd ontbreekt om de werken der voornaamste Engelsche dichters en schrijvers dezer eeuw te lezen, ook hen die zonder veel tijd en zonder veel kosten zich op de hoogte willen stellen der Engelsche Letterkunde.

En zou dan nu waarlijk dat doel door deze Bloemlezing bereikt worden? Het antwoord op die vraag zal hier blijken. Op onbetwistbare gronden kan er, onder verschillende opzichten, veel goeds, ja zeer veel goeds van deze Anthologie gezegd worden. De verzamelaars die tevens schrijvers zijn der biografische studiën welke een popular introduction to the history of literature« verstrekken, zijn in hooge mate voor hunne taak berekend, al mogen wij straks nog op eenige wenschen aandringen, die, wij houden er ons van overtuigd, niet onvervuld zullen blijven.

Zij hebben zich zelven hooge eischen gesteld, dat bewijst hunne wel doordachte voorrede, die in ons oog een klein meesterstuk is; aan die eischen hebben zij onder vele gezichtspunten in hooge mate voldaan, dat bewijst hun boekwerk. Hun streven was om alles te vermijden wat eenigen aanstoot zou kunnen geven aan jeugdige gemoederen, hetzij onder zedelijk opzicht, hetzij betrekkelijk vooroordeelen van den eenen stand tegen den anderen, hetzij, betreffende de controverse op godsdienst-gebied. Oordeel en smaak deden schier altijd een goede keus; meestal zijn de gekozen stukken in hun geheel medegedeeld, en waar zulks het geval niet is, daar is zorg gedragen voor een behoorlijke inleiding en voor den vereischten samenhang. Van elken aangehaalden schrijver geven ons de verzamelaars een beknopte levensschets met een historisch overzicht van

zijne werken. Voor wie de belangrijkste lotgevallen en het karakter der schrijvers wil kennen, zijn deze biografieën voldoende en te meer nutstichtend, karaktervormend, hartveredelend omdat hier niet de afbrekende critiek van een negatieven geest zijn ontleedmes zwaait, omdat hier niet eene nijdige bekrompenheid wijst op datgene waarin soms groote mannen klein waren, maar hier een opbouwende richting vooral verheft wat blijvende waarde en verheffende kracht heeft, tot tegenwicht eener uitsluitend materialistische culture, tot prikkel ter waardeering van edele gedachten en daden, in betrekking tot deze stoffelijke wereld of tot de onzichtbare wereld der geesten.

Inderdaad zou er een invloedrijke klas van schrijvers verongelijkt zijn, hadden de verzamelaars deze tweede uitgaaf niet verrijkt met een historisch overzicht van de Engelsche Newspaper and Periodical Press. Ook daardoor hebben zij onzen dank verdiend, En nu, een paar aanmerkingen voor eene volgende uitgave, die, wij twijfelen er niet aan, weldra noodig zal zijn.

Bij de tijdschriften, the Monthlies, zijn de Katholieke, ofschoon in hooge mate vermeldingswaardig, onvermeld gebleven. Laat ik er hier slechts een paar noemen, b. v. **The Month**, die te Londen bij Burns & Oates verschijnt. Ziehier ter waardeering de inhoud van het December-nommer.

1. Christmas in central Asia. By M. D. O'Connell.
2. A recent pilgrimage to Mecca.
3. A modern Lazarus. By A. M. Clarke.
4. A worthy son of the Scotch soil. By the Rev. Thomas Harper.
5. The warriors of the sea. By M. Bell.
6. From Gibraltar to Oran. By Mrs. Mulhall.
7. The influence of moral conduct on religions belief. By the Editor.
8. Reuter and the development of Telegraphy. By Spencer Paine.
9. Three English Men of letters. By the Rev. Mac Leod.
10. The tale of a puppy. By E. Randolph, Jun. Reviews — Litterary Record.

Insgelijks bleef onvermeld:

The Catholic World,

die te New-York verschijnt, al sinds meer dan 20 jaren; elke maand een boekdeel van twee kolommen druks levert.

Ten bewijze van wat dit maandschrift levert zal ik insgelijks den inhoud van het December-nummer hier overschrijven.

I. A crisis in congregational Theology. The Rev. A. F. Hewit,
II. Out of the west. I. Henrietta M. K. Brownell.
III. The Comedy of Conference. Part. III.
IV. A. scrap of unwritten history. Julia C. Smalley.
V. St. Cecilia and the organ. The Rev. Alfred Joung.
VI. The tomb of Dante, and his portrait at Ravenna.
VII. A brave life. Jane Dickens.
VIII. Powerscourt waterfall. C. M. Keeffe.
IX. Guido Monaco. Ella Edes.
X. The great cornet. The Rev. George M. Scarle.
XI. A new but false plea for public schools.
XII. The seven dead. The Rev. J. Hecker.
XIII. New Publications. D. Connolly.

Onder de beoordeelde boekwerken stip ik er ook slechts een paar aan:

1°. Dr. Brownson's works. Zeventien vol. uitgegeven door Henry F. Brownson. Vol. I. 8° van 500 à 600 blz. elk vol. Dit uitstekend werk wordt uitgegeven door den zoon van den vermaarden schrijver. Sedert lang werd er overal gevochten om na-nummers van Brownson's Review te bekomen: één exemplaar (24 vol. bracht den kolossalen prijs van 850 Dollars op. De uitgave waarvan nu het eerste deel van de pers komt, zal de kern zijner beste geschriften bevatten.

2de A History of England in the XVIII Century. By W. E. Hartpole Lecky. Vol. IV. New-York. D. Appleton & Co. 1882.

Aan die beoordeeling ontleenen wij het volgende:

»De moderne Engelsche letterkunde mag in alles rijk genoemd worden, behalve in het vak van Geschiedenis. —

Hume was een achttien-eeuwsche deïst; hij had zijne theorie, die hij nu trachtte op te luisteren door zijne »History of England«, namelijk dat de natiën groot zijn, naarmate zij zich zelven los maken van de boeien der superstitie; dat wil zeggen, van het Christendom;

Macaulay behoorde tot de Whig-partij, was een Whig, met Willem van Oranje etc. de Whig-politici tot helden..... wat kan meer op den dwaalweg brengen dan Macaulay's voorgewende geschiedenis van Jacobus II?;

Mr. Froude's bout ondernemen, een apotheose van Hendrik VIII druischte dermate in tegen alle zedelijk gevoelen en was dermate onbekend met het licht dat latere jaren hebben verspreid over de redenen en de daden van den Engelschen »Hervormer«, dat 's mans werk zelden gelezen wordt dan om het te onderzoeken en te wederleggen. Vroeger reeds, in 1870, heeft The Cath. World Froude's History of England afgestraft.

Lingard was waarheidlievend.... maar zijne opvatting was niet breed, zijn stijl niet edel en derhalve leest zijn werk moeielijk;

Van Mr. Lecky's geschiedeniswerk kan gezegd worden, dat hij geheel en al schijnt vrij te zijn van alle partijdigheid. De vierde volume zal nog meer dan een der vorige de belangstelling wekken. Bijna de helft er van is besteed aan een schets van onzen revolutionnairen oorlog. Hoofdstuk XVI en XVII, bijna de geheele laatste helft van dit boekdeel beslaande, zijn gewijd aan de Geschiedenis van Ierland van 1760 tot 1782.«

De criticus aarzelt niet te verklaren, dat — the best political history of Ireland from the sixteenth century to 1782 that has yet been published is in fact contained in the chapters which Mr. Lecky has devoted to Ireland in vol. II., III., and IV of History, — we hier in deze geschiedenis het beste hebben wat tot nog toe geschreven is betreffende de politieke geschiedenis van Ierland van de XIVe eeuw tot 1782.

The American Catholic Quarterly Review

verschijnend te Philadelphia, bij Hardy & Mahony, werd ook niet eens aangestipt.

Ten bewijze van den rijkdom van inhoud en van de verscheidenheid der behandelde onderwerpen, is het

hier genoeg te wijzen op den inhoud van het nu laatst verschenen boekdeel.

Content. Methodism and its methods. By JOHN GILMARY SHEA, L. L. D.
The Earley Franciscan missions in this country. By—Do
The religion rigth of Catholics in public institutions.
Protestant churches and church-goers.
Labor discontent.
Count Joseph de Maistre. By A. J. FAUST A. M. PH. D.
Westminster abbey. By ARTHUR FEATHERTSONE MARSHALL.
The attitude of Society, towards religion. By B. A. OXON.,
Archbishop Mac Hale. By JOHN MAC CARTHY.
Garibaldi and the Revolution in Italy. By — Do
Irish crime and its causes. By — Do
Protestantism and Catholicity in the United States. By REV. I. J. JENKINZ.
Galileo Galilei and the Copernican system. By RT. REV. LYNCH, D. D.,
Ireland's opportunity — Will it be lost? By JOHN BOYLE O REILLY.
An Irish government for Ireland. By — Do
The Problem of man's destiny. By REV. S. FITZSIMONZ.
Modern spiritism versus Christianity. By REV. J. F. X. HOEFFER, S. J.,
The Deists revelation of Spiritism. By — Do
The Existence of God demonstrated. By REV. J, MING, S. J.,
The origin of civil authority. By — Do
»The new French minister of public instruction.«
A Reply to the »Harpers« latest calumny. By Rev. Aug. J WIEBAUD, S. J.
Superior instruction in our colleges. By — Do
The practice of shaving in the Latin Church. By MOST REV. CHARLES J. SEGHER.
The monks oh Old. By REV. E. T. X. SWEENY D. D.,
England's return to the faith. By JOHN C. EARLE. B. A. OXON.,
Cardinal Newman as a man of letters. By — Do
King James I, of England. By R. M. JOHNSTON.
Robert Southwell. By JOSEPH A. NOLAN, PH. D.,
The decline of painting as a fine art. By ARTHUR WALDON.
Michael Davitt's scheme for nationalizing the land. By GEORGE D. WOLFF,
Cesare Cantù and the Neo-guelphs of Italy. By REV. J. M. DEGNI, S. J.
The coming transit of Venus. By REV. J. M. DEGNI. S. J.
The supposed fall of Honorius, and his condemnation. By J. H. R,,
Nearing the true pole. By A. DE G.
Correspondence. By AN OXFORD GRADUATE
The Cincinnati pastoral and its critics. Anonymous.
What is the outlook for our Colleges? — Do —
American Treethinking. — Do —
Book Notices. In all 72.

Gewis had ook recht op vermelding

The Dublin Review.

Laten wij en den lezers en den schrijvers dezer schets-inleiding to the history of Literature ter nadere kennismaking eene aflevering van **The Dublin Review** open leggen. Wij kiezen het nummer van October jl. om rede de beoordeeling over Lecky's Geschiedenis, hierboven aangestipt.

INHOUD: I. William George Ward. By His Em. Card. Manning.
II. Alessandro Manzoni. By Miss E M Clerke.
III. The Resurrection of Ireland. By W. S. Lilly.
IV. The childhood of religions.
V. Berthold Auerbach. By Rev. W. Barry, D. D.
VI. The Corea.
VII. Jaine's French Revolution.
VIII. Catholic memories of an Old English City.
Letter of Pape Leo XIII to the bishops of Ireland.
Book notices.

Onder het opschrift »The Resurrection of Ireland« in de »Dublin Review« bespreekt de schrijver, Mr. W. S. Lilly, waarschijnlijk een zoon van 't groene eiland, de aanhalingen die in Deel III en IV van Mr. Lecky's »History of England in the XVIII Century,« (hierboven pas vermeld) betrekking hebben op Ierland's toenmaligen toestand. De inleiding van dit artikel, dat wij hier gedeeltelijk mededeelen zal den lezer een klaar denkbeeld geven van den reeds vermaarden geschiedschrijver. De schrijver zegt, Het onderwerp van Mr. Lecky's *magnum opus* — want aldus, als ik veronderstel, zijn we verplicht over zijne »History of England in the XVIII Century« oordeel te vellen — is onder vele opzichten het belangrijkste dat een schrijver zich tot taak kan uitkiezen. De toestand van ons land in Europa sedert de omwenteling van 1688 was geheel en al eenig. En als de jaren voorbij rolden, en volgens het gezegde van Aristoteles »de natuur der zaken de gids der menschen wierd en hen van 't eene punt tot het andere bracht,« zoo tevens ook kenmerkte zich het verschil der Engelsche politiek meer en meer duidelijk van het staatsbeleid der continentale mogendheden. Montesquieu tijdens zijne reis naar Engeland in 1739 schreef »Jesuis ici dans un pays qui'ne ressemble guère au reste de l'Europe.« En met recht kon hij over dat verschil verbaasd staan. Waarlijk voor ons die van het hooger terrein der negentiende eeuw op de achttiende neerzien, kan wel niets meer stof ter bewondering aanbieden. »Europa,« zooals Mr. Lecky met recht aanmerkt,« lag overstroomd met de wrakspiinters van geschipbreukte vrijheden. De Cortes in Spanje, de Generale Staten in Frankrijk, de republiek van middel Italië, het grootste gedeelte der vrije inrichtingen der steden in Vlaanderen, Duitschland en langs de kusten der Baltische zee waren verdwenen. Al de voornaamste Staten, al de opkomende en duchtige Machten op het vasteland waren despotiek en de weinig overgeblevene vrijheidsvonken schenen in de diepte te flikkeren. In 1776 gaf de Fransche Koning eene verordening uit waarin hij verklaarde, dat hij kroon en troon aan God alleen te danken had en dat God de eenige bron van wetgevende macht was; en in 1771 werden de provinciale parlementen, het laatste zwakke bolwerk tegenover de koninglijke macht, afgeschaft. In Zweden werd het koninklijk gezag door de omwenteling van 1772 werkelijk vermeerderd. In Zwitserland, ofschoon Geneve eenige stappen in de richting

der volksmacht gedaan had, was het gouvernement te Bern, Freiburg, Soleure, Zurich en Luzerne ontaard in eene uiterst bekrompen oligarchie. In Holland, waar het Huis van Oranje in 1747 eene quasi-koninglijke positie had weten te heroveren, waren het toenemend verval en bederf der Generale Staten en der administratie, de schandelijke vertragingen der wet en het spoedig verval der Natie in Europa een open geheim voor iedereen. Polen was toen reeds worstelend in den doodsangst der regeeringloosheid en in 1772 doorstond het eene eerste verdeeling. Corsica werd vertrapt door een inval uit den vreemde. Genua was in eene bedorvene oligarchie verzonken. Venetië, ofschoon het nog den republikeinschen regeeringsvorm bijbehield, en ofschoon het nog, sedert het bij den vrede van Passerowitz in 1718, Morea en Cerigo verloor, eene onafgebrokene kalmte genoot, was in volkomen onbeduidenheid vervallen en zijne vroegere vrijheden stonden gereed op de eerste aanraking van de hand eens veroveraars in puinen te storten.« Dusdanig was de toestand van continentaal Europa. Engeland alleen bood een voorbeeld aan »eener constitutie die met grootheid den band van politieke vrijheid handhaafde.«

De taak die zich Mr. Lecky oplegt bestaat in 't aantoonen der voorwaarden, waaronder die Constitutie leefde, werkte en zich ontwikkelde; en de wetten te schetsen die het nationaal leven, welks orgaan zij zijn, regelden, Daarom is hij een constitutioneele geschiedschrijverr, ja zelfs meer. De zienswijze, waarmede hij zijn onderwerp behandelt is het omvattend vertoog van een wijsgeer — een wetenschappelijk vertoog volgens den zin van het dictum »Savoir c'est connaître par les causes.« Krijgskundige heldendaden, partijtwisten, volksberoerten, wetgevende verordeningen, uitbreiding van handel, vooruitgang in zake van ontdekking en uitvinding is hij natuurlijk verplicht in zijn verhaal te bespreken. Maar hij bemoeit zich liever met het geven eener wijde algemeene opgave en beschouwing dan met het verzamelen van wijdloopige en uitgeputte mededeelingen dezer feiten, want zijn hoofddoel blijft, gelijk hij ons aankondigt in zijne voorrede: »van uit de groote massa der gebeurtenissen dezulke aftezonderen, die tot de bestendige krachten der natie betrekking hebben, of die aanduiden de meer bijblijvende kenteekens van 't nationale leven, den bloei of het verval der monarchie, der aristocratie, der democratie, der kerkgezinden of der andersdenkenden, de belangen van landbouw, van handel en nijverheid; de toenemende macht van volk of Parlement, de geschiedenis van politieke denkbeelden, van kunsten gebruiken en geloofsvormen; de veranderingen die in den socialen en staathuishoudkundigen toestand des volks hebben plaats gegrepen: den menigvuldigen invloed die het nationaal karakter hervormd heeft.« Daarom heeft zijn werk, uitgevoerd als het is met blijkbare eerlijkheid en rechtzinnigheid, met onvermoeiden arbeid en onverpoosde navorsching, een karakter dat aan geen ander eigen is. Het is in zekere opzichten *unique* in onze geschiedkundige letterkunde. Maar onpartijdigheid en kunstvlijt zijn Mr. Lecky's eenige hoedanigheden niet. Hij bezit stellig, in een uiterst hoogen graad, eene andere den geschiedschrijver onontbeerbare eigenschap — een scherpzinnigen geest. Niet dat soort van geestvermogen aangeduid in de woorden van Publius Syrus, die het motto des *Edinburgs Review*« zijn »Judex damnatur cum nocens absolvitur: de vrijspraak van den schuldige is de veroordeeling van den rechter — maar liever dat waarvan Hordsworth spreekt:

> He only judges right, who weighs, compares,
> And in the sternest sentence that his voice
> Pronounc, e'er remembers charity.
>
> Alleen hij oordeelt juist die weegt en vergelijkt
> En zelfs, wanneer zijn ambt het strengste vonnis strijkt,
> Nog toont, hoe hij niet van het pad der liefde wijkt.

En the T a b l e t, welks eerste weeknummer den 16 Mei 1840 en gedurende 15 jaren verscheen, stond onder de redactie van F r e d e r i c L u c a s; en nog verschijnt? Genoeg om te bewijzen, dat er in de anders prijzenswaardige Bloemlezing meer dan een katholiek v e r g e e t - m i j - n i e t nog tot zijn recht moet komen. Ook zijn er enkele stukjes die men op school wel kon missen. Wij zijn overtuigd dat een man als Taco H. de Beer die noodige volmaaktheden aan zijn lofwaardig werk niet zal laten ontbreken bij eene derde uitgave. Wat ons ook bevreemdde, was dat zelfs een zoo wereldberoemd man als D r. N e w m a n niet vermeld wordt; ook de hooggevierde W i s e m a n, is er onbekend, althans onvermeld, ofschoon, om slechts een paar meesterstukken op eigenaardig gebied te noemen, de C a l l i s t a van Dr. Newman en de F a b i o l a van Cardinal Wiseman, even als Vondel bij al wie Hollandsch verstaat, geëerd zijn en zullen blijven bij al wie in de vijf werelddeelen Engelsch verstaat.

Meer zullen wij niet aanvoeren: in bijzonderheden betreffende de wel aangehaalde auteurs kunnen wij niet treden, willen wij dit artikel in dit nummer afsluiten; slechts nog één woord: had bij Thomas Moore met zijn leven van Byron ook niet zijn T r a v e l s o f a n I r i s h G e n t l e m a n i n s e a r c h o f a R e l i g i o n dienen vermeld te worden? De waarheid, de vooruitgang der geschiedenis zou het portret dat hier van M a r i a S t u a r t wordt opgehangen, niet onderschrijven. Mijn hemel! Ook D r. L i n g a r d en zijne geheel Engeland en Europa ontroerende en verheffende H i s t o r y o f E n g l a n d werd niet eens genoemd. Laat ik maar eindigen. Ik neem niets terug van den welverdienden lof dien ik hierboven aan het hier ter sprake gebrachte werk heb gegeven en zal met geluk de derde nog al meer verbeterde uitgave begoeten.

J. W. Brouwers.

Kerelszonen in België.

Bij het lezen van het ingezonden stuk, in ons pas verschenen nommer 20, onder het opschrift: »Uit België,« zal zich wel elk lezer hebben gevraagd, en met reden: hoe, is dusdanig schrijven alhier op zijn plaats? En wij zelven, bij het nazien van dat nommer, stelden ons diezelfde vraag en gaven tevens oogenblikkelijk een afwijzend antwoord. Niet als of wij op de mededeeling, dat er een flink stuk ten gunste van het Vlaamsch in België een plaats vraagt ooit geneigd zouden zijn met neen te antwoorden; dat allerminst. Alles wat redelijker wijze ter bevordering van het Vlaamsch in België in goede richting kan worden gedaan, mag rekenen op onze sympathie. Maar ingeval ons dat geplaatste stuk, met gunstig begeleidende woorden, niet ware toegereikt toen wij tusschen twee treinen slechts één oogenblik tijds hadden, en het be-

doelde nommer wegens de Prijsvragen, niet den grootst mogelijke haast moest maken, zouden wij het stuk hebben nagelezen en voorzeker, niet hebben geplaatst alvorens nadere inlichtingen en veranderingen te hebben gevraagd.

Het is immers niet genoeg dat het doel goed zij, ook het middel dat men ter doelbereiking aanwendt, mag niet kwaad, mag niet ongeoorloofd, mag niet onredelijk zijn. Wat men ter bevordering van zijne stelling aanvoert, mag niet in strijd zijn noch met de waarheid, noch met passenden eerbied noch met verplichte ondergeschiktheid.

Nu spijt het ons niet weinig, dat die »Vlaamsche gezellen, in hun studentenkamp«, zich niet hebben laten leiden door voorzichtigheid en bedaardheid. De taal die zij tegen gestelde overheden voeren, is beneden alle waardigheid en allen ernst, en wat meer is, zij spreekt, volgens ons gedane mededeelingen, niet altijd de waarheid. Erger nog: hier is bepaald onwaarheid. »Het is, zoo luidt ons bericht, het is niet waar dat de Vlaamsche Bond door de Overheid in het O. L. Vrouw-College werd afgeschaft. Ziehier de waarheid: die Vlaamsche studenten hielden vergadering in herbergen; en daar ook vele Ouders, met recht en reden, dat afkeurden, heeft hun met recht en reden ook de Overste van het Instituut laten aanzeggen, dat het verboden was nog langer die vereenigingen te houden in herbergen; maar dat er in het College eene zaal beschikbaar was voor de zittingen van den Vlaamschen Bond. Maar dát verkozen de Heeren Studenten niet. Was het uit liefde voor het Vlaamsch dat zij liever hun Bond niet wilden zien vergaderen bij een wijs bestuur van geleerde Overheden?

En nu nog te gaan verkonden dat die Overheid den Vlaamschen Bond heeft afgeschaft, is niet anders dan een best middel om de levendigste sympathie voor Vlaamsche beweging te zien terugtreden. Ook wij hebben nu alweer ondervonden, dat men niet dan met de grootste omzichtigheid eenig bericht kan opnemen. Trouwens komt het Vlaamsche vraagstuk weldra in de Kamer. Dan meer daarover.

Bij het nazien der drukproeven, kunnen wij nu reeds hier melden, dat het wetsontwerp betreffende der Vlaamsche Taal bij het middelbaar Onderwijs in de Vlaamsche sprekende Provinciën van België is aangenomen in de Belgische Kamer met 92 stemmen tegen 2: maar, twee liberalen, twee Liberalen uit Vlaanderen, hebben »een fluweelen strop« gespannen en dien geworpen om den hals der Vlaamsche Moedertaal, en dien strop in de handen der Regeering gespeeld, haar toekende dusdanige bevoegdheden dat zij, met die wet kan kwellen en knevelen.

UIT TIJDSCHRIFTEN.

De Wachter, *Nederlandsch Danteorgaan*, begint het jaar, zegt *De Portefeuille* met een *eerste No.* alleszins geschikt den smet uit te wisschen, dien menig stuk in den vorigen jaargang op den naam van Dante had geworpen. Inderdaad als dàt alles onder die leuze mocht gezegd worden, zou 't niet ter verheerlijking van den onsterfelijken gelauwerde strekken. Dit eerste No. bevat op 64 bladz. de drie eerste zangen van *Het Paradijs* en een deel van den vierden, gelijk bij de vorige deelen staat het oorspronkelijk met een rijkdom van noten aan den voet der bladzijden. Herhaaldelijk werd deze vertaling door Mr. Joan Bohl herzien en omgewerkt, voordat ze ter perse werd gelegd. Thans zal ze dienen om onzen roem te vermeerderen, dewijl deze vertaling volgens Italianen zelve, eene eereplaats onder de vele bestaande, inneemt.«

Dat oordeel van Italianen heeft voor ons weinig te beduiden; want waar zijn de Italianen die genoeg Hollandsch verstaan om deze vertaling in Hollandsche verzen te beoordeelen? Maar Nederlanders, die het Italiaansch genoeg machtig zijn om te oordeelen of Dante goed vertaald is, spreken zeer gunstig over Bohl's werk en dàt zegt meer.

De Toekomst, 1883. No. 1, »behelst een keurige ode van Dr. J. Nolet aan een jeugdige dichteres. — Een fabel van Van Hoogstraten, de Muilezels en de Struikroovers. — Een warme Huldezang van Vrouwe v. Ackere-Dorlaeghe aan wijlen Mej. Catharina de Coster, stichster der Meisjes-weezenschool te Diksmuide 1638. — J. T. v. Cuyck, Lessing en zijn Nathan der Weise, vol bewondering voor dit meesterwerk geeft schr. den inhoud weêr; daaraan hier juiste opmerkingen knoopend; hij zegt echter o. a. dat het stuk moeielijk gespeeld kon worden, de bewijzen van het tegendeel zijn dunkt ons niet moeielijk té vinden. Met den heer v. Cuyck betreuren wij het, dat in België Lessing zoo weinig gelezen wordt, men kent daar wel Goethe en Schiller, doch van Lessing heeft ter nauwernood iemand iets meer gelezen dan een fabel! Het getal der bevoorrechten, van hen, die iets meer van dien grooten Duitschen dichter lezen, is uiterst gering. — T. L. Jorissens, Artikel IV. — J. K. Pelsens, Kerstmis en Kerstboomen. — W. Bilderdijk, Parelsnoer (ged.)«

Bij die voorgaande inhoudsopgaven met aanprijzing van De Portefeuille, wenschen wij hier te wijzen op de pas in Onze Wachter verschenen studie over Lessing van de hand van P. van Hoogstraten. Voor dezen wijsgeerigen æstheticus is Nathan der Weise niets meer dan een middelmatig tooneelspel. Taal en versificatie zijn dikwerf meesterlijk; maar al het overige middelmatig. De vindingskracht, die er spreekt uit het geheel van dit stuk, is zeer beperkt. Het dramatisch kunstvermogen van Lessing, is hier hoogst zelden een bezielend vermogen. De hoofdgedachte, waaraan dit drama zijn bestaan dankt, is maar voor een gedeelte in beeld gebracht.

Geschiedenis noch psychologie zijn er tot haar recht gekomen.

»Lessing heeft in den Nathan het masker afgeworpen, dat hem het bij wijlen grijnslachend gelaat zelfs in den strijd tegen Göze nog voor veler oog bedekte. Hier staat hij voor ons, zooals hij zich zelven wenschte. De dramaturg is opgegaan in het schepsel zijner verbeelding, in Nathan, in den wijzen Nathan, die uit louter natuurdrift weet goed te zijn, en wel te doen; in Nathan, den menschlievenden Freimaurer! Geen wonder dat Nathan der Weise ook als tooneelspel zoo vaak is geroemd en verheerlijkt! Tegenover den geest des Christendoms, den geest der dweepzucht enz. staat hier de geest der Loge, de geest der liefde, der reine, onbesmettelijke liefde, met een heerlijken stralenkrans om de sneeuwblanke slapen. Een drama, waarin zooveel lichtglans blonk, moest wel een meesterstuk zijn.«

Te recht, spreekt De Portefeuille, over een meer *streng* wetenschappelijken arbeid van Dr. J. Franck te Bonn, nl. het laatste gedeelte van *Alexanders Geesten*, de 34—36e afl, d. Bibl. van Middelned. Letterk, als volgt: dit stuk bevat slechts ruim één vel tekst maar daarbij eene »Inleiding« van 96 bl. over het handschrift zelf, de plaats van vervaardiging, de waarde en beteekenis van het gedicht en de nasporing der bronnen. Het laatste vooral (bl. 19—52) is eene even omvangrijke als inspannende arbeid geweest. Verder wordt nagegaan, wat Maerlant aan de bronnen ontleende en wat niet, terwijl daarna rijm, maat, klemtoon en letterkeus breedvoerig worden behandeld. De aanteekeningen (bl. 397—505) zijn talrijk en uitvoerig, gelijk blijkt uit het woordregister (bl. 506—512) dat verwijst naar een zeer groot aantal woorden en uitdrukkingen in de aanteekeningen verklaard, We vermoeden, dat de Bibl. nog al gekocht wordt, maar weten, dat dit hoofdzakelijk is voor »broodstudie«. Studie van middelnederlandsch als liefhebberijstudie schijnt in ons land niet te aarden. De *Societé des anc. textes*, *Early Eng. text Society*, *Dialect Society*, bestaan juist in de eerste plaats uit liefhebbers en ze hebben groote dingen gedaan. Bij ons wordt gepraat over belangstelling in letterkunde, maar men zou verbaasd staan als men hoorde, hoeveel van die »belangstellenden« behoorlijk hadden nagelaten in te teekenen bijv. op »Coster«;— een ellendige lauwheid, die tengevolge kan hebben dat de andere dichters, waarvan de uitgave beloofd is, uitblijven. Inderdaad er leeft in Nederland — licht ook elders — een ras van belangstellende letterkundigen, die hun levendige belangstelling in de vaderlandsche letteren bewijzen door 1° nooit boeken te koopen, 2° weinig boeken te lezen, 3° veel present-exemplaren te vragen, 4° met de minste moeite het grootst mogelijk aantal vellen papier vol te krabbelen, wroetende en tobbende om het hoogste honorarium en die het der natie zeer euvel duidt, dat men hun geen standbeeld opricht.«

Wetenschappelijke Mededeelingen.

— Te Parijs is verschenen een prachtige uitgaaf van de werken van Lukas van Leyden. Amand—Durand zorgde voor de reproducties; Georges Duplessis voor den tekst. De laatste telt slechts 31 bladzijden, prenten zijn er 174. Tien exemplaren zijn gedrukt op Japansch papier en vijf op perkament; de laatste kosten 500 fr., de andere 400 fr., en de gewone uitgave 250 fr.

Door den onlangs te Parijs overleden uitgever Galignani, eigenaar van het aldaar verschijnende Engelsch blad *Galignani's Messenger*, is aan de *Assistance publique*, in effecten en grondeigendommen, een som vermaakt die een rente van 200.000 fr. vertegenwoordigt. Van deze gelden moet een instelling gesticht worden waar behoeftige schrijvers, letterzetters en boekhandelaars, boven de 60 jaren, deels kosteloos, deels tegen eene kleine tegemoetkoming, verzorgd moeten worden. Het gesticht moet ruimte hebben voor ongeveer 100 personen. Voorts vermaakte hij aan het weeshuis en het gasthuis te Corbeil, beide door hem gesticht, ieder 120.000 franks.

De *Folk-Lore Society* te Londen heeft uitgegeven het eerste nommer van een tijdschrift, gewijd aan de studie der volksletterkunde, volksoverleveringen en volksbijgeloovigheden.

— Een Laplandsch woordenboek is dezer dagen, na 20 jarigen arbeid, voltooid door Professor Frits, te Christiania. De woorden zijn in het Latijnsch en in het Noordsch vertaald.

— De heer mr. H. J. Enschedé, archivaris van Haarlem, heeft ten behoeve van het Nederlandsch Museum ten geschenke aangeboden twee speeldoozen uit de XVIIIde eeuw. De een is een kijkkast, voorzien van 13 stellen gegraveerde prenten. De andere bevat een groot aantal fraai bewerkte gekleurde looden beeldjes, vervaardigd door de Moravische broeders te Zeist.

— Ten behoeve van 's Rijks verzameling van teekeningen van oude meesters zijn door de heeren Aug. Allebé, hoogleeraar, directeur van 's Rijks Academie van beeldende kunsten, en jhr. Joan F. Berg, kunstschilder te 's Gravenhage, ten geschenke aangeboden twee teekeningen in zwart krijt door P. Molijn. Beide teekeningen, metende 27.5 cM. in de hoogte en 18.5 in de breedte, stellen een ruiterskamp voor.

De beide degens van den Cid. — Volgens den verslaggever van *la Paix* bestaan deze degens nog.

De beide beruchte degens van den Cid, waarover zijn grafschrift spreekt: *Calada* en *Tizona*, worden als kostbare reliquieën bewaard.

Tizona is dubbelsnijdend, vier voet lang en drie vingers breed bij het gevest. In de nabijheid van het gevest zijn de woorden: *Ave Maria gratia plena, dominus*, en aan de andere zijde: *Yo so la Tizona que fuifocha en la era* 1040 (Ik ben de Tizona, die in het jaar 1040 gemaakt werd.)

Colada is, wat lengte en vorm betreft, aan Tizona gelijk. Het gevest stelt een kruis voor; aan den eenen kant van het lemmet zijn de woorden gegraveerd: *Si! no!* aan den anderen kant: *no*, *no!* Deze degen behoort aan het artillerie-museum van Madrid.

Men moet in het »gedicht« van den Cid« lezen, met hoeveel geestdrift over den beruchten degen *Colada* gesproken wordt, waarvan »de glans over geheel de vlakte straalde, omdat het staal zoo schitterend en glad was.«

»*Relumbra tod' el campo, tanto es limpia et clara.*«

Men vindt deze hartstochtelijk bewondering alleen in *la Chanson de Roland*, als de held, die doodelijk gewond is, zijn *Durandal* als volgt toespreekt:

Eh! Durandal! comme tu es claire et blanche!
Comme au soleil tu reluis et reflamboies!

Inhoud van Tijdschriften.

Revue Scientifique No. 27. 30 Décembre 1882.

ZOOLOGIE. Muséum d'histoire naturelle de Paris. Cours de M. Edmond Perrier: L'adaptation des êtres aux conditions d'existence.

GÉOGRAPHIE. Une mission topographique dans le haut Sénégal par M. Ch. Maunoir.

CONGRÈS SCIENTIFIQUES. Association française pour l'avancement des sciences. Congrès de la Rochelle. — Comptes rendus de la section d'économie politique.

ACADÉMIE DES SCIENCES DE PARIS. Séances du 18 et 26. Décembre 1882.

BIBLIOGRAPHIE.

Les Mondes. 30 Décembre 1882. No. 18. Nouvelles et faits divers. Bibliographie.
ASTRONOMIE. La prochaine éclipse totale du soleil par M. Janssen.
ASTRONOMIE PHISIQUE. Conservation de l'énergie solaire.
ELECTRICITÉ. Horlogerie électrique domestique.
ENSEIGNEMENT. Les bacheliers au corps législatif.
HISTORIE DES SCIENCES. par M. Amélineau.
CORRESPONDANCE ITALIENNE par M. Battandier.
ACADÉMIE DES SCIENCES. Séance du 18 Dec. 1882.

Revue générale Janvier 1883.
Oeuvres d' art eulerićs et détruites en Belgique par la Révolution française, par M. P. De Decker, membre de l' Académie Royale, 2. L' art de calmer les eaux de la mer. 3. La situation des partis en Belgique, par le Baron Missou. 4. Observations financières par M. Jean Huyghe. 5. La police à Londres et à Paris 6. Edmond Poullek par M. Léon De Mouqe, professeur à l' Université de Louvain. 7. Le passage de Vénus par H. L. 8. Trop tard, nouvelle. par M. Jean De Reyva. 9. Le Résultat du Concours de la Revue. Concours nouveau.

Précis historiques, Janvier 1883.
1. Le miracle, la nature et sa force probante par Ch. Houze S. J. L' histoire de l' arithmétique, causerie scientifique par J. Thirion S. J. 3. L'enseignement des langues orientales en Angleterre par J. B. Leblanc. 4. Mission belge du Bengale, Lettre du P. Victor Marchal S. J. 5. De Suez à Bombay. Lettre du P. Al-de kinder S. J. 6 Chronique du mois de Décembre 1882. Nécrologie.

Historisch Politische Blätter. Heft-12 December 1882.
1. Zur Rechtfertigung der Philosophie der Geschichte als einer besonderen Wissenschaft I Die Geschichts Wissenschaft. 2. Silhouetten aus Oesterreich zur neuen Reichsraths-Session. I Die Frage des Volksschulgesetzes. 3. Der neueste protestantische Reveille gegen Rom. 4. Poetisches. III. Gedichte von F. W. Weber. 5. Zeitläufe. Randglossen zu neueren Verlautbarungen in der Social-politischen Discussion. II. Der Streit der Schulen; Périn und die „Staats-Socialisten". Die Sociale Rettung in der Corporation. 6. Schweizer Skizzen und Bilder VI. Das heutige Basel. 7. Die Deutsche Katholiken in den Vereinigten Staaten.

Studiën op Gods.—, Weteuschap.— en Letterkundig gebied. XV jaargang 6de afl. I. Werkzaamheid van Leo XIII als opperste Leeraar der kerk. A. van Gestel. II. Siberië. D. L. III. De eeredienst van het genie en het gedenkteeken voor Darwin. S. van den Anker.

A D V E R T E N T I Ë N.

Bij C. L. VAN LANGENHUYSEN, Boekhandelaar te Amsterdam, is verschenen en bij alle Boekhandelaren verkrijgbaar:

De Pius-Almanak voor het jaar O. H. 1883.

Kerkelijk goedgekeurd. — Negende Jaargang.

INHOUD: De Kerkelijke Overheid in Nederland. 't Metropolitaan Kapittel en de Kathedraal Kapittels van de Bisdommen Haarlem, 's Bosch, Breda en Roermond. De Dekenaten en de Vastendispensaties van al de Bisdommen. Kalender voor geheel Nederland. Veranderende Feest- en Vastendagen. Quatertemperdagen. Zons- en Maansverduisteringen. Merkwaardige dagen voor Neêrlands Katholieken. De Koninklijke Familie. Waarde van vreemde Muntspeciën. Tarief van Telegrammen. Frankeering van brieven en drukwerk voor Nederland, Europa en Landen buiten Europa. Postwissels en Kwitantiën. Vrijstelling van Briefport. Postspaarbank en Postpakketdienst voor Nederland en voor 't Buitenland.

MENGELWERK: Het H. Sakrament van Mirakel te Brussel. Zuster Maria Magdalena. Rediviva. De plakkaten tegen den Katholieken Eeredienst. Paus Leo XIII. Gekruiste Liefde. Elizabeth. Een ernstig woord over het ongeloof. Bij de 1e H. Communie. Een strijd. Smeeklied. Aan Jesus' zoeten Naam. Schuldvoldoening. Baas Hieronymus. Legende van de Dertig Zilverlingen. Jubilé's in 1882. Iets uit 't Venloosch Weekblad. Eene vreemde geschiedenis. Op 't Zilveren Feestgetij. De H. Teresia. 40jarig Jubelfeest. Snippers van Maarten en **Prijs-Raadsel.**

Aan de goede oplossing van dit **Prijs-Raadsel** zijn honderd prijzen verbonden; **Vier Regulateurs met slagwerk,** welke acht dagen loopen en **96 Boekwerken.**

Deze Jaargang wordt opgeluisterd door het Portret van de *H. Teresia.*

Naar plaatsen waar de PIUS-ALMANAK niet voorhanden is, wordt bij *franco* thuis gezonden, zoo men tien postzegels van vijf centen stuurt aan

H. M. WERKER,

President der Pius-Vereeniging te Amsterdam.

Zij, die de opgaaf der Katholieke Gestichten en Vereenigingen er bij verlangen, worden verzocht vijftien postzegels van vijf centen over te zenden.

L'AUTEUR DE L'IMITATION
ET LES
Documents Néerlandais
PAR
VICTOR BECKER S. J.

LA HAYE, Martin Nijhoff, Libraire-éditeur.
BRUXELLES, F. J. Olivier, Libraire-éditeur.
LONDRES, D. Nutt, Libraire-éditeur.

Bij H. W. VAN MARLE, te *Arnhem* is thans compleet verschenen:

Middel- en Oud-Nederlandsch
WOORDENBOEK,
DOOR
A. C. OUDEMANS Sr.

7 Deelen ingenaaid . . . . *f* 43.20
Geb. in lederen ruggen en linnen . . . . » 51.60

Waar dit gewenscht wordt, staat de uitgever gemakken in de betaling toe.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 22. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25, voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Philips II, als kunstbeschermer *J. W. Brouwers.* — Bourdaloue II. Karakter, Voordracht, Succès. III. Populariteit. Prof. *N. Sarton.* — Mededeelingen uit boeken: Goethes Lehr- und Wanderjahre in Weimar und Italien (1775—1790), *Al. Bamgartner.* — An meine Kritiker, *Joseph Janssen.* — Der Himmel *Lic. Jos. Bautz.* — Twee nieuwe Bas-reliefs van Bonassieux. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Philips II, als Kunstbeschermer.

De Hoogleeraar Alberdingk Thijm opent den jongsten jaargang van zijn »Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken,« met eene studie over Philips II, als Kunstbeschermer. Aan Carl Justi verklaart hij den hoofdinhoud der overgelegde mededeelingen met de citaten ontleend te hebben. Natuurlijk was het eerste stuk dat ons het meest in dezen bundel aantrok, de eigen bijdrage van den Warande-meester, die dezen Volks-Almanak al 32 jaren lang bestiert en in groei en bloei handhaaft.

Met reden en recht zegt de Hoogleeraar zelf op zijne 4de blz., dat »de tijd voor de afschaffing der vooroordeelen is aangebroken; bij de vernietiging en beschaming ook zelfs van onze dierbare dwalingen, kan de zaak der Heilige Waarheid niet anders dan winnen«... »Met de waarheid omtrent hem (Philips II), als omtrent anderen, in verschillende opzichten, zoo veel mogelijk aan het licht te brengen, meenen wij toch een goed werk te doen....«

Laat die woorden ook het uitgangspunt van ons hier volgend vertoog aanwijzen. Hetzelfde verheven doelwit beoogen ook wij, en daarom willen ook wij een nog hier te lande te onbekend gebied ontsluiten, en na een paar aanmerkingen op enkele punten van die belangrijke bijdrage, welke »bij de veel besproken figuur van Philips II eenige oogenblikken stil staat en hem in een zijner nog te weinig behandelde werkkringen« als »Kunstbeschermer« beschouwt, willen wij thans gevraagd hebben of hij ook wat gedaan heeft als

Beschermer der Wetenschap?

Juist omdat ook wij van meening zijn dat de tijd is aangebroken voor de afschaffing der vooroordeelen, ook van die welke hier in ons land nog heerschen en zelfs in dit stuk van den Volks-Almanak nog steun zouden kunnen meenen te vinden, achten wij ons verplicht eerst enkele kleine aanmerkingen te maken betreffende de eerste en de laatste bladzijde van Alberdingk's beschouwing over Philips II.

Onze eerste aanmerking komt op tegen het gezegde op de eerste bladzijde: »Al is het waarschijnlijk laster, dat Philips II zich een waardig eeuwgenoot van den afschuwelijken achtsten Hendrik zou betoond hebben, door zijne derde vrouw te vergiftigen;« en »de bevestiging dat het niet geloochend kan worden, dat hij zijn ellendigen, trouwlozen zoon, den weekeling Don Carlos heeft doen ter dood brengen,« dwingt ons een tweede woord van protest af.

Met het »al is het *waarschijnlijk laster*,« mogen wij geen vrede nemen, en met dàt punt tot de zekerheid te willen zien brengen, waarop de tegenwoordige studie der geschiedenis zich mag beroepen, bewandelen wij met den Hoogleeraar denzelfden weg ter bereiking van hetzelfde doel, de waarheid der geschiedenis. Edoch verschillen onze uitkomsten. Wij houden ons overtuigd dat prof. Alberdingk Thijm nooit iets schrijft zonder daarvoor zijne redenen te hebben; maar dewijl we hier geene redenen voor dat »*waarschijnlijk laster*« aantreffen, kunnen wij de redenen die zelfs heden nog voor de vierschaar van den hooggewaardeerden schrijver dat »waarschijnlijk« handhaven, niet beoordeelen. Aan gissingen hebben wij ons hier niet te wagen. Derhalve zij het hier voorloopig voldoende tegenover die bevestiging eene andere bevestiging te stellen, namelijk deze: het is *bepaald laster*, dat Philips II zich een waardig eeuwgenoot van den afschuwelijken achtsten Hendrik zou betoond hebben, *door zijne derde vrouw te vergiftigen.* Ellendiger laster dan die vergiftiging herinneren wij ons niet op dat gebied te hebben aangetroffen dan in het tooneelstuk van *Mr. Samuel Iperuszoon Wiselius: »de dood van Karel, kroonprins van Spanje;«* een vergaarbak van allen laster die ooit tegen »dien Koning kunstbeschermer« werd uitgebraakt. Maar ziet, de eerste aanmerking brengt ons als van zelfs tot de tweede, die meent niet te mogen berusten in de niet minder allerbelangrijkste zinsnede, dat »*het niet geloochend kan worden, dat Philips zijn* ellendigen, trouw'loozen *zoon*, den weekeling Don Carlos »*heeft doen ter dood brengen.*« Wij willen niet gezegd hebben, dat de hooggeachte schrijver in zijn Volks-Almanak zijn oordeel had moeten toelichten met eene reeks van bewijzen; maar zoo als die uitspraak daar luidt en zoo als ze zal worden opgevat, o. a. door verre weg de meeste lezers van den Volks-Almanak, zal dat »doen ter dood brengen,« zeer zeker eene verkeerde opinie doen opvatten en zoo doende schijnbaar een steun geven aan den laster van het Nederlandsche tooneel, waar het zegt, wijzend op dien Kunstbeschermer:

> Ziet, Kastieljanen, ziet een monster op den troon;
> Den geesel van zijn Rijk, den moorder van zijn zoon.

Natuurlijk beschuldigt Wiselius dien Koning ook van »zijne gemalinne Elizabeth of Izabella van Frankrijk, in het geheim, met de vrucht waarvan zij zwanger ging, te hebben doen vermoorden.«

Desniettemin bewijst thans de geschiedenis dat Koning Philips niet meer schuld heeft aan den natuur-

lijken dood van Izabella als Wiselius zelf aan den dood van Napoleon I.

Aan dien tweevoudigen, ja drievoudigen moord heeft onze tooneelschrijver niet genoeg; na er op te hebben gewezen, hoe »het gezond verstand door de heldere fakkel eener zuivere oordeelkunde voorgelicht, zijne rechten tegen hoflisten en kloosterdomheid onverhinderd begon te doen gelden,« gaat de voorgelichte Wiselius voort als volgt:

»Behalve den moord van Karel en Elizabeth en het sterk vermoeden, dat hij den dood zijns vaders verhaast hebbe, zijn almede zijn Natuurlijke Broeder, Don Jan van Oostenrijk, en zijn Neef, Alexander Farneze, Prins van Parma, op zijn last uit de wereld geholpen.«

Zou het nu voldoende zijn? o Neen. De tooneeldichter gaat voort:

»Waarschijnlijk was hij ook de moordenaar van de Pausen Paulus de Vierde en Sixtus de Vijfde.«

De plus fort en plus fort »van het ombrengen zijner vierde Gemalin, Anna van Oostenrijk, werd hij niet minder openlijk beschuldigd, vooral ten Keizerlijken Hove; en welk deel hij kan gehad hebben aan het schrikkelijk uiteinde des Kardinaals Spinola, zal hieronder gemeld worden.«

Op zulke kost werd onthaald ten jare 1821, het Hollandsche publiek door Mr. Samuel Iperuszoon Wiselius.

Hadde de man, hier nog ter verschooning de kunstmatige hitte van zich zelve misleidende dichtkoorts, maar neen, hij stelt al die lasterlijke aantijgingen in het koelbloedige proza, dat zijn V Bedrijven voorbereidt. Van dien man kunt gij stellig verwachten dat hij ook de even eerbied- als beminnenswaardige Koningin Elizabeth, 's Konings geëerde en beminde derde vrouwe ten tooneele zal voeren in liefdesbetrekkingen tot Philip's zoon, den wanstaltigen, buitensporigen ellendeling, Don Carlos, dien dat Hollandsch tooneel tot held hervormt.

Zoodanige misdadige betrekking hebben ook andere schouwburgdichters ten tooneele gevoerd, tot eeuwigen laster der schuldelooze en deugdzame vrouwe en Koninginne, »la Reyna de la paz y de la bondad.« Aan de lezers van Wiselius, van Schiller, van Alfiéri enz. zij het hier genoeg te herinneren de volgende allerduidelijkste getuigenis van *Motley*: blz 317—18; »er is geen bewijs hoegenaamd, noch eenige de minste reden om te vermoeden dat er ooit eenigerlei liefdesbetrekkingen bestonden tusschen Don Carlos en zijne stiefmoeder (de genoemde Elizabeth).« Laten we ook nog even verwijzen naar *W. H. Prescott*, die uitvoerig Don Carlos' leven en dood behandelt en met waarheid en waardigheid en de deugd van Elisabeth en de schuldeloosheid van Philips bewijst.

Is er die dit niet voldoende acht, hij neme het op voor Wiselius, en wij zullen hem uitvoeriger te woord staan.

Wij zijn er Professor Alberdingk Thijm recht dankbaar voor, dat zijn schrijven ons aanleiding gaf tot terechtwijzing van Mr. Samuel Wiselius.

Onze derde aanmerking raakt de laatste bladzijde van »Philips als Kunstbeschermer;« daar wordt gezegd: »in 1581, toen de Koning de »schoonste paerel uit zijn kroon (de Noord-Nederlanden) verloor....«: wel heeft men gezegd, niet zonder waarheid; en herzegd, niet zonder reden, dat de Nederlanden de schoonste paerel aan de kroon van Karel V waren; maar bij ons weten heeft tot nog toe niemand als onze hooggeschatte vriend, die lofspraak toegepast uitsluitend op de Noord-Nederlanden, die slechts later hun glorieplaats hebben verworven, en noch destijds noch vroeger ooit de schoonste parel aan de kroon van Philips of Karel geweest zijn. Dat gezegde had vooral het oog op de Zuid-Nederlanden, die in alles wat nationale glorie mag genoemd worden, zoover de Noord-Nederlanden vooruit waren, als pas nog werd aangewezen in ons vorig nummer van door

Dat de vaderlandsliefde aan de pen van Prof. Alberdingk»Thijm, in een ietwes onbewaakt oogenblik, die wat eenzijdige toepassing heeft ontlokt, willen waarlijk niet wij hem ten kwade geduid hebben.

Nu komen wij dus terug bij ons hoofdthema, en ofschoon er nog heel wat meer, gewis ook door Prof. A. Th., aan te voeren zou zijn tot breeder betoog van 's Konings Kunstbescherming, zoo gaan wij onverwijld over tot het gebied wat meer rechtstreeks de aandacht trekt van »De Wetenschappelijke Nederlander,« en vragen of de Koning Kunstbeschermer ook was een

Beschermer der Wetenschappen?

Meer dan des Konings woorden zullen zijne werken de bewijsstukken voor het later te vellen oordeel moeten verstrekken.

Maar zullen wij nu met de deur in huis vallen, of beginnen met een blik op het toenmalige Spanje te slaan? zullen wij de aangrijpende kracht van onze meening doen werken zonder voorbereiding, en, als in een *exordium ex abrupto*, aan Noord-Nederland afvragen: weet gij dan niet hoe aan dien Koning-Kunstbeschermer ook de wetenschap te danken heeft, de oprichting of de voltooiing, de uitbreiding of de vergrooting van

de Universiteit van Granada in 1531,
de Universiteit van Santiago in 1532,
de Universiteit van Baeza in 1533,
de Universiteit van Tortosa in 1540,
de uitbreiding en vergrooting van
de Universiteit van Zaragoza in 1542 en 1555;
de Universiteit van Ognate in 1553,
de Universiteit van Gandia in 1549 en 1550, gesticht door den Heiligen Jezuiet, Franciscus van Borgias, bij voorrecht van Pauselijke Bulle en 's Konings Privilegiën;
de Universiteit van Almagro in 1552,
de Universiteit van Orihuela in 1555, en bevestigd in 1559;
Uitbreiding en bevestiging van de Universiteit van Baeza in 1559,
de Universiteit van Gerona in 1551,
die van Tortosa in 1573,
die van Oviedo in 1580,

en hoe honderd andere collegiën van onderwijs en middenpunten van kennis en wetenschap tot groot genoegen en op verlangen van den Koning-Mecenas ijverig werkzaam waren?

Weet gij dan niet hoe Koning Philips, beschermer der wetenschap, te Douai, in 1568 het Seminarium stichtte en in 1593 nog begiftigde met een jaarlijksch

inkomen van 1,600 fl., [1]) en opdat het herbergzame oord en bron van licht en wetenschap te grooter een getal van vervolgden uit Engeland zou kunnen opnemen en tot onderwijs van anderen bekwamen, voegde hij bij die eerste schenking eene tweede, eene jaarlijksche rente van 2000 kroonen.

Dat was, getuigt ons *Perreno* [2]), het eerste Seminarie, hetwelk overeenkomstig het Concilie van Trente tot stand kwam. Insgelijks liet zich zijne edelmoedigheid niet onbetuigd jegens de twee monasteriën van Belen en van Sion, beiden gesticht door Hendrik IV.

(*Wordt voortgezet.*)

[1]) Condió.... una pension de 1,600 florines anuales para que subsistiese como luz y albergo de los católicòs perseguidos de Inglaterra. Anadióle el Rey poco despues „otros dos mil escudos más de renta para que con más comodidad pudiese tener mayor número de obreros evangélicos.

D. I. F. Montana. Madrid 1882.

Cabrera: Historia del Rey D. Felipe II, Madrid, 1876. Formaron en Duay un Colegio con ayudas y amparo del Rey Felipe, gobernado por Guillermo Alano. docto catedràtico de Teologia.

[2]) Dichos y Heches de D. Felipe 11. C. 12.

BOURDALOUE

(*Vervolg.*)

II.

Karakter, Voordracht, Succes.

Daar heerscht in den mensch van nature harmonie tusschen karakter, denken, spreken, handelen. Maar nergens wellicht treedt zij zoo sterk in het licht als bij den redenaar, die zoowel in opvatting en woorden, als in gebaren en de geheele voordracht zijn innerlijk als in een spiegel te aanschouwen geeft. Wel moet dus een edel en ruim hart kloppen in den boezem van hem, die onder het kleine getal uitstekende redenaars een eervolle plaats inneemt.

Wie zich Bourdaloue voorstelt als een man, altijd even deftig en kalm, wiens lippen zich zelden tot een glimlach kunnen plooien, zou zich deerlijk vergissen. Ongetwijfeld is hij op de eerste plaats de denker, wiens blik zijn onderwerp aanstonds tot den grond doorschouwt, in alle betrekkingen omvat, maar tevens verzekert ons zijn vertrouwdste boezemvriend, de ooggetuige van zijn handel en wandel, Fr. de Lamoignon, voorzitter van het Parlement:

»Il était naturellement vif et vrai... il aimait le commerce de ses amis, mais un commerce aisé, sans étude et sans contrainte; néanmoins combien de fois l'avons nous vu forcer son naturel, et vivre familièrement avec des gens d'un caractère fort opposé au sien? (b. v. met Boileau.)

Mgr. Huët kende hem van nabij: »l'aimable candeur de son esprit était pleine de charmes; il avait le coeur sur la main; les grâces de sa conversation, sa suave gaieté, rendaient sa société des plus agréables.«

Men ziet, hoe juist ook hier de teekening is van Mme de Sévigné: »Il a l'esprit charmant et d'une facilité fort aimable.«

En zou die man de dorre, droge redenaar zijn, die daar staat »met gesloten oogen, vijand van elke beweging«, gelijk de fabel luidt, door Irailh verzonnen, door Romain Joly, Maury en anderen als historie verhaald? Irailh meende het te mogen besluiten uit het portret, voor de editie van 1707 geplaatst: maar in de voorrede had hij tevens kunnen lezen: »Comme on n'a tiré le P. Bourdaloue qu'après sa mort, on a été obligé de lui laisser les yeux fermés.« 1) Juist het tegendeel getuigt dezelfde. P. Bretonneau: »le feu, dont il animait son action, sa rapidité en prononçant, sa voix pleine, resonnante, douce et harmonieuse, tout était orateur en lui.« En nog duidelijker de kanunnik Legendre: »La voix était d'une étendue prodigieuse: il prononçait fort vite et cependant si distinctement, qu'on ne perdait pas une seule de ses paroles. Quoiqu'il gesticulât un peu trop, son action ne déplaisait pas.

Maar genoeg aanhalingen tot bewijs, dat zijne weg slepende voordracht geene beschuldiging toeliet, dan van eene geringe, niet onbehaaglijke overdrijving.

Ofschoon het Bourdaloue moeielijk moest zijn op te treden voor een gehoor, verwend door de preeken van Mascaron, maar vooral van »l'aigle de Meaux,« den grooten Bossuet 2); een gehoor, schier dagelijks fijner geprikkeld door de schitterendste dichterenrij; weldra straalde zijne star met klaarder luister, dan alle andere. Klinkt de bewering stout, P. Lauras zal haar door tal van getuigenissen staven.

Ik mag er slechts één enkel aanhalen, uit den mond der Janseniste, die den Jezuiet, den machtigen bestrijder harer sekte, waarlijk niet te overdreven zal vleien: »il prêche divinement... il passe infiniment ce que nous avons oui... Bon Dieu! tout est au-dessous des louanges qu'il mérite; on dit qu'il passe toutes les merveilles passées et que personne n'a prêché jusqu'ici.«

Zoo Mme de Sévigné.

En wilt gij den toeloop hooren beschrijven: »J'ai entendu la Passion du Mascaron... J'avais grande envie de me jeter dans le Bourdaloue, mais l'impossibilité m'en a ôté le goût. Les laquais y étaient dès mercredi (verscheidene dagen voor de preek), et la presse était à mourir.

Is het niet vreemd, dat de groote, verhevene Bossuet in de 17de eeuw als vergeten schijnt? Het is niet doenlijk hier tusschen hem en Bourdaloue eene vergelijking te trekken; maar wat niet te betwijfen valt, de laatste bezat in hoogere mate het geheim der populariteit.

III.

Populariteit.

Wie Bourdaloue wenscht te begrijpen in den omvang zijner zending, in den rijkdom van zijn genie, in de kracht van zijn karakter, begrijpen als den man van zijn tijd, den wakkeren kampioen, die altijd het geschikste standpunt in den strijd kiest: in één woord, wie de preeken van den *heiligen* religieus wil begrijpen in hare diepte, maar vooral de gloed en de vaart zijner welsprekendheid wil gevoelen; leze in het werk van P. Lauras, wie B. was aan het hof, wie in de

[1]) Mogen wij ook verwijzen naar het portret van Bourdaloue geschilderd door Mlle Chéron en gegraveerd door Rochefort? Daar ziet men Bourdaloue die niet slechts de oogen open maar zelfs een levendigen doordringenden blik heeft, een fijnen mond. een haviksneus, een mager en wat lang gezicht, en een gelaat vol uitdrukking en leven en geest.

(DE RED.)

[2]) Mogen wij zeggen dat niet weinig Engelschen Bourdaloue boven Bossuet plaatsen, en verwijzen naar een artikel in de *Revue* d'Edimbourg, (Dec. 1826) geschreven, zoo 't schijnt. door lord Brougham. Ook heeft *Vinet* ofschoon protestant, een allergunstigst oordeel over Bourdaloue ontvouwd in 4 artikelen, 2, 23 Aug. 20 Sept. en 22 Nov. 1843, in de *Semeur*. Zelfs *Sainte-Beuve*, in zijne Causeries du Lundi. zegt.., il fallut en effet *le règne de Bourdaloue*, durant plus de trente ans, pour inaugurer et établir dans le Sermon la véritable, et juste éloquence, digne en tout de l'époque de Louis XIV!

(DE RED.)

société Parisienne, wie tegenover het Protestantisme, het Jansenisme, het Gallicanisme.

Het is nu eenmaal het droevige lot van een echt populairen redenaar, door bijna niemand dan door zijn hoorderen en in zijn tijd ten volle begrepen te worden. Tot *die* hoorders sprak hij, hen kende hij met *hunne* feilen, in *hunne* omstandigheden, en daarom greep hij in hun leven, daalde hij tot de bijzonderheden af, hun alleen duidelijk, en trof de snaar, die op dat oogenblik hun door de ziel moest klinken. Wilt gij dien redenaar na eeuwen alleen op uwe kamer lezen, zonder bekendheid met de toenmalige omstandigheid, welker kennis wegens de betrekkelijke onbeduidendheid zoo licht verloren gaat, dan zult gij de geniale grepen, de levende toespelingen, die kleur en dien gloed des levens niet meer waarnemen! de schitterendste rede op het papier gebracht, gelijkt te dikwijls op de bloem, die, van den stengel gesneden, de frischheid des levens heeft ingeboet.

Door het werk van P. Lauras ziet gij Bourdaloue op den kansel voor den verblindenden hofstoet; gij onderscheidt de verschillende personen, en leest in hunne harten alle knoeperijen en misdrijven; gij erkent den trotschen en diep vervallen adel, die lage hovelingen en hofdames, maar ook tusschen haar eene diep gegekrenkte en heilige koningin, ook eene groote en edele Mme de Maintenon. De koning staat daar, en kan onder het uiterlijke praalvertoon zijne schande niet bedekken. Luister thans naar de preek van den redenaar, nu gij de toestanden van zijn gehoor in de fijnste schakeeringen kent; en hoor denzelfden spreker na een maand, na een jaar, aan datzelfde hof, maar dat nu door allerlei wisselingen en wankelingen veranderd is; zie in elk woord die teekening, hoor in elk woord die toespeling, en ik durf verzekeren, dat u de schets van Mme de Sévigné niet vreemd zal klinken: »la respiration est suspendue jusqu'à ce qu'il ait jugé à propos de se taire.«

Bourdaloue vervolgde den koning in alle schuilhoeken en mocht eindelijk triomfeeren, want hij is het, die met Mme de Maintenon en P. de La Chaise het meest tot zijne bekeering heeft bijgedragen (T. I. p. 259).

Drie tijdperken onderscheidt P. Lauras in het leven van Lodewijk XIV. Het eerste loopt van 1661 tot 1669, een tooneel van het diepste bederf; het tweede van 1669 tot 1674 is de bijna onvruchtbare strijd tusschen hartstocht en geweten; van 1674 tot 1682 heviger worsteling, die eindigt met den zegepraal der bekeering. De lange regeering reikt tot 1715; zoodat een ergerlijk leven van 20 jaren door veel langer boete en herstelling werd uitgewischt, iets, waarmede men in de geschiedenis van den vorst wel rekening mag houden.

Het is waar, tot dat resultaat was jaren lang al de kracht en de moed van Bourdaloue noodig geweest, en was hij zoo ver moeten gaan, dat Mme de Sévigné het bekende »sauve qui peut« uitriep; maar nooit heeft bij de grenzen der welvoeglijkheid overschreden. Het hier ongepaste »Tu es ille vir« moest hem vreemd zijn, van wien Marmontel getuigt »nul prédicateur n'a parlé aux cours avec autant de convenance.« Gelukkig mag dat beroemde woord evenmin langer op rekening blijven van Mascaron; P. Lauras bewees, dat het louter verzinsel is.

De preeken van B. spiegelen de geheele geschiedenis af der regeering van Lodewijk XIV, maar men vergete niet, dat de hoorders, die haar gretig opvingen, bekend waren met de feiten. Wil men derhalve de scherpste der beelden juist waarnemen, dan dient men vooraf in die gebeurtenissen geen vreemdeling te zijn; maar dan ook zal men wederkeerig van B. dezelfde feiten nauwkeuriger en fijner leeren kennen.

P. Lauras moest dus tot begrip van den populairen redenaar schier de geheele geschiedenis dier eeuw aanraken, en dikwijls tot de kleinste bijzonderheden uitvorschen, om dan aan zijne schets uit B. zelve de volle levenskleur te geven.

Ik bedoel hier niet uitsluitend de geschiedenis van het hof en van den koning, maar ook die der geheele »Société Parisienne«. Bijna niets van wat er voorviel aan den huiselijken haard in den boezem der families ontging het bespiedend oog van den redenaar, die overal ingrijpende aanteekeningen maakte, om de misbruiken te keer te gaan; overal moest P. Lauras dus voorlichten, en wordt men aan zijne hand rondgeleid door het groote Parijs der 17de eeuw, waar hij *bijna* zoo goed te huis is, als de heer Alberdingk Thijm in het oude dichterlijke Amsterdam.

Ja ook, de toestand van den vaak gehoonden clergé, ook de religieuze orden, ook zelfs de gevangenen en de vondelingen moesten in het licht gesteld worden, om den redenaar in zijne populariteit te kunnen volgen.

Het laatste gedeelte van het werk stijgt misschien nog in belangrijkheid. Daarin wordt de strijd beschreven van B. tegen het Protestantisme, strijd, zoo dikwijls scheef voorgesteld en beoordeeld; tegen het Jansenisme op al zijne slinksche wegen; tegen het Gallicanisme, wellicht de geduchtste vijand van Frankrijk.

Hier werd echter geenszins een overzicht geleverd van het belangrijke boek, maar slechts getoond, dat P. Lauras een werk heeft geschreven, waaruit voortaan de letterkundigen zullen *moeten* putten. N. Sarton.

Mededeelingen uit Boeken.

Goethes Lehr-und Wanderjahre in Weimar und Italien (1775 — 1790). Von *Al. Baumgartner*, S. J. (Freiburg, Herder).

Goethe wordt door duizenden beschouwd als de grootste vertegenwoordiger van christelijke, nationale en humane ontwikkeling en beschaving. De moderne Goethe-vergoding deinst er niet voor terug, het vaderhuis van dezen dichtervorst als de ware *casa santa* op te hemelen en zijn geboortedag als een nationalen feestdag in Duitschland te willen verkondigen. Op zulk een walgelijke mensch-vergoding moest reactie volgen. Dat de geschriften dezer reactie eene bittere, wellicht al te bittere pil zijn voor de aanbidders der moderne goden, is te begrijpen. De jongste bijdrage uit dezen cyclus werd ons geleverd door Alexander *Baumgartner* in het bovenvermelde boek, dat een vervolg is op zijn vroeger verschenen werk getiteld: *Goethes Jugend* (Freiburg 1870). Uit dit op uitgebreide literatuurkennis gebouwde werk blijkt, dat wij niet zonder zware krenking onzer godsdienstige en zedelijke grondstellingen aan den afgodischen dienst kunnen deelnemen, welke de moderne wereld aan Goethe wijdt. Door een overvloed van getuigenissen wordt door Baumgartner de treurige zelfbekentenis van Goethe

gestaafd, dat hij zijne jeugd en de eerste tien jaren te Weimar met beuzelarijen heeft doorgebracht. Baumgartner bewijst ons dat Goethes leven zedeloos was in den hoogsten graad. Goethes moraal is de moraal der vrije liefde, met eenige schoone phrasen gestoffeerd, doch in werkelijkheid de moraal van Voltaire, Rousseau en Zola. Om niet te spreken van zijn dagboek en van zijne liefdesbrieven, die men eigenlijk nooit in het licht had moeten geven, zijn zijne werken eene gevaarlijke lectuur, omdat zij min of meer van zijn godsdienstloos naturalisme zijn doortrokken. Het onberekenbare onheil dat zijne werken reeds gesticht hebben, weegt niet op tegen het voordeel, dat men voor taal, smaak en poëtische opwekking uit zijne geschriften kan trekken. Het degelijke en boeiende werk van Vondel's Biograaf, den heer Baumgartner, legt men niet op zijde zonder oprecht te betreuren, dat zulk een groote geest als Goethe was, zijne talenten in den dienst der zinnelijkheid gesteld heeft. Wij wenschen den geachten auteur gezondheid en kracht toe, om ook de verdere levensperioden van Goethe na te gaan en ten toon te stellen, opdat wij eindelijk in het bezit komen van eene Goethe—biographie, beoordeeld van een Katholiek standpunt.

An meine Kritiker. Nebst Ergänzungen und Erläuterungen zu den drei ersten Bänden meiner Geschichte des deutschen Volkes. Von *Joh. Janssen*. (Freiburg, Herder).

»Ach, dat onze tegenstanders« — zoo schreef in de vijftiende eeuw de eerwaarde Prior van het klooster der Augustijnen te Colmar, Johann Hofmeister — »konden besluiten het Katholiek Geloof niet zoo te verminken, niet zoo te vloeken over alles wat ons heilig is.«

Ook in onzen tijd kunnen we hetzelfde zeggen ten opzichte van zoo menig persproduct der polemieke literatuur. Ten huidigen dage lastert men er nog even dapper op los als in de vijftiende eeuw. In zekere kringen moet men erg vergramd zijn op Janssen's voortreffelijk historiewerk. En aangezien men door 't doodzwijgen zijn moed niet kan koelen, grijpt men naar een ander hulpmiddel: laster. Een aantal protestantsche critici hebben het plan opgevat, het genoemde boek te wederleggen, zooals Dr. Ebrard, Professor der Theologie in Erlangen, Prof. Baumgarten in Straatsburg, de predikant Kawerau, alsmede de ongenoemde recensenten in de *Neue Evangelische Kirchenzeitung*, *Zarnckeschen Centralblatt* enz. Vermeldenswaardig is het voorzeker dat deze criticasters het onderling lang niet eens zijn; hunne beoordeelingen loopen zeer uiteen. Baumgarten zegt dat Janssen's werk zich karakteriseert door groote objectiviteit, daar hij bijna nergens zijn eigen oordeel geeft, doch alleen de bronnen waaruit hij geput heeft, laat spreken. De recensent van het *Centralblatt* daarentegen is van meening dat de Frankfortsche historicus de revolutie der 16de eeuw niet naar den maatstaf des tijds, doch naar het tegenwoordige beoordeelt. Volgens de opvatting van die critici hebben we met het schuim der historische literatuur te doen. Niet slechts van gebrek aan waarheidsliefde, maar ook van opzettelijke misleiding der lezers, durft men Janssen te beschuldigen. De lezers dezer recensiën moeten met afschuw voor het heerlijk historisch werk vervuld worden. Zelfs van trouweloosheid en religieus fanatisme durven die vertoornde professoren in hunne beoordeeling spreken.

Aan het adres van die critici richt nu Janssen zijn antwoord en toont hun aan dat de tot dusver verschenen oordeelvellingen geen waarde bezitten, noch ten opzichte van afzonderlijke, op zich zelf staande onderwerpen, noch ten aanzien van de collectieve voorstelling. Het boek is geschreven in den vorm van brieven; de eerste helft dezer brieven heeft betrekking op dogmatieke, de tweede helft op historische verschilpunten. Geen enkele der uitgebrachte beschuldigingen blijft onbeantwoord, alle worden op grond van het in de drie deelen aangebrachte materiaal wederlegd. Wij hebben dus hier met een voortreffelijk apologetisch werk te doen, dat geen bijzondere aanbeveling noodig heeft. Wij verklaren slechts dat het boek een ware gondmijn is voor de Katholieke polemiek, zooals een protestantsch criticus getuigt. Intusschen hebben Baumgarten en Kawerau op bovenvermelde verdediging van Janssen op nieuw geantwoord. De laatste aflevering der *Frankfurter Brochuren* geeft eene uitmuntende analyse van het historisch werk. Het boek schijnt de providentiëele missie te hebben, de geesten op te wekken en onze afgedwaalde broeders tot ernstig nadenken te stemmen over hunne lang gekoesterde vooroordeelen tegen de Roomsch-Katholieke Kerk, ons aller oude en altijd jeugdige Moederkerk.

Der Himmel. Speculativ dargestellt von *Lic. Jos. Bautz*. (Mainz, Kirchheim 1882) **Die Hölle**. Im Anschlusz an die Scholastik dargestellt von *Lic. Jos. Bautz*. (Mainz, Kirchheim 1882). Het is eene onbetwistbare waarheid, dat de leer der laatste dingen in tal van theologische voorlezingen en ook in de literatuur ietwat met half gesloten oogen wordt behandeld, of beter gezegd vaak wordt voorbijgezien. Dat is des te meer te betreuren, wijl de practische zielzorger en de catecheet zoo dikwijls in de gelegenheid zijn, dit eminent gewichtig gebied te betreden. En toch kan slechts een grondige studie en een diep doordringen in deze geheimvolle geloofswaarheden, ons den rechten aard en de diep aangrijpende wijze leeren kennen met vrucht over het leven hiernamaals na te denken en te spreken. De bovenvermelde monographieën, die zoo wij hopen door andere zullen gevolgd worden, begroeten wij derhalve, reeds uit dit oogpunt, met blijdschap en belangstelling. Met de aanwijzingen, welke de Goddelijke Openbaring omtrent deze mysteriën geeft, tracht de schrijver op bespiegelenden weg tot verdere uitkomsten te geraken. Hij schermt echter niet in den blinde op deze onzekere tochten. Overeenkomstig de aanwijzing en het verlangen van den heiligen Vader, zijn het de sterren der oude theologische wetenschap, vooral de h. Thomas van Aquine en Suarez, die door den schrijver worden gevolgd. In de beide genoemde werkjes vindt men derhalve eene beknopte en toch tamelijk volledige compilatie van hetgeen de Katholieke oudheid over hemel en hel heeft geleerd. Bij den rijkdom en diepte der scholastieke voorstelling, kan men zich niet genoeg verwonderen, hier nagenoeg alle vragen beantwoord te zien. In details kunnen wij niet treden; we willen echter niet onvermeld laten dat beide boekjes niet slechts voor theologen, maar ook voor ontwikkelde leeken van groot belang en nut zijn.

Twee nieuwe Bas-reliefs van Bonassieux.

Men kent den »Nacht van Bethlehem« van Correggio. Men herinnert zich dien stal, die door de enkele tegenwoordigheid van het goddelijk Kind verlicht wordt. Een fransch beeldhouwer, wiens naam geen lofprijzingen meer noodig heeft, heeft dien »Nacht« op een zacht en glanzend klei geboetseerd. Evenals bij de schilderij van Correggio komt in zijn werk het licht niet van de sterren, het komt van beneden, het is het lichaam van een kindje, dat naakt op het stroo ligt, dat allen glans verspreidt. Doch hier houdt de overeenkomst, die zich bij het gezicht van het geschilderde en het gebeeldhouwde stuk voor den geest opdoet, op.

Correggio heeft en hij had er het recht toe, in zijne schilderij de personen en de bijzaken vermenigvuldigd. Hoe armzalig het verblijf, waarin het tooneel der geboorte plaats grijpt, ook is, eenige architectonische lijnen en trekken blinken hier en daar, door schaduw omgeven, doch duidelijk door.

Soberder en natuurlijker is het halfverheven beeldwerk van Bonassieux. Eene soort van schraag, uit twee stukken hout in den vorm van een St. Andrieskruis samengesteld, stond ongebruikt in een hoek van den stal. De H. Maagd heeft wat stroo over die schraag gespreid en er het Kindje Jezus op gelegd. Het gezicht van die geïmproviseerde wieg met hare ruwe planken doet aan den Kalvarieberg denken. Eene korengarve, symbool des levens, is onder de legerstede van Jezus geworpen. Aan de rechterzijde zit de H. Maagd, *en profil*, geknield over het Kind gebogen, en omklemt het met hare moederarmen. De figuur der H. Maagd is van buitengewone bevalligheid. Eene nederhangende draperie valt over haar kleed, en verliest zich in gelukkig gekozen en breed uitloopende plooien op den grond. De lange haren der H. Maagd bedekken, zacht golvend, van de kruin des hoofds tot aan het middel het voorovergebogen lichaam dier jeugdige moeder, wier eerbiedige en liefkozende houding van aanbidding en liefde spreekt.

Aan de linkerzijde, met een knie op den grond, bevindt zich de H. Joseph. Het lichaam met een ruim kleed omwonden en met ontbloote armen, buigt hij zich naar het Kindje Jesus.

Achter hem staan de herders. Een jeugdig veehoeder, wiens herdersfluit aan zijn gordel hangt, staat vooraan. Hij is op het gezicht der voorttrekkende ster in allerijl toegesneld, en zijne jeugd heeft hem veroorloofd, de herders, die evenals hij bij hunne kudden wachten, voor te zijn. De tweede is een man van rijperen leeftijd; in de rechterhand houdt hij een mandje en met de andere neemt hij zijn hoed af. Deze bijzonderheden hebben, zooals zij door den criticus worden neergeschreven, iets min of meer alledaagsch, doch ik verzeker u, dat de beitel des kunstenaars ze buitengewoon natuurlijk en met eene smaakvolle getrouwheid heeft weergegeven. Achter dien herder staat een grijsaard met een schaap op de schouders. Vernuftig zinnebeeld van den Goeden Herder.

Op deze wijze heeft de diep denkende kunstenaar, in die drie getuigen der geboorte van den Christus, met grooten tact en bewonderenswaardigen eenvoud van hulpmiddelen, de drie tijdperken van het werkend leven gekenschetst.

De jongeling is ongekunsteld in zijne houding, zijne kleeding en in de wijze zijner aanbidding; de krachtvolle man, minder naïef, is belemmerd door aardsche goederen, door de zorg voor zijn welzijn; de grijsaard heeft slechts één gemoedschrift: de goedheid.

In het bovengedeelte van het bas-relief, ter rechterzijde, daalt een groep engelen met ontplooide wieken naar het pasgeboren Kind af. Hen te tellen zou onmogelijk zijn, want hunne rijen verliezen zich in de diepten des hemels, en naar gelang de lichamen dier goddelijke boodschappers meer van het middenpunt dat hen aantrekt verwijderd zijn, heeft de kunstenaar hen met zacht uitloopende gewelfde lijnen geteekend, welke dien zwevende figuren iets luchtigs en doorzichtigs geven.

Aan de voeten der H. Maagd, en door een hek van het hoofdtooneel gescheiden, ontwaart men den os en den ezel; wier bovenlijf alleen zichtbaar is. Echter heeft de ezel, die leniger en lichter dan zijn makker is, den poot op het hek gezet, en maakt zich gereed de hinderpaal, die hem van de glanzende wieg van het Kindje Jezus verwijderd houdt, te overschrijden.

Na de Geboorte, de Vlucht naar Egypte; na het huldebetoon der engelen en der menschen, het gebrek, de vrees, de angsten van den uittocht.

De H. Joseph, staande, den stok in de hand, houdt de teugels van den ezel vast, waarop de H. Maagd met het slapende Kindje in hare armen gezeten is. Het weder is onstuimig. De mantel van den H. Joseph en de sluier der H. Maagd fladderen in wijde plooien heftig bewogen in de lucht; de boomen krommen zich onder den wind, die uit de woestijn komt. En de moeder, met het voorhoofd tegen dat van het Kindje geleund, dat zij tegen haar hart geklemd houdt, glimlacht tegen den storm, de ballingschap, het gebrek. Ik ken niets vreeselijker dan dit met bekwame, sobere en overtuigde hand gebeitelde tafereel, waarin de oproerige natuur de zielen niet kan schaden. De ernst van dit tooneel vormt een groote tegenstelling met den glans der Geboorte, doch in zijne zinrijke bondigheid is het niet minder welsprekend en niet minder kunstvol. De meester, die deze werken onderteekend heeft, heeft, naar het ons voorkomt, met veel kunstvaardigheid den grens gekenschetst, die de schilderkunst van de plastiek scheidt, doch hij heeft er zich voor gewacht die grens te miskennen. Hij heeft kleur op zijne klei gebracht zonder op de klip der pittoresque beeldhouwkunst te stranden; licht en bruin zijn de wel aangewende hulpmiddelen van zijn beitel en zijne gedachte; aan de veelvoudige uitdrukkingen van die ontastbare en hoogste werkende kracht heeft hij in de juiste maat het smaakvolle, het wegsleepende, het volkomene van zijn werk ontleend, en het licht heeft zich aan den wil des meesters onderworpen.

Wat die verhevene schoonheid betreft, die uit de bestudeering van het onderwerp voortspruit, het kon niet missen of Bonassieux moest haar met zekerheid bereiken. Niemand onder zijne broeders in de kunst kan op dit oogenblik met hem wedijveren in de verklaring eener bladzijde van den godsdienst. Hij doet, om zoo te zeggen, alles, wat slechts eenigszins aan het goddelijke grenst, uitkomen met eene warmte, eene overtuiging, eene kieschheid, een rijkdom van denkbeelden, die het beste gedeelte van zijn genie uitmaken. Hij, die de Moeder Gods twaalf maal ge-

beeldhouwd heeft, met zulk een op meesterlijke wijze aangebracht verschil in houding, leeftijd, kleeding en karakter, kon zich niet vergissen bij deze twee tafereelen, waarbij het onuitputtelijke onderwerp van het goddelijke moederschap de bekwaamheid zijner meesterhand vorderde. De *Vierge de l'étable* en de *Vierge de l'exil* hebben den kunstenaar op gelukkige wijze geïnspireerd.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Dumas' Art annual en Nederland. *Dumas' Art Annual, an Illustrated Record of the exhibitions of the world in* 1882, dat dezer dagen te Londen verscheen, geeft werkelijk overzichten van de voornaamste tentoonstellingen uit de oude en nieuwe wereld. Niet alleen van die te Londen, Parijs, Weenen, Moskou, ook van die te Glasgow, Dublin, Lausanne, Neuchatel, Neurenberg, Antwerpen, en van honderd één en negentig schilderijen worden teekeningen medegedeeld. Over Nederland echter geen woord, over de tentoonstelling te Rotterdam geen syllabe, van de schilderijen, in 1882 hier te lande gemaakt, geen enkele afbeelding!

Briefwisseling van Fr. Aersen met Oldenbarnevelt. Dezer dagen ontving het Rijks-archief een bizonder merkwaardig en belangrijk geschenk. De familie *van Limburg Stirum Noordwijk*, die bij erfenis in bezit was gekomen van de origineele briefwisseling van den gezant *François Aerssen* met *Oldenbarnevelt*, afkomstig van de familie *van der Does*, en bevattende 250 brieven uit de jaren 1598, 1599, 1602, 1605, 1606, 1608 en 1609, besloot dien schat aan het Rijks-archief te schenken, overtuigd dat die daar zorgvuldig bewaard en op zijne waarde zou geschat worden. Met dankbaarheid is dit edelmoedig aanbod aanvaard. Moge het andere bezitters van historische bescheiden tot navolging opwekken.

Het genootschap *Architectura et Amicitia* te Amsterdam heeft de bekroning voor de prijsvraag: een grafmonument voor een zeeheld, bestemd voor de Internationale Tentoonstelling, toegewezen aan den heer Jesse, pol. stud. te Delft, en de premie aan den heer Breman. De heeren Weissman en Löning werden bekroond voor de prijsvraag: een diploma van Lidmaatschap voor het genootschap, en uitgenoodigd opnieuw samen te concurreeren.

Albrecht Halter's *Tagebücher seiner Reisen nach Deutschland, Holland und England*, 1723—1772. *Albrecht Halter*, een der uitstekendste mannen van zijn tijd en beroemd als anatoom, physioloog, botanicus, dokter en dichter, verliet in zijn jeugd de academie te Tübingen om te Leiden onder den grooten Boerhaave te studeeren. Hij bleef een vol jaar in ons land en maakte kennis met Albinus, Ruysch en vele andere door geleerdheid of bekwaamheid uitmuntende mannen. Hij vertoefde niet alleen geruimen tijd te Leiden, waar hij in 1726 promoveerde, maar maakte ook een reis door het geheele land, trok vervolgens naar Noord-Duitschland en begaf zich ter verdere ontwikkeling naar Engeland en Frankrijk. Op al die reizen hield hij getrouw aanteekening van de menschen die hij ontmoette, de merkwaardigheden welke hij zag, en in 1732, toen hij te Bern woonde, werkte hij een gedeelte van die aanteekeningen uit. Toen in December 1877 het honderdjarig feest te zijner eere werd gevierd, vond men dit dagboek terug, en nu heeft Ludwig Hirzel het uitgegeven onder den boven vermelden titel. Voor de kennis van ons land en van vele aanzienlijke en beroemde mannen uit dien tijd zijn deze dagboeken zeer belangrijk.

De Universiteitsboekerij te Straatsburg ontvangt voortdurend kisten vol boeken uit de Vereenigde Staten. Voor zij, tijdens den Fransch-Duitschen oorlog, verwoest werd, bevatte zij 300.000 deelen, en thans bezit zij er meer dan 400.000.

In de stadsboekerij te Schaffhausen is een merkwaardig werk van den Duitschen geschiedschrijver Johannes Müller voorhanden, nl. de *Rearum huanarum libri XXX*, dat 30 uittreksels uit 1833 verschillende schrijvers bevat, in 30 folio deelen, welke 30 tijdperken der wereldgeschiedenis behandelen. De titels der gebruikte werken zijn in cijferschrift vermeld, aan welks verklaring een afzonderlijk deel is gewijd.

Müller heeft bij het schrijven daarvan een soort van stenographisch schrift gebruikt; dat eerst na langdurige oefening vlot gelezen kan worden. Daarenboven wordt er, voor het lezen van deze deelen, vol verkorte eigennamen, een grondige kennis der geschiedenis en der gebruikte werken, alsmede van de Fransche, Engelsche, Italiaansche, Duitsche, Latijnsche en Grieksche talen vereischt.

De deelen zijn dan ook bijna nog nooit gebruikt, de stenographische schat blijft zoogoed als onnut op de planken der bibliotheek staan, totdat misschien de een of ander geleerde den moed heeft, hem tot gemeen goed te maken.

In den nacht van 25 Januari geraakte de bovenverdieping van het Palazzo Sforza Cesarini te Rome in brand. De geheele autographische correspondentie van Paus Sixtus V. welke door een huwelijk met de familie Peretti in het bezit, der Sforza's was gekomen en op die verdieping bewaard werd, is geheel verbrand.

Gustave Doré is gestorven, eerst 51 jaren oud. Hij was geboortig uit Straatsburg. In 1848 begon hij zijne kunstenaarsloopbaan als medewerker met Bertall aan het *Journal pour rire.* Weldra maakte hij naam door zijne penneteekeningen. Later ging hij aan het schilderen. Zijne wereldvermaardheid echter verwierf hij zich allengs door zijne teekeningen bij verschillende werken van beroemde schrijvers. De boeken die hij aldus illustreerde, waren: *Oeuvres de Rabelais* (1854), *de Legende van den Wandelenden Jood* en de *Contes drôlatiques* van Balzac (1856, de *Essais* van Montaigne (1857), de *Contes Perrault* (1861), *de Hel* van Dante (1861), *Don Quichotte* (1863), de Bijbel (1865), de *Fables* van Lafontaine (1867), *het Vagevuur en het Paradijs* van Dante (1868), en de *Elaine* van Tennyson (1868), etc.

Schliemann rekent nog niet aan het einde zijner ontdekkingen gekomen te zijn. Hij stelt voor, naar het graf van Perikles te zoeken en meent het te kunnen vinden. In de nabijheid van de oude academie was de staatsbegraafplaats, waar de in den strijd gevallene Atheners werden ter aarde besteld. Dáár, meent hij, moet ook het stoffelijk overschot van Pe-

rikles rusten. Als hij aldaar zijne onderzoekingen ten einde zal gebracht hebben, wil hij met nieuwe opgravingen op Kreta beginnen.

Astronomische observatoriums. Het oudste van alle. Het aantal astronomische observatoriums bedraagt thans over de geheele aarde 118. Hiervan komen er 84 op Europa, 27 op Amerika, 3 op Australië, 2 op Azië en 2 op Afrika. Pruisen telt verreweg de meeste observatoriums, nl. 29; dan volgen Rusland 19, Engeland 14, Italië 9, Oostenrijk 8, Frankrijk 6, Zwitserland 4, Zweden 3, Spanje, Portugal, Noorwegen en Nederland elk 2, Griekenland, België, en Denemarken elk 1. Het oudste observatorium is het Leidsche, dat in 1632 opgericht werd.

Middenpunt der sterrenkundige telegrammen. Door de sterrenwachten te Greenwich, Kiel, Pulkowa, Weenen, Milaan, Parijs, Utrecht en Kopenhagen is Kiel aangewezen als middelpunt der sterrekundige telegrammen. Voor eene jaarlijksche bijdrage van honderd mark zal ieder bovengenoemden posten door de telegraaf onmiddellijk bericht ontvangen van elke nieuwe ontdekking op sterrekundig gebied, waar deze ook gedaan zijn.

4000 *portretten van Nederlanders.* De belangrijke verzameling portretten van Nederlanders, bijna 4000 stuks bevattend, bijeengebracht door ds. J. C. Kobus, in leven predikant te Bemmel en schrijver van het Biographisch woordenboek, is door den heer J. A. Smits van Nieuwerkerk te Dordrecht aangekocht op de verkooping, den 20 Jan. te 's Gravenhage gehouden door den boekhandelaar Martinus Nijhoff.

Max Müller en Sanskrietsche Letterkunde. *What can India teach us?* De lezingen, ten vorigen jare te Cambridge door Max Müller gehouden, zullen eerstdaags het licht zien onder den titel: Wat kan Indië ons leeren?

Tot de opmerkelijke slotsommen, waartoe deze geleerde in dit jongste geschrift komt, behoort ook wat hij zegt omtrent den ouderdom der klassieke Sanskrietsche letterkunde. Men is gewoon die een vrij hoogen ouderdom toe te schrijven: meestal om afbreuk te doen aan Bijbel en Christendom, Max Muller meent ze vele eeuwen, enkele zeer dan duizend jaar later te moeten plaatsen. De Sakuntala b. v. en de Urvasi, die gebracht werden tot de laatste eeuw vóór Christus, brengt hij tot de zesde eeuw na Christus de wetten van Manu, die door den een in 1280, den ander in 900, den derde in 600 vóór Chr. gesteld werden, schat hij niet ouder dan de vierde eeuw na Chr. en misschien nog veel jonger.

Inhoud van Tijdschriften.

De Gazette des Beaux Arts behelst de volgende, gedeeltelijk met afbeeldingen toegelichte artikelen: I. Les Meubles à l'Exposition réprospective de l'Union centrale, par M. A. de Champeaux, II. Clément de Ric, par M. Charles Ephrussi. III. La Cathédrale d'Albi, par M. Hensy Jouin. IV. Le Crucifix en marbre de Benvenuto Cellini, par M. Eugène Plon. V. Les Modeleurs en cire, par M. Spire Blondel, VI. Les Tapisseries et les Broderies anciennes á l'Exposition de l'Union centrale, par M. Gaston Le Breton.

Le Journal des Beaux-Arts *et de la Littérature* No 21. 15 Nov. Les prix de Rome: discours prononcé à la séance publique dé la classe des Beaux-Arts de l'Académie royale de Belgique le 29 Oct. 1882, ter handhaving van die instelling. Volgens zoo vele jaren met roem bekenden directeur-rédacteur Ad. Siret, is het einde van den strijd tusschen de humanisten tegen de idealisten in aantocht. De idealisten zullen zegepralen. Bibliographie, door Ad. Ceuleneer. H. Gibert. Le Museé d'Aix. (Bouches der Pchone).

Dictionnaire de l'Art, et de la curiosité, et du bibelot par E. Bosc, architecte. 1 vol, in-8° avec 650 gravures. Paris, Firmin-Didot: »livre original, un peu superficiel, mais digne de son époque. — Littérature: *Sonnets*: La nymphe. — Les fils de Caïn. — Chronique générale. — Dictionnaire des peintres de l'école flamande. — Cabinet de la curiosité. — Annonces.

Taalstudie, No. 2. Dr. J. Beckering Vinckers' English Etymologies: Waiascot. — C. Heyman, Elucidations to Lord Byron's Childe Harold II. — C. Stoffel, Shall & Will (concluded) VI. — Bijzonder leerrijk zijn de artikelen van B. C. Brennan, The study of English Literature with a view to Certificate B. en P. D. Rablet, le Dictionnaire historique de la langue française. — C. Heyman, New books: The literary Reader by T. H. de Beer & E. J. Irving wordt zeer geprezen. — L'étude des mots et de leur signification. — J. H. Kramers, Convergences en A. — Varia.

De Katholiek, Godsd.-Gesch. en Letterk. Maandschrift December 1882. Stichting van het Klooster te Heithuizen door *Mr. J. F. A. Leesberg.* Over het dragen van het Kruis des Heeren. — Collatie van Mr. Geert Groot, door *W. Brouwer.* Het Missiehuis te Steijl, door *M. Droog.* Kruisverheffing. — Korte onderrichtingen, opmerkingen en gebeden bij het toedienen der H. H. Sacramenten door F. — Bloemen uit Paray le Monial. — Laster of misdaad, door J. — Het Spiritisme in Nederland, door P. — Het Doopsel te Bazel.

Januari 1883. Uit de Kloostergeschiedenis van Nederland omtrent het einde der 15e eeuw. *W. Brouwer.* — Hoe staat het met het onderzoek naar den auteur van het „Breve Memoriale"? *J. B. Görtz.* — Essai sur l'histoire moderne de 1740 à 1860 par le Baron Charles de Blanckart. *N. J. — Schwartz.* Een portret van Belgische liberalen H. A. H. — Wettelijke rechtvaardigheid in België X. — Eeredienst en Toonkunst. — Het tegenwoordige Zusterklooster te Heithuyzen. L. — Verboden boeken.

Gregorius-blad. 7 Jaarg. Afl. 5—12. HOOFDARTIKELEN. Europeesch Congres voor den kerkzang te Arezzo, door G. VERZIJL., Pr. — Breve van Z. H. Paus Leo XIII. — Liturgisch muzikale wetgeving (vervolg en slot), door G. VERZIJL, Pr. — Het vierde Provinciaal Concilie van Cincinnati over den kerkzang. — De derde Algemeene Vergadering der Nederlandsche St. Gregorius-vereeniging te Maastricht. MUZIEK. *O sacrum convivium. — Tantum ergo. — Et incarnatus est. — Ps. Laudate Dominum* in verschillende kerktonen.

8 Jaarg. Afl. 1. HOOFDARTIKELEN. — Nog vier Algemeene Vergaderingen. — Twee nieuwe tijdschriften. — Nieuwe collectie van kerkmuziek. — Nieuw Oratorium van Deken Muller. — Drie nieuwe kerk-muziek-scholen. — Het congres van Arezzo, in brieven, door M. J. A. LANS, Pr.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Jansstraat te Haarlem.

N°. 23 TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *ƒ* 3, *franco* per post *ƒ* 3,25, voor België *ƒ* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Friederich Leopold Graf zu Stolberg. *P. Fr. J. V. de Groot, O. P.* — Liana door Fiore Della Neve. *A. B.* — Mededeelingen uit boeken: Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft. Frans Hitze. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Oude Legende. Hoe Pylatus gheboren werd ende hoe hij sijn leven liet. — Inhoud van Tijdschriften. — Nouveautés. — De Studiën en de Portefeuille betrekkelijk Darwin. *X.* — Hoogduitsche Leestafel. — Neuere Fastenpredigten.

STOLBERG.

(In Stolberg war die Fülle der Menschheit.)

Welch' ein sonderbares Ding ist es um ein Buch. Es möchte einem angst und bange werden, wenn man eins liegen sieht und nicht weiss, wess Geistes Kind es sei, ob die Düfte, die aus ihm wehen, Düfte des Lebens zum Leben, onder Düfte des Todes zum Tode seien. Bezauberte Geister schlafen darin, starr wie todt; aber sobald ein Mensch die Blätter aufrollt, wird der Zauber gelöst und es wimmelt von Leben.

F. L. GRAF ZU STOLBERG.

Qui a félon voisin a souvent mauvais matin; maar het boek dat wij hier aankondigen, kan niets dan gelukkige dagen schenken. Toen de beroemde Heer Joh. Janssen eenige jaren geleden zijn eerste biographie van Friedrich Leopold Graf zu Stolberg uitgaf, [1]) bewees hij aan de letterkunde en aan de geschiedenis een onschatbaren dienst; doch naar onze meening geeft zijn nieuwe levensschets [2]) van den edelen graaf hem dubbel recht op onzen dank.

Deze tweede biographie behelst zeer vele, belangrijke bijzonderheden, tot hiertoe in de familieladen verborgen of door den geschiedschrijver ter zijde gelegd; door zijn nieuwen vorm is het boek toegankelijker geworden en wellicht ook boeiender. »Mir war es — zegt de H. Janssen — vor Allem darum zu thun, persönlich hinter den vorgeführten Zeugnissen völlig zurückzutreten und mit Stolberg's eigenen Worten, in leichtem und natürlichem Gefüge, ein Bild von dessen Wachsen und Wirken, von seiner frischen Begeisterung für Kirche und Vaterland, Kunst und Wissenschaft, seinem tiefen und reinen Seelenleben, seiner frommen Glückseligkeit zu entwerfen. Seine Selbstbeschreibung ist, glaube ich, für jedes unbefangene Gemüth eine erquickende Freude.« Dit gelooven wij ook.

Doch zal het boek onbevooroordeelde lezers vinden? Schoon Goethe zeide: »In Stolberg war die Fülle der Menschheit« wekte 's graven wederkeer tot het oud geloof een overloop van gal. *Luise* vond niet altijd in Voss een »gemoedelijken vader;« tegenover den *roomschen* Stolberg vergat de mecklenburgsche dichter al zijne »Luisenhaftigkeit«, Jacobi, der Glaubensfilosof« dreigde in onmacht te zinken bij de gedachte alleen aan dezen bekeerling: »Gott! ein solcher Mann! Stolberg mit einer Kerze und einem Rosenkranz in der Hand, sich mit Weihwasser besprengend, irgend einem Pfaffen die Schleppe nachtragend, ein Gegrüsst Seist du, heilige Mutter Gottes, bitt für uns, mit plappernd, ich kann den Gedanken nicht ertragen,«

Nu schep ick weder lucht: nu kan ick adem krijghen.

(Palamedes, Bedrijf II.)

Nederland slaakte ook menige verzuchting. Om van Dr. Pierson te zwijgen, de Heer Van Kampen verhaalt ons in zijn *Handboek der hoogduitsche Letterkunde*: »Sedert (zijne bekeering) vestigde de goede, misleide Stolberg zijne woonplaats te Munster, in het middelpunt van den donkersten nacht des bijgeloofs. »Donkerder kon het niet licht. Tot onze vertroosting voegt de schrijver bij deze klage, dat de graaf in dit »middelpunt van den donkersten nacht des bijgeloofs zijne *Geschichte der Religion Jesu* schreef. Doch waarom zou Holland steeds met stijftoegeknepen oogen tegenover Rome staan en als een mummie gewikkeld in een pak van ouderwetsche vooroordeelen? —

Mogen hierover de gevoelens verschillen, niet over de schoonheid van *Stolberg's Leven*. Het is een lusthof zonder voetangels en klemmen. Om te gaan met een man, zoo verheven in zijne denkbeelden, zoo rechtschapen edel en trouw, zoo vol geloof, godsdienst en innige liefde tot Jezus Christus, dit sterkt ons bij den kamp, dien wij allen op aarde ten goede hopen te strijden.

Een hoofdtrek van Stolberg's gemoed is zijn diepe zin voor het christelijk-germaansch familieleven. Allertreffendst teekent de Heer Janssen deze edele neiging die aan geheel zijn geschiedenis (1) een grooten gloed en warmen toon geeft. Als jongeling, echtgenoot en vader, bij het graf zijner gade en te midden zijner kleinkinderen, in leer en leven, overal en immer blijkt graaf Friedrich Leopold vervuld van de groote deugden en zegenrijke gevoelens, die het aardsche leven grootsch en gelukkig maken. De zilveren maan en

[1]) Freiburg in Breisgau. Herder — Vgl. Onze Wachter. Jaargang 1879, D.I.

[2]) Friedrich Leopold Graf zu Stolberg. — Sein Entwicklungsgang und sein Wirken im Geiste der Kirche, — Von Joh. Janssen. — Dritte Auflage, Herder Freiburg im Breisgau.

(1) De volgende titels veraanschouwelijken min of meer de volgorde van het werk I. Erinnerungen aus der Jugend-und Universitätszeit. 1750—1773 — II. Reise in die Schweiz. 1775. — III Dichterisches Schaffen-Familienleben. 1776—1791. — IV Reise nach Italien. 1791—1792. — V Aus der Jahrwoche religiösen Ringens bis zur Conversion. 1793—1800.— VI Aeusserungen über die Conversion. — Grundlehren der Kirche—religiöse Anschauungen. — VII. Leben und Arbeiten im Geiste der Kirche. — VIII. Mit Gott für Kaiser und Vaterland — IX Liebe und Friede im Kreise der Familie.

sterreglans op de schoone Zwitsersche en Italiaansche meren glinsterend roepen in zijn jongelingshart zachte gevoelens wakker:

Der Mond, der uns so freundlich scheint,
War unsrer lieben Mutter Freund
Er sieht uns an mit sanftem Blick
Und denkt wohl auch an sie zurück.

Zu uns kommt er von Alpen her,
Schaut unsre Schwestern über's Meer
Und sieht von seiner hohen Bahn
Mit einem Blick uns Alle an!

So sieht uns unsrer Mutter Blick;
Sie fleht zu Gott für unser Glück!
Und strahlt in stiller nächte Ruh
Uns ihren theuern Segen zu."

Liefde, gulheid, trouw en alle gevoelens, waardoor het huisgezin een kweekschool zooveler uitmuntende deugden wordt, hebben tot het einde toe frisch gebloemte op Stolberg's levenspad doen ontluiken

Van huisbakkenheid kan geen sprake zijn. Voor natuur, kunst, wetenschap, wakkere daden, en godsdienst klopt dit hart warm en krachtig. Stolberg was de dichter niet alleen van het *Süsse*, *heilige Natur*, maar ook van *Mein Arm wird stark und gross mein Muth* en *Sohn*, *da hast du meinen Speer.* In Janssen's geschrift wordt recht gedaan aan den vertaler van Homerus en Eschylus en der hekelende *Jamben*; aan de *Geschichte der Religion* en aan het *Büchlein von der Liebe;* aan de zeer ernstige *Beherzigungen über die Schauspiele* en de inhoudrijke *Reise in Deutschland*, *der Schweiz*, *Italien und Sicilien.* De wijze, waarachtig vaderlijke vermaningen aan zijnen zoon bij het verlaten der ouderlijke woning (S. 205—215) worden gevolgd door een forschen kreet van vaderlandsliefde en krijgslust voor Duitschland's eer en vrijheid: zeer practische beschouwingen over het huwelijk en den christelijken familiegeest (S. 411—464) zijn een afwisseling na een reeks van scherpzinnige, oordeelkundige bespiegelingen over oude en nieuwere letterkunde, godsdienstwetenschap en politiek.

Dit alles schenkt aan het boek groote verscheidenheid. Het is bovendien allerbelangrijkst te vernemen, welk oordeel de scherpzinnige, edelgevoelende graaf over Voltaire, Göthe, Schiller, Schlegel, Jean Paul, Kant, Jacobi, Schelling, Johan v. Muller, Bonaparte, Pius VI en andere tijdgenooten velde; wat omgekeerd de toenmalige wereld over dezen beroemden bekeerling dacht. Groote wereldgebeurtenissen, — de Fransche omwenteling, Napoleons opkomst en val, de nieuwe staatsregeling van Europa — vormen den indrukwekkenden achtergrond dezer levensschets, Men zie b. v. S. 420—433 over den adel; S. 340, 435 enz. over de werking der geheime bonden; S. 435—439 over den moord, gepleegd aan Kotzebue; over den tijdwaan en droeve begripsverwarring.

An Vorurtheilen krankte jede zeit,
Nur unsre lehret, unsre weihet sie!
Sie scheinen heilig ehr; was heilig ist,
Erreget Spott."

En juist het heilige trok den edelen graaf het machtigst aan. Gaandeweg zijn wij hiermede tot de hoofdzaak onzer levensbeschrijving genaderd.

Van het begin tot het einde geeft de Heer Janssen ons den draad aan van Stolberg's godsdienstige ontwikkeling. Er heerscht een geloovige, vrome stemming in het ouderlijk huis te Bramstädt en te Koppenhagen. Den ouden graaf Stolberg ging niets meer ter harte dan dat »seine Kinder den Weg des Herrn wandeln möchten,« terwijl gravin Charlotte Frederica niets vuriger van God afsmeekte, dan dat zij eenmaal zeggen mocht: »Herr, hier sind wir und die Kinder, die Du uns gegeben hast.« — Hun zoon werd een oprecht Christen, hij bleef het ook na zijne universiteitsjaren. Tusschen de vrije Alpen, met een hart vol jongelingszangen, dwepend bijna met natuur, vrijheid en poëzie, schrijft de vier-en-twintigjarige in September 1775: »Ach was ist der Mensch ohne den lebendigen Gott, ohne Idee von dessen Grösse und Heiligkeit, ohne Ehrfurcht vor dem Heiligen! Was eine Wissenschaft ohne Weisheit! Nur die Fülle des Herzens macht gross, nur der demüthige, einfaltige Sinn lässt die Freuden des Lebens wahrhaft geniesen! Wie vielen falschen Flitters, wie vieler Vergeudungen, wie vieler Sünden habe ich mich anzuklagen vor Ihm, dem Unendlichen, Allheiligen! Herr, gib mir Einfalt und Demuth, lass dein Licht mir leuchten, und deine Gnade, du Allerbarmer!«

Toen dacht hij nochtans vermoedelijk allerminst aan 't Catholicisme. Doch in zijn hart was een hevig verlangen naar waarheid, een groote billijkheid ook tegenover Katholieken en een oprechte bereidvaardigheid tot het volbrengen van Gods wet. Langzaam opent zich zijn geest voor den katholieken godsdienst, door nadenken, door een wijsgeerige beschouwing der wereldgebeurtenissen, door studie en gebed en rechtschapenheid van wandel. Een heilig verlangen zong in het diepste van zijn hart:

O du Land des Wesens und der Wahrheit,
Unvergänglich für und für,
Mich verlangt nach dir und deiner Klarheit,
Mich verlangt nach dir.

Zoo brak door Gods genade eindelijk de 1 Juni aan van het jaar onzes Heeren 1800. Dien dag werd Stolberg als een zoon der oude Moederkerk aangenomen en schreef hij: »Meine Seele freut sich vor dem lebendigen Gott, denn der Vogel hat seine Wohnung und die Schwalbe ihr Nest gefunden, um ihre Jungen darin zu bergen, das heisst: Deine Altäre Herr Gott der Heerschaaren, mein König und mein Gott.«

De Heer Janssen heeft aan dit gedeelte zijner beschrijving een passende uitgebreidheid gegeven. Welke denkbeelden en vooroordeelen Stolberg als een wolk voor het hoofd hingen; welke schrijvers en personen God als werktuigen zijner bekeering bezigde; welke begrippen hij over de katholieke aflatenleer, van de Heiligenvereering, de reliquiën, de rechtvaardigmaking enz. was toegedaan; welke redelijke gronden zijnen overgang vergemakkelijkten, — wordt in bijna honderd bladzijden leerrijk verhaald. Deze schoone bladzijden vormen tevens eene bijdrage tot de algemeene geschiedenis, waarin men, zonder kennis van vele bijzonderheden, licht een vreemdeling blijft. De Heer Janssen heeft begrepen, wat Friedrich von Schlegel zeide: »Der Uebertritt Stolberg's war für ganz Deutschland wie ein öffentliches Ereigniss, das Jeden berührte, der an den höheren Fragen in Kirche und Staat irgend einen Antheil nahm. Das Wichtigste und auf andere Wirksamste dabei ist die edle Persönlichkeit des Conver-

titen. Wie verschieden auch die Urtheile darüber waren und sind, an der Lauterkeit der Ueberzeugung des allgemein verehrten Stolberg können nur unlautere Naturen und verbissene Fanatiker zweifeln.«

En was die bekeering Stolberg's dood niet? — vraagt iemand wellicht. Neen, hij leefde nu krachtiger dan ooit. Hij leefde voor zijn vaderland, de vrijheid, de wetenschap, zijn huisgezin, het geluk zijner kinderen en kleinkinderen; aan geheel zijn rijk en werkzaam leven gaf zijne diepe godsdienstzin heiliging en eenheid. Bij het prangen des gevaars riep hij Duitschland te wapen; viermaal maakte hij als vader waar, wat hij als jongeling zong: *Sohn, hier hast du meinen Speer.* En toen het oorlogszwaard werd rood geverfd met zijner dierbaren bloed, sprak hij het christelijk heldenwoord; »Der Tod des Sohnes Gottes had den Tod der Seinigen geheiligt.« Driehonderd bladzijden heeft onze biograaf aan Stolberg's openbaar en huiselijk leven als Katholiek gewijd. Is dit geen wanverhouding? Hoor den Protestant Nicolovius:« Der Friede, den er (Stolberg) aus seinem Glauben schöpfte, die Gemüthsruhe, welche ihm geworden, und der Strom heiliger Begeisterung, der ihm fortwährend zufloss, gaben seinem Geiste eine so eigenthümliche Kraft, dass Friedrich Schlegel mit Recht behauptete, erst ins Katholicismus habe Stolberg ein freies und kräftiges Dasein gefunden.« Dit is waar. Door het Germaansche eikenwoud stroomde steeds de zuivere, sterkende lucht als klonk door de stilte het klokje *der abdij*.

Graaf Friedrich Leopold Stolberg was een Christenman. Allen, wien het christelijk leven te harte gaat, durven wij het uitmuntend boek van den beroemden geschiedschrijver H. Janssen dringend aan te bevelen. Zeker moet het door alle onbedorven jongelingen gelezen worden. Nog meer dan Silvio Pellico's gulden boekje *Dei Doveri* zal het een wapen tegen de gemeenheid zijn voor het »opbloeiende geslacht« — Gott gebe ihm — wenschen wij met Stolberg — Kraft, Bescheidenheit, Demuth, Weisheit, Heldenmuth, Glauben und Liebe.«

P. Fr. J. V. De Groot, O. P.

LIANA,

DOOR

FIORE DELLA NEVE.

(*Vervolg*).

„Vaarwel, vaarwel, Liane. Die gaat sterven,
Hij groet u"......

Weerhoud hem, Fiore Della Neve, weerhoud dien edelen en braven jongeling, laat hem de belooning voor zijn broedertrouw dáár in the far-West ontvangen, laat hem dáár werken, zwoegen, en de zuster, in alles Liana gelijk, uwe derde dochter, in éen derde lied ten huwelijk mogen ontvangen, want

Dan zal *niet zijn* laatste morgen opgaan over 't hemelruim,
Rozerooden straalgloed gietend op de golven en het schuim,
(*Maar*) vriend'lijk lachend over d' aarde, wenkend haar met frisschen glans,
Vroolijk zal de schepping juichen, hem ter groete, — zooals thans. [1])

Ge hebt het ons immers zelf beloofd, »dat Rosaura eene reeks van zusters had, die gij in de wereld (wenscht) te leiden.« Doe het en gij zult weldoen.

Met dezen hartelijken wensch willen wij onze beschouwing over Della Neve's liefdezang-*Liana* vervolgen; moge die wensch spoedig vervuld worden!

Welk een ruim veld voor zielkundige bespiegeling opent zich hier voor den criticus; — maar de leer moet boven de natuur gaan.

De inhoud is genoegzaam bekend, we mogen dus de inkleeding van den roman ontleeden en daarover ons gevestigd oordeel uitbrengen.

Volgens den schrijver schijnt in dezen Erotischen zang beoogd, den trouw van de ten huwelijk gevraagde en verkregene maagd in zijn schoonste licht te stellen.

Daarin is de dichter zeer gemakkelijk geslaagd, door zijne heldin de minst mogelijke woorden tegenover den jongeren broeder te doen spreken en haar heel onbewust van de liefde des laatsten ten haren opzichte te laten blijven. Wij hadden nochtans liever gezien dat ook Liana, even als die onbekende, sterk ware geweest in den folterenden zielestrijd, dat zij ook even als deze hadde gezegevierd. Haar lijdelijke rol in dit voortreffelijk drama deed ons zeer, gaf ons in het geheel geen groot denkbeeld van de veronderstelde geestelijke kracht, die in haar huisde.

Is het — vragen wij — voldoende de schoonheid van Liana in gloeiende kleuren te schetsen, haar muziekalen aanleg en geoefendheid op bewonderenswaardige wijze voor te stellen, is het voldoende, haar te leeren kennen als onder alle opzichten beminnelijk, zoo zij al die gaven niet vergoddelijkt door een veel grooter gave — sterkte van ziel in droefheid en smart?

»Honneur aux dames,« dachten wij bij ons zelven, maar we dachten er bij, *broedertrouw* had de schrijver zonder verontrust geweten boven zijn voortreffelijk gedicht mogen schrijven.

Immers wat boeit ons meer dan het vreeselijk lijden — juist omdat het in 't hart verborgen blijft — van dien jongeren broeder? We gevoelen ingenomenheid met de idylle van 't verhaal, we erkennen haar schoonheid en onschuld, we twijfelen geen oogenblik aan den door haar eenmaal beloofden trouw, maar onze volle sympathie bezit de edele jongeling, die, schoon hij van liefde brandde en schier verging (voor dat laatste behoedde ons de dichter!), geen oogenblik der geliefde zijns broeders het gevoel zijns harten verried, die zich gaarne den dood zou aandoen, maar teruggehouden werd door de gedachte dat zijn oudere broeder (die hem zielslief had) misschien Liana van aanleiding tot dien zelfmoord zou verdenken; die, eindelijk vrijwillig in ballingschap gaat, om zijne zuster geen oorzaak van ontrouw te worden en zijn broeder in het ongestoord geluk van het bezit zijner veel geliefde te laten.

Dat is schoon en edel gedacht, voorwaar, maar geeft terzelfder tijd de groote leemte aan in den voorbeeldigen liefdezang; het bevestigt alleen ons gevoelen, dat niet *Liana*, maar *broedertrouw*, de titel van zijn voortreffelijk gedicht had moeten wezen.

Het is veel, wij dingen op het opschrift af; en Fiore Della Neve, zou nog meerdere zusters in de wereld geleiden! Dat hij zulks gerust doe, zijner handen is zoo zware taak toevertrouwd en slagen zal hij, zooals hij slaagde in zijne *Liana*.

»Hoe nu?« hooren wij vragen, »kunt ge dan met een dichtstuk vrede hebben, dat in den titel reeds failleerde?«

»Zeer zeker,« luidt ons antwoord, »indien het fail-

[1]) Wij hebben veranderd en gecursiveerd.

lisement maar *geen schuldeischers* benadeelt en den schuldenaar groote voordeelen verschaft.«

»Maar dat is minstens democratisch, mijn waarde heer, en getuigt van al te groote toegevendheid der eischers«...,

Ik wil gerust op zoodanige wijze voor een democraat doorgaan en verzeker u dat de schuldeischers *in deze* minstens 1000 (zegge duizend) procent winst hebben gedaan. Vergeeft gij mij nu, mijne heeren?

Echte, ware kunst laat zich niet taxeeren en evenmin de *Liana* van Fiore Della Neve.

Sinds wanneer vroeg iemand naar de uitkomsten van Da Costa's politieke zangen? En desniettegenstaande roepen allen eenparig: het zijn meesterstukken!

En een meesterstuk is de *Liana*, waarover wij met betrekking tot den titel zoo'n ongunstig oordeel uitspraken, een meesterstuk — voegen wij er bij — door maar weinige voorgangers in de Hollandsche schilder- en etskunst tot nu toe geëvenaard, — dat waardeering en volle hoogachting vraagt, niet slechts van broeders in de kunst, ook van hen die der zusterkunsten meer zijn toegedaan. Wij voor ons gelooven, dat een schilder de gedachte, in dit kunstgewrocht neergelegd, door zijn penseel met even gunstig gevolg weergevend, zich een onsterfelijken naam maken zal.

En nu de bijzonderheden, de bewijzen voor uw stelling?«

We mogen of liever we kunnen geen genoegzame bewijzen aanvoeren in dit tijdschrift. We willen nochtans doen, wat we kunnen en vragen daarom der redactie voor ditmaal een weinig plaatsruimte meer, dan wij aanvankelijk meenden noodig te hebben.

Waar lijden is en strijd, daar is plaats voor echte poëzie; dit voorop gezet kan het niemand, die eenigszins met zaakkennis zijn oordeel uitspreken durft, moeilijk vallen de meest treffende gezichtspunten in dezen keurigen en diep gevoelden zang aan te wijzen.

Wij noemen dan in den 5den zang de eerste ontmoeting van den jongeren broeder met Liana en zien reeds in de beschrijving der laatste de toegenegenheid des jongelings doorschemeren voor de uitverkorene zijns broeders.

Rein en geurig als de agaatroos, is daar ter plaatse de beschrijving dier onschuldige maagd.

Wij noemden den vijfden zang, wij deden niet wel, wij hadden met den eersten behooren te beginnen, want reeds de aanhef in den eersten maakt het duidelijk dat de jongste broeder, van zijn ballingsoord uit, ons zijn bitter hartewee leert kennen:

„Wij waren broeders eens, — thans nog in naam,

In naam? Wij gelooven het niet; het gansche gedicht weerspreekt zulks; iemand, die dus kon strijden en »ondergaan,« toont dat hij ware broederliefde bezit, dat hij meer dan in naam zich broeder noemen moet.

Kortom, zoowel de eerste als de laatste zang openbaart de gemoedsgesteldheid van den jeugdigen minnaar en dankt daaraan zijn poëtische schoonheid, overtuigt ons eens te meer van het eigenlijk doel des dichters-broedertrouw te verheerlijken. Hij make er ons geen verwijt van; gelukkig, hij heeft ons geen Petrarchische *Laura* te bewonderen gegeven, hij schonk ons meer, en dit houden wij voor onbetwist, dat zoo Dante aan zijn Divina Commedia den naam van *Beatrice* gegeven hadde, hij even onsterfelijk ware geweest als thans.

Maar in den vijfden zang van Liana vangt het lijden des jongelings aan, daarom begonnen wij daarmee.

Er is iets klassieks in den zesden zang, iets oorspronkelijks en daarom zoo wonder schoon. — Wij bedoelen de oorsprong der muziek, tot inleiding van het muzikale talent van Liana. Als wij u vroegen, lezers, of gij verband kondet vinden tusschen zondenval en muziek, zoudt gij wellicht het antwoord schuldig blijven.

»Dat hebt gij nu toch eens mis,« hooren wij ons van vele zijden toeroepen, »want de heer Fiore Della Neve laat de muziek juist een nagalm blijven van de goddelijke harmonie der geheele natuur uit de dagen van 's menschen oorspronkelijken onschuldstaat.«

»Zeer juist« beantwoorden wij de gemaakte tegenwerping, »zeer juist gezien en even juist daarom zien wij dat verband, want niet *alles* ging verloren door 's menschen zondenval, het wezen der dingen bleef en zal blijven ten eeuwigen dage; maar, en ziedaar waarachtige kunst, om in het bijzondere te kunnen zeggen en zóó te zeggen als Fiore Della Neve dit deed, dat de muziek, in weerwil van den val, als een nagalm der hemelsche harmonie bleef voortbestaan en ons aan dien heilstaat blijft herinneren, dat is... doch genoeg, wij schrijven eenige strophen af, ten bewijze dat Fiore Della Neve zijn sporen als *klassiek* dichter verworven heeft.

In 't aardsche paradijs, in 's wereldswordingstonde,
Sprak God tot d'eersten mensch in eigen hemeltaal;
't Was 's Heeren stem die zelf hem liefde en hoop verkondde,
Hem aarde en hemel toonde in d'eerste Scheppingspraal.

De zonde kwam, — de val. Voor 's menschen oog gesloten
Werd d'eeuw'ge hemel en 't mysterie van 't heelal;
Des Heeren heilig Woord, niet meer door hem genoten,
Dreigt hem ten jongsten dag in 't hoog bazuingeschal.

Verloren 's Heeren stem; slechts van Zijn laatste woorden
Dreunt galmend de echo in den verren donder voort,
In 't loeien van de zee, in 't buld'ren van het Noorden,
En in de ziele van den sterv'ling die ze hoort.

. . . .

Maar ook der Engelen „harpgezang vloot uit d'open hemelpoort hem ruischend tegen en zijn ziel hing verrukt aan dien harpaccoorden vloed.“...

Met onschulds paradijs heeft hij ook dit verloren,
Vergeten echter niet; een nagalm, diep en lang,
Bleef klinken onverpoosd, bleef eind'loos hem bekoren,
Zijn ziel vervullende met onweerstaanb'ren drang.

Wat eens als balsem vloeide in 't jong ontloken harte
Heelt steeds als balsem nog de diep geslagen wond,
Veredelt ied're vreugd, verzacht den pijl der smarte,
Herinnert aan 't genot dat de onschuld in haar vond.

Nog steeds en telkens weer drijft 't hem met zoet verlangen
't Geruisch te hooren van der eng'len fulpen wiek,
Der harpen gouden vloed en 't stroomen van hun zangen;
Hij vond in d'aardsche taal een naam er voor: *muziek*!

Dat is schoon, verheven en werkelijk klassiek. Die zulke regels geschreven heeft, zijn naam als dichter is gevestigd, ook in weerwil van den spotlach van sommige hooggeleerde Radamanten.

Zoo gaarne, maar wij durven waarlijk niet meer ruimte vergen, en daarom houde ons de schrijver de andere bijzonderheden ten goede, zoo gaarne zouden wij proeven van het beschrijvend talent des dichters

willen geven, want het schijnt dat een Max Havelaar voor een oogenblik den dichter de pen heeft geleend, om in een paar trekken (38sten zang) ons heerlijk Insulinde zoo meesterlijk te schetsen.

Nu geen woord meer, want over schoonheid en kracht van versbouw, noch over diens juist gepaste afwisseling spreekt men niet bij zulke dichters. Genoeg, alles valt daar te loven en niets er op af te dingen. Alleen zouden wij den jongeling een weinig minder pessimist hebben willen zien.

Wij wenschen Fiore Della Neve geluk met zijn meesterwerk en hopen nog veel van zijn hand onder oogen te krijgen, vooral ook de broederdeugd in den jongeren broeder beloond. A. B.

Mededeelingen uit Boeken.

Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft. *Vorträge von Franz Hitze* (Paderborn, Druck und Verlag der Bonifacius-Druckerei).

De uitmuntende geestesproducten der Katholieke sociaal-politici, de werken van Ratzinger, Albertus enz. worden door ons hoog gewaardeerd. Het bovenstaande werk neemt onder de sociaal-politieke geschriften van den lateren tijd zulk eene eervolle plaats in, dat eene korte bespreking er van gewis aan al onze lezers welkom zal zijn. Hitze heeft in korten tijd de sociaal-politieke literatuur met drie belangrijke werken verrijkt. Zijne *Sociale Frage und die Bestrebungen zu ihrer Lösung*« werd door de gansche pers met buitengewonen bijval ontvangen.

Het voor ons liggende werk behandelt gedeeltelijk moeielijke en veelbestreden vragen, zoodat men wel kan begrijpen, dat eenige beschouwingen van den schrijver niet zonder tegenspraak bleven, juist omdat hij ze krachtig had aangevat. Dit geldt hoofdzakelijk het eerste deel van het boek, de theorie. Het ontneemt echter niets aan de waarde van het boek. Zelfs de strengste critici zijn nog zeer ingenomen met de verschijning van dit werk.

»Dat dit werk groote actualiteit bezit,« schrijft de Graaf Kuefstein in de *Linzer Theologisch-praktischen Quartalschrift*, zal wel niet geloochend worden, evenmin valt er iets aan te merken op de populaire behandeling van de omvangrijke stoffe.«

De inhoud zelf is, zooals men dat van Hitze niet anders verwachten kan, geestig en op soliede christelijke stellingen gegrondvest. Daarom ook kan dit werk niet genoeg worden aanbevolen aan hen, die tijd noch gelegenheid hebben om meer andere op dit gebied geschreven werken te bestudeeren. Prof. Dr. von Hertling is het, wel is waar, in eenige principëele punten met Hitze niet eens, doch hij schrijft nochtans het volgende: »Het werk vond onmiddellijk bij zijn verschijnen belangstelling en uitbundigen lof. Beide verdient het, want de schrijver, die reeds in vroeger verschenen geschriften bewees, dat hij zich bezig hield met de studie der sociale vragen en een levendige belangstelling koesterde voor een beteren toestand der arbeidende klassen, levert het bewijs in dit grootere werk, met welk een ernst hij bezield was, de problemen in het licht der christelijke wereldbeschouwing te plaatsen, met welke voorzichtigheid hij den tact heeft alle afzonderlijke draden van het weefsel na te gaan.«

Aan het slot van zijn onderzoek zegt Hitze: »de werktijd is niet voldoende om de ruilwaarde te bepalen, die stelling van het Socialisme is verkeerd. Wil het Socialisme eene toekomst hebben, zoowel in zijne critiek als in opbouwende werkzaamheid, dan moet het voornamelijk zijne waarde-theorie verbeteren.«

Hitze verlangt beslissend dat de boerenstand en de arbeidersstand behouden blijven en dat beide nieuwe krachten zullen ontvangen. 't Zou ons te ver leiden wilden we uitvoeriger mededeelingen doen aangaande de maatschappelijke orde, zooals Hitze die voorstelt. Veel er van schijnt ons toe tot een zeker rijk van idealen te behooren, dat niet te bereiken is. Mocht het echter met eene hervorming der maatschappelijke toestanden op christelijke grondslagen ooit ernst worden, dan zal Hitzes »*Kapital und Arbeit*« groote diensten bewijzen. Wie in de zoo gewichtige sociale quaestie belangstelt en haar wil bestudeeren, mag het hier besproken boek niet ongelezen laten.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

Friesch Genootschap te Leeuwarden. Het 54ste verslag der Handelingen van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden over het jaar 1881—1882 is aan de leden gezonden.

Door het Genootschap werd over dat jaar uitgegeven behalve de catalogus van het Museum, eene aflevering van *De Vrije Vries* (deel XV, afl. 1) en mr. W. B. S. Boeles, *De Friesche Academie en het Rijks Athenaeum te Franeker*, deel II, 3de helft, 1ste gedeelte. De geldmiddelen sluiten met een batig saldo van f 103.37½. Door de herkiezing van aftredende bestuursleden is het bestuur onveranderd gebleven.

Tot buitengewone leden werden benoemd de heeren J. J. Bruinsma te Leeuwarden, dr. W. Pleijte, dr. J. G. R. Acquoy, beiden te Leiden en J. J. Habets, Archivaris te Maastricht.

Het Genootschap bestaat thans uit;

2 eereleden, 54 buitengewone en 308 gewone leden.

Door aankoopen en geschenken werden het museum en de munt-, penning-, schilderij- en prentenkabinetten aanmerkelijk vermeerderd; o. a. gaf jhr. mr. F. J. J. Van Eysinga ten geschenke eene hoogst zeldzame groot (1417) van keizer Sigismund, geslagen te Leeuwarden, het tweede bekende exemplaar. Deze werd bij het afgraven der terp op Feitsmastate bij Huizum gevonden.

Twee bekers van 10,0000 fr. In 1578 werd den magistraat van Wezel een geschenk aangeboden door gevluchte Noord- en Zuid- Nederlanders, bestaande uit twee bekers, die een gewicht van 4½ Ned. pond vertegenwoordigden, van gedreven zilver en zwaar verguld. Dezer dagen werd er de aanzienlijke som van 100,000 fr. voor geboden door een Amsterdamsch antiquaar; dit aanbod is echter afgeslagen.

Nadat de jaarlijksche tentoonstelling van beeldende kunst (de *Salon*) uit handen van de Fransche regeering in die van particulieren was overgegaan, heeft de regeering, gelijk men zich zal herinneren, besloten eene driejaarlijksche tentoonstelling onder hare leiding

te houden, zoodat ook de commissie van beoordeeling door haar zal gekozen worden. Deze tentoonstelling zal in de maand September van dit jaar worden geopend. De kunstenaars zijn thans verwittigd, dat er niets wordt toegelaten, dat niet binnen de laatste vijf jaren is vervaardigd. Voorts is ter kennis gebracht, dat de kunstwerken, die naar de tentoonstelling te Amsterdam worden gezonden, te Parijs niet toegelaten worden.

Doré illustreert Shakespeare. Tot Doré's nalatenschap behooren twintig groote en een aantal kleine schetsen voor een geïllustreerde uitgaaf van Shakespeare. Waarschijnlijk zal deze weldra, volgens Doré's verlangen, in Engeland verschijnen.

Het Gouvernement van Punjab (Br.-Indië) heeft een som van 38,000 robijen toegestaan voor de conservatie van de oude monumenten des lands.

Toen Columbus Amerika ontdekte, blijkt hij reeds vóór te zijn geweest door.... de Chineezen; bij een opgraving in Columbia heeft men nl. Chineesche munten gevonden, die van circa 3000 jaren geleden dagteekenen.

Aimé Millet legt de laatste hand aan een standbeeld van Edgard Quinet, dat voor de stad Bourg bestemd is. De historieschrijver is voorgesteld zittende, in een peinzende houding. Als of hij waarlijk de geschiedenis moest uitvinden. Het beeld zal in brons worden gegoten en in Mei worden onthuld.

De allegorische groep, betreffende den oorlog van 1870/71 *Quand-même!* van den beeldhouwer Mercie, die op het salon zooveel aandacht trok, is nu te Belfort aangekomen. waar zij zal geplaatst worden. De groep is van brons en vier meters hoog. De stad Parijs heeft het recht van reproductie.

Voor Wilhelm von Humboldt zal te Berlijn een standbeeld worden opgericht. De beeldhouwer Otto te Rome werd met de eervolle taak belast, en allen, die zijn werk zagen, prezen de gelukkige uitvoering, roemden bovenal den kop welke bijzonder gelukkig den denker en wijsgeer weêrgaf. Ook een oude nicht van Humboldt, die te Rome woont, kwam het beeld zien. Zij vond het wel mooi, maar volstrekt niet gelijkend. Humboldt, zeide zij, was eer leelijk dan knap, en hier is hij mooi. Inderdaad schijnt Otto meer gevraagd te hebben, hoe men zich Humboldt voorstelt, dan hoe hij er werkelijk heeft uitgezien. Het beeld zal nochtans geplaatst worden.

OUDE LEGENDE.

HOE PIJLATUS GHEBOREN WERD ENDE HOE HIJ SIJN LEVEN LIET.

Het was een coninc dye Tyrus hyet ende hi lach bi een molenaers dochter die Pyla hyet. Ende hoer vader, die molenaer, hiet Atus, ende si ghebaerde enen soen, ende Pyla maecten een name nae haars vaders name die Atus hyet ende si hiet haer kijnt Pylatus. Ende doe Pylatus drye iaer out gheworden was, so sende si hem den coninc. Ende die coninc hadde enen soen vander coninghinne die wel also out scheen als Pylatus. Ende doe si out gheworden waren, alsoe dat si besceydenheyt hadden, zoo speelden si dicwile onderlinghe mit worstelen ende met slingheren. Mer des conincs ghetrouwede soon, alsoe hij edelre was van gheslachte so was hi vromer ende bequamer in allen manieren van speelen ende van gheneuchten. Des hadde Pylatus alsoe groten nijt dat hi al heymelic sinen broeder doot sloech. Doe dat die coninc hoerde, doe hadde hijs groten rouwe, ende vergaderde al sinen raet ende vraghede watmen doen soude mit desen die dus sinen broeder gedodet hadde. Ende si riepen alle dat hij waerdich waer dat men hem dode; mer doe die coninc tot hem selven quam, doe en woude hi gheen quaetheyt op quaetheyt legghen, mer hij sende Pylatus te Roemen voer die tynse dat hij daer alle iaers schuldich was omdat hij ontsculdich bliven woude om sijns soens doot, ende quijt bliven van den tynse van Roemen. Doe ter tijt was oec te Roemen des conincs soen van Vrancrijc. die oeck ghesent was te Roemen voor sinen tyns. Hier nae soe gheselde Pylatus mit desen, mar doe hi sach das hij hem boven ghinc in seden ende in vroemheden; soe dode hi hem ooc van nyde. Mer doe die van Roemen vragheden wat men mit hem doen soude, soo seiden si: Blivet dese levende die sinen broeder vermoert heeft, ende sine gheselle ghewroget, hij sel den rijke van Roemen zeer oerbaerlic sijn ende hi die fel is, sel die felle vianden wel bedwinghen. daerom seiden si omdat hi der doot schuldich is, soe maecten rechter in dat eylant Poncio die luiden die gheen rechter hebben en willen of hi machscien hoer hövaerdye met scalcheden mach bedwinghen. Ende mach hi dat niet doen dat hi dan ontfaet dat hi wel verdient heeft. Doe Pylatus dus ghesent was tot dien luden die hoers rechters pleghen te doden, soe wist hi wel tot wat luden datmen hem sende ende oek om die sentencie syns leven. Ende hi peynsde al heymelic dat hij sijn lijf behouden wilde. Ende hi dede dat volc al onder mit dreyghen of mit beloften ende mit pine ende mit goede. Ende omdat hij dat aldus verwonnen hadde, soe wort hi nae dae (*dat?*) eylant gheheten Poncius Pylatus. Ende doe die coninc Herodes syn vromichede verhoerde, zoe was hi die scalc was blide om Pylatus scalcheden.

Ende mit ghiften ende mit boden, die hij hem sende, dede hij hem tot hem comen. Ende hi leverde hem sinen macht boven Judeen ende Jherusalem. Ende doe Pylatus ontallic veel ghelst vergadert hadde, soo voer hi te Roemen wert dattet Herodes die conninc niet en wistte. Ende hij gaf dat grote ghelt Tyberius den keyser van Roemen. Ende hi verwerfde dat hem die keyser gaf dat hi van Herodes te lene hilt. Om dese sake was Herodes ende Pylatus viande al totter tyt van ons Heren passie. Doe worden si weder vriende doe Pylatus Ihesum tot Herodes sende.

(*Het slot in een volgend nummer.*)

Inhoud van Tijdschriften.

Revue Scientifique. No. 1. 6 Jan. 1883.

PSYCHOLOGIE. — Faculté de médecine de Paris. — Cours de M. Ball: Les frontières de la folie.

GÉOLOGIE. — La région de Ouargla par M. G. Rolland.

PHYSIQUE. — L'Héliodynamique et les applications de la chaleur solaire par M. Abel Pifre

VARIÉTÉS. — Un cerveau d'assassin — L'autopsie de Guiteau par M. H. de Varigny.

CAUSERIE BIBLIOGRAPHIQUE. — Bibliographie. Chimie. Thesis pour le doctorat de la faculté des sciences de Paris. — Synthèse des aldéhydes, acetones et glycols aromatiques par M. E. Burcher.

ACADÉMIE des sciences de Paris. Séance 26 Dec. 82 et 27 Janv. 83.

CHRONIQUE —

Revue Scientifique du 20 Janvier 1883.

PHYSIOLOGIE. I. La vaccination charbonneuse par M. Koch. II. Réponse à M. Koch. par M. Pasteur.

CHEMIE. Thèses pour le doctorat de la faculté des sciences de Paris.

Recherches sur la série pyridique, par M. Oechsner de Coninck.

STATISTIQUE. La mortalité de la fièvre typhoïde et le traitement par les bains froids, par M. Frantz Glénard.

VARIÉTÉS La Vitesse kilométrique des chemins de fer.

ACADÉMIE DES SCIENCES de Paris. Séance du 8 et 15 Janvier 1883.

Revue du temps — Bibliographie Chronique.

Revue des questions Scientifiques. 20 Janvier '83

1. Les phénomènes d'hystériques et les révélations de Sainte Thérèse, par le R. P. G. Hahn S. J. 3 Applications médicales de l'électricité statique par le Dr. Maller. 3. La bible et la science, par M. C. Foville prêtre de St. Sulpice. 4 Histoire des moteurs à gaz, par M Aimé Witz. professeur aux facultés Cath. de-Lille. 5. La notion de l'étendue et ses causes objectives, par M. E. Domet de Vorges.

6 Bibliographie. 7. Revue des Recueils periodiques. 8. Notes.

Revue des questions historiques. 1 Janvier.

1. La victoire de Clovis en Poitou et les légendes de Saint Maixent par Dom François Chamard. 2. La paix de Troyes avec l'Angleterre 1563—64. par le comte de la Terrière. 3. Le pape Innocent XI et l'élection de Cologne en 1688 d'après des documents inédits par M. Charles Gervy. 4. De l'authenticité des livres saints. Réponse aux souvenirs d'enfance et de jeunesse de M. Renan, par M. F. Vigouroux prêtre de Saint Sulpice. 5. Mélanges: Le Cardinal d'Armagnac et Jacques de Germigny, par M. Ph. Parmezey de Larroque. Une these sur Duguay-Trouin, par M. Felix Roubrois. Christophe de Beaumont, archevèque de Paris, par M. Charles Gérin. Lamartine d'après sa Correspondance, par le Comte de Puymaigre. 6/9. Courriers anglais, belge, russe et du nord 10 Chronique 11. Revues, Receuils pérodiques 12. Bulletin bibliographique.

NOUVEAUTÉS

LE LIVRE SACRÉ DES PSAUMES. Traduit de l'hébreu en français et en latin, avec l'indication de l'antique marche dialoguée des chants. Par M. Benoit Vacquerie, ancien professeur de l'Université. *Ouvrage honoré d'un Bref de S. S. Léon XIII.* 1 vol. in-8o. Prix: franco, 6 fr.

L'AGE DE LA PIERRE ET L'HOMME PRIMITIF, par l'abbé Hamard. Un fort volume in-12, orné de plusieurs gravures. 4 fr.

HISTOIRE DU SENTIMENT DE LA NATURE.— Prolégomènes, par Victor de Laprade. 1 vol. in-12. 3 fr. 50 c.

CONFÉRENCES SUR LA VIE SURNATURELLE, par l'abbé de Broglie. *Deuxième série* 1 vol. in-12. 4 fr. *Troisième série* 1 vol in-12, 3 fr.

ROME ET LA PAPAUTÉ, par Auguste Nicolas, 1 vol. in-8. 3 fr. 50 c.

DE LA CONNAISSANGE DE SOI-MÊME. Essais de psychologie analytique, par Charles Looman. *Deuxième éditon.* 1 vol. in-12.5 fr.

LE PRÊTRE DANS LE MINISTÈRE des missions, des retraites et de la prédication, par le R. P. Berthier. Un fort volume in-8.5 fr.

LE MARÉCHAL BUGEAUD d'après sa correspondance intime et des documents inédits (1784-1849), par le comte H. d'Ideville *Tome troisième*, 1 vol. in-8. 8 fr

LACORDAIRE. Souvenirs et lettres d'un ami, par Monseigneur Joseph Régnier. 1 vol in-12.2 fr. 50

LES SPLENDEURS DE L'ASTRONOMIE, ou il y a d'autres mondes que le nôtre par l'abbé L.-M. Pioger. — *La Lune*, 1 vol. in-12.2 fr. 50 — *Le Soleil*, 1 vol. in-12.3 fr.

Ingezonden.

In DE PORTEFEUILLE van den 27 Januari 1883, las ik eenige regels over het artikel: *De eeredienst van het genie en het gedenkteeken voor Darwin*, door den zeereerwaarden heer S. van den Anker, geplaatst in Dl. II van den XV jaargang der »*Studiën* op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied.« De zeereerw. schrijver heeft zich veroorloofd daarin zijne verwondering te kennen te geven over de jammerklacht door de redactie van DE PORTEFEUILLE geslaakt, toen zij hoorde van het Nederlandsch Comité, dat slechts 69 inteekenaars wilden bijdragen tot het oprichten van een monument voor Charles Darwin. Daarover zijn verwondering te kennen geven, dat was te erg! Met eenige banale phrasen moest den zeereerwaarden schrijver eens duchtig de les gelezen worden. Dat de heer van den Anker een *blinden haat* voor Darwin openbaart vindt DE PORTEFEUILLE zeer verklaarbaar. Getuigt het artikel van de *Studiën* waarlijk van *blinden haat?* vroeg ik mij zelven af. Om mij daarvan te vergewissen las ik het bewuste artikel nog eens over, en na die lezing meende ik met DE PORTEFEUILLE niet te mogen instemmen. Vooreerst toch was het mij duidelijk, dat de heer van den Anker met de theorie van Darwin volstrekt niet onbekend is, en ook dezen Engelschen geleerden den lof niet onthoudt, die hem als natuurkundige en waarnemer toekomt. Van *blinden haat* dus geen spoor, tenzij de redactie van DE PORTEFEUILLE dien wellicht bij den schrijver meent te bespeuren, omdat hij de zoogenaamde *Descendenz-hypothese* als onbewezen en onaanneembaar beschouwt. Neen, liever veronderstel ik, dat de redactie van DE PORTEFEUILLE hare woorden niet heeft gewogen, dan dat zij zulk een ongerijmde meening is toegedaan. Of is zij wellicht van oordeel Darwins hypothese tot een bewezen stelling te kunnen maken? Dat zij dan niet nalate haar licht over de wereld te laten schijnen. Geen *negen en zestig* maar *duizenden* in Nederland zullen gewis bijdragen, om een overgankelijk gedenkteeken dier redactie ter eere op te richten.

De schrijver in DE PORTEFEUILLE schijnt bij den heer van den Anker *vreeze* voor Darwin te bespeuren. Meent hij wellicht, dat die *vreeze* in den katholieken priester is opgekomen uit bezorgdheid voor de Roomsche Kerk, welke door Darwin met een totalen ondergang bedreigd wordt? Is dit inderdaad uw oordeel? O, wees dan gerust, mijnheer, verwerp vrij die gedachte; niets dan een ijdele illusie zult gij er meê verliezen; geen katholiek is om wille der Kerk voor

Darwin beducht. 't Is niet de eerste maal, dat de leer der Roomsche Kerk aangevallen wordt: achttien eeuwen heeft zij getrotseerd, en nog zal het eerste bewijs geleverd moeten worden, dat hare *dogmata* met de ware wetenschap in strijd zijn. Komt u deze bewering ongelooflijk voor, zoek de redenen daarvan in uwe geringe kennis van de leer der Katholieke Kerk. Nergens anders zult gij haar vinden. Neen, de Roomsche Kerk heeft niets, hoegenaamd niets te vreezen van een *hypothese*, die nog niet eens met recht dien naam mag dragen, om de talrijke onwaarschijnlijkheden en vele contradicties, welke haar aankleven. Lees wat beroemde Duitsche en Fransche natuurkundigen over het Darwinisme hebben geschreven, bestudeer het geleerde werk van *A. Wiegand* (Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons und Cuviers; Braunschweig) en ik twijfel niet of uw sympathie voor Darwin zal aanmerkelijk bekoelen. Misschien dat ge na ernstige studie met *Friedr. Pfaff* zult zeggen: »Wer nicht bereits durch den Darwinismus für objective Beurtheilung der durch ihn behandelten naturgeschichtlichen Thatsachen unfähig geworden ist, wird keinen andern Eindruck erhalten, als dass derselbe einen wahren Augiasstall von bodenlosen Hypothesen, Widersprüchen mit sich selbst und von alles Maass übersteigenden Zumuthungen an den Gesunden Menschenverstand darstellt, und wird dann das öfter gefällte Urtheil von der Verderblichkeit des Darwinismus für die Wisschenschaft wohl gerechtfertigt finden.« (Schöpfungsgeschichte; Frankfurt). De hypothese, welke professor Haeckel door de ellendigste knoeierijen wilde steunen is den naam van wetenschappelijke hypothese geheel onwaardig. Wien het woord *knoeierijen* ongepast voorkomt, herinnere zich het artikel uit *Onze Wachter* (1881.) *Een man van beteekenis.* Niet anders mag de handelwijze van Haeckel genoemd worden, toen hij de *biogenetische grondwet* als waar wilde doen gelooven. Ik beken, dat Haeckel door vele Darwinisten met weinig vleiende eeretitels begiftigd is, maar ik weet ook, dat Darwin zelf den Pruisischen hoogleeraar als een zijner uitstekendste volgelingen waardeerde.

Hoewel een katholiek priester het Darwinisme niet om wille der Kerk behoeft te duchten, mag hij het toch geen schuldeloos stelsel noemen. Deze hypothese maakt menigeen diep ongelukkig; zij berooft den argelooze van het geloof, schaadt de natuurlijke Godskennis, vermindert de zedelijkheid, ondermijnt de grondslagen van de maatschappij. Zie, daarom is het Darwinisme te vreezen, daarom pleegt iedereen onrecht, ook de redactie van DE PORTEFEUILLE, met Darwin te verheerlijken, dewijl hij aan de *Descendenz-hypothese* eene nieuwe vermaardheid heeft gegeven.

De schrijver die den zeereerwaarden heer een gevoelige kastijding toedient, is, naar ik uit zijn woorden moet opmaken, altijd zoo boos niet. Hij verklaart zelfs gelachen te hebben met de monomanen, die Darwin als een heilige vereerden. Mij dunkt die lach moet beteekenisvol geweest zijn, want lachen, prijzen, laken 't misstaat altemaal »na zeer oppervlakkige kennismaking«.

Wat mij echter het meest bevreemde, was, dat de kastijder zoo vreeselijk gebeten is op »schreeuwers.« Van hem had ik iets anders verwacht. Waarom is hij niet tot de conclusie gekomen, dat Darwin in Nederland niet vele bewonderaars heeft, dat zijn zoogenaamde *hypothese* nog niet veel bijval vindt, al schreeuwt men ook »dat in alle landen en onder allerlei soort van menschen, bij duizenden, bij millioenen de vereering en bewondering voor (Darwin) diep gevoeld wordt«? In waarheid, het is een gelukkig verschijnsel, dat er in Nederland slechts *negen en zestig* hebben bijgedragen voor het op te richten gedenkteeken; dit feit levert een sprekend bewijs, dat Nederland nog slechts weinige vereerders van Darwin telt, want anders hadden velen wel een penningske bijgedragen voor het monument, ja desnoods hadden sommigen zich wel een *sigaar* of een *glas bier* ontzegd. Immers altijd is ons volk tot offers bereid, wanneer het geldt een man te verheerlijken voor wien het sympathie gevoelt.

Mijnheer de Redacteur, u reeds bij voorbaat dank zeggende voor de opname dezer regels in uw geëerd blad, verblijf ik hoogachtend,

Uw Dienstw. Dienaar.
X.

HOOGDUITSCHE LEESTAFEL.

Neuere Fastenpredigten.

PREDIGTEN FÜR DIE FASTENZEIT, gehalten *v. Th. Schmülling*, Pfr. ad. St. Servatium in Münster. Aus dem Nachlasse des Verf. hrsgg. von H. Kömstedt. Munster, Theissing. 1882. gr. 8⁰. 618 S. M. 6.

DAS BITTERE LEIDEN JESU-CHRISTI, eine Tugendschule für den Christen. Sechs Fastenpredigten nebst einer Charfreitagspredigt. Von *C. M. Wermelskirchen*, Rector der Marienkirche in Aachen. Aachen, Barth. 1882. gr. 8⁰. 74 S. M. 1.

PREDIGTEN FÜR DIE HL. FASTENZEIT, *v. Claudius Terier*, Pr. d. S. J. Aus dem Französ. 2 Theile. Rgsbg. Coppenrath. gr. 8⁰. 328 u 292 S. M. 7,20

Das werk enthält eine Predigt für jeden Tag der heil. Fastenzeit met Ausnahme den Samstage u. schlieszt ab met 4 Osterpredigten. Bietet uns der Umstand dasz diese Predigten auf besonderen Wunsch des hochw. Bischofs v. Regensburg übersetzt wurden, schon Bürgschaft, dasz wir es hier mit einer gediegenen Arbeit zu thun haben.

DIE KIRCHE ALS DAS REICH GOTTES. Sechs Fastenpredigten von Dr. *Const Mattner*, Pr. d. Diöc. Breslau, Görlich. 8⁰. 52 S. M. 0,75.

DIE STATIONEN DES HL. KREUZWEGES. Sieben Fastenpredigten von *W. Stern*, Pfr. in Breslau. 8⁰. 74 S. M. 1.

IM KREUZE IST HEIL. Sieben Fastenpredigten v. *Aug Meer*, Präfect am fürstb. Knabensem. 8⁰ 48 S. M. 0,90.

DIE LETZTEN DINGE DES MENSCHEN. Sieben Fastenpredigte von *A. Maliske.* Gymnasial-Religionslehrer. ebd. 1882. 8⁰. 62 S. M. 0,75.

SECHS FASTENPREDIGTEN über das Leiden u. den Tod Jesu Christi von *L Niemann*, Pr. d. Dioc. Breslau 8⁰. 44 S. M. 0,60.

DIE SIEBEN HAUPTSÜNDEN. Sieben Fastenpredigten von *Th. Klein*, Pfr. in Landsberg. 8⁰. 92 S. M. 1,20.

BERICHT.

Het ingezonden wederwoord der Kerelszonen zal in ons volgend nummer worden opgenomen.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Janstraat te Haarlem.

Nº. 24. TWEEDE JAARGANG. 1882.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers **KÜPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Prijs per jaar *ƒ* 3, *franco* per post *ƒ* 3,25, voor België *ƒ* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Sint Thomas, doctor Angelicus; editio Leonina, Sint Bonaventura, doctor Seraphicus, Dante Alighieri; Il Paradiso, vertaling van Mr. *Joan Bohl*. — Doctor Seraphicus. Doctoris Seraphici S. Bonaventurae, Opera Omnia. — Dat Dr. Jan te Winkel zich verantwoorde! *P. van Hooff*. — Mededeelingen uit Boeken: Der h. Cyprian von Karthago, Bischof, Kirchenvater und Blutzeuge Christi in seinem Leben und Wirken dargestellt von Dr. *J. Peters*, Professor am bischöfl. Seminar zu Luxemburg. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Correspondentie. — Inhoud van Tijdschriften.

Sint Thomas, doctor Angelicus; Editio Leonina, **Sint Bonaventura,** doctor Seraphicus, **Dante Alighieri.** Il Paradiso, vertaling van Mr. Joan Bohl.

Met Dante's Paradijs zullen wij beginnen en zoo opgaan tot de twee andere zonen en zonnen der wetenschap en heiligheid.

Ter staving van wat we betrekkelijk de Dante's vertaling in Nederlandsche Terzienen met verklaringen en aanteekeningen nopens den Dichter door Mr. Joan Bohl aanstipten in ons voorlaatste nommer, zullen we thans onzen lezers de gelegenheid aanbieden nader kennis te maken met deze uitmuntende verrijking der Nederlandsche Letteren.

Het Januari-nommer van »De Wachter, Nederlandsch Dante-Orgaan,« legt ons reeds de drie eerste zangen geheel en een deel van den vierden zang van Het Paradijs in Nederlandsche Terzienen voor. Wat daar te lezen, te genieten is, mag waarlijk een feestmaal uit het Paradijs genoemd worden. Hoofd en hart genieten er volop: Wijsbegeerte en Godgeleerdheid, Dichtkunst en Taalkunde zingen er in onze Moedertaal een zoo heerlijk Quartet, dat onze 17e en 19e eeuw er den heer Bohl wel dankbaar voor mogen wezen. Wij aarzelen niet op deze vertolking toe te passen wat Dante zei tot Beatrice:

il cui parlar m'inonda,
E scalda si, che più e più m'avviva,

Non è l'affezion mia tanto profonda,
Che basti a render voi grazia per grazia.

wier vloeiend spreken
Mij zoo verwarmt, dat 'k meer en meer ga leven,

Zoo diep is mijne liefde niet gebleken,
Dat ze u voldoenden dank voor gunst kan geven.

Verschillende verdiensten hebben de verschillende vertalingen die we van Dante hebben; ze zijn ons niet onbekend; maar boven alle Nederlandsche vertalingen spant die van Mr. Bohl de kroon. Wij willen die schrijvers nu hier niet noemen, ten einde geen schijn te geven aan het vermoeden dat ze slechts aangevoerd worden om overwonnen en aan dezen zegewagen gekluisterd te worden.

Laten we ons nader verklaren betrekkelijk hoofdpunten:

1º De geschiedkundige aanteekeningen: ze zijn eerder zuinig dan kwistig, edoch schier altijd zeer oordeelkundig medegedeeld, laten uiterst zelden nog iets te wenschen over.

2º De verklaringen: doorgaans zijn even duidelijk als beknopt, onverschillig van welk vak van wetenschap er sprake zij. Meestal zijn ze rijk aan zin en leering.

3º En nu de vertaling. Om een vertaling aan de vuurproef te onderwerpen, moet men ze leggen naast den oorspronkelijken tekst en ze daarmee in vergelijking brengen. Wat is het gelukkig voor vele vertalers dat hunne lezers den oorspronkelijken tekst of niet verstaan of dien niet onder de oogen hebben bij het lezen der vertaling!

Mr. Bohl heeft zich verlustigd in het braveeren van die vuurproef: hij legt ons altijd naast zijne vertaling ook Dante zelven voor. De vergelijking ervan, was ons, wij verklaren het volgaarne, bij het lezen dezer zangen een voortdurend genot; zoo nauwkeurig is zin en beeld, en wat ongelooflijk mag schijnen, doorgaans versregel voor versregel teruggegeven. Zelden gaat een denkbeeld, hoe ondergeschikt ook, verloren bij den vertaler. Zelden voegt hij er iets bij: en waar dit gebeurt, daar is de vertalende dichter volkomen in harmonie met den vertaalden Feniks.

Een enkel voorbeeld van toevoeging en een van weglating, zullen wij meteen aanwijzen, na nu eerst te hebben gevraagd, of iemand een Nederlandschen dichter kent die betere Terzienen schreef of schrijft dan deze vertaler van Dante? Ziehier het begin van dit Derde Lied, de 4 eerste Terzienen van den Eersten Zang:

La gloria di Colui, che tutto muove,
Per l'universo penetra e risplende
In una parte più, e meno altrove.

Nel Ciel che più della sua luce prende
Fu' io, e vidi cose, che ridire
Nè sa, nè pùo qual di Lassù discende;

Perchè, appressando sè al suo Disire,
Nostro intelletto si profonda tanto
Che retro la memoria non può ire.

Veramente quant' io del Regno santo
Nella mia mente potei far tesoro,
Sarà ora materia del mio canto.

De glorie van den grooten Albeweger
Dringt door het weidsch heelal en schiet haar stralen
Meer in het eene en min in 't and're leger.

'k Was in den hemel die het meest mag pralen
In d'oceaan des lichts; en ik zag dingen,
Die wie van daar komt kan noch mag herhalen;

Dewijl, wanneer het tot zijn Wensch kan dringen,
Zich ons verstand zoo gansch verdiept in Dezen
Dat geen geheugen weerkeert in die kringen.

Maar toch, de schat, dien ik kon zamenlezen
In mijnen geest, van 't Heilig Rijk zal heden
Voor mijnen zang de rijkste stoffe wezen.

Waar de vertaler iets toevoegt aan de woorden van Dante, wat hij niet dan zelden doet, daar is het toegevoegde zoo passend en zoo vereenzelfd met den inhoud van het oorspronkelijke, dat het mag worden gehouden voor een nieuwe loot aan den stam van Dante ontsproten. Ten voorbeeld zij de 19e Terziene, waar de vertaler de zinsnede *om 't pogen vol waanzin*, aan Dante's tekst bijvoegt:

Daal in mijn hart, waar zich uw adem spreidde,
Als toen uw gramschap Marsias, *om 't pogen*
Vol waanzin uit de schacht des lichaams scheidde.

Entra nel petto mio, e spira tue
Si, come quando Marsias traesti
Della vagina delle membra sue.

Ter opheldering van het mythologische verhaal waarop Dante hier zinspeelt, geeft de vertaler de volgende aanteekening:

»Marsias, een phrygische satyr, die de door Athene (Minerva) weggeworpen fluit vond en zich met Apollo in een wedstrijd waagde, onder voorwaarde, dat de verwonneling zich den overwinnaar prijs zou geven. Apollo, die met zijn cyther den prijs behaalde, hing den verwaanden fluitspeler aan een boom op en stroopte hem het vel af. Te Rome en elders stond op de markt een standbeeld van Marsias ter inscherping der strenge straf van opgeblazen waan.«

Zelden laat de vertaler iets van de grondstof van het oorspronkelijke te loor gaan: b.v. in den 2en zang, Terz. 25, v. 3. — om het duidelijk te maken. moet ik 3 terzienen, die de lezer hier weer gaarne zal lezen, aanhalen.

Beatrix heeft de hoogte ga geslagen,
Ik haar. En in den tijd, dat, voortgevlogen
Naar 't doel, de pijlen van de bogen jagen,

Kwam 'k ergens, waar iets wonderlijks mijne oogen
Tot zich trok, waarom zij, wie niets verholen
Kon zijn van *'t geen me inwendig heeft bewogen*,

Zoo schoon als blij, den blik naar mij liet dolen:
„Hef dankbaar uwen geest tot God; Hij leidde
Ons tot zijne eerste ster!" heeft zij bevolen.

Beatrice in suso, ed io in lei guardava;
E forse in tanto, in quanto en quadrel posa,
E vola, e dalla noce si dischiava

Giunto mi vidi ove mirabil cosa
Mi torse il viso a sè; e però quella,
Cui non potea *mia cura essere ascosa*,

Volta vêr me si lieta come bella;
Drizza la mente in Dio grata, mi disse,
Che n'ha congiunti con la prima stella.

De vertaler meldt slechts in het algemeen van 't geen den dichter inwendig had bewogen terwijl Dante aanwijst den aard, de natuur van die beweging namelijk *mia cura*. Waarom ook hier niet de geheele zinrijkheid overgebracht b.v. als volgt:

. . . . Wie niets verholen
Kon zijn *van 't geen mijn zorge heeft bewogen?*

Ik beken dat zulke nietigheid eigenlijk niet moest vermeld worden als kritiek, daar het veeleer tot lof verstrekt van het overige der vertaling. Dit willen we ook.

Een enkel stroef vers als 125 van den 1sten zang:

Daarheen nu, als ter voorbestemde kuste,
Draagt ons de kracht *van 't koord, 't welk 't haar ontsnelde*,
Steeds heenstuurt naar een doel vol zoeten luste,

is uiterst zeldzaam. Een onjuist woord om het rijm, als in v. 63 van den 2den zang:

„onjuist blijkt uw gelooven,
Indien ge aandachtig luistert naar de gronden,
Waarmede ik u die meening zal *ontrooven*,

is er als een witte raaf, en als een vlekje in de zon.

Wat volgens onze meening aan het drievoudig poëma van Dante eene onsterfelijkheid geeft, even onvergankelijk als het bestaan van de Italiaansche Taal en het Katholieke geloof, dat is de gelukkige vereeniging van Dante's dichterlijk genie en Thomas' wetenschap en Sint Bonaventura's gevoel. Ook wij beweeren dat die drie vernuften:

« Hann' ordine tra loro, e questo è forma

en dát geeft aan Dante en zijn werk zijn geheel bijzonder karakter: e questo è forma, en dát doet Dante's poëma gelijken op Gods Kerk. Al wie Dante's theologisch en philosophisch stelsel nagaat, zal bevinden dat het volmaakt in harmonie is met de wijsbegeerte en de godgeleerdheid van die twee verheven geesten en zuivere harten. In Dante's poëma vindt men, waar de Dichter de waarheden van het Christendom aanvoert, de helderheid van begrippen, de nauwkeurigheid der definitiën, de kracht van betoog die Thomas eigen zijn, even als men er vindt de mystieke diepte en de hemelschheid van gevoelen die Sint Bonaventura onderscheiden.

De bespiegelende en de mystieke Godgeleerdheid vieren bruiloft in de Trilogie van den Italiaanschen Dichter.

Dat Mr. Bohl, als Katholiek, bij uitstek in staat is, veel meer dan de andere Protestantsche Nederlanders die ons Dante vertaalden, des Dichters theologie en philosophie tot haar recht te laten komen, mag hier niet aan twijfel onderhevig zijn.

Ook op dezen grond bewijst de vertaler een grooten dienst aan Nederland, daar hij zoo vele landgenooten vrijwaart tegen misleiding, waar men hun in strijd met de waarheid Dante voorstelt als een voorlooper van de Hervorming en de vrijdenkerij.

De zinsrijkheid en juistheid van het oorspronkelijke, is het mogelijk, terug te geven, blijft des vertalers heiligste plicht en moeielijkste taak: en waar het geldt Dante te vertalen in Nederlandsche Terzienen, zou men die taakvervulling dikwijls voor een onmogelijkheid kunnen houden. In hoe verre echter het woord van onmogelijkheid dienst doet in het woordenboek van dezen vertaler, mogen anderen beslissen: ons leggen de buitengewone verdiensten van deze vertolking den plicht op, overal de hoogste volmaaktheid te vragen. Een paar voorbeelden slechts, juist met het oog op die zoo gewenschte theologische en philosophische juistheid b. v. mag er, zooals in nota 87, Derde Zang, sprake zijn van »*eeuwige* schepselen, die God onmiddellijk en in eigelijken zin schept.«? Laat die nauwkeurigheid niets te verlangen over, waar er, zooals bij den Tweeden zang, in de nota bij vers 148 gezegd wordt, dat Dante »ook wel slechts de eene, edele, vrije, *onvernietigbare* stof in het geheele uitspansel kan aannemen.« En vroeger in II Zang bij v. 42, waar

het geldt »het aanschouwen der Godheid, waarin de eveneens op natuurlijke wijze niet te verklaren persoonlijke *verbinding* van Godheid en menschheid in Christus ons voor oogen zal treden.«

»Dante weet hier, op den hoogsten trap der genialiteit, een bovennatuurlijk theologisch vraagstuk op eenvoudige wijze te behandelen en eene proeve van *oplossing* »(neen, van voorstelling, van toelichting)« te geven,« de nota bij v. 72 zegt: »de kracht der liefde *overwint hier* elke ongeregelde begeerte;« neen, in dat oord van hemelsche zaligheid bestaat geen ongeregelde begeerte; zou dus hier niet moeten gezegd worden, de kracht der liefde *voorkomt* elke begeerte die ongeregeld zou zijn. En de vorige nota bij vers 20 dan? IVe Zang, wegens uw beperkt begrip wordt God stoffelijk afgebeeld; niet echter opdat gij het menschelijke in Hem, hoe volmaakt ook, maar uitsluitend het goddelijke zoudt eeren?« Dit is zij dus niet toegepast op Christus.

Ook een paar voorbeelden, waar wij meenen in Dante een anderen zin te mogen of te moeten vinden, dan wij in de vertaling van Mr. Bohl hier aantreffen; zoodat b. v. waar de vertaling lof uitspreekt, wij eerder blaam, afkeuring, vermaan meenen te moeten verstaan.

We zijn het niet eens met de vertaling van de verzen 103—5 van den eersten zang, waar de vertaler zingt:

„Zij riep: Ééne orde strengelt alle zaken
Te zaâm. *Dit is de vorm, welke alle dingen*
Van 't grootsch heelal aan God gelijk kan maken,

daar Dante zong:

E cominciò: Le cose tutte quante
Hann' ordine tra loro; e questo è forma
Che l'universo a Dio fa simigliante.

Iets anders is het te zeggen met Dante, dat alle dingen die bestaan in orde en regel zijn verknocht en dat die orde de vorm is, die *het Heelal* doet gelijken op God, iets anders, ja geheel iets anders is het te zeggen met den vertaler, dat »die vorm *alle dingen van 't* grootsch *heelal aan God gelijk* kan maken.

Ook in den 2den zang, vers. 43, waar Dante zingt:

Lì si vedrà ciò che tenem per fede,
Non dimostrato; ma fia per sè noto,
A guisa del ver primo che l'uom crede,

wordt hier vertaald:

Wat hier geloofd wordt, zal men daar ontwaren,
Niet aangetoond, maar wijl 't zich zelf kan geven,
Als de eerste waarheid, die 't geloof moet baren,"

daar onzes erachtens de zin veeleer is: wat wij hier beneden geloovend aannemen, al is het ons niet klaar door bewijzen, dat zal ons daar door zich zelf, zoo klaar worden, gelijk nu hier die eerste waarheden die elk mensch gelooft zonder eenig bewijs noodig te hebben. Dat »non dimostrato« betrekt zich op »ciò che tenem per fede,« en niet op »Lì si vedrà.«

Ook bekennen wij niet te verstaan in den IV zang, de vertaling van v. 67—9, waar de Dichter-vertaler een lofspraak vindt, en wij daarentegen eerder een waarschuwing, een vermaning, een les meenen te zien.

Dante zag een der zielen van de lagere orde der hemelen en werd door twijfel aangegrepen, als of die ziel in een hoogeren hemel had behooren te zijn en haar dus onrecht was geschied:

Parere ingiunsta la nostra guistizia
Negli occhi de'mortali, è argomento
Di fede, e non d'eretica nequizia.

wat Mr. Bohl vertaalt:

Dat ons recht in der sterfelingen oogen
Een onrecht schijnt, strekt hun geloof ten teeken,
Niet, dat zij snoode ketterij gedoogen.

Dat het door God volgens recht aan die ziel toegedeeld lot, onrecht schijnt in het oog der stervelingen, hoe kan dat ooit hun geloof ten teeken strekken?

Volgens ons zegt hier Beatrice tot Dante: schijnt het lot dat God in zijne rechtvaardigheid ons heeft beschoren, onrechtvaardig te zijn, tegenover dien schijn, daar de mensch niet begrijpt, moet hij zijn geloof opwekken, zijn geloof laten spreken, en niet het oor leenen aan ketterschen twijfel over Gods rechtvaardigheid.

Dante zouden wij verstaan, als volgt:

Schijnt ons lot, dat recht is, in 's menschen oogen
Een onrecht, nog moet hij geloovig spreken,
Geen twijfel, snood van ketterij, gedoogen.

Of wel:

Schijnt ons recht onrecht in des menschen oogen,
Zijn rede moet dan het geloof doen spreken,
Geen twijfelen, wat kettersch is, gedoogen.

Wij erkennen dat Mr. Bohl tal van geroemde vertalers zal kunnen noemen die het met hem eens zijn en het woord argomento ook hier in zijne gewone beteekenis van *prova*, bewijs, teeken, opvatten: edoch, het wordt ook verstaan in den zin van *soggetto*, materia; en in dezen zin zouden wij het hier nemen, zoodat dan Beatrice letterlijk zegt: het schijnen van ons recht als onrecht in 's menschen oogen is stoffe van geloof en niet van kettersche ongerechtigheid.

Ook onder staatkundig oogpunt heeft men in Nederland Dante hervormd en misvormd tot een voorlooper van het annexeerende Italië: die dwaling is te gemakkelijker te wederleggen, wanneer we de trouwe vertaling van den geheelen Dante zullen hebben ontvangen van de hand van Mr. Bohl, den schrijver van »De Godsdienst uit Staat- en Rechtskundig oogpunt.«

Voor een jaar of twaalf werd ook in ons land een boekje geschreven of vertaald om Dante te hervormen tot een voorstander van het éene Italië en tegenstander van de tijdelijke vorstenmacht des Pausen. We schreven er een antwoord op. Edoch niet daarmede zullen wij thans aankomen, maar verwijzen naar het beter en later verschenen werk van *Francesco Berardinello*, *il Dominio Temporale de' Papi nel concetto politico Di Dante Alighieri* con un appendice sul senso allegorico della divina commedia, een werk van 436 bladzijden, dat niet genoeg kan worden aanbevolen aan allen, zoo leeraars als leerlingen, die hechten aan het ware begrip *del bello dantesco.*

Wij vertrouwen dat Mr. Bohl, ter gelegener ure, ook die waarheid van Dante's poëma zal wreken.

Mogen wij weldra dank verschuldigd zijn voor de volgende zangen.

J. W. Brouwers.

DOCTOR SERAPHICUS.

Doctoris Seraphici S. Bonaventurae *S. R. E. Episcopi Cardinalis* **Opera omnia**, *iussu et auctoritate Rmi P. Bernardini a Portu Romatino Ordinis Minorum S. P. Francisci Ministri Generalis edita, studio et cura PP. Collegii a S. Bonaventura,* ad plurimos codices Mss. emendata, anecdotis aucta, prolegominis, scholiis, notisque illustrata. Tomus I. Distributio I. *Ad Claras Aquas* (*Quaracchi*), prope Florentiam, ex typ. Colligii S. Bonaventurae, MDCCCLXXXIII. In 4 gr. p. LXXXVIII—416. Prijs fl. 6.50 behalve de verzendingskosten.

De vooruitgang der moderne kritiek heeft over niet weinig oudere schrijvers een nieuw licht verspreid. Met het spoedig algemeen bekend worden van wat er in het Noorden of in het Zuiden, of in het Oosten of in het Westen werd ontdekt of beter begrepen, zag men uit die verschillende stralen, zoo fluks tot één brandpunt vergaderd, niet zelden een ongekend nieuw en toch waarlijk zuiver licht opgaan tot juister begrip en betere waardeering van den schrijver dier vroegere eeuwen.

Bij de providentiëele aanprikkeling door den glorierijk regeerenden PAUS DER WETENSCHAPPEN, LEO XIII aan de studiën van Philosophie en van Theologie gegeven, haar terugroepende tot de zuivere bronnen der Christelijke wijsheid, mogen de H. Thomas, *Doctor Angelicus*, en de H. Bonaventura, *Doctor Seraphicus*, wel onze Professoren zijn.

De inleiding tot deze uitgave beslaat 88 bladzijden en opent ons eene schatkamer van geleerdheid. Begonnen wordt er met een overzicht van de verschillende afzonderlijk uitgegeven werken van St. Bonaventura; daarna worden de vijf uitgaven der gezamenlijke werken des Heiligen Leeraars, sinds de XVIde eeuw tot op onze dagen verschenen, uitvoeriger nagegaan. Wat al aan die uitgaven, ten spijt van niet weinig zorg en studie van uitgever er bij ten koste gelegd, ontbreekt, wordt aangewezen, als ook wat nu gedaan is om deze uitgave aan alle thans redelijke wenschen, zoo veel mogelijk, te doen beantwoorden. De hoogste scherpzinnigheid en de diepste geleerdheid gaan hier hand aan hand bij de tekstkritiek en de schifting der commentaren.

Het eerste werk van den *Doctor Seraphicus* dat ons hier wordt voorgelegd, is zijne verklaring van het eerste boek der Sententiën. De bemerkingen, die aan den voet der bladzijden worden medegedeeld, zijn de schitterende bewijzen van de bewonderenswaardige nasporingen en onderzoekingen der codices die voor deze uitgave met zooveel vrucht benuttigd werden, en de Scholiën welke achter elke conclusie plaats vinden, leveren ons de met helderheid en beknoptheid samengevatte verklaringen van de leer des Hoogleeraars. Valt bij de bemerkingen en de aanteekeningen de scherpziende blik der kritiek te bewonderen, niet minder uitmuntend en lofwaardig is in de scholiën de uiteenzetting der philosophische en der theologische leering.

Een punt, waarop de hooggeleerde uitgevers vooral hun aandacht hebben gevestigd, en dat zij ten doel hebben voor oogen gehouden, is de overeenstemming der leeringen van den Doctor Seraphicus met de leeringen van den Doctor Angelicus; de H. Thomas en de H. Bonaventura zijn niet met elkander in tegenspraak, ook niet bij die vraagstukken, waarbij een zekere moderne school van philosophie zoo gaarne zich beroept, ten onrechte, op het gezag van den Heiligen Bonaventura. De eer der Franciscanen en de eer der Dominicanen, Bonaventura en Thomas, zijn hier als tweelingsbroeders der éene, heilige, apostolische, Roomsche, Katholieke Kerk.

(In ons volgend nommer een overzicht van de Paus-Leo-uitgave van St. Thomas van Aquino.)

DAT Dr. JAN TE WINKEL ZICH VERANTWOORDE!

Waarde Heer Redacteur.

Vergun mij een paar vragen te stellen, die zich min of meer op »Wetenschappelijk« terrein toch laten neerschrijven. Verbeeld U, Mijnheer de Redacteur, dat men in een hoog-wetenschappelijk en in velerlei opzicht zeer verdienstelijk werk van Dr. Jan te Winkel »Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Haarlem. 1882, zoo wat het volgende te lezen krijgt. »Intusschen wa- »ren reeds lang Zeus en de andere goden van den »hoogen Olympus verdreven en was geheel Europa in »aanbidding neergezonken voor de *nieuwe goden*, den »god van Sinai, den vader in de hemelen, en zijnen »zoon, den gekruisten Messias, den god van Golgotha, »wiens vlekkelooze moeder, de maagdelijke Maria, »**later ook tot godin was verheven**.... Er »vormde zich langzamerhand eene *nieuwe mythologie*. »De Christengod neemt eene gestalte aan, en om hem »groepeert zich een andere schaar van heroën, aarts- »vaders en profeten, apostelen en heiligen, die bidden »en strijden, lijden en overwinnen. De Christelijke »mythologie heeft de heidensche verdrongen; de »Grieksche bijbel, Ilias en Odyssee, heeft plaats ge- »maakt voor het oude en nieuwe testament, waarnaast »zich etc.... De tijd van het scepticisme, van de »critiek is voorbij: een nieuw geloof is verkondigd en »verjeugdigt de wereld.«

Wat dunkt U? Moet er ook in onze 19de eeuw niet een nieuw geloof verkondigd zijn, waarbij men alle critiek en alle wetenschappelijk scepticisme naar een rariteiten-kabinet schijnt te verwijzen, dat men in het licht onzer eeuw zoo iets als hierboven kan neerschrijven, zoo maar zonder blikken of blozen? Dat een Dr. zoo maar goedsmoeds omspringt met een geschiedkundig feit, en een geschiedkundigen factor, welke Christendom en meer juist Katholicisme heeten, gaat mijn burgerverstand te boven. In een heethoofd, of waar 't een parti pris is, of waar domheid aan 't woord is, kan men het schrijven van zoo'n onzin begrijpelijk vinden: maar in een wetenschappelijk werk, Mijnheer de Redacteur? In een wetenschappelijk werk laat men in 1882 drukken dat »de maagdelijke Maria later ook tot godin was verheven:« zie, dat gaat al mijn wetenschappelijk besef te boven. Dien laster [want dat is het dan toch voor zoovele millioenen van Roomsch-Katholieken, zoolang de Dr. 't niet bewijst] mocht de Dr. wel pogen te rechtvaardigen. 't Verraadt wat al te veel voornaamheid, dunkt me, zonder eenig bewijs zoovele Katholieken in polytheisten om te scheppen, en zoo maar onvoorwaardelijk geloof te vergen.

Ontslaat dat Dr. voor den naam van wetenschappelijk onderzoek? of waar ligt dat toch aan?

Ik ken vele katholieke geleerden, vele Katholieke bibliotheken heb ik gezien: het moge een Dr. vreemd klinken, maar met de hand op het hart getuig ik dat zij de meeste en de voornaamste werken hunner wetenschappelijke tegenstanders, met welwillendheid niet slechts, maar met eerbied ook voor de kennis hunner antagonisten, naslaan om hun, naar scherp onderzoek gevormd, wetenschappelijk oordeel uit te spreken. Is dat geen plicht voor niet-*Katholieke* geleerden? En waarom dan toch niet? Behoeven zij nooit kennis te nemen van de begrippen van andersdenkende leden der maatschappij? Immers, in iederen Catechismus kan toch elke Dr. lezen, hoe de Katholiek de vereering der »maagdelijke Maria« begrijpt: daar kan elke Dr. zien dat Maria nooit« ook tot godin was »verheven.« Meent nu een Dr. dat het wel zoo is, dat het »later« gebeurd is, welnu hij onderzoeke en stelle eeuw en jaar vast, hij bewijze èn 't feit èn dat »later.«

In dezen, mijnheer de Redacteur, stel ik mij niet op zoogenaamd Katholiek standpunt, maar op dat der waarheid, als er dan toch van standpunten spraak moet zijn; ofschoon ik zeer zeker niet beweer dat èn Katholiek standpunt èn standpunt der waarheid twee zijn: 't standpunt der waarheid is immers het echt wetenschappelijke; of vergis ik mij ook daarin?

In gemoede durf ik U hierover ondervragen omdat de »Wetenschappelijke Nederlander« zeker nooit als dusdanig zou zijn opgetreden, tenzij hij zich ter deeg van de deugdelijkheid van zijn standpunt d. i. dat der waarheid overtuigd hadde.

Of moet ik in zulke strijdvragen liever aan een brillenhandel denken waarvan een De Bree in »de Amsterdammer« No. 291 gewag maakt als hij zegt dat zij »liberalen, voorstanders van de rechten des volks« (?) niet lezen door Strada-brillen of Nuyens-brillen?

Daar heeft voor mij een ontsluiering plaats gevonden, als ik den heer De Bree zie schrijven, dat zij »liberalen, voorstanders van de rechten des volks..... in Marnix den trouwen vriend en »medestander van den grooten Zwijger zien, die met hem voor deze rechten pal stond« en voor wiens karakter of persoonlijkheid »in 't vooruitstrevende Amsterdam meer sympathie« gevonden wordt. Ik durfde mijn eigen oogen niet te gelooven, maar 't staat er, Mijnheer de Redacteur:

Zouden ze de Katholieken niet meer tot ons »Volk« rekenen?

Zouden ze sympathie gevoelen voor een man, die in 't Compromis, in 't Smeekschrift in 't (zijn) Wilhelmus trouw zweert »aan den Coninck van Hispangien« en daarom of daarmee althans gezworen trouw verbreekt, tot ontrouw verleidt, en zooveel mogelijk dwingt, en den vorst, toen even wettig als thans Z. M. Koning Willem III, afzweert?

Zouden ze waarlijk aan de strevingen van »'t vooruitstrevende Amsterdam« de strevingen van een Marnix ten toonbeeld stellen, van een Marnix, die volgens Quinet's getuigenis »een franschen geest bezat en vaderlandsliefde voor een ander land;«

van een Marnix, die uit pure vaderlandsliefde voor een ander land nu eens alle rechten op de republiek en de souvereiniteit der Nederlanden aan de »maagdelijke Elisabeth« moordenaresse van Maria Stuart, aanbood;

van een Marnix, die bij een andere gelegenheid ons wilde verkoopen aan Frans van Anjou;

van een Marnix die 't uitkreet »périsse la patrie;«. [De hemel geve dat Bismarck 't niet hoore!]

van een Marnix, die Protestant zijnde, natuurlijk door vrijheid van zoogenaamd onderzoek gedreven, 't betreurt dat aan anderen de vrijheid wordt gelaten, te gelooven wat zij gelooven en naar dat geloof te leven;

Zulk een Marnix vindt sympathie in het Nederland van heden! die strevingen schijnen nog gehuldigd in 't vooruitstrevende Amsterdam!

Hij die behoort tot de:

Aloude burgerij
Der lang verstokte stad aan 't IJ,

zal wel wat meer in 't breede zijn slagen slaan, op hem die in de Marnixkade een blijvende hulde ziet voor *dien* Marnix. Een vriend daar merkt mij op, dat hij slechts de vroolijke historie van Marnix, door Dr. P. Thijm, dien heer De Bree behoeft te huis te sturen.

Later zal een of ander wetenschappelijke Dr. schrijven dat Marnix later ook tot god was verheven, en om dat »later« te staven, uit de Brievenbus van »de Amsterdammer« No. 291, den brief van De Bree ten bewijze geven.

De Hemel intusschen, mijn waarde heer Redacteur, bevrijde ons van den Marnix-geest; neme niet alleen alle brillen weg, maar zelfs alle oogziekten opdat slechts het oog der waarheid *de* Waarheid aanschouwe, de wil deze niet verstoote, het hart ze met alle innigheid huldige en liefhebbe.

Uw lezer.
P. v. HOOFF.

Mededeelingen uit Boeken.

Der h. Cyprian von Karthago, Bischof, Kirchenvater und Blutzeuge Christi in seinem Leben und Wirken dargestellt von Dr. *J. Peters*, Professor am bischöfl. Seminar zu Luxemburg. (VIII. 599. 8 Mark.) Regensburg, Manz.

Een der verdienstelijkste en roemwaardigste Bisschoppen der Afrikaansche Kerk was de h. Cypriaan. Niet alleen door woord en geschrift streed hij voor de Katholieke waarheid, maar ook zijn leven offerde hij voor die waarheid op. Geen wonder dus dat de geschriften van dezen »grooten martelaar der waarheid« meermalen zijn uitgegeven en zijne leer, zijn leven en werken het onderwerp zijn geworden van niet weinig verhandelingen en werken.

Laat ons hier slechts wijzen op de LXXXIII *Epistolae*, eene hoofdbron voor de kerkgeschiedenis dier tijden en op zijn *De unitate Ecclesiae*, ed. Stephani, (Londen 1632).

In 1684 verschenen de tendentieuze »*Dissertationes Cyprianicae Oxon* van den bekenden Anglicaan Dodwell. In 1839 gaf Huther »*Cyprians Lehre von der Kirche*« uit; in 1870 volgde Peters met »*die Lehre des hl. Cyprian von der Einheit der Kiche.*« Tegen Peters

schreef in 1870 de beruchte Oud-Katholiek Reinkens. Het werk van laatstgenoemde is niets anders dan eene vertaling en uitbreiding van Dodwells zevende dissertatie. Een compleete biographie van den grooten bloedgetuige leverde in 1831 de rationalist Rettberg in het boek getiteld »Cyprian nach seinem Leben und Wirken.« Hypercritiek, tendentieuze uitlatingen en liefdelooze uitdrukkingen vergallen dikwerf de lectuur van deze anders flink bewerkte monographie. Van niet bizondere beteekenis is Reithmeiers »Geschichte des hl. Cyprian.« (Augsburg 1848).

't Was dus eene verdienstelijke onderneming van den door zijne vele literarische producten met roem bekenden hoogleeraar Peters, dat hij den h. Cyprianus als onderwerp koos voor zijne uitgebreide monographie. In verband met het werk Vita et passio S. Caecilii Cypriani van den diaken Pontius, gebruik makende van hetgeen er vroeger over genoemden martelaar verscheen en van hetgeen de h. Cypriaan zelf schreef, heeft de auteur een getrouw en sprekend beeld van den beroemden heilige geleverd.

De schrijver verdeelt zijn werk in acht boeken. Het eerste handelt over Cypriaans leven als heiden, zijne bekeering en zijn doop, zijne studiën en geschriften tegen het heidendom. Cyprianus wordt Priester en Bisschop; zijne bemoeiingen tot herstel van de discipline; zijn werk over den maagdelijken staat. Het tweede boek handelt over Cypriaans werkdadigheid, het derde over zijne bemoeiingen na de vervolgingen. Het vierde boek schildert de werkdadigheid van den Heilige gedurende de pest van het jaar 252, het meldt ons zijne opoffering voor Christen en heiden en het verhaalt ons van den diepen indruk dien de christelijke naastenliefde op de heidenen maakte. Na de beschrijving der korte christenvervolging onder Gallus in het vijfde wordt in het zesde gehandeld over Cypriaans uitgebreide, praktische en literarische werkdadigheid. Het zevende boek is gewijd aan den strijd tegen de ketterij. Het achtste boek schildert de aanleidende oorzaken, het ontstaan der Valeriaansche vervolgingen en Cypriaans glorievollen martelaarsdood (14 September 258).

Velen zal het best bevallen in deze monographie de inleiding (politieke en kerkelijke toestand der West-Afrikaansche Noordkust in 't midden der derde eeuw), de mededeelingen omtrent den maagdelijken staat in de oude Kerk, de onbevooroordeelde waardeering van het karakter van Keizer Decius, de verklaring van de oorzaken en van het verloop der vervolgingen onder dien potentaat en de verklaring van Cypriaans leer over de boetvaardigheid, over 't gebed en over de weldadigheid.

Papier en letter laten niets te wenschen over. Jammer dat vele zetfouten het fraaie boek zeer ontsieren.

Ten slotte eene aanmerking. Wat de schrijver op bladz. 25 zegt over de processen tegen de Christenen is niet volkomen juist en niet volledig. *Niet* zonder eenig onderzoek, of vorm van rechtsgeding, werden de Christenen verbrand en verdronken. Proces met verhoor was regel, terechtstelling zonder verhoor was uitzondering. De Romeinen hadden hunne Meiwetten even als de Duitschers: ook de vele veroordeelingen der Christenen »ad leones«, »ad bestias,« tot den strijd met de wilde dieren in het amphitheatre hadden **niet plaats dan na een voorafgegaan verhoor. 1) De meeste Christenen werden ten tijde van Tertullianus** en Cyprianus beschuldigd van majesteitsschennis en heiligschennis. »*Sacrilegii et majestatis rei convenimur, summa haec causa, immo tota est,*« zegt Tertullianus (Apoleget. c. 10) De h. Cyprianus zelf werd veroordeeld, wegens »diu sacrilega mente,« omdat hij vele menschen tot eene onheilvolle samenzwering (nefariae conspirationis) had verleid en zich tegenover de goden van 't Romeinsche volk en de heilige wetten. (Ruinart Acta martyr ed. Ratisb. p. 263). 2) vijandig had gedragen.

Wetenschappelijke Mededeelingen.

— Bij den uitgever C. L. Van Langenhuysen te Amsterdam, is het derde deel verschenen van de *verspreide verhalen in proza* van Prof. Jos. Alb. Alberdingk Thijm. Het zijn meest oude kennissen waarmee men echter volgaarne de vroeger aangeknoopte kennismaking zal hervatten. In dit deel vindt men *Een Amsterdamsch Musych-college in de XVIIde eeuw*, *Joanna Koerten*, *Twee Pieters*, *Gerard Lairesse en Jacob De Wit*. de schilder der grauwtjens in de Fransche Roomsche kerk te Amsterdam.

Wij behoeven: het is De Tijd die dit zegt, zeker niet den lof te herhalen dezer meesterlijk, bijna onnavolgbaar fijn en uitvoerig behandelde tafereeltjes, meestal ontleend aan het familieleven onzer katholieke voorouders der XVIIe en XVIIIe eeuw. Voor trouwe lezers van den *Almanak voor Nederlandsche Katholieken* zijn vele verhaaltjes goede bekenden; eenige ervan zagen het licht in andere periodieke geschriften. Dit neemt evenwel niet weg, dat de volledige verzameling, welke ons thans wordt aangeboden, en welke met nog één deel zal compleet zijn, voor het publiek, dat het werkelijk goede en schoone op prijs stelt, een uiterst welkome en gewaardeerde gave is.«

— Een belangrijk en zeker niet gemakkelijk werk ondernam de Rotterdamsche bibliothecaris-archivaris J. M. Scheffer, door zich met de uitgave van Nederlands *Familie-archief* te belasten. Het eerste deel, dat reeds bij de vereeniging *Het Nederlandsch Familie-archief* het licht zag, behelst de grafelijke commissie- of beveelboeken van Albrecht van Beieren (1392 — 1404), een der belangrijkste bronnen voor onze geschiedenis. Zoodra de bronnen zijn behandeld, komen de genealogie en genealogische bijdragen aan de orde, waarbij de heer Scheffer op de medewerking van verschillende archivarissen en genealogen kan rekenen. Door de uitgave van dit omvangrijk werk wordt den beoefenaars onzer geschiedenis een gewichtige dienst bewezen, daar de verzameling zeker niet weinig zal bij-

1) Mogen wij verwijzen naar den Brief van Plinius, en naar Edm. le Blant: Note sur les bases juridiques des poursuites dirigées contre les martyrs. (DE RED.)

2) Mogen wij wijzen op de in 1866 verschenen verhandeling van Mgr. *Tizzani*, aartsbisschop van Nisibé, betreffende het zoogenaamd geschil van Cyprianus met Paus Stefanus, een vraagstuk dat de geleerde schrijver gedurende 28 jaren zijner studiën niet had uit het oog verloren. En tot welke uitkomst leidt ons zijne geleerde verhandeling? Dat het bedoelde en in latere eeuwen zoo veel besproken punt van geschil *nooit* bestond tusschen den Bisschop Cyprianus en den Paus Stefanus. (DE RED.)

brengen om de daden van vele merkwaardige personen in onze geschiedenis in het juiste licht te doen zien.

— Het eerste nommer is verschenen van het *Maandblad* van het Genealogisch-heraldisch genootschap te 's-Gravenhage »*De Nederlandsche Leeuw.*« Het behelst een uittreksel uit het voorloopig reglement; het begin van een opstel van den heer J. C. Van der Muelen over »Onze voorouders in de Kruistochten«; den wapenbrief door Leidens magistraat in 1578 uitgereikt aan Willem Corneliz; den stamvader der van Duyvenbode's, en eenige opgaven van boekwerken.

— De Fransche Academie heeft aan Jean Aicard den door haar uitgeloofden prijs toegewezen voor zijn gedicht op Lamartine. Aanvankelijk was de prijs bepaald op 2000 fr,, doch daar de Academie reeds vroeger een gedicht op Lamartine had gevraagd en geen der toen ingekomene werken waard werd geacht om bekroond te worden, zoo heeft de Academie besloten den destijds niet toegewezen prijs er bij te schenken en den dichter mitsdien 4000 fr. toe te kennen.

De markies van Salisbury heeft de commissie voor historische manuscripten gemachtigd de handschriften, die op Hatfield-House bewaard worden, te catalogiseeren. Het grootste en belangrijkste gedeelte van die verzameling is bekend onder den naam van *Cecil Papers*, en bevat een menigte brieven van Catherina Parr, Eduard VI, Koningin Maria, Koningin Elisabeth, Jacobus I en Maria Stuart. Men is overtuigd dat de openbaarmaking van deze bescheiden veel licht verspreiden zal over het belangrijk tijdperk, waaruit zij dagteekenen.

— Het Britsch Museum heeft zich den eigendom weten te verzekeren van de kostbare handschriftenverzameling van wijlen graaf van Asburuhan, een collectie, welke even belangrijk is als de betreurde verzameling van Hamilton, die, zooals men weet, door de Duitsche Regeering gekocht werd.

De verzameling omvat bijna 4000 manuscripten, waaronder een rijk versierd Duitsch psalmboek uit de 14e eeuw, een nieuw testament, afkomstig uit de 12e eeuw, waarop de oude koningen van Engeland hun eed zwoeren bij hunne kroning, een gezangboek, dat door Rubens op 22 jarigen leeftijd werd geïllustreerd, drie exemplaren van Dante's *Dr. Monarchia*, vele kunstwerken der Fransche, Italiaansche, Engelsche en Vlaamsche scholen, benevens miniaturen van Van Eyk, Perugino en Francia. De prijs der collectie bedroeg £ 160 000. De twee andere mededingers waren — naar *the Times* verzekert — de Duitsche Regeering en de stad Chicago.

— Het jongste nummer van *Petermann's Mittheilungen* (No. 29) bevat eene meldingswaardige reisschets en uitvoerige schetskaart van dr. B. Hagens's tocht naar het meer Tobah in Midden-Sumatra.

— Op last van de Academie te Berlijn is door Dr. Puchstein het *wonderbaarlijk rotsmonument* in het gebied van den Boven-Tigris, welks bestaan het eerst door den hoofdingenieur Sester, in Diarbekir, ter kennis van Europa is gebracht, nauwkeuriger onderzocht. Het bevindt zich op ongeveer 6000 voet hoogte. Een enorm rotsterras is kunstmatig vlak gemaakt. In het midden verheft zich een geweldige tumulus, naar welken breede trappen leiden. In de rots zijn 24 kolossale figuren met kunstsmaak uitgehouwen, de opschriften doen die figuren kennen ten deele als afgodenbeelden, ten deele als Perzische koningen tot den eersten Darius toe. Een Grieksch opschrift, dat niet minder dan 40 vierkante meter rotswand inneemt, bericht, dat dit alles door Antiochus 1, den eersten koning van Kommagene, die van de oud-Perzische opperkoningen afstamde, tusschen 64 en 73 vóór Chr. als nationaal heiligdom van het rijk Kommagene opgericht werd. Eerlang zullen afbeeldingen en plannen aan de genoemde Academie worden verstrekt.

— Van de hand des heeren dr. Neubronner van der Tuuk kan spoedig een Kawi-woordenboek het licht zien; hij is althans bezig aan de laatste redactie.

— De Zweedsche schrijfster, mevrouw Rosa Carlèn, is in den leeftijd van 46 jaar overleden.

— Door de Commissie voor het zesde Internationale Congres der Oriëntalisten, dat dit jaar te Leiden zal worden gehouden — 10 tot 15 September — is eene circulaire verzonden (in de Hollandsche en de Fransche taal), om tot deelneming daaraan op te wekken. De bijdrage ter aanvaarding van het lidmaatschap bedraagt slechts f 6. De Commissie verzoekt dringend dat velen voor de deelneming zich zoo spoedig mogelijk aanmelden bij den penningmeester, dr. W. Pleyte, te Leiden. Hare leden zijn de heeren R. Dozy, voorzitter; A. Keunen, onder-voorzitter; M. J. De Goeje, 1e secretaris; C. P. Tiele, 2e secretaris; W. Pleyte, penningmeester; H. Kern, J. P. N. Land, C. Leemans, P. A. Van der Lith, H. Oort, J. Pijnappel, G. Schlegel, L. Serrurier, P. J. Veth, A. C. Vreede en T. C. L. Wijnmalen.

— Op 13 Mei a. s. zal te Gent, en den daaropvolgenden dag te Maldeghem, eene volksmanifistatie gehouden worden, ter eere van de bekende Vlaamsche schrijfster, Mevrouw Courtmans. Eene commissie van Vlaamsche letterkundigen, met de heeren Fr. De Potter en P. Geiregat, te Gent, aan het hoofd, heeft bereids de organisatie van het feest op zich genomen en geheel het Vlaamsche volk uitgenoodigd aan het »openbaar bewijs van liefde, hoogachting en hulde aan de begaafde en verdienstelijke vrouw« deel te nemen.

De Belgische Regeering is voornemens te dier gelegenheid mevrouw Courtmans, die een welbesteed leven van letterkundigen arbeid achter zich heeft, met het ridderkruis der Leopoldsorde te begiftigen.

Correspondentie.

In ons No. 20 werd een ingezonden stuk, »uit België,« met het onderschrift »Kerelszonen,« opgenomen: in ons No. 21 hebben wij de ons verstrekte terechtwijzingen betreffende dat stuk en ons eigen oordeel desaangaande medegedeeld. Daarop is ons ten antwoord, namens de Kerelszonen en bij volmacht namens de maatschappij »De Vlaamsche Vrienden,« ter plaatsing toegezonden een tweede stuk, waarvan

wij het slot volkomen toestemmen, waarvan wij het begin wederleggen door den eigen inhoud van het daartusschen liggend middenstuk.

Dat slot zegt: Mijnheer de Hoofdopsteller,

„Indien gij het noodig acht eerst inlichtingen en nog verdere bewijzen aan te schaffen, wij zijn altijd bereid ze te geven. Doch wij denken dat voor het oogenblik ons antwoord al te lang wordt en te veel plaats in uw geëerd tijdschrift zoude vragen."

Inderdaad, hadden wij niet zoo veel sympathie voor de rechten van het Vlaamsch, wij zouden zelfs voor deze verdere bespreking geen plaats hebben kunnen uitsparen; en van dit ingezonden stuk, dat langere ontboezemingen in kort betoog had kunnen samentrekken, kunnen wij slechts — wat ook genoeg is voor reden en recht — de betwiste hoofdzaak hier overleggen. Evenwel zullen wij dat niet doen met slechts van één kant komende inlichtingen en bewijzen; wij hebben ze van de twee zijden. De punten van het geschil willen wij nauwkeurig bepaald hebben en dan voet bij het stuk houden. Alleen voor Logisch betoog, niet voor poëtisch te vergeven episodes kan althans nu hier plaats zijn. Daarom hebben wij ons hier niet op te houden met al wat dit tweede ingezonden stuk aanvoert ter bepleiting van de rechten van het Vlaamsch, die we geheel buiten quaestie lieten en laten. Wel ter plaats is hier wat bij den aanvang, na de inleiding, de Kerelszonen schrijven als volgt:

»Wij hopen ook *in naam der waarheid* die men ons in het bericht (No. 21) valschelijk beschuldigt geschonden te hebben, dat gij dit antwoord in het eerstvolgend nummer zult drukken en zoo aan de lezers, die de onwaarheden tegen ons geschreven zouden geloofd hebben, het middel zoudt geven om de zaak met wijs *beleid te onderzoeken*.«

Welnu, laten wij dit onderzoek beginnen, het kan kort wezen.

Juist door en na dat onderzoek zal blijken, krachtens hetgeen wij hier uit de eigen inlichtingen en bewijzen der Kerelszonen vernemen, dat men 1° »hen *niet* valschelijk beschuldigt in het bericht van No. 21; en 2°, dat er in dat bericht geen onwaarheden zijn geschreven. Alleen deze twee geschilpunten zijn hier hoofdzaak.

De Kerelszonen hadden bevestigd: (No. 20.)

„Op het Collegie werd die Vlaamsche Bond door eene verblinde en fransch-dolle overheid afgeschaft,"

ons tegenbericht, No. 21, zei: *a*) het is niet waar dat de Vlaamsche Bond door de Overheid in het O. L. Vr. College werd afgeschaft. Die Vlaamsche studenten hielden *b*) *vergadering in herbergen;* en daar ook vele ouders dat afkeurden, heeft de Overste van het Instituut den studenten laten aanzeggen, dat het verboden was nog langer die vereenigingen te houden in herbergen; *c*) ook nog dat er in het College eene zaal beschikbaar was voor de zittingen van den Vlaamschen Bond. Maar *d*) dit verkozen de H. Studenten niet. »Zoo luidde het tegenbericht.

Wat nu voert daartegen dit tweede stuk aan, dat in naam der waarheid optreedt en plaats vraagt? Het volgende:

De Bond bestond een jaar (wat wij hier melden gebeurde op de laatste dagen van 1881 en in 't begin van 1882). Rustig vergaderden wij op de verlofdagen 't zij in *eene bijzondere en geslotene zaal* te Antwerpen, 't zij in eene *herberg buiten de stad.*

Drie dagen voor de vergadering (rond nieuwjaar 1882) bood men de studenten eene vergaderzaal in het O. L. Vrouwe Collegie aan en stelde voor eenen bestuurder aan hun hoofd te zetten. Welnu de Opperhoofdman van den Bond onderwierp die beslissing aan de goedkeuring der leden en er werd gestemd.

Met eenparigheid bijna werd het voorstel verworpen.

Ziedaar nu de eigen getuigenis der Kerelszonen: en wat nu bewijst deze verklaring?

Volgens ons: 1° dat die jonge Kerelszonen hier zoo oprecht zijn, dat hunne eigene getuigenis, ook hunne eigene veroordeeling wordt: immers uit hunne eigene verklaringen, in hunne eigene woorden hier medegedeeld, is bewezen voor een ieder die Vlaamsch verstaat en logisch denkt, dat werkelijk niet door de Overheid van het College, die eene zaal ter vergadering aanbood, de Bond is afgeschaft; maar dat het de studenten zelven zijn die dat aanbod verwierpen en dat daardoor die Bond in het College ophield te bestaan. Ons tegenbericht (No. 21), was dus en is nog volkomen waar; hoe kunnen nu de Kerelszonen de waarheid van deze hunne laatste verklaringen rijmen met hunne eerste verklaring? daarentegen geheel onwaar en blijft onwaar, wat in hun oproep: dat die Bond op het College door de Overheid werd afgeschaft.

En hiermede is de hoofdzaak afgedaan.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd.- Wetenschap.- en Letterkundig-Gebied. XV jaargang 7e afl. I. Eene missiereis door Noord-Nederland in de 17e eeuw. (1616—1617) A. J. Allard. — II. Het eerste Jaar- en Eeuwfeest eens Heiligen. C. J. Willems, S. J. — III. Een belangrijk werk over Buddhisme. C. W. J. Wenneker.

Stimmen aus Maria-Laach. P. Florian Riesz. Mitbegründer der „Stimmen aus Maria-Laach". — Das Jahr 1683 und der grosze Turkenkrieg. I. P. R. Bauer S. J. — Die Anwendungen der Electricität in der Technik. I. P. J. Kolberg S. J. — Zur Encyklika Papst Leo's XIII. auf das siebente Centenarium der Geburt des hl. Franz. von Assisi. III (Schlusz.) P. Ph. Lossler S. J. — Die Sinnbildliche Bedeutung des Löwen. P. St. Beissel S. J. — Die Arzie und die überbürdung der Schuljugend. P G. Schneemann S. J. — Paul von Deschwanden. P. A. Baumgartner S. J. — Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscelle.

Le Muséon Tome II No. 1 1883.

Les inscriptions ranniques d'armavir A. H. Sayce — Le second chapitre de la Génèse. Che. A. Motais. — Cyrus et l'origine des Achemenides J. Halevy. — Lettre de M. le Prof. A A. Sayce. — Encore un mot sur la prétendue oviginе susienne de Cyprus. A. Delattre. — De pays du peuple de l'Avesta dans ses conditions physiques. W. Geiger — Nouvelles acquisitions de manuscrits pehlevis à Kopenhague. E West. Déchiffrement de caractères palenqueens. H. De Charencey. — Revue égyptologique. K. Piehl. — Dsandan dsou yin domok, légende de la statue de Bouddha, faite en bois de Tehaudana A. Iwanowski. — Inscriptions puniques recueillies á Tunis. Attilio Monaca — Les formes juridiques de l'exploitation du sol dans l'ancienne Attique P. Brants — Le jury anglais au XII et XIV siècle J. van den Heuvel. — Manuscrits chaldéens inédits Papyrus coptes. J. B. Abbeloos. — Société orientale americaine M. Luqiuens. — Napoléon Caix. F. Lasinio.

Revue critique. —

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat te Haarlem.